

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

دانشمندان
بزرگان

صوفی‌ها

جلد اول

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشمندان و بزرگان اصفهان

نویسنده:

مصلح الدین مهدوی

ناشر چاپی:

گلدسته

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۴۲	دانشمندان و بزرگان اصفهان جلد ۱
۴۲	مشخصات کتاب
۴۳	اشاره
۴۶	مقدمه ۱
۴۹	مقدمه ۲
۵۲	مقدمه ۳
۵۵	معرفی کتاب حاضر
۵۷	مدارک کتاب
۵۷	نام کتاب
۵۸	مقابر اصفهان
۵۸	اشاره
۵۸	اول: قبرستانهایی که از بین رفته است
۵۸	اشاره
۵۸	۱- قبرستان آب بخشان:
۵۹	۲- قبرستان آسیاب چهار سنگ:
۵۹	۳- قبرستان احمد آباد معروف به گلستانه:
۵۹	۴- قبرستان باغ خلفا:
۵۹	۵- قبرستان باغ سهیل و شیر سبز:
۵۹	۶- مقبره بکتاش:
۵۹	۷- قبرستان بیدآباد:
۶۰	۸- قبرستان پشت مسجد شاه:
۶۰	۹- قبرستان در کوشک:
۶۰	۱۰- قبرستان سنبلستان یا چملان:

- ۶۰ ..... ۱۱- قبرستان قبله دعا:
- ۶۰ ..... ۱۲- قبرستان جنب مسجد لبنان:
- ۶۱ ..... ۱۳- قبرستان شیخ یوسف بتا:
- ۶۱ ..... دوم: قبرستان هایی که عموماً از حالت قبرستان بودن خارج شده
- ۶۱ ..... اشاره
- ۶۱ ..... ۱- شاهزاده ابراهیم:
- ۶۱ ..... ۲- امام زاده احمد:
- ۶۲ ..... ۳- امام زاده اسماعیل:
- ۶۲ ..... ۴- مقبره امام جمعه:
- ۶۲ ..... ۵- امام زاده باقر:
- ۶۲ ..... ۶- بابا رکن الدین:
- ۶۲ ..... ۷- بابا علمدار:
- ۶۳ ..... ۸- بابا قاسم:
- ۶۳ ..... ۹- بابانوش:
- ۶۳ ..... ۱۰- باغ درویش:
- ۶۳ ..... اشاره
- ۶۵ ..... سنگ اول:
- ۶۵ ..... سنگ دوم:
- ۶۵ ..... سنگ سوم:
- ۶۷ ..... ۱۱- تخت فولاد:
- ۶۷ ..... ۱۲- مقبره جنب تکیه ظلمات:
- ۶۷ ..... ۱۳- جعفریه:
- ۶۷ ..... ۱۴- مقبره سید حجة الاسلام:
- ۶۷ ..... ۱۵- مقبره میر سید حسن مدرّس:
- ۶۷ ..... ۱۶- مقبره خواجه میر حسن:
- ۶۷ ..... ۱۷- مقبره خواجه نظام الملک طوسی:

- ۱۸- مقبره درب امام: ۶۷
- ۱۹- امام زاده دو قلی: ۶۸
- ۲۰- امام زاده شاه زید: ۶۸
- ۲۱- مقبره سادات: ۶۸
- ۲۲- مقبره سّتی فاطمه: ۶۸
- ۲۳- مقبره سه تنان: ۶۸
- ۲۴- مقبره امام زاده شوری: ۶۹
- ۲۵- مقبره صاحب بن عبّاد: ۶۹
- ۲۶- قبرستان طوقچی: ۶۹
- ۲۷- مقبره شاه سیّد علی: ۷۰
- ۲۸- مقبره جنب مسجد قطبیه - ۷۰
- ۲۹- مقبره حاجی کلباسی: ۷۰
- ۳۰- مقبره مجلسی: ۷۰
- ۳۱- مقبره امام زاده موسی: ۷۰
- ۳۲- قبرستان شاه میر حمزه: ۷۰
- ۳۳- هارون ولایت: ۷۱
- برخی از مقابر خصوصی: ۷۱
- اشاره - ۷۱
- ۱- مقبره خواجه اعلم: ۷۱
- ۲- مقبره بابا شیر: ۷۱
- ۳- مقبره بابا عبدالله: ۷۱
- ۴- باغ نقش جهان: ۷۱
- ۵- مقبره پیر پاره دوز: ۷۲
- ۶- مقبره پیر پرنده: ۷۲
- ۷- منقبره جلالیه (جلال الدین محمّد طیب): ۷۲
- ۸- مقبره میرزا جعفر شیخ الاسلام: ۷۲

۷۲ ..... ۹- مقبره حسن پاشا: .....

۷۲ ..... ۱۰- مقبره مسجد خواجه: .....

۷۲ ..... ۱۱- سه موافق (سماقق): .....

۷۴ ..... ۱۲- مقبره در داخل کوچه شله رنگ کن ها: .....

۷۴ ..... ۱۳- مقبره صائب: .....

۷۴ ..... ۱۴- مقبره سید احمد نوربخش: .....

۷۴ ..... ۱۵- مقبره مسجد محلّه نو: .....

۷۴ ..... ۱۶- مقبره مسجد رضوان: .....

۷۴ ..... ۱۷- مقبره کمال الدین اسماعیل: .....

۷۵ ..... یادآوری: .....

۷۵ ..... اشاره .....

۷۵ ..... ۱- قبرستان قریه آزادان: .....

۷۵ ..... ۲- قبرستان قریه زهران: .....

۷۵ ..... ۳- قبرستان قریه شهرستان: .....

۷۵ ..... ۴- قبرستان یهودیه: .....

۷۵ ..... ۵- قبرستان کزان: .....

۷۶ ..... یادآوری و توجه: .....

۷۹ ..... آباده ای .....

۸۲ ..... آتش .....

۸۲ ..... اشاره .....

۸۴ ..... آتشی .....

۸۵ ..... محمّد باقر آتشی شیرازی .....

۸۵ ..... آخوند .....

۸۵ ..... اشاره .....

۸۷ ..... آخوند شفیعا ابرو .....

۸۷ ..... آخوند کاشی .....

۸۸	.....	آخوند کمالا
۸۸	.....	اشاره
۸۹	.....	۱- میرزا کمال الدین حسین فسوی شیرازی
۸۹	.....	۲- میرزا کمال الدین محمد فسایی
۹۱	.....	آذر بیگدلی
۹۵	.....	آشفته
۹۵	.....	میر آصف قزوینی
۹۶	.....	آقا
۹۶	.....	اشاره
۹۷	.....	آقا محمد باقر بهبهانی
۹۸	.....	آقا بزرگ مازندرانی
۹۸	.....	سید آقا جان نوربخش
۹۹	.....	آقا خان محاسب الدوله
۱۰۱	.....	آقا دگمه دوز
۱۰۱	.....	حاج آقا کوچک قمشه ای
۱۰۲	.....	آقا مجتهد
۱۰۲	.....	اشاره
۱۰۳	.....	۱- مرحوم حاج میرزا بهاء الدین عاملی
۱۰۳	.....	۲- مرحوم حاج سید محمد جواد عاملی
۱۰۴	.....	آقا نجف نقاش
۱۰۴	.....	اشاره
۱۰۵	.....	آقا نجفی
۱۰۵	.....	شیخ محمد تقی آقا نجفی اصفهانی
۱۰۵	.....	اشاره
۱۰۸	.....	۱- آقا جلال الدین جعفر (۱۳۳۷-۱۲۸۱)
۱۰۹	.....	۲- حاج آقا کمال الدین شریعتمدار (۱۳۵۲-۱۲۸۳)

- ۱۰۹----- میرزا رضا ملباشی
- ۱۱۰----- آل
- ۱۱۰----- اشاره
- ۱۱۰----- آل ترکه
- ۱۱۰----- اشاره
- ۱۱۰----- ۱-خواجه حبیب الله ترکه
- ۱۱۱----- ۲- صاین الدین علی ترکه
- ۱۱۲----- ۳- ضیاء الدین علی ترکه
- ۱۱۲----- ۴- افضل الدین محمد ترکه
- ۱۱۲----- ۵- افضل الدین محمد صدر ترکه
- ۱۱۳----- ۶- جلال الدین محمد معاصر شاه عباس کبیر صفوی
- ۱۱۳----- ۷- صدر الدین محمد معاصر خواجه رشید الدین فضل الله
- ۱۱۳----- ۸- محمد بن علی بن محمد ترکه شیخ روایت سالک الدین از علماء قرن نهم (الذریعه ۸: ۱۸۷)
- ۱۱۴----- ۹- ملا مظفر ترکه
- ۱۱۵----- آل خجند
- ۱۱۵----- اشاره
- ۱۱۶----- صدر خجند
- ۱۱۸----- آل صاحب جواهر
- ۱۱۹----- آل صاعد
- ۱۲۰----- آل کاشف الغطاء
- ۱۲۰----- اشاره
- ۱۲۱----- شیخ محمد حسن کاشف الغطاء
- ۱۲۱----- شیخ العراقین
- ۱۲۳----- آمنه بیگم
- ۱۲۳----- اشاره
- ۱۲۵----- ۱- آغا سلطان

- ۲- امه الله ۱۲۵
- ۳- سلطان بخت آغا ۱۲۶
- ۴- بدر جهان بیگم ۱۲۶
- ۵- بنت المجلسی ۱۲۷
- ۶- بنت المنشار ۱۲۷
- ۷- جمیله ۱۲۸
- ۸- حمیده رویدشتی ۱۲۸
- ۹- خاور ۱۲۹
- ۱۰- خواهر مولی رحیم ۱۲۹
- ۱۱- رابعه ۱۳۰
- ۱۲- رشحه ۱۳۰
- ۱۳- زائری ۱۳۱
- ۱۴- زینب نساء بیگم ۱۳۲
- ۱۵- زینبیه ۱۳۲
- ۱۶- ستی فاطمه ۱۳۳
- ۱۷- سلطانم ۱۳۵
- ۱۸- سلطان بیگم ۱۳۵
- ۱۹- شیرین ۱۳۶
- ۲۰- صدیقه دولت آبادی ۱۳۶
- ۲۱- طاووس خانم ۱۳۷
- ۲۲- طوطی شاه ۱۳۸
- ۲۳- فاطمه بیگم ۱۳۸
- ۲۴- کریمه ۱۳۸
- ۲۵- ست کریمه ۱۳۸
- ۲۶- کمالیه ۱۳۹
- ۲۷- گوهرشاد ۱۳۹

- ۱۳۹ ..... ۲۸- مریم بیگم
- ۱۴۰ ..... ۲۹- مریم
- ۱۴۱ ..... ۳۰- معصومه بیگم
- ۱۴۱ ..... ۳۱- نسمة خاتون
- ۱۴۲ ..... ۳۲- بانو دکتر هما امام زاده
- ۱۴۳ ..... آیه اله
- ۱۴۳ ..... اشاره
- ۱۴۳ ..... آیه الله اصفهانی
- ۱۴۳ ..... سید عبدالحمید موسوی
- ۱۴۶ ..... سید ابوالقاسم اصفهانی
- ۱۴۷ ..... آقا میرزا محمد ابراهیم
- ۱۴۷ ..... ملا محمد ابراهیم جدلی
- ۱۴۸ ..... سید ابراهیم اردوبادی
- ۱۴۹ ..... شیخ ابراهیم جیلانی
- ۱۴۹ ..... سید امیر ابراهیم خاتون آبادی
- ۱۵۰ ..... میرزا ابراهیم ساغر
- ۱۵۱ ..... میرزا ابراهیم طوبی
- ۱۵۱ ..... اشاره
- ۱۵۲ ..... سید هاشم طوبی
- ۱۵۲ ..... حاج محمد ابراهیم قزوینی اصفهانی
- ۱۵۴ ..... سید ابراهیم کابلی
- ۱۵۵ ..... شیخ میرزا ابراهیم خراسانی
- ۱۵۶ ..... میرزا ابراهیم جوهری
- ۱۵۸ ..... حاج محمد ابراهیم کلباسی
- ۱۵۸ ..... حاج محمد حسن کلباسی
- ۱۶۱ ..... سید محمد ابراهیم

- ۱۶۱ - ..... شیخ ابراهیم جیلانی
- ۱۶۲ - ..... میرزا ابراهیم خلیفه سلطانی
- ۱۶۳ - ..... آقا محمد ابراهیم رئیس التجار
- ۱۶۳ - ..... سید ابراهیم بن سید سلمان
- ۱۶۴ - ..... میرزا محمد ابراهیم چهار سوقی
- ۱۶۴ - ..... اشاره
- ۱۶۴ - ..... ۱- حاج میرزا محمد خوانساری
- ۱۶۵ - ..... ۲- صاحب عنوان:
- ۱۶۶ - ..... حاج شیخ ابراهیم بن شیخ صالح
- ۱۶۶ - ..... شیخ ابراهیم خوانساری
- ۱۶۶ - ..... میرزا ابراهیم امین الواعظین
- ۱۶۷ - ..... قاضی محمد ابراهیم خوزانی
- ۱۶۷ - ..... اشاره
- ۱۶۹ - ..... ۱- شیخ ابو جعفر مازندرانی اصفهانی
- ۱۷۰ - ..... ۲- میرزا ابوالقاسم قاضی
- ۱۷۱ - ..... ۳- شیخ محمد حسن گیلانی
- ۱۷۲ - ..... ۴- میرزا محمد حسن قاضی
- ۱۷۲ - ..... ۵- شیخ عبدالله قاضی
- ۱۷۲ - ..... ۶- شیخ عبدالوهاب قاضی
- ۱۷۲ - ..... ۷- شیخ عبدالهادی قاضی
- ۱۷۳ - ..... ۸- شیخ محمد قاضی
- ۱۷۳ - ..... شیخ ابراهیم بن محمد صنعانی اصفهانی
- ۱۷۳ - ..... ابراهیم ثقفی کوفی
- ۱۷۴ - ..... ابراهیم متوکل
- ۱۷۴ - ..... حاج محمد ابراهیم ملک التجار
- ۱۷۵ - ..... ملا ابراهیم مقدس

- ۱۷۵ ----- ابن الاسود
- ۱۷۶ ----- ابن رسته
- ۱۷۷ ----- ابن سینا
- ۱۷۸ ----- ابن شفروه (شقره) -
- ۱۷۹ ----- ابن طباطبا
- ۱۸۰ ----- ابن الفتی
- ۱۸۰ ----- ابن فورک
- ۱۸۱ ----- ابن اللبان
- ۱۸۱ ----- ابن لره (لزه) -
- ۱۸۲ ----- ابن ماشاده
- ۱۸۳ ----- ابن مردویه
- ۱۸۴ ----- ابن مسکویه
- ۱۸۶ ----- ابن المظفر
- ۱۸۶ ----- ابن مملک
- ۱۸۶ ----- ابن مندویه
- ۱۸۷ ----- ابن منده
- ۱۹۰ ----- ابن واضح [یعقوبی]
- ۱۹۱ ----- ابن یمین
- ۱۹۲ ----- شیخ ابو اسحاق بن مجیر اصفهانی
- ۱۹۲ ----- حاجی ابو تراب اصفهانی
- ۱۹۲ ----- میرزا ابو تراب خطاط
- ۱۹۴ ----- میرزا ابو تراب بروجردی
- ۱۹۴ ----- میرزا ابو تراب هرنندی
- ۱۹۵ ----- سید ابو جعفر (خادم الشریعه)
- ۱۹۵ ----- اشاره
- ۱۹۶ ----- ۱-سید آقا جان (خواجوی)

- ۲- حاج سید اسماعیل ریزی ۱۹۶
- ۳- حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی ۱۹۶
- اشاره ۱۹۶
- ملا عبدالجواد مدرس خراسانی ۱۹۷
- ۴- حاج میرزا محمد باقر بروجردی ۱۹۷
- ۵- آقا رضا طلاکوب ۱۹۸
- ۶- میرزا محمد مهدی (بید آبادی) ۱۹۸
- ۷- حاج میرزا یحیی (بید آبادی) ۱۹۸
- مولی ابوالحسن خواجهوئی ۱۹۹
- میرزا ابوالحسن حقایق ۱۹۹
- میرزا ابوالحسن فروغی ۲۰۰
- آقا محمد مهدی ارباب ۲۰۰
- (آقا میرزا محمد حسین فروغی) ۲۰۰
- مولی ابوالحسن عاملی فتونی ۲۰۳
- حاج میرزا ابوالحسن عماد الشریعه ۲۰۳
- حاج میرزا ابوالحسن بروجردی ۲۰۴
- اشاره ۲۰۴
- ۱- شیخ ابو تراب مازندرانی ۲۰۴
- ۲- آقا شیخ اسدالله بید آبادی ۲۰۵
- ۳- حاج میرزا محمد باقر امامی ۲۰۵
- ۴- سید حسین بشارت ۲۰۵
- ۵- آخوند ملا حسین کرونئی مظاهری ۲۰۶
- اشاره ۲۰۶
- میرزا حسن مظاهری ۲۰۶
- ۶- آقا سید محمد رضا داماد ۲۰۶
- ۷- آقا میرزا محمد رضا الهی ۲۰۶

- ۸- آقا میر سید علی مقدس ۲۰۷
- ۹- میرزا علی قمشه ای شمس آبادی ۲۰۷
- ۱۰- آقا شیخ علی مدرس یزدی ۲۰۷
- ۱۱- ملا محمد همامی ۲۰۸
- ۱۲- حاج میرزا مهدی مطمئن ۲۰۹
- مولی ابو الحسن جاجرمی ۲۱۰
- میرزا ابوالحسن سلطان الاطباء ۲۱۰
- میرزا ابوالحسن جلوه ۲۱۱
- میرزا ابوالحسن نوری ۲۱۳
- ابوطالب اصفهانی ۲۱۴
- حاج ملا ابوطالب چهارسوقی ۲۱۴
- مولی ابوطالب قزوینی اصفهانی ۲۱۵
- مولی ابوطالب لواسانی ۲۱۵
- میرزا ابوطالب فندرسکی ۲۱۵
- شیخ ابوطالب زاهدی ۲۱۶
- شیخ محمد علی حزین ۲۱۷
- میرزا ابوطالب اصفهانی ۲۱۸
- میرزا ابوطالب حیات ۲۱۹
- ابو عبدالله معصومی ۲۱۹
- ابو علی رودباری ۲۲۰
- ابو غریب اصفهانی ۲۲۱
- ابوالفتح اردستانی ۲۲۲
- ابوالفتح سامانی ۲۲۲
- عمان سامانی ۲۲۳
- ابوالفتح قمیشه ای ۲۲۵
- ابوالفتح عجلی اصفهانی ۲۲۵

- ۲۲۶ ..... ابوالفرج اصفهانی
- ۲۲۷ ..... حاج شیخ ابوالفضل ریزی
- ۲۲۸ ..... شیخ ابوالقاسم اصفهانی
- ۲۲۸ ..... میرزا ابوالقاسم خطاط
- ۲۲۹ ..... میرزا ابوالقاسم مرعشی خلیفه سلطانی
- ۲۲۹ ..... ملا ابوالقاسم ذهبی خراسانی
- ۲۲۹ ..... ابوالقاسم نائینی اصفهانی
- ۲۳۰ ..... شیخ ابوالقاسم نصر آبادی
- ۲۳۰ ..... اشاره
- ۲۳۱ ..... ۱- میرزا اسماعیل
- ۲۳۱ ..... ۲- میرزا امین
- ۲۳۱ ..... ۳- بدیع الزمان نصر آبادی
- ۲۳۱ ..... ۴- میرزا حسن علی نصر آبادی
- ۲۳۲ ..... ۵- صابر علی شاه نصر آبادی
- ۲۳۲ ..... ۶- میرزا صادق نصر آبادی
- ۲۳۲ ..... ۷- میرزا صالح نصر آبادی
- ۲۳۳ ..... ۸- میرزا طاهر نصر آبادی
- ۲۳۳ ..... ۹- خواجه صدر الدین علی طبیب
- ۲۳۳ ..... ۱۰- میرزا محمد نصر آبادی
- ۲۳۴ ..... ۱۱- آقا محمد نصر آبادی
- ۲۳۴ ..... ۱۲- ملا شمس الدین محمد نصر آبادی
- ۲۳۴ ..... ۱۳- میرزا مؤمن نصر آبادی
- ۲۳۵ ..... ۱۴- آقا نجات علی نصر آبادی
- ۲۳۵ ..... میرزا ابوالقاسم رشتی
- ۲۳۵ ..... اشاره
- ۲۳۵ ..... شیخ محمد حسین رشتی

- سید ابوالقاسم شہشہانی ۲۳۶
- میر سید ابوالقاسم مدرس خاتون آبادی ۲۳۶
- اشارہ ۲۳۶
- ۱- میرا عماد الدین محمد ۲۳۸
- ۲- میر محمد اسماعیل خاتون آبادی ۲۳۸
- ۳- میر محمد باقر خاتون آبادی ۲۳۹
- ۴- سید جعفر خاتون آبادی ۲۴۰
- ۵- میرزا محمد رضا [مدرس خاتون آبادی] ۲۴۰
- ۶- میر محمد صادق خاتون آبادی ۲۴۱
- اشارہ ۲۴۱
- میر محمد تقی خاتون آبادی ۲۴۱
- ۷- میر محمد صادق خاتون آبادی ۲۴۲
- ۸- میر محمد صادق خاتون آباد ۲۴۲
- ۹- میر محمد صادق خاتون آبادی ۲۴۲
- ۱۰- میر محمد صادق منجم ۲۴۲
- ۱۱- میر عبدالحسین خاتون آبادی ۲۴۳
- ۱۲- امیر عبدالکاظم خاتون آبادی ۲۴۴
- ۱۳- حاج میرزا محمود خاتون آبادی ۲۴۴
- ۱۴- میر معصوم خاتون آبادی ۲۴۵
- آقا سید ابوالقاسم دھکردی ۲۴۵
- حاج میرزا ابوالقاسم زنجانی ۲۴۶
- اشارہ ۲۴۶
- میرزا علی نقی زنجانی ۲۴۷
- میرزا محمد باقر زنجانی ۲۴۷
- میر ابوالقاسم فندرسکی ۲۴۹
- اشارہ ۲۴۹

- ۱- سردار اسعد بختیاری ۲۵۲
- ۲- حسین قلی خان بختیاری ۲۵۳
- ۴- سید جعفر صافی ۲۵۴
- ۵- سید روح الله فندرسکی ۲۵۶
- ۶- محمد حسین عنقا ۲۵۶
- ۷- کمال الدین مجلسی ۲۵۷
- سید ابوالقاسم بختیاری ۲۵۷
- سید ابوالقاسم کوهپایه ای ۲۵۸
- حاج شیخ ابوالقاسم دولت آبادی ۲۵۸
- اشاره ۲۵۸
- حاج ملا حسن دولت آبادی ۲۵۹
- حاج شیخ ابوالقاسم زفره ای ۲۶۰
- اشاره ۲۶۰
- ۱- حاج ملا آقا جان زفره ای ۲۶۱
- ۲- ملا ابراهیم زفره ای ۲۶۱
- ۳- ملا ابو تراب زفره ای ۲۶۱
- ۴- ملا حسین زفره ای ۲۶۱
- ۵- ملا محمد رضا زفره ای ۲۶۲
- ۶- عبدالجواد زفره ای ۲۶۲
- ۷- ملا محمد علی رجاء زفره ای ۲۶۲
- حاج میرزا ابوالقاسم بید آبادی ۲۶۴
- میرزا ابوالقاسم طبیب احمد آبادی ۲۶۵
- میرزا ابوالقاسم خاتون آبادی ۲۶۵
- ابو مسعود رازی ۲۶۷
- میرزا ابو المعالی محمد کلباسی ۲۶۸
- اشاره ۲۶۸

- ۱- حاج میرزا کمال الدین ابو الہدی کلباسی ۲۶۹
- ۲- حاج میرزا احمد ملا باشی ۲۷۱
- ۳- حاج میرزا جمال الدین کلباسی ۲۷۲
- حاج شیخ موسی کلباسی ۲۷۳
- اشارہ ۲۷۳
- شیخ محمد جعفر کلباسی ۲۷۳
- ابوالمعالی نحاس ۲۷۵
- ابو نعیم اصفہانی ۲۷۶
- (محمد بن یوسف بناء اصفہانی) ۲۷۹
- ابیوردی ۲۷۹
- مولی احمد سبزواری اصفہانی ۲۸۰
- آقا شیخ احمد مدرس زنجانی اصفہانی ۲۸۰
- سید احمد خاتون آبادی علوی ۲۸۱
- حاج میرزا احمد اصفہانی ۲۸۲
- سید احمد طباطبائی ۲۸۲
- سید احمد حائری بروجنی ۲۸۲
- سید محمد حسین بختیاری ۲۸۳
- احمد میرزا مرعشی ۲۸۳
- حاج سید احمد دھکردی ۲۸۴
- اشارہ ۲۸۴
- (حاج آقا رحیم دھکردی) ۲۸۵
- آقا میرزا احمد چہار سوقی ۲۸۶
- میرزا محمد حسن روضاتی ۲۸۷
- احمد غفر اللہی ۲۸۷
- آقا شیخ احمد حسین آبادی ۲۸۸
- شیخ محمد علی شاہ آبادی ۲۹۱

- ۲۹۲ ..... شیخ علی محمد شریف
- ۲۹۲ ..... آقا سید احمد لبنانی بهشتی
- ۲۹۲ ..... حاج ملا احمد بیان الواعظین
- ۲۹۲ ..... آقا رضی قزوینی
- ۲۹۳ ..... مرحوم حاج ملا حسن ادهم
- ۲۹۵ ..... شیخ احمد خوانساری
- ۲۹۵ ..... میر سید احمد علوی
- ۲۹۷ ..... سید عبدالحسیب عاملی
- ۲۹۷ ..... اشاره
- ۲۹۸ ..... غیاث الدین احمد عاملی
- ۲۹۹ ..... آخوند ملا احمد بروجنی
- ۲۹۹ ..... میرزا احمد اصفهانی
- ۲۹۹ ..... شیخ احمد ترشیزی
- ۳۰۱ ..... میرزا محمد باقر علوی شهیدی
- ۳۰۱ ..... احمد سلفه اصفهانی
- ۳۰۲ ..... احمد یزدی
- ۳۰۲ ..... امام احمد مرزوقی
- ۳۰۳ ..... احمد بن محمد بن یوسف الاصفهانی
- ۳۰۴ ..... سید احمد حسینی شیرازی
- ۳۰۴ ..... ادریس بن عبدالله اصفهانی
- ۳۰۴ ..... قاضی اسدالله قهپایه ای اصفهانی
- ۳۰۴ ..... سید اسدالله مرعشی حسینی خلیفه سلطانی
- ۳۰۵ ..... حاج سید اسدالله بید آبادی
- ۳۰۶ ..... سید اسدالله قزوینی اصفهانی
- ۳۰۷ ..... آقا سید اسدالله چهار سوقی
- ۳۰۸ ..... شیخ اسدالله حکیم قمیشه ای

- ۳۰۹ ..... حاج میرزا اسدالله پاقلعه ای
- ۳۱۰ ..... میر محمد کاظم خاتون آبادی
- ۳۱۰ ..... اسدالله رجالی
- ۳۱۱ ..... سید اسدالله سبزواری
- ۳۱۱ ..... سید اسدالله صدر
- ۳۱۱ ..... مولی اسدالله جورتانی
- ۳۱۱ ..... آقا شیخ اسدالله ایزد گشسب
- ۳۱۳ ..... شیخ ابو السعادات
- ۳۱۵ ..... اسکندر میرزا
- ۳۱۵ ..... سید اسماعیل خلیفه سلطانی
- ۳۱۵ ..... حاج اسماعیل خاتون آبادی اصفهانی
- ۳۱۷ ..... میرزا اسماعیل خان مصلح السلطنه صدری
- ۳۱۷ ..... میر محمد اسماعیل اعرجی
- ۳۱۸ ..... میر ابوصالح حسینی
- ۳۱۸ ..... میر محمد اسماعیل خاتون آبادی
- ۳۱۸ ..... آقا محمد اسماعیل خوراسگانی
- ۳۱۹ ..... سید اسماعیل حسینی اصفهانی سبزواری
- ۳۱۹ ..... میر محمد اسماعیل خاتون آبادی (ثالث)
- ۳۱۹ ..... سید اسماعیل حسینی
- ۳۲۰ ..... حاج شیخ اسماعیل نجفی
- ۳۲۱ ..... حاج ملا اسماعیل درکوشکی
- ۳۲۱ ..... ملا اسماعیل خواجوئی
- ۳۲۲ ..... آقا شیخ اسماعیل معزی
- ۳۲۳ ..... سید اسماعیل سدهی
- ۳۲۴ ..... ملا اسماعیل اصفهانی
- ۳۲۴ ..... ملا اسماعیل خواجوئی

- ۳۲۵ ..... ملا اسماعیل واحد العین
- ۳۲۶ ..... اسماعیل عباد
- ۳۲۷ ..... ابوالحسن عباد
- ۳۳۰ ..... کمال الدین اسماعیل اصفهانی
- ۳۳۰ ..... جمال الدین محمد بن عبدالرزاق اصفهانی
- ۳۳۲ ..... حاج ملا اسماعیل نقنه ای
- ۳۳۳ ..... میر محمد اسماعیل خاتون آبادی
- ۳۳۳ ..... میرزا علی اکبر موافق علی
- ۳۳۴ ..... میر محمد هادی خاتون آبادی
- ۳۳۵ ..... حاج سید اسماعیل صدر
- ۳۳۷ ..... سید صدر الدین عاملی
- ۳۳۹ ..... حافظ ابوالقاسم اسماعیل جوزی
- ۳۳۹ ..... میر مجدالدین اسماعیل باب الدشتی
- ۳۴۰ ..... حاج شیخ اسماعیل بروجردی
- ۳۴۰ ..... میرزا اسماعیل خان ثاقب
- ۳۴۱ ..... ملا محمد اشرف سدهی
- ۳۴۲ ..... میر محمد اشرف عاملی
- ۳۴۳ ..... میرزا اشرف نصر آبادی جرقویه ای
- ۳۴۳ ..... اشرف الکتّاب
- ۳۴۴ ..... سرگشته
- ۳۴۵ ..... اشرف الکتّاب
- ۳۴۶ ..... اصفهانی
- ۳۴۶ ..... اشاره
- ۳۴۶ ..... ۱- شمس الدین ابو عبدالله محمد اصفهانی
- ۳۴۶ ..... ۲- ابو الثناء شمس الدین محمود اصفهانی
- ۳۴۷ ..... افتدی

- ۳۴۸ ..... میرزا عیسی بیک
- ۳۵۰ ..... سید محمد امین شهرستانی
- ۳۵۴ ..... بابا رکن الدین
- ۳۵۵ ..... بابا شاه اصفهانی
- ۳۵۶ ..... بابا قاسم
- ۳۵۶ ..... ملا محمد باقر اصفهانی خطاط
- ۳۵۶ ..... اشاره
- ۳۵۶ ..... سید محمد باقر خطاط
- ۳۵۷ ..... میرزا محمد باقر پیش نماز
- ۳۵۷ ..... (آقا سید محمد درب امامی)
- ۳۵۷ ..... (مرحوم حاج آقا عطاء الله امامی)
- ۳۵۸ ..... مولی محمد باقر اصفهانی
- ۳۵۸ ..... میرزا باقر قاضی زاده عباس آباد
- ۳۵۹ ..... حاج شیخ محمد باقر قزوینی
- ۳۶۰ ..... حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی
- ۳۶۱ ..... میر محمد باقر ملا باشی
- ۳۶۲ ..... سید محمد خاتون آبادی
- ۳۶۲ ..... میر محمد باقر حسینی واعظ
- ۳۶۳ ..... سید محمد باقر میر محمد صادقی
- ۳۶۴ ..... ملا محمد باقر ابوالفقراء
- ۳۶۵ ..... حاج شیخ محمد باقر نجفی مسجد شاهی
- ۳۶۶ ..... حاج شیخ محمد باقر الفت
- ۳۶۸ ..... علامه مولی محمد باقر مجلسی
- ۳۷۱ ..... آخوند ملا محمد باقر فشارکی
- ۳۷۲ ..... میرزا محمد مهدی فشارکی
- ۳۷۲ ..... اشاره

- ۳۷۴ ----- (مرحوم آقا سید محمد فشارکی)
- ۳۷۵ ----- میرزا محمد باقر قهپی اصفهانی همدانی
- ۳۷۶ ----- حاج سید محمد باقر امامی
- ۳۷۷ ----- میرزا محمد باقر صدر خاصه
- ۳۷۷ ----- اشاره
- ۳۷۷ ----- ۱- نواب سید ابراهیم
- ۳۷۷ ----- ۲- میرزا محمد باقر نواب
- ۳۷۸ ----- ۳- نواب محمد حسن میرزا
- ۳۷۸ ----- ۴- میرزا سید حسن خلیفه سلطانی
- ۳۷۹ ----- ۵- میرزا سید حسن نواب
- ۳۷۹ ----- ۶- میرزا علاء الدین حسینی
- ۳۷۹ ----- ۷- نواب میرزا محمد رفیع
- ۳۸۰ ----- ۸- میرزا محمد سعید [خلیفه سلطانی]
- ۳۸۰ ----- ۹- میرزا محمد صادق [خلیفه سلطانی]
- ۳۸۰ ----- ۱۰- میرزا محمد طاهر خلیفه سلطانی
- ۳۸۱ ----- ۱۱- نواب میرزا مقیم صدر الصدور
- ۳۸۱ ----- ۱۲- نواب میرزا محمد هاشم
- ۳۸۱ ----- حاج شیخ محمد باقر واثق
- ۳۸۲ ----- میرزا حبیب الله نیر
- ۳۸۵ ----- سید محمد باقر گنجی
- ۳۸۵ ----- سید محمد باقر حسینی منجم
- ۳۸۵ ----- اشاره
- ۳۸۷ ----- ۱- میرزا ابو محمد منجم
- ۳۸۷ ----- ۲- میرزا اسماعیل منجم
- ۳۸۷ ----- ۳- میرزا جعفر
- ۳۸۷ ----- ۴- میرزا محمد حسن منجم

- ۳۸۸ ----- ۵- میرزا محمد منجم
- ۳۸۸ ----- ۶- حاج سید محمد منجم
- ۳۸۹ ----- میرزا محمد باقر فقیه ایمانی
- ۳۹۱ ----- ملا محمد باقر قمیشه ای
- ۳۹۱ ----- میر محمد باقر چهار سوقی
- ۳۹۲ ----- میر زین العابدین خوانساری
- ۳۹۳ ----- (حاج میر سید محمد خوانساری)
- ۳۹۳ ----- اشاره
- ۳۹۶ ----- ۱- مرحوم آقا میرزا احمد
- ۳۹۶ ----- ۲- حاج میر محمد حسین خوانساری
- ۳۹۶ ----- ۳- آقا میرزا عطاء الله خوانساری
- ۳۹۷ ----- ۴- آقا میرزا مجتبی روضاتی
- ۳۹۷ ----- ۵- آقا میرزا مسیح چهار سوقی
- ۳۹۸ ----- میرزا جلال الدین روضاتی
- ۳۹۸ ----- اشاره
- ۳۹۸ ----- ۱- میرزا محمد باقر [روضاتی]
- ۳۹۹ ----- ۲- میرزا محمد هاشم [روضاتی]
- ۳۹۹ ----- میر سید حسن چهار سوقی
- ۴۰۰ ----- ۶- میرزا محمد مهدی [چهار سوقی]
- ۴۰۱ ----- ۷- میرزا هدایت الله چهار سوقی
- ۴۰۲ ----- میرزا حبیب الله روضاتی
- ۴۰۳ ----- میرزا شکرالله منعم
- ۴۰۳ ----- حاج میرزا محمد باقر تویسرکانی
- ۴۰۳ ----- اشاره
- ۴۰۴ ----- ۱- حاج میرزا ابوالحسن تویسرکانی
- ۴۰۴ ----- ۲- میرزا حسن قدسی کاشی کاشانی

- ۳- آقا سید علی بدیع زادگان ۴۰۵
- ۴- میرزا محمد علی توپسرکانی ۴۰۵
- ۵- حاج مهدی سمسار ۴۰۶
- میرزا محمد باقر مجلسی ۴۰۶
- حاج محمد باقر خان صدر ۴۰۶
- سید محمد باقر حسینی ۴۰۷
- حاج سید محمد باقر ابطحی حسینی سدهی ۴۰۷
- اشاره ۴۰۷
- ۱- شیخ محمد جعفر جزی ۴۰۸
- ۲- حاج آقا حسن ملاذ الاسلام ۴۰۸
- ۳- آقا شیخ حسن علی اصفهانی ۴۰۸
- ۴- حاج آقا مرتضی ملا باشی ۴۰۹
- ۵- شیخ محمد حسین کلباسی ۴۰۹
- ۶- حاج سید محمد رحیم سدهی ۴۱۰
- ۷- حاج میرزا رضا کلباسی ۴۱۰
- ۸- حاج سید سعید طباطبائی نایینی ۴۱۰
- ۹- حاج شیخ علی اکبر شیخ الاسلام اصفهانی ۴۱۰
- ۱۰- حاج سید محمد علی ابطحی سدهی ۴۱۱
- ۱۱- حاج سید محمد علی گلستانه موسوی ۴۱۲
- ۱۲- شیخ بهائی ۴۱۲
- ۱۳- حاج شیخ محمود کلباسی ۴۱۳
- ۱۴- میرزا مهدی اصفهانی ۴۱۳
- ۱۵- حاج سید هاشم میر دامادی نجف آبادی ۴۱۴
- حاج میرزا محمد باقر خان مشیر الملک نائینی ۴۱۵
- شیخ محمد باقر اصفهانی حائری ۴۱۶
- میر محمد باقر داماد ۴۱۷

- ۴۱۸ ..... میر محمد باقر نواب لاهیجی
- ۴۱۸ ..... اشاره
- ۴۱۸ ..... ۱- حاج میرزا ابراهیم نواب
- ۴۱۹ ..... ۲- میرزا محمد نواب
- ۴۲۰ ..... آقا سید محمد باقر درچه ای
- ۴۲۰ ..... (میر لوحی)
- ۴۲۵ ..... ملا محمد باقر سبزواری
- ۴۲۵ ..... سید محمد باقر خاتون آبادی
- ۴۲۶ ..... ملا محمد باقر قمیشه ای
- ۴۲۶ ..... حاج سید محمد باقر حجه الاسلام شفتی
- ۴۲۶ ..... اشاره
- ۴۲۹ ..... ۱- سید ابوالحسن بید آبادی
- ۴۲۹ ..... ۲- میرزا ابوالفضل بید آبادی
- ۴۲۹ ..... ۳- سید ابوالقاسم بید آبادی
- ۴۲۹ ..... ۴- آقا سید محمد باقر بید آبادی
- ۴۳۰ ..... ۵- حاج سید جعفر بید آبادی
- ۴۳۰ ..... ۶- حاج میرزا محمد حسین بید آبادی
- ۴۳۱ ..... ۷- آقا حسین بید آبادی
- ۴۳۱ ..... ۸- میرزا زین العابدین بید آبادی
- ۴۳۲ ..... ۹- حاج سید محمد علی بید آبادی
- ۴۳۲ ..... ۱۰- حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام
- ۴۳۳ ..... ۱۱- آقا سید مؤمن بید آبادی
- ۴۳۴ ..... ۱۲- میر محمد مهدی بید آبادی
- ۴۳۴ ..... ۱۳- سید مهدی بید آبادی
- ۴۳۵ ..... بداق بیک
- ۴۳۵ ..... بدر جاجرمی

- ۴۳۶ ..... سه شاعر در یک زمان
- ۴۳۶ ..... بدیع الزمان تبریزی
- ۴۳۷ ..... مولی بدیع الزمان هرنندی کوپایی
- ۴۳۸ ..... حاج میرزا بدیع درب امامی
- ۴۳۹ ..... میرزا فتح الله درب امامی
- ۴۴۰ ..... برکیارق
- ۴۴۰ ..... بکائی
- ۴۴۱ ..... شیخ بهاء الدین کاشی
- ۴۴۲ ..... میرزا بهاء الدین صدری
- ۴۴۳ ..... (میرزا حبیب الله خان)
- ۴۴۳ ..... (میرزا علی محمد خان نظام الدوله)
- ۴۴۳ ..... اشاره
- ۴۴۴ ..... ۱- حاج اسد خان نظام العلماء
- ۴۴۵ ..... ۲- حاج امین آقا نظام الدوله
- ۴۴۵ ..... ۳- حاج علی آقا نظام الدوله
- ۴۴۵ ..... ۴- مرتضی قلی خان نظام الدوله
- ۴۴۶ ..... ۵- حاج نجف علی میرزا
- ۴۴۶ ..... ۶- شیخ بهاء الدین محمد صاحب عنوان
- ۴۴۶ ..... حاج میرزا بهاء الدین نوری
- ۴۴۶ ..... ملا محمد علی نوری
- ۴۴۷ ..... (حاج میرزا جواد نوری)
- ۴۴۸ ..... (حاج میرزا بهاء الدین نوری)
- ۴۴۹ ..... میرزا محمد تقی نوری
- ۴۵۰ ..... بهرام بن فیروز اصفهانی
- ۴۵۰ ..... بهزاد
- ۴۵۱ ..... پرتو

- ۴۵۱ ..... پیر
- ۴۵۲ ..... پیربکران
- ۴۵۴ ..... تأثیر
- ۴۵۵ ..... ملا تاجا
- ۴۵۶ ..... تاراج
- ۴۵۶ ..... مولی محمد تقی اصفهانی
- ۴۵۷ ..... مولی محمد تقی گزی
- ۴۵۷ ..... میر محمد تقی مدرس
- ۴۵۸ ..... میر سید حسن مدرس
- ۴۵۸ ..... میرزا محمد باقر مدرس
- ۴۵۹ ..... حاج شیخ محمد تقی قمیشه ای
- ۴۵۹ ..... ملا محمد تقی هروی
- ۴۶۲ ..... شیخ محمد تقی رازی
- ۴۶۲ ..... اشاره
- ۴۶۴ ..... ۱- شیخ محمد باقر طهرانی اصفهانی
- ۴۶۴ ..... ۲- شیخ محمد حسین اصفهانی
- ۴۶۵ ..... ۳- شیخ عبدالحسین
- ۴۶۵ ..... ۴- حاج شیخ عبدالریم حائری
- ۴۶۶ ..... ۵- شیخ محمد اصفهانی
- ۴۶۷ ..... سید محمد تقی خراسانی
- ۴۶۷ ..... سید محمد تقی مستجاب الدعوه
- ۴۶۸ ..... سید عبدالحمید موسوی اصفهانی
- ۴۶۹ ..... میر محمد تقی خاتون آبادی
- ۴۶۹ ..... سید محمد تقی تبریزی
- ۴۷۰ ..... مولی محمد تقی نصیری طوسی
- ۴۷۲ ..... آقا سید محمد تقی موسوی احمد آبادی

- ۴۷۲ ..... ملا محمد تقی مجلسی
- ۴۷۳ ..... مولی عبدالله مجلسی
- ۴۷۳ ..... ملا محمد نصیر مجلسی
- ۴۷۳ ..... میرزا محمد تقی الماسی
- ۴۷۵ ..... میرزا محمد تقی بن میر سید محمد
- ۴۷۵ ..... ملا محمد تقی مجلسی
- ۴۷۷ ..... ابوالبرکات واعظ اصفهانی
- ۴۷۸ ..... سید محمد تقی گلستانه
- ۴۷۸ ..... ثاقب
- ۴۷۹ ..... (آقا سید عبدالله ثقه الاسلام)
- ۴۸۰ ..... (حاج شیخ محمد علی ثقه الاسلام)
- ۴۸۲ ..... (حاج شیخ نور الله اصفهانی مسجد شاهی)
- ۴۸۴ ..... ثمر انصاری
- ۴۸۴ ..... جامع باقولی
- ۴۸۵ ..... جامی
- ۴۸۶ ..... جذوی
- ۴۸۶ ..... سید جعفر خراسانی
- ۴۸۶ ..... شیخ جعفر ریزی
- ۴۸۶ ..... شیخ جعفر لنگرودی اصفهانی
- ۴۸۷ ..... میرزا جعفر سبزواری
- ۴۸۷ ..... اشاره
- ۴۸۸ ..... ۱- میرزا حسن شیخ الاسلام
- ۴۸۹ ..... ۲- میرزا رحیم شیخ الاسلام
- ۴۸۹ ..... ۳- حاج میرزا زین العابدین سبزواری
- ۴۸۹ ..... اشاره
- ۴۹۰ ..... صحیفی شیرازی

- ۴- میرزا عبدالله شیخ الاسلام ۴۹۱
- ۵- شیخ عبدالمطلب شیخ الاسلام ۴۹۱
- میرزا محمد جعفر میردامادی ۴۹۱
- اشاره ۴۹۱
- میرزا عبدالحسین میردامادی ۴۹۲
- مولی محمد جعفر کرباسی ۴۹۲
- میرزا جعفر شهشهانی ۴۹۳
- سید محمد صدر الواعظین ۴۹۴
- حسین شهشهانی ۴۹۵
- میرزا جعفر خاتون آبادی ۴۹۶
- آقا محمد جعفر هرنندی ۴۹۶
- اشاره ۴۹۶
- ۱- میرزا محمد باقر هرنندی ۴۹۷
- ۲- حاج میرزا محمد تقی هرنندی ۴۹۷
- ۳- حاج محمد حسین نایب الصدر ۴۹۷
- ۴- حاج آقا شمس الدین هرنندی ۴۹۷
- ۵- آقا میرزا عباس نحوی ۴۹۷
- ۶- میرزا عبدالجواد هرنندی ۴۹۸
- ۷- میرزا عبدالحسین هرنندی ۴۹۸
- ۸- میرزا عبدالعلی هرنندی ۴۹۹
- ۹- حاج ملا عبدالله هرنندی ۴۹۹
- ۱۰- ملا عبدالله هرنندی ۵۰۰
- ۱۱- حاج میرزا محمد علی نحوی ۵۰۰
- ۱۲- ملا محمد مهدی هرنندی ۵۰۰
- ۱۳- حاج ملا نعمه الله هرنندی ۵۰۱
- ۱۴- حاج محمد هادی هرنندی ۵۰۱

- شاطر جلال ۵۰۲
- محتشم کاشانی ۵۰۲
- جلال الدین طبیب ۵۰۳
- حاج شیخ جمال الدین نجفی ۵۰۴
- حاج سید جمال الدین صهری ۵۰۵
- آقا جمال خوانساری ۵۰۶
- جمال الدین محمد اصفهانی ۵۰۸
- سید جمال الدین واعظ اصفهانی همدانی ۵۱۰
- جناب ۵۱۱
- جناب ۵۱۲
- حاج ملا محمد جواد آدینه ۵۱۲
- شیخ محمد جواد محقق اصفهانی حائری ۵۱۴
- شیخ محمود جواد اصفهانی ۵۱۵
- حاج محمد جواد بید آبادی عارف سرجویی ۵۱۵
- میرزا جواد چهار محالی اصفهانی ۵۱۵
- جواد مجد زاده صهبا ۵۱۶
- آقا سید محمد جواد دهکردی ۵۱۷
- شیخ محمد جواد فریدنی ۵۱۸
- سید محمد جواد مسائلی ۵۱۸
- میرزا جهان بخش نهبانندی اصفهانی ۵۱۹
- جهانگیر خان قشقائی ۵۲۰
- چنگیز میرزا ۵۲۱
- چهره نما ۵۲۱
- میرزا حبیب الله اصفهانی ۵۲۲
- مولی حبیب الله عباس آبادی ۵۲۳
- حبیب الله صفاهانی ۵۲۳

- ۵۲۴ ..... سید حبیب الله موسوی اصفهانی
- ۵۲۴ ..... شیخ حبیب الله نائینی
- ۵۲۴ ..... میرزا حبیب الله اصفهانی
- ۵۲۵ ..... شیخ حسن بروجنی اصفهانی
- ۵۲۵ ..... میرزا حسن چینی
- ۵۲۶ ..... شیخ حسن دشتکی
- ۵۲۶ ..... ملا حسن ریزی
- ۵۲۶ ..... میرزا حسن شوکت
- ۵۲۷ ..... امیر سید حسن طالقانی
- ۵۲۸ ..... سید حسن قمیشه ای اصفهانی
- ۵۲۸ ..... حاج سید حسن کاشی
- ۵۲۸ ..... اشاره
- ۵۲۹ ..... ۱- آقا سید اسدالله ثقه الواعظین
- ۵۳۰ ..... ۲- آقا سید زین العابدین مطهری
- ۵۳۰ ..... ۳- آقا میرزا محمد علی
- ۵۳۰ ..... مولی حسن دیلمانی جیلانی
- ۵۳۰ ..... مولی حسن
- ۵۳۱ ..... میر حسن عطار
- ۵۳۱ ..... حاج محمد حسن واعظ
- ۵۳۱ ..... میرزا محمد حسن میر دامادی سدهی
- ۵۳۲ ..... میرزا علی محمد میردامادی
- ۵۳۲ ..... شیخ محمد حسن یزدی اصفهانی
- ۵۳۴ ..... میرزا حسن عراقی
- ۵۳۵ ..... حاج محمد حسن گزی
- ۵۳۵ ..... میرزا سید حسن موسوی
- ۵۳۶ ..... ابو علی حسن حدّاد

- میر سید حسن مدرس قمیشه ای ۵۳۶
- حاج میرزا حسن صفی علیشاه ۵۳۷
- ملا محمد حسن مازندرانی ۵۳۹
- سید محمد حسن مجتهد اصفهانی ۵۳۹
- سید مهدی نحوی ۵۴۱
- اشاره ۵۴۱
- ۱- حاج میرزا محمد حسن نحوی ۵۴۲
- ۲- میرزا محمد حسین نحوی ۵۴۲
- ۳- سید عبدالوهاب معین العلماء ۵۴۳
- ۴- آقا سید محمد باقر نحوی ۵۴۳
- محمد حسن ادیب الدوله اصفهانی ۵۴۴
- آقا سید محمد حسن فانی یزدی ۵۴۵
- حاج میرزا محمد حسن امام جمعه ۵۴۶
- اشاره ۵۴۶
- ۱- حاج محمد حسین اصفهانی ۵۴۷
- ۲- صاحب ملا رجب ۵۴۸
- ۳- میر سید علی مستوفی شهبهانی ۵۴۸
- ۴- میرزا محمد علی سینی اصفهانی ۵۴۸
- ۵- حاج شیخ محمد ولد آخوند ملا علی ۵۴۸
- ۶- میرزا محمد مهدی شاعر متخلص به «ناحی» ۵۴۸
- ۷- میرزا هادی طبیب ۵۴۹
- میرزا حسن منجم ۵۴۹
- حاج ملا حسن دری ۵۴۹
- حاج ملا حسن آرندی نائینی ۵۵۱
- میرزا حسن تبریزی ۵۵۱
- سید حسن اصفهانی ۵۵۲

- ۵۵۲ ..... حسن لغذه
- ۵۵۳ ..... افضل الدین حسن مهابادی
- ۵۵۳ ..... میرزا حسن نوری
- ۵۵۴ ..... ملا علی نوری
- ۵۵۵ ..... آقا میرزا محمد حسن نجفی
- ۵۵۵ ..... (آقا محمد باقر هزار جریبی)
- ۵۵۶ ..... آقا محمد علی هزار جریبی
- ۵۵۷ ..... آخوند ملا محمد صادق هزار جریبی
- ۵۵۸ ..... شیخ محمد حسین نجفی هزار جریبی
- ۵۵۹ ..... شیخ حسن کربلایی
- ۵۶۰ ..... میر سید حسن مدرس
- ۵۶۴ ..... حاج میرزا حسن خان جابری انصاری
- ۵۶۷ ..... سید حسن موسوی مازندرانی
- ۵۶۷ ..... حسن وحید دستگردی
- ۵۶۹ ..... شیخ محمد حسن ورنوسفاد رانی سدهی
- ۵۶۹ ..... شیخ محمد حسن اصطهباناتی
- ۵۶۹ ..... مولی محمد حسن طلائی
- ۵۷۰ ..... شیخ محمد حسن اصفهانی
- ۵۷۰ ..... حسن کاتب
- ۵۷۱ ..... حکیم شفایی
- ۵۷۲ ..... محمد حسن قاری
- ۵۷۳ ..... حاج شیخ محمد حسن عالم نجف آبادی
- ۵۷۳ ..... میرزا حسن علی مجلسی
- ۵۷۴ ..... میرزا حسن علی مجلسی
- ۵۷۴ ..... سید حسین اصفهانی
- ۵۷۵ ..... شیخ حسین اصفهانی

- ۵۷۵ ..... آقا حسن ورنامخواستی لنجانی
- ۵۷۵ ..... شیخ محمد حسین طریحی
- ۵۷۶ ..... سید محمد حسین اصفهانی
- ۵۷۶ ..... ملا حسین رفیق
- ۵۷۸ ..... میرزا محمد حسین اژه ای
- ۵۷۸ ..... آقا سید حسین شهشهانی
- ۵۷۸ ..... استاد حسین معمار
- ۵۷۹ ..... میرزا حسین
- ۵۷۹ ..... ملا حسین کاشی
- ۵۷۹ ..... ملا حسین تفلیسی
- ۵۸۰ ..... میرزا حسین کوزه کنانی اصفهانی
- ۵۸۰ ..... آقا حسین منجم
- ۵۸۱ ..... سید امیر محمد حسین اصفهانی
- ۵۸۱ ..... معز الدین حسین اصفهانی
- ۵۸۱ ..... سید قاضی امیر حسین اصفهانی
- ۵۸۲ ..... میرزا شاه حسین ثنائی
- ۵۸۳ ..... مولی حسین اصفهانی
- ۵۸۳ ..... ملا حسین نائینی
- ۵۸۴ ..... حاج میرزا محمد حسین مدرس کهنگی
- ۵۸۴ ..... آقا سید حسین خوانساری
- ۵۸۵ ..... شیخ محمد حسین قمیشه ای
- ۵۸۵ ..... سید محمد حسین میردامادی
- ۵۸۶ ..... آخوند ملا محمد حسین کرمانی
- ۵۸۷ ..... شیخ محمد علی کرمانی
- ۵۸۸ ..... ملا محمد حسین عارفچه
- ۵۸۸ ..... اشاره

- ۵۸۹ ----- میرزا محمد علی عارفچه
- ۵۹۰ ----- آخوند ملا حسین فشارکی
- ۵۹۱ ----- آقا سید محمد حسین میر دامادی سدهی
- ۵۹۲ ----- حسین مسرور
- ۵۹۲ ----- رسول بهروان
- ۵۹۳ ----- حاج شیخ محمد حسین کمپانی
- ۵۹۴ ----- میر محمد حسین امام جمعه
- ۵۹۵ ----- سید حسین درب امامی
- ۵۹۵ ----- مولی حسین جیلانی لبنانی
- ۵۹۶ ----- میر محمد حسین بن میر محمد حسین
- ۵۹۶ ----- شیخ حسین چنگانی
- ۵۹۶ ----- سید حسین اصفهانی مازندرانی
- ۵۹۷ ----- حسین آمدی
- ۵۹۷ ----- حاج میرزا محمد حسین نایب الصدر
- ۵۹۷ ----- سید محمد حسین حسینی اصفهانی
- ۵۹۸ ----- میر محمد حسین خاتون آبادی
- ۵۹۸ ----- شیخ محمد حسین بن ملا عبدالکریم
- ۵۹۸ ----- ملا حسین گریان اردستانی
- ۵۹۹ ----- سید حسین بختیاری
- ۵۹۹ ----- اشاره
- ۵۹۹ ----- سید علی بختیاری
- ۶۰۰ ----- ملا محمد حسین خوانساری
- ۶۰۰ ----- اشاره
- ۶۰۱ ----- مولی علی اکبر خوانساری
- ۶۰۱ ----- آقا کمال الدین خوانساری
- ۶۰۲ ----- مولی حسین کربلانی

- حسین طغرایی ۶۰۲
- محمد حسین مقدس فانی مبارکه ای ۶۰۳
- مولی محمد حسین قمیشه ای کبیر ۶۰۴
- مولی محمد حسین اصفهانی کاظمینی ۶۰۴
- شیخ محمد حسین قاینی ۶۰۵
- ابی القاسم راغب اصفهانی ۶۰۵
- شیخ حسین واعظ اصفهانی حائری ۶۰۶
- شیخ محمد حسین ذوعلم فشارکی ۶۰۶
- اشاره ۶۰۶
- ۱- سید ابراهیم سزی ۶۰۷
- ۲- حاج میرزا عبدالجواد کلباسی ۶۰۸
- ۳- حاج میرزا علی هسته ای ۶۰۸
- ۴- حاج میرزا علی اکبر تابش ۶۰۹
- ۵- حاج میرزا قوام الدین رشتی ۶۱۰
- ۶- حاج سید کاظم مرتضوی کرونی ۶۱۰
- آقا حسین خوانساری ۶۱۱
- حاج شیخ محمد حسین مولوی کتابفروش ۶۱۴
- کمال الدین حسین ضمیری ۶۱۵
- آقا سید محمد حسین رجائی ۶۱۶
- میرزا محمد حسین سر رشته دار ۶۱۶
- شیخ محمد حسین کلباسی ۶۱۷
- محمد حسین میرزا فصیح ۶۱۷
- ملا حسین مازندرانی ۶۱۸
- میرزا حسین خان دانش ۶۱۸
- ملا حسین کر بکندی ۶۱۹
- میرزا امد عماد الواعظین ۶۱۹

- حاج شیخ محمد حسین اشنی قودجانی ۶۲۰
- میرزا محمد حسین مدرس ۶۲۰
- حاج محمد حسین صدر اصفهانی ۶۲۰
- حسین علی شاه ۶۲۱
- اشاره ۶۲۱
- ۱- میرزا رضا طبیب شرابی ۶۲۲
- ۲- شیخ زاهد ثانی گیلانی اصفهانی ۶۲۲
- ۳- میرزا محمد صادق ناطق ۶۲۲
- ۴- میرزا محمد علی میرزا مظفر ۶۲۳
- ۵- ملا محراب گیلانی ۶۲۴
- ۶- ملا محسن بغایری ۶۲۴
- اشاره ۶۲۴
- عبدالرزاق بغایری ۶۲۵
- ۷- آقا محمد شیخ زین الدین ۶۲۵
- شیخ زین الدین خوانساری ۶۲۶
- حاج ملا حسین علی صدّیقین ۶۲۷
- اشاره ۶۲۷
- ۱- آقا میرزا محمد باقر فقیه ایمانی ۶۲۸
- ۲- حاج میرزا حسین منتصر ۶۲۸
- ۳- آقا سید محمود، درب امامی ۶۲۸
- ۴- آقا شیخ هبه الله هرنندی ۶۲۸
- حاج ملا حسین علی تویسرکانی ۶۲۹
- ملا حمزه قاینی ۶۳۰
- حمزه اصفهانی ۶۳۱
- مولی حیدر علی صباغ ۶۳۱
- شیخ حیدر علی فروشانی ۶۳۲

- ۶۳۳ ..... ملّا حیدر علی اردبیلی اصفهانی
- ۶۳۳ ..... ملا حیدر علی اصفهانی
- ۶۳۳ ..... میرزا حیدر علی میر دامادی سدهی
- ۶۳۴ ..... میرزا حیدر علی مجلسی
- ۶۳۵ ..... (مرحوم میرزا نورالدین مجلسی)
- ۶۳۶ ..... میرزا حیدر علی شیروانی
- ۶۳۶ ..... اشاره
- ۶۳۶ ..... محمد بن حسن شیروانی
- ۶۳۷ ..... میرزا حیدر علی نائینی
- ۶۳۸ ..... پیوست _ معرفی اندیشمند گرانقدر مرحوم مصلح الدین مهدوی
- ۶۴۲ ..... درباره مرکز

سرشناسه : مهدوی، مصلح الدین، ۱۲۹۴-۱۳۷۴.

عنوان و نام پدیدآور : دانشمندان و بزرگان اصفهان / نویسنده مصلح الدین مهدوی؛ تصحیح، تحقیق و اضافات رحیم قاسمی، محمدرضا نیلفروشان؛ [برای] شهرداری اصفهان، مجموعه فرهنگی مذهبی تخت فولاد.

مشخصات نشر : اصفهان : گلدسته، ۱۳۸۳ - ۱۳۸۴.

مشخصات ظاهری : ۲ ج.

شابک : ج. ۲. ۹۶۴-۹۳۱۴۳-۴-۲ :

وضعیت فهرست نویسی : فاپا

یادداشت : ص.ع. به انگلیسی: M. Mahdavi. Scientists greatones Isfahan.

یادداشت : ج. ۲ (چاپ اول : ۱۳۸۴)

یادداشت : کتابنامه.

موضوع : مجتهدان و علما -- ایران -- اصفهان -- سرگذشتنامه

موضوع : مشاهیر -- ایران -- اصفهان -- سرگذشتنامه

موضوع : اصفهان -- سرگذشتنامه

شناسه افزوده : قاسمی، رحیم، ۱۳۵۱ -، مصحح

شناسه افزوده : نیلفروشان، محمدرضا، ۱۳۴۹ -، مصحح

شناسه افزوده : مجموعه فرهنگی مذهبی تخت فولاد (اصفهان)

رده بندی کنگره : DSR۲۰۷۳/ص ۷۵ م ۱۳۸۳ ۸۶

رده بندی دیویی : ۹۵۵/۹۳۲

شماره کتابشناسی ملی : م ۸۳-۴۱۸۶۷

ص: ١

اشاره

↔

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: ٢

تالیف: مرحوم مصلح الدین مهدوی

تحقیق، تصحیح و اضافات: رحیم قاسمی، محمدرضا نیلفروشان

دانشمندان و بزرگان اصفهان جلد اول

ص: ۳

دانشمندان و بزرگان اصفهان (۱)

تالیف: مرحوم مصلح الدین مهدوی

تحقیق، تصحیح و اضافات: رحیم قاسمی، محمدرضا نیلفروشان

طراح گرافیک: حسام علیپور

چاپ اول: ۱۳۸۴

تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه

ناشر: انتشارات گلدسته

اصفهان، خیابان هشت بهشت شرقی، روبروی امامزاده زید (ع)، کوچه شهید نوروزیان، شماره ۷۰

حق چاپ برای مجموعه تاریخی، فرهنگی و مذهبی تخت فولاد اصفهان محفوظ است.

شابک: ۹۶۴-۹۳۱۴۳-۴-۲

مهدوی، مصلح الدین، ۱۲۹۴-۱۳۷۴.

دانشمندان و بزرگان اصفهان / نویسنده مصلح الدین مهدوی: تصحیح، تحقیق و اضافات رحیم قاسمی، محمدرضا نیلفروشان

- اصفهان، گلدسته، ۱۳۸۳.

ISBN: ۹۶۴-۹۳۱۴۳-۴-۳

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

۱. اصفهان - سرگذشتنامه ۲. مجتهدان و علما - ایران - اصفهان - سرگذشتنامه ۳. مشاهیر - ایران - اصفهان سرگذشتنامه.

الف. قاسمی، رحیم، تصحیح. ب: نیلفروشان، محمدرضا، ۱۳۴۹-، مصحح. ج. عنوان.

۸۶ م ۷۵ ص / ۲۰۷۳ / ۹۵۵ / ۹۳۲ / ۹۵۵ DSR

کتابخانه ملی ایران ۴۱۸۶۷-۸۳ م

ص: ۴

تاریخ بهترین معلم انسان است

شکل گیری و رشد فرهنگ و تمدن جوامع در طول تاریخ مدیون تلاش علمی و عملی هزاران انسان فرهیخته و اندیشمندی است که دیروز شرافتمندانه زندگی کردند و اوراق زرینی از کتاب بزرگ تاریخ را به خود اختصاص دادند که سیر در احوال و آثار این استوانه های تاریخ و فرهنگ گذشته زمینه رشد و تعالی اندیشه و روح و روان نسل امروز را موجب می گردد و فرصتی برای تصمیم گیری و برنامه ریزی های هوشمندانه و اتخاذ رویه های خردمندانه در ضمن ابتکار و خلاقیت و نوآوری خواهد بود.

اثر حاضر تلاشی است در جهت معرفی چهره های بارز از تاریخ گذشته اصفهان می باشد که توسط مرحوم مصلح الدین مهدوی تهیه و نگارش شده است که با چاپ و نشر آن خدمتی ارزنده به بزرگان عرصه فرهنگ و اندیشه خواهد شد.

شهرداری اصفهان به پاس خدمات ارزنده این دانش پژوه گرامی ضمن عمران و احیاء تکیه و بازسازی مقبره ایشان اقدام به نشر کتاب دانشمندان و بزرگان اصفهان در دو جلد نمود.

در اینجا لازم است از خانواده محترم این محقق گرانمایه که نشر این اثر ارزشمند را پس از ۳۵ سال به مجموعه تاریخی فرهنگی و مذهبی تخت فولاد واگذار نمودند تشکر نمایم.

لازم به ذکر است شهرداری اصفهان همچنان مصمم است در جهت احیای عمرانی و توسعه فرهنگی و بهره براری از این خطه مقدس برنامه های ویژه ای را به شهروندان ارائه دهد که بخشی از اقدامات انجام شده عبارت است از:

۱- تشکیل تورهای تخت فولاد شناسی برای شهروندان اصفهانی و میهمانان

۲- برگزاری اولین دوره تربیت راهنمای تخت فولاد

۳- تقویت کتابخانه تخصصی تخت فولاد

۴- ایجاد موزه سنگ نوشته های ارزشمند تخت فولاد

۵- ایجاد موزه عکس از فرهیختگان مدفون در تخت فولاد

۶- فعال نمودن دفتر ارتباطات مردمی برای جواب گوئی مراجعات و تکریم ارباب رجوع

۷- طرح فراخوان آثار ارزشمند مدفونین در تخت فولاد برای غنی سازی موزه ها

۸- آماده سازی تکیه آبادیه ای جهت تشکیل حوزه علمیه برادران با همکاری و مدیریت تولیت مسجد رکن الملک

۹- تبلیغ و ترویج و حمایت از برگزاری دعای کمیل و عرفه

ص: ۵

۱۰- احداث بازارچه فرهنگی در جوار مرقد بابا رکن الدین با هدف ایجاد تسهیلات فرهنگی و نمایشگاهی برای نمادها و مجموعه های فرهنگی

۱۱- ایجاد موزه فرهنگی از آثار و زندگی نامه علماء و فقها در مقبره آیت ... خوانساری با هدف الگو برداری از زندگی فرهیختگان

۱۲- موزه گالری فدک با انگیزه جمع آوری و نمایش آثار هنرمندان، صنعتگران و... مدفون در تخت فولاد

۱۳- مجموعه فرهنگی شمع سالن اجتماعات، مجهز به سیستم نور و صوت جهت بهره برداری مراکز و کانون های فرهنگی و دینی

۱۴- مجموعه فرهنگی فاضل سراب نمایشگاه و فروشگاه تولیدات فرهنگی تخت فولاد

۱۵- مقبره آقا محمد بید آبادی موزه ای از آثار و زندگی مرحوم بید آبادی

۱۶- کانون فرهنگی امین در جوار مقبره بانو مجتهده امین

بدیهی است روابط عمومی شهرداری اصفهان و دفتر ارتباطات مردمی مجموعه تاریخی فرهنگی و مذهبی تخت فولاد آمادگی کامل برای دریافت نظرات، دیدگاهها و انتقادات شهروندان عزیز و کلیه صاحب نظران و اندیشمندان را دارد.

سید مرتضی سقائیان نژاد

شهردار اصفهان

ص: ۶

بسم الله الرحمن الرحيم

خدای را سپاس که پس از گذشت سی و پنج سال از چاپ اثر گرانقدر «دانشمندان و بزرگان اصفهان» که از آثار معلم و محقق فرزانه مرحوم سید مصلح الدین مهدوی می گذرد، توفیق تصحیح و تحقیق آن را عنایت فرموده و محققین را در انجام آن یاری نمود.

بی شک این کتاب دور نمایی از چهره درخشان تاریخ فرهنگ و هنر اصفهان است. شهری که روزگاری پایتخت ادب و فرهنگ اسلامی بود و همواره در تحقیقات و پژوهش های قرآنی، فقهی، فلسفی، عرفانی، رجالی، شهر و هنر غنی اسلام و تشیع پشتاز بوده است. به همین سبب این منبع ارزشمند نیاز محققان و پژوهشگران تاریخ فرهنگ این خطه پر افتخار را تا حدودی بر طرف خواهد کرد.

ناگفته پیداست که در این مدت طولانی که از چاپ نخست کتاب می گذرد، منابع فراوان دیگری همچون ریاض العلماء، مجلداتی از طبقات اعلام الشیعه، مجلداتی از مکارم الآثار و دو مجلد از کتاب ارزشمند تاریخ اصفهان مرحوم جلال الدین همائی، که در آن ایام در دسترس مولف فقید نبوده به چشم گیری یافته است. مرحوم مهدوی از رجال دیگری که در زمان تألیف کتاب خود در قید حیات بوده اند، نامی نبرده و بعدها در آثار دیگر خویش شرح حال برخی از آنان را آورده که بیشتر این موارد، از کتب ایشان استخراج شده و در پایان کتاب به عنوان مستدرک قرار گرفته است.

شایان توجه است برخی سهوها در کتاب وجود داشت که بخشی از آنها از منابع دیگر به این اثر راه یافته بود و برخی تکرارها نیز در شرح حال افراد به چشم می خورد، مواردی را که به نظر اشتباه بودند در پاورقی اشاره شد و درباره عناوین مشابه و متعدد نیز عنوان کامل تر به صورت مستقل ذکر شده و عنوان دیگر با ستاره مشخص شده است. علامت ستاره همچنین در کنار برخی اسامی که لاصفهانتی نبودند و یا در شمار دانشمندان و بزرگان محسوب نمی شوند، آمده است. برخی اضافات ضروری از طرف محققین نیز در متن کتاب و در داخل کروش نهاده شد.

تصحیح این اثر بر اساس نسخه ای که به وسیله مرحوم مهدوی تصحیح شده بود، انجام گرفت و پاره ای تفاوت ها و اضافات ناشی از آن است. همچنین این موارد با نسخه دیگری که محقق ارجمند علامه رجالی حاج سید محمد علی روضاتی از روی تصحیحات مولف گزینش نموده اند، انجام گرفت. پاورقی های توضیحی از محققین کتاب است و چند مورد که با علامت (م) مشخص شده است از مرحوم مولف می باشد.

محققان کتاب با سپاس از عنایات خداوند متعال، از کسانی که در تحقیق و انتشار آن سهیم بوده اند کمال تشکر را داشته، سلامتی و توفیق آنان را از درگاه ایزد منان خواستار هستند.

- شهردار دلسوز و محترم اصفهان جناب آقای دکتر سید مرتضی سقائیان نژاد، ریاست محترم شورای اسلامی شهر اصفهان جناب آقای مهندس عباس حاج رسولیها و ریاست محترم کمیته عالی مجموعه تخت فولاد جناب آقای مهندس ابوالقاسم

گلستان نژاد که زمینه چاپ این کتاب را فراهم نمودند.

ص: ۷

- محقق گرامی حضرت حجت الاسلام و المسلمین آقای حاج شیخ هادی نجفی، وصی محترم مرحوم مهدوی که اجازه برخی تغییرات و اصلاحات جزئی در متن کتاب را دادند.

- جناب آقای غلامرضا نصراللهی که سالیانی از محضر مولف فقید کسب فیض نموده و برخی تحقیقات که به نام ایشان در پاورقی ها ثبت شده را در اختیار گذاردند.

در پایان از خداوند متعال سلامتی وجود مقدس قطب عالم امکان حضرت ولی عصر (عج) و ظهور آن عدالت گستر و تجلی مهر و محبت خداوند را به دعا درخواست نموده و اجر معنوی تحقیق این کتاب را به روح مطهر پر فتوح حضرت امام خمینی (سلام الله علیه) و شهدای سرفراز شهر شهید پرور اصفهان اهدا می نمایم. شهری که امام راحل درباره آن فرمودند «شما در کجای دنیا می توانید مثل استان اصفهان پیدا کنید؟»

والحمد لله رب العالمین

رحیم قاسمی دستگری حوزه علمیه اصفهان، مدرسه جده کوچک

محمدرضا نیلفروشان عضو هیئت علمی دانشگاه

ص: ۸

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين، و الصلاة على نبيه محمد و آله الطاهرين، و العاقبه للمتقين.

از وقتی که خواندن و نوشتن را به طور اجمال آموختم، هنوز ده سال از سنم نگذشته بود که به مطالعه کتب تاریخ و رجال و شرح حال بزرگان علم و دین رغبتی در خود احساس کردم. درک این احساس مرا به جستجو در کتابهای پدرم واداشت.

«شمس التواریخ» از تألیفات مرحوم ایزد گشسب (۱۳۶۶-۱۳۰۳) اولین کتابی بود که در موضوع فوق به دستم رسید. چندین مرتبه آن را از اول تا آخر خواندم و مطالب آن را به خاطر سپردم، و اکنون که متجاوز از چهل سال از آن تاریخ می گذرد بسیاری از مطالب آن را به یاد دارم.

یکی دو سال بعد کتاب «قصص العلماء» از تألیفات مرحوم آقا میرزا محمد تنکابنی (۱۳۰۲-۱۲۳۵) و بعداً کتاب «تذکره القبور» تألیف آخوند عبدالکریم گزی (فوت ۱۳۳۹) را از کتابخانه مرحوم پدرم جهت مطالعه انتخاب کردم.

هیچ فراموش نمی کنم که در آن سن و سال هیچ لذتی را بالاتر از مطالعه دو کتاب فوق احساس نمی کردم. روزها و شبها شاید چندین ماه کارم منحصر به مطالعه کتاب نامبرده بود.

در آن موقع در مدرسه گلبهار تحصیل می کردم. مرحوم ایزد گشسب و مرحوم آقا شیخ محمد علی جبل عاملی که هر دو از دانشمندان معروف و ادیب و سخن شناس بودند در آنجا تدریس می کردند. مخصوصاً مرحوم جبل عاملی گاهی در کلاس به مناسبت مطالبی از کتب متفرقه نقل می نمود.

روزی مطلبی از «قصص العلماء» بیان کرد و چون من قبلاً آن را خوانده بودم و می دانستم، در آن باره اظهار نظر کردم و مورد توجه آن مرحوم واقع شدم، و چون دانست که کتاب فوق را مطالعه کرده ام مرا تشویق زیاد نموده و در کلاس حضور شاگردان، حس غرور مرا برانگیخت و به مطالعه بیشتری واداشت، خصوصاً که استاد نامبرده فرمود: کتاب بدی نیست گرچه مطالب بی تحقیق در آن زیاد است، لکن برای مطالعه خوب است و کمک به خواندن فارسی است.

کتاب های نامبرده را هر چه بیشتر می خواندم به قرائت آن حریص تر می شدم. خود را چون بیمار مستسقی می یافتم که به آب رسیده باشد، هر قدر بیشتر می نوشیدم تشنه تر می شدم. آنچه را خوب نمی فهمیدم از دو استاد نامبرده می پرسیدم و آنان همچون پدری مهربان در کمال عطف و مهربانی به سؤالاتم پاسخ می دادند.

سال ها از آن تاریخ می گذرد. هنوز هم مانند روزهای اولیه آن قدر که از مطالعه کتب تراجم رجال و تاریخ بزرگان لذت می برم و به خواندن آنها مایلم به مطالعه دیگر کتب شوقی ندارم.

بعد از کتاب های نامبرده، کتابهای زیادی در موضوع تاریخ و رجال مطالعه

نموده ام و از هر یک به قدر استعداد خود بهره مند شده ام. شرح این قسمت را در کتاب «کتاب‌هایی که خوانده ام» به طور اختصاص نوشته ام.

هنوز پانزده سال از عمرم نگذشته بود که بر کتاب «تذکره القبور» حواشی نوشتم و آن را روز به روز تکمیل نمودم، تا در سال ۱۳۶۹ قمری به شرحی که در مقدمه آن یادآور شده ام با حواشی جمعی دیگر از دانشمندان در طهران به چاپ رسانیدم.

این متن و حواشی به نام «رجال اصفهان» به طبع رسیده و منتشر گردیده، و با تمام نواقص و معایبی که داشت مورد توجه و عنایت اهل فضل و دانش قرار گرفت، و از گوشه و کنار، فضلا و محققین کتباً و شفاهاً از راه ذرّه پروری مرا مورد تقدیر قرار داده و تشویق کردند، و به تکمیل نواقص و رفع معایب آن ترغیب فرمودند.

از همان روزهای اوّلیه که شروع به نوشتن حواشی بر کتاب «تذکره القبور» نمودم به فکر تألیف کتابی در شرح حال بزرگان علمی و ادبی و اجتماعی اصفهان که مولد و موطنم بود افتادم، و از آن وقت تاکنون بدین کار مشغول بوده و می باشم. به هر کتابی دسترسی یافته ام آنچه مربوط به موضوع فوق بوده است را در اوراق متفرّقه (فیش) یادداشت نموده ام. این یادداشتها را دو مرتبه به دو صورت تنظیم نموده ام. یکی بر حسب حروف، و دیگری بر حسب طبقه بندی از نظر تخصّص و شهرت افراد؛ و از ترتیب دوّم، جلد سوّم شعرای اصفهان که مربوط به شعرای معاصر می باشد در سال ۱۳۷۳ در اصفهان به طبع رسیده است.

ضمناً یک مرتبه نیز آن را مختصر نموده ام و فقط ۳۰۰ نفر را انتخاب کرده ام.

هر روز هزاران نفر از اولاد آدم به دنیا می آیند و هزاران نفر دیگر رخت به سرای دیگر می برند. از این به دنیا آمدگان و از دنیا رفتگان فقط عدّه معدودی زنده همیشگی بوده و نامشان باقی و آثارشان جاودانی است، و از آنها علمای بزرگ، و حکمای سترگ، و پزشکان مشهور، و شعرای معروف، و عرفای نامدار، و سلاطین و وزرای عالی مقدارند که هر یک عمر عزیز خود را به نحوی از انحاء در راه اصلاح و پیشرفت و ترقی جوامع بشری صرف نموده اند.

این دسته از مردان و زنان، کلیه آلام و اسقام و رنج ها را بر خود هموار کرده اند تا دیگران در رفاه و آسایش جسمی و روحی به سر برند.

اینان سعی می کنند تا از راه علم و حکمت و شعر و ادب و موعظه و نصیحت و ترویج اخلاق فاضله و ملکات انسانی، بشر گمراه و خیره سر را که جز به منافع مادی خود به چیز دیگری نمی اندیشد به راه راست هدایت کنند و از این کجروی و خود بینی نجات دهند.

اینان خود را برای دیگران می خوانند، و سعادت و خوشبختی ابدی همگی را می طلبد.

بنابراین جهات، قابل ستایش بوده و احترامشان بر همگان واجب و لازم است، زندگانی آنها باید سرمشق دیگران باشد، و آثارشان نصب العین مردمان صاحب دل قرار گیرد، و تمام طبقات اجتماع به فراخور استعداد و لیاقت خود از آنان و آثارشان کامیاب شوند.

شاید برخی از کوتاه نظران و ظاهر بینان آنها را مرده تصوّر کنند و حال آن که آنها زنده جاویدند، و تا نام و آثارشان در جهان باقی است حیات ابدی دارند، و روح بلند و آثار کرامندشان سایه بر سر طالبان راه حقّ و حقیقت افکنده، و آنها را از سرچشمه علم و معرفت خود سیراب می نماید.

کتابی که اکنون در دست شما می باشد معرّف عدّه ای از این مردان عالم و عارف و حکیم و شاعر و فیلسوف و مورخ و نویسنده می باشد که یا خود از اهل اصفهان بوده، و یا در این شهر می زیسته و هم در اینجا به خاک رفته اند.

اصفهان از قرون اوّلیه اسلام، مرکز علم و دانش بوده، علما و عرفا و حکما و شعرا و محدّثین و روات و وعاظ و گویندگان زیادی از آنجا برخاسته اند که جهت اخذ علم و حدیث به این شهر و آن شهر مسافرت نموده، و خدمت بزرگان علم و روات احادیث رسیده، و از هر یک نکته ای آموخته، تا خود عالمی بزرگ، و حافظی ثقه، یا فیلسوفی عالی قدر، و عارفی گران مایه، و شاعری نامدار شده اند، سپس به مولد خود مراجعت نموده یا برای خدمت بیشتری به علم و دانش، در غربت زندگانی را به سر برده اند.

برای نمونه کتاب «ذکر اخبار اصفهان» تألیف حافظ ابونعیم اصفهانی (۴۳۰-۳۳۴) در حدود دو هزار نفر از آنان را نام می برد.

در کتاب حاضر از هر بیست نفر از این مردان شاید به نام یک نفر اشاره شده باشد، آن هم بیشتر از علمای شیعه، از عهد صفویّه تا قرن حاضر.

مدارک کتاب

تمام مطالب این کتاب یا از اصلی معتبر برداشته شده، و یا از معتمدی امین نقل گردیده، و یا خود نام و نسب و تاریخ آنان را از قبورشان پاکنویس کرده ام، و در بیشتر موارد در زیر صفحات به مدارک اصلی آن اشاره شده است. و تعداد آنها متجاوز از دویست کتاب می شود. و در اینجا از یاد آوری مجدد از آن همه کتاب خود را بی نیاز می دانم.

نام کتاب

چون مایه اصلی کتاب حاضر «تذکره القبور» مرحوم گزی با حواشی آن است که در سال های قبل نگارنده آن را به نام «رجال اصفهان» به طبع رسانیده، و اکنون آن را کامل تر و مفصل تر نموده و به چاپ رسیده است بدین جهت بر حسب نظریه و پیشنهاد ناشر محترم جناب آقای مسیح ثقفی مدیر محترم کتابفروشی ثقفی اصفهان نام آن را «تذکره القبور یا دانشمندان و بزرگان اصفهان» نهادم، و علت تغییر نام و اسلوب کتاب، از بین رفتن عموم مقابر اصفهان است که در متن کتاب اولیه به نام برخی از آنها اشاره شده است.

ناگفته نماند که «تذکره القبور» فقط شامل شرح حال قریب یکصد نفر از علما و شعرا و عرفای اصفهان است، و در «رجال اصفهان» این شماره به هفتصد رسیده، و در کتاب حاضر متجاوز از دو هزار نفر می شوند.

ص: ۶

اشاره

ناگفته پیداست که شهر بزرگی مانند اصفهان، در طول چهارده قرن تاریخ پر افتخار اسلامی خود که چندین مرتبه پایتخت سلاطین بزرگ شده، و همیشه مجمع علما و دانشمندان بوده، و مردم از اطراف و اکناف جهت استفاده های مادی و معنوی بدان روی می نموده اند، بر حسب عادت و احتیاج، دارای قبرستان های متعدد بوده و هر یک از محلات برای خود قبرستانی مجزا داشته اند؛ ضمناً بسیاری از خانواده های علمی و روحانی و متنفذین نیز مقبره اختصاصی داشته اند که در طول تاریخ، خواه و ناخواه از بین رفته اند، و اکنون جهت تذکر آیندگان و ضبط در تاریخ به نام پاره ای از آنها تا آنجا که نگارنده اطلاع دارد اشاره می شود، و این قبرستانها را به دو دسته تقسیم می کنیم:

اول: قبرستانهایی که از بین رفته است

اشاره

قبرستانهایی که از بین رفته است، و آنها عبارتند از:

۱- قبرستان آب بخشان:

از قدیمی ترین و معظم ترین مقابر اصفهان که از حدود قرن سوم تا اوایل قرن ۱۴ هجری مورد نظر و توجه بوده، و در قدیم آن را مقبره مردبان می گفته اند (۱).

ص: ۷

۱- در کتاب ذکر اخبار اصفهان (۱: ۸۲) در ضمن شرح حال شیخ ابومسعود احمد بن فرات رازی گوید: در شعبان ۲۵۸ وفات یافته، و قاضی ابراهیم بن احمد خطابی بر او نماز گزارد، و در مقبره مردبان مدفون شد. (م).

۲- قبرستان آسیاب چهار سنگ:

در نزدیکی خواجهی قدیم، مقبره یهودیان بوده و اکنون به کلی از بین رفته است.

۳- قبرستان احمد آباد معروف به گلستانه:

در عهد صفویه دارای اهمیت بوده، در قسمت شمالی خیابان حافظ جنب چشمه پاقلعه قرار داشته، و تا ۱۳۵۰ قسمتی از آن باقی بود، و اکنون عموم آن خانه و باغ شده، و ساختمان شیر خوارگاه در قسمتی از اراضی آنجا ایجاد گشته است.

در تاریخ نائین (۱۱۵) گوید: شیخ العراقین آنجا را خراب و متصرف شد.

۴- قبرستان باغ خلفا:

جنب چهار سو مقصود، محلّ فعلی دبیرستان و دبستان مریم بیگم.

۵- قبرستان باغ سهیل و شیر سبز:

در حوالی طوقچی، مقبره جماعتی از سادات گلستانه بوده و باقیمانده آن در سال های اخیر به صورت مسجد در آمد. معروف است که قبر زکی خان زند نیز در آنجا بوده است.

۶- مقبره بکتاش:

حوالی محلّه حسن آباد، در حدود هشتاد جریب وسعت داشته و همگی خانه شده است.

۷- قبرستان بیدآباد:

از مقابر قدیمی اصفهان (۱) می باشد که در حدود یکصد و پنجاه سال قبل به صورت باغ و خانه در آمده، و محل آن دنباله جوی بیدآباد حوالی یخچال در کوشک می باشد.

ص: ۸

۱- بیدآباد که آن را ویدآباد می گفته اند از محلات قدیمی و خارج شهر اصفهان بوده، و از منسوبین به این محله است: ابو محمد عبدالله بن اسحق بن ابراهیم اعرج خیاط، متوفی قبل از سال ۳۶۰، از روایت و محدّثین اخبار اصفهان (۲: ۹۱) (م).

۸- قبرستان پشت مسجد شاه:

در قسمت جنوبی مسجد شاه قرار داشته، و از یک قرن و نیم قبل، از صورت قبرستانی در آمد، و باغ و ملک و خانه شده است.

۹- قبرستان در کوشک:

از دوره قبل از سلاطین آق قوینلو، و تا ۱۳۵۵ قسمتی از آن در جنوب دروازه آنجا باقی بود که به صورت خانه در آمد، و قسمتی از آن به نام درمانگاه صحت می باشد، و مسجد در کوشک و مدرسه باقریه که به مدرسه در کوشک (۱) معروف است قسمتی از آن بوده است.

۱۰- قبرستان سنبلستان یا چملان:

از مقابر قدیمی اصفهان (محلّه سنبلان که در کتب قدیم ذکر شده همین محل می باشد) و به مقبره درب امام متصل بوده، و تا سال ۱۳۵۰ باقی بود که آن را تسطیح نموده، و اکنون در آنجا چندین مدرسه، و بیمارستان امین می باشد.

۱۱- قبرستان قبله دعا:

(دو قسمت) در قسمت غربی آب بخشان بوده و مربوط به اواخر عهد صفویّه و زمان قاجاریه می باشد، و تا سال ۱۳۷۰ باقی بوده و اکنون دبیرستان نمونه در آنجا ساختمان شده است (قبله دعا قبل از صفویّه، مصلاّی اصفهان بوده است)

۱۲- قبرستان جنب مسجد لبنان:

که مقبره آل ترکه نیز در آن واقع بوده و از

ص: ۹

۱- محلّه باب کوشک که در کتاب اخبار اصفهان مکرر از آن نام برده شده ظاهراً همین محل باشد، و از منسوبین به این محلّه است: ابو اسحق ابراهیم بن احمد بن یوسف جلاب، و احمد بن ابراهیم باب کوشکی، متوفی در ۲۷۸، و ابو محمّد قاسم بن زید مؤدّب (اخبار اصفهان) این قبرستان از طرف مشرق تا حدود مسجد ذکر الله امتداد داشته، و باغ مقابل مسجد ذکر الله تا نود سال قبل به صورت قبرستانی باقی بوده است. (م).

قبرستان های قدیمی اصفهان به شمار می رفته است.

۱۳- قبرستان شیخ یوسف بنا:

عارف معروف، واقع در محله قصر منشی. منشی الممالک به دستور شاه عباس قبرستان نامبرده را تسطیح نموده، و در آن مسجد و مدرسه و حمام و بازارچه و خانه و قصر احداث نمود، و آن را از صورت قبرستان بودن خارج نمود.

این مقبره را در قدیم شباذ (۱) یا روشاباذ می نامیده اند.

دوم: قبرستان هایی که عموماً از حالت قبرستان بودن خارج شده

اشاره

قبرستان هایی که عموماً از حالت قبرستان بودن خارج شده لکن کم و بیش اثری از قبور در آن ظاهر است، و آنها عموماً امام زادگان و مقابر خصوصی می باشند، بدین شرح:

۱- شاهزاده ابراهیم:

واقع در محله مستهلک، از مقابر عهد صفوی که در این اواخر عموماً به صورت خانه و باغ در آمد، و دبیرستان شاهدخت آذر و دانش سرای دختران و دبستان صحت در بقایای آن ساخته شده است.

در سال های اخیر ساختمان صحن و بقعه امام زاده به وسیله نیکو کاران تجدید شد.

۲- امام زاده احمد:

واقع در محله حسن آباد، از امام زادگان معتبر اصفهان که ساختمان آن از آثار باستانی به شمار می رود. قبرستان مربوط به قبل از صفوی بوده، و در زمان سلاطین صفوی از صورت قبرستانی خارج شده، و آثار برخی از قبور تا این اواخر در بعضی از خانه ها مشهود بود، مانند منزل مقابل

ص: ۱۰

۱- و از مدفونین در این مقبره است: ابوبکر احمد بن عمرو بن ابی عاصم قاضی اصفهان متوفی در ۲۸۷ (اخبار اصفهان ۱: ۱۰۰) و عبدالله بن احمد بن اسحق بن موسی بن مهران پدر حافظ ابو نعیم و متوفی در رجب ۳۶۵، و متولد در ۲۳۱. (م).

امام زاده که به خانه محتسب الممالک شهرت داشت و اکنون چندین باب خانه گردید.

۳- امام زاده اسماعیل:

از امام زادگان معتبر و صحیح النسب اصفهان، واقع در محله گلبهار که در قدیم آن را خوشینان می گفته اند. از آثار باستانی اصفهان به شمار می رود. (۱)

۴- مقبره امام جمعه:

واقع در محله خوابجون معروف به سر قبر آقا. در حال فعلی قبرستان به صورت خانه و دکان در آمده، و قسمتی از آن به صورت تیمارستان، و قسمتی هنرستان حرفه ای است، و متأسفانه در اثر غفلت متصدیان امر، قسمتی از صحن وسیع مقبره را هنرستان تصرف نموده، و بیم خرابی بقعه نیز می رفت که فعلاً در اثر اقدامات اداره استانداری و انجمن آثار ملی و باستان شناسی عملیات تخریبی هنرستان متوقف گردیده است.

۵- امام زاده باقر:

واقع در اول محله خواجهی قدیم، از مقابر قدیمی اصفهان، فقط امام زاده باقی مانده، و اداره کشاورزی در قسمتی از این قبرستان ساختمان شده است.

قبر حکیم و فیلسوف معروف ابن مسکویه در این قبرستان بوده است.

۶- بابا رکن الدین:

قبرستان فعلی اصفهان که به تخت فولاد شهرت دارد تا اواخر عهد صفویه به نام مزار بابا رکن الدین شهرت داشته است.

۷- بابا علمدار:

واقع در محله الیاداران (الیاران) از قبرستان های قدیمی اصفهان. دبستان اشراق در قسمتی از اراضی آن ساختمان گردید.

ص: ۱۱

۱- و از منسوبین به این محله است ابو یحیی غالب بن فرقد خشینانی، از روایت و محدثین. اخبار اصفهان (۲: ۱۴۹) (م).

سنگ قبرهای نفیس و قدیمی این قبرستان در موقع ساختمان دبستان در یکی از اطاق های آنجا نگهداری شد، لکن سپس از بین رفت.

۸- بابا قاسم:

جنب محلّه طوقچی که در قدیم آن را محله دریه (بر وزن فقیه) می خوانده اند. ساختمان بقعه از آثار باستانی اصفهان است.

۹- بابانوش:

از متفرّعات قبرستان چملان در محلّه دروازه نو، از مقابر قبل از عهد صفویه است. تکیه منسوب به بابا تا حدود پنجاه سال قبل وجود داشت، و اکنون آن را خانه کرده، و آثار قبر و سنگ آنها از در و دیوار کوچه آشکار است. قبر بابا باقی است.

۱۰- باغ درویش:

اشاره

در اواسط مرداد ماه چهل و هشت دانشمند محترم آقای عباس بهشتیان که از علاقمندان به آثار باستانی و مؤلف کتاب «گنجینه آثار ملی» می باشند از وجود چنین مقبره ای خبر دادند. ایشان در اثر سعی و کوشش فراوان آن را در اواخر اراضی آهنگران، نرسیده به زمین های شمس آباد یافته، و خود آنجا را دیده بودند.

در روز ۵ شنبه ۲۳ مرداد ماه نویسنده به اتفاق ایشان، و فاضل گرامی جناب آقای محمد قائمی معلّم دانشگاه اصفهان، و خطیب ارجمندی آقای آقا محمد شیرازی نجل جلیل عالم زاهد مرحوم حاج میرزا علی آقا واعظ شیرازی جهت دیدار مقبره، و اطلاع از مدفونین به آنجا رفته و از نزدیک قبور مشاهده گردید.

ص: ۱۲

محلّ باغ که به باغ درویش معروف است و متصل به باغ سیّد می باشد در حدود پنج جریب وسعت دارد، در قسمت غربی آن، آثار بقعه خرابه ای است که حدود یک متر از سطح باغ ارتفاع دارد.

در حال کنونی پنج سنگ قبر در آنجا به نظر می رسد، سنگها مرمر، و هر یک دارای حدود ۱۸۰ سانتی متر طول، و ۵۰ سانتی متر عرض، و ۴۰ سانتی متر ارتفاع می باشد. روی سنگ ها آیه شریفه: (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ) و اطراف آن صلوات کبیره، حجاری شده و در دور آن (کمر بند) بر یکی از قبور، آیه الکرسی با خطّ ثلث بسیار زیبا نوشته شده است، و بر دیگری اشعاری منقور است.

این قبور مربوط به اوایل قرن دهم هجری، و مقبره ظاهراً مربوط به یکی از بزرگان و رؤسای اصفهان می باشد، و به طوری که اهل محلّ تعریف می نمودند قبر صاحب بقعه به نام «محمّد عرفه» کمی بلندتر بوده و سنگ مرمر آن فعلاً از بین رفته است.

و در این مقبره و اطراف آن قبور دیگری نیز وجود داشته است که به مرور زمان در اثر خرابی بقعه و تصرّفات بی مورد مالکین و زارعین از بین رفته است، و چنین به نظر می رسد که در این حدود، قبرستان وسیعی وجود داشته، و به گمان نویسنده، گورستان قریه طهران (۱)

که در این زمان آن تیران

ص: ۱۳

۱- قریه طهران که آن را تیران گویند از قراء قدیمی اصفهان است و از منسویین بدانجا است: ۱- ابوالحسن علی بن مطیّار متوفی در ۳۰۳ از روایت و محدّثین. ۲- ابو جعفر محمد بن محمد بن صخر بن سدوس تیمی متوفی در ۲۶۸ از روایت و محدّثین.

می نامند (مورنان تیران - آهنگران - خابجون - شمس آباد اسامی مزارع و قراء این حدود است) در اینجا بوده است، و هنوز کم و بیش آثار قبرستان باقی است، روی برخی از پل ها سنگ قبر انداخته اند!

مدفونین در این مقبره و عبارت سنگ آنها بدین قرار است:

سنگ اول:

وفات جناب دولت مآب سعادت اکتساب، سلاله الرؤساء العظام الکرام امیر... عالی جناب ریاست مآب رکن الدین مسعود... فی تاریخ سابع عشر شهر ذی حجه الحرام من سنه ست و عشرين و تسعمائه غفر الله له و لو الديه.

سنگ دوّم:

وفات علیا جناب مغفرت مآب، خاتون معظمه حسیبه نشیبه مخدره المسماه بی بی جهان بنت عالی جناب ریاست دستگاه رئیس زینا الدین علی بن عالی جناب مرحمت مآب رئیس ظهیر الدین امیر ابراهیم رنانه فی ثانی عشر شهر رمضان المبارک سنه اثنی عشر و تسعمائه.

سنگ سوّم:

فی تاریخ یوم الخمیس ثانی عشرين شهر رجب المرجب سنه خمس و سبعین و تسعمائه علیا جناب عصمت مآب عفت دستگاه خاتون معظمه المکرّمه المسماه ... (۱) بنت عالیجناب مرحومی مغفوری افتخار الاکابر العظام شاه جلال الدین طهرانی نداء ارجعی الی ربک راضیه مرضیه اجابت فرمود، طاب ثراها و جعل الجنه مأواها.

دو سنگ قبر دیگر خوانده نشد. فعلاً به همین اندازه یاد آوری از این مقبره و گورستان کفایت می شود.

ص: ۱۴

۱- قسمت های نقطه گذاری شده خوانده نشد و رسم الخط رکن الدین و زین الدین مانند سنگ نقل گردید.

فایده: محقق و متتبع ارجمند آقای بهشتیان در اثر تتبع و تحقیق پی به مقبره دیگری در نزدیکی رباط برده اند که منسوب است به باقر خان خوراسگانی، و به طوری که در روز ۴۸/۵/۲۳ از اهالی قریه آهنگران و تیران تحقیق شد، همگی وجود آن را تأیید نمودند، لکن تاکنون محل از نزدیک دیده نشده است، و چگونگی مقبره و احتمالاً قبور آنجا معلوم نیست.

آقا باقر خوراسگانی پس از مرگ کریم خان زند که علی مراد خان زند اصفهان را گرفت وی را لقب خانی داده، و نیابت حکومت اصفهان داد، وی تا ۱۱۹۹ حاکم مقتدر اصفهان بود، و چون علی مراد خان زند در دوّم ربیع الثانی ۱۱۹۹ در قریه مورچه خورت درگذشت و نعش او را به اصفهان آوردند، باقر خان (۱) تمام اثاثیه سلطنت و نقدینه او را برداشته، به هوای سلطنت افتاد، و در تالار طویله (محلّ فعلی دبیرستان سعدی) جلوس کرده، و سگّه و خطبه به نام خود زد، و به نام شاه باقر معروف شد، ولی سلطنتش چهار روز و نیم بیشتر طول نکشید که به شرحی که در کتب تاریخ نوشته اند سرداران قشون به طرفداری از جعفر خان زند بر او شوریده، و او را در تالار طویله زخمی کرده، وی فرار کرد و به رویدشت رفته، وی را گرفته به اصفهان آوردند، سپس به دست آقا محمّد خان از زندان نجات یافته، و مجدداً حکومت اصفهان را یافت، بالاخره در ۱۱۹۹ (بنا به نوشته جابری در تاریخ اصفهان و ری) و یا در ۲۱ محرم ۱۲۰۱ بدست جعفر خان زند کشته شد. این قبرستان هم به سرنوشت کلیه مقابر اصفهان دچار گردید.

ص: ۱۵

۱- شرح حال رجال ایران: ۱: ۱۷۷، تاریخ اصفهان و ری، ناسخ التواریخ قاجاریّه.

چشمه باقر خان در محله پاقلعه و حمام خان در خوراسگان (۱) منسوب به او می باشد.

۱۱- تخت فولاد:

که همان مزار بابا رکن الدین است، و اکنون قبرستان منحصر به فرد اصفهان می باشد.

۱۲- مقبره جنب تکیه ظلمات:

در نزدیکی چهار راه کرمانی.

۱۳- جعفریه:

مقابل امام زاده اسماعیل، در کنار غربی خیابان هاتف، از آثار باستانی اصفهان.

۱۴- مقبره سید حجة الاسلام:

جنب مسجد سید (از آثار صاحب مقبره) از مقابر مورد توجه و عنایت است که مردم جهت زیارت از اطراف شهر بدانجا می روند، و الحق شایسته است که به وسیله او از خداوند حاجت بطلبند.

۱۵- مقبره میر سید حسن مدرّس:

جنب مسجد رحیم خان.

۱۶- مقبره خواجه میر حسن:

مقابل مسجد مصری، از مقابر قرن نهم هجری.

۱۷- مقبره خواجه نظام الملک طوسی:

واقع در محله دار البطحاء احمد آباد اصفهان.

۱۸- مقبره درب امام:

از متفرعات قبرستان چملان، دارای صحن های

ص: ۱۶

۱- خوراسگان از قرای اصفهان، مرکز بلوک جی می باشد، و از منسوبین بدانجا است: ۱- ابو جعفر احمد شهدل بن مفضل حنظلی ۲- ابوالحسن علی بن محمد بن عبدالله، هر دو از روایت و محدّثین (اخبار اصفهان) (م).

متعدد و بارگاه. از آثار باستانی اصفهان، و از امام زادگان معتبر و صحیح النسب می باشد که در جلالت قدر و عظمت شأن او عموم مؤرخین متفقند.

۱۹- امام زاده دو قلی:

در کنار خیابان شاه عباس در محله خواجه، از مقابر عهد صفوی.

۲۰- امام زاده شاه زید:

در اراضی بافجون، در قسمت شرقی خیابان بزرگمهر. از مقابر قدیمی اصفهان که تاکنون قسمت کمی از آن باقی است. (۱)

۲۱- مقبره سادات:

جنب مسجد حکیم، در محله جورجیر. در قسمت چپ درب منسوب به صاحب بن عبّاد قرار دارد. ظاهراً اصل مقبره مربوط به قبل از عهد صفویه است.

۲۲- مقبره سنی فاطمه:

در قسمت شمالی محله چهارسو شیرازی ها، از مقابر معظمه و قدیمی اصفهان، و در عهد سلاطین آق قویونلو و بالآخر در عهد صفویه خیلی معتبر بوده، و ساختمان بیمارستان صد تختخوابی و پرورشگاه در قسمتی از اراضی آن واقع گردیده است.

۲۳- مقبره سه تنان:

جنب مسجد آقا نور، در محله باب الدشت (۲) که اکنون آنجا را دردشت گویند.

ص: ۱۷

۱- آن هم از بین رفت، فقط امام زاده باقی مانده است (م).

۲- باب دشت از محلات قدیمی اصفهان است، و از منسوبین بدانجاست: ابو عبدالله محمد بن یعقوب بن مهران بن انس، متوفی پس از سال دویست، از محدثین و روات، پدر ابوبکر احمد، متوفی در ۳۰۴، و عبدالله بن محمد، از محدثین (اخبار اصفهان) (م).

۲۴- مقبره امام زاده شوری:

«عبدالله» واقع در محله دردشت.

۲۵- مقبره صاحب بن عباد:

و مقبره منسوب به «سر شاهرضا»، و بقعه و تکیه حافظ ابوالقاسم طبرانی که فعلاً به صورت حسیته در آمده، در محله طوقچی. (۱) این محله در قدیم به «دریه» یا «باب دریه» شهرت داشته است.

۲۶- قبرستان طوقچی:

از گورستان های بسیار بزرگ و قدیمی اصفهان، و متعلق به حنفیان بوده، چنان که قبرستان شاه میر حمزه متعلق به شافعیان بوده است.

مصلائی قدیم اصفهان در عهد سلاجقه، در مجاورت این قبرستان قرار داشته، و محلّ فعلی مسجد صاحب الزمان (عجل الله تعالی فرجه) و مناره معروف به مناره باغ قوشخانه در محلّ مصلی قرار دارد که بعداً به صورت مسجد بابا سوخته (قبا سوخته) و یا ابو سعید بهادر خان در آمده، و در زمان قدرت آقایان مسجد شاهی خراب شده، و در سال های اخیر به همت اهالی محل مجدداً ساختمان شد.

ساختمان دبستان و دبیرستان هاتف، و درمانگاه و استخر و کشتارگاه در قسمتی از این قبرستان ایجاد گردیده، و از آن همه قبور بزرگان فقط مقبره امام زاده ابراهیم (منسوب به حضرت موسی بن جعفر علیه السلام) و بقعه علی بن سهل، صوفی و عارف مشهور باقی مانده است.

فوت علی بن سهل را مؤلف طرائق الحقایق بنا به نقل از تاریخ گزیده سال ۲۸۰، و مؤلف «اخبار اصفهان» سال ۳۰۷ می نویسد.

ص: ۱۸

۱- و از مدفونین در آنجاست: صالح بن احمد بن حنبل، قاضی اصفهان، متوفی به سال ۲۶۵ هجری، از روایت و محدثین (اخبار اصفهان) (م).

۲۷- مقبره شاه سید علی:

در محله خواجه‌جوی قدیم، از مقابر عهد صفوی و قبل از آن. در اوایل قرن ۱۴ به صورت باغ و املاک مزروعی در آمده، و در سال‌های اخیر به صورت خانه گردید. دبستان شیخ بهائی در قسمتی از باقی مانده این قبرستان ساختمان شده است.

۲۸- مقبره جنب مسجد قطیبه

در خیابان شاه.

۲۹- مقبره حاجی کلباسی:

جنب مسجد حکیم، دارای بقعه و تکیه از مقابر عهد قاجاریه. مقرنس کاری‌های داخل بقعه از آثار هنری اصفهان به شمار می‌رود.

۳۰- مقبره مجلسی:

معروف به سر قبر آخوند، جنب مسجد جامع، از بقاع متبرکه و مورد نظر مردم اصفهان می‌باشد، که از محلات مختلفه شهر و دعوات جهت زیارت، در تمام ایام هفته، و بالاخص شبهای جمعه بدانجا می‌روند، و رونقی به سزا دارد، و دارای بقعه و بارگاه و صحن می‌باشد، و مربوط به زمان صفویه است.

۳۱- مقبره امام زاده موسی:

در اول جوزدان، کنار خیابان دروازه تهران.

۳۲- قبرستان شاه میر حمزه:

در قسمت شرقی خیابان سروش، از گورستان‌های وسیع مربوط به عهد سلاجقه و پس از آن، و در زمان صفویه اهمیت شایانی داشته است.

در سال‌های اخیر، مردم آنجا را تسطیح نموده، در اول به صورت ملک مزروعی، و حالیه به صورت خانه و مغازه شده، و ساختمان دانش سرای کشاورزی در قسمتی از این گورستان ایجاد شده است.

از ساختمان امام زاده، در این اواخر به همت مردم متدین و نظارت اداره اوقاف تعمیران کلی به عمل آمد.

۳۳- هارون ولایت:

در محله میدان کهنه (میدان عتیق، در برابر میدان شاه که آن را میدان جدید می گفته اند) از مقابر بسیار قدیمی اصفهان می باشد که در عهد صفویّه رونقی داشته، و ساختمان امام زاده از آثار باستانی اصفهان به شمار می رود.

برخی از مقابر خصوصی:

اشاره

غیر از آنچه به طور کلی از گورستان های اصفهان نام برده شد، در این شهر مقابر خصوصی زیادی وجود داشته که آثار برخی از آنها کم و بیش هنوز ظاهر است.

نام برخی از آنها بدین قرار است:

۱- مقبره خواجه اعلم:

در جنب مسجد خواجه اعلم در خیابان هاتف. اصل مقبره در خیابان واقع گردید، مناره آن نیز در خیابان خراب شد.

۲- مقبره بابا شیر:

در محله حسن آباد.

۳- مقبره بابا عبدالله:

در محله باب الدشت، مقابل مدرسه میرزا تقی دولت آبادی که در سال های اخیر شخصی به نام شیخ حسن چوب شکن آن جا را تصرف نموده و اکنون وراثت در آنجا ساکنند. (۱)

۴- باغ نقش جهان:

مطابق نقل برخی از فضلا و نویسندگان اصفهان، این باغ مقبره خصوصی شاهزادگان سلجوقی بوده، و در زمان شاه اسماعیل تغییر

ص: ۲۰

۱- اخیراً به همت برخی از فضلاء اصفهان مدرسه از تصرف ورثه خارج و در دست تعمیر است. (م).

وضع یافته، و در آن عماراتی شاهانه ایجاد گشته، و سپس به صورت میدان در آمده است.

۵- مقبره پیر پاره دوز:

در کوچه جوباره.

۶- مقبره پیر پرنده:

در کوچه نمکی در یکی از خانه های مقابل مسجد.

۷- مقبره جلالیه (جلال الدین محمد طیب):

جنب مدرسه جلالیه در محله احمد آباد.

۸- مقبره میرزا جعفر شیخ الاسلام:

در قبرستان کوچکی در قسمت جنوبی مسجد حکیم، در قسمت برف انداز پشت گنبد.

۹- مقبره حسن پاشا:

در جنب چهار سو نقاشی، تا حدود هشتاد سال قبل آثار آن باقی بوده است. «تاریخ اصفهان».

۱۰- مقبره مسجد خواجه:

در بازار میدان میر (اول بازار غاز).

اخیراً در موقع احداث خیابان [ولی عصر (ع)] قسمتی از این مسجد جزو خیابان شد، و مقبره نیز به دستور امام جماعت مسجد از بین رفت.

در نشریه سازمان اوقاف اصفهان (۱۴۰:) می نویسد: در نظر است قبر خواجه مرمر شود.

مراد از خواجه، مولا تاجا پدر فاضل هندی است.

۱۱- سه موافق (سماق):

در محله جوباره (۱) نزدیک تکیه حاج میرزا داود. ظاهراً در این حدود، قبرستان کوچکی بوده که به مرور زمان از بین رفته، و

ص: ۲۱

۱- محله جوباره از محلات قدیمی اصفهان می باشد، و ظاهراً قسمتی از یهودیه بوده، و باغ عبدالله یکی از کوی های آنجا

بوده است، و ابو عبدالله محمد بن سعيد بن اسحق قَطَّان از محدِّثین در آنجا سکونت می نموده است. اخبار اصفهان (۲: ۳۷۴)
(م).

برخی از قبور در خانه های آن حدود هنوز باقی است.

۱۲- مقبره در داخل کوچه شله رنگ کن ها:

در قسمت شرقی خیابان چهار باغ پایین، از متفرّعات محلّه در کوشک. ظاهراً قبر بابا حسن باشد.

۱۳- مقبره صائب:

شاعر معروف، در قسمت جنوبی مادی نیاصرم، معروف به باغ تکیه، در کنار خیابان صائب که در سال های اخیر به وسیله انجمن آثار ملی ساختمان گردید.

۱۴- مقبره سید احمد نوربخش:

در محلّه در کوشک، کوچه باغ حرم.

۱۵- مقبره مسجد محلّه نو:

معروف به مسجد فشارکی. در قسمت غربی چهلستون مسجد قبری است مربوط به قبل از صفویّه.

۱۶- مقبره مسجد رضوان:

معروف به مسجد کرمانی، جنب شترگلو، نزدیک دروازه اشرف. مربوط به علامه آخوند ملاّ- محمّد حسین کرمانی، بانی مسجد.

۱۷- مقبره کمال الدین اسماعیل:

شاعر معروف، در محلّه جوواره که سال هاست انجمن آثار ملی وعده ساختمان آن را داده، لکن تاکنون اقدامی نشده است. [این مقبره اکنون بازسازی و تعمیر شده است.]

غیر از مقابری که ذکر شد چندین مقبره دیگر نیز وجود دارد که چون مدفونین در آنجا از علما و شعرا نبوده اند از آن ذکر نشد، مانند مقبره سلطان بخت آقا در محلّه پامنار دردشت، و مقبره نواب محمّد شفیع میرزا در کوچه حیدر میرزا جنب مسجد علی، و مقبره حاج میرزا صادق در مسجد خواجه، و مقبره حاج ملک التجار در انگورستان ملک در پاقلعه؛ و غیره.

در قرا و قصابات اصفهان نیز گورستان های قدیمی یافت می شود که برخی از آنها قابل ذکر می باشد:

۱- قبرستان قریه آزادان:

از دهات بسیار قدیمی، محلّ دفن ابو عبدالرحمان قتیبه بن مهران آزادانی، شاگرد و راوی از کسائی.

۲- قبرستان قریه زهران:

و در آنجاست قبر ابودردا که از اصحابه بوده، و در زمان معاویه به اصفهان آمده، و در این شهر مرده است (تاریخ نائین: ۲۹۴) و از منسوبین بدانجاست ابی الربیع زهرانی، از محدّثین و روات در قرن سوم هجری.

۳- قبرستان قریه شهرستان:

که آن را در کتب قدیم، مدینه، و منسوب بدانجا را مدینی می نویسند، و در کتاب «اخبار اصفهان» و دیگر کتب، زیاد از آنجا نامبرده شده است.

۴- قبرستان یهودیه:

در کتب تاریخ و رجال به خصوص در قرون اولیه از آنجا نامبرده شده است.

۵- قبرستان کزان:

(کزان از محلات قدیمی اصفهان بوده) در قسمت شرقی احمد آباد، در قرون اولیه اسلام دارای اهمیت زیاد بوده، و عدّه کثیری از روات و محدّثین از آنجا برخاسته اند:

۱- ابو علی احمد بن محمّد بن عاصم، متوفّی در روز جمعه سال ۳۳۹ از محدّثین و روات.

۲- ادیب ابوالحسن احمد بن محمّد بن موسی بن بحر.

۳- ابو حامد احمد بن حسین بن علی سمسار ساکن (سکه الماجشون) کوچه ماجشون در کزان، از محدّثین بزرگ، و جمعی کثیر دیگر. (اخبار اصفهان)

اساس پیشرفت جوامع بشری فقط و فقط مربوط به دانستن امور پیشرفت و ترقی دیگران، و بررسی راههای وصول به مقصود است، آن هم از راه به کار بردن تجارب دیگران حاصل می شود، و اطلاع و راه دانستن آن از مطالعه در آثار و احوال بزرگان به دست می آید. و بدیهی است که پی بردن به مقام علمی و اجتماعی بزرگان هر مرز و بوم، و آشنا شدن به نام و آثار آنان، در انسان حس غرور و افتخار ایجاد می کند، به این که از شهر و دیاری است که این همه بزرگان علمی و اجتماعی داشته است.

مطالعه شرح حال بزرگان و سیر در اخلاق و عادات آنها همچنان است که انسان را به مجلس آنان برده و در حضورشان می نشاند، از رفتار و گفتارشان پند و عبرت آموخته، و مطالب را مستقیماً از زبان آنان می آموزد، و بدین وسیله راه و رسم زندگی را آن چنان که باید یاد می گیرد، یأس و ناامیدی در او می میرد، و به جای آن امید به زندگی، امید به آینده درخشان، امید به همه چیز ایجاد می شود.

تذکر ۱- با تمام دقتی که در ترتیب کتاب شده است ممکن است نام دانشمندی معروف که نسبت به مذکورین در کتاب شایستگی بیشتری داشته باشد از قلم افتاده باشد. این عدم نامبردن از جهت سهو و نسیانی است که لازمه انسان می باشد، و در آن نظری خاص نبوده است، و بدین وسیله از تمام کسانی که به این سهو و خطا واقف می شوند پوزش می طلبد.

تذکر ۲- کلیه تاریخ هایی که در این کتاب ذکر شده قمری هجری است، مگر آنچه قید شده است، خورشیدی.

خاتمه - در خاتمه این پیشگفتار فرض ذمه خود می‌داند که کلیه کسانی که در چاپ و انتشار این اثر خدمتی انجام داده‌اند سپاسگزاری نماید، به خصوص از جناب آقای مسیح ثقفی که تمام سرمایه مادی خود را در راه نشر و اشاعه علم و دانش بکار برده، و الحق در این راه از دقیقه‌ای فروگذاری نمی‌نماید، و بر طالبان علم و دانش لازم است که از مساعی ایشان قدر دانی نمایند.

ضمناً از کارکنان چاپخانه ربّانی، به ویژه آقای حاج آقا حسن ربّانی که در چاپ کتاب منتهای حسن سلیقه خود را به کار برده، و حتّی المقدور سعی نموده‌اند کتاب بی‌غلط و زیبا چاپ شود نیز تشکر نموده، و توفیق همگی را در راه ترویج علم و کتاب از خداوند متعال خواستارم.

سید مصلح الدّین مهدوی

ص: ۲۵

آباده ای

آباده ای (۱)

عالم فاضل محقق حاج محمد جعفر بن محمد صفی صغادی آباده ای از مشاهیر مجتهدین، جامع معقول و منقول، و در بیشتر از علوم صاحب نظر بوده، و در زهد و تقوی معروف خاص و عام، و مورد وثوق و احترام کلیه طبقات بوده، از مبرزین شاگردان و مخصوصین حاج سید محمد باقر حجه الاسلام بوده، و در خدمت آقا سید محمد مجاهد کربلایی و حاجی محمد ابراهیم کلباسی و دیگران نیز تلمذ فرموده، (۲) و در کلیه کتب رجال و تراجم نام او با احترام و تجلیل یاد شده.

ص: ۲۷

- ۱- آباده یکی از شهرستان های شش گانه استان هفتم است. بنای آن به دست طوایف گرجه ای و هرندی اصفهان بوده، و به امر کریم خان زند معمور، و به نام آباده مشهور شده، فاصله آن تا شیراز ۲۸۰ کیلومتر، و تا اصفهان ۲۰۴ کیلومتر است. جمعیتش ۸۲۶۴، زبان اهالی فارسی و مذهبشان شیعه اثنی عشری است. (دانشمندان فارس ۲: ۸۶) (م).
- ۲- به نوشته مرحوم همایی از جمله اساتید حکمت و کلام حاجی آباده ای مرحوم ملا اسماعیل واحد العین محشی شوارق است. نزد میر سید رضی لاریجانی مازندرانی در معقول نیز تلمذ کرده بود، و مخصوصاً شرح فصوص و سایر قسمت های اشراقی و عرفانی را نزد همین میر سید رضی تحصیل کرده، و خود او در خلوت هم این کتاب را برای خواص تدریس می فرمود. تاریخ اصفهان: ۲۹۷.

مؤلف قصص العلماء درباره او گوید: در هر علمی کتابی مختصر در حفظ داشت. (۱)

در اصفهان مدرس و امام جماعت مسجدی به نام خود بود. (این مسجد از آثار نفیس و جالب فن بنائی در قرن سیزدهم هجری است) (۲)

در مرافعات و فصل خصومات بسیار زیرک و دانا بوده، و مزاح های شیرین، و خوش طبعی های زیادی از او نقل می کنند. مشارالیه در شب شنبه ۱۹ رمضان المبارک سال ۱۲۸۰ در اصفهان وفات یافته، در اول تخت فولاد مدفون گردیده، و مرحوم رکن الملک جهت او تکیه ای بنا نموده که به نام ایشان مشهور است، و قبر در وسط بقعه قرار دارد.

سال وفاتش را پرتو شاعر گوید: (۳)

حیف از حاجی محمد جعفر آنک *** گمراهان را سوی حق بردی به ره

سال تاریخش ز پرتو شد سؤال *** گفت: اللهم نور مضجعه

ص: ۲۸

۱- مانند الفیه در نحو، زبده در اصول، قانونچه در طب، مختصر تلخیص در فصاحت تهذیب در منطق، تجرید در کلام، مختصر نافع در فقه. ر.ک: قصص العلماء: ۱۳۵.

۲- کسانی که خواسته باشند از خصوصیات این مسجد اطلاعی بدست آورند به صفحه ۷۸۹ کتاب نفیس گنجینه آثار تاریخی اصفهان مراجعه نمایند. (م).

۳- اشعاری که مرحوم میرزا علی رضا پرتو اصفهانی معروف به میرزا آقا جان در رثای حاجی سروده است را استاد معظم سید محمد علی روضاتی به نقل از «بیاض اشعار مرحوم معلّم» در تعلیقات پربارشان بر مکارم الآثار نقل نموده است. ر.ک: مکارم الآثار ۷: ۲۳۱۹.

صاحب عنوان کتب عدیده در فقه و اصول تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- تعلیقه بر تلخیص الاقوال ۲- رساله حمّامیه، در محلّ نزاع حمّام شیخ بهایی ۳- رساله عملیه ۴- سؤال و جواب ۵- شرح بر تجرید الکلام خواجه نصیر الدین طوسی ۶- شرح بر دروس * فقه جعفری (۱) ۷- مرایا، در اصول ۸- نقود المسائل الجعفریه، در فقه استدلالی که ملّمع است (یعنی فارسی و عربی با هم است) ۹- وجیزه در تلخیص کتاب تحفه الابرار تألیف استادش حجّه الاسلام شفتی، و غیره.

در کتاب روضات الجنّات که در حیات صاحب عنوان تألیف شده وی را به (مفتی در اصفهان) معرفی می کند. (۲)

مؤلف تاریخ اصفهان و ری درباره او گوید: (۲۹۱): مرحوم حاجی آباده ای از اصحاب خاصّ مرحوم سید بزرگ بود، و در سفر حج که علمای عامّه خواسته بودند با سید مباحثه و اجتماع نمایند و مسائلی را انتخاب نموده که مشکل باشد، حاجی آباده ای خود را به شکل آشنی در آورده، وقتی علما بیان سؤال نموده بودند، سید فرموده بود: جعفر آشنی بیا این مسائل را جواب بگو - کنایه از آن که این قبیل مسائل آن قدر ساده و روشن است که آشنی من نیز به جواب آن قادر می باشد - حاجی با زنجیر آویزان و کارد مطبخی که به کمر زده آمد نشست، و همه آنها را مجاب به فتوای ائمه خودشان ساخت.

مرحوم حاجی آباده ای دو پسر داشت:

ص: ۲۹

۱- این کتاب همان سؤال و جواب است که در دو جلد نگاشته شده است. ر.ک: فهرست مجلس ۳۷: ۵۷۱

۲- روضات الجنّات: ۲: ۲۱۰.

یکی: آقا عبدالجواد که به جای پدر پس از فوت او در مسجد ایشان امامت می نمود، و فاضل بوده، و پس از سال ۱۳۱۰ در سفر عتبات در کربلا وفات یافته.

و دیگری: آقا اعطاء الله که عالم و فاضل و زاهد و متقی و وارسته، و ساکن نجف اشرف گشته، و در طاعون نجف وفات یافته، هر دو برادر در وادی السلام مدفون شده اند.

آتش

اشاره

میرزا حسن فرزند حاج میرزا آقا ابن محمّد طاهر بروجنی شاعر فاضل، و ادیب کامل، مردی خلیق و مهربان و نیک سرشت و خوش طینت بوده، در اوایل عمر به شغل زنجیره بافی اشتغال داشته، و در صنعت گل دوزی و یراق از اساتید فن به شمار می رفته، سپس تغییر شغل داده و به تجارت مشغول گردیده، و تا آخر عمر بدین شغل اشتغال داشته.

در اوایل شاعری «بینوا» تلخیص می نمود، و بعداً آن را به «آتش» مبدل ساخت، چنان که خود گوید:

چنان تلخیص آتش بسوخت جان مرا *** که هیچ نام و نشانی ز بینوا نگذاشت

در عموم انجمن های ادبی که در عصر او در اصفهان تشکیل می شد شرکت داشت، و به خصوص در انجمن شیدا و ادیب فرهمند از اساتید و صاحب نظران به شمار می رفت.

ص: ۳۰

بیشتر اشعارش غزل است و به انواع دیگر شعر توجهی نداشته، و در سبک شاعری پیرو صائب اصفهانی (که به غلط او را صائب تبریزی گویند) و کلیم کاشانی است، یعنی به سبک هندی (سبک اصفهانی) شعر می گوید.

آتش در حدود سال ۱۲۸۴ متولد، در ۲۱ رجب سال ۱۳۴۹ در اصفهان وفات یافته، در یکی از اطاق های تکیه فاضل سراب در اول تخت فولاد مدفون گردید.

عموم شعرای اصفهان برای او مرثیه و ماده تاریخ گفته اند، از آن جمله:

حاج آقا حسام الدین دولت آبادی گوید:

طبع حسامت پی تاریخ گفت *** آتش ما سرد شدی زود بود

آقا میرزا عبدالکریم بصیر گوید:

آه کز باد اجل خاموش شد *** آتش آن شاهنشاه ملک سخن

زان میان گفتا به تاریخش بصیر *** آتشی دیگر ندارد انجمن

دیوان اشعارش دو مرتبه به طبع رسیده؛ از اشعار اوست:

آن پری را مگر از جوهر جان ساخته اند *** که چو جان از نظر خلق نهان ساخته اند

بوسه ای ده که شود قوت دل و قوت روح *** ای که از لعل تو یاقوت روان ساخته اند

دیگر از سبب سخن با من سر گشته مگوی *** که زنخدان تو را بهتر از آن ساخته اند

سعنه بر تخت جسم و افسر دارا زده اند *** این گدایان که به کوی تو مکان ساخته اند

بنده مغ بچگانم که به یک جرعه می *** فارغم از غم و اندوه جهان ساخته اند

ساکنان در میخانه سبک روحانند *** کز دو عالم به یکی رطل گران ساخته اند

از زرخدان تو، رنج دل ما به نشود *** زان که این سیب نصیب دگران ساخته اند

آتشا بخت جوان داری و اقبال بلند *** که تو را خاک ره پیر مغان ساخته اند

آتشی

شهرت عدّه ای از دانشمندان شیراز است که در کتاب فارسنامه به نام برخی از آنها اشاره شده است، از آن جمله است:

۱- آقا محمّد کاظم مجتهد آتشی (۱۲۸۹-۱۲۰۸ هـ.ق)

۲- حاج ملا عبّاس آتشی.

۳- حاج ملا عبدالله آتشی (۱۲۹۹-۱۲۴۸ هـ.ق)

۴- در جلد اول کتاب دانشمندان و سخن سرایان فارس (۲) به نام شاعری به تخلص «آتشی» اشاره شده است که از شعرای قرن نهم هجری بوده.

در مجالس النفایس: (۳۸۸) گوید: مولانا آتشی، شیرازی است و نانوایی می کرد، و شعر او نیکوست.

ص: ۳۲

صاحب عنوان: محمد باقر شریف آتشی شیرازی نام داشته، از خطاطین مشهور اصفهان در قرن سیزدهم هجری است که در برخی از مساجد این شهر من جمله: مسجد قریه گز، و مسجد سید، و مسجد شاه، از سال ۱۲۵۱ تا ۱۲۶۱ کتیبه هایی به خط ثلث زیبا از او باقی است، و سنگ برخی از قبور تخت فولاد نیز به خط مشارالیه می باشد.

کتیبه مسجد رکن الملک در تخت فولاد، و کتیبه مسجد رحیم خان، از کتیبه مسجد سید گرده برداری شده است، که سال آن ۱۳۰۴ و ۱۳۱۱ می باشد که سال بنا و نصب کاشی می باشد.

چنان که در برخی از کتیبه های مسجد سید نیز دو تاریخ دارد، یکی تاریخ نوشتن کتیبه، و دیگری تاریخ نصب کاشی.

سال فوت و مدفن و دیگر گزارش زندگی او فعلاً بر نگارنده مجهول است.

آخوند

اشاره

در کتاب مکارم الآثار (۲۹:۱) به نقل از حبيب السیر گوید: آخوند ظاهراً واو آن معدوله، و الف بعد از آن مکتوبه غیر ملفوظه باشد که این ایام غیر مکتوبه نیز شده است، و به صورت آخوند نوشته، و به واو معروف تلفظ می شود، و خود واضح است که این کلمه مشتق از خواندن فارسی، و ظاهراً به صرف نظر از الف ممدوده در اول، صیغه مفرد مغياب از فعل ماضی باشد (سوم شخص مفرد ماضی مطلق) و مقصود، استاد درس است که بر شاگردان چیزی را خوانده باشد.

و در مقتبس الاثر (۸:۲) گوید: آخوند _ بالمدّ و ضمّ الخاء _ فارسیّه قد يستعمل فی عصرنا المتأخرین علی اهل العلم الذین كانوا فی العجم. الظاهر مرکبه من آقا و خواند به معنی خداوند، ای صاحب و رئیس.

و در فرهنگ آموزگار گوید: آخوند (صفت حقیقی) دانا _ ملا، و کسی که دانش های دین را بیاموزد.

تذکر: در برخی از کتب، کلمه آخوند را بدون واو یعنی به صورت (آخند) نوشته اند.

در ریحانه الادب (۱۵:۱) گوید: این کلمه در اصطلاح متأخرین علمای معقول، در صورت اطلاق، عبارت از ملا صدرا شیرازی است؛ و در اصطلاح علمای معقول عصر حاضر ما عبارت از آخوند ملا محمد کاظم خراسانی است. (انتهی)

عده کثیری از علما و دانشمندان متأخر اصفهان به نام آخوند شهرت دارند که از آن جمله است:

آخوند پلی یاپلوی (ملا محمد صادق اردستانی)

آخوند فشارکی (ملا محمد باقر + ملا محمد حسین)

آخوند کاشی (ملا محمد کاشانی)

آخوند کرمانی (ملا محمد حسین)

آخوند گزی (ملا عبدالکریم)

آخوند مجلسی (ملا محمد باقر + ملا محمد تقی)

شرح حال هر یک از نامبردگان در محلّ خود مذکور خواهد شد، ذیلاً مجملی از شرح حال برخی از معروفین بدین لقب مذکور می گردد.

آخوند شفیعا ابرو

محمد شفیع بن میرزا رفیعا اصفهانی طالقانی معروف به آخوند شفیعا خوش ابرو [و متخلص به موحد]، عالم و عارف و محقق بوده، و در اصفهان سکونت داشته، و در سال ۱۱۶۱ قمری وفات یافته، در قبرستان شاه میر حمزه مدفون گردید. (۱)

این قبرستان در سال های اخیر به صورت باغ و خانه، و قسمتی از آن به صورت دانش سرای کشاورزی در آمد.

صاحب عنوان از اجداد مرحوم شیخ عبدالحسین محلّاتی است که بعداً به نام او اشاره خواهد شد. (۲)

آخوند کاشی

حکیم عارف بزرگوار، و فیلسوف علی الاطلاق، مرحوم آخوند ملا محمد کاشی، از نوادر اعصار، و در علم و عمل و زهد و تقوی و تدریس حکمت علمی و عملی یگانه روزگار بوده، در کمتر زمانی از ازمینه برای او در بین علما و دانشمندان مثل و مانندی می توان یافت.

در اوایل در مدرسه جده کوچک، و در اواخر در مدرسه صدر ساکن بوده؛

ص: ۳۵

۱- رجال اصفهان: ۲۱۶

۲- در آتشکده آذر آمده: نام نامیش: مولانا شفیعا، عالمی است عامل و عارفی است کامل. ... بعد از تحصیل کمالات، از دست مولانا حسین موزه دوز، باده عرفان چشیده و ریاضت عظیمه کشیده.

حالات غریبه، و حکایات عجیبه از او نقل شده و عموماً به حدّ تواتر رسیده. (۱)

مدت هشتاد و چهار سال تقریباً عمر نموده، و در این مدّت مجرد زیسته، تا سرانجام در روز شنبه ۲۰ شعبان المعظم سال ۱۳۳۳ وفات یافته، در تخت فولاد در جنب لسان الارض مدفون گردید.

و پس از آن مرحوم حاج محمد ابراهیم ملک التجار برای او تکیه ای احداث نمود (۲) و عدّه ای کثیر از فضلا و دانشمندان و حکما و شعرا و اراتمندان در آن حوالی مدفون شدند که بعد از این به نام عدّه ای از آنها اشاره خواهد شد.

ماده تاریخ وفاتش را جابری انصاری گوید:

طایری سر برون نمود و بگفت *** زد محمد علم بقصر بهشت

عبارت لوح قبر آن بزرگوار چنین است:

فقیر الحق اضعف خلق الله آخوند ملا محمد کاشانی.

آخوند کمالا

اشاره

در اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم دو نفر دانشمند به نام «کمال الدین» در اصفهان سکونت داشته اند:

ص: ۳۶

-
- ۱- برخی از اساتید او عبارتند از: ۱- ملا محمد حسن نظری (عبد علی شاه) ۲- ملا محمد حسین مجتهد نظری ۳- ملا اسماعیل حکیم در کوشکی ۴- آقا محمد رضا قمشه ای ۵- میرزا حسن نوری ۶- ملا عبدالجواد حکیم ۷- آخوند تویسرکانی.
  - ۲- رجال اصفهان: ۴۹.

۱- میرزا کمال الدین حسین فسوی شیرازی

حزین در تاریخ خود (۱۶۸) و تذکره خویش (۱۲۳) نامی از او برده و گوید: من در خدمت او تحصیل نمودم، و او در هنگام محاصره اصفهان به سال ۱۱۳۴ در سنّ کهولت وفات یافت، و کتب زیر را از تألیفاتش نام می برد:

۱- حاشیه بر معالم اصول ۲- رساله در حلّ شبهات کاتبی قزوینی ۳- شواهد مطّول؛ و غیره.

و از اشعار او نیز چند بیتی نقل می کند که از آنهاست:

بکش بسوز که عاشق شدن جزاش این است *** کسی که دل به تو ظاهر دهد سزاش این است

حزین گوید: از افاضل شاگردان علامی مسیح الانام فسایی بود. کاشف معضلات اوایل، و حلال غوامض مسائل بود. در علوم منقوله تتبع کامل، و در معقولات قسطی وافر حاصل نمود. (محلّ دفن او معلوم نیست)

۲- میرزا کمال الدین محمّد فسایی

ابن معین الدین محمّد فسایی شیرازی معروف به میرزا کمالا.

در روضات الجنّات (۵۱۹) و فارسنامه ناصری و ریحانه الادب (۶:۶۳) و دیگری کتب نام او به احترام و تجلیل یاد شده است.

مشارالیه داماد مجلسی اوّل (ملاً محمد تقی) است، و خود عالمی فقیه، مفسّر، ادیب، و فاضل کامل بوده.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- بیاض کمالی. در الذریعه (۱۷۰) گوید: مجموعه نفیسی است که آن را

به عنوان وصیت به یکی از اولاد و یا شاگردان و یا یکی از دوستان خود نوشته است. در زمان حیات علامه ملاً محمّد باقر مجلسی تألیف شده. کتاب زیاده بر هزار سطر است، و در ریحانه الادب گوید: بیشتر آن تاریخی و رجالی است.

۲- شرح شواهد مطول ۳- شرح قصیده تائیه دعبل خزاعی ۴- القیود الوافیه در شرح شافیه در علم صرف. تاریخ اتمام تألیف رمضان ۱۱۰۸.

قبرش را در بقعه مجلسی در جنب مسجد جامع اصفهان می نویسند.

در ریحانه الادب گوید: سال وفات میرزا کمالا به دست نیامد.

در جلد چهارم دانشمندان و سخن سرایان فارس (: ۲۴۶) گوید: کمالا فدشکویبی متوفی در حدود ۱۱۱۰، و سپس شرح حال مختصری نقل می کند.

در کتاب فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان (: ۳۸۷) نسخه ای از شرح شافیه ابن حاجب تألیف میرزا کمالا معرفی می شود و در آنجا گوید: تاریخ تألیف ۱۱۰۸، و تاریخ کتابت جمعه ۱۸ ربیع المولود سال ۱۱۲۸، و در کنار نسخه حواشی از مؤلف نقل شده، بدین صورت: «منه» یا «منه مدّ ظلّه العالی» و یا «منه زیدت برکاته» و امثالها که همگی حکایت از حیات مؤلف در سال مرقوم دارد.

در مصفّی المقال (: ۳۷۷) شیخ محمّد بن محمد زمان کاشی و میرزا ابراهیم قاضی را از شاگردان او معرفی می کند.

در صحن تکیه آقا حسین خوانساری در تخت فولاد سنگ قبری است از دانشمندی به نام آخوند کمالا که این دو سطر شعر بر آن منقور است:

ص: ۳۸

آخوند کمالا که به فضل و به کمال *** مشهور بُد و نداشت مانند و مثال

با عالم قدس رفت و تاریخ آمد *** بادا فردوس جای آخوند کمال

جمادی الاولی سال ۱۱۱۰.

اکنون گوئیم: صاحب قبر، دانشمندی است غیر از آن دو نفر، که او نیز در اصفهان ساکن بوده و فعلاً بیشتر از این از حالاتش معلوم نیست. (کمال مخفف کمال الدین، و الف آخر آن جهت تعظیم و تکریم است)

آذر بیگدلی

حاج لطفعلی بیگ فرزندان آقا خان بیگدلی: پدرش از اعیان عصر، و حکام زمان، مورد اعتماد سلاطین صفویّه بوده، و نسب او به بیگدل خان بن ایلدگز بن آغورخان، از نجبای ایل شاملو می رسد.

صاحب عنوان از ادبا و گویندگان و شعرا و نویسندگانی است که در بازگشت سبک ادبی به شیوه متقدمین با دوستان و معاصرین خود (همچون مشتاق و صباحی و هاتف و رفیق و دیگران) تشکیل انجمنی داده و در این راه رنجها برده تا بالاخره در این راه توفیق حاصل نمود.

صاحب عنوان در اوایل شاعری «واله» و سپس «نکته» و در آخر تخلص «آذر» را انتخاب نمود و به همین تخلص مشهور گردید.

در دستگاه سلاطین افشاریه و زندیه مصدر اموری بوده است.

در تاریخ ۲۰ ربیع الثانی سال ۱۱۳۴ متولد، و در ۱۱۹۵ در اصفهان وفات یافت.

ص: ۳۹

وی مؤلف تذکره ای است در احوال قریب ۸۴۰ نفر از شعرا و گویندگان زبان فارسی به نام «آتشکده». کتاب او از این نظر که درباره شعرا نظر انتقادی دارد بر دیگر تذکره ها امتیاز دارد.

کتاب زیر از آثار اوست:

۱- تذکره آذر، یا آتشکده آذر ۲- دفتر نه آسمان، در شرح حال شعرای معاصر خودش ۳- دیوان اشعار ۴- مثنوی یوسف و زلیخا، بر وزن گلشن راز، محتوی ۱۲ هزار بیت.

از اشعار اوست در وصف اصفهان. (از مثنوی یوسف و زلیخا):

بود هر کوچه آن، ازهری به *** ددش از حور، دیوش از پری به

ز عشقش چون زلیخا، مصر شیدا *** هزارش یوسف از هر کوچه پیدا

به جان شرمنده آن خاک فُرخ *** سمرقند و چگل، نوشاد و خلخ

ز آبش گر بخارا تر کند کام *** به خاکش هند را گر دل شود رام

نماند خشک جوی مولیانش *** شود بی مشگ موی لولیانش

بتان اصفهان خوبان ارمن *** کسی با هم نسنجد، عهده بر من

ص: ۴۰

هوایش معتدل چندان که در وی *** گل اردیبهشتی روید از دی
ز بس گل، کز گل آنجا، آشکار است *** همه فصلش توان گفتن بهار است
بهشت هشت گانه چهار باغش *** به از آواز بلبل بانگ زاغش
ز آب زندگی بخ، زنده رودش *** خضر آورده اسکندر درودش
بدانش به ز نیکان دگر شهر *** در آن کشور دهد طعم شکر، زهر
رود چون دزد آنجا، پاسبان است *** به آن وادی چو گرگ آید، شبان است
هوایش طبع هر کس را ملایم *** نسیمی از بهشت آنجاست دایم
دری از خلد در هر خانه اش باز *** حمام روضه در بامش به پرواز
چند شعر از یک غزل:

نیم ز لطف تو نومید اگر خطایی رفت *** گنه ز بنده و بخشایش از خداوند است
ز آسمان نکم شکوه گر ز کین کشدم *** چرا که دشمنی او به دوست مانند است

به روز مرگ شنیدم که پیر کنعان گفت *** که دوست دشمن جان است اگر چه فرزند است

اثر ز ناله آذر به جز گرفتاری *** مجو که بلبل از آواز خویش در بند است

قطعه

به شیخ شهر فقیری ز جوع برد پناه *** به این امید که از لطف خواهدش نان داد

هزار مسأله پرسیدش از مسائل و گفت *** اگر جواب نگفتی نخواهمت نان داد

نداشت حال جدل آن فقیر و شیخ غیور *** ببرد آبش و نانش نداد تا جان داد

عجب که با همه دانایی این نمی دانست *** که حق به بنده نه روزی به شرط ایمان داد

من و ملازمت آستان پیر مغان *** که جام می به کف کافر و مسلمان داد

محلّ دفن آذر، در اصفهان، در باغ خود در محلّه عبّاس آباد، در کنار مادی فرشادی قرار داشته، و تا این اواخر به نام تکیه آذر معروف بود، و محلّ آن در ملتقای خیابان آذر فعلی وئ مادی در سمت شمال غربی قرار داشت. (۱)

ص: ۴۲

۱- در مقدمه دیوان آذر به نقل از اعقاب او مزاری وی در شهر مقدّس قم در مقبره خانوادگی بیگدلی ذکر شده است.

حسین علی آشفته، شاعر و ادیب، از شعرای انجمن ادبی ابوالفقراء (ملاً محمّد باقر بن ملاً محمّد تقمی گزی متوفی به سال ۱۲۸۶) بوده چنان که در قصیده انجمنیه عمّان سامانی بدین ترتیب نام او ذکر شده است:

و آن دگر آشفته کز اشعار نغز دلشین *** می برد آشفتهگی بیرون ز طبع انجمن

صاحب عنوان در سال ۱۳۰۲ وفات یافته، و در لسان الارض مدفون گردیده است.

این دو سطر شعر که مطلع قصیده عمّان سامانی است را از او می دانند:

به پرده بود جمال جمیل عزّ و جل *** به خویش خواست کند جلوه ای به صبح ازل

چو خواست پرده ز روی جمیل بگشاید *** علی شد آینه، خیر الکلام قلّ و دل

میر آصف قزوینی

فاضل شریف سیّد میر آصف قزوینی، از فضلای قرن دوازدهم هجری است. (۱)

ص: ۴۳

۱- علامه قزوینی در تتمیم امل الآمل درباره او می نویسد: من علماء السادات و سادات العلماء، و الفضلاء الفائزین بعالی الدرجات ... قرأ فی قزوین و اصبهان... ثم عاد من اصبهان الی قزوین... ثم عین مدرّساً فیها او فی ایروان. و کان تقیاً زاهداً ورعاً.

مؤلف الذریعه (۲۲۶:۱۳) فرماید: در ایام محاصره اصفهان (۱۱۳۶ هـ.ق) زنده بوده و نزدیک به همین زمان وفات یافت.

وی را شرحی است بر خطبه همام، از خطب حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در صفات متقین.

در اعیان الشیعه (۸:۵) مجملی از شرح حال او [به نقل از تتمیم امل الآمل] مذکور است.

آقا

اشاره

در کتاب مکارم الآثار به نقل از مجله الهلال گوید: آقا لفظی است فارسی به معنی رئیس و مهتر و مانند آن، انتهی.

در فرهنگ نامه پارسی گوید: لفظ آقا اصلاً ترکی مغولی، و به غین است، یعنی خواجه و سرور، و بعداً به قاف شده است.

در اعیان الشیعه (۹:۵) گوید: آقا _ بالمد _ کلمه فارسیه معناها السید. گاهی به غین تلفظ کنند و به قاف نویسند.

در ریحانه الادب گوید: آقا به ترکی به معنی سید و بزرگ و مولی است، و این کلمه را در لفظ به غین نقطه دار خوانند، لکن معمولاً با قاف نویسند.

و در مقتبس الاثر گوید: آقا _ بالمد و القاف _ کلمه ترکیه بمعنی رئیس و الکبیر، یطلق علی الذکر، و قد یجییء بالغین بدل القاف، فیطلق علی الانثی.

و در فرهنگ آموزگار گوید: آقا (اسم) عنوان مردان است، و اول اسم نشانه بزرگی، و آخر اسم نشانه کوچکی است.

آنچه از مجموعه مطالب بالا بر می آید آن که: آقا و آغا لفظ ترکی مغولی است، به معنی سید و بزرگ، و املائی صحیح آن در ترکی به غین، و در فارسی به قاف است جهت مردان، و برای زنان به غین نویسنده؛ و در اول و آخر اسم اضافه شود، و در هر دو حالت برای احترام و بزرگداشت است، و در اول اسم مختص به سادات و اهل علم است، و در آخر اسامی غیر سید و غیر اهل علم اضافه می کنند.

این کلمه از قرن دهم به بعد در ایران رواج یافته، و از آن تاریخ تاکنون عده ای از بزرگان را گاهی مستقلاً آقا گفته اند، و زمانی با قید، مانند: آقا نجفی و غیره.

این اسم در اصطلاح تذکره نویسان در این اواخر، منصرف است به آقا باقر بهبهانی که او را آقا گویند.

آقا محمد باقر بهبهانی

مولی محمد باقر بن محمد اکمل اصفهانی، نسب او چنان که در اکثر کتب من جمله مکارم الآثار (۱: ۲۳۲) مذکور است به شیخ مفید می پیوندد.

صاحب عنوان در سال ۱۱۱۷ یا ۱۱۱۸ در اصفهان متولد گردیده، و در این شهر نزد پدر و دیگران تحصیل نموده، سپس به بهبهان مهاجرت نموده و بدین جهت به بهبهانی شهرت یافته است؛ و در اثر ترویجات و تحقیقاتی که از ایشان در علوم بالاخص علم اصول شده وی را مؤسس بهبهانی لقب دادند، او را بهبهانی و استاد اکبر و استاد کلّ می خوانند، و به مناسبت ترویجات او در دین «مجدد مذهب شیعه در سده دوازدهم» دانسته اند.

وی را تألیفات عدیده است، از آن جمله است: ۱- اجوبه المسائل ۲- تحفه الحسینیه به عربی ۳- تحفه الحسینیه، ترجمه آن به فارسی ۴- تعلیقه بر منهج المقال ۵- شرح مفاتیح فیض کاشانی (مصاییح الظلام) و غیره.

در مکارم الآثار چهل و هفت مجلد از تألیفات او را نام می برد.

صاحب عنوان در سال ۱۲۰۵ در کربلا- وفات یافته، در رواق پائین پای شهدا دفن شده است. برای اطلاع بیشتر از احوالات صاحب عنوان به کتاب زندگانی وحید بهبهانی [تألیف آقای علی دوانی] مراجعه شود.

آقا بزرگ مازندرانی

ملا محمد صالح بن ملا عبدالباقی بن مولی محمد صالح مازندرانی، عالم فاضل، از احفاد علامه ملا محمد باقر مجلسی است.

کتاب اخلاق (تهذیب الاخلاق) را نواده او میرزا حیدر علی مجلسی در اجازه کبیره خود به او نسبت داده است، و چنان که از تذکره الانساب بر می آید در سال تألیف کتاب مزبور (۱۱۹۴ هـ.ق) صاحب عنوان وفات یافته بوده است.

سید آقا جان نوربخش

آقا سید محمد معروف و مشهور به سید آقا جان نور بخش.

عالم فاضل ادیب، و واعظ ریزی اصفهانی، از فضلاء اهل منبر، و مدرسین سطوح در اصفهان به شمار می رفت.

در خدمت آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و حاج سید مهدی نحوی، و آقا سید محمود مغنی، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و آقا سید محمد باقر درچه ای و دیگران تحصیل نموده تا به مقامات عالیه علم و کمال رسید، سپس جهت ارشاد مردم به منبر رفته و با بیانات شافیه، و مواعظ کافیه مردم را موعظه می فرمود، و الحق خود واعظی متعظ بود. (۱)

در مدرسه نیم آورد سطوح ادبیات عربی خصوصاً مطوّل تدریس می نمود، و جمعی کثیر از طلاب و محصلین از محضرش استفاده می نمودند. و در غره محرم الحرام سال ۱۳۶۴ هجری قمری به سنّ متجاوز از هشتاد در اصفهان وفات یافته، در صحن تکیه سید العراقین مدفون گردید.

آقا خان محاسب الدوله

میرزا آقا خان محاسب الدوله فرزند حسینقلی خان مصفّی، فاضل و عارف، از دانشمندان معروف، و عرفای مشهور، و از مشایخ سلسله نعمت الهیه صفی علیشاهی در اصفهان بود، که از طرف ظهیر الدوله اجازه ارشاد و دستگیری داشت، و در اواخر عمر جزو پیروان مرحوم آقا میرزا عباس صابر علی پای قلعه ای در آمد.

در سال ۱۲۷۴ قمری در تهران متولد شده، و در خدمت جمعی از اساتید، من جمله میرزا عبدالغفار خان نجم الدوله اصفهانی ریاضیات را تکمیل

ص: ۴۷

نموده، و از سال ۱۳۱۲ به اصفهان آمده و در بانک شاهی مشغول خدمت گردید و تا آخر عمر این شهر ساکن بود.

وی به دستیاری مرحوم حاج شیخ علی اکبر شیخ الاسلام و میرزا مسیح خان حافظ الصحّٰه و میرزا علی اکبر خان سرتیپ که همگی از مردان آزادی خواه و خوش نام بودند مدرسه ایتام را تأسیس نمود که در آن عدّه ای قریب پنجاه نفر از ایتام را سرپرستی نموده و درس می دادند. از این نفرات، عدّه ای به مقامات عالیّه رسیدند، و از سال ۱۳۲۳ نام مدرسه را تغییر داده و به مدرستین علیّه و ایتام تبدیل گردید، و در این اواخر ایتام نیز از آن حذف شده و بنام مدرسه علیّه معروف گردید، و تاکنون در محلّ اولیّه و به همان نام باقی است.

صاحب عنوان در سال ۱۲۷۴ متولد، و در غزّه جمادی الاولی سال ۱۳۵۶ وفات یافته، و در ایوان بقعه آقا میر سید حسن مدرس، در جنب مسجد رحیم خان مدفون گردید. مادّه تاریخ وفاتش این است:

«مصفاى صفا ارکان بکوی مهر جانان شد»

کتب زیر از تألیفات او به طبع رسیده است:

۱- اصول علم و جبر ۲- اصول علم جغرافیا؛ و غیره.

فرزندش: مرحوم اسدالله مصّٰفی از فضلا و دانشمندان و بنیان گزاران فرهنگ جدید در ایران است، مدّتی ریاست فرهنگ اصفهان را داشته، و در ۱۳۸۰ قمری در طهران وفات یافته، و در مقبره ظهیر الدوله مدفون گردید.

ص: ۴۸

آقا دگمه دوز

میر محمد صالح حسینی خاتون آبادی ابن سید جعفر بن میر محمد صالح (شیخ الاسلام و امام جمعه اصفهان) عالمی فاضل بوده و در محلّه چهار سو علیقلی آقا سکونت داشته، و به آقا تکمه دوز شهرت یافته است. (۱)

فرزندش: میرزا محمد باقر نیز از فضلا و محققین بوده و به آقای دگمه چین معروف بوده.

و نواده اش: مرحوم آقا میرزا حسن (فرزند میرزا محمد بن میرزا محمد باقر مزبور) عالمی زاهد، و فاضلی متقی بوده، و در مسجد علی قلی آقا اقامه جماعت می نمود، و در یکشنبه ۲۸ جمادی الثانیه سال ۱۳۴۰ قمری به سنّ متجاوز از نود سال در اصفهان وفات یافته، و در مقبره سر قبر آقا (مقبره آقایان امام جمعه) مدفون شده و سپس به عتبات عالیات نقل گردید.

حاج آقا کوچک قمشه ای

عالم و عارف، و از اهالی قمیشه، و در اصفهان ساکن بوده، در سال ۱۲۹۷ قمری وفات یافته، و در صحن تکیه مادر شاهزاده، جنب قبر حاج صادق تخت فولادی مدفون گردیده.

ص: ۴۹

ماده تاریخ وفاتش را مفتون شاعر اصفهانی گوید:

بهر تاریخ وفاتش کلک مفتون زد رقم *** زبده آل سلوک اندر جنان شد رستگار

آقا مجتهد

اشاره

سید محمد علی فرزند علامه جلیل آقا سید صدر الدین عاملی موسوی اصفهانی. از بزرگان و مفاخر علمای شیعه، و از جمله کسانی است که قبل از رسیدن به سن بلوغ به درجه اجتهاد نائل شده، و اجتهادش مورد قبول و گواهی مجتهدین بزرگ قرار گرفته است، به طوری که کتاب ۱- البلاغ المبین در احکام صبیان و مجانین او را که در سن دوازده سالگی تألیف نموده چون به نظر سید حجه الاسلام شفتی رسانید، فوق العاده مورد اعجاب و تحسین قرار گرفته، و سید اجتهاد مؤلف آن را گواهی فرموده، و دختر خود را به حباله نکاح او در آورد.

دیگر از تألیفات صاحب عنوان:

۲- احیاء التقوی، در شرح دروس است که ناتمام مانده ۳- دیوان اشعار فارسی و عربی ۴- العلائم فی شر المراسم ۵- منظومه ای در وقف که در کتاب «معجم رجال الفكر و الادب» به او اشاره شده است.

مادر صاحب عنوان: جان جان خاتون دختر شیخ جعفر کاشف الغطاء می باشد که در بقعه تکیه مادر شاهزاده در تخت فولاد مدفون می باشد.

صاحب عنوان در ۱۸ ذی حجه الحرام سال ۱۲۷۴ به سن ۳۵ سالگی در

ص: ۵۰

اصفهان وفات یافته، جنازه اش را به نجف برده، در آن ارض مقدس مدفون ساختند. (تولدش: حدود ۱۲۳۹) (۱)

از اشعار فارسی اوست:

نقّاش خواست نقش دهان ترا کشد *** از بس که تنگ بود، بر او عرصه تنگ شد

***

به استشاره رندان گسسته ام تسبیح *** بیار خوشه تاکی که استخاره کنم

***

خرمن حسن ترا روزی که می کردند جمع *** آفتاب از دامن یک خوشه چین افتاده بود

مشارالیه را دو فرزند برومند بوده:

۱- مرحوم حاج میرزا بهاء الدین عاملی

که او نیز عالم و فاضل و ادیب و شاعر بود، و در شعبان ۱۳۲۱ وفات یافته، در مقبره کوچک مسجد سید مدفون شد. (۲)

۲- مرحوم حاج سید محمد جواد عاملی

که عالمی کامل، و مجتهدی بارع بوده، در مدرسه ملا عبدالله امام جماعت

ص: ۵۱

۱- به نوشته علامه سید حسن صدر وی در سال ۱۲۵۰ متولد و در شب جمعه ليله الغدير ۱۲۸۰ به سن کمتر از ۳۰ سالگی وفات نموده. تکمله امل الامل: ۳۸۸.

۲- علامه شرف الدین سال وفات این عالم ربانی را ۱۳۲۵ ذکر نموده. بغیه الراغبین ۱: ۱۷۳.

و مدرّس بود. وی از مؤسّسین انجمن صفا خانه اصفهان به شمار می رفت، و در شماره های مختلف مجله «الاسلام» مقالاتی از او در ردّ عیسویان از روی کتب ایشان به طبع رسیده است.

در الذریعه (۱۳:۱۱) گوید: رساله فی بطلان العمل بالاحتیاط فی بعض الفروع، برای کسانی که تمکّن و قدرت به تحصیل علم واقعی دارند، از تألیفات شیخ الشریعه اصفهانی است که در جواب اشکال سیّد جواد بن آقا مجتهد اصفهانی نوشته است.

صاحب عنوان در سال ۱۳۴۷ هجری قمری در اصفهان وفات یافته، و در صحن تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

مادّه تاریخ وفات او چنین است:

یکی بیامد و تاریخ این معّمّا گفت *** جواد حجه الاسلام رفت از دنیا

آقا نجف نقاش

اشاره

آقا نجف فرزند آقا بابا، نقاش قلمدان ساز معروف عصر قاجاریّه در اصفهان است. وی از اساتید معروف فن قلمدان سازی است. قلمدان های او عموماً به تقلید نقاشان ایتالیایی اغلب تصاویر حضرت عیسی و مریم را نقاشی نموده و اکنون نایاب است و خارجی ها به قیمت گزاف آن را می خرند.

امضای آقا نجف که روی قلمدان ها می نوشته «یاشاه نجف» است. کارهای او صرف نظر از جنبه هنری، از ظرافت نیز بی نظیر است. کارهای او از سال

ص: ۵۲

۱۲۳۰ تا ۱۲۷۲ (یعنی چهل و دو سال) تاریخ دارد.

صاحب عنوان در سال مرقوم به سنّ قریب به هفتاد سالگی وفات یافته است. شرح حال و نمونه آثارش در کتاب تاریخ برگزیدگان (: ۵۲۴) گراور شده است.

در خاتمه این مقال بی مناسبت نیست نامی از چند نفر هنرمند دیگر برده شود:

آقا محمد ابراهیم نعمت اللهی پای قلعه ای، و میرزا محمد باقر نقاش باشی سمیرمی، و آقا سید علی امامی بید آبادی نیز از هنرمندان معروف می باشند که علاوه بر استادی و مهارت در فنّ قلمدان سازی، هر یک نقاشی زبر دست بوده و آثار قلمی آنها زیب موزه های ایران و خارج می باشد.

آقا نجفی

آقا نجفی شهرت عده ای از علما و دانشمندان است که یا در نجف اشرف متولد گردیده، و یا مدتی در آنجا سکونت داشته اند.

شیخ محمد تقی آقا نجفی اصفهانی

اشاره

و آقا نجفی مطلق در بین علمای اصفهان لقب: حاج شیخ محمد تقی بن حاج شیخ محمد باقر بن شیخ محمد تقی بن عبدالرحیم رازی اصفهانی است. از رؤسای علما و مجتهدین در اصفهان بلکه در ایران است. در ریاست و شهرت و نفوذ کم نظیر است.

در ۲۲ ربیع الثانی سال ۱۲۶۲ در اصفهان متولد گردیده، و در این شهر و

ص: ۵۳

نجف خدمت بزرگان علما همچون: حاج شیخ مهدی نجفی، و میرزای شیرازی، و حاج سید علی شوشتری به تحصیل دانش و تهذیب اخلاق کوشیده تا به مراتب عالیه علم و عرفان رسیده، و چون به اصفهان مراجعت نمود، عنوان و شهرت کامل یافت.

مردم درباره او دو عقیده مختلف اظهار می دارند: عده ای او را به حدّ اعلای کمال ستایش می کنند، و جمعی دیگر به برخی از مؤلفات او، و اعمال اطرافیانش خرده می گیرند. (۱)

در هر صورت عالمی است بزرگوار که در ترویج دین و شریعت خدمت ها کرده، و در مقابل ظلم و استبداد ظلّ السلطان حاکم مقتدر اصفهان سدّی سدید بوده است. (۲)

ص: ۵۴

۱- مرحوم مؤلف در کتاب تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان (۱: ۵۲۶-۵۲۴) که به تفصیل زندگی و خدمات صاحب عنوان را بیان نموده از جمله مخالفین او را چنین ذکر کرده: فرقه های خارج از دین و مرتد از ازلی و بایی و بهایی که مرحوم آقا نجفی سخت با آنان مخالف بوده و در قلع و قمع آنان از هیچ نوع کشش و کوششی کوتاهی نمی فرمود؛ آزادی خواهان بی دین که در زیر نام آزادی خواهی پشت پا به تمام موازین علمی، دینی، اجتماعی زده؛ سفامرت خانه های انگلیس و روس و کارمندان آنها و هوا خواهان ایرانی آنان.

۲- مرحوم جابری می نویسد: آقا شیخ محمد تقی معروف به آقا نجفی، تولدش ۱۲۶۲ و تحصیلش در اصفهان و نجف، و عقل و علم و حلم و مکانت و جاهش محیر العقول، حافظه اش به درجه ای که رؤوس مطالب فقه را همواره حاضر داشتی، و عطایش بیش از هشتصد خروار جنس و ده هزار تومان هر سالی به طلاب و ارباب استحقاق رسیدی، و خود از کمتر طلبه قانع تر بودی. ر.ک: میراث اسلامی ایران: ۲: ۴۹۱. فرزند وی محمد باقر الفت در نسب نامه الفت (خطّی) می نویسد: بیشتر موجب و مؤثر در پیشرفت کار و کامیابی او دو خصوصیت ذیل بوده است: ۱- خصال پسندیده، نیک نفسی، بی غرضی، فروتنی، نیک خواهی، مهربانی، صلح جویی، و از همه بالا-تر بردباری و تحمل و گذشت بی پایان نسبت به همه بدخواهان و دشمنان، و سازگاری با هر تند خویی و با هر بد رفتاری به قدر امکان. ۲- اقدام و اهتمام بی نظیرش در اصلاح مفاسد و انجام مقاصد خلق، از عالی تا دانی، از هر طبقه و هر کیش، نه تنها نسبت به مریدان و مسلمانان بلکه نسبت به جمیع طوایف و افراد، از خویش و بیگانه، دوست و دشمن، کلیمی، مسیحی، زردشتی و غیره (سوی بهائیان) هر مظلومی را پناه دادن و به حدّ کمال از او حمایت کردن، و دائماً در معارضه و جدال با استبداد شاه و حکام و دولت و دولتیان بودن... به حصول قدرت و ریاست و اعتبار همگنان و همکاران روحانی خود حسد نمی برد، بلکه به رونق و تشویق کارشان صمیمانه تا حد امکان می کوشید. همچنین به ملک و مال مردم هرگز دست تجاوز و چشم طمع نداشت. به مدّت عمرش از احدی یک دینار، به رسم هدیه، رشوه، دستمزد و غیره به هیچ رسم و عنوانی نگرفت. ثروتش زیاده بر قدر حاجت، و از عواید املاکی (بیشتر خالصه دولت) بود که به تدریج خریده یا بدون مدّعی شرعی و مزاحم قانون به دست آورده بود، و بیشتر آن را به هزاران اشخاص از فقرای شهر اصفهان و غیره تقسیم و انفاق می نمود.

صاحب عنوان علاوه بر آن که خود کتب و مؤلفات زیادی دارد که عموماً به طبع رسیده، جمعی از فضلاء اصفهان نیز تألیفات خود را به نام او منتشر کرده اند. مجموع کتب و رسائلی که به نام ایشان است بالغ بر هفتاد مجلد می شود، از آن جمله است:

۱- آداب العارفين، ترجمه مصباح الشریعه (۱) ۲- بحر المعارف، ترجمه ۱۵

ص: ۵۵

۱- در ابتدای آن آمده: از مؤلفات بعضی از علمای عظام و فضلاء کرام حاضرین مجلس شریف... بنابراین نسبت آن به آقا نجفی اشتباه است.

بحار ۳- ترجمه الفیہ ۴- ترجمه توحید صدوق ۵- ترجمه ثواب الاعمال ۶- ترجمه السماء و العالم (جلد ۱۴ بحار) ۷- ترجمه جلد ۱۷ بحار ۸- ترجمه اصول کافی ۹- ترجمه شرح اصول کافی تألیف آخوند ملا صدرا ۱۰- ترجمه نقلیہ شهید ۱۱- ترجمه هفتم بحار به نام جامع الاسرار ۱۲- ترجمه جلد یکم بحار به نام عین الیقین ۱۳- ترجمه جلد نهم بحار به نام کشف الانوار ۱۴- ترجمه علل الشرایع، به نام علل الاحکام ۱۵- اسرار الزیاره ۱۶- الافاضات المکنونه ۱۷- عنایات الرضویہ ۱۸- لثالی البرهان، در معرفت خالق سبحان؛ و غیره.

مرحوم آقا نجفی در شب ۱۱ شعبان سال ۱۳۳۲ در اصفهان وفات یافته، در جنب امام زاده احمد، در محلّی که قبلاً جهت مقبره خود مهیا ساخته بود مدفون گردید، و سپس جهت او بقعه عالیّه ای بنا نهادند.

وی را فرزندان متعدّد می باشد که ذیلاً به نام دو تن از آنها اشاره می شود:

۱- آقا جلال الدین جعفر ۱۳۳۷-۱۲۸۱

در شب ۶ ذی حجه سال مرقوم وفات یافته، در نجف مدفون گردید. از علمای اصفهان به شمار می رفت.

فرزند ایشان: مرحوم حاج میرزا عبدالحسین نیز عالم و امام جماعت مسجد شاه بود، و در شب ۲۲ رجب سال ۱۳۴۸ وفات یافت. (۱)

ص: ۵۶

۱- به نوشته مرحوم مؤلف وی در مقبره آقا نجفی مدفون، و پس از ۳ سال جسد او را که هیچ گونه تغییری نکرده بود به عتبات منتقل نمودند، تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۱۰۹:۳.

از علمای متنوّذ اصفهان. در شب دهم رمضان المبارک سال مرقوم در اصفهان وفات یافته، و جنازه به نجف اشرف منتقل گردیده، و در مقبره حاج سید اسدالله در دالان نجف مدفون شده.

انصاری در تاریخ اصفهان و ری (۴۰۹) درباره او گوید:

شریعتمدار اگر علم برادر بزرگش آقا جلال را داشت، و تواضع و لطف بیان آقای حاج آقا نورالله، و اقدام مرحوم آقای نجفی را در اصلاح امور عامّه، با قوّت قلب آنها شاید جای گیر پدر می شد.

تاریخ وفاتش را مرحوم انصاری گوید:

برای سال فوتش شد یکی بیرون و خوش گفتا *** کمال الدین ز یک رحلت کند اکمال این دین را

میرزا رضا ملباشی

در بقعه آقا نجفی است: قبر عالم فاضل مرحوم حاج میرزا رضا ملا باشی فرزند حاج میرزا احمد. داماد آقا نجفی، که مردی خیر بوده و موقوفاتی از خود به یادگار گذاشته است، و در ۱۳۳۴ وفات یافته. (۱)

مشارالیه از اجزای ثلاثه عدالت خانه اصفهان بوده است.

اعضای عدالت خانه اصفهان که به دستور ناصر الدین شاه در این شهر تأسیس شده بود عبارت بودند از: ۱- رکن الملک ۲- شیخ الاسلام ۳- ملا باشی.

ص: ۵۷

دیگر از مدفونین در این بقعه است مرحوم حاج شیخ محمد باقر الفت که بعداً به شرح حال ایشان اشاره خواهد شد.

آل

اشاره

آل به معنای اهل بیت و دودمان و بستگان و پیروان است، چنان که گویند: آل رسول که مراد خاندان پیغمبر اکرم و اولاد آن بزرگوار است، و در آل داود مراد امت حضرت داود می باشد.

عده بسیاری از علما و دانشمندان که نسب آنان به عالمی مشهور و یا مردی معروف می رسد را آل فلان گویند، مانند: آل صدرالدین، آل طباطبا، آل مجلسی؛ و غیره.

ذیلاً به ن ام برخی از آنها اشاره می شود.

آل ترکه

اشاره

یکی از خاندان های معروف شیعه در اصفهان که مدّت چندین قرن به علم و ریاست شهرت داشته اند آل ترکه می باشد. جدّ آنان در زمان خوارزمشاهیان یا سلاجقه، از خجند به اصفهان آمده و در این شهر سکونت نموده، و به همین مناسبت به ترکه (به ضمّ تا و سکون را، و ها، در ترکه علامت نسبت است) معروف شدند.

از این خاندان عده ای کثیر عالم و شاعر و ادیب و حکیم برخاسته اند که ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱- خواجه حبیب الله ترکه

ص: ۵۸

ابن محمد بن افضل الدین ابو حامد محمد بن حبیب الله، از معروف ترین افراد این خاندان است.

قاضی نورالله شوشتری در مجالس المؤمنین شرح حال او را مجملاً نگاشته و گوید: از علمای شیعه است. در ۱۴ ذی حجه الحرام سال ۸۳۵ در هرات وفات یافته است. در ریحانه الادب او را سید می نویسد.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اسرار الصلاه ۲- تجلی ذاتی، ترجمه رساله ابن هود مغربی به فارسی که نسخه آن در کتابخانه مشکوه در طهران موجود است ۳- تمهید القواعد، در شرح عواعد التوحید تألیف جدّ خودش ۴- دیوان اشعار ۵- شرح گلشن راز ۶- شرح فصوص الحکم ۷- شرح هدایه ۸- شرح قصیده تائیه ابن فارض * شرح نهج البلاغه ۹- رساله ای در شق القمر ۱۰- رساله المحمدیه * کتابی در علم حروف ۱۱- مفاحص ۱۲- مناهج [در منطق] ۱۳- نفثه المصدور؛ و غیره.

ملك الشعراء بهار در سبک شناسی (۲۲۸:۳) شرح حال نسبتاً مبسوطی از او نگاشته، و ۲۹ جلد از تألیفات عربی و فارسی او را نام می برد، و در آنجا نیز وی را سید می نویسد. (۱)

ص: ۵۹

۱- آقای دکتر سید علی موسوی بهبهانی در مقاله مفصل خود تحت عنوان «صاین الدین ترکه و آثار وی» شرح جامعی از آثار صاین الدین نوشته و مجموع این آثار را که حدود ۵۷ رساله و کتاب است معرفی کرده است. ر.ک: مجموعه سخنرانی ها و مقاله ها درباره فلسفه و عرفان اسلامی: ۹۹ تا ۱۴۵.

۳- ضیاء الدین علی ترکه

عالم و شاعر و ادیب. در کتاب کشکول شیخ بهائی (۱:۱۶۲) این رباعی را از او نقل می کند:

بی خوابی شب جان مرا گر چه بکاست *** در خواب شدن از ره انصاف خطاست

ترسم که خیال او قدم رنجه کند *** عذر قدمش به سال ها نتوان خواست

۴- افضل الدین محمد ترکه

معاصر شاه طهماسب صفوی، و قاضی اصفهان بوده، در سال ۹۹۱ در ری وفات یافته است. قاضی نورالدین اصفهانی و علامی چلبی نزد او تحصیل کرده اند.

در کتاب کشکول شیخ بهایی (۱:۶۱) این رباعی را از او نقل می کند:

در دوزخ هجران لب کس کی خندد *** یا خاطر او به خرّمی پیوندند

گر آن دوزخ، چو دوزخ هجران است *** حاشا که خدا به کافوری بپسندد

۵- افضل الدین محمد صدر ترکه

ابن حبیب الله، از مشاهیر این سلسله است که در ۱۳ رمضان المبارک سال ۸۵۰ به دستور شاهرخ در ساوه مقتول گردیده.

ص: ۶۰

دولت شاه سمرقندی در تذکره الشعراء (۲۵۶:) گوید: شاهرخ، شاه علاء الدین و قاضی امام و خواجه افضل الدین ترکه از بزرگان علمای اصفهان بودند را در شهر ساوه حکم کشتن کرد... گویند: دو نبوت ریسمان خواجه افضل ترکه پاره شد و او فریاد می کرد که با شاهرخ بگویند که این عقوبت بر ما لحظه ای بیش نیست اما پنجاه ساله نام نیک خود را ضایع مساز.

صاحب عنوان را تألیفات و مصنفاتی است که از آن جمله است ترجمه کتاب ملل و نحل شهرستانی که به طبع رسیده است.

در روضات الجنّات (۵۹:) وی را به نام فاضل حکیم نام می برد.

۶- جلال الدین محمد معاصر شاه عباس کبیر صفوی

۷- صدر الدین محمد معاصر خواجه رشید الدین فضل الله.

در کتاب بزرگان و سخن سرایان همدان (۲۰۷:۱) در ضمن شرح نسخه خطی منشآت رشید الدین فضل الله همدانی (۷۱۸-۶۴۵) گوید: ۱۳- مکتوب به مولانا صدر الدین محمد ترکه در باب طریقه اصحّ و احسن برای وضع مالیات دیوانی به مردم اصفهان و سایر نواحی.

و همچنین در نامه ۳۶ گوید: جواب رشید الدین به مولانا صدر الدین ترکه مشتمل بر وصیت نامه او و طرز تقسیم املاکش.

با توجه بدین نامه ها موقعیت علمی و شخصیت صاحب عنوان در قرن هفتم در اصفهان روشن می گردد.

۸- محمد بن علی بن محمد ترکه شیخ روایت سالک الدین از علماء قرن نهم (الذریعه ۸: ۱۸۷)

شاعر و ادیب و واعظ، معاصر شاه عباس صفوی. در هجو ساروتقی (بعداً به نام او اشاره خواهد شد) اشعاری دارد که از آن جمله است:

ساروتقی که امروز ایرانیان مدار است *** یاران حذر نمایند الماس لگه دار است

در گنجینه آثار تاریخی اصفهان (۵۴۸:) نقل از قصص الخاقانی (۲: ۸۰) گوید:

در دوره شاه اسماعیل اول به منصب قضای دار السلطنه اصفهان سرافراز بوده، و تولید مسجد جامع اصفهان و مقبره مشایخ یزد با اجداد او بوده. در سال ۱۰۷۶ جزو منشیان دربار شاه عباس ثانی بوده، مردی ظریف و بذله گو و عیاش بوده است.

نور صادقی در کتاب اصفهان (۵۴۸:) در ضمن شرح حال میرزا ابوتراب خطاط اصفهانی گوید: در جنب مسجد لبنان در جوار مزار خواجه صابین الدین ترکه، که از اجله علما و فقها بود دفن گردیده است.

از این بیان دو نکته مستفاد می شود:

۱- در جنب مسجد لبنان مقبره این خانواده بوده که شاید بیشتر افراد آنها و عده ای دیگر از دانشمندان این شهر در آنجا به خاک رفته اند که اکنون اثری از آنها وجود ندارد.

۲- محل سکونت این خاندان در محله لبنان بوده است.

یکی از خاندان های علمی و روحانی شافعی مذهب اصفهان می باشند که مدت چندین قرن ریاست علمی اصفهان را داشته، و عده ای کثیر عالم و فاضل و ادیب و شاعر و واعظ از بین آنها برخاسته است.

خجندیان از نژاد محمد بن ثابت خجندی می باشند که خواجه نظام الملک، وعظ او را پسندیده، و از خجند به اصفهانش آورد، و اولادش در این شهر ساکن شده و شهرت یافتند.

اینک به نام برخی از مشاهیر آنان اشاره می شود:

۱- ابو المظفر بن محمد بن ثابت بن حسین بن علی به دست اسماعیلیه کشته شد ۴۹۱ق.

۲- کمال الدین احمد، مدرس نظامیه اصفهان و رئیس شافعیان فوت ۵۳۱.

۳- ابو سعد احمد بن محمد بن ثابت (ظاهراً همان شماره ۲ باشد).

۴- ثابت خجندی بن حسن

۵- جمال الدین بن صدر الدین عبداللطیف بن محمد، شاعر و ادیب «لباب الالباب».

۶- صدر الدین عبداللطیف بن محمد، قاضی اصفهان و مدرس نظامیه.

داستان مخالفت او با سعد الملک آبی وزیر سلطان محمد بن ملکشاه سلجوقی که بالاخره منجر به مصلوب شدن سعد الملک در سال ۵۰۰ هجری می باشد را در سلجوقنامه (۴۱) و آثار الوزراء عقیلی (۲۳۱) و دیگر مواضع به تفصیل نگاشته اند.

۷- عبدالله بن محمد بن ثابت بن حسن.

۹- ابوبکر محمد بن ثابت بن حسن (حسین) اولین فرد مشهور این خاندان. مؤلفین تاریخ و رجال، اناساب او را به مهلب بن ابی صفره ازدی می‌رسانند. مدرّس مدرسه نظامیه اصفهان بوده، و قاضی امام أبو العباس أحمد بن سلامه بن عبدالله معروف به ابن الرطبی در نزد او تلمذ کرده است. (۱)

صدر خجند

۱۰- صدر الدین ابو شجاع محمد بن عبداللطیف بن محمد بن ثابت. مشهورترین فرد این خاندان که به صدر خجند معروف می‌باشد، و داستان سعدی که فرماید:

یکی خار پای یتیمی بکند *** به خواب اندرش دید صدر خجند

مربوط به اوست.

انصاری در تاریخ اصفهان (۳۵) گوید: ظهیر فاریابی به آوازه انعام او راه اصفهان سپرد. صاحب عنوان علاوه بر مقام علم و فقاقت شاعری لطیف بوده؛ از اشعار اوست:

مشاطه فطرتش خم اندر خم زد *** زلف سیهت که مشک با او کم زد

بر هم زنمش که عالمی بر هم زد *** یک ره به منش سپار تا یک باری

ص: ۶۴

در ترجمه محاسن (۱۰۴) درباره اصفهان اشعاری از او نقل می کند که از آن جمله است:

گشته انده فزای و شادی کم *** اصفهاننا در آرزوی توام

زنده رودت در آب می جویم *** عکس شکلت به خواب می جویم

اصفهان پر نوا شده ز تو رود *** ای چو سیم مذاب زرین رود

صدر الدین مذکور در سال ۵۵۲ در اصفهان وفات یافته، و به طوری که انصاری در تاریخ اصفهان و ری ضمن وقایع سال مزبور می نویسد: در تشییع جنازه او بسیاری از مردم اصفهان کشته شدند.

۱۱- صدر الدین محمد بن عبداللطیف بن محمد بن عبداللطیف بن محمد. در تاریخ اصفهان و صدر الدین خجندی رئیس شافعیان نزاع برخاست، و او صدر الدین را بکشت.

در منتظم ناصری گوید: صدر الدین کسی است که اصفهان را تسلیم عساکر خلیفه نمود.

۱۲- محمود بن عبداللطیف بن محمد، برادر صدر الدین نامبرده در بالا.

۱۳- مسعود بن محمد بن عبداللطیف، واعظ (مقدمه لباب: ۸).

«جواهر الکلام» نام کتابی است در فقه در شرح کتاب «شرايع الاسلام»، از تألیفات علامه کبیر شیخ محمد حسن سدهی اصفهانی فرزند شیخ محمد باقر بن عبدالرحیم. دار حدود سال ۱۲۰۰ متولد گردیده، و در غزه شعبان المعظم سال ۱۲۶۶ در نجف اشرف وفات یافته، و هم آنجا مدفون گردیده است.

در کتاب مآثر و الآثار فوت او را در سال ۱۲۸۸ می نویسد. در روضات الجنّات: (۱۸۱) و دیگر کتب شرح حال او مذکور است.

در ریحانه الادب (۴۱۹:۲) گوید: کتاب جواهر الکلام فی شرح شرايع الاسلام او نسبت به فقه جعفری ماننده بحار الانوار مجلسی است نسبت به اخبار اهل بیت اطهار علیهم السلام که تمام فروع و فقهیه را از اوّل تا آخر، با ادله آنها، با کمال دقت نظر استقصاء کرده، و در استیفای جزئیات دقیقه احکام فقهیه، و ردّ آنها بر اصول مقرّره دینیه، و تطبیق احکام نادره غیر معنونه با ادله شرعیّه بی نظیر است.

در مجلد دوم کتاب ماضی النجف و حاضرها، تعداد ۲۸ نفر از مشاهیر این سلسله از اولاد و احفاد صاحب عنوان را نامبرده، و مجملی از شرح حالشان را مذکور داشته است، طالبین رجوع فرمایند. (اصل این خاندان گرچه از اصفهان است لکن در این زمان کسی آنان را اصفهانی نمی شناسد، بدین مناسبت ذکر آنها نشد).

آل صاعد یا صاعدیان یکی از خاندان های علمی و روحانی حنفی مذهب در اصفهان می باشند که مدت چندین قرن قدرت و ریاست فوق العاده ای در شهر داشته، و در امور ملک و مملکت دخالتها نموده، و مبارزات و نزاع های آنان با خجندیان در کتب تواریخ ثبت و ضبط است.

به تحریک این دو خاندان قتل ها واقع شده و عدّه زیادی در این اختلافات به قتل رسیده اند.

خجندیان در حدود محلّه جویباره و میدان میر سکونت داشته، و مقبره آنان ظاهراً در قبرستان شاه میر حمزه بوده، و صاعدیان در محلّه دردشت (محلّه در یا دریّه همین محلّه طوقچی فعلی می باشد) ساکن و مقبره آنان در قبرستان طوقچی بوده است.

خاندان دیگری در همین زمان در اصفهان با قدرت و ریاست می زیستند که عموماً با دو خانواده دیگر یعنی آل حجد و آل صاعد در جدال و کشمکش بودند و آنها میرانیان می باشند.

شاعر درباره آنها گوید:

میر میرانیان و صاعدیان *** پادشاهند و پادشاه نشان

در هر حال، صاعدیان اصلاً از نیشابور بوده، و ذیلاً به نام چند تن از افراد مشهور آنان اشاره می شود:

۱- نظام الدین (رکن الدین) ابو العلاء صاعدی ممدوح جمال الدین عبدالرزاق شاعر اصفهانی.

۲- خواجه احمد صاعدي بزرگ و قاضي اصفهان بوده و به دست اسکندر بن عمر شيخ چوپاني کشته شد (دولت‌شاه: ۲۸۰)

۳- تاج الدين حسين بن شمس الدين محمد واعظ صاعدي، معاصر با شيخ بهائي، شيعه مذهب بوده، از مجازين از شيخ منصور مشهور به راستگو (شارح تهذيب الاصول) مي باشد.

۴- جمال الدين (قوام الدين) صاعد بن مسعود.

۵- صدر الدين بن قوام الدين.

۶- قاضي رکن الدين مسعود، معاصر با اتابک زنگي، هر سه نفر نامبرده فوق، از ممدوحين جمال الدين عبدالرزاق اصفهاني مي باشند.

در ترجمه محاسن اصفهان: (۳۱) شرحی در فضیلت او و خاندانش مذکور است.

۷- قاضي عضد الاسلام بن رکن الدين مسعود.

۸- شرف الدين شهيد (چون بنای کتاب بر اختصار است درباره شرح حال آنان به اجمال برگزار شد)

آل کاشف الغطاء

اشاره

«کشف الغطاء» نام کتابی است در فقه از تألیفات علامه کبير شيخ جعفر بن شيخ خضر جناحي نجفی (متولّد در ۶-۱۱۵۴، و متوفّي در ۲۲ رجب سال ۱۲۲۸، مدفون در نجف اشرف). در بين اولاد و احفاد او جمعی کثیر به مقامات عالیه علم و اجتهاد رسیده اند که در کتاب «ماضي النجف و حاضرها»

ص: ۶۸

به نام عده ای از آنها اشاره شده است.

دو دختر او یکی زوجه مرحوم شیخ محمد تقی صاحب حاشیه بوده و نامش نسمة خاتون، و دیگری زوجه مرحوم آقا سید صدر الدین عاملی و نامش جان جان خانم بوده، و هر دو در اصفهان وفات یافته اند.

و اما از احفادش:

شیخ محمد حسن کاشف الغطاء

ابن عباس بن الشیخ جعفر، فاضل و ادیب، و از شاگردان حاج میرزا حبیب الله رشتی و آخوند ملا محمد کاظم خراسانی بوده، و در زمان حیات پدر به اصفهان مهاجرت نموده و در این شهر ساکن شده است، و در ۱۳۲۳ (سال وفات پدرش) در این شهر وفات یافته، در جنب مسجد سید حجه الاسلام (مقبره کوچک) مدفون گردیده.

از آثارش رساله ای است که به یکی از بستگان خود نوشته و در آن از نظم و نثر آثار خود نگاشته است. (۱)

شیخ العراقین

شیخ محمد حسن بن محمد رضا بن موسی بن شیخ جعفر کبیر.

در کربلا متولد گردیده، و در نجف بزرگ شده، به سن هفده سالگی در ۱۲۹۵ به اتفاق برادرش شیخ علی صاحب حصون به اصفهان آمده، و چهار

ص: ۶۹

سال در آنجا به درس حاج شیخ محمد باقر نجفی مسجد شاهی و دیگران حاضر شده، و از این پس در این شهر سکونت داشته و قدرت و ریاست و مکتبی یافته. در ۷ ربیع الثانی ۱۳۳۶ وفات یافته، جنازه اش به نجف نقل گردیده و در مقبره خانوادگی مدفون شده است. (۱)

در تاریخ اصفهان و ری در ضمن وقایع سال ها مختلف، مطالبی از صاحب عنوان نقل می کند که باید طالبین بدانها مراجعه نمایند.

در تاریخ نائین (۸۹:۴) گوید: امور سفارت و قنصلگری عراق در اصفهان به عهده او بوده، و با سفارت روس ارتباط داشته، و خواهر نواب ابراهیم میرزای صفوی را در حباله نکاح خویش داشت، و از کارهای او خراب کردن قلعه تبرک اصفهان است.

پس از وفات شیخ العراقین این لقب را به مرحوم حاج آقا محمد جویباره ای فرزند حاج میرزا مهدی که داماد شریعتمدار بود دادند، و مشارالیه در سال ۱۳۸۷ به سنّ متجاوز از هشتاد سال وفات یافته، در تکیه فاضل سراب مدفون گردیده.

آل شهرستانی و آل صدر الدین نیز دو خانواده از خاندانهای علمی و روحانی اصفهان می باشند که اولی عموماً در عراق، و دومی، جمعی در عراق و شام، و عدّه ای نیز در اصفهان ساکن می باشند، و پس از این به نام عدّه ای از آنها اشاره خواهد شد.

ص: ۷۰

آمنه بیگم دختر علامه ملا محمد تقی مجلسی، و زوجه آخوند صالح مازندرانی است. (۱)

در اعیان الشیعه به نقل از ریاض العلماء گوید: عالم فاضل متقی بوده، و شنیدیم که شوهرش ملا محمد صالح با نهایت فضل و دانشی که داشت حلّ برخی عبارات قواعد علامه را از او می پرسید. (۲)

در ریحانه الادب گوید: از ارباب فضل و کمال نسوان بوده، و شرحی بر الفیه ابن مالک، و یکی دیگر بر شواهد سیوطی نوشته، و قبرش در تخت فولاد اصفهان است، و بعضی از اشعار او که حاکی از وفور ادب وی می باشد روی قبرش نوشته شده. (۳)

در ریحانه الادب (۵:۱۴۸) گوید: آمنه بیگم زن ملا صالح در فضل و دانش و دیانت شهرت داشته، و در مراتب علمیه به حد کمال بوده، حتی ملا محمد صالح در شب اول زفاف محض به جهت شکر الهی در زاویه اطاق، بعد از حمد و شکر خداوندی مشغول مطالعه بوده و اتفاقاً به مسأله مشکلی برخورده و از حلّ آن درمانده، و آمنه بیگم واقع مطلب را به

ص: ۷۱

۱- ریحانه الادب ۸:۳۶۶، اعیان الشیعه ۵:۳۷.

۲- ر.ک: ریاض العلماء ۷:۴۰۷.

۳- مأخذ ریحانه الادب، کتاب اعیان الشیعه (۳:۶۰۷) است که تحت عنوان «بنت المولی محمد تقی المجلسی» مطالب مذکور را بدون ذکر منبع ایراد کرده و می نویسد: لم نعرف اسمها. گفتنی است که صاحب اعیان در (۲:۹۵) آمنه بیگم را عنوان نموده و در ریحانه الادب اطلاعات ذیل دو عنوان را تحت یک عنوان ذکر کرده است.

فراست دریافت، تا صبح آن شب ملا- محمد صالح به قرار معهود به درس رفته، و آمنه بیگم همان مطلب را حل کرده و مشروحاً نوشته و در همانجا گذاشت، و چون شب دیگر برآمد، و ملا صالح کتاب را برای مطالعه باز کرده و آن نوشته را دید از غایت خوشحالی به سجده شکر افتاده و باز تا صبح مشغول عبادت و مطالعه بوده، و بدین منوال تا سه شب متوالی شرط زفاف وقوع نیافت.

در تذکره الانساب (۱۰۲) از حلیله مرحوم علامه مغفور ملا محمد صالح مازندرانی چند پسر (بوجود آمد). یکی فاضل علامه آقا محمد هادی مترجم قرآن؛ و ملا نور الدین محمد؛ و ملا محمد سعید اشرف؛ و ملا حسن علی؛ و ملا عبدالباقی؛ و ملا محمد حسین؛ و آنچه بر حقیر معلوم است یک صبیبه، ولیکن مسموع شد که دو صبیبه بوده.

دختر ایشان عیال علامه فاضل میرزا ابوالمعالی بزرگ بوده است.

نگارنده گوید: در تخت فولاد قبر صاحب عنوان معروف نیست، بلکه مظنون آن است که قبر مشارالیها و خواهرانش در بقعه، یا حوالی بقعه مجلسی در جنب مسجد جامع اصفهان باشد.

مجلسی اول دارای چهار دختر بوده است، بدین قرار:

۱- صاحب عنوان که زوجه آخوند ملا صالح مازندرانی می باشد.

۲- زوجه ملا محمد علی استرآبادی، مادر ملا محمد طاهر و ملا کمال الدین حسین استرآبادی.

۳- زوجه ملا میرزا محمد بن حیدر شیروانی معروف به ملا میرزا، مادر ملا حیدر علی شیروانی صاحب تألیفات کثیره.

اکنون بی مناسبت نیست به نام برخی دیگر از زنان دانشمند اصفهان به طور اجمال اشاره ای بشود.

۱- آغا سلطان

دختر طهماسب قلی بیگ از امرای صفویّه است، و خود زنی عالمه و فاضله و خیره بوده، و پس از وفات در بقعه علی بن سهل مدفون گردید. (۱)

در مسجد جامع اصفهان داخل صفّه منسوب به صاحب بن عبّاد کتیبه ای است که کمال الدین حافظ هروی خطاط معروف به خط ثلث در سال ۹۳۸ نوشته است، و حاکی از تعمیرات و تزئینات است که به سعی و اهتمام یک زن نیکوکار می باشد، که در کتیبه جرز شرقی نمای خارجی ایوان نام او را آقا سلطان ذکر می کند. (۲)

نگارنده را عقیده بر آن است که مدفون در بقعه علی بن سهل همان بانوی نیکوکاری است که تعمیرات مسجد جامع اصفهان به وسیله او انجام گردیده است، و معاصر شاه طهماسب اول صفوی بوده است.

۲- امه الله

از سلمان فارسی روایت شده است که هنگامی که در باغستان های مدینه در حال غلامی کار می کردم پیرزنی اصفهانی را دیدم و از او سراغ پیغمبر اکرم را گرفتم و او مرا بدان حضرت راهنمایی کرد.

ص: ۷۳

۱- رجال اصفهان: ۲۰۰.

۲- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۹۲ و ۱۰۱.

۳- سلطان بخت آغا

خان سلطان معروف به سلطان بخت آغا، دختر امیر غیاث الدین کیخسرو، برادر زاده شاه شیخ ابو اسحق اینجو، و زن سلطان محمود آل مظفر می باشد. چون امیر مبارز الدین مظفری، عموی او شیخ ابو اسحق اینجو را در سال ۷۵۷ و یا ۷۵۸ در میدان سعادت شیراز به قتل رسانیده بود خان سلطان به دسایس و تدابیر مخصوص، بین شاهزادگان مظفری ایجاد اختلاف می کرد تا آن که سلطان محمود بدین دسایس پی برده، و او را در حال مستی در رمضان سال ۷۶۹ کشت، و در مقبره جنب مدرسه در دشت مدفون گردانید.

این بقعه و سنگ قبر را ظاهراً خود خان سلطان قبل از کشته شدن تهیه کرده و عبارت از سنگ یک پارچه سماق نفیسی است که کتیبه ذیل به خط ثلث برجسته بر روی آن نوشته شده است:

هذه الصخره المقدسه أنشأتها الخاتون العظمی سلطان بخت آغا ابنه الامیر خسرو شاه ادام الله توفیقها بعد وفاتها فی رمضان سنه ثلث و خمسين و سبعمائه.

۴- بدر جهان بیگم

دختر سید محمد خان صفوی، نواده زییده بیگم دختر شاه عباس صفوی است که در سال ۱۰۶۲ وفات یافته، و در بقعه شاهزادگان جنب سنی فاطمه مدفون گردیده است. و ماده تاریخ وفات این است. (۱)

ص: ۷۴

فشانند از پی تاریخ، اشک تیره که زود *** نمود چهر نهان بدر همچو یکشنبه ماه

(۱۰۶۲)

۵- بنت المجلسی

دختر ملا- عزیز الله متوفی (۱۰۷۴) ابن ملا- محمد تقی مجلسی است که از ارباب کمال، بلکه در عداد علما معدود بوده، و رسائلی در مسائل فقهیه نوشته، و حاشیه ای بر من لا یحضره الفقیه در اعیان الشیعه بدو نسبت داده است. (۱) نام و سال وفاتش به دست نیامد. (۲)

۶- بنت المنشار

شیخ علی منشار عاملی پدر زن شیخ بهائی است. دخترش که زن شیخ بهائی باشد عالم فاضل فقیه، و محدث و کثیر العلم و الفضل بوده، و فقه و حدیث را به زنان تدریس می کرده، (۳) و تا بعد از وفات شوهرش (۱۰۳۰) حیات داشته است. (۴)

ص: ۷۵

-
- ۱- مطالب فوق در ریحانه الادب به نقل از اعیان الشیعه آمده و صاحب اعیان نیز هیچ منبعی برای مطالب خود نقل نکرده. ر.ک: اعیان الشیعه: ۳: ۶۰۷.
  - ۲- ریحانه الادب ۸: ۳۶۶.
  - ۳- مأخذ مطالب فوق کتاب ریاض العلماء است. ر.ک: ریاض العلماء ۵: ۴۰۷.
  - ۴- شرح حال شیخ بهائی: ۴۵ و اعیان الشیعه ۶: ۸۶ و ریحانه الادب ۸: ۳۶۶.

در تذکره الخواتین (۸۰): گوید:

جمیله اصفهانی زنی خوب صورت و خوش طبع و شیرین زبان بوده، در اصفهان نشو و نما، و در هندوستان سیاحت نموده است. این شعر از اوست:

جز خار غم نرست ز گلزار بخت ما *** آن هم خلید در جگر لخت لخت ما

در خیرات حسان (۸۹:۱) عیناً مطالب فوق را در حاشیه، درباره او می نویسد.

۸- حمیده رویدشتی

دختر محمد شریف بن شمس الدین محمد رویدشتی اصفهانی. پدرش به ملا شریفا معروف بوده و از شاگردان شیخ بهائی بوده (۱) و از مشایخ علامه مجلسی است.

اما حمیده از زنان عالمه و فاضله اصفهان است که در خدمت پدر درس خوانده، و حواشی بر کتب حدیث و رجال نوشته، و از مطالعه کتب او مقام احاطه و تتبع مشارالیه بر احوال رجال معلوم می شود.

گویند پدرش به طور مزاح می فرموده است: حمیده را با رجال، ربطی است (و مرادش علم رجال بوده است). (۲)

ص: ۷۶

۱- شرح حال شیخ بهائی: ۸۷.

۲- ریاحین الشریعه ۴: ۱۸۵.

تألیفات مشارالیه عبارت است از :

۱- حواشی بر استبصار شیخ طوسی. ۲- حواشی بر کتب اخبار که در الذریعه (۱۰:۱۱۴) به «رجال حمیده» تعبیر فرموده است. در ۱۰۸۷ وفات یافته.

۹- خاور

بانو خاور حائری بروجنی اصفهانی، شاعره فاضله، در ۲۱ شوال ۱۳۳۴ در بروجن متولد، و در سال ۱۳۸۶ در اصفهان وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید.

از اشعار اوست: (۱)

ای خوشا با عقل بازوی توانا داشتن *** الفت و هم صحبتی با شخص دانا داشتن

۱۰- خواهر مولی رحیم

دختر مولی اصفهانی و خواهر مولی عبدالرحیم اصفهانی، ساکن در محله کران بوده، و در اعیان الشیعه (۶:۸۵) فرماید: مؤلف ریاض العلماء گوید: الآن در اصفهان ساکن، و از علماء معدود است، و در نزد پدر و برادرش درس خوانده. من خطش را دیده ام، و برخی از فوائد او را بر شرح لمعه مشاهده کرده ام. خطش در نهایت خوبی است، و خط نسخ و نستعلیق را خوب می نویسد.

ص: ۷۷

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۷۶.

از زنان زمان سلاطین سامانی بوده و طبعی موزون داشته این دو بیت از اوست:

دعوتم این است یا رب کایزدت عاشق کناد *** بر بت سنگین دل نا مهربان خویشتن

تا بدانی درد عشق و داغ مهر و غم خوری *** چون به هجر اندر پیچی پس بدانی قدر من

بیگم دختر سید احمد هاتف اصفهانی، چون مدتی ساکن کاشان بوده و در آن شهر به خانه شوهر رفته، بیشتر مؤلفین وی را کاشانی نوشته اند، از آن جمله مؤلف خیران حسان (۱۴۱:۱) گوید:

رشحه کاشانی، اسمش بیگم، و دختر هاتف کاشانی، و زوجه میرزا علی اکبر متخلص به «نظیری» است، و پسری از او بوجود آمده موسوم به میرزا احمد، متخلص به «کشته». این زن سیده و صاحب طبع بوده، و بعضی از بنین و بنات خاقان خلد آشیان فتح علی شاه طالب ثراه را مدح نموده. دیوانی دارد که تقریباً محتوی بر سه هزار شعر.

از او است:

آن بت گل چهره یا رب بسته از سنبل نقاب *** یا به افسون کرد پنهان در دل شب آفتاب

در تذکره الخواتین: (۱۳۲) عیناً مطالب خیرات حسان بدون کلمه ای تحریف نقل شده است.

در اصفهانی بودن هاتف و پسر و دخترش سخنی نیست، و ظاهراً رشحه در بیشتر مسافرت های پدر همراه بوده است، و در اصفهان جهت برخی از خاندان خود و دیگران مرثیه گفته، در تخت فولاد بعضی از آنها بر قبور منقور است.

از اشعار اوست:

پی وصل تو ما را زور و زر نیست *** نگاه حسرتی داریم و آهی

به مقصد پی برم کی؟ رشحه چون نیست *** به غیر از بخت گمره خضر راهی

۱۳- زائری

شاعری است اصفهانی، دارای طبعی دقیق بوده است (۱).

از اوست:

خوردن خون دل از چشم تر آموخته ام *** خون دل خورده ام و این هنر آموخته ام

کار من بی تو به جز خون جگر خوردن نیست *** طرفه کاری که به خون جگر آموخته ام

ص: ۷۹

۱۴- زینب نساء بیگم

دختر شاه اسماعیل سوم، نواده شاه سلطان حسین صفوی است که از سال ۱۱۶۳ تا ۱۱۶۶ هجری به امر کریم خان زند، توسط علیمردان خان بختیاری در اصفهان مستقر گشته، و اسماً سلطنت می کرده است.

در ۱۸ شعبان سال ۱۱۹۶ در اصفهان وفات یافته، در حرم امام زاده اسماعیل نزدیک پنجره جنوبی مدفون گردید، و قبر دارای سنگ مرمری می باشد. (۱)

۱۵- زینبیه

در سال های اخیر شهرت یافت که مقبره واقعه در قریه ارزنان یک فرسنگی اصفهان که به نام زینب معروف بود، دختر حضرت موسی بن جعفر (علیهما السلام) می باشد، و برخی از علما نیز آن را تأیید کردند، لکن مدرک تاریخی جهت این انتساب به دست نیامد. (۲)

ص: ۸۰

۱- رجال اصفهان: ۲۱۳ و آثار ایران جلد اول و گنجینه آثار تاریخی: ۵۲۹.

۲- مرحوم مؤلف در کتاب تاریخچه ارزنان می نویسد: در ماه ذی الحجّه الحرام سال ۱۳۵۱ قمری مرحوم حاج سید سعید طباطبائی نائینی .... که در سال های اخیر به مشهد مقدس مهاجرت کرده و در آنجا مجاور گردیده بود به نمایندگی از طرف مرحوم ثقه المحدثین حاج شیخ عباس قمی به اصفهان آمده و اظهار داشتند که مرحوم حاج شیخ عباس قمی می فرمودند که در نسخه ای از کتاب «المجدی» تألیف شیخ ابوالحسن عمری معروف به ابن الصوفی نسابه... این عبارت نوشته شده است که: «سمعت عن المیر محمد هادی بن الامیر لوحی المورخ أن ایجه زینب المدفونه فی قریه ارزنان من قریه اصبهان هی بنت موسی الکاظم _ صلوات الله علیه _ بلا واسطه». شما تحقیق کنید که آیا چنین قبری و قریه ای در اصفهان اکنون موجود می باشد یا خیر؟... مرحوم حاج سید سعید با عده ای از مطلعین موضوع را مورد بحث قرار داده و معلوم شد که ۱- قریه ارزنان از جمله قرای قهاب و در شمال اصفهان به فاصله تقریباً ۵ کیلومتری شهر قرار دارد. ۲- مقبره ای با صحن و گنبد آجری در آنجا به نام بچه زینب در سمت مغرب جاده موجود، و در بین اهل محل و دیگران منسوب به حضرت موسی بن جعفر (علیهما السلام) می باشد... عده ای از علما و مجتهدین و فضلالی اصفهان نیز به اعتبار فرمایش مرحوم حاج شیخ عباس محدث قمی این نسبت را بدون تأمل پذیرفتند و علاوه بر آن که خود به زیارت می رفتند مردم را نیز به زیارت این مرقد شریف ترغیب می کردند. مرحوم معلم حبیب آبادی در کتاب کشف الهیئه عن مقبره الزینبیه (: ۴۶) بیحه را محرف بیچه می داند که مخفف بی بی چه است و به این مناسبت بچه زینب (زینب صغری) گفته شده. ر.ک: تاریخچه ارزنان و مقبره علیا جناب زینب خاتون تألیف علامه فقید سید مصلح الدین مهدوی.

در کتاب خیرات حسان (۵۱:۲) گوید: این لفظ به کسر سین و تشدید تاء ظاهراً مخفف سیده باشد، و در عربی به جای خانم استعمال می شود، و بعضی ست را به معنی شش دانسته، یعنی مالک شش غلام و کنیز، و این کنایه است از تمول زیاد؛ و جماعتی ست را کنایه از جهات ستّه دانسته، و ستّ که می گویند مقصودشان، یعنی مالک جهات ستّه.

مؤلف ریحانه الادب (۱۶۵:۲) گوید: به هر معنی که باشد استعمال آن در غیر زنان دیده نشده، و در صورت اطلاق و نبودن قرینه، ظاهراً مراد معنی اول باشد. (برای اطلاع بیشتر به کتاب نامبرده مراجعه شود).

در هر حال، در محله چهارسو شیرازی ها قبرستان بزرگی بود که در آن مقبره ای منسوب به سّتی فاطمه است (سّتی مخفف سیدتی است) که عوام آن را سیت فاطمه گویند. مدفون در این بقعه _ بنا بر مشهور _ حضرت فاطمه صغری دختر حضرت موسی بن جعفر (علیهما السلام) است، لکن برای این قول مدرک معتبری وجود ندارد.

بنای صحن و بقعه از دوره صفویّه است و جمعی از بزرگان عهد صفوی در صحن و اطراف مدفون می باشند، و در زمان فتحعلی شاه قاجار به سال ۱۲۴۲ تعمیراتی در آن شده، و در این اواخر نیز تعمیری از آن به عمل آمده است. (۱)

این قبرستان در عهد صفویّه از مقابر معتبر بوده، و بقعه شاهزادگان در جنب آن قرار دارد، و در قبرستان مجاور نیز جماعتی کثیر از خاندان خلیفه سلطان مدفون بودند که در سال های اخیر تمام آن آثار از بین رفت. قسمتی از آن خیابان، و بقیّه به صورت خانه و باغ و نوانخانه و بیمارستان و مدرسه و حمام گردید.

بقعه شاهزادگان در ضلع جنوبی صحن سّتی فاطمه قرار دارد و مدفونین آن عبارتند از:

۱- زبیده بیگم دختر شاه عباس که سنگ آن صاف و بدون تاریخ است.

۲- سید محمد خان.

۳- سید علی خان.

ص: ۸۲

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۶۰۴.

۴- معصوم میرزا؛ فرزندان زبیده بیگم و عیسی خان قورچی باشی که به دستور شاه صفی در آخر رجب سال ۱۰۴۱ کشته شده اند.

۵- بدر جهان بیگم دختر سید محمد خان صفوی، نواده زبیده بیگم.

۶- پسر سید محمد خان نامبرده که کودکی خردسال بوده است.

۱۷- سلطانم

دختر شاه اسماعیل اول، و خواهر شاه طهماسب، از زنان صالحه و نیکوکار بوده که پس از وفات در مقبره شاه علاء الدین محمد (بقعه شهشهان) به عنوان امانت سپرده شده، و سپس به اعتاب مقدسه نقل گردیده است، و پس از دفن مشارالیها به سال ۱۰۱۳ تعمیراتی در این بقعه شده است، و نام او در کتیبه، خانم سلطان ذکر گردیده است.

کتیبه به خط ثلث سفید، بر زمینه قهوه ای و سبز و قرمز، در پنج سطر و به خط صحیفی فارسی خطاط می باشد.

صحیفی خطاط، از خطاطین معروف است که در مساجد اصفهان از سال ۹۸۵ (مسجد جمعه) تا سال ۱۰۱۹ (مسجد جارچی) به امضای صحیفی، صحیفی جوهری، و یا صحیفی جویمیری خطوطی از او باقی مانده است. (۱)

۱۸- سلطان بیگم

نوّابه سلطان بیگم، دختر میرزا محمد صالح حسینی خلیفه سلطانی که از

ص: ۸۳

زنان شاعره و ادیبه و عالمه بوده، و در سوّم ربیع الاول سال ۱۱۶۴ وفات یافته؛ قبرش در امام زاده اسماعیل نزدیک قبر شعیا می باشد. (۱)

۱۹- شیرین

در محاسن اصفهان (۲۲) و ترجمه آن گوید: شیرین که در حسن و جمال و عقل و درایت زبانزد خاص و عام، و مورد علاقه کسری یزدگرد بود، از اصفهان و ناحیه النجان می باشد. معشوقه خسرو پرویز نیز شکر نام داشته و اصفهانی است. (۲)

۲۰- صدیقه دولت آبادی

دختر حاج میرزا هادی دولت آبادی در ۱۲۶۷ خورشیدی متولد، در طهران و خارج ایران تحصیلاتی نموده. مشارالیه از بنیان گزاران فرهنگ جدید [!] جهت زنان به شمار می رود. (۳)

ص: ۸۴

۱- رجال اصفهان: ۱۷۹.

۲- گنجینه: ۷۲۵.

۳- وی از نخستین زنانی است که همگام با سیاست های ضدّ دینی پهلوی خبیث به ترویج کشف حجاب پرداخته و تمام توان خود را در این راه به کار برد. جای شگفتی بسیار است که مؤلف فقید این جرثومه فساد را در عداد دانشمندان و بزرگان اصفهان یاد نموده. متأسفانه عدّه ای از برادران و اقوام صاحب عنوان از راه و رسم خاندان خویش منحرف شده و به ضدّیت با دین و روحانیت پرداخته اند که شاخص ترین آنها میرزا یحیی دولت آبادی است. مرحوم مؤلف بعدها در حاشیه کتاب افزوده اند: مشارالیها ننگ سلسله سادات و بنی الزهراء علیها السلام بود.

کتب زیر از تألیفات اوست:

- ۱- آداب معاشرت ۲- تاریخ زندگانی شخصی و خدمات فرهنگی ۳- روزنامه زبان زنان که در اصفهان منتشر می شده ۴- مجله زبان زنان که در طهران منتشر می شده ۵- کتاب زندگی من ۶- بیست و دو پیس (نمایشنامه) اخلاقی و اجتماعی. (۱)
- مشارالیهها در ۱۴ صفر سال ۱۳۸۱ قمری در طهران وفات یافت.

۲۱- طاووس خانم

ملقب به تاج الدوله از زنان محترم فتحعلی شاه قاجار بوده، و در کمال قدرت و عزت می زیسته، و در نزد میرزا عبدالوهاب معتمد الدوله نشاط اصفهانی تحصیل دانش و خط نموده است.

در خیرات حسان (۲: ۱۴۰) گوید: تخت مرصع مشهور به تخت طاووس را قبل از عروسی مشارالیهها تخت خورشید می گفتند و بعداً به مناسبت نام او تخت طاووس مشهور شد.

طبع شعری داشته؛ از اشعار اوست:

مرغی که به دام تو اسیر است *** دیگر نکند هوای گلزار

***

باد از سر کوی تو گذشتن نتواند *** پیغام من دل شده را پس که رساند

تا کی به صبوری بفریبم دل خود را *** دیگر دل بیچاره صبوری نتواند

ص: ۸۵

۱- شریک مرد: ۱۲۵ و تاریخ جراید و مجلات ۳: ۶.

۲۲- طوطی شاه

از طایفه زندیه متوقف اصفهان بود. مورد علاقه فتحعلی شاه واقع شده در عداد زنان او به شمار رفته، در جوانی وفات یافته و در جوار حضرت عبدالعظیم مدفون شده، و باغ طوطی منسوب به اوست. (۱)

۲۳- فاطمه بیگم

ملقبه به خان آغا بیگم، دختر نواب محمد تقی میرزا خلیفه سلطانی از زنان شاعره و عالمه و فاضله بوده، و در محله گلپهار سکونت می نموده، و در صفر سال ۱۳۴۲ وفات یافته، قبرش جنب قبر نواب محمد حسن میرزا در تخت فولاد است. (۲)

۲۴- کریمه

امّ الحسن، دختر احمد اصفهانی، محدّثه ای است مشهور. (۳)

۲۵- ستّ کریمه

سبط حافظ جلیل، قوام السنّه، اسماعیل بن محمد بن فضل بن علی قرشی طلحی اصفهانی ملقب به قوام السنّه.

در کتاب شدّ الازار (: ۳۱۸) در ضمن شرح حال، معین الدین احمد بن ابی الخیر گوید: در بقعه او جمعی کثیر از علمای ربانی و عرفا و صالحین از زن

ص: ۸۶

۱- تاریخ عضدی: ۴۶.

۲- رجال اصفهان: ۲۲۳.

۳- خیرات حسان: ۴۴:۳.

و مرد مدفون می باشند که از آن جمله، ستّ کریمه صاحب عنوان است.

۲۶- کمالیه

دختر عفیف الدین اصفهانی، از اشیخ امام سیوطی، و از محدّثات است. (۱)

۲۷- گوهرشاد

دختر میر عماد الحسنی خطاط مشهور است، در خط شاگرد پدر خود بوده و خط را نیکو می نوشته است.

در کتاب خط و خطاطان: (ص: ۱۵۰ چاپ جدید) درباره او گوید: هیچ زن و دختری در عصر شاه عباس بزرگ مانندش در حسن خط نستعلیق یافت نمی شد، و چون شوهر نمود و فرزندان آورد آنان را تعلیم خط آموخت.

۲۸- مریم بیگم

دختر شاه صفی (۱۰۵۲-۱۰۳۸) بانوی مدرسه مریم بیگم و مسجد مریم بیگم، که اولی در محله حسن آباد، و دومی در کوچه جهان نما جنب دروازه دولت می باشد، از زنان خیر و صاحب خیرات و مبرّات بوده، و مسجد او باقی، و مدرسه به صورت مدارس جدید در آمده است.

شیخ رضی الدین محمد بن بهاء الدین محمد بن مولی حسن علی بن

ص: ۸۷

مولد عبدالله تستری اصفهانی، کتاب شرح ادعیه السّر را جهت او تألیف نموده است. (۱)

در اینجا بی مناسبت نیست از دو تن دیگر از زنان صفویّه نامی برده شود:

۱- حوّا بیگم، دختر شاه عباس اول، بانی کاروانسرای حوّا بیگم.

۲- زهرا خانم، بانی مسجد زهرا خانم، در محله احمد آباد اصفهان.

۲۹- مریم

معروف به مادر شاهزاده. دایه حاجی سیف الدوله محمد میرزا فرزند فتحعلی شاه قاجار بوده، و در اصفهان ساکن بوده، و پس از وفات در سال ۱۲۴۶ در تخت فولاد مدفون گردید (۲) و چون شیخ محمد تقی رازی صاحب حاشیه در سال ۱۲۴۸ وفات یافت، در جنب او مدفون شده، و برای او بقعه ای عالی بنا کردند، و جهت او تکیه ای ساختند که به تکیه شیخ محمد تقی و مادر شاهزاده معروف است، و در آن جمعی کثیر از علما و اتقیا و صالحین مدفون شده اند.

در هر حال، زنی صالحه بوده، قبرش در وسط بقعه قرار دارد و سنگ مرمر نفیسی بر روی آن است.

ماده تاریخ وفاتش را ضیاء شاعر اصفهانی گوید:

ضیاء از بهر تاریخش رقم زد *** بحوران همنشینی کرد مریم

سنگ قبر به خط محمد باقر آتشی شیرازی است. (۳)

ص: ۸۸

۱- الذریعه ۶۷:۱۳

۲- رجال اصفهان: ۷۳.

۳- محمد باقر سمسوری صحیح است.

دختر عربشاه، از سادات و ذراری پیغمبر است که بانی مزار امام زاده جعفر معروف به جعفریّه می باشد.

در ۱۳ محرم الحرام سال ۸۴۲ وفات یافته، در حرم امام زاده مزبور مدفون شده است. (۱)

۳۱- نسیمه خاتون

دختر شیخ جعفر کاشف الغطاء، و زوجه شیخ محمد تقی صاحب حاشیه بر معالم، و مادر حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی است، زنی عالمه و فاضله و زاهده بوده، و در حدود سال ۱۲۹۵ در اصفهان وفات یافته، (۲) و در بقعه مادر شاهزاده مدفون گردیده.

و دختر او به نام شهربانو نیز زنی صالحه و عابده بوده، و در شب ۲۶ صفر ۱۲۵۷ وفات یافته و در همین بقعه مدفون گردیده است.

و او غیر از شهربانو دختر محتسب الممالک است که زنی عالمه و شاعره بوده و در سال ۱۱۲۰ فوت شده، و صاحب دیوان اشعار است. قبرش در تکیه خرابه، جنب تکیه میرزا رفیعا در تخت فولاد (۳) بود که اکنون جزو اراضی فرودگاه می باشد.

ص: ۸۹

۱- رجال اصفهان: ۲۳۰.

۲- رجال اصفهان: ۷۳.

۳- رجال اصفهان: ۲۱۷.

دختر میرزا سید حسن [میربد] قمشه ای (۱۳۸۳-۱۳۰۵) از احفاد میرزا محمد خلیل بن میر عبدالواسع امام جمعه قمیشه (متوفی به سال ۱۳۱۴ قمری) است.

صاحب عنوان زنی فاضله و دانشمند است که در ۱۷ شوال ۱۳۲۵ در اصفهان متولد شده، و در اصفهان و طهران و پاریس تحصیلات خود را در رشته پزشکی به پایان رسانیده، و پس از مراجعت از اروپا، سال ها در طهران ساکن شده، و در این اواخر به مناسبت انقلاب روحی و فکری که از سرچشمه دیانت و تقوای او سرزد به عراق رفته، و در کربلا مجاور گردید، و در آنجا به معالجه بیماران، و دلجویی از مستمندان پرداخت، و در این چند سال اخیر (حدود ۱۳۸۵) در کربلا-وفات یافته و همانجا به خاک رفت.

مشارالیاها علاوه بر زبان عربی و فرانسه و آلمانی به زبانهای انگلیسی و ایتالیایی و اسپانیایی نیز آشنایی کامل داشت.

کتب زیر از آثار اوست:

۱- جذام و سیفلیس (رساله دکترای اوست) ۲- زن در لباس مرد ۳- زنبور عاشق (نمایشنامه) ۴- گمراهان ۵- مقالات متعدده در امور سیاسی و اجتماعی (۱) که در روزنامه های طهران منتشر می شد و اگر جمع آوری گردد خود کتاب بزرگی می شود.

ص: ۹۰

در معنای اصطلاحی، لقب مجتهدین بزرگ و مراجع تقلید است، و تا قرن اخیر این لقب و شهرت اختصاص داشت به علامه حلی: جمال الدین حسن ابن یوسف بن علی بن مطهر، متولد در ۶۴۸ و متوفای در ۷۲۶ هجری، و مدفون در نجف اشرف.

لکن در دو قرن اخیر بیشتر علما و مجتهدین را به این لقب می خوانند، و در بین علمای اصفهان مخصوص است به:

آیه الله اصفهانی

آقا سید ابوالحسن بن حاج سید محمد بن سید سید الحمید بن محمد موسوی مدیسه ای لنجانی اصفهانی.

سید عبدالحمید موسوی

جد ایشان: مرحوم سید عبدالحمید از علمای ازکیا، و از شاگردان شیخ محمد حسن صاحب جواهر بوده، و پس از مراجعت از نجف اشرف در اصفهان و لنجان ساکن شده، و هم در این شهر وفات یافته.

وی را شرحی است بر کتاب شرایع الاسلام (۱) تألیف محقق حلی علیه الرحمه. (۲)

ص: ۹۱

۱- الذریعه ۱۳: ۳۲۵.

۲- به نوشته کتاب سراج المعانی (۷۸:) تقریرات درس فقه آیه الله شیخ موسی کاشف الغطاء به قلم او موجود است و آن شرح استدلالی بر کتاب مواریث شرایع الاسلام است.

پدر ایشان: مرحوم آقا سید محمد نیز از علمای کاملین بوده و قبرش در خوانسار است.

صاحب عنوان از اکابر علما و مجتهدین، و اعظم فقها، و در اواخر زمان حیات خود مرجع وحید شیعه، و زعیم بزرگ دینی بود. از حیث قدرت و ریاست و نفوذ امر از جمیع مراجع تقلید گذرانید.

در سال ۱۲۸۴ قمری در اصفهان متولد گردیده و مقدمات علوم را نزد جمعی از بزرگان که از جمله آنهاست مرحوم حاج سید مهدی نحوی فرا گرفته، (۱) و در سال ۱۳۰۷ به نجف اشرف مهاجرت فرموده، و در آنجا خدمت اساتید بزرگ سال ها درس خوانده، مدت دو سال در سامرا به درس میرزای بزرگ شیرازی مرحوم حاج میرزا محمد حسن (۱۳۱۲-۱۲۳۰) حاضر شده، سپس در نجف به درس آخوند ملا کاظم خراسانی (۱۳۲۹-۱۲۵۵) حاضر شده و از خواص ایشان، و مشهورترین شاگردان وی به شمار می رود، و از آخوند خراسانی و میرزا محمد تقی شیرازی و شیخ الشریعه اصفهانی و سید حسن صدر کاظمینی اجازه روایت احادیث یافته، و مرکز درس و بحث و فتوی قرار گرفت.

در احسن الودیعه (۱۰۹:۲) درباره او گوید: صاحب الاخلاق النبویه، و الغیره الهاشمیه، کریم الطبع، سخی النفس... حسن السلیقه فی المسائل العلمیه،

ص: ۹۲

۱- برخی دیگر از اساتید ایشان عبارتند از: ۱- آخوند کاشی ۲- حکیم قشقائی ۳- سید محمد باقر درچه ای ۴- منیرزا ابوالمعالی کلباسی ۵- میرزا یحیی مدرس بید آبادی ۶- میر محمد صادق کتاب فروش ۷- شیخ محمد باقر قزوینی (در هیئت و نجوم)

فلتفتخر اصفهان بأنّ منها مثل هذا المولى العظيم الشأن.

در نقباء البشر (۱:۱۴۳) شخصیت و بزرگواری او را ستوده، و از حفظ و اخلاق و صفات و ملکات او شطری بیان داشته.

در ریحانه الادب (۱:۸۴) و دیگر کتب رجال همگی از او به بزرگی یاد نموده اند.

در آثار الحجّه (۱:۱۳۴) درباره او فرماید: مرحوم اصفهانی - رضوان الله علیه - از مؤیدین فقهای عالم تشیع بود که از غیب به او کمک شده و تأیید می شدند، و اعلی حضرت ولی عصر - ارواحنا له الفداء - به او نظر مخصوص داشت، و از آن بزرگوار به وسیله ثقه الاسلام حاج شیخ محمد کوفی شوشتری که متجاوز از چهل سفر به مکه مشرف شده، توقیعی برای سید آمد.

در هر حال، عالمی است جلیل القدر، و منشرح الصدر، و عدیم النظیر، در اخلاق و کمالات سر آمد علمای زمان، بلکه در کمتر زمانی عالمی بدین پایه و مقام رسیده است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

- ۱- انیس المقدین که آن را سید ابوالقاسم اصفهانی جمع کرده است ۲- حاشیه بر تبصره علامه ۳- حاشیه عروه الوثقی ۴-
- حاشیه نجاه العباد تألیف شیخ محمد حسن صاحب جواهر ۵- ذخیره الصالحین ۶- ذخیره العباد ۷- شرح کفایه الاصول استادش
- مرحوم خراسانی * صراط النجاه، و آن ترجمه وسیله النجاه است که مرحوم آقا سید ابوالقاسم اصفهانی ترجمه

کرده و به نظر ایشان رسانیده. ۸- منتخب الرسائل ۹- مناسک حج ۱۰- وسیله النجاه، یک دوره فقه در دو مجلد ۱۱- وسیله النجاه صغری، رساله عملیه مختصر.

و این کتب، همگی چندین مرتبه به طبع رسیده و در تمام ممالک اسلامی و شیعه منتشر گردیده، مثلاً رساله ذخیره العباد ایشان هفتاد و یک مرتبه به طبع رسیده است.

سید ابوالقاسم اصفهانی

ابن ابراهیم بن عبدالحسین بن هادی بن ابراهیم صفوی موسوی، مترجم وسیله، و جامع انیس المقلدین، از علمای معمر است که در غدیر سال ۱۲۸۳ در اصفهان متولد شده، و در اصفهان و نجف اشرف تحصیل کرده، و از خواص آقا سید محمد کاظم یزدی و محرز ایشان بوده، و به همین جهت به سید ابوالقاسم محرز معروف شده؛ از آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی و عده ای دیگر از مجتهدین بزرگ اجازه داشته، و در شب دوشنبه ششم ربیع الثانی سال ۱۳۷۰ در نجف وفات یافته، در حجره متصل به باب طوسی، طرف راست داخل شده به صحن، مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- ابواب الجنان، در اعمال شب و روز ۲- انیس المقامدین ۳- جامع الرسائل العلمیه، که از فتاوی آقا سید محمد کاظم طباطبائی و دیگران جمع آوری نموده است. ۴- رساله ای در کر ۵- صراط النجاه، ترجمه وسیله النجاه مرحوم

ص: ۹۴

اصفهانی (۱) ۶- ترجمه جلد ۵ مجالس السیّته تألیف سید محسن امین عاملی مؤلف اعیان الشیعه. ۷- ترجمه عروه الوثقی به نام الغایه القصوی.

آقا میرزا محمد ابراهیم

از علمای اتقیای و عرفا و دانشمندان اصفهان در قرن سیزدهم هجری بوده، و در سال ۱۳۱۲ قمری وفات یافته، (۲) در تکیه مادر شاهزاده مدفون شده است. (۳)

ملا محمد ابراهیم جدلی

از علمای ازکیا، عالم فاضل عظیم القدر بوده، در سال ۱۱۹۹ وفات یافته، در تخت فولاد جنب قبر ملا اسماعیل خواجه‌ئی مدفون شد؛ (۴) قبری بلند بسته دارد. (۵)

ص: ۹۵

۱- نقباء البشر ۱: ۵۹ و مواضع مختلفه الذریعه.

۲- رجال اصفهان: ۱۹۷.

۳- بر روی سنگ لوح مزار او واقع در ایوانچه شرقی تکیه مادر شاهزاده چنین آمده: وفات مرحوم مغفور جنّت مکان انیس العرفاء، محب الفقراء، السالک فی طریق الی الله آقا میرزا محمد ابراهیم طالب ثراه. با این وصف ذکر وی به عنوان عالم و دانشمند چنانچه در متن آمده صحیح نیست.

۴- رجال اصفهان: ۵۵.

۵- به نوشته علامه خوانساری در علماء الاسره وی از شاگردان ملا علی نوری و خود عالمی محقق و مدقق بوده است.

ماده تاریخ وفاتش را رفیق شاعر اصفهانی ضمن اشعاری گوید:

شد ز جهان و رفیق از پی تاریخ گفت *** رفت بزم جنان زبده ارباب علم

همچنین مشهور شاعر اصفهانی در مرثیه و تاریخ او گوید:

شد دریغ از لوح هستی محو *** نام ملا محمد ابراهیم

حیف از آن فاضل عظیم الشان *** آه از آن عالم خیر علیم

گر شد اجزای او چو گل اوراق *** گر شد اعضای او چو عظم رمیم

***

گفت مشهور بهر تاریخش *** شد بجنت مقام ابراهیم

سید ابراهیم اردوبادی

از سادات اردوباد آذربایجان، و خود داماد ملا محمد باقر یزدی (۱) بوده. سفری به هندوستان رفته، و ثروتی زیاد اندوخته، در اواخر عمر در لباس فقر در اصفهان وفات یافته.

از اشعار اوست:

هر زنده دلی که او ز اهل درد است *** دانسته ز اسباب تعلق فرد است

هر پیر زنی مرگ طبیعی دارد *** مردی که به اختیار میرد، مرد است

ص: ۹۶

* شیخ ابراهیم جدی گلپایگانی از اعلام فقهاء و علماء و ساکن مدرسه جدّه اصفهان بوده (۱) و به همین مناسبت به جدی (جدّه ای) شهرت یافته است. وی را رساله ای است در اصول دین که از کتاب حق یقین علامه مجلسی انتخاب نموده است. (۲)

شیخ ابراهیم جیلانی

از اعظام علما و مؤلفین است.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر کتب اربعه ۲- شرح خطبه شقشقیّه امیرالمؤمنین علیه السلام ۳- شرح بر صحیفه سجّادیّه ۴- شرح بر نهج البلاغه در هشت مجلد. (۳)

قبرش در تخت فولاد است. (۴)

سید امیر ابراهیم خانون آبادی

شیخ عبدالنبی قزوینی مؤلف متمیم امل الامل (۵) کتاب «الرسائل الحکمیّه» را از تألیفاتش نام می برد، بنابراین صاحب عنوان عالم و حکیم و

ص: ۹۷

۱- الکرام البرره: ۷.

۲- وی همان ملا محمد ابراهیم جدلی است و در کتاب الکرام جدلی به جدی تصحیف شده.

۳- اعیان الشیعه ۱۰: ۵۱۱.

۴- مولی ابراهیم جیلانی بن محراب بن ابراهیم بن خلیل از شاگردان علامه مجلسی است، و انتساب کتب مذکور به او و نیز مدفون بودن او در تخت فولاد ظاهراً از اشتباهات اعیان الشیعه است.

۵- الذریعه ۱۰: ۲۴۵.

محقق بوده است. (۱)

میرزا ابراهیم ساغر

شاعر و ادیب و خطاط بوده، و در سال ۱۳۰۲ قمری وفات یافته، (۲) قبرش در تکیه خرابه جنب قبر فاضل هندی [بوده] است.

از اشعار اوست که در مدح حضرت رضا علیه السلام سروده است:

افلاک تو را چاکر و هر کس که در آن است *** آفاق تو را خادم و هر کس که در این است

یک حاجب در گاهت گردون رفیع است *** یک واقف بنگاهت جبریل امین است

صاحب عنوان در حدود هشتاد سال عمر کرده، و خط را در خدمت آقا غلام علی خطاط آموخته است. (۳)

محمد مانی در تاریخ فوتش گوید:

وقت رحلت گفت با ساقی عشق *** از پی تاریخ یک ساغر بده

(۱۳۰۲)

کتب زیر از تألیفات اوست:

- ۱- پارسی نامه، رساله مختصری است در دستور زبان فارسی ۲- تحفه الحسینیة ۳- توحید نامه ۴- دیوان قصائد و غزلیات ۵- کنز المصائب ۶- مثنوی.

ص: ۹۸

- ۱- در تتمیم امل الامل (۵۵:) آقا ابراهیم مشهدی (متوفای ۱۱۴۸) شیخ الاسلام مشهد، از علمای مشهور در حکمت و کلام و فقه و مؤلف کتابی در مسائل حکمیّه و کلامیه (در بیش از چهل هزار بیت) عنوان شده است.
- ۲- رجال اصفهان: ۶۰.
- ۳- مقدمه دیوان غمگین به قلم استاد همائی.

سبعه ابجر که نظم کتاب جلاء العیون علامه مجلسی است ۷- مزخرف نامه، و آن رساله ای است در حکایات و امثال آنها.

ساغر دارای چهار پسر و دو دختر بوده که از آن جمله است:

۱- میرزا اسماعیل متخلص به «دردی»، شاعر و خطاط و اهل فضل و دانش بوده، و به هندوستان رفته، در اسکندر آباد ساکن نشده. (۱)

کتب زیر از تألیفات او به طبع رسیده است:

۱- امراض مسلمانان و ادویه آنها ۲- تجارب خود من ۳- تعویض جان، و روح ایمان ۴- محبوب الاخلاق (شعر) ۵- همدردی.

۲- میرزا جعفر متخلص به «ظفر».

۳- میرزا غلامعلی خطاط، معروف به غلامعلی ثانی.

۴- حاج علی استاد موسیقی بوده است.

تذکر: پدر ساغر، میرزا محمد اسماعیل نام داشته، و اهل منبر و وعظ بوده است، و ساغر خود نیز داماد آقا غلام علی خطاط است، و به همین نظر فرزندش را آقا علی ثانی گویند.

میرزا ابراهیم طوبی

اشاره

شاعر و ادیب بوده، و در سال ۱۱۷۴ هجری در اصفهان وفات یافته (۲) در رواق امام زاده اسماعیل مدفون شده است.

در ریحانه الادب (۳:۳۶) به نقل از اعیان الشیعه گوید: حکم مورخ

ص: ۹۹

۱- فهرست مؤلفین کتب فارسی ۱: ۵۸۸.

۲- رجال اصفهان: ۱۷۹.

ادیب، علاوه بر فضایل دیگرش در علم هیئت نیز عارف بوده است.

سید هاشم طوبی

در اواخر قرن سیزدهم و اوایل سده چهاردهم هجری در اصفهان شاعری ادیب و خطاط به نام سید هاشم، و متخلص به «طوبی» می زیسته که از آثار نوشته های او، کتیبه سر در مسجدت رکن الملک در تخت فولاد می باشد. (۱)

این کتیبه به خط ثلث، بر زمینه لاجوردی، و مورخ به سال ۱۳۲۰ قمری می باشد.

حاج محمد ابراهیم قزوینی اصفهانی

عالم فقیه فاضل علامه، از شاگردان و مجازین از حاج سید محمد باقر رشتی بید آبادی است، و تاریخ اجازه سال ۱۲۴۶ می باشد. سید مرحوم در این اجازه وی را بسیار ستوده، و تصدیق به اجتهادش فرموده.

صاحب عنوان در قزوین متولد شده و در اصفهان تحصیلات خود را به به پایان رسانیده است. (۲)

انصاری در تاریخ مختصر اصفهان (۸۹:) گوید: مرحوم حاج سید محمد باقر حجه الاسلام گذشته از ملاحظه مقاماتشان در علم و عمل، توجه خاصی نسبت به ایشان داشته تا جایی که مرحوم حاج محمد جعفر آباده ای با آن جلالت قدر، و مکانت علم و تقوی، و بستگی به مرحوم سید، باز غبطه مقام ایشان را می خورده، کتابخانه اش بعد از هشتاد سال (تا سال تألیف تاریخ که

ص: ۱۰۰

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۸۰۸.

۲- الکرام البرره: ۳.

سال ۱۳۳۲ قمری باشد) که همه آکنده ها پراکنده شد به حال خود باقی است، و گرد پنجاه ساله بر آن متلاقی.

صاحب عنوان تا سال ۱۲۶۳ حیات داشته و سپس وفات یافته است. (۱)

از تألیفاتش حواشی است بر حدیث غمامه که آن را فرزندش شیخ محمد حسین، مدّون نموده و به صورت کتابی خاص در آورده است.

وی را دو فرزند برومند و فاضل است:

۱- فرزند بزرگش حاج آقا محمد قزوینی (۲) که از ائمه جماعت اصفهان بوده، و در مسجد آقا نور پس از پدر اقامه جماعت می نموده، و در شب ۲۸ ذی حجّه سال ۱۳۰۴ قمری وفات یافته است. (۳)

فرزند ایشان: مرحوم حاج محمد جواد قزوینی،

و نواده اش: حاج آقا باقر قزوینی نیز از علمای اصفهان و ائمه جماعت بودند که در این شهر شهرت و نفوذ داشته، و مرحوم حاج آقا باقر در سال ۱۳۶۲ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه ای مخصوص مدفون گردید که اخیراً به نام تکیه خلیلیان معروف شده است.

* شیخ محمد حسین، عالم و فاضل محقق (۴) از آثارش [کتابت] شرح حدیث غمامه (معروف به حدیث بساط) است که قاضی سعید قمی فرزند محمد مفید شاگرد فیض کاشانی در سال ۱۰۹۹ در اصفهان تألیف نموده، و

ص: ۱۰۱

۱- صاحب عنوان در روز ۴ شنبه ۲۰ محرم ۲۶۱ وفات یافته است. تراجم الرجال ۳: ۳۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۲.

۳- مدفن او در تکیه تویسرکانی واقع است و اکنون آثار آن از بین رفته است.

۴- الکرام البرره: ۳۷۶.

صاحب عنوان آن را در سال ۱۲۶۳، برای خود نوشته، و در کنار آن حواشی پدر خویش را در این کتاب نقل نموده است. (۱)

سید ابراهیم کابلی

عالم فاضل، از عموزادگان سید حجه الاسلام بید آبادی، سال‌ها در اصفهان ساکن بوده و پس از وفات، در مقبره کوچک مسجد سید مدفون گردیده است.

فرزندش: سید عبدالحفیظ،

و نواده اش: میرزا محمد علی نیز از فضلا و اتقیا بوده و در همین بقعه مدفون می‌باشد. (۲)

برخی از ساختمان مسجد سید زیر نظر ایشان و سرکاری او انجام گردیده است.

مرحوم آقا محمد عماد الاسلام در آخر نسخه «هدایه السالکین در شرح

ص: ۱۰۲

۱- بر اساس تصویر نسخه خطی مورد اشاره (مطبوع در ابتدایب شرح حدیث بساط از انتشارات کتابخانه ملی ملک)، کتاب نسخه، خود را اقل العباد و احقرهم الجانی الفانی ابن الحاج محمد ابراهیم الاصفهانی محمد حسین معرفی می‌کند. این نسخه دارای حواشی با خط مغایر با خط متن است که در انتهای آنها عبارت «من جناب والدی سلمه الله تعالی» آمده و هیچ دلیلی بر این که کاتب، فرزند صاحب عنوان، و حواشی از پدر اوست وجود ندارد. بنابراین، وجود فرزند دیگری جز آقا محمد (که در طرائف المقال ۵۸:۱ نام برده شده و آمده: و له ابن یسّمی بالحاج آقا محمد، لا قیته فی سفر مکه المعظمه، ثقه عدل) برای صاحب عنوان منتفی، و استناد حواشی مزبور به پدر او هم بی دلیل است.

۲- مدفن آنان در بقعه تکیه آقا حسین نوانساری قرار دارد.

احادیث اربعین» از تألیفات خود که به خط آقا میرزا محمد علی کابلی است (نسخه خطی: ۱۹۸) می نویسد: جهت منسوب شدن آن مرحوم به کابل این است که مرحوم سید حجه الاسلام در صدد بودند که کتاب «مدینه العلم» مرحوم صدوق را به دست آورند، خدمت ایشان گفته شد که در کابل موجود است، لذا ایشان، آقا سید ابراهیم را بدان سمت روانه کردند، و ایشان مدتی دراز در آنجا مقیم بوده، و بالاخره موفق به تحصیل کتاب نشد.

شیخ میرزا ابراهیم خراسانی

بن شیخ اسماعیل. اصلاً از اهالی اصفهان است که در مشهد سکونت نموده و هم در آنجا وفات یافته.

عالمی جلیل، و فاضلی بی بدیل بوده، در سال ۱۲۹۰ در اصفهان متولد گردیده، و در مشهد خدمت آقا سید علی حائری یزدی و شیخ اسماعیل ترشیزی تلمذ می نموده، و در نجف و سامرا به درس اساتید حاضر شده، سپس به کرمانشاه و بعداً به مشهد مقدس مراجعت نموده، و در آنجا در سال ۱۳۳۹ وفات یافته و مدفون گردیده است.

پدرش نیز از صلحا و اخیار بوده، و در سال ۱۳۳۰ در کاظمین وفات یافته است. (۱)

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- احکام النجاسات ۲- رساله در شکّ در رکعات نماز ۳- منجزات المریض ۴- المواقیت؛ و غیره.

ص: ۱۰۳

۱- نقباء البشر: ۸.

فرزند محمد باقر مروی اصفهانی، از نوادر روزگار، و اکابر شعرا و وعیای است، اصلاً از اهالی مرو است، پس از تکمیل تحصیلات مدتی به سیر و سیاحت در اطراف بلاد پرداخته، (۱) سال‌ها در قزوین ساکن بوده و بدین مناسبت عدّه‌ای او را قزوینی دانسته، و کتاب معروف خود را که در مصائب خاندان پیغمبر اکرم خصوصاً حضرت سید الشهداء علیه السلام است و به نام طوفان البکاء (که بنا بر مشهور، جوهری گفته می‌شود) در آن شهر تألیف نموده، سپس به اصفهان آمده و در خدمت سید حجه الاسلام مورد توجه قرار گرفته است.

در سال ۱۲۳۵ قمری (۲) وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده، و سپس در سال ۱۲۹۰ قبر او را زنی تعمیر کرده، (۳) و در این اواخر که قبرستان از بین رفت و بر سر قبر او به همت مرحوم حاج ابوالقاسم تبریزی تاجر اصفهانی اطاقی بنا کردند که در کوچه مسجد آب بخشان واقع است.

روی مزار سنگ قبری تمام قد است که قصیده‌ای که میرزا بهاء شاعر

ص: ۱۰۴

۱- خلد برین ۸۴:۱.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۳.

۳- مرحوم بیان در خلد برین (۸۸:۱) می‌نویسد: اهالی اصفهان به مزار مرحوم جوهری تبرک می‌جویند، ون کراماتی از مزار او در السنه و افواه مذکور است، و نگارنده از نقل آنها معذور. وقتی زنی از محترمان اصفهان بدن پدر خود را جنب مزار مرحوم جوهری سپرده‌ف در سال ۱۲۹۰ هجری می‌خواست عظام پدر را به عتبات حمل بنماید، موقعی که قبر پدر را نبش می‌کند بدن مرحوم جوهری را تر و تازه مشاهده می‌کند؛ فلذا آن زن آسیه خصلت، مخارج گزافی متحمل شده و مزار آن مرحوم را به صورت حالیه تعیر می‌نماید.

در بی اعتباری دنیا و عبرت گرفتن از گذشتگان و تاریخ بنا و فوت صاحب عنوان است بر آن منقور می باشد.

قصیده پانزده بیت است و اول آن چنین است:

ای برادر گر به چشم اعتبار اندر جهان *** بر قبور مردگان آری گذار و بنگری

***

کلك سحر انگیز او بنوشت این مصرع تمام *** همراه سلطان دین آید به محشر جوهری

تذکر: مؤلف روضات الجنات: (۱۱۱) درباره او چندین اشتباه نموده: یکی آن که نام پدر را جهت پسر نوشته و او را میرزا محمد باقر می داند؛ دیگر آن که فوتش را در حدود ۱۲۴۰ و اندی می داند، و علامه تهرانی (۱) حاج شیخ آقا بزرگ عیناً مطالب صاحب روضات را از تکمله نقل می فرماید.

در اعیان الشیعه (۵: ۳۴۰) نام او را صحیح نوشته، لکن سال وفات اشتباه است.

صاحب عنوان شاعر توانا، و بر نظم انواع شعر قادر بوده، و در اشعار «جوهری» تخلص می کند، و به همین سبب به جوهری معروف است. کتابش مکرر به طبع رسیده است.

اولادش تاکنون در اصفهان به همین نام مشهور، و تا این اواخر از اهل منبر و ذاکرین مصائب بودند.

ص: ۱۰۵

حاج محمد ابراهیم کلباسی

فرزند حاج محمد حسن بن محمد قاسم خراسانی اصفهانی.

اصل ایشان از حوض کرباس یکی از محلات هرات است و بدین جهت به کرباسی مشهورند. (چون در اصفهان خانواده دیگری از تجار به کرباسی شهرت داشته اند جهت امتیاز اینان را کلباسی گویند).

پدرش از هرات به کاخک که از ثرای خراسان است منتقل گردیده، و بدین جهت به کاخی یا کاخکی معروف شدند.

نسب ایشان به جناب مالک اشتر نخعی منتهی می گردد، و از این جهت اشتری خوانده می شوند.

حاج محمد حسن کلباسی

حاج محمد حسن پدر ایشان از اجله زهاد و عبّاد (۱) و ساکن اصفهان بوده، و در سال ۱۱۹۰ وفات یافته، قبرش در تخت فولاد قسمت جنوبی تکیه میرزا ابوالمعالی به فاصله تقریباً صد قدم می باشد. سنگی راست بالای قبر اوست، و ماده تاریخ وفاتش را هاتف شاعر اصفهانی گفته است:

هزار افسوس کز بیداد گردون *** ز دنیا قدوه اهل زمین رفت

امام و مقتدای اهل دین شد *** سر و سر حلقه اهل یقین رفت

ابه تاریخش رقم زد کلک هاتف *** ز دنیا پیشوای اهل دین رفت

درباره او گفته شده است: «حاجی کلباسی حسنه ای است از حسنات حاج

ص: ۱۰۶

محمد حسن». از معاشرین و مصاحبین آقا محمد بید آبادی [بوده] است.

در اجازه ای که میرزای قمی جهت حاجی کلباسی نوشته درباره او گوید: «العالم العامل العابد الباذل المبرور المغفور الحاج محمد حسن الشهير بالكرباسی» و این القاب بهترین معرّف آن جناب است.

پدر او حاج محمد قاسم نیز از اخیار بوده و ظاهراً در خراسان وفاتاً ایافته است.

حاج محمد حسن مرقوم سه فرزند پسر داشته:

[۱-] ملا محمد قاسم، و [۲-] دیگری: ملا- محمد جعفر، که از علمای اتقیا و ساکن اصفهان بوده اند، و ظاهراً در این شهر وفات یافته اند.

[۳-] حاج محمد ابراهیم کلباسی ا

از مشاهیر فقها و مجتهدین، و اکابارا علما و محققین، عالم زاهد عابد ورع تقی، بلکه ازهد و اعبد و اورع و اتقای علمای زمان بوده، در روز نوزدهم ربیع الثانی سال ۱۱۸۰ در اصفهان متولد شده، و مقدمات علوم را در این شهر تحصیل نموده، و جهت تکمیل به عتبات عالیات رفته، در آنجا نزد وحید بهبهانی و آقا سید مهدی بحر العلوم و شیخ جعفر نجفی و آقا علی صاحب ریاض و دیگران تلمذ نموده، سپس مدتی در قم در محضر مرحوم میرزای قمی حاضر شده، و در کاشان به خدمت ملا مهدی نراقی رفته، پس از کسب اجازه اجتهاد و روایت به اصفهان مراجعت نموده، به تدریس و افتاء و اقامه جماعت و ارشاد خلق مشغول گردیده.

ص: ۱۰۷

عده ای کثیر از علما در خدمت او درس خوانده اند که از آن جمله است: آقا میر سید حسن مدرس، و آقا سید حسن مجتهد موسوی، و آقا میر سید محمد شهشهبانی.

مرحوم حاجی کلباسی در امر فتوی بی نهایت احتیاط می فرموده، و بر دقایق آداب شریعت مواظبت کامل داشته، به طوری که کمتر مستحبی از مستحبات از او فوت شده، و با این حال در نهایت تواضع و سلامت نفس بوده و حکایات زیادی از دقت و احتیاط او در فتوی، و عدم توجه ایشان به مردم دنیا، و زهد و قناعت و اعراض ایشان از دنیا نقل شده، و در برخی از کتب ثبت شده، که همگی دلالت بر عظمت مقام و جلالت قدر ایشان است.

عموم مؤلفین کتب رجال (۱) از او به عظمت و بزرگی یاد کرده اند. خاندان ایشان در اصفهان و طهران و مشهد و عراق عرب تاکنون به علم و فقاہت مشهورند که به نام عده ای از آنها اشاره خواهد شد.

صاحب عنوان در شب ۵ شنبه هشتم جمادی الاولی سال ۱۲۶۱ در اصفهان وفات یافته، در مقبره مخصوص مقابل در شرقی مسجد حکیم مدفون گردید که مقبره خانوادگی آنها گردیده است.

ص: ۱۰۸

۱- به طوری که در رساله ای که محقق عالی قدر آقا ملا محمد علی معلم حبیب آبادی در شرح حال او و خاندانش نوشته اند در یازده کتاب شرح حال او ثبت شده، و سپس در چندین مجلد دیگر نیز از او یاد شده که عموماً در حین تحریر حاضر، و رساله مزبور بیشتر مورد نظر می باشد (م).

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اجوبه المسائل ۲- اشارات الاصول ۳- ارشاد المسترشدين، رساله علميه ۴- ايقاضات، در اصول ۵- رساله در تقلید میت، که مرحوم آقا محمد حسن مجتهد بر آن حواشی نوشته است. ۶- رساله در صحیح و اعم ۷- رساله در مفطر بودن قلیان ۸- شوارع الهدایه، که مرحوم آقا سید محمد حسن مجتهد بر آن حواشی نگاشته است ۹- مناسک حج ۱۰- منهاج الهدایه، در فقه، که آقا سید محمد حسن مزبور بر مبحث شکوک آن حواشی نگاشته است (۱) ۱۱- نخبه، و آن رساله عملیه فارسی ایشان است و از زمان تألیف تاکنون مورد توجه علمای مجتهدین بوده، و جمعی کثیر بر آن حاشیه نوشته اند ۱۲- نقد الاصول؛ و غیره.

سید محمد ابراهیم

فرزند سید محمد حسین. عالم و فاضل و ادیب، از مشاهیر دانشمندان اصفهان است (۲) و در ۲۷ رجب سال ۱۳۲۴ وفات یافته، در تخت فولاد، جنب فاضلان مدفون گردید.

شیخ ابراهیم جیلانی

ابن حسین بن ابراهیم، از معاصرین مؤلف ریاض العلماء، و شریک درس

ص: ۱۰۹

۱- میر محمد حسن مزبور از شاگردان حاجی کلباسی و جدّ مؤلف فقید است.

۲- نقباء البشر: ۱۲ و رجال اصفهان: ۱۹۶.

او بوده، (۱) و در اصفهان وفات یافته است. (۲)

میرزا ابراهیم خلیفه سلطانی

فرزند سید علاء الدین حسین خلیفه سلطان است. مادرش دختر شاه عباس صفوی است. در سال ۱۰۳۸ متولد، و در ۱۰۹۸ وفات یافته است.

مشارالیه در سن سه سالگی (سال سوم سلطنت شاه صفی) به دستور شاه صفی کور شد، و با وجود این، تحصیل علم و دانش نموده و در جمیع علوم و فضائل بر امثال و اقران خویش فائق گردیده است. (۳)

در کتاب مقتبس الاثر (۲:۲۹۹) گوید: به ابن الخلیفه مشهور است.

در هر صورت، عالم فاضل و فقیه محدث اصولی بوده، (۴) کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- حاشیه بر کتاب روضه [البهیه] تا مبحث تیمم (۵) ۲- حاشیه ای بر مدارک * حاشیه بر شرح لمعه تا آخر اظهارات

در کتاب الذریعه (۶:۹۰ و ۱۹۶) پس از آن که نام تألیفات او را ذکر می کند از

ص: ۱۱۰

۱- اعیان الشیعه ۶:۱۹.

۲- وی فرزند حکیم اشراقی آقا حسین تنکابنی (از شاگردان ملا صدرا شیرازی، شهید به سال ۱۱۰۵ ق، و مدفون در جوار ابوذر غفاری در ربنده) است. ر.ک: ریاض العلماء ۳:۳۵-۳۴.

۳- در تتمیم امل الآمل آمده: کان فاضلاً محققاً و عالماً و مدققاً و ماهراً متقناً و متتجراً متتبعاً، لم ترعین الرمان معادله ولا القی شائب الدهر مماثله.

۴- اعیان الشیعه ۵:۱۵۹.

۵- فواید الرضویه ۱:۶.

قول قزوینی در تتمیم امل الآمل فرماید: يظهر منه قوه فکره و دقه نظره. (۱)

صاحب عنوان هفت فرزند پسر داشته که عبارتند از: ۱- میرزا جمال الدین محمد ۲- میرزا معین الدین محمد ۳- میرزا معز الدین محمد ۴- میرزا سید محمد ۵- میرزا کمال الدین حسین ۶- میرزا محمد حسین ۷- میرزا فضل الله.

آقا محمد ابراهیم رئیس التجار

ابن آقا رضا اصفهانی مشهدی مؤلف کتاب «الاحتراز» در رد بر رساله «حسن الایجاز در ابطال اعجاز» که یکی از مبلغین امریکایی نوشته، و خود را در آنجا به نام نصیرالدین می نامد.

مؤلف، این کتاب را به مرحوم شیخ محمد خالصی (متوفی سال ۱۳۸۳) هدیه نموده، و کتاب در سال ۱۳۴۲ در طهران به طبع رسیده است. (۲)

سید ابراهیم بن سید سلمان

از علما و فضلاى اصفهان است (۳) که در سال ۱۱۵۶ وفات یافته، و در تکیه آقای حسین خوانساری در تخت فولاد مدفون گردیده است. (۴)

ص: ۱۱۱

۱- عبارت علامه قزوینی چنین است: يظهر منها سعه تتبعه، و قوه فکره، و دقه ذهنه، و حسن سلیقته. ر.ک: تتمیم امل الآمل: ۵۰.

۲- الذریعه ۱: ۲۸۴.

۳- رجال اصفهان: ۱۹۶.

۴- بر سنگ لوح مزار او واقع در داخل بقعه چنین آمده: وفات السید الجلیل النبیل العالم العامل الفاضل الکامل الواصل الی جوار رحمه ربّ الملک المّان السید ابراهیم بن السید سلمان به تاریخ ثانی شهر شوال المکرم سنه ۱۱۵۶. متأسفانه جز این، اطلاعات دیگری از او در دست نیست.

ابن سید محمد صادق بن امیر زین العابدین خوانساری

پدرش: آقا سید محمد صادق خوانساری از علما و دانشمندان اصفهان است که (۱) در شب ۲۹ شعبان ۱۲۸۹ وفات یافته، و در بقعه تکیه مادر شاهزاده، جنب پدر مدفون گردیده است.

وی را: ۱- شرحی است بر زبده شیخ بهائی ۲- کتاب الاحباط و التکفیر، ۳- شرح بر شرایع در ۵ جلد.

اولاد او در اصفهان و کاظمین ساکن می باشند.

وی را دو فرزند برومند است:

۱- حاج میرزا محمد خوانساری

که در ۱۳ شعبان سال ۱۲۷۳ متولد گردیده، و در اصفهان و کاظمین و کربلا تحصیل علوم فرموده، و از اساتید خود اجازه روایت یافته که از آن جمله است: شیخ زین العابدین مازندرانی کربلایی و آقا سید ابوالقاسم از احفاد صاحب ریاض.

بالاخره در شب ۲۲ محرم سال ۱۳۵۵ در کاظمین وفات یافت. و کتابی در سیر و سلوک تألیف نموده است.

ص: ۱۱۲

در ۱۵ رمضان المبارک سال ۱۲۶۹ متولد، و در شب ۲۳ ربیع الثانی سال ۱۳۳۱ در اصفهان وفات یافته، در تکیه صاحب روضات مدفون گردید.

مشارالیه از علما و فضلاى اصفهان، (۱) و از شاگردان آقا میرزا محمد هاشم و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و شیخ زین العابدین مازندرانی، و آقا سید حسین کوه کمری بوده، و رساله ای عملیه دارد. (۲)

با علمای مسیحی در منزل خود مباحثات و مناظراتی در اثبات نبوت پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) داشته، و چون آنها زیر بار منطق و استدلال نمی رفتند ایشان را به مباحثه دعوت نموده و دعوت نامه را به طبع رسانیده (نسخه ای از آن نزد نگارنده موجود است) و در اصفهان و اطراف منتشر کرده، مع هذا کشیشان مسیحی به مباحثه نیز حاضر نشدند، و بدین طریق بطلان گفتارشان ثابت گردید. (۳)

فرزندش: آقا سید ابوالقاسم پس از فوت پدر در مسجد ایشان (مسجد مریم بیگم) اقامه جماعت می نمود. در ۱۳۱۱ متولد، و در ۱۴ رمضان ۱۳۸۱ در اصفهان وفات یافت.

در کتاب خلد برین (۹۶) و به نقل از آنجا در نقباء البشر (۱۵) دو سید ابراهیم نقل می کند که اولی ابراهیم بن زین العابدین، و دومی صاحب عنوان

ص: ۱۱۳

۱- رجال اصفهان: ۱۹۶.

۲- نقباء البشر: ۱۵.

۳- احسن الودیعه: ۸۱:۱.

باشد، و آن را دو نفر تصور کردند و حال آن که یک نفر هستند.

حاج شیخ ابراهیم بن شیخ صالح

عالم عابد زاهد ادیب، از فضلاى زمان خود بوده، و در ربیع الاول سال ۱۲۳۷ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد نزدیک قبر ملا اسماعیل خواجه‌ئى مدفون گردید. (۲)

شیخ ابراهیم خوانساری

برهان الدین ابواسحاق ابراهیم بن زین الدین ابی الحسن علی بن جمال الدین ابو یعقوب یوسف بن یوسف بن علی خوانساری اصفهانی. (۳)

از اجله شاگردان شیخ علی کرکی، و از او اجازه دارد. تاریخ اجازه ۹۲۴ می باشد.

در اذریعه (۲۱۲:۱) نقل از ریاض العلماء گوید که آن را در پشت کتاب کشف الغمه به خط کرکی دیده ام.

میرزا ابراهیم امین الواعظین

فرزند حاج محمد علی تاجر اصفهانی، عالم فاضل، و واعظ کامل بوده، (۴)

ص: ۱۱۴

۱- رجال اصفهان: ۱۹۶.

۲- شیخ ابوالحسن ابراهیم بن صالح از فضلا و خطبای اصفهان بوده، و مدفن او در تکیه فیض واقع، و در سنگ لوح مزارش به شیخ عالم عادل، ذاکر مصائب ابا عبدالله علیه السلام توصیف شده است.

۳- اعیان الشیعه: ۵: ۳۱۸.

۴- اعیان الشیعه: ۵: ۳۷۶.

در سال ۱۲۷۵ در اصفهان متولد شده، و در نزد فضلا و علمای این شهر مانند: حاج میرزا بدیع درب امامی، و حاج سید مهدی نحوی، و آقا سید محمد باقر درچه ای تلمذ نموده، چندین سال نیز در اعتاب مقدسه نزد اساتید آنجا تحصیل کرده، واعظی بلیغ بود.

در حدود ۱۳۲۵ به ایران مراجعت نموده، مدتی در اصفهان، و گاهی در یزد ساکن شده، و سرانجام در قریه سده ماربین که اکنون به نام همایون شهر معروف است در سال ۱۳۵۸ وفات یافته، در قبرستان خوزان مدفون گردید.

وی را تألیفات عدیده است (۱) که از آن جمله است:

۱- امان الخائفین، در امامت ۲- البراهین الباهره، در مذمت دنیا و مدح آخرت ۳- نحفه المعاد للعباد ۴- روح العالمین، در توحید ۵- شهاب الثاقب در مدح امام غائب علیه السلام ۶- طریقه الحق، در نبوت ۷- کھف العارفین، در اخلاق و غیره از نظم و نثر ۸- قصیده ای در مرثیه استادش میرزای شیرازی گفته، و در آن نام عده ای از علما را مذکور داشته است.

قاضی محمد ابراهیم خوزانی

اشاره

ابن غیاث الدین محمد، از علمای قرن دوازده هجری در اصفهان است. عالم فاضل کامل، متبحر در فقه و اصول و حکمت بوده، (۲) اوایل قاضی اصفهان بوده، و سپس قاضی عسکر نادر شاه گردید.

از شاگردان و مجازین از امیر محمد حسین خاتون آبادی و میر محمد باقر

ص: ۱۱۵

۱- نقباء البشر: ۱۹.

۲- اعیان الشیعه ۵: ۳۲۹.

خلیفه سلطانی است، و جمعی کثیر از او اجازه روایت یافته اند.

در سال ۱۱۶۰ در اصفهان وفات یافته، در مقبره آب بخشان (۱) مدفون گردید.

در فوائد الرضویه (۹:۱) درباره او گوید: متمهر در اصول و فقه، و حاذق در حکمت و معقول، دقیق الذهن، عمیق الفکر، کامل العلم، شیرین کلام و عذب البیان.

کتب زیر از تألیفات اوست:

* امان الحثیث فی درایه الحدیث (۲) ۱- تفسیر آیه و اذا قرء القرآن ۲- تفسیر قرآن ۳- حواشی بر کتب اربعه ۴- رساله در تحریم غنا ۵- رساله در این که درهم و دینار مانند هم است با قیمت در آنها معتبر می باشد؛ ۶- رساله در مشروعیت تلقین میت جهت اطفال؛ و غیره.

در کتاب روضات الجنات (۶۵۲) در ضمن شرح حال حاج شیخ محمد [بن محمد زمان] کاشانی از او نامی برده شده است.

در کتاب راهنمای دانشوران (۲۵۹): گوید: خوزانی (با ضمّ و سکون) منسوب است به خوزان، و آن نام چندین موضع است، و از جمله قریه خوزان ماربین اصفهان است، و از منسویین بدانجاست: قاضی محمد ابراهیم خوزانی... و احمد بن محمد خوزانی اصفهانی، در طبقه شعرا.

ص: ۱۱۶

۱- رجال اصفهان: ۱۴۴.

۲- این کتاب از تألیفات حاج عماد فهرستی است که به نوشته علامه طهرانی برخی از کتب صاحب عنوان را وقف کتابخانه رضویّه نموده است.

از اشعار اوست:

خذفي الشباب من اللهوى بنصيب *** إن المشيب إليه غير حبيب

ودع اغترارك بالخضاب و عاره *** فالشيب احسن من سواد خضيب

تذکر: از قرن یازدهم تا اوایل مشروطیت ایران، که موضوع قضاوت مربوط به علمای دین بود، منصب قضاوت در اصفهان بین خاندان های صاحب عنوان، و اولاد محقق سبزواری، و اعقاب شیخ زاهد گیلانی (که به مشایخ بید آباد معروف می باشند) بوده است. ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

۱- شیخ ابو جعفر مازندرانی اصفهانی

از علمای قرن دوازدهم، و مجاز از شیخ محمد مکی (از اعقاب شهید اول) بوده، تاریخ اجازه ۱۱۸۳، و همچنین مجاز از سید عبدالله تستری است، و در آنجا وی را به «الفاضل الجامع المحقق (۱) القاضی باصفهان» وصف می کند، تاریخ اجازه ۱۱۶۸. (۲)

ص: ۱۱۷

۱- الذریعه ۲۷:۱۱.

۲- در الذریعه چنین آمده: رساله فی اجازه الشیخ محمد مکی من ذریه الشهید الاول للشیخ ابی جعفر... و المظنون ان المجاز هو الشیخ ابو جعفر المازندرانی نزیل اصفهان و القاضی بها الذی اجتمع معه بها السید عبدالله التستری و ذکره فی اجازه الکبیره.

ابن شیخ عبدالرحیم، از خاندان محقق سبزواری، عالمی جلیل، و پدر زن مرحوم حاج آقا مجلس (فرزند آقا سید ابوجعفر بن علامه سید صدرالدین عاملی) (۱) بوده، و در سال ۱۳۱۷ قمری وفات یافته است.

مشارالیه بانی ساختمان شبستان بزرگ مسجد علی قلی آقا است که خود را در آنجا اقامه جماعت می نموده است. تاریخ بنای (۲) شبستان مرقوم، سال ۱۲۹۷ می باشد.

* شیخ جعفر قاضی از مشایخ بلده کمره بوده، و از اعظم تلامذه استاد العلماء آقا حسین خوانساری، و جامع فنون علوم بود، و در مدرس او جمعی کثیری از افاضل استفاده می کرده اند. (۳) مشارالیه از شاگردان علامه مجلسی و آقا حسین خوانساری و ملا محمد باقر سبزواری بود. (۴)

در الذریعه (۶:۱۰) به نقل از تاریخ امیر اسماعیل خاتون آبادی گوید: شیخ جعفر بن عبدالله بن ابراهیم در سال ۱۱۱۵ در سفر حج قبل از رسیدن به نجف وفات یافته، در جنب علامه حلی مدفون گردید.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- حاشیه بر کفایه سبزواری.

ص: ۱۱۸

۱- نقباء البشر: ۵۶.

۲- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۶۸۴.

۳- تاریخ حزین: ۱۵۹.

۴- نام این عالم جلیل بعداً نیز عنوان می گردد. و ذکر او در ردیف خاندان قاضی و سبزواری و مشایخ نادرست است.

۲- ذخائر العقبی، در تعقیبات نماز.

در روضات الجنّات گوید: آن را بر حسب امر شاه سلطان حسین صفوی تألیف نموده است.

۳- رساله در طبعی و الهی [= تحفه سلطانی]

۴- حاشیه بر روضه البهیة.

۳- شیخ محمد حسن گیلانی

ابن شیخ عبدالله، از سلسله مشایخ بید آباد. در گیلان متولد گردیده، و در اصفهان ساکن بوده، و هم در این شهر وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده است.

پدرش: شیخ عبدالله فاضل نحیر، و به غایت ستوده خصال بوده، (۱) و در اصفهان وفات یافته است.

نواده اش: شیخ احمد بن شیخ ابی تراب بن شیخ محمد حسن نیز عالمی کامل (۲) بوده و پس از وفات، در جنب آبای گرام خود در آب بخشان مدفون گردیده است. (۳)

ص: ۱۱۹

۱- تاریخ حزین: ۹۰.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۵.

۳- در فهرست نسخه های کتابخانه مسجد اعظم قم آمده: مجمع الانوار فی ترجمه عیون اخبار الرضا، حدیث، فارسی. از احمد بن ابی تراب اصفهانی بن عبدالله بن محمد حسن قاضی بن شیخ عبدالله گیلانی مولداً و اصفهانی مسکناً و مدفناً نجل شیخ زاهد گیلانی، برای میرزا صادق بن حاج میرزا علی اکبر از سلسله علیّه اشتهااردیه ساکنین محله چهار سوق علی قلی آغا من محلات اصفهان که از او خواسته بود کتابی به فارسی به نام ناصر الدین شاه بنویسد. ش ۲۲۳.

۴- میرزا محمد حسن قاضی

ابن میرزا عبدالرحیم، برادر شیخ ابوالقاسم قاضی سابق الذکر است که پس از وفات برادر به منصب قضاوت رسیده، و با مرگ او دستگاه قضاوت برچیده شد. گرچه فرزندش مرحوم آقا میرزا عبدالرحیم نیز همین شهرت را داشت، لکن مشروطیت ایران همگی این عناوین را از بین برد.

۵- شیخ عبدالله قاضی

در محرم سال ۱۲۹۱ وفات یافته، در رواق کربلا جنب ضریح حبیب بن مظاهر مدفون گردید.

۶- شیخ عبدالوهاب قاضی

فرزند شیخ محمد، از سلسله مشایخ بید آباد، عالم فاضل محقق بوده، و در سال ۱۲۰۶ وفات یافته، در پشت بقعه آقا محمد بید آبادی مدفون گردیده است. (۱)

۷- شیخ عبدالهادی قاضی

داماد سید صدر الدین محمد عاملی اصفهانی بوده.

ص: ۱۲۰

۱- بر سنگ نوشته مزار او که متصل به قبر مطهر آقا محمد بید آبادی است چنین آمده: وفات علامه الدهر و السرمد شیخ عبدالوهاب قاضی ولد مرحمت پناه آقا شیخ محمد قاضی فی شهر شعبان المعظم ۱۲۶۹.

در ۱۲ جمادی الثانیه سال ۱۲۲۷ وفات یافته، در پشت رواق نجف اشرف، در ایوان علما مدفون گردید.

نام چند تن دیگر از قضات اصفهان در ضمن کتاب مذکور خواهد شد.

شیخ ابراهیم بن محمد صنعانی اصفهانی

عالم فاضل، و واعظ کامل، (۱) در بسیاری از علوم و فنون صاحب نظر بوده، در اصفهان مردم را موعظه می فرموده، در ۱۱۵۰ در شهر صنعاء یمن ساکن شده، و هم در این شهر وفات یافته است.

قبرش در جنوبی شهر صنعاء زیارتگاه است. (۲)

ماده تاریخ وفاتش را ادیب احمد بن حسین الرکیحی گفته است:

هذا ضریح الواعظ المتقی *** علامه العصر فصیح اللسان

***

ناداه رضوان بتاریخه *** یا خلد ابراهیم اسنی الجنان

ابراهیم ثقفی کوفی

ابو اسحق ابراهیم بن محمد ثقفی کوفی اصفهانی، از بزرگان مؤلفین، و ثقات مصنفین و مورخین است، در اول، زیدی مذهب بوده و سپس امامی شده است، در حدود پنجاه و سه مجلد کتاب تألیف نموده.

ص: ۱۲۱

۱- خلد برین: ۱۰۳.

۲- اعیان الشیعه ۵: ۴۸۹.

شرح حالش در معالم العلماء، و معجم الادباء، و روضات الجنات (۲) و دیگر کتب مبسوطاً نوشته شده است.

از کتب اوست: ۱- اخبار زید بن علی ۲- اخبار کشته شدگان از اولاد ابی طالب علیه السلام ۳- قیام حسن بن علی علیه السلام ۴- مقتل الحسین علیه السلام ۵- مقتل امیرالمؤمنین علیه السلام ۶- الجمل ۷- فدک ۸- صفین ۹- حکمین ۱۰- نهروان ۱۱- ما نزل من القرآن فی امیرالمؤمنین علیه السلام ۱۲- المودّه فی ذی القربی ۱۳- کشته شدگان از آل محمد؛ [۱۴- الغارات] و غیره.

وفات صاحب عنوان در سال ۲۸۰ هجری (۱) در اصفهان روی داده است.

در فضیلت او همین بس که ابو نعیم اصفهانی در حقش گفته است: کان غالباً فی الرفض.

ابراهیم متوکلی

ابو اسحق ابراهیم بن ممشاد المتوکلی الاصفهانی، از اصفهان به عراق رفته، و از ندمای متوکل عباسی شده، (۲) و بدین جهت به «متوکلی» شهرت یافته، پس از مرگ متوکل از پسرانشس بریده و به یعقوب بن لیث صفاری پیوسته است. از شعرا و بلغا به شمار می رود.

حاج محمد ابراهیم ملک التجار

فرزند حاج آقا محمد، از تجار معتبر، و صاحب خیرات و مبرات کثیر بوده.

ص: ۱۲۲

۱- اعیان الشیعه ۵: ۳۶۲.

۲- معجم الادباء ۲: ۱۹.

در سال ۱۳۴۱ قمری وفات یافته، در خانه خویش واقع در محله پاقلعه مدفون گردید. (۱)

انصاری در تاریخ اصفهان و ری ضمن وقایع سال مرقوم می نویسد: وفات نمره اول نیکان، حاج محمد ابراهیم ملک التجار، که گفتند: پدرش حاج آقا محمد واسطه این ملک است، و تاریخ را بنده (جابری انصاری) گفتم:

سر برون کرد ملک گفت که این ابراهیم ***ملکی بوده و فردوس برین جایش بود

از آثار خیریه او، تکیه ملک در تخت فولاد، و تیمچه ملک در بازار، و مسجد ملک در جنب باغ انگورستان که از مستحدثات خود اوست، و دیگر تعمیرات در اکثر مساجد اصفهان، من جمله: مسجد نور و رضوان که به وسیله علامه آخوند ملا محمد حسین کرمانی انجام یافته، و اتمام ساختمان طارمی غربی صحن کاظمین (علیهما السلام).

ملا ابراهیم مقدس

فرزند ملا مهدی، از علما و فضلا و مدرسین [؟] اصفهان بوده، و در جمادی الثانیه سال ۱۲۸۹ وفات یافته، و در مقبره فیض در تخت فولاد مدفون گردید.

ابن الاسود

احمد بن علویه کرانی کرمانی (کوانی) کاتب اصفهانی، شاعر محدث

ص: ۱۲۳

ادیب لغوی شیعی، از مجاهترین شعرای اهل بیت است.

ابو حاتم سجستانی که خود از بزرگان شعر و ادب است خطاب به اهل بصره گوید: قسم به خدا این شاعر اصفهانی در محکم بودن اشعار، و کثرت فوائد آن، بر همه شما تفوق یافته است. [\(۱\)](#)

بیشتر از یک صد سال عمر کرده، و در ۳۱۲ (و به قولی ۳۲۰) وفات یافته است.

کتب زیر از اوست: ۱- الاعتقاد، یا دعاء الاعتقاد ۲- الفییه، و آن قصیده ای است در هزار بیت در مدح حضرت علی علیه السلام ۳- الرسائل المختاره، در ادعیه ۴- الشیب و الخضاب، و غیره.

نجاشی در رجال خود (۶۴:) و عموم مؤلفین شیعه در کتب خود او را به احترام نام برده اند. [\(۲\)](#)

ابن رسته

شهرت جماعتی کثیر از محدثین و فضلالی اصفهان در قرن چهارم و پنجم هجری است، که ذیلاً به نام هشت نفر از آنها اشاره می شود:

۱- احمد بن رسته بن عمر بن محمد بن مغیره، متوفی به سال ۳۹۳، [\(۳\)](#) از محدثین.

۲- ابو حامد احمد بن علی بن رسته، متوفی قبل از سال ۳۶۰، از مشایخ

ص: ۱۲۴

۱- ریحانه الادب ۷: ۳۸۲، روضات الجنات: ۵۹.

۲- الکنی و الالقاب ۱: ۲۰۳.

۳- فرهنگنامه پارسی: ۵۳۸.

صوفیه (۱) و از محدثین به شمار می رود، و به جمال صوفی معروف است.

۳- ابو علی احمد بن عمر بن رسته، متوفی بین سال های ۲۹۰ و ۳۰۰، مؤلف کتاب اطلاق النفیسه.

مؤلف راهنمای دانشوران (۳۸۶:۱) گوید: چنین به نظر می رسد که به رسته شاعر پیوند رساند.

۴- ابو محمد ازهر بن رسته بن عبدالله، به سال ۲۸۶، از محدثین (۲) به شمار می رود.

۵- محمد بن ابراهیم بن حسن بن رسته، از شاگردان اصمعی، و به محمد ممویه مشهور بوده است.

۶- محمد بن احمد بن حسین، از علمای اواخر قرن ششم هجری، (۳) و از مشایخ ابن الصیقل می باشد.

۷- ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن رسته بن حسن بن عمر بن زید ضبی، متوفی به سال ۳۰۱ هجری.

۸- ابو علی محمد بن عمرو بن رسته.

۹- ابو علی عبدالرحمن بن محمد بن خضیب بن رسته ضبی جروا آنی متوفی در ۳۸۷ یا ۳۸۶ (معجم البلدان).

ابن سینا

شرف الملک، ابو علی حسین بن عبدالله بن حسین بن علی بن سینا،

ص: ۱۲۵

۱- فرهنگ نامه پارسی: ۵۳۸.

۲- فرهنگ نامه پارسی: ۵۳۸.

۳- منتخب المختار: ۱۱۰.

فیلسوف مشهور عالم اسلام، و از مفاخر علمی شیعه و ایران.

در ۳۷۳ متولد، و در رمضان ۴۲۷ وفات یافته.

وفات او علی المشهور در همدان واقع شده، لکن ابن اثیر در تاریخ خود ضمن وقایع سال مزبور گوید: ابو علی بن سینا در اصفهان وفات نمود، که فیلسوف مشهور، و صاحب تصانیفی است که در دستها متداول است، در مذهب فلاسفه.

در تاریخ اصفهان و ری ضمن وقایع سال ۴۲۷ فوت او را نوشته و گوید: مدرسش در اصفهان محله در دشت بوده، گنبدی هنوز به نام اوست.

در گنجینه آثار تاریخی اصفهان (۴۷) گوید: قبه مدرس ابن سینا در باب الدشت هنوز باقی است، و عامه مردم آن حدود، آن را به نام علی سینا می خوانند.

«شفا» و «قانون» نام دو تألیف مشهور اوست.

در شرح حال ابن سینا کتب متعددی نوشته شده است، و در اینجا همین قدر کافی است.

ابن شفروه (شقره)

شهرت جماعتی از فضلا و ادبا و وعاظ اصفهان است که مدت یک قرن منصب قضاوت این شهر را به عهده داشته اند.

کلمه شفروه را در کتب مختلف به تفاوت ضبط کرده اند، برخی آن را شب روه (کسی که در شب راه می رود) یا شقره (راست رو) و عده ای منسوب به

ص: ۱۲۶

قریه شفروه که اکنون آن را پزوه (۱) می خوانند.

در هر صورت، ذیلاً به نام عده ای از آنها اشاره می شود:

۱- ابو عبدالله حسین بن عبیدالله بن هبه الله.

۲- ابو البرکات رزق الله بن هبه الله.

۳- ظهیر الدین عبدالله بن شفروه.

۴- شرف الدین عبد المؤمن بن هبه الله مغربی، واعظ و شاعر. مؤلف «اطباق الذهب فی علم الادب» مطبوع.

۵- ابو الوفاء عبیدالله بن هبه الله واعظ قزوینی اصفهانی.

۶- عزالدین شفروه.

۷- شرف الدین فضل الله بن هبه الله، شاعر و ادیب مؤلف اطباق الذهب (بنا به قولی).

۸- شرف الدین محمد بن فضل الله، معاصر جمال الدین عبدالرزاق. در روزگار اتابک شب گیر لقب ملک الشعرائی یافته، ادیب و شاعر و واعظ بوده، و کتاب «اطباق الذهب» تألیف اوست که آذر در آتشکده آن را به پدر وی نسبت داده است. (۲)

۹- هبه الله محمد بن هبه الله بن حمزه اصفهانی فقیه حنفی.

ابن طباطبا

ابوالحسن محمد بن احمد بن محمد بن احمد بن ابراهیم طباطبا، از

ص: ۱۲۷

۱- مجمع الفصحاء ۲: ۸۰۰.

۲- آتشکده آذر: ۱۸۳.

محققین علما و بزرگان شعرا است که در دوره غیبت صغری در اصفهان می زیسته. در اعیان الشیعه (۶:۶۳) گوید: ابن شهر آشوب او را از شعرای اهل بیت می شمارد.

در ریحانه الادب (۸:۸۲) گوید: در سال ۳۲۲ هجری در اصفهان وفات یافته، و خانواده اش در آنجا مشهور، و علما و ادبا و نقبا در میان ایشان بسیار است.

ابن الفتی

ابو عبدالله سلیمان بن عبدالله، ادیب نحوی لغوی، (۱) از فضیله‌ی قرن ششم، در ۵۷۵ در اصفهان وفات یافته است.

فرزندش ابو علی حسن نیز به این لقب معروف بوده، منصب قضاوت خوزستان، و سپس تدریس نظامیه بغداد را یافته، در آنجا روز ۲ شنبه ۵ شوال ۵۲۵ وفات یافته است. (۲)

ابن فورک

ابوبکر محمد بن حسن بن فورک (بر وزن دوزخ) ادیب متکلم اصولی واعظ نحوی، مدتی در عراق به مذهب اشعری تدریس می نموده، (۳) سپس به ری مهاجرت کرده، و بر حسب خواهش مردم نیشابور بدانجا رفته و ساکن شده، و جهت او مدرسه و خانقاهی بنا کردند.

ص: ۱۲۸

۱- ریحانه الادب ۸:۱۳۷.

۲- تبیین کذب المفتری: ۳۱۹.

۳- تبیین کذب المفتری: ۲۳۲.

بالاخره به سال ۴۰۶ وفات یافته، و علت آن را مسموم شدن در مراجعت از غزنه نوشته اند، و پس از فوت در حیره مدفون گردیده و قبرش معروف است.

تعداد تألیفاتش را در اصول دین و اصول فقه و معانی قرآن حدود یکصد جلد نوشته اند.

از کلمات اوست که گوید: گرفتاری عیال نتیجه متابعت شهوات حلال است پس چه گمان می کنی در پیروی از شهوات حرام؟ (۱)

ابن اللبان

۱- ابوالمکارم احمد بن محمد بن اللبان اصفهانی. (۲)

۲- ابو محمد عبدالله بن محمد بن عبدالرحمن بن احمد اصفهانی، از مشاهیر فقهای شافعی و محدثین است که در بغداد و اصفهان و مکه از اکابر دانشمندان استماع حدیث نموده [و از مشایخ خطیب بغدادی است]، خطیب گوید که قرآن را در پنج سالگی حفظ نموده، (۳) در جمادی الآخره سال ۴۴۶ در اصفهان وفات یافته، کتاب الروضه از تألیفات اوست.

ابن لره (لزه)

۱- ابو عمرو بندار بن عبدالحمید لغوی، از بزرگان علم لغت و ادب است.

ص: ۱۲۹

۱- الکنی و الالقاب ۱: ۳۶۸.

۲- منتخب المختار: ۱۱۹.

۳- ریحانه الادب ۸: ۱۷۹ و تبیین کذب المفتری: ۲۶۱.

اغلب اشعار شعرای عرب جاهلی و اسلام را حفظ داشت. گویند: (۱) هفتصد قصیده که اول آن (بانت سعاد) بود در حفظ داشته، و در نحو نیز جامع آراء بصریان و کوفیان بود.

کتب زیر از اوست:

۱- جامع اللغة ۲- شرح معانی الباهلی ۳- معانی الشعر.

سال وفاتش معلوم نیست. از معاصرین متوکل عباسی (۲۳۲-۲۴۷) می باشد.

۲۰ محمد بن لره اصفهانی، مردی فاضل، و به دانستن علم حساب در زمان خود مشهور بوده. (۲) کتاب الجامع از تألیفات اوست.

ابن ماشاذه

شهرت چندین نفر است:

۱- ابوبکر محمد بن عبدالله بن علی بن ماشاذه، از متقدمین محدثین اصفهان.

۲- ابو عبدالله بن ماشاذه، که در محاسن اصفهان او را جزو متقدمین می شمارد.

۳- داود بن ماشاذه شیخ روایت ابن صیقل. (۳)

۴- عبدالله بن علی بن ماشاذه، از محدثین.

۵- ابوالحسن علی بن محمد بن احمد بن میله.

ص: ۱۳۰

۱- الکنی و الالقاب ۱: ۳۸۵.

۲- اخبار الحكماء قفطی: ۱۸۱.

۳- منتخب المختار: ۱۱۰.

از شیوخ فقها و بزرگان صوفیه است. در ظهر روز چهارشنبه عید فطر سال ۴۱۴ در اصفهان وفات یافت.

۶- محمد بن احمد بن میله مشهور به ماشاذه اصفهانی.

۷- ابو منصور محمود بن احمد بن عبدالمنعم بن ماشاذه اصفهانی.

فقیه واعظ مفسّر. در ۱۱ ربیع الثانی سال ۵۳۶ به مرض فجأه در اصفهان وفات یافت. (۱)

ابن مردویه

شهرت چندین نفر از فقها و محدثین قرن سوم و چهارم در اصفهان است که از آن جمله است: (مردویه به وزن منگوله)

۱- ابو عبدالله بن مردویه اصفهانی.

در محاسن اصفهان (۲۹) وی را از متقدمین محدثین اصفهان می شمارد.

۲- حافظ ابوبکر احمد بن موسی بن مردودیه.

معروف ترین نفر از این خاندان، در سال ۳۲۳ متولد، و در سلخ رمضان المبارک ۴۱۶ وفات یافته، (۲) از فقهاء و محدثین به شمار است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- تاریخ ۲- تفسیر قرآن ۳- کتابی در فضائل امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۴- مستخرج صحیح بخاری.

ص: ۱۳۱

۱- تبیین کتذب المفتری: ۳۲۷.

۲- فرهنگ نامه پارسی: ۶۴۴.

قبرش ظاهراً در سده ماربین اصفهان است و در آنجا به «بابا دو مرده» معروف است.

در معالم العلماء گوید: عامی مذهب است و کتابی در مناقب امیرالمؤمنین (علیه السلام) دارد، و پدر صاحب بن عباد، یعنی ابی الحسن عباد بن عباس بن عباد طالقانی اصفهانی از او نقل احادیث می کند.

وفاتش را در الکنی و الالقاب (۳۹۳:۱) در سال ۳۵۲ در اسکاف می نویسد. در ریحانه الادب (۲۰۰:۸) گوید: تاریخ وفات در الکنی و الالقاب اشتباه است. [و ۴۱۰ صحیح است].

۳- ابوبکر محمد بن احمد بن موسی، از متقدمین محدثین اصفهان است. (۱)

ابن مسکویه

ابو علی احمد بن محمد بن یعقوب بن مسکویه خازن رازی اصفهانی.

حکیم و فیلسوف و مورخ عالی قدر شیعی مذهب گویند: در اول مجوسی بوده و سپس مسلمان و شیعی گردیده (۲) و ظاهراً این مطلب خالی از اعتبار است، زیرا نام پدر و جدش مخالف این عقیده است. در زمان جوانی به خدمت ابن عمید رسیده. ابو حیان توحیدی درباره او عقیده خوبی ندارد و وی را به بخل زیاد و حرص شدید در جمع مال و طلب کیمیا سخت نکوهش می کند. وی خازن «کتابدار» فخرالدوله دیلمی بوده و

ص: ۱۳۲

۱- محاسن اصفهان: ۲۹

۲- تاریخ فلاسفه الاسلام و روضات: ۷۰.

بدین جهت به خازن شهرت یافته.

در کتاب دانشوران خراسان (۱۵۹:) و دیگر کتب نوشته اند که سلطان محمود، غزنوی خواجه ابوالفضل حسین بن علی میکال را نزد مامون خوارزمشاه گسیل داشته و این دانشمندان که در دربار او بودند را طلب کرد: شیخ الرئیس ابو علی سینا، ابوریحان بیرونی، ابوسهل مسیحی، ابوعلی مسکویه، ابن خمار و ابو نصر عراق. سه نفر از اینان نزد سلطان محمود رفتند، و سه نفر دیگر یعنی: ابن سینا و ابن مسکویه و ابوسهل خدمت سلطان محمود را نپذیرفته و به سمت گرگان حرکت کردند، و ابوسهل در راه از تشنگی بمرد (سال ۴۰۱ هـ.ق) و آن دو به سختی جان بدر بردند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- آداب العرب و الفرس، در اخلاق ۲- احوال الحكماء ۳- تجارب الامم، در تاریخ؛ مشهورترین تألیفات او ۴- ترتیب السعادات، در اخلاق ۵- تفضیل النشأتین ۶- طهاره الاعراق؛ معروفترین کتاب در اخلاق.

مجموعه تألیفاتش متجاوز از بیست و هشت مجلد می شود.

صاحب عنوان در ۹ صفر سال ۴۲۱ در اصفهان وفات یافته، در محله خواجه مدفون گردید، و محل قبرش ظاهراً حدود امام زاده باقر فعلی می باشد.

قمی در الکنی و الالقباب (۳۹۶:۱) گوید: قبره علی باب (درب جناد) فی اصفهان. و درب جناد تصحیف شده حسن آباد است، و مراد دروازه حسن آباد است که در اصفهان معروف است.

ص: ۱۳۳

ابن المظفر

ابن شیب در معجم الادباء (۴: ۱۰۱) در ضمن شرح حال احمد بن فضل باطرقانی گوید: پس از ابن المظفر امامت مسجد جامع اصفهان را یافت.

ابن مملک

ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن مملک اصفهانی جرجانی از بزرگان متکلمین شیعه در اصفهان است. شیخ طوسی وی را از مصنفین شیعه می‌شمارد. (۱) وی مؤلف کتاب الامامه و الجامع فی ابواب الکلام و نقض الجبائی فی الامامه می‌باشد. اولاً معتزلی بوده و شیعه گردید و با ابوعلی جبائی شیخ معتزله مناظراتی داشته است. به وسیله عبدالرحمن بن احمد بن خیرویه از مذهب اعتزال برگشته و شیعه شده است. وی همچنین مؤلف کتابی است به نام: المسائل و الجوابات. (۲)

ابن مندویه

شهرت جماعتی از محدثین و علما و شعرا و ادبای قرن سوم و چهارم و پنجم هجری در اصفهان است. (مندویه بر وزن زنگوله) که ذیلاً به نام عده ای از آنها اشاره می‌شود:

- ۱- ابوعلی احمد بن عبدالرحمن بن مندویه طبیب، مؤلف: ۱- اطعمه و اشربه ۲- الجامع الکبیر ۳- الطبیخ ۴- الکافی، در طب
- ۵- المدخل ۷- المغیث، در

ص: ۱۳۴

۱- فهرست چاپ نجف: ۱۹۳.

۲- الذریعه ۲۰: ۳۷۳.

طب ۷- نهاییه الاختصار ۸- نقض الجاحظ؛ و غیره.

در سال ۴۱۰ هجری وفات یافته است. (۱) از پزشکان بیمارستان عضدی بغداد است.

۲- عبدالرحمن بن مندویه، شاعر و ادیب، مؤلف الشعر و الشعراء. (۲)

۳- ابو محمد عبدالله بن محمد بن مندویه بن حجاج بن مهاجر شروطی اصفهانی.

۴- محمد بن عبدالرحمن طیب، در محاسن اصفهان وی را از متقدمین فضلالی اصفهان می شمارد.

۵- محمد بن مندویه طویل، قبل از ۳۰۰ هجری وفات یافته است.

۶- محمد بن مندویه غزال، محدث، از یحیی بن حاتم عسکری نقل احادیث می کند.

۷- ابو عبدالله محمد بن مندویه بن حجاج بن مهاجر، شاعر و طیب.

ابن منده

شهرت جماعتی کثیر از محدثین و مشایخ روایت و علمای اخبار در قرن چهارم و پنجم هجری در اصفهان می باشد که به بنی منده معروفند. ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود.

۱- ابو الطیب بن منده، از نحویین است که در محاسن اصفهان وی را از متقدمین نام می برد.

ص: ۱۳۵

۱- ادباء الاطباء ۱: ۳۹، ریحانه الادب ۸: ۲۳۳.

۲- اخبار الحكماء: ۲۸۵.

۲- احمد بن ابراهیم بن منده، متوفی به سال ۳۵۱. (۱)

۳- ابو عمرو احمد بن حسن بن منده، ساکن در نیشابور بوده (۲) است.

تذکر: برای تاریخ نیشابور در صفحه مذکور به نام دو نفر دیگر از دانشمندان اصفهان که در آنجا ساکن بوده اند اشاره می کند:

اول: ابو سعید احمد بن ابراهیم بن عبدالله الفقیه الاصفهانی.

دوم: احمد بن حسین بن بندار بن ابان اصفهانی.

۴- ابو یعقوب اسحاق بن محمد بن یحیی بن منده، فوت شهر رمضان ۴۰۱.

۵- اسحاق بن یحیی بن ابراهیم بن منده.

۶- ابوالقاسم عبدالرحمن بن محمد بن اسحق بن محمد بن یحیی بن ابراهیم بن منده بن ولید بن منده بن بطه بن استندار فیروزان بن چهار بخت: معروفترین افراد این خاندان است که در اخبار و احادیث، احاطه کامل داشته و تألیفاتی دارد. در سال ۴۷۰ هجری وفات یافته است. (۳)

در الکنی و الالقاب (۱:۴۱۴) گوید: واسع الروایه، حسن الخط، متوفی در ۴۷۰. مؤلف: ۱- حرمه الدین ۲- الرد علی الجهمیه ۳- صیام یوم الشک ۴- المستخرج فی الحدیث.

۷- عبدالله بن محمد بن منده.

۸- ابو عمرو عبدالوهاب بن محمد بن اسحاق بن منده متوفی ۴۷۵.

۹- عبیدالله بن محمد بن اسحاق بن یحیی، از محدثین.

ص: ۱۳۶

۱- اخبار اصفهان ۱: ۱۵۵.

۲- تاریخ نیشابور: ۷۶.

۳- ریحانه الادب ۸: ۲۳۴.

۱۰- عبدالله بن محمد بن منده.

۱۱- قاسم بن منده.

۱۲- حافظ ابو عبدالله محمد بن اسحق بن محمد بن یحیی، مؤلف کتاب: ۱- اسماء الصحابه ۲- التوحید ۳- طبقات الصحابه ۴- فتح الباب، در کنی و القاب ۵- امالی؛ و غیره.

در سال ۳۱۰ متولد، و در ۳۹۵ وفات یافته است.

۱۳- ابو جعفر محمد بن منده بن منصور، مؤلف کتاب جزء الحدیث. در ری و بغداد حدیث می گفته است.

۱۴- محمد بن منده بن مهریزد، ظاهراً از اصحاب حضرت جواد (علیه السلام) است. (۱)

۱۵- ابو عبدالله محمد بن یحیی بن ابراهیم، متوفی به سال ۳۰۱ هجری است. مادرش بره نام داشته و از قبیل بنی عبده بوده (۲) و به همین مناسبت این خاندان به عبدی نیز معروفند.

۱۶- ابو زکریا یحیی بن عبدالله، مؤلف تاریخ اصفهان، و متوفی به سال ۴۴۵ هجری. (۳)

۱۷- ابو زکریا یحیی بن عبدالوهاب بن محمد بن اسحق. در ۱۹ شوال ۴۳۴ متولد، و در روز عید قربان سال ۵۱۲ در اصفهان وفات یافت.

کتاب زیر از اوست:

۱- امالی ۲- تاریخ اصفهان.

ص: ۱۳۷

۱- فرهنگنامه پارسی ۱: ۶۵۹.

۲- ریحانه الادب ۸: ۲۳۴.

۳- ریحانه الادب ۸: ۲۳۴، لغتنامه.

در هدیه الاحباب درباره او گوید: عالم رفیع، بل خاتم جمیع (آخرین فرد معروف این خاندان) از کابر محدثین، کثیر الفضل و الروایه، معروف به محدث بن محدث بن محدث بن محدث (شش طبقه).

۱۸- یحیی بن ابراهیم بن منده (اولیه فرد مشهور این خاندان)

سلسله بنی منده به نام یحیی آغاز شده، و هم به نام یحیی خاتمه پذیرفته است. در هدیه الاحباب گوید: تا از این سلسله نام و نشانی بوده، عالمی از ایشان مشهور بوده که او را ابن منده می گفته اند.

منده بر وزن بنده و برخی آن را منده به ضم میم مخفف مانده تلفظ کرده اند.

ابن واضح [یعقوبی]

احمد بن ابی یعقوب اسحاق بن جعفر بن وهب بن واضح کاتب عباسی معروف به ابن واضح، و ابن یعقوبی، و گاهی او را یعقوبی گویند، اصفهانی شیعی، از قدمای مشاهیر مورخین و جغرافی دانان شیعه است. مردی جهانگرد بوده که مسافرت را دوست می داشته، و شرق و غرب (۱) بلاد اسلام را سیاحت کرده، در سال ۲۶۰ به ارمنستان رفته، سپس به هند، و از آنجا به مصر و بلاد مغرب، بعد از آن کتب تاریخی و جغرافیایی خود را به رشته تحریر در آورده است.

ص: ۱۳۸

۱- الکنی و الالقاب ۳: ۲۴۶.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اخبار الامم السالفه ۲- الاسماء ۳- البلدان، در جغرافیا ۴- التاريخ، که به تاریخ یعقوبی معروف است، و در دو مجلد به طبع رسیده است ۵- المسالك و الممالک ۶- مشاکله الناس لزمانهم؛ و غیره.

صاحب عنوان در سال ۲۸۴ وفات یافته است. (۱)

مخفی نماند که صاحب عنوان غیر از شیخ ابوبکر احمد بن یعقوب بن ناصح نحوی ادیب، شاگرد ابن منده اصفهانی است. (۲) وی در سال ۳۴۰ و اندی وفات یافته، و برادرش ابی الحسن محمد بن یعقوب بن ناصح ادیب نحوی متوفی به سال ۳۵۴ می باشد. هر دو برادر در نیشابور ساکن بوده اند.

ابن یمین

در اول کوچه شیخ ابو مسعود، کنار قبرستان قدیمی آب بخشان که اکنون خراب شده [میان شهداء] مقبره ای تا این اواخر بود معروف به ابن یمین.

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان و ری آن را منسوب به ابن یمین شاعر معروف قرن هشتم هجری می نویسد، و برای گفته خود دلیلی نمی آورد، و ممکن است مدفون در این مقبره ابن یمین شاعر دیگری باشد.

امیر محمود بن امیر یمین الدین طغرانی در حدود سال ۶۸۵ متولد، و در ۷۶۹ در فریومد (بر وزن بد صورت) وفات یافته، از شعرا و ادبای معروف است. (۳)

ص: ۱۳۹

۱- ریحانه الادب ۶: ۳۹۸.

۲- روضات الجنات: ۵۹.

۳- تاریخ ادبیات دکتر شفق: ۳۲۷.

غیر از کسانی که مذکور شدند عده ای دیگر نیز به «ابن» معروفند که در کتب مبسوطه به نام آنها اشاره شده است.

شیخ ابو اسحاق بن مجیر اصفهانی

در الذریعه (۳۰۲:۳) گوید: از مشایخ امامیه است، همچنان که در ریاض العلماء او را در باب کنیه ها مذکور داشته است.

کتاب تأویل الآیات از تألیفات اوست.

حاجی ابو تراب اصفهانی

از صلحای دهر، و از مصاحبین مولی محمد باقر مجلسی بوده، و به افاده فقه و حدیث مشغول، و اقوالش در شرعیات معتمد علیه، و روزگاری به آسایش داشته، (۱) در سال ۱۱۱۰ وفات یافته است.

پسرش: حاجی ابوطالب نیز از محدثین بوده و پس از پدر، به چند سال فاصله وفات یافته است.

میرزا ابو تراب خطاط

معروف به رئیس الخطاطین، از شاگردان مبرز میر عماد خطاط معروف است.

وی اولین کسی است که پس از کشته شدن استادش خود را بر سر نعش او

ص: ۱۴۰

رسانیده، و جهت او نوحه سرایی کرده، و جنازه استاد را با کمال احترام دفن نموده است. (۱)

او را طبعی روان بوده، و در مرثیه استادش اشعاری سروده که اول آن این است:

دهر پر فتنه و پر مشغله و پر غوغاست *** شرح این ماتم و این سوگ که را خود یار است

صاحب عنوان پس از وفات استاد خود دارالمشق داشته، و شاه عباس گاهی به دارالمشق او می رفته. در سن ۸۳ سالگی در سال ۱۰۷۲ وفات یافته؛ قبرش در جوار مزار خواجه صاین الدین ترکه (۲) می باشد.

فرزندش: امیر نظام الدین عبدالحی منشی اصفهانی نیز از خطاطین معروف است که نزد پدر تعلیم خط نموده، (۳) و پس از وفات، جنب پدر مدفون گردیده است.

فرزند دیگرش، میرزا نور الدین معروف به جواهر نگار بوده، او نیز از خوشنویسان معروف است.

و او غیر از: میرزا نورا فرزند صدر الشریعه اصفهانی خطاط است (۴) که از

ص: ۱۴۱

۱- پیدایش خط و خطاطان: ۸۱.

۲- اصفهان نور صادقی ۲۵۳.

۳- پیدایش خط و خطاطان: ۸۸.

۴- در تذکره محمد صالح اصفهانی آمده: میرزا نورا ولد قاضی غلامعلی قاضی اصفهان، و شاگرد میرعماد و هم مشق والد من ابو تراب بود. به هندوستان رفت، شاگردی ملا سلیمان کرده و از استادش پای کمی نداشت. متأخرین تذکره نویسان یعنی میرزا سنگلاخ و میرزا حبیب از وی نام برده، گویند که فرزند صدر الشریعه اصفهانی، و ملقب به مشکین قلم، و از شاگردان میرعماد بود. و گویند که میر، خط وی را به خط رشیدا ترجیح می نهاد، و از این رو پیوسته بین نورا و رشیدا نقار بود. نیز گویند که به امر شاه عباس شاهنامه ای نوشت. در اواخر از شاه عباس رنجیده به هندوستان رفت و به کیمیاگری افتاد و به سال ۱۰۷۰ در آنجا در گذشت. ر.ک: خوشنویسی در کتیبه های اصفهان: ۵۲-۵۳.

نمونه های خط او، کتبیبه ای است در داخل ایوان شرقی مسجد آقا نور، به خط نستعلیق، (۱) مورخ به سال ۱۰۳۴ «مسجد نور کعبه عجم است». (۲)

میرزا ابوتراب بروجردی

عالم فقیه زاهد، در محله شمس آباد ساکن بوده، و در مسجد آنجا امامت می نموده، در شب یکشنبه ۱۵ شوال سال ۱۳۲۸ وفات یافته، در تخت فولاد بیرون بقعه مادر شاهزاده مدفون شده است.

وی دارای چندین پسر بوده که از آن جمله است:

۱- حاج میرزا حسن بروجردی، که بعداً شرح حال او نوشته می شود.

۲- میرزا علی واعظ، از واعظ معروف، و محدثین محترم اصفهان بود. در ۲۵ ربیع الثانی ۱۳۵۸ وفات یافته، در صحن تکیه بروجردی مدفون گردید.

میرزا ابوتراب هرنندی

از سلسله نحوی های هرنند ساکن اصفهان است که عموماً به فضل و دانش مشهورند. در شعبان سال ۱۳۲۱ وفات یافته، در صحن سر قبر آقا (مقبره امام جمعه) مدفون گردید.

ص: ۱۴۲

۱- خط و خطاطان: ۱۶۹.

۲- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۵۰۳.

فرزند علامه سید صدرالدین محمد عاملی موسوی اصفهانی.

عالم فاضل بزرگوار، مادرش دختر شیخ جعفر کاشف الغطاء بوده، و نزد علمای اصفهان تلمذ فرموده، از مخصوصین آقا سید الله (۱) بید آبادی بوده، و به مصاهرت او نایل گردیده.

رسائلی در فقه و اصول نوشته و به نظر استاد رسانیده، و مرحوم سید، پشت آن تقریظی نگاشته، و از فضل و علم و بزرگواری مؤلف آن (۲) مدح و ثنا گفته است.

صاحب عنوان در سال ۱۳۲۴ قمری در اصفهان وفات یافته (۳) و در تخت فولاد در تکیه ای به نام خود که گاهی آن را به نام فرزندش حاج آقا مجلس نیز می خوانند مدفون گردید.

ماده تاریخ ساختمان بقعه این است: «قل أن الجنه للمتقين»

تاریخ وفاتش این است:

یکی آمد برون ز الهام غیب آورد تاریخش *** شده طیار سوی کوی حق روح ابو جعفر

مرحوم آقا سید ابو جعفر را اولاد چندی است که همگی از علما و فضلا به شمار می روند، و از جمله آنهاست:

مرحوم حاج آقا حسن خادم الشریعه، از علما و اتقیا به شمار می رفت، در عصر روز سه شنبه ۱۴ محرم سال ۱۳۷۹ به سن متجاوز از هشتاد سال وفات

ص: ۱۴۳

۱- اعیان الشیعه ۶: ۱۶۹.

۲- نقباء البشر: ۳۱.

۳- رجال اصفهان: ۸۵.

یافته، در جنب پدر مدفون گردیده.

عده کثیری از علما و دانشمندان در داخل بقعه و خارج آن مدفون می باشند، که ذیلاً به نام چند نفر از آنها اشاره می شود:

۱- سید آقا جان (خواجوی)

فرزند آقا سید محمد صادق، (۱) پدرش از علمای کاظمین و شاگرد و داماد آقا محمد کلباسی بوده، و فرزندش نیز از فضلا و ائمه جماعت در محله خواجو بوده، و داماد آقا سید ابوجعفر صدر می باشد.

۲- حاج سید اسماعیل ریزی

عالم فاضل محقق، (۲) از فضلاء شاگردان میرزای شیرازی بوده، و پس از وفات ایشان مدتی در نجف اشرف به درس آقا سید محمد کاظم یزدی حاضر شده، و در مسافرتی که به قصد زیارت مشهد مقدس به ایران آمد، در ماه صفر سال ۱۳۳۸ در اصفهان وفات یافته، در صحن تکیه حاج آقا مجلس مدفون گردید.

۳- حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی

اشاره

فرزند آخوند ملا عبدالجواد مدرس خراسانی فرزند ملا محمد علی بن ملا احمد تونی خراسانی. پدرش:

ص: ۱۴۴

۱- تاریخچه محله خواجو: ۷۲.

۲- نقباء البشر: ۱۴۷.

از علما و حکما و مدرسین حکمت در اصفهان، و از شاگردان آخوند ملا علی نوری بوده، و در شب غره ماه صفر سال ۱۲۸۱ وفات یافته است. تدریس کتب حکمت در عصر او بدو منتهی می شده است.

در مآثر و الآثار (۱۸۳:) درباره گوید: از علمای مشهور اصفهان بود، در فقه و اصول و طب و ریاضیات و ادبیات جمله مهارت کلی، و تدبری عظیم داشت.

صاحب عنوان: طبیبی فقیه، و فقیهی حکیم، و عالمی ادیب بود. در نزد پدر، و میر سید محمد شهبهانی، و ملا حسین علی توپسرکانی، و میر محمد صادق کتابفروش، و حاج سید اسدالله بید آبادی و دیگران در طب و حکمت تحصیل نموده است.

در مداوای بیماران و علاج امراض، نفسی عیسوی داشته، و تدریس طب قدیم در زمان او بدون منحصر بوده است.

در ۶ جمادی الاولی سال ۱۳۲۷ قمری وفات یافته، در یکی از اطاقهای غربی تکیه مزبور مدفون شد.

از آثارش کتابی مختصر در وبا به طبع رسیده است.

۴- حاج میرزا محمد باقر بروجردی

ابن حاج میر سید علی طباطبائی بروجردی، عالم فاضل محقق، از شاگردان پدر خود و مرحوم حاج سید مهدی نحوی و دیگران بوده، و به

عزت و احترام می زیسته، در ۲۲ رجب سال ۱۳۴۰ وفات یافته، (۱) در داخل بقعه مدفون گردید.

۵- آقا رضا طلاکوب

فرزند حسین ادیب و شاعر، (۲) متوفی در یکشنبه ۲۳ رمضان المبارک سال ۱۳۷۲ قمری.

۶- میرزا محمد مهدی (بید آبادی)

ابن سید محمد علی بن حاج سید محمد باقر حجه الاسلام بید آبادی، از علما و فضلا بوده، و در مسجد سید امامت داشته، در ۱۲ شوال سال ۱۳۲۶ وفات یافته است.

۷- حاج میرزا یحیی (بید آبادی)

فرزند حاج میرزا شفیع مستوفی (متوفی در سال ۱۲۸۱) عالم فاضل محقق مجتهد، جامع معقول و منقول، و از مدرسین فقه و اصول در اصفهان بوده، در ۱۲۵۰ متولد، و در روز جمعه دوم جمادی الاولی سال ۱۳۲۵ در اصفهان وفات یافته، در یکی از اطاقهای تکیه مزبور مدفون شد. (۳) مشارالیه رفیق و هم درس حاج میرزا حسین نوری بوده است، و در حدود سی مجلد کتاب و

ص: ۱۴۶

۱- رجال اصفهان: ۲۳۳.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۳۲۵.

۳- رجال اصفهان: ۸۶.

رساله و حاشیه نوشته که از آن جمله است:

- ۱- رساله در تعیین ثقل اکبر، در افضلیت عترت بر قرآن [هدایه المؤمنین]، و آن را در رد بر [رساله تبصره الاخوان] آخوند ملا اسماعیل خواجه‌ئی نوشته است ۲- رساله در خراج و مقاسمه ۳- رساله در خمس ۴- رسائلی در مباحث مختلفه فقه و اصول ۵- حاشیه بر خاتمه مستدرک تألیف حاج میرزا حسین نوری.

مولی ابوالحسن خواجه‌ئی

از دانشمندان و مطلعین از علوم قرآن بوده، رساله ای در تجوید به فارسی نگاشته، تاریخ تألیف ۱۲۲۵ هجری (۱) می باشد.

میرزا ابوالحسن حقایق

فرزند حاج محمد باقر (۲) حبیب آبادی بر خواری اصفهانی، عالم فاضل و شاعر و ادیب بوده، و در شب جمعه دوم ماه صفر سال ۱۳۲۸ وفات یافته، (۳) در تکیه فاضل سراب مدفون گردید.

ماده تاریخ وفات میرزای شیرازی را ضمن قطعه ای گفته، تاریخ این است:

بهر تاریخ او حقایق گفت *** گشت فائز بلطف ربّ سمیع

ص: ۱۴۷

۱- الذریعه ۱۱: ۱۲۶.

۲- نقباء البشر: ۳۵.

۳- رجال اصفهان: ۲۸.

میرزا ابوالحسن فروغی

فرزند میرزا محمد حسین بن آقا محمد مهدی ارباب فرزند حاج محمد رضا.

خاندان فروغی از خانواده های علمی و مفاخر اصفهان بلکه ایران به شمار می رود.

آقا محمد مهدی ارباب

آقا محمد مهدی (۱) از فضلا و از دانشمندان اصفهان است که در سال ۱۳۱۴ وفات یافته، و در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده.

کتب زیر از اوست:

- ۱- تاریخ اصفهان نصف جهان، که به طبع رسیده است ۲- جغرافیای اصفهان، که در ذیل جرائد دولتی آن وقت به طبع رسیده
- ۳- کتابی در محاکمه بین علم هیئت و نجوم قدیم و جدید ۴- نقشه ابنیه تاریخی اصفهان.

(آقا میرزا محمد حسین فروغی)

معروف به ذکاء الملک، و ملقب به ادیب، نویسنده ای توانا، و مترجمی زیر دست، و شاعری قادر است.

در ۱۵ ربیع الثانی سال ۱۲۵۵ متولد و در ۱۱ رمضان المبارک سال ۱۳۲۵ در

ص: ۱۴۸

۱- رجال اصفهان: ۲۳۲ و ۲۲۰، مآثر و الآثار: ۲۹۶.

مرحوم فروغی در اصفهان و عتبات تحصیل نموده، سپس به ایران مراجعت کرده، در طهران ساکن شده، با محمد حسن خان مراغه ای اعتماد السلطنه آشنا شده، و به واسطه او در دستگاه دولتی راه یافته، و تا آخر عمر معزز و محترم زیسته. مدتی در مدرسه علوم سیاسی تدریس می نموده، و سه سال ریاست آنجا را داشته است.

کتب زیر از تألیفات (۲) اوست:

۱- بدیع ۲- تاریخ ادبیات ایران ۳- تاریخ اسکند کبیر ۴- تاریخ مختصر ایران ۵- تاریخ ساسانیان ۶- تاریخ ایران از قبل از میلاد تا عهد قاجاریه ۷- تاریخ ایران قدیم ۸- ترجمه عشق و عفت ۹- ریحانه الافکار ۱۰- ژرژ انگلیسی ۱۱- سفر هشتاد روزه دور دنیا ۱۲- غرایب زمین و عجایب آسمان ۱۳- کبه هندی ۱۴- مجموعه نظم و نثر ۱۵- مسافرت مسیواستانله دور دنیا ۱۶- روزنامه تربیت، و غیره.

در مآثر و الآثار (۱۸۹:۹) گوید: در قوت عقل، و سعه خلق، و صفای نظر، و اتقان عقیدت، و لطف قریحت، و کثرت تجارب، و سیاحت نوادر و عجایب، بسیار کم نظیر است.

صاحب عنوان: در سال ۱۳۰۱ در طهران متولد گردیده و تحصیلات قدیم و جدید خود را در طهران به پایان رسانیده، از مفاخر علمی و ادبی ایران به شمار می رود.

ص: ۱۴۹

۱- تاریخ جراید و مجلات ۲: ۱۲۲.

۲- اصفهان «کتاب جوانان»: ۲۳۲.

مشارالیه کمتر گرد کارهای دولتی و سیاسی گشته و عموماً به خدمات علمی و ادبی اشتغال داشت. مدتی در دارالمعلمین عالی، تدریس تاریخ و جغرافیا می نمود، و زمانی نمایندگی دولت ایران را در سویس و جامعه ملل داشته، و در کنگره مستشرقین در خارکوف نیز شرکت نموده است.

کتب زیر از اوست:

۱- اوراق مشوش ۲- تاریخ ادبیات ایران، به اتفاق برادرش محمد علی فروغی ۳- سرمایه سعادت ۴- شرح حال آقا شیخ هادی نجم آبادی که در مقدمه تحریر العقلاء به چاپ رسیده است ۵- شیدوش و ناهید (منظومه) ۶- کتابی به فرانسه در موضوع عقاید فلسفی ۷- مجله فروغ تربیت، به صاحب امتیازی خود ایشان ۸- مجله تعلیم و تربیت را نیز یکسال سرپرستی و انتشار داده است. (۱)

صاحب عنوان در شب ۱۳ شعبان المعظم سال ۱۳۷۹ در طهران وفات یافته است.

از اشعار اوست:

من از این متاع دنیا به جوی نظر ندارم *** در سروری نکوبم، سر درد سر ندارم

تو و کوشش زیادت من و عزلت و قناعت *** که تو دردسر پسندی و من این هنر ندارم

ص: ۱۵۰

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۵۷ و سخنوران نامی معاصر ۴: ۲۶۹۷.

مولی ابوالحسن عاملی فتونی

فرزند مولی طاهر بن عبدالحمید، عالم فاضل محقق مفسر، از اجداد مادری صاحب جواهر، و شاگرد و مجاز از علامه مجلسی است.

چون مادرش خواهر امیر محمد صالح خاتون آبادی بوده وی را شریف گویند، و به مناسبت سکونتش در محله درب امام اصفهان به امامی معروف شده است.

در حدود سال ۱۰۷۰ متولد، و در ۱۱۳۸ در نجف اشرف وفات یافته است. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- رساله رضاعیه ۲- شرح بر کفایه سبزواری ۳- شرح بر مفاتیح موسوم به شریعه الشیعه (و دلائل الشریعه) ۴- صحیفه سجادیه ۵- ضیاء العالمین، در امامت ۷- طریق الروایه ۸- مرآه الانوار و مشکوه الاسرار در تفسیر ۹- نصایح الملوک، شرح عهد نامه مالک اشتر ۱۰- النسب ۱۱- تنزیه القمیین؛ و غیره.

حاج میرزا ابوالحسن عماد الشریعه

فرزند سید عباس، از حفاد میر محمد اشرف که پس از این شرح حالش نگاشته خواهد شد.

عالم فاضل، در خدمت آخوند کاشی، و ملا عبدالکریم جزی، و آقا سید محمد درچه ای، و آقا سید حسن مشکان طبسی (تولد حدود ۱۲۹۰ فوت شب سه شنبه ۱۸ ربیع الاول ۱۳۶۸ در طهران) و غیره تحصیل نموده، در سال

ص: ۱۵۱

۱- ریحانه الادب ۳: ۳۵۵ و مواضع متفرقه الذریعه.

۱۳۶۱ قمری به سن متجاوز از هفتاد (۱) در قریه خوزان مولد و موطن خویش وفات یافته، در مقبره امام زاده سید محمد مدفون گردید.

حاج میرزا ابوالحسن بروجردی

اشاره

فرزند حاج میر سید علی طباطبائی بن عبدالکریم بن علی بن میر سید محمد (جد مرحوم آیه الله العظمی حاج آقا حسین بروجردی).

عالم فاضل زاهد، از علما و مجتهدین بزرگ و مدرسین اصفهان، و از شاگردان حاج سید مهدی نحوی، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و حاج منیرزا بدیع درب امامی و دیگران بوده، سال ها در نجف اشرف در حوزه علمیه شرکت داشته و از محضر اساتید آنجا بهره مند گردیده، و پس از مراجعت به ایران مورد احترام (۲) و تجلیل واقع شده است.

در شب ۱۸ ذی قعدة الحرام سال ۱۳۴۸ قمری به سن قریب به هفتاد سال وفات یافته، تخت فولاد مدفون شد، و بعداً جهت او تکیه ای عالی بنا کردند (۳) که به نام او مشهور است، و جمعی کثیر از علما و شعرا در این تکیه مدفون می باشند که ذیلاً به نام عده ای از آنها اشاره می شود:

۱- شیخ ابو تراب مازندرانی

فرزند شیخ علی محمد مازندرانی، از سلسله مشایخ بید آباد، عالم و فاضل، فوتش در ۴ شنبه ۲۹ ذیقعدة سال ۱۳۶۳.

ص: ۱۵۲

۱- رجال اصفهان: ۲۳۶.

۲- رجال اصفهان: ۸۱.

۳- تاریخچه شهر سامرا: ۱۱۶.

۲- آقا شیخ اسدالله بید آبادی

معروف به حاج فاضل بیدآبادی، عالم فاضل، از مخصوصین حاج میرزا عبدالحسین مسجد شاهی، و پس از فوت ایشان به آخوند فشارکی پیوست. در مدرسه میرزا مهدی در محله بیدآباد امامت می فرمود؛ از مریدان و تربیت یافتگان حاج محمد جواد بید آبادی. در ۸ ذیقعده ۱۳۶۰ وفات یافته است.

۳- حاج میرزا محمد باقر امامی

ابن سید احمد، از سادات امامی اصفهان، عالم حکیم ادیب فاضل زاهد، از شاگردان جهانگیر خان قشقائی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی و دیگران بوده، و کتابی در حکمت و کلام تألیف فرموده.

در ظهر چهارشنبه (۱) ماه صفر سال ۱۳۶۴ وفات یافته، در یکی از اطاقهای شرقی تکیه بروجردی مدفون گردید.

نگارنده مدتی افتخار شاگردی ایشان را داشت.

۴- سید حسین بشارت

ملقب به بشارت حضور، شاعر و ادیب خطاط، از فضلالی اصفهان، در ۱۳۵۶ وفات یافته، در صحن مزبور مدفون گردید.

از اشعار اوست:

شبهای فراق چون سحرگاه شود *** هنگام دعا و ناله و آه شود

با دل به شکایت تو می پردازم *** اما نه چنان که ناله آگاه شود

ص: ۱۵۳

۵- آخوند ملا حسین کرونی مظاهری

اشاره

ابن محمد، عالم فاضل زاهد و ورع، از فضلالی گوشه نشین. در یکی از مساجد محله پاچنار امامت می نمود. در شب ۱۲ ربیع الاول ۱۳۷۵ وفات یافته، در بیرون بقعه مدفون گردید.

میرزا حسن مظاهری

برادرش: مرحوم حاج میرزا حسن نیز از علما و مجتهدین، و از شاگردان میرزا محمد هاشم و از مجازین از ایشان بود. در حدود سال ۱۳۶۸ در تیران کرون اصفهان به سن متجاوز از نود سال وفات یافت.

۶- آقا سید محمد رضا داماد

ابن سید حسن، از فضلالی اهل منبر و اتقیا، در ۱۳ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۴ وفات یافته، در بقعه مدفون گردید. علت شهرت ایشان به داماد آن است که پدرش داماد مرحوم حاج میرزا محمود کلباسی بوده است.

۷- آقا میرزا محمد رضا الهی

فرزند حاج ملا طاهر شهرکی شهرکردی، عالم فاضل زاهد، از شاگردان آقا سید محمود مغنی و آقا سید محمد باقر درچه ای و دیگران بوده،

ص: ۱۵۴

در شب شنبه ۱۵ ربیع الثانی سال ۱۳۶۱ وفات یافته، بیرون بقعه مدفون گردید. (۱)

۸- آقا میر سید علی مقدس

فرزند آقا سید ابراهیم حسینی، از علما و ائمه جماعت، در ذیحجه سال ۱۳۶۱ وفات یافته، در بیرون بقعه مدفون گردید.

۹- میرزا علی قمشه ای شمس آبادی

ابن ملا- قاسم، از احفاد میرزا حیدر علی مجلسی، واعظ کامل جامع، در جمعه ۱۸ ذی حجه الحرام سال ۱۳۷۰ وفات یافته، داخل بقعه مدفون گردید.

۱۰- آقا شیخ علی مدرس یزدی

فرزند آقا محمد (۲). عالم فاضل محقق زاهد متقی، تمام سطوح فقه و ادبیات عرب را در مدرسه صدر تدریس می فرموده، و عده ای کثیر از

ص: ۱۵۵

۱- فرزند وی: بانو ربابه الهی (۱۲۹۴-۱۳۵۹ش) است که بیشتر تحصیلات مقدماتی را در محضر پدر گذرانده و از درس بانوی مجتهده امین و شیخ مرتضی اردکانی نیز استفاده کرده، از وی آثاری باقی مانده، از آن جمله: الجته و الرضوان؛ توحید؛ چهل حدیث؛ کشکول الهی؛ لؤلؤ و مرجان و الدرّ و الیاقوت که همگی به چاپ رسیده اند. وی همچنین دو بار قرآن کریم را با دست خط خود به رشته تحریر در آورده است. این بانوی فاضله به علت ابتلا به سرطان در سن ۶۵ سالگی دار فانی را وداع گفت و در جوار قبر پدرش مدفون گردید. مشاهیر زنان اصفهان: ۶۷-۶۸.

۲- رجال اصفهان: ۸۲.

محضرش مستفید می شدند. عمری را به قناعت و زهد و استغنای طبع گذرانید، و از راه تصحیح کتب، اعاشه می فرمود. (۱)

در ۱۵ شعبان سال ۱۳۵۳ وفات یافته، در یکی از اطاقهای شمالی تکیه بروجردی مدفون گردید.

۱۱- ملا محمد همای

فرزند ملا حسن. (۲) عالم فاضل، و ادیب کامل، از مفاخر علمی و ادبی عصر حاضر در اصفهان بود.

ص: ۱۵۶

۱- در کتاب النجوم السرد آمده: آ شیخ علی مدرس بن آمحمد مسگر، در یزد خدمت آمیرزا علی مدرس (یزدی) تحصیل کرده و به اصفهان رفته، خدمت اساتید آنجا استفاده کرده، خیلی فاضل، و خیلی مقدس بوده، و سطوح را از حفظ تدریس می کرده، و به نماز استیجاری و روزه غالباً امرار معاش می کرده. النجوم السرد (نسخه خطی). برخی از شاگردان ایشان عبارتند از:

۱- شیخ عبدالجواد جبل عاملی ۲- شیخ عباسعلی ادیب ۳- سید عبدالحسین طیب ۴- سید حسین خادمی ۵- سید حسن مدرس هاشمی ۶- شیخ مجدالدین نجفی (مجد العلماء) ۷- حیدرعلی خان برومند گزی ۸- سید مرتضی پسندیده ۹- سیدمرتضی موحد ابطحی ۱۰- شیخ احمد فیاض ۱۱- سیدحسن احمدی ۱۲- سیدمحمد حسین مهدوی اردکانی ۱۳- سیدجمال الدین میر دامادی ۱۴- جلال الدین همایی ۱۵- سیدعلی اکبر هاشمی ۱۶- شیخ مرتضی حجت نجفی ۱۷- سید مهدی حجازی فروشانی ۱۸- شیخ ابوالقاسم اصفهانی ۱۹- سید کاظم گلپایگانی ۲۰- سید محمدرضا شفتی. به نوشته مرحوم مؤلف: فرزند ایشان مرحوم آقا میرزا محمد علی مدرس زاده از خطاطین و خوشنویسان معروف اصفهان و معلمین مدارس این شهر بود. سیری در تاریخ تخت فولاد: ۸۷.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۵۲۳.

در جمادی الاولی سال ۱۲۸۲ در قرایه همام از بلوک لنجان متولد گردیده، و مقدمات علوم را در محل تولد خویش آموخته، و در اصفهان به خدمت آقا سید محمود مغنی، و حاج آقا میرزا محمد باقر، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و آقا سید محمد باقر درچه ای و دیگران رسیده، و حکمت را نزد ملا محمد کاشانی و جهانگیر خان قشقائی و جمعی دیگر بیاموخت، تا خود عالمی جامع، و فقیهی بارع، و ادیبی کامل گردید.

از بدو تأسیس مدارس جدید در اصفهان، وارد خدمت فرهنگ شده و در مدارس جدید به تعلیم و تربیت جوانان کوشید.

نویسنده سال ها افتخار شاگردی این استاد ارجمند را داشته است. گاهی به مقتضای حال اشعاری می سرود.

سرانجام در شب ۱۴ رجب سال ۱۳۵۹ وفات یافته، در صحن تکیه بروجردی مدفون گردید.

۱۲- حاج میرزا مهدی مطمئن

معروف به ورش، فاضل ادیب و شاعر، و استاد در فن تجوید، از قُرّاء معروف اصفهان بود که عده ای کثیر در خدمت او تربیت شده، و خود از تربیت شدگان محضر مرحوم حاج سید علی زنجیره فروش بود.

در ۲۳ شهر صفر المظفر سال ۱۲۹۴ متولد، (۱) و در سوم ذیقعده سال ۱۳۷۰ وفات یافت.

ص: ۱۵۷

مولی ابو الحسن جاجرمی

ابن محمد کاظم، ساکن اصفهان، (۱) عالم فاضل متبحر جامع، ادیب و شاعر، معاصر فتحعلی شاه قاجار بوده.

وی را تألیفات کثیره است که از آن جمله است:

۱- اخلاق الاولیاء، منظومه فارسی است خطاب به فرزندش نصرالله، در سال ۱۲۳۹ گفته است ۲- برکات القائم (۲) ۳- تحفه الامیر ۴- جهادیه، در ۱۲۳۸ تمام شده * رساله در جبر و اختیار ۵- رایات الاجتهاد ۶- سؤال و جواب در عصمت و مطالب دیگر که از ملا علی نوری پرسیده است ۷- هدیه المکیه، و آن ارجوزه ای است در علم درایه برای فرزندش محمد حسین نوشته، و فرزند سابق الذکرش بر آن حواشی نگاشته ۸- ینایع الحکمه، در ۱۲۴۰ در اصفهان از تألیف آن فراغت حاصل کرده، و در ۱۳۰۸ در طهران به طبع رسیده است.

مؤلف کتاب الکرام البرره فرماید: مضمون آن است که پدر صاحب عنوان، مولی محمد کاظم بن محمد جرجامی مؤلف منتخب منشآت یوسفی باشد.

میرزا ابوالحسن سلطان الاطباء

فرزند میرزا محمد ملک الاطباء [احمد آبادی].

ص: ۱۵۸

۱- الکرام البرره: ۳۶.

۲- برکات القائم لایفاظ النائم رساله مفصّلی است به فارسی در بیان تحقیق و تفسیر مراحل عدل و ظلم که تألیف آن در سال ۱۲۳۹ ق پایان یافته، و نسخه آن در کتابخانه مجلس موجود است. از تحفه الامیر فی ابطال الجبر و اثبات التخییر، و اخلاق الاولیاء نیز نسخ خطی موجود است.

از اطبای معروف است، خود و پدرش در این شهر ساکن، و به مداوای بیماران اشتغال داشته اند، و در ۵ شنبه ۵ رجب ۱۲۶۹ در اصفهان وفات یافته، و قبرش در تکیه مادر شاهزاده است. (۱)

میرزا ابوالحسن جلوه

ابن سید محمد مظهر بن میر محمد صادق بن میر محمد حسین اول بن رفیع الدین محمد بن مهدی بن ابوالحسن بهاء الدین محمد بن میرزا رفیعا نائینی اصفهانی. حکیم و فیلسوف معروف. (۲)

جدش: میر محمد حسین [نائینی] شیخ الاسلام، و از علمای اواخر عهد صفوی است. در ۱۱۷۵ در اصفهان (۳) وفات یافته در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده.

رفیق شاعر اصفهانی در تاریخ وفاتش گوید:

گفتا رفیق از پی تاریخ آن امام (۴) *** یا رب بخلد جای محمد حسین باد

پدرش: سید محمد عالم و ادیب و شاعر بوده و در شعر «مظهر» تخلص می نموده، در سال ۱۲۵۲ قمری در زواره وفات یافته، شرح مسافرت او به هندوستان، و توقف سی و شش ساله اش در آن سامان شرح مفصّلی دارد.

ص: ۱۵۹

۱- رجال اصفهان: ۱۹۷.

۲- آتشکده اردستان: ۱: ۱۹۱.

۳- رجال اصفهان: ۱۴۴، آتشکده اردستان: ۲: ۲۸۴.

۴- به گفته مرحوم معلم حبیب آبادی «امام» تصحیف شده «مدام» است و در غیر این صورت سال مزبور از این شعر به دست نمی آید.

مشارالیه مؤلف کتابی است در احوال سلاطین صفویه که به خواہش سرجان ملکم انگلیسی آن را تألیف فرموده است. (۱)

صاحب عنوان: از حکمای بزرگ، و مفاخر علمی ایران و اسلام است.

در ذی قعدہ ۱۲۳۸ در احمد آباد گجرات ہندوستان متولد شدہ، و در شب جمعہ ۶ ذیقعدہ ۱۳۱۴ در طهران وفات یافتہ، در ابن بابویہ مدفون گردید.

شرح حال او در تمام کتب رجالی کہ در قرن اخیر تألیف گردیدہ مذکور است، و در آتشکدہ اردستان (۳۲۳) بہ طور تفصیل مرقوم؛ طالبین مراجعہ نمایند. (۲)

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اثبات حرکت جوهریہ ۲- رسالہ ای در ترکیب و احکام آن ۳- تصحیح مثنوی مولوی ۴- حواشی بر فصوص ۵- حواشی بر مبدأ و معاد صدرا ۶- دیوان اشعار ۷- ربط الحادث بالقدیم ۸- رسالہ ای در وجود و اقسام آن ۹- شرح حال مجمر ۱۰- شرح حال خودش کہ در جلد یکم نامہ دانشوران بہ چاپ رسیدہ است.

مرحوم جلوہ در تمام عمر چون بیشتر حکما و مرتاضین، مجرد زیست و اولادی ندارد، و اولاد و اعقاب عم بزرگوارش میرزا محمد حسین دوم در این

ص: ۱۶۰

۱- الذریعہ ۱: ۳۵۰.

۲- فاضل ارجمند غلامرضا گلی زوارہ نیز در کتابی بہ نام میرزا ابوالحسن جلوہ حکیم فروتن بہ بررسی زندگی جلوہ پرداختہ و کتابی خواندنی فراہم نمودہ است. و نیز ر.ک: تحریر ثانی تاریخ حکما و عرفای متأخر: ۴۶۷ تا ۴۹۱.

اواخر نام فامیلی جلوه انتخاب کردند، و در اصفهان و زواره و طهران ساکن می باشند.

میرزا ابوالقاسم طرب در ماده تاریخ وفات او گوید:

طرب از حزن پی سال وفاتش بنوشت *** بوالحسن جلوه کنان شد سوی فردوس برین

از اشعار اوست:

قصه بسی نادره است و مسأله مشکل *** این که ز من او نه آگه است و نه غافل

گاه کند خنده گه کناره که آرد *** حالت نومیدی و تصور باطل

خاک وجود تو زد به جان من آتش *** بار خدایا چه تعبیه است در این گل

جلوه نیارد گشود دفتر دانش *** عشق بیچید دستگاه فضائل

میرزا ابوالحسن نوری

فرزند میرزا محمد مهدی نوری مازندرانی. عالم فاضل محقق، در ۱۳۱۹ قمری در اصفهان وفات یافته، در تخت فولاد جنب

فاضلان مدفون گردید. (۱)

ص: ۱۶۱

ابوطالب اصفهانی

عالم فاضل، ادیب محقق، از اجله دانشمندان اصفهان است. در کربلا- نزد آقا سید علی صاحب ریاض و دیگران تحصیل نموده، و حاشیه ای بر سیوطی نوشته که بین العلماء و المحصلین مشهور است.

در سال ۱۲۳۷ در راه مکه وفات یافته است. (۱)

در مآثر و الآثار (۲۲۶) گوید: میرزا محمد حسین از نژاد میرزا ابوطالب اصفهانی محشی شرح سیوطی است بر الفیه ابن مالک، از فضلا و دانشمندان منحضر آقا میرزا زین العابدین امام جمعه طهران بوده، و در نوشتن نامه های شرعی و سجلات، مهارتی داشته، و گاهی در مسجد سلطانی خطبه می خوانده، و از طرف دولت «معتد الشریعه» لقب داشته است.

حاج ملا ابوطالب چهارسوقی

فاضل جامع واعظ، از فضلالی اهل منبر اصفهان بوده، در سال ۱۳۳۹ وفات یافته، (۲) در یکی از حجرات تکیه صاحب روضات مدفون گردید. او را «فخر الواعظین» می خواندند.

فرزندش: آقا میرزا علی فخر الواعظین نیز مردی کامل، و واعظی جامع بود، در حدود سال ۱۳۵۹ وفات یافت.

ص: ۱۶۲

۱- الکرام البرره: ۳۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۹۷.

مولی ابوطالب قزوینی اصفهانی

عالم فاضل، آشنا به علوم غریبه بوده، و کتاب فرائد الدرر را در جفر تألیف نموده، و دیگر رساله ای در نسبت بین حروف (۱) تألیف کرده است.

مولی ابوطالب لواسانی

مدرس مدرسه نیم آورد. عالم فاضل، و معروف به رمل و جفر بوده، و حدود سال ۱۲۶- قمری (۲) وفات یافته است. (۳)

میرزا ابوطالب فندرسکی

فرزند میرزا بیک، سبط میرزا ابوالقاسم فندرسکی. از شاگردان علامه ملا محمد باقر مجلسی است، عالم فاضل ادیب و منجم بوده، کتب چندی تألیف کرده است، (۴) از آن جمله است:

- ۱- بیان البدیع، در معانی، بیان و بدیع [مطبوع]. ۲- ترجمه روضه البهیة ۳- توضیح المطالب، در شرح خلاصه الحساب ۴- حاشیه بر شرح تذکره نصیریة تألیف شمس الدین محمد بن احمد خفزی (تذکره از تألیفات خواجه نصیر الدین طوسی است)
- ۵- ساقی نامه فارسی. در الذریعه (۹: ۴۲) گوید: دیوان اشعار و ساقی نامه و غزوات حیدری یک کتاب می باشد.

ص: ۱۶۳

۱- الکرام البرره: ۴۰.

۲- الکرام البرره: ۴۰.

۳- ظاهراً وی با عنوان قبلی متحد است. در قصص العلماء (۴۱) از شیخ عزیز الله بید آبادی (نواده آقا محمد بید آبادی) و ملا ابوطالب لواسانی به عنوان اساتید علوم غریبه نام برده شده است.

۴- مواضع مختلف الذریعه.

۶- المنتهی، در نجوم، ۷- نگارخانه چین؛ و غیره. (۱)

صاحب عنوان از معاصرین افندی مؤلف ریاض العلماء است و شرح حالش در کتاب نامبرده [۵:۵۰۰] مذکور است.

در الذریعه (۴:۱۰۵) گوید: به گمان من مادرش دختر سید امیر ابی الفتح معروف به میر میران فرزند میرزا ابوالقاسم فندرسکی باشد.

نویسنده گوید: پدرش میرزا بیک پسر میرفندرسکی بوده، و خود عالمی فاضل بوده (۲) و پس از مرگ [ظاهراً] در تخت فولاد جنب قبر جد خویش مدفون شده است.

شیخ ابوطالب زاهدی

فرزند ملا- عبدالله بن علی بن عطاء الله. عالم فاضل محقق، از شاگردان و مخصوصین آقا حسین خوانساری است، کتابخانه آبرومندی داشته، قریب ۵ هزار مجلد که بیشتر آن را خود تصحیح نموده. (۳)

ص: ۱۶۴

۱- اعیان الشیعه ۶: ۲۹۴.

۲- رجال اصفهانک ۲۰۶.

۳- به نوشته فرزندش حزین وی در سن ۲۰ سالگی بعد از تحصیل بسیاری از مطالب علمیه نزد مولانا فاضل ملا حسن شیخ الاسلام گیلانی به شوق ادراک صحبت فضلالی عراق به اصفهان آمده، در مدرس استاد العلما آقا حسین خوانساری به استفاده مشغول شدند، و فنون ریاضیه را در خدمت بطمیوس زمان علامی مولانا محمد رفیع که به رفیعیای یزدی مشهور است تکمیل نموده... جماعتی کثیر، از اصحاب تحصیل به برکت تربیت ایشان به مراتب عالیہ رسیدند. در هیچ فن از فنون علوم نبود که مهارتش به کمال نباشد، و با این حال هرگز مباحثات به علم چنان که رسم علما است نداشتی، و با ادنی کسی از اهل تحصیل و فرومایگان مصاحبانه سلوک کردی... علو نفسش چنان که در نظر همتش دنیا را قدر کف خاکی نبود، هرگز همت بر تحصیل مال و جاه دنیوی که ادنی تلمیذ او را به اندک مسامحه به وجه اکمل میسر بود نگماشت، و در طبع، اندیشه فزونی و تن آسایی نداشت. ر.ک: تاریخ حزین: ۱۴۸ تا ۱۵۱.

تألیفاتی دارد از آن جمله است: (۱) ۲- تفسیر آیه (قل الروح من امر ربی) ۲- رساله در علم، و تحقیق درباره آن ۳- رساله فی عمل المسبح و التمسع و الداره، که آن را فرزندش شیخ محمد علی حزین شرح نموده است. ۴- شرح قول ارسطو: «لم صار ماء المطر خفیفاً» به فارسی، که آن را نیز فرزندش شرح نموده است. ۵- شرح حدیث: «عرفت الله بفسخ الغرائم» که آن را فرزندش به فارسی ترجمه کرده است. ۶- رساله در حرکت، که آن را نیز فرزندش شرح نموده است.

نسب صاحب عنوان به شیخ زاهد گیلانی عارف مشهور می پیوندد، و در لاهیجان متولد گردیده، و در سن بیست سالگی به اصفهان آمده، و سال ۱۱۲۷ به سن شصت و نه سالگی (تولد حدود ۱۰۵۸) وفات یافته، در جنب قبر عالم و عارف ربانی ملا حسین گیلانی مدفون گردید.

شیخ محمد علی حزین

فرزندش: شیخ محمد علی حزین، عالم محقق کثیر التألیف، در ۱۱۰۳ در اصفهان متولد، و در ۱۱۸۱ در بنارس هند وفات یافته، همانجا مدفون گردید.

ص: ۱۶۵

۱- رجال اصفهان: ۹۸، ریحانه الادب ۱۶۶:۷، تاریخ علماء گیلان: ۴۲، اعیان الشیعه ۶: ۲۹۷.

متجاوز از یکصد مجلد کتاب، تألیف و شرح نموده است که از آن جمله است: تاریخ حزین، و تذکره حزین، که هر دو در اصفهان به طبع رسیده و این تألیف از آن استفاده زیاد شده است.

خاندان او در اصفهان، در محله بید آباد ساکن و به مشایخ معروفند، و بین آنها عده ای کثیر، عالم و ادیب و حکیم و شاعر برخاسته است.

میرزا ابوطالب اصفهانی

فرزند میرزا محمد علی بن میرزا کوچک بن حکیم داود هندی اصفهانی، و بنا به نوشته مطلع الشمس (۴۱۶:۲) فرزند میرزا علی رضا بن محمد علی است.

حکیم محمد داود ملقب به «تقرّب خان» طبیب شاه عباس دوم صفوی، و بانی مسجد حکیم در اصفهان است که در سال ۱۰۷۳ آن را در محل جامع جورجیر (۱) بنا کرده است.

قبر او و پسر و دخترش در بقعه ای مخصوص در پشت شبستان شمالی مسجد حکیم قرار داشت که در سال های اخیر جزو دکاکین شده و قبور از بین رفت.

در مطلع الشمس گوید: اسلافش از مشاهیر حکما و اطبا بوده اند. خود در واقعه ای به امر شاه ولایت (علیه السلام) به مشهد مقدس آمده، از طبابت به تولیت رسیده، و مدت سی و هفت سال به لوازم این منصب جلیل اشتغال داشت. در مسلک عرفان و تصوف و غالب معقولات و منقولات، از کابر عصر معدود

ص: ۱۶۶

می شد. در ۱۲۱۶ وفات یافته، ۹ پسر از او مخلف گردید.

در الکرام البرره (۴۳:) عیناً مطالب فوق نقل شده، فقط نام پدر از آن حذف گردیده است و نسبت به جد داده شده است.

میرزا ابوطالب حیات

فرزند میرزا نصیر اصفهانی، شاعر و ادیب، و از اخیار روزگار بوده، به غایت صاحب همت و بلند فطرت، و در علم استفیاء مهارتش به کمال بوده، (۱) در سال ۱۱۳۵ فوت شده.

از اشعار اوست:

لب به خواهش نگشودم و از آن خشنودیم *** که مراد دو جهان قابل اظهار نبود

ابو عبدالله معصومی

حکیم و فیلسوف، از دانشمندان حکمای اسلام، و ارکان علمای اعلام، (۲) و فقهای فخام، از شاگردان و مخصوصین ابن سینا بوده، و استاد درباره او گفته است: «ابو عبدالله منی بمنزله ارسطاطالیس من افلاطون».

پس از فوت استاد، در اصفهان ساکن بوده، و تدریس حکمت و فلسفه می فرموده، در حدود سال ۴۵۰ هجری وفات یافته است.

کتب زیر از اوست:

۱- جواد ۱۸ مسأله که ابوریحان از ابن سینا کرده، و استاد جواب آن را بدو

ص: ۱۶۷

۱- تذکره حزین: ۱۹۴.

۲- نامه دانشوران ۵۶۹:۲.

حواله نموده ۲- رساله ای در حفظ الصحه ۳- شرح کلمات متقدمین از حکما ۴- مفارقات عقلیه ۵- رساله ای در منطق؛ و غیره.

ابن سینا رساله عشق را به نام وی نگاشته است.

در کتاب دره الاخبار (۶۰:) گوید: در اسمش اختلاف کرده اند که احمد است یا محمد بن احمد؛ از کلمات اوست که می گوید: متکبر به هیچ زمانی بستوده نباشد، و غدار در هیچ حال دوستی نبیند. شتاب کاری، درختی است که ثمره آن جز پشیمانی نباشد.

در کتاب ادباء الاطباء (۲۶:۱) نقل از محبوب القلوب گوید: وی از جمله حکمایی است که سلطان محمود آنان را به قتل رسانید؛ سپس خود آن را با نقل تاریخ، رد می نماید، زیرا وفات سلطان محمود غزنوی در سال ۴۲۱ بوده است، و فوت صاحب عنوان در حدود ۴۵۰.

ابوعلی رودباری

حاج زین العابدین شیروانی در کتاب خود (۱) گوید: رودبار نام بلوک چند است... دیگر: رودبار اصفهان، در کنار زنده رود در میان تلال اتفاق افتاده. جایی خوش، و هوایی دلکش، و شیخ ابوعلی که یکی از مشایخ سلسله علیّه است از همین رودبار بوده، فقیر امسال (سال تألیف کتاب) به زیارت آن بزرگوار موفق شده، در آن قریه که مدفون است مشهور به ده بوعلی است.

در طرائق الحقایق (۲:۲۳۵) گوید: العالم بحقایق الشریعه... ابوعلی

ص: ۱۶۸

احمد بن محمد بن ابی القاسم بن منصور، رودباری.

و ابن اثیر در کامل التواریخ ضمن وقایع سال ۳۲۲ گوید: در این سال، ابو علی محمد بن احمد بن قاسم رودباری وفات یافت؛ و ۳۲۳ نیز گفته شده است.

در قریه بابا شیخ علی در لنجان اصفهان، امام زاده ای است که در لوح آن نوشته است: «فضل علی بن احمد بن محمد حنفیه» و در بیرون بقعه بر دیوار کتیبه سنگی نصب است بدین عبارت: «توفیق یافت در عمارت این بقعه متبرکه عارف معارف ربانی بابا شیخ علی رودباری رحمه الله علیه، عزت و رفعت پناه شهسوار بیک ابن مرحوم مهتر علی کوچک فی ۱۰۴۴».

در تذکره الاولیاء (۲: ۲۳۹) گوید: در مرو مقیم بود.

و در روضات الجنات از رساله قشیری نقل شده که از بغداد به مصر اقامت نمود، و در آنجا سنه ۳۲۲ وفات یافت.

نگارنده را عقیده بر آن است که مدفون در قریه مزبور: ابوعلی رودباری معاصر جنید و دیگران نبوده، و ظاهراً یکی از عرفای قرن هفتم یا هشتم باشد.

ابو غریب اصفهانی

از عرفا و صوفیه اواخر قرن سوم و اوایل قرن چهارم بوده، و در طرطوس زندگی می نموده است. (۱)

ص: ۱۶۹

ابوالفتح اردستانی

عبدالجبار بن عبدالله بن برره اردستانی اصفهانی، در شهر ربیع الاول سال ۳۷۸ متولد، و در محرم سال ۴۶۸ در اصفهان وفات یافته، از ثقات محدثین و بزرگان روات به شمار می رود. (۱)

ابوالفتح سامانی

ابوالفتح شاعر سامانی، فرزند بابا خان، متخلص به «دهقان» ملقب به «سیف الشعراء» ادیب فاضل، و شاعر ماهر بوده، در انواع فنون سخن، از قصیده و غزل مهارت داشته، (۲) و بیشتر غزل می گفته است.

شرح حال نسبتاً مفصلی از او در مقدمه دیوانش که به نام شکرستان است به قلم دانشمند محترم آقای عبدالحسین سپنتا (شاعر و ادیب گرانمایه معاصر) به طبع رسیده است، طالبین مراجعه نمایند.

آثار او عبارت است از: ۱- شکرستان ۲- مثنوی سلیمان و بلقیس، شامل هفتصد بیت ۳- هزار و یکشب، که نظم الف و لیل می باشد، در حدود هفتاد هزار بیت، که شاهکار ادبی اوست و به طبع رسیده است.

دهقان در حدود سال ۵-۱۲۶۷ متولد، و در ۱۳۲۶ در قریه سامان وفات یافته، و همانجا مدفون گردید.

میرزا ابوالقاسم ذوقی در تاریخ وفات او گوید:

مرغ طبع ذوقی خواند مصرعی به تاریخش *** در حدیقه ها بارم لاله کار شد دهقان

ص: ۱۷۰

۱- آتشکده اردستان ۲: ۲۶۲.

۲- تاریخچه شعرای چهار محال: ۸۶.

دیگر از آثار او کتاب باستان نامه است (۱) شامل اشعار تاریخی و افسانه های ملی.

از اشعار اوست:

ماه من آفتاب تابد صبح *** تو به وقت غروب آمده ای

فرد مانند استخاره بیا *** تا بدانم که خوب آمده ای

در دو کتاب نامبرده، مجموعاً شرح حال بیست و چهار نفر از شعرای سامان ذکر شده است که در اینجا فقط به نام یکی از آنها اشاره می شود:

عمان سامانی

میرزا نورالله فرزند عبدالله ملقب و مشهور به تاج الشعراء، شاعر ادیب و عارف، پدرش «ذره» تخلص می نموده، و او فرزند عبدالوهاب «قطره» است، از خاندانی ادیب و شاعر.

در حدود سال ۱۲۳۹ متولد گردیده، و کمی تحصیل نموده، در خدمت آقا میر محمد هادی پاقلعه ای به فقر مشرف شده.

کتب زیر از اوست:

۱- دیوان اشعار، محتوی قصاید و غزلیات و غیره ۲- گنجینه الاسرار، مثنوی در مرثیه حضرت سید الشهداء علیه السلام که چندین مرتبه به طبع رسیده ۳- مخزن الدرر، در تذکره شعرای سامان.

از اشعار اوست:

ص: ۱۷۱

۱- جغرافیا و تاریخ چهار محال: ۱۱۱.

در عنان گیری حضرت زینب سلام الله علیها:

خواهرش بر سینه و بر سر زنان *** رفت تا گیرد برادر را عننان

سیل اشکش بست بر شه راه را *** دود آهش کرد حیران شاه را

در قفای شاه رفتی هر زمان *** بانگ مهلاً مهلاًش بر آسمان

کای سوار سر گران کم کن شتاب *** جان من لختی سبکتر زن رکاب

تا ببوسم آن رخ دلجوی تو *** تا ببویم آن شکنج موی تو

شد سراپا گرم شوق و مست ناز *** گوشه چشمی به آن سو کرد باز

دید مشکین مویی از جنس زنان *** بر فلک دستی و دستی بر عنان

زن مگو مرد آفرین روزگار *** زن مگو بنت الجلال اخت الوقار

زن مگو خاک درش نقش جبین *** زن مگو دست خدا در آستین

خاندان عمّان عموماً ادیب و شاعر بوده اند، ذیلاً شجره آنان به نظر قارئین محترم می رسد.

قطره (عبدالوهاب بن مهدی)

۱۱۹۸-۱۲۷۰

دریا (لطف الله) ذره (عبدالله) امان الله

۱۲۲۵-۱۲۹۰ ۱۲۴۰-۱۲۸۵ سیار (محمود)

خورشید (شکرالله) عمان (نورالله) قلزم (عزیزالله)

۱۲۶۷-۱۳۰۷ ۱۲۵۹-۱۳۱۷ تولد ۱۲۷۱

محیط (عبدالله)

۱۲۹۰-۱۳۵۵

ص: ۱۷۲

ابوالفتوح قمیسه ای

عالم و فاضل حکیم بوده، و در قرن دوازدهم می زیسته است، و حواشی بر شرح اصول کافی نگاشته که آن را فرزندش محمد مهدی قمیسه ای در نسخه ای از کتاب مرقوم، که در تاریخ ۲۶ شعبان سال ۱۱۳۳ از کتابت آن فراغت یافته است، نقل نموده است. (۱)

ابوالفتوح عجلی اصفهانی

منتخب الدین اسعد بن ابی الفضائل محمود بن خلف بن احمد بن محمد عجلی اصفهانی، فقیه و محدث شافعی، از اعظام فقها و اکابر فضلا است که جهت آموختن حدیث به شهرهای مختلف مسافرت نموده، و در نزد اساتید هر محل علم آموخته، و از راه کسب و صحافی امور زندگانی خود را می گذرانده است.

در ۲۲ صفر سال ۶۰۰ هجری وفات یافته، قبرش در بقعه امام زاده ابراهیم در قبرستان طوقچی است که اکنون در شمال دبیرستان هاتف قرار دارد.

کتاب زیر از تألیفات اوست:

۱- تتمه التمه، در تتمیم کتاب تتمه الابانه تألیف عبدالرحمان بن مامون شافعی، متوفای سال ۴۷۸، و آن تتمیمی است بر کتاب ابانه شیخ ابوالقاسم فورانی، متوفای سال ۴۶۱ در فقه شافعی.

۲- شرح مشکلات الوجیز تألیف غزالی (دو شرح یکی مختصر، و دیگری مفصل) و غیره. (۲)

ص: ۱۷۳

۱- الذریعه ۹۸:۱۳.

۲- ریحانه الادب ۲۲۶:۷.

در مجالس المؤمنین در شرح حال ابوالفتوح رازی گوید: از بعضی از ثقات مسموع شده که قبر شریفش در اصفهان است.

و در حدیثه الشیعه مقدس اردبیلی فرماید: در اصفهان ابوالفتوح شافعی سنی صوفی را ابوالفتوح رازی نام کرده، و به سنت پدران خویش که سنی بوده اند آن را زیارت می کند.

نگارنده گوید: منشأ اشتباه برخی از مردم اشتراک کینه و شهرت بین العوام است، ضمناً برخی وی را شیعه می نویسند. (۱)

ابوالفرج اصفهانی

علی بن حسین بن محمد (هیثم) بن احمد بن هیثم بن عبدالرحمن بن مروان بن عبدالله بن مروان حمار (آخرین خلیفه اموی).

ادیب نحوی لغوی، و مورخ کاتب و شاعر، از مشاهیر دانشمندان است.

معروف است که شیعه زیدی بوده، لکن آنچه به نظر می رسد شیعه بودن را بهانه کرده تا مطاعن بنی عباس را یک به یک، در زیر ذره بین انتقاد، بزرگ نموده و در کتب خویش بنویسد، اما آنجا که به مطاعن بنی امیه می رسد، به دیده اغماض نگریسته، و به طور اجمال برگزار می کند. و دیگر آن که کتاب ها در وصف خاندان خویش نوشته، و به اندلس (اسپانیا) نزد خلفای اموی آنجا فرستاده، و هدایا دریافت نموده است.

در هر حال، از مورخین و دانایان به علم موسیقی بوده، در ۲۸۴ متولد، و در

ص: ۱۷۴

روز چهارشنبه ۴ ذی حجه الحرام سال ۳۵۷ یا ۳۶۰ در بغداد وفات یافته است.

معروف ترین کتابش: اغانی، و مقاتل الطالبیین می باشد.

کتاب های: التنزل فی امیر المؤمنین (علیه السلام) و ما نزل فی امیر المؤمنین (علیه السلام) نیز منسوب بدوست.

حاج شیخ ابوالفضل ریزی

فرزند مرحوم آقا شیخ عبدالوهاب. پدرش:

[شیخ عبدالوهاب ریزی]

عالم و فاضل و مجتهد جامع بوده، در اصفهان نزد سید حجه الاسلام، و در نجف تحصیل نموده، و پس از مراجعت در وطن خویش ساکن گردیده، و به ترویج دین و اجرای احکام پرداخته، و پس از وفات، در مسجد خویش، در اطافی مخصوص مدفون گردید. (۱)

صاحب عنوان، عالم و فاضل محقق جامع مجتهد فقیه اصولی، (۲) در اصفهان و نجف اشرف در نزد اساتید آنجا تلمذ نموده، و از اساتید خود به دریافت اجازه روایت و اجتهاد مفتخر گردیده، که عبارت است از اجازه از حاج میرزا حبیب الله رشتی، و آقا سید محمد کاظم یزدی، و آخوند ملا

ص: ۱۷۵

۱- از آثار او القسطاس المستقیم که تعلیقه ای مفصل بر قوانین الاصول است در کتابخانه دانشگاه اصفهان موجود است و مؤلف خود را: ابن یار علی الریزی اللنجانی الاصفهانی عبدالوهاب معرفی نموده. نسخه موجود جلد اول تعلیقه اوست.

۲- رجال اصفهان: ۸۵.

محمد کاظم خراسانی.

پس از تکمیل تحصیلات به اصفهان مراجعت نموده، و گاهی در شهر، و اغلب در قصبه ریز ساکن بوده، و در همانجا وفات یافته، و جنازه او با تجلیل و تکریم به شهر منتقل گردیده، در تکیه آقا شیخ مرتضی ریزی (برادر نامبرده) مدفون گردید.

شیخ ابوالقاسم اصفهانی

از علمای بزرگ، و از دانایان به علوم قرآن بوده، و از معاصرین (۱) حاج سید محمد باقر حجه الاسلام، و از شاگردان میرزای قمی، و سید شفتی و مولی ابوالحسن قاری اصفهانی بوده، و مورد قبول علمای زمان خود بوده، به طوری که آقا محمد مهدی کلباسی به مواعظ کلمات او توجه می فرموده است.

میرزا ابوالقاسم خطاط

از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری است. (۲) از آثارش قرآنی است به خط نسخ، مورخ به سال ۱۲۲۰ در کتابخانه سلطنتی طهران، و این سال ظاهراً سال وفات او نیز می باشد.

ص: ۱۷۶

۱- الکرام البرره: ۴۳.

۲- گنجینه قرآن: ۷۹.

میرزا ابوالقاسم مرعشی خلیفه سلطانی

عالم جلیل، و محدث فقیه، و متصدی تولیت آستانه مقدسه حضرت رضا (علیه السلام) از طرف شاه طهماسب اول، به شراکت با میر کمال الدین محمد استر آبادی بوده.

تألیفاتی دارد که از آن جمله است: کتابی در تراجم علما و فضیلتی خاندان خویش. (۱)

ملا ابوالقاسم ذهبی خراسانی

عارف کامل، از مشایخ سلسله ذهییه بوده، (۲) وفاتش در سال ۱۳۰۳ روی داده است. در بقعه علی بن سهل مدفون شد.

ابوالقاسم نائینی اصفهانی

از اطباء و پزشکان و مؤلفین بوده، از آثارش (۳) کتابی است در معرفت اقسام تب که نسخه آن در کتابخانه دانشکده پزشکی طهران موجود است بدون تاریخ. (۴)

ص: ۱۷۷

۱- اعیان الشیعه ۷: ۷۲.

۲- رجال اصفهان: ۱۳۹.

۳- فهرست کتب دانشکده: ۴۴۷.

۴- در کتاب الذریعه (۱۶: ۲۴) آمده: ناصر الملوك في الطب. للميرزا ابي القاسم النائيني الملقب به سلطان الحكماء م ۱۳۳۲، ينتهي نسبه الى السلطان شاه محمد خدا بنده المغولي. طبع بطهران على الحجر.

عارف. در تذکره الاولیاء (۲: ۲۶۱) گوید: محمد نصر آبادی... در عهد خود مشارالیه بود در انواع علوم، خاصه در روایات عالی و علم احادیث... استاد جمیع اهل خراسان بود بعد از شبلی، و او خرید مرید شبلی بود، و رودباری و مرتعش را یافته بود، و بسی مشایخ کبار را دیده بود. (شیخ عطار در تذکره الاولیاء تقریباً هفت صفحه درباره او مطالبی نقل می کند، طالبین مراجعه کنند).

در طرائق الحقایق (۲: ۲۱۰) گوید: شیخ ابوالقاسم ابراهیم بن محمد بن محمودیه نصر آبادی از نصرآباد خراسان است، در نیشابور بوده، و در مکه مجاور شده، و در ۳۷۲ در همان جا (یا شهر مدینه) از دنیا رفته است.

با در نظر گرفتن مطالب فوق چنین به نظر می رسد که مدفون در نصر آباد اصفهان عارفی است غیر از صاحب عنوان، و ظاهراً مؤلف ریحانه الادب (۶: ۱۷۷) که خاناه او را در نصر آباد می نویسد نظر به شهرت داشته است.

در قریه نصرآباد مارین اصفهان، مدرسه و خانقاهی است منسوب به شیخ ابوالقاسم نصر آبادی عارف که در سال ۸۵۴ خواجه صدرالدین علی طیب (جدّ اعلاّی میرزا طاهر نصر آبادی) آن را بنا نموده، که قسمتی از کتیبه سر در آن هنوز باقی است. (۱)

ذیلاً به نام چندین نفر از منسوبین به نصر آباد اشاره می شود:

ص: ۱۷۸

۱- میرزا اسماعیل

فرزند میرزا محمد، به هندوستان رفته، و در آنجا فوت شده، شاعر و خطاط، شکسته نویس.

۲- میرزا امین

در حساب و نجوم مهارت داشته، و خط نسخ و تعلیق را خوش می نویسته، و شعر نیکو می گفته.

۳- بدیع الزمان نصر آبادی

فرزند میرزا طاهر نصر آبادی، شاعر و ادیب، در تاریخ گویی و معما مهارت داشته است، (۱) منصب ملک الشعرائی شاه سلطان حسین صفوی را داشته، و در ۱۱۲۰ و اندی به سن بیشتر از هفتاد سال (۲) در اصفهان وفات یافته است.

۴- میرزا حسن علی نصر آبادی

از مصاحبین و معاشرین شیخ بهایی بوده، و در دستگاه سلاطین صفویه مصدر امور بوده. در اوایل جلوس شاه صفی فوت شده است.

ص: ۱۷۹

۱- تذکره حزین: ۸۲.

۲- خزانه عامره: ۱۵۱.

۵- صابر علی شاه نصر آبادی

عارف، مرید مجذوب علی شاه (۱) بوده، در بستان السیاحه مقامات عرفانی او را بسیار ستوده.

مشارالیه از نصر آباد جرقویه است. در ماه رمضان سال ۱۲۶۸ وفات یافته، قبرش در نصر آباد جرقویه است.

در طرایق الحقایق (۱۸۳:۳) درباره او گوید: در صدق و صفا، و مهر و وفا، وجود و سخا، ممتاز، و در کسر نفس، و طهارت ذیل، و صفوت ضمیر، و حسن معاشرت، با امتیاز.

۶- میرزا صادق نصر آبادی

فرزند میرزا صالح. شاعر متخلص به «مینا» در هند متولد گردیده، و هم در آنجا به سال ۱۰۶۱ وفات یافته. مشارالیه عموی میرزا طاهر مؤلف تذکره است.

از اشعار اوست: (در صفت شکار).

ز پیش من گریزان گشت نخجیر*** چو امید جوانی از دل پیر

گمان در گردن کردم به نیرو*** تو گفتی چشم دلدار است و ابرو

۷- میرزا صالح نصر آبادی

جد پدری میرزا طاهر نصر آبادی است. به هندوستان رفته و در آنجا وفات یافته است.

ص: ۱۸۰

از اشعار اوست:

برگرد چمن بسی دویدیم چو آب *** جز عکس گل و لاله ندیدیم چو آب

از باد ز بی دلی تپدیم چو آب *** در خاک ز ماندگی خزیدیم چو آب

۸- میرزا طاهر نصرآبادی

مؤلف تذکره نصرآبادی. شاعر فاضل ادیب، از شاگردان علامه آقا حسین خوانساری است.

مشارالیه به مناسبت تألیف تذکره شعرا که در آن نام تقریباً هزار نفر از شعرا ثبت است خدمتی شایان به ادبیات و تاریخ نموده است.

در ۱۰۲۷ متولد، و در ۱۰۸۳ کتاب خود را تألیف نموده، و شاید تا حدود سال ۱۲۰۰ زنده بوده است.

قبرش در مقبره ای در نصرآباد است که معروف به مقبره میرزاها می باشد. از اشعار اوست که در توحید گفته:

ای ز گل تازه و تر شاخسار *** حمد تو گوید همه بر شاخسار

مهر و مه از پرتو تو با چراغ *** از تو چه فردوس و چه صحرا چه باغ

۹- خواجه صدرالدین علی طبیب

جد اعلای میرزا طاهر. در اصفهان سمت حکمرانی داشته، و بانی مدرسه و خانقاه نصرآباد است.

۱۰- میرزا محمد نصرآبادی

فرزند میرزا اسد نصرآبادی، شاعر و ادیب بوده.

ص: ۱۸۱

۱۱- آقا محمد نصر آبادی

فرزند آقا نجاتعلی نصر آبادی جرقویه ای، در ذی حجه سال ۱۲۸۱ فوت شده، در دم در شمالی بقعه فیض در تخت فولاد مدفون گردید.

۱۲- ملا شمس الدین محمد نصر آبادی

(۱)

عالم فاضل، و حکیم کامل بوده، در ۱۱۵۰ وفات یافته، قبرش در وسط قبرستان طوقچی قرار داشته که اکنون از بین رفته است.

(۲)

۱۳- میرزا مؤمن نصر آبادی

از بستگان نصر آبادی است که علاوه بر آن که شاعر و ادیب بوده، در علم سیاق نیز مهارت داشته است. (۳) از اشعار اوست:

هرگز نداشتم به دل از دشمنان گره *** از دوستان فند به دل دوستان گره

بست و گشاد کار تو در دست دیگری است *** زان رو نمی گشایدت از این و آن گره

ص: ۱۸۲

۱- رجال اصفهان: ۱۳۹.

۲- به نوشته صاحب الرحله بر لوح مزار او چنین نگاشته شده بود: العلامة الزاهد الحکیم المتأله المتوفی سنه ۱۱۵۰. مجله میراث شهاب ش ۲۲: ۸.

۳- شماره های ۱۲، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۳، ۲، ۱ از تذکره نصر آبادی: ۴۵۱ تا ۴۵۷.

۱۴- آقا نجات علی نصر آبادی

عارف کامل، در ۱۲۸۶ وفات یافته. (۱)

فرزندش: آقا عبدالجبار نیز در رشته تصوف و عرفان به مقاماتی رسیده، و در ۱۳۰۷ وفات یافته است.

وی نیز از نصر آباد جرقویه است، و به وسیله صابر علی در رشته عرفان وارد گردیده است.

میرزا ابوالقاسم رشتی

اشاره

ابن محمد ابراهیم رشتی اصفهانی، (۲) عالم فاضل ادیب محقق، مؤلف کتاب «تحفه الناصریه» در فنون ادب، که منتخبی است از اشعار عرب با ترجمه آنها، در سال ۱۲۷۸ به طبع رسیده است.

صاحب عنوان در اصفهان ساکن، و در مدرسه نیم آورد ادبیات عرب تدریس می نموده، و پس از وفات در بقعه هارون ولایت مدفون شده.

این شعر از اوست:

لبن از بهر علاج آمده افعی زده را *** افعی زلف تو عالم زد و خود در لبن است

شیخ محمد حسین رشتی

برادر زاده او: مرحوم آقا شیخ محمد حسین رشتی معروف به رئیس

ص: ۱۸۳

۱- طرایق الحقایق ۳: ۱۹۰، رجال اصفهان: ۱۵۰.

۲- اعیان الشیعه ۷: ۸۵.

الطلاب، عالم فاضل، و در نزد عموم طبقات علما و طلاب مورد توجه و عنایت بوده، و در اصفهان وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید. (۱)

سید ابوالقاسم شهشانی

معروف به سید الاسلام، فرزند [سید ابوالحسن بن] سید ابراهیم بن سید عبدالصمد حسینی. عالم فاضل، از علمای متنفذ اصفهان، و امام مسجد صفا (۲) در محله شهشهان بود.

در ۲۵ محرم سال ۱۳۵۷ وفات یافته، در داخل بقعه میر سید محمد شهشانی، عم امجد خود مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را چنین گفته اند:

خواست چو تاریخ فوت بانوی محزونه گفت *** شد سوی جنت روان سید اسلامیان

میر سید ابوالقاسم مدرس خاتون آبادی

اشاره

فرزند میر محمد اسماعیل، عالم فاضل، و حکیم محقق، از مدرسین مدرسه چهار باغ اصفهان است. (۳)

ص: ۱۸۴

۱- مرحوم همایی در تاریخ اصفهان (۴۹۴) می نویسد: بالای سر شیخ مرتضی قمشه ای قبر مرحوم آقا شیخ حسین رشتی رئیس الطلاب معروف است. ولد شیخ مهدی متوفی ۱۴ ذی القعدة ۱۳۴۱ در حاشیه سنگ لوحش اشعار ماده تاریخ بیت آخر: هاتف از غیب گفت آن مرحوم *** همنشین با حسین شد بجان

۲- رجال اصفهان: ۲۱.

۳- محدث قمی می نویسد: استاد الکل فی الکل میرزا ابوالقاسم مدرس، عالم فاضل کامل تقی نقی، جامع اغلب علوم از فقه و حدیث و تفسیر و اخلاق و کلام. استاد فضلالی عصر خود بود، مانند والد ماجدش سید محمد اسماعیل در جامع عباسی امامت داشته، و قریب ۳۰ سال در مدرسه سلطانیه تدریس می نموده، و در علم حکمت و کلام بر عالم جلیل مولی اسماعیل خواجهوئی تلمذ کرده، و در فقه و اصول و حدیث بر علامه طباطبائی بحر العلوم تلمذ نموده، و جناب بحر العلوم از ایشان حکمت و کلام چهار سال اخذ کرده، و در سنه ۱۲۰۲ به سن ۵۷ سالگی در اصفهان وفات کرده. منتهی الآمال ۲: ۱۶۴.

در خدمت آقا محمد بید آبادی، و ملا اسماعیل خواجه‌ئی، و حاج سید مهدی بحر العلوم درس خوانده است.

در اعیان الشیعه (۱۰۳:۷) به نقل از تجربه الاحرار گوید: احدی شرح دروس آقا حسین خوانساری را مانند او تدریس نمی نموده است.

وی را کتب و رسائلی است، از آن جمله است:

۱- تعلیقات بر کتاب کافی ۲- تعلیقات بر کتاب من لا یحضره الفقیه ۳- تعلیقات بر تهذیب ۴- تعلیقات بر استبصار ۵- تفسیر قرآن مجید ۶- حاشیه بر تفسیر کاشی ۷- شرح نهج البلاغه؛ و غیره. (۱)

صاحب عنوان در اواخر ذی حجه سال ۱۲۰۲ و یا علی المشهور [؟] ۱۲۰۳ وفات یافته، در ایوان علما در نجف اشرف مدفون گردید. (۲)

خاندان خاتون آبادی یکی از خانواده های علمی و روحانی اصفهان می باشد که مدت چهار قرن در اصفهان ریاست علمی و روحانی داشته و عده ای کثیر عالم و ادیب و شاعر و مجتهد در بین آنها بوده است که ذیلاً به

ص: ۱۸۵

۱- کتب فوق در اعیان الشیعه بدون ذکر مأخذ به صاحب عنوان نسبت داده شده است.

۲- الکرام البرره: ۵۱.

نام برخی از آنها اشاره می شود. (۱)

۱- میرا عماد الدین محمد

اول کسی است از این سلسله که از قم به اصفهان (۲) وارد شده است. و او فرزند میر سید حسن نقیب است.

فرزندش: میر محمد اسماعیل مدفون در بقعه قریه گورت (از بلوک جی) و معروف به شاه مراد است.

پدر و برادرش (میر سیدعلی) نیز، در همین بقعه مدفون می باشند، و چون برخی از اولاد او در خاتون آباد ساکن بوده اند، آنان را خاتون آبادی گویند. میر محمد اسماعیل نامبرده دو فرزند دارد:

۱- میر محمد صالح، جد آقایان امام جمعه اصفهان و طهران.

۲- میر محمد باقر.

۲- میر محمد اسماعیل خاتون آبادی

ابن میر محمد باقر بن [میر محمد اسماعیل] شاه مراد. عالم فاضل عابد زاهد مفسر، در روز ۲ شنبه ۱۶ ربیع الثانی سال ۱۰۳۱ متولد، و در سال ۱۱۱۶ وفات یافته، در تخت فولاد (۳) مدفون گردید، و پس از وفاتش برای او تکیه ای و بقعه ای عالی بنا کردند که به نام تکیه خاتون آباد به پا معروف است.

ص: ۱۸۶

۱- محدّث جلیل حاج شیخ عباس قمی شرحی مفصل و مفید از این بیت در جلد اول منتهی الآمال ذکر نموده است.

۲- نور الابصار: ۲۶.

۳- رجال اصفهان: ۱۰۰.

بنای بقعه و کاشی کاری آن از آثار و دوره شاه سلطان حسین صفوی است. وی را تألیفاتی است که از آن جمله است: ۱- تفسیر قرآن در ۱۴ مجلد ۲- حواشی بر کتاب وقایع السنین و الاعوام برادرش میر عبدالحسین. [۳- شرح اصول کافی ۴- حاشیه بر شرح اشارات ۵- حاشیه بر الهیات شفا ۶- شرح اعتقادات صدوق و...]

وی امام و مدرس جامع جدید عباسی (مسجد شاه) بوده است. صاحب عنوان به میر محمد اسماعیل دوم معروف است. (۱)

۳- میر محمد باقر خاتون آبادی

ابن محمد اسماعیل (شاه مراد) عالمی با فضل و تقوی بوده (۲) و دو مجموعه از اخبار و احادیث، هر یک قریب سی هزار بیت، جمع آوری نموده،

ص: ۱۸۷

۱- مرحوم محدث قمی می نویسد: وی عالم عامل فاضل کامل زاهد تارک دنیا بوده، و در علم فقه و حدیث و تفسیر و کلام و حکمت و غیرها ماهر بوده، و در جامع جدید عباسی در اصفهان مدرس بوده، و قریب ۵۰ سال تدریس می کرده، و اخذ علم از مولی محمد تقی مجلسی و میرزا رفیع الدین نائینی و سید میرزا جزایری نموده، و از رساله اجازات سید نور الدین بن سید نعمه الله جزایری _ علیهما الرحمه _ نقل شده که در حال این سید جلیل نگاشته که در سن ۷۰ سالگی عزلت از خلق اختیار کرده، در مدرسه تخت فولاد که از بنای خود ایشان است سکنی نموده، و قبر خود را در حجره ای از حجرات کننده، و شبها بعد از فریضه مغرب و عشا در میان آن قبر رفته و تهجد در قبر گذاشته و بعد از آن از قبر بیرون می آمده و شرح بر اصول کافی و تفسیر قرآن می نوشته، و روزها جمعی از طلاب مستعد که از جمله مرحوم والد سید نعمه الله بوده در خدمت ایشان بودند. عاقبت در همان جا وفات فرمود، و در همان قبر مدفون شد. منتهی الآمال ۲: ۱۶۳.

۲- مکارم الآثار ۱: ۱۳۰.

و پس از وفات در قریه گورت مدفون شده است.

۴- سید جعفر خاتون آبادی

ابن عبدالمجید نایب الصداره، بن محمد صادق بن میر عبدالحسین بن میر محمد باقر بن شاه مراد. از علماء و محققین (۱) بوده و پس از وفات جنب قبر جدّ خویش میر عبدالحسین مدفون شده است.

۵- میرزا محمد رضا [مدرس خاتون آبادی]

ابن محمد مؤمن امامی خاتون آبادی، عالم فاضل متبحر در علوم، بالاخص تواریخ ائمه معصومین (علیهم السلام) تا سال ۱۱۲۸ زنده بوده، و پس از وفات، [احتمالاً] در تخت فولاد بالای سر میر معصوم آتی الذکر مدفون گردید. (۲) وی را تألیفاتی است: ۱- خزائن الانوار، در تفسیر که جلد اول آن نوشته شده و آن را به شاه سلطان حسین اهدا نموده است. ۲- جنّات الخلود، که در ۱۱۲۸ تألیف شده و مکرّر به طبع رسیده است.

ص: ۱۸۸

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۲- به نوشته محدّث قمی وی مردی عالم و ورع و زاهد، صاحب مقامات علیّه، و کرامات جلیّه بوده، اخذ حدیث کرده از تقی مجلسی، و حافظ قرآن مجید بوده، و هفت مرتبه به حج مشرف شده که بیشترش پیاده بوده. منتهی الآمال ۲: ۱۶۲. وی دارای اجازه روایی از سید عبدالوهاب طباطبائی تبریزی است که در سال ۱۱۳۷ نگاهش شده و به واسطه او از علامه مجلسی نقل حدیث می کند.

ابن میر محمد رضا بن میرزا ابوالقاسم مدرس، در ۱۲۰۷ متولد شده، و در شب ۱۴ رجب سال ۱۲۷۱ وفات یافته است.

مشارالیه جزو ائمه و مدرسین مسجد شاه بوده، (۱) و از تألیفات او کتاب اربعین به طبع رسیده است.

در مکارم الآثار (۳۲۴:۲) شرح حال او را نگاشته و گوید: کتاب اربعین او «کشف الحق» نام دارد.

پدرش: میر محمدرضا، در شب ۹ رجب سال ۱۲۳۸ سال ۱۲۳۸ وفات یافته، و او نیز مدرس و امام مسجد شاه بود.

میر محمد تقی خاتون آبادی

فرزندش: میر محمد تقی نیز عالم و فاضل بوده، و در نزد پدر خود و آقا سید حسن بید آبادی درس خوانده، و در حسین آباد امامت می نموده، و در اواخر عمر در محله باغات، امامت داشته (مراد: مسجد آقا علی بابا می باشد) و در ۲ شنبه ۹ شوال ۱۳۰۸ وفات یافته، در تخت فولاد [مقابل تکیه مادر شاهزاده] مدفون گردید.

ص: ۱۸۹

۱- به نوشته محدث قمی وی عالم فاضل کامل ورع تقی نقی، جامع معقول و منقول، و مدرس در اغلب علوم بوده، اکثر علمای بلاد از تلامذه او بودند. امامت کرد در جامع عباسی مدت ۳۲ سال، از همد اهل زمان خود بوده، مدت ۴۰ سال روزه گرفته، و به اندک چیزی تعیش کرده، و در مدت عمر خود در مجلس حکام و سلاطین داخل نشده، مگر یک شب به جهت محاجه با میرزا علی محمد باب. اخذ کرده علم فقه را از محقق قمی و شیخ محمد تقی صاحب حاشیه بر معالم. ر.ک: منتهی الآمال ۱۶۵:۲.

۷- میر محمد صادق خاتون آبادی

ابن میر عبدالحسین بن میر محمد اسماعیل اول. عالم فاضل محقق بوده، و در فتنه افغان در روز ۲۱ ربیع الثانی سال ۱۱۳۴ شهید شده، در تکیه خاتون آبادی ها مدفون گردید. (۱)

۸- میر محمد صادق خاتون آباد

ابن میر علینقی بن میر عبدالله (برادر میر محمد اسماعیل اول) عالم فاضل محقق جامع، (۲) در سال ۱۱۲۳ وفات یافته است.

۹- میر محمد صادق خاتون آبادی

ابن میر عبدالکاسم، عالم فاضل، در جمادی الاولی سال ۱۱۳۴ متولد، و در ۱۲۱۹ وفات یافته، قبرش در اوان علمای نجف اشرف. (۳)

۱۰- میر محمد صادق منجم

ابن سید محمد بن هادی بن محسن بن هادی بن محسن بن کریم بن سید علی (برادر شاه مراد).

عالم فاضل، و منجم کامل، در سال ۱۲۴۴ بلا عقب (۴) وفات یافته.

از آثارش دفتر تقویم است که مدت هفتاد سال از زیج الغ بیک استخراج نموده است.

ص: ۱۹۰

۱- الذریعه: ۸: ۲۲۱.

۲- الذریعه ۸: ۲۲۰.

۳- الذریعه ۸: ۲۲.

۴- رجال اصفهان: ۶۶ و ۲۱۸.

در مآثر و الآثار در ضمن شرح حال حاج میرزا حمد ملابشی نامی از او برده شده است. (۱)

۱۱- میر عبدالحسین خاتون آبادی

ابن میر محمد باقر بن شاه مراد، عالم فاضل، محقق مورخ، از شاگردان ملا محمد تقی مجلسی و ملا محمد باقر سبزواری (۲) است.

در شعبان ۱۰۳۷ متولد، و در ۱۰۹۷ یا ۱۱۰۰ وفات یافته، در مزار بابا رکن الدین مدفون گردید. (۳)

ص: ۱۹۱

۱- در مآثر به نقل از میرزا احمد منجم باشی اصفهان آمده: میر محمد صادق منجم _ علیه الرحمه _ از سادات عالی درجات خاتون آبادی، در غالب علوم لا سیما فقه و اصول و نجوم استاد، و قرب ۸۰ سال عمر نموده است، و تقریباً ۷۰ سال استخراج از زیج الغ بیگ گورکانی کرده است. در احکام تسلط داشته، احکام مسلم از آن مرحوم معروف است. چهل سال تاریخ ایران. ۲۸۵:۱

۲- رجال اصفهان: ۶۶ و ۲۱۸.

۳- محدث قمی می نویسد: میر عبدالحسین فاضل کامل عالم ورع محدث فقیه ثقه، مجمع اخلاق فاضله، کثیر الجهد در عبادت و زهد و تقوا. ر.ک: منتهی الآمال ۲: ۱۶۲. به نوشته مرحوم همایی: قبر او علی التحقیق جلو روی پسرش میر معصوم خارج بقعه آقا محمد بید آبادی است که صورت قبر دارد اما سنگ لوح ندارد... کسانی که مزار بابا رکن الدین را خیال می کردند تکیه مخصوص بابا رکن الدین است - و حال آن که مطلق اراضی تخت فولاد در قدیم، مزار بابا رکن الدین و مقبره رکن الدین مقصود است - توهم کرده اند که قبر میر عبدالحسین در داخل تکیه بابا بوده و از اینجا به نجف یا کربلا نقل شده است. تاریخ اصفهان: ۱۳۴.

کتب زیر از اوست:

۱- شرح بر شاطیبه، در علم تجوید

۲- شرح بر شافیه ابن حاجب

۳- وقایع السنین و الاعوام، مشهورترین تألیفات اوست.

۴- ترجمه رساله شهید ثانی در معنی ایمان «حقایق الایمان» و نسخه آن نزد نگارنده موجود است. تاریخ ترجمه: دوشنبه سلخ جمادی الاولی ۱۰۹۸.

۱۲- امیر عبدالکاسم خاتون آبادی

ابن میر محمد صادق بن میر عبدالحسین، عالم فاضل نسابه، در سال ۱۰۹۵ متولد، و در ۲۱ شعبان سال ۱۱۵۱ وفات یافته، در صحن نجف اشرف مدفون گردیده.

وی مؤلف شجره نامه ای است که در آن سادات خاتون آبادی را تا سال ۱۱۳۹ نام برده است.

۱۳- حاج میرزا محمود خاتون آبادی

ابن میر سید علی بن میر محمد صادق بن میر محمد رضا فرزند میرزا ابوالقاسم مدرس، عالم فاضل. پدرش از علما و ائمه جماعت مسجد شاه اصفهان بوده، و در سال ۱۲۹۵ به مناسباتی ترک جماعت در آنجا نموده، و فرزندش در سال ۱۲۸۹ متولد، و نزد علمای اصفهان و نجف تحصیل نموده، و در مسجد آقا علی بابا اقامه جماعت می نموده، و در سال ۱۳۵۲ وفات یافته،

ص: ۱۹۲

در تخت فولاد در تکیه سید العراقرین مدفون گردید.

۱۴- میر معصوم خاتون آبادی

ابن میر عبدالحسین، عالم فاضل زاهد محقق بوده. گویند: آقا محمد بید آبادی خوابی در جلالت قدر و عظمت شأن او دیده، و بدین جهت وصیت کرده که در جنب او دفنش کنند؛ و همین موضوع، علت انتقاد بیشتر مردم بدو شده است. (۱)

در ۱۱۵۵ وفات یافته، (۲) ماده تاریخ وفاتش را خادم شاعر اصفهانی گوید:

زهد معصوم چون حدیثش بود *** باز او شافعی بلطف و کرم

آقا سید ابوالقاسم دهکردی

ابن سید محمد باقر بن ابراهیم دهکردی، فقیه مجتهد اصولی، عالم فاضل، از اعظم مجتهدین و مدرسین اصفهان بود.

در شهرکرد در روز شنبه غره رجب سال ۱۲۷۲ متولد شده، و در نزد آقا میرزا ابوالمعالی کلباسی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی، و آقا میرزا محمد حسن نجفی [و ملا اسماعیل حکیم] و دیگران تحصیل نموده، و در

ص: ۱۹۳

۱- رجال اصفهان: ۸۱.

۲- تاریخ دقیق فوت وی به نقل استاد سید محمد علی روضاتی از یادداشتهای نسخه خطی النهایه فی شرح الهدایه تونی: ظهر روز جمعه ۲۴ جمادی الاولی سال ۱۱۵۵ بوده است.

سامراء خدمت میرزای بزرگ (۱) شیرازی رسیده، و در نجف نزد شیخ زین العابدین مازندرانی و حاج میرزا حسین نموری تلمذ فرموده.

در اصفهان مدرسه صدر تدریس، و در مسجد سفره چی اقامه جماعت می فرموده، و مرکز فتوی و مراجعات مردم بود.

کتب زیر از تألیفات اوست:

- ۱- بشارات السالکین، یا واردات غیبیه ۲- جَنّ المأوی، در اخلاق ۳- حاشیه بر جامع عباسی ۴- حاشیه بر نخبه حاجی کلباسی
- ۵- حاشیه بر تفسیر صافی ۶- حاشیه بر وافی ۷- ذخیره، در ادعیه ۸- رساله ای در مبحث الفاظ ۹- رساله ای در قبض ۱۰- رساله ای در طهارت ۱۱- رساله علمیّه جهت مقلّدین [=هدایه الانام] ۱۲- شرح بر شرایع، در دو مجلد ۱۳- شرح فارسی بر من لا یحضره الفقیه ۱۴- فوائد، در متفرقات ۱۵- لمعات، در شرح دعای سمات ۱۶- وسیله المنابر یا منبر الوسیله که آن را وسیله نیز گویند، در دو مجلد؛ و غیره. (۲)

مشارالیه در شب ۶ شوال المکرم سال ۱۳۵۳ در اصفهان وفات، در زینبیه مدفون گردید.

حاج میرزا ابوالقاسم زنجانی

اشاره

فرزند میرزا محمد باقر بن حاج میرزا علی نقی بن میرزا محمد علی بن امیر محسن موسوی اصفهانی.

ص: ۱۹۴

۱- ریحانه الادب ۲: ۲۴۴.

۲- رجال اصفهان: ۱۴.

میرزا علی نقی زنجانی

امیر محسن جدّ سادات موسوی زنجان و اصفهان است که نواده او: حاج میرزا علی نقی به اصفهان، مهاجرت نموده است و در این شهر پس از وصول به مقامات عالیّه علم و اجتهاد به تدریس و اقامه جماعت در مسجد خیاطها که آن را مسجد زنجانی ها نیز گویند اشتغال جسته، دارای تألیف و تصنیف بوده.

در ماه صفر سال ۱۲۵۸ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد، جنب فاضلان مدفون گردید. (۲) دارای خطی نیکو بوده و حواشی بر کتاب ذریعه الضراعه تألیف محقق فیض کاشانی در سال ۱۲۲۱ نگاشته. نسخه آن در کتابخانه آستانه رضویّه موجود است.

میرزا محمد باقر زنجانی

مرحوم آقا میرزا محمد باقر، عالم محقق، و فقیه جامع، و مجتهد اصولی، در اصفهان خدمت حاج سید اسدالله بید آبادی و حاج محمد جعفر آباده ای

ص: ۱۹۵

۱- رجال اصفهان: ۵۸.

۲- ضیاء اصفهانی اشعاری در سوگ او سروده که بر سنگ مزار او حک شده و ماده تاریخ آن چنین است: از پی تاریخ او کلک ضیاء زد رقم *** رفت بسوی جنان هادی راه یقین شگفت این که مرحوم مهدوی و همایی با مشاهده این اشعار بر روی سنگ لوح او گمان نموده اند که سنگ و اشعار مربوط به میرزا هادی دولت آبادی است و جزو مدفونین در جوار فاضل هندی، میرزا هادی دولت آبادی را هم علاوه بر میرزا علی نقی زنجانی ذکر کرده اند!!

تحصیل نموده و از آنان اجازه روایت گرفته، سپس در اعتاب مقدسه به درس آقا شیخ مرتضی انصاری، و صاحب جواهر، و آقا شیخ مهدی نجفی حاضر شده، و از آنان نیز به دریافت اجازه مفتخر گردیده، پس از مراجعت در اصفهان سال ها در مسجد خیاطها تدریس و اقامه جماعت فرموده، (۱) و در ربیع الاول سال ۱۳۰۳ وفات یافته، در وادی السلام نجف مدفون شد.

کتب و رسائلی تألیف نموده که از آن جمله است: رساله ای در مصرف سهم امام (علیه السلام) و غیره.

اما صاحب عنوان:

عالم فاضل محقق، و مجتهد فقیه اصولی، از شاگردان آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و در نجف خدمت حاج میرزا حبیب الله رشتی و ملا لطف الله مازندرانی رسیده، و سال ها از محضر آنها استفاده کرده، و از هر چهار نفر مذکور، و شیخ الشریعه اصفهانی و حاج ملا محمد ایروانی اجازه داشته، و در اصفهان به تدریس و اقامه جماعت و ترویج دین قیام می نموده.

در رجب سال ۱۳۳۶ در اصفهان (۲) وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه ای مخصوص مدفون گردید.

برادرش: مرحوم حاج میرزا محمد علی زنجانی نیز عالمی فاضل بوده، و در ترویج دین، و قمع معاندین و مخالفین زحمات زیاد کشیده، و سرانجام در

ص: ۱۹۶

۱- رجال اصفهان: ۵۸.

۲- رجال اصفهان: ۵۸.

میر ابوالقاسم فندرسکی

اشاره

فرزند میرزا بیگ بن میر صدر الدین موسوی استرآبادی، از سادات سماکی استرآباد در گرگان. حکیم و فیلسوف عالی قدر، از مفاخر دانشمندان ایران و اسلام، در حکمت طبیعی و الهی و ریاضی و جمیع علوم عقلیه ماهر و استاد بوده.

در اعیان الشیعه (۶۸:۷) به نقل از ریاض العلماء گوید: حکیم فاضل فیلسوف صوفی مشهور کثیر المهاره فی العلوم العقلیه و الرياضیه، لکنه قلیل البضاعه فی العلوم الشرعیه، بل و العربیه!

در طریق الحقایق (۷:۳) شرحی راجع به ملاقات او با یکی از اقطاب در هندوستان، و اعتکافش در خانقاه او به مدت هفت سال، و کیمیا شسدن بدنش نوشته که نقل آن خارج از موضوع کتاب ما می باشد.

در تمام کتب او را به جلالت و عظمت نام می برند، و از فضایل علمی و ملکات نفسانی و ریاضیاتش ستایش می کنند.

ص: ۱۹۷

۱- مرحوم میرزا حسن جابری می نویسد: میرزا محمد باقر شهبیر به زنجانی مجتهدی گوشه نشین، ولادتش در اصفهان، و امامتش در مسجد خیاط ها که والد مرحومش آقا سید علی نقی زنجانی امام بوده، و رحلتش ۱۳۰۳. فرزندانش: حاج میرزا ابوالقاسم و حاج میرزا محمد علی مجتهد بودند، ولی برخلاف رویه پدر رفته که در قتل حاج هادی و حاج حسین متهم به بابت تصمیم گرفته، چون مرحوم میرزا محمد باقر عنوانش همه گوشه گیری و ترک عناوین ظاهری بوده. تاریخ اصفهان:

۳۱۵.

در سال ۱۰۵۰ در اصفهان وفات یافته، (۱) و در اول تخت فولاد مدفون شد، سپس تکیه ای بزرگ جهت او احداث نمودند که به تکیه میر معروف است. قبر در قسمت غربی تکیه، روی ایوانی بلند بسته شده (۲) است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

* تاریخ صفویّه (۳) ۱- تحقیق المزله ۲- حقایق الصنایع ۳- دیوان اشعار ۴- شرح مهآبارات، معروف به جوک، از کتب هندی * کتابی در تفسیر ۵- مقوله الحرکه و التحقیق فیها؛ و غیره. (۴)

میر فندرسکی گاهی به مناسبت حال، اشعاری می سروده که از آن جمله است:

شرب مدام شد چو میسر مدام به *** چون می حرام گشت، به ماه حرام به

ص: ۱۹۸

۱- رجال اصفهان: ۱۰۸.

۲- در وقایع السنین و الاعوام در ضمن وقایع سال ۱۰۵۰ ق آمده: فوت سید سند فطن کیس استاد الفضلاء، و رئیس الحکماء، میر ابوالقاسم فندرسکی، استاد جمعی از فحول چون سید سند میرزا رفیعای نائینی؛ و چون علامه فهامه آخوند ملا محمد باقر خراسانی؛ و چون استاد الفضلاء آقا حسین خوانساری رحمه الله علیه. مؤلف ارقام، از جناب مولانا محمد علی استر آبادی (که مسلم عهد خود در صلاح و سداد و عبادت و اخلاق خوب، با قدر وافر از علم فقه و تفسیر و حدیث بود) شنید که می فرمود: میر ابوالقاسم مردی بود در کمال دیانت و خوش مذهبی، و معتنی به شأن تصلب در ظواهر شرع و صاحب دین بود.

۳- کتاب تحفه العالم در سرگذشت شاه سلطان حسین صفوی از تألیفات میرزا ابوطالب فندرسکی است که نسخه خطی آن که در سال ۱۱۰۴ نگاشته شده در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است.

۴- ریحانه الادب ۴: ۳۵۸.

یک بوسه از رخت ده و یک بوسه از لبث *** تا هر دو را چشیده بگویم کدام به

قصیده او که به استقبال ناصر خسرو علوی قبادیانی گفته از قصاید حکمی است که مورد توجه و عنایت حکما قرار گرفته و برخی بر آن شرح نوشته اند.

اول قصیده ناصر خسرو این است:

چيست اين خيمه که گویی پر گهر درياستی *** يا هزاران شمع در پیکانی از میناستی

قصیده میر ۳۲ بیت است، و اول آن این است:

چرخ با این اختران نغز و خوش و زیباستی *** صورتی در زیر دارد هر چه در بالاستی

صورت زیرین اگر با نردبان معرفت *** بر رود بالا همان با اصل خود یکتاستی

این سخن را در نیابد هیچ فهم ظاهری *** گر ابو نصرستی و گر بو علی سیناستی

سه شرح بر این قصیده به وسیله: ۱- محمد صالح بن محمد سعید خلخالی، از شاگردان ملا محمد صادق اردستانی ۲- حکیم عباس شریف دارابی، موسوم به تحفه المراد، متوفی به سال ۱۳۰۰ قمری، ۳- شرح محسن بن محمد گیلانی. نوشته شده و هر سه شرح به طبع رسیده است.

و هم چنین این قصیده را سید امیر محمود علی هندی تخمیس نموده، اول آن این است:

ص: ۱۹۹

ای که ذات در دو گیتی مظهر اسماستی *** جوهری دهر را چو لؤلؤ لالاستی

بشنو از انجام خود حرفی که از مبداستی *** چرخ با این اختران نغز و خوش و زیباستی

صورتی در زیر دارد هر چه در بالاستی

در این تکیه جمعی از مشاهیر و بزرگان مدفون می باشند که از آن جمله است:

۱- سردار اسعد بختیاری

حاج علی قلی خان فرزند حسین قلی خان ایل بیکی، از مجاهدین صدر مشروطیت، متوفی در ۷ محرم ۱۳۳۶، تولدش در ۱۲۷۴ بوده است. (۱)

در کتاب فهرست مؤلفین (جلد ۴) چندین مجلد کتاب ترجمه از نویسندگان خارجی بدو نسبت می دهد که از آن جمله است:
۱- بولینا، (غاده الانگلیس) ۲- تاریخ حمیدی، از آثار پیر کیارد، رمان تاریخی سلطان عبدالحمید پادشاه عثمانی ۳- دفتر فرعون، ترجمه از نوشته الکساندر دوما ۴- ترجمه عهد نامه حضرت امیر (علیه السلام) ۵- شرح حال هانری سوم؛ و هفت مجلد کتاب دیگر.

ص: ۲۰۰

۱- به نوشته مرحوم مؤلف: وی در زمان استبداد صغیر در فرانسه بود، به ایران آمده، به کمک بختیاری ها به اصفهان و سپس به طهران رفت، و به دستگیری مجاهدین گیلان، طهران را فتح نموده، و پس از ورود، مرتکب یکی از فجیع ترین اعمال تاریخی یعنی قتل مرحوم شیخ فضل الله نوری یکی از مجتهدین معروف طهران گردیدند، و این لکه ننگ تا ابد به دامان او و آزادی خواهان ماند. رجال اصفهان: ۱۱۳.

فرزندش خان بابا خان در ۱۳۱۵ متولد، و در ۱۳۵۷ در زندان قصر وفات یافت.

طبع شعری داشته، از اشعار اوست: (۱)

مدام آهنگران کوی تقدیر *** برای شیر می سازند زنجیر

ز آه سوزناکم اندرین کاخ *** دل زنجیر شد سوراخ سوراخ

۲- حسین قلی خان بختیاری

فرزند جعفر قلی خان ایل بیکی، از رؤسای خوانین بختیاری، در ۲۷ رجب سال ۱۲۹۹ به دست ظلّ السلطان کشته شده است، در اشار «ستاره» تخلص می کند. (۲)

در کتاب تاریخچه دو قرن اخیر شعرای چهار محال (۱۸۶:) شرح حال نسبتاً مفصّلی از او مذکور است. در آنجا گوید که با عمان سامانی معاصر و معاشر بوده، و این رباعی را در وصف او گفته است:

عمان که محیط باشد از علم و هنر *** شعرش همه مؤلّف است و ریزد ز دو لب

دریای خزر به پیش فضلش جویی است *** وز قطره پدیده گشته، این است عجب

از اشعار اوست (باید به لهجه لری خوانده شود):

دونی ز چه سر نزیده افتو *** یارم نوریستاده از خو

ص: ۲۰۱

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۳.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۳.

ابروی کج تو در همه خلق *** دادم مو نشان که هو مه نو

مو، با دل زار سی تو آیم *** تو بانگ زنی که ای کُره رو

یاژم تو بساز کلک و کشتی *** ترسم که بگریمت بره او

۳- دیگر از مدفونین در این تکیه از خواتین بختیاری عبارتند از: جعفر قلی خان سردار اسعد، و جواد خان سردار اقبال (۱) بابا خان سردار اسعد (۲) ناصر قلی خان (۳) و یوسف خان امیر مجاهد (۴) و جمعی دیگر که احتیاج به تذکر ندارد.

۴- سید جعفر صافی

فرزند محمد امین حسینی مرعشی، از شعرا و ادبای معروف، در ۱۱۳۰ متولد، و در ۱۲۱۹ وفات یافته؛ کتب زیر از آثار اوسیت:

۱- زبده الانساب، در نسب سادات مرعشی ۲- شهنشاه نامه، در مناقب رسول اکرم و امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۳- مثنوی گلشن خیال. (۵)

از اشعار اوست:

دردا که دوی درد پنهانی ما *** افسوس که چاره پریشانی ما

ص: ۲۰۲

۱- شعرای دو قرن چهار محال: ۱۹۶.

۲- شعرای چهار محال: ۲۰۳.

۳- شعرای چهار محال: ۱۹۸.

۴- شعرای چهار محال: ۱۹۴.

۵- ریحانه الادب ۳: ۴۰۹.

بر عهده جمعی است که پنداشته اند *** آبادی خویش را به ویرانی ما

دوران عمر

از آغاز تا سال ده ای عجب *** ندانی ز چپ راست و ز راست چپ

ز ده نیز تا بیست چون بنگری *** همه روز لهو است و بازی گری

خود از بیست هم نیز تا سال سی *** همی جوینی افزونی از هر کسی

رسی تا چهل عیش و آرامش است *** همه روز عیش است و آسایش است

ز چل نیز در این سرای سپنج *** همی تا به پنجاه درد است و رنج

ز پنجه چو بگذشت سالش همی *** فزاید غمش بر غمش هر دمی

چو سال اندر آید ز پنجه به شصت *** به کنج مصیبت بیاید نشست

در این روزگار آزمودم بسی *** ز هفتاد کم بگذارند کسی

ص: ۲۰۳

۵- سید روح الله فندرسکی

از اعقاب میر فندرسکی، عالم فاضل، قبرش جنب قبر میر. (۱)

۶- محمد حسین عنقا

فرزند همای شیرازی. (۲) از اساتید شعرا و گویندگان، و ملقب به ملک الشعراء بوده، سال ها انجمن ادبی اصفهان در منزل او منعقد می شده، و خود علاوه بر مهارت و استادی در فنون ادب، خط شکسته نستعلیق را شیرین می نوشته.

در جمادی الثانیه سال ۱۳۰۵ (۱۳۰۸) وفات یافته، در تکیه میر مدفون گردید.

از اشعار اوست:

آن دو افعی به سر دوش چه ضحاک انداز *** فتنه در عالم از آن هندوی بی باک انداز

مار سان زلف خم اندر خم مشک افشان را *** بر سر دوش ز هر سوی چه ضحاک انداز

ای که شادی ز تو دارد دل هر غم زده ای *** نظری بر من دلخسته غمناک انداز

توسن ناز بر انگیز و ز پیکان نگاه *** دل ما صید کن و در خم فتراک انداز

ص: ۲۰۴

۱- رجال اصفهان: ۲۱۳.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۰.

نه به اسباب بکن تکیه نه املاک جهان *** آتش عشق به اسباب و به املاک انداز
هر که بیند لب و آن حلقه زلفت گوید *** زخم افعی زده را چاره به تریاک انداز
رستگاری طلبی گر به دو عالم عنقا *** دست بر دامن شاهنشاه لولاک انداز

۷- کمال الدین مجلسی

متخلص به «عاکف» فرزند میرزا نور الدین چهره.

از خدمتگزاران فرهنگ نوین اصفهان، و از شعرا و گویندگان این سامان، علوم قدیم و جدید را نزد اساتید این شهر، آقایان: حاج میر محمد صادق خاتون آبادی، و شیخ محمد حکیم خراسانی، و سید العراقین، و محاسب الدوله، و میرزا رضا خان نائینی، و در شهر دزفول نزد آقا شیخ محمد باقر دزفولی فرا گرفته، و از فضلاء نامدار این شهر به شمار می رود.

در ۱۳۰۴، و در شب شنبه ۲ رجب سال ۱۳۸۷ وفات یافت. (۱)

سید ابوالقاسم بختیاری

ابن محمد حسن بختیاری، مؤلف شرح نهج البلاغه، (۲) متوفی به سال ۱۲۷۲. (۳)

ص: ۲۰۵

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۲۹.

۲- الکرام البرره: ۵۱.

۳- وی جد مرحوم آیه الله سید حسین حائری بروجنی داماد آیه الله العظمی سید ابوالحسن اصفهانی است.

احمد بن محمد (حسین) حسینی قهپایه ای. ۱

عالم فاضل محقق، از شاگردان حاج سید محمد باقر حجه الاسلام است. کتب زیر از اوست:

۱- الارشاد، در شرح حال صاحب بن عبّاد، که در سال ۱۲۵۹ آن را تألیف نموده و به طبع رسیده است. (۱)

۲- تحف العقول فی توضیح قوانین الاصول، حاشیه بر قوانین.

۳- فهرس ابواب الکتب الاربعه (استبصار - تهذیب - فقیه - کافی)

نواده اش مرحوم حاج سید حسین خوش آبی عالم فاضل، قبل از سال ۱۳۵۰ وفات یافت.

حاج شیخ ابوالقاسم دولت آبادی

اشاره

فرزند عباس، عالم فاضل زاهد، در اصفهان خدمت آقا میرزا احمد مدرس، و آقا سید ابوالقاسم دهکردی، و ملا عبدالکریم گزی، و حاج میر محمد صادق [خاتون آبادی] و غیره تلمّذ فرموده، و در نجف اشرف از محضر آخوند خراسانی، و شیخ الشریعه اصفهانی، و میرزا محمد حسین

ص: ۲۰۶

۱- این کتاب در نفی معتزلی بودن صاحب بن عبّاد است. مؤلف آن می نویسد: هنگامی که این رساله تألیف شد و به نظر حاجی کلباسی و حاج محمد ابراهیم قزوینی رسید شبهای جمعه به زیارت قبر او رفتند و این موجب شد منوچهر خان مقبره ای برای او ساخت.

نائینی و دیگران استفاده نموده تا خود فقیهی جامع، و مجتهدی کامل گردید، و در سال ۱۳۳۷ به ایران مراجعت فرموده، گاهی در شهر، و زمانی در ده ساکن بود، و به تدریس و ترویج اشتغال داشته.

بالاخره در ۲۶ ذی حجه الحرام سال ۱۳۶۶ به سن متجاوز از هفتاد سال وفات یافته، در امام زاده شاهزاده محمود قریه دولت آباد مدفون گردید. (دولت آباد از بلوک برخوار، در دو فرسنگی اصفهان است).

کتب و رسائلی در فقه و اصول نوشته، و پس از فوت مرحوم آیه الله اصفهانی رساله ذخیره العباد ایشان را حاشیه نوشته و به طبع رسیده است.

قریه دولت آباد از قرای معروف برخوار است، و در این زمان، عالمی دیگر در آنجا ساکن بود به نام:

حاج ملا حسن دولت آبادی

عالم فاضل محقق، از شاگردان مرحوم آقا میرزا احمد اصفهانی، و شیخ الشریعه، و آخوند خراسانی، و بالاخص آقا سید محمد کاظم یزدی، قبل از سال ۱۳۶۰ وفات یافته، در یکی از اطاق های صحن امام زاده نرمی مدفون گردید. (۱)

ص: ۲۰۷

۱- به نوشته مؤلف وی در اصفهان از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای و میر محمد صادق خاتون آبادی بوده و از جمعی از استادان خود و دیگران اجازه روایت و گواهی اجتهاد داشته، و در حسن معاشرت و لطف کلام، معروف خاص و عام بوده است. در مدرسه نیم آورد ساکن، و سطوح فقه و اصول تدریس می کرده. مزارات اصفهان: ۲۶۹.

امام زاده نرمی، معروف است که: ابراهیم بن حضرت موسی بن جعفر (علیه السلام) است و در قریه زمان آباد معروف به نرمی نزدیک دولت آباد قرار دارد.

دیگر از مدفونین در این امام زاده:

حاج ملا علی عاشق آبادی از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای. (۱)

و حاج میرزا علی محمد طیب کربکندی از شاگردان مرحوم حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی.

حاج شیخ ابوالقاسم زفره ای

اشاره

معروف به حاجی آخوند، فرزند ملا علی.

عالم فاضل زاهد متقی، از مدرسین سطوح در اصفهان، و محدثین و واعظین بود. اغلب فضایل معاصر اصفهان از شاگردان ایشانند.

کتب زیر از تألیفات ایشان است:

۱- رساله در اصول دین، که به طبع رسیده ۲- کتابی در قاعده دایره هندی ۳- کتابی در علوم غریبه ۴- کتابی در مکروهات موجب فقر.

صاحب عنوان در علوم غریبه و جفر و اعداد و طلسمات نیز زحماتی کشیده و در این موارد، کارهایی بدو نسبت می دهند.

ص: ۲۰۸

۱- این عالم جلیل در سال ۱۳۰۹ شمسی در سن ۴۰ سالگی وفات نموده و در اصفهان در قبرستانی در جاژه انوشیروان دفن شد، و بعدها آن قبرستان تبدیل به خیابان شد و از بین رفت.

در روز دوشنبه ۲۸ رمضان المبارک ۱۳۵۲ به سن قریب به نود سال در اصفهان وفات یافته، (۱) در بقعه تکیه بروجردی مدفون گردید.

ذیلاً به نام چند نفر از فضلاء قریه زفره اشاره می شود:

۱- حاج ملا آقا جان زفره ای

فرزند حاج محمد علی بن عبدالله، (۲) در ۱۲۵۷ متولد، و در ۱۳۳۴ وفات یافته.

۲- ملا ابراهیم زفره ای

از علمای معاصر فتح علی شاه قاجار و

۳- ملا ابو تراب زفره ای

عالم فاضل، ساکن قریه برزان، از شاگردان شیخ مرتضی ریزی و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده، و در رمضان سال ۱۳۳۴ فوت شده، در صحن تکیه شیخ مرتضی مدفون گردید.

۴- ملا حسین زفره ای

فرزند ملا علی. عالم فاضل عارف خطاط، نستعلیق را در کمال استادی می نوشت. قبرش نزدیک مقبره فیض در تخت فولاد.

ص: ۲۰۹

۱- رجال اصفهان: ۸۲.

۲- منتخب اشعار رجاء ۲: ۸۹.

۵- ملا محمد رضا زفره ای

فرزند ملا عباس زفره ای. واعظ و شاعر «عنبر» تخلص، ساکن قریه حبیب آباد برخوار.

۶- عبدالجواد زفره ای

فرزند محمد علی رجاء زفره ای، به شاعر و ادیب متخلص به «اختر» در ۲۵ رمضان ۱۳۱۶ متولد، و در (۱) ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۴۳ وفات یافته، قبرش در قبرستان زفره.

۷- ملا محمد علی رجاء زفره ای

ابن حسن بن محمد بن علی بن نعمت الله. عالم فاضل، و ادیب کامل، شاعر متخلص به «رجاء» در محرم ۱۲۸۱ متولد، و در عصر روز شنبه ۲۸ محرم ۱۳۶۱ وفات یافته، در زفره مدفون شد.

از کودکی در اثر ابتلا به مرض آبله، دست راست او فلج شده و با دست چپ می نوشت. در اثر سعی و کوشش و مجاهدت، با نبودن وسایل عادی، در اثر استعداد و هوش خدادادی در اغلب علوم، از صرف و نحو و فقه و اصول و رمل و جفر و اعداد و طلسمات صاحب ربط گردید، (۲) و در قریه زفره به امور شرعی از قبیل تدریس و وعظ و تحریرات شرعی و امور دیگر، روزگار می گذرانید، و مورد وثوق و احترام عموم اهالی بود، و در خلال آن به مطالعه و تألیف و تصنیف پرداخته، و در حدود ۲۴ مجلد کتاب و رساله تألیف نمود که

ص: ۲۱۰

۱- منتخب اشعار رجاء ۲: ۸۹.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۲۰۷.

از آن جمله است:

۱- اسهل اللغات، يا منتخب اللغات ۲- كتاب الارث ۳- تجويد و ترتيل قرآن ۴- خلاصه النجوم ۵- دبستان الشعراء، در عروض و قافیه ۶- ديوان اشعار ۷- ركاز الدعوات، در سرائر مربعات ۸- سپهر للغه ۹- عمان الحساب، در نظم خلاصه الحساب ۱۰- قواعد الرمل ۱۱- قواعد النجوم ۱۲- گلستان الادباء، در معما ۱۳- گلچين رجاء، دو مجلد كه به سعي فرزندش آقاي محمد حسن رجائي از كارمندان صديق فرهنگ اصفهان جمع آوري و طبع گرديده. (رجائي نامبرده در شب ۵ ذی قعدة ۱۳۴۹ متولد گرديده، و علاوه بر كتاب نامبرده، مؤلف تذكرة الاطباء در اسامي كتب تاريخ و انساب می باشد كه قسمتی از آن نیز به طبع رسیده است.)

۱۴- منتخب المقدمات، در صرف و نحو ۱۵- متفرقة النجوم ۱۶- دو مجموعه در علوم مختلف كه عموم آنها نزد فرزند سابق الذكرش موجود است. (۱)

از اشعار صاحب عنوان است:

ساقيا درآ از در با جمال نورانی *** نای و مطرب و نی آر تا به کی پشیمانی

چنگ زن دمی بر چنگ با دف و غزل خوانی *** مل تو بی تأمل ده باز یک دو فنجانی

شاید از غم دوران جان من تو برهانی

ص: ۲۱۱

۱- مقدمه گلچين رجاء زفره ای.

حاج میرزا ابوالقاسم بید آبادی

ابن حاج علی اکبر بید آبادی اصفهانی. ادیب فاضل شاعر، متخلص به «راجی» متوفی به سال ۱۳۰۱، و مؤلف: ۱- حقایق ناصری، منظومه فارسی مطبوع ۲- حقایق النبویه و العلویّه، منظوم ۳- علاج الامراض بالادعیه و الادویه، فارسی و مختصر است. ۴- همیان، و غیره که همگی در نزد مرحوم سید ابوالقاسم اصفهانی نجفی موجود بوده است.

وی را برادری است موسوم به میرزا نصر الله که عمر زیادی کرده، و در ۱۳۱۳ در نجف وفات یافته است. (۱)

حاج سید ابوالقاسم سدهی

فرزند محمد علی حسینی طهرانی. عالم فاضل و واعظ کامل کثیر التالیف، در سال ۱۳۳۹ پس از اعمال حج در مکه معظمه وفات یافته. (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- بدایع الاخبار، در اخلاق ۲- بشاره الابرار، در احوال شیعه الکرار فی دار القرار، در چهل هزار بیت ۳- برهان الرساله، در اثبات نبوت خاصه ۴- حسام الشیعه، در اثبات امامت امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۵- خصایص الایام، در وقایع الایام ۶- دلائل الربوبیه، مطبوع ۷- لمعات الانوار، مطبوع ۸- نفایس الاخبار [مطبوع] و غیره.

ص: ۲۱۲

۱- نقباء البشر: ۷۱ و مواضع مختلف الذریعه.

۲- نقباء البشر: ۷۲.

میرزا ابوالقاسم طبیب احمد آبادی

مشهور به «ناصر حکمت» فرزند میرزا محمد علی بن حاج محمد.

عالم فاضل، و حکیم جامع، و طبیب حاذق، عابد زاهد ورع متقی، از اطباء مشهور، و مدرسین طب قدیم در اصفهان به شمار می رفت. در تداوی امراض، مهارت و حذاقتی داشت و معالجات غریبه ای از او نقل می شود.

در نزد: میرزا عبدالعلی هرنندی، و میرزا ابوالقاسم مدرس رشتی، و حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی، و میرزا ابوالحسن پاقلعه ای، و مدت زمانی نزد آخوند کاشی و جهانگیر خان قشقائی تلمذ نموده، در دوشنبه دوم ربیع الثانی سال ۱۳۷۱ به سن نود و سه سالگی در اصفهان وفات یافته، در تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید. (۱)

رساله «افیوتیه» از تألیفات او است که به فارسی تألیف نموده است.

میرزا ابوالقاسم خاتون آبادی

امام جمعه طهران، فرزند محمد محسن خاتون آبادی، عالم فاضل محقق جلیل، در ۱۲۱۵ در اصفهان متولد شده، و در ۱۲۳۷ به طهران مهاجرت نموده، و از سال ۱۲۶۳ پس از فوت عموی خود مرحوم آقا میر محمد مهدی امام جمعه (اولین امام جمعه طهران از خاندان خاتون آبادی) به منصب امام جمعگی منصوب شده، و در سال ۱۲۷۱ وفات یافته، و در مقبره

ص: ۲۱۳

۱- ر.ک: کتاب هشت بهشت، تألیف میرزا محمد طبیب زاده، فرزند صاحب عنوان.

سر قبر آقا طهران مدفون گردید. (۱)

کتب و رسائلی تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- البلدان المفتوح عنوه ۲- رساله علمیه فارسی، مطبوع ۳- منتخب الفقه؛ و غیره.

* میرزا ابوالقاسم شریفی شیرازی، معروف به میرزا بابا، فرزند محمد نبی. عارف فاضل متکلم شاعر متخلص به «راز» از اقطاب سلسله ذهبیه، نسبش از طرف پدر به میر سید شریف جرجانی، و از طرف مادر دختر زاده آقا محمد هاشم ذهبی است. (۲)

در مراجعت از طهران به شیراز در سال ۱۲۸۶ در مورچه خورت وفات یافته، جسدش را به اصفهان آورده، در سر قبر آقا دفن نموده، و پس از دو سال به مشهد مقدس نقل کردند. (۳)

مشارالیه را تألیفات عدیده است که تعداد آن پنجاه و یک مجلد می شود که از جمله آنهاست:

۱- اسرار الولایه ۲- براهین الامامه ۳- ترجمه تفسیر امام حسن عسکری (علیه السلام) و غیره.

از آن جایی که عادت صوفیه بر این است که هر کجا بزرگی و دانشمندی یافتند فوراً آن را مرید و یا مراد مشایخ و اقطاب خود بدانند، در تذکره الاولیاء تألیف آقای شمس الدین پرویزی (۱۵۳:) شیخ مرتضی انصاری را از مریدان

ص: ۲۱۴

۱- نامه دانشوران ۲: ۳۸۸، المآثر و الآثار: ۲۲۳، الکرام البرره: ۶۲.

۲- دانشمندان فارس ۲: ۵۵۹.

۳- طرائق الحقایق ۳: ۲۱۱.

صاحب عنوان معرفی می نماید.

در مقالات الحنفاء (۱۴۴:) محل دفن او را مقبره علی بن سهل می نویسند و با میرزا ابوالقاسم ذهبی [خراسانی] تخلیط و اشتباه می نماید.

ابو مسعود رازی

احمد بن فرات رازی، عالم عارف محدث، از اکابر محدثین، و بزرگان حفاظ و محققین است. برخی وی را سنی و صوفی می گویند، و جمعی او را شیعه و محدث می خوانند، و آنچه بیشتر مورد نظر است آن که شرح حال او چنان که باید و شاید معلوم نیست و هر چه درباره او می گویند از روی حدس می باشند.

مرحوم حاج ملا احمد بیان الواعظین در کتاب خلد برین (۱:۱۹۲) شرح حال نسبتاً مبسوطی جهت او نوشته و او را بی نهایت تجلیل می نماید. در کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان (۳۵۳:) شرح بقعه و خانقاه و سر در آن به تفصیل نگاشته شده است که در سال ۸۹۵ شخصی به نام محمد بن جلال الدین عربشاه آن را ساخته است.

بنابر آنچه معروف است قبر تا حدود یکصد و پنجاه سال قبل مورد توجه مردم بوده، و در این دوره به حکم مرحوم آقا سید صدر الدین عاملی که از مطلعین به علم رجال بوده خراب گردیده است. (۱)

در هر حال شیخ ابو مسعود در زمان خود و قرن ها پس از وفات، مورد توجه مرده بوده.

ص: ۲۱۵

وفاتش در سال ۲۵۸ روی داده است. (محلّه مجاور مقبره را در شیخ گویند).

حافظ امام عبدالرحمن بن سعید بن عبدالصمد شهرستانی (از ثقات محدثین اصفهان) مرید و شاگرد او بوده است.

میرزا ابوالمعالی محمد کلباسی

اشاره

فرزند مرحوم [آیه الله] حاج محمد ابراهیم.

عالم فاضل محقق، مجتهد جامع، فقیه اصولی، جامع معقول و منقول، از اکابر علما و مجتهدین، محقق مدقق و دقیق الفکر، کثیر التبع، در غایت زهد و تقوی؛ درباره زهد و ورع ایشان بین الخواص و العوام حکایاتی منقول است که همگی دلالت بر عظمت مقام او می کند.

در شب ۴ شنبه ۷ شعبان ۱۲۴۷ متولد، و شب ۴ شنبه ۲۷ ماه صفر المظفر سال ۱۳۱۵ وفات یافته، در تخت فولاد، در تکیه ای مخصوص مدفون گردید.

در تذکره القبور درباره او فرماید: مجلس آن مرحوم، مصداق حدیث حواریین و عیسی (علیه السلام) بود که عرض کردند: من نُجالس؟ فرمود: مَنْ يُذکرکم الله رؤیته، و یزیدکم فی العلم منطقه، و یرغبکم فی الآخره عمله. (۱)

در اصفهان خدمت آقا میر سید حسن مدرس تحصیل نموده. کتاب و رسائل زیادی تألیف فرموده که از آن جمله است:

۱- استخارات ۲- الاستشفاء بالتربه [مطبوع] ۳- الاستجاریّه ۳- الاستجاریّه ۴- الاسرافیه ۵- بشارات، در اصول، سه مجلد ۶- تعارض استصحاب و الصاله الصحه

ص: ۲۱۶

۱- رجال اصفهان: ۴۰.

۷- جبر و تفویض ۸- حجّیت مظنّه ۹- رساله در تزکیه اهل رجال ۱۰- رساله در نیت. ۱۱- رساله در مفطر بودن قلیان ۱۲- سند صحیفه کامله ۱۳- شرح خطبه شقشقیّه ۱۴- شرح زیارت عاشورا ۱۵- شرح کفایه سبزواری، در فقه ۱۶- متجاوز از بیست رساله در شرح حال روات و علما [مطبوع] ۱۷- متجاوز از سی جلد کتاب و رساله دیگر در فقه و اصول و رجال ۱۸- شرح زیارت جامعه.

(مجموع کتب و رسائل تألیفی ایشان متجاوز از هشتاد مجلد می شود).

جمعی کثیر از بزرگان علما و مجتهدین از شاگردان ایشان می باشند که معروف تر از همه آنها مرحوم آیه الله العظمی مرحوم حاج آقا حسین بروجردی رحمه الله علیه می باشد.

در شرح زندگانی مرحوم بروجردی چندین مجلد کتاب، و چند شماره مجله نوشته شده است که از جمله آنها کتابی است که نگارنده تألیف نموده و به ضمیمه تاریخچه شهر سامراء به طبع رسیده است.

جمعی از بزرگان علما و دانشمندان در بقعه و خارج آن مدفون می باشند که ذیلاً به نام چند نفر از آنها اشاره می شود:

۱- حاج میرزا کمال الدین ابو الهدی کلباسی

فرزند میرزا ابوالمعالی. عالم فقیه زاهد مجتهد اصولی، در زهد و تقوی مانند پدر بزرگوار و برادر عالی مقدار خود بی مثل و مانند بود، در مکارم اخلاق و صفات و حالات روحانی کم نظیر.

ص: ۲۱۷

در اصفهان نزد پدر خود و عده ای دیگر تلمذ فرموده، و جهت تکمیل به نجف اشرف مهاجرت فرموده، و در آنجا از محضر مرحوم آقا سید محمد کاظم یزدی و آخوند خراسانی استفاده نموده، و پس از وصول به مقامات عالیّه اجتهاد با اخذ اجازات از علمای وقت به اصفهان مراجعت نموده و به درس و بحث و تدریس اشتغال جستّه، حوزه درس ایشان خصوصاً در قسمت رجال مورد نظر و عنایت اهل فضل بوده.

کتب و رسائلی تألیف فرموده (۱) که از آن جمله است:

۱- البدر التمام، در احوال پدر و جدّ والا مقام خود به طبع رسیده.

۲- التحفه الی سلاله النبوه، و آن اجازه ای است که جهت آیه الله العظمی آقا سید شهاب الدین نجفی مرعشی مرقوم فرموده اند. (۲)

۳- حاشیه بر کفایه الاصول استادش.

۴- الدرّ المثنی فی جمله من المصنفات و المصنّفین.

۵- دره البیضاء، در اجازه روایت.

۶- زلات الاقدام، در اشاره به اشتباهات رجالی برخی از اعلام.

۷- سماء المقال فی تحقیق علم الرجال، در دو مجلد که به سعی فرزند دانشمندش عالم فاضل آقای محمد کلباسی در قم به طبع رسیده است.

۸- الصراط المستقیم فی التمییز بین الصحیح و السقیم.

۹- الفوائد الرجالیّه، حاوی سی فایده؛ و غیره.

صاحب عنوان در شب ۳ شنبه ۲۷ ربیع الثانی سال ۱۳۵۶ در اصفهان وفات

ص: ۲۱۸

۱- رجال اصفهان: ۴۳.

۲- این اجازه در کتاب المسلسلات ۱: ۷۴-۵۹ به چاپ رسیده است.

یافته، در مقبره پدر مدفون گردید.

ماده تاریخ وفات ایشان را مرحوم حاج میرزا حسن خان ضمن قطعه ای فرموده است.

جاء البشير مُهْنِيًّا و مورِّخاً *** اتل السلام على مَنْ اتبع الهدى

۲- حاج میرزا احمد ملا باشی

فرزند محمد حسن بن محمد علی بن میرزا عبدالله تفرشی حسینی.

عالم فاضل، و فقیه کامل. پدرش از فحول علمای تنجیم بوده، و جدش میرزا محمد علی نیز از فضلا و منجمین، و همشیره میر محمد صادق خاتون آبادی منجم [را داشته] است. در المآثر و الآثار درباره او [میر محمد صادق] گوید: در علم اختر شماری و ستاره شناسی از اعجاب وقت بود، و در غالب علوم از فقه و اصول و نجوم استاد بوده. (۱)

میرزا محمد علی منجم از شیراز به اصفهان آمده، و در روز ۴ جمادی الثانی ۱۲۸۲ وفات یافته، و در جلو تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

بعد از او میرزا محمد حسن به منصب منجم باشی گری مفتخر شده، و از آثارش رساله ای است در طالع و احکام میرزا یوسف آشتیانی مستوفی الممالک، و در سال ۱۲۹۸ وفات یافته، و منصب منجم باشی گری به فرزند او صاحب عنوان رسیده است.

ص: ۲۱۹

وی فاضل و عالم و فقیه بوده، و در اصفهان مصدر امور شرعی و عرفی بوده، در روز ۵ شنبه ۱۱ ربیع الثانی سال ۱۳۳۱ وفات یافته، در بقعه تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون شد.

از (۱) آثارش کتاب دفتر تقویم است.

صاحب عنوان را دو فرزند برومند است:

۱- حاج میرزا محمد رضا ملا باشی

۲- حاج میرزا محمود ملا باشی

عالم فاضل، از شاگردان آقا ابوالقاسم دهکردی و دیگران بوده، و داماد حاج میرزا هاشم امام جمعه اصفهان می باشد.

در ( ) وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

۳- حاج میرزا جمال الدین کلباسی

فرزند آقا میرزا ابوالمعالی، از اعظام علما و مجتهدین، ازهد زهاد، و عابدترین افراد زمان خود بود.

در اصفهان نزد پدر و دیگران، و در نجف خدمت آخوند خراسانی تلمذ فرموده؛ مدت عمر، دقیقه ای از تألیف و تدریس و عبادت غافل نبود. در مسجد جو جو (جوجی) اقامه جماعت می فرمود، و نماز ایشان از زبده ترین جماعات اصفهان محسوب می شد.

ص: ۲۲۰

در شب ۱۷ رمضان المبارک سال ۱۳۵۰ وفات یافته در جنب پدر مدفون گردید. (۱)

کتاب تلخیص الهیئه، در مهمات مسائل هیئت قدیم، و معرفت تقویم و اسطرلاب از اوست. (۲)

مشارالیه بزرگتر از برادر خود مرحوم آقا میرزا ابوالهدی می باشد.

حاج شیخ موسی کلباسی

اشاره

فرزند شیخ محمد بن جعفر بن حاج محمد ابراهیم کلباسی اصفهانی.

شیخ محمد جعفر کلباسی

پدرش: شیخ محمد جعفر، از علمای ازکیا، فاضل ادیب محقق (۳)، در ۱۴ شهر رمضان المبارک سال ۱۲۱۹ متولد، و در نزد پدر و دیگران تلمذ فرموده، و در جمعه ۲۶ محرم الحرام سال ۱۲۹۲ وفات یافته، در مقبره پدر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- رساله مبسوطی در حدود ۲- رساله ای دیات به نام تحفه الجعفریّه ۳- رساله ای در شرح حال (۴) پدر خود ۴- منهاج الهدایه ۵- منهج الرشاد، در شرح ارشاد.

مشارالیه دارای چهار فرزند بوده که عبارتند از:

ص: ۲۲۱

۱- رجال اصفهان: ۴۳.

۲- نقباء البشر: ۳۰۸.

۳- رجال اصفهان: ۱۶۲.

۴- الکرام البرره: ۲۴۱.

۱- شیخ ابو تراب کلباسی (۱)

در نجف به درس آخوند خراسانی و حاج میرزا حسین بن حاج میرزا خلیل طهرانی حاضر شده، و در سال ۱۳۳۷ در نجف اشراف وفات یافته، و هم در آن زمین مقدس مدفون گردید.

در ماضی النجف و حاضرها آ(۲۲۳:۳) تولدش را ۱۲۷۹ در اصفهان، و وفات را در ۳۳۵۱ در نجف می نویسد، و از تألیفاتش ۱- حواشی بر کفایه ۲- رسائلی در فقه * السعه و الرزق، مجموعه احادیث مربوط به آن را نام می برد. (۲)

۲- شیخ محمد حسن متوفی به سال ۱۳۱۴ در اصفهان امام مسجد گرگ یراقها.

۳- شیخ محمد حسین متوفی به سال ۱۳۲۱ در اصفهان.

۴- حاج شیخ موسی صاحب عنوان، عالم فاضل، متولد در ۱۲۸۹، و متوفی در ۱۳۵۸، مدفون در بقعه عم بزرگوار خود.

۵- حاج میرزا موسی انصاری

ابن میرزا سلیمان ادیب فاضل، و شاعر معمر، از سلسله انصاری های اصفهان، معروف به شیخ الانصار، در ۱۲۳۷ متولد، (۳) و در چهارشنبه ۲۲

ص: ۲۲۲

۱- نقباء البشر: ۲۹.

۲- این کتاب از شیخ محمد کلباسی فرزند شیخ ابو تراب است و در ماضی النجف نیز آن را از تألیفات شیخ محمد شمرده است.

۳- شعرای اصفهان: ۶۸.

محرم الحرام سال ۱۳۶۰ وفات یافته، در این تکیه مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- انشاء جدید، مطبوع ۲- خلاصه اللغة، مطبوع ۳- دیوان اشعار.

مرحوم حاج میرزا حسن خان انصاری (۱) در تاریخ وفاتش گوید:

هر که در دنیا مقید شد به عشق پاکباز *** گاه رفتن نور مطلق در ظهور حق بدید

همچو پیر آل جابر خدمت پیر شعیب *** موسی آسا کرد و اشراقی ز نور حق بدید

وادی ایمن رسید و جابری تاریخ گفت *** شد مهاجر موسی انصار و طور حق بدید

از اشعار اوست:

زاهد مغرور از اعمال سالوس و ریا *** طاعتی گر می نماید قصد او لله نیست

پاک کن از لوح دل انصاریا زنگ ملال *** دور ایامت اگر بر وفق خاطر خواه نیست

مخزن اسرار حق و آیت کبری علی است *** علت ایجاد عالم غیر سر الله نیست

ابوالمعالی نحاس

وزیر عضد الدین سدید الملک. ابوالمعالی در دیوان ملک شاه سلجوقی (۲)

ص: ۲۲۳

۱- شعرای اصفهان: ۶۸.

۲- آثار الوزراء عقیلی: ۱۴۱.

بوده، به وزارت رسیده، لکن بخل و امساک بر وی غالب بوده و به همین علت، اعیان حضرت خلافت به قصد او بر خاسته و او را محبوس ساخته؛ از حبس گریخته و به لشکرگاه بر کیارق رفته، در سال ۵۰۷ در همدان وفات یافته است.

در کتاب خط و خطاطان (۸۴ چاپ جدید) گوید: در بیشتر علوم ماهر بود، و در فنّ خط استیفا و سیاق قادر بود و در عصر خویش مانندی نداشت. وفاتش را در کتاب نامبرده: ۵۱۹ می نویسد.

از اشعار اوست:

نه همه ساله ظفر اهل ظفر یافته اند *** یا نه هرگز نچشیده است بدی نیک سگال

گر همه ساله بود کامروا مردم نیک *** پس چه بود آن همه ناکامی پیغمبر و آل

ابو نعیم اصفهانی

حافظ ابونعیم (به تصغیر) احمد بن عبدالله بن احمد بن اسحق بن موسی بن مهران اصفهانی، سبط محمد بن یوسف البناء الاصفهانی.

محدّث جلیل القدر و عظیم المنزله، در رجب سال ۳۳۰ یا (۳۳۶) در

ص: ۲۲۴

اصفهان متولد شده، و جهت اخذ حدیث و تحصیل علم، به شهرهای مختلف مسافرت فرموده، و سرانجام در یکشنبه ۲۱ محرم سال ۴۳۰ در اصفهان وفات یافته، در قبرستان آب بخشان مدفون گردید.

شرح حالش در عموم کتب شیعه و سنی (۱) به جلالت قدر و وثاقت، مذکور است.

کتب زیر از اوست:

۱- اربعین در حالات حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه ۲- تاریخ اصفهان، در دو مجلد، به طبع رسیده ۳- حلیه الاولیاء، معروف ترین تألیف او ۴- ذکر المهدی (علیه السلام) ۵- ما نزل من القرآن فی امیر المؤمنین (علیه السلام) ۶- معرفه الصحابه، و یازده مجلد کتاب دیگر.

در کتب رجال از او به حافظ اصفهان، و گاهی حافظ دنیا تعبیر می کنند. وی از اجداد علامه مجلسی است. برخی او را سنی و صوفی، و عده ای شیعه می دانند.

از ابی بکر احمد بن علی بن ثابت خطیب (۲) نقل شده که او گوید: جمع کرد بین حدیث و فقه و تصوف، و ندیدم احدی را از مشایخ خود حافظ تر از او.

از شیخ ابو عبدالله محمد بن محمد اصفهانی (۳) نقل شده است که چون سلطان محمود غزنوی بر اصفهان استیلا یافت، از طرف خود، کسی را بر این

ص: ۲۲۵

۱- اعیان الشیعه ۴:۹ و روضات الجنّات: ۷۵ و غیره.

۲- طبقات الشافعیه: ۴۷.

۳- تبیین کذب المفتری: ۲۴۶.

شهر والی گردانید، مردم بر او بشوریدند و او را کشتند. سلطان محمود مجدداً به شهر مراجعت نموده و مردم را تأمین داد، و از تقصیر آنان در گذشت. چون روز جمعه شد و مردم جهت نماز جمعه در مسجد حاضر شدند جمعی کثیر از مردم بکشت، و چون مردم شهر قبلاً حافظ ابونعیم را از ورود به مسجد منع کرده بودند از این مهلکه جان به سلامت برد، و این موضوع را از کرامات حافظ دانستند.

مؤلف طرایق الحقایق (۲: ۲۵۱) وی را از مورخین صوفیه می نویسد.

در مذهب حافظ ابو نعیم اختلاف است، لکن قول به تشیع او از جهاتی برتر از اقوال دیگر است.

در روضات الجنّات (۱: ۷۵) گوید: نقل شده است که میر لوحی موسوی سبزواری ساکن اصفهان از جمله کسانی است که با مجلسی عداوت داشته و از جهت همین عداوت، مردم را تحریک نموده، و قبر حافظ ابونعیم را خراب کرده، و از این تخریب قصد اذیت و آزار علامه مجلسی را داشته است.

و هم در آنجا از «نظام الاقوال» نقل می کند که قبر حافظ ابونعیم در اصفهان است، آن را زیارت کرده ام، و بر آن مکتوب است:

قال رسول الله (صلى الله عليه و اله و سلم): مکتوب علی ساق العرش: لا اله الا الله، وحده لا شريك له، محمد بن عبدالله عبدی و رسولی، و ایدتُه بعلى بن ابی طالب (عليه السلام). رواه الشيخ الحافظ المؤمن الثقة العدل أبو نعیم أحمد بن محمد بن عبدالله، سبط احمد بن يوسف البناء الاصفهانی.

ص: ۲۲۶

(محمد بن یوسف بنّاء اصفهانی)

جدّ مادری صاحب عنوان، از مشایخ صوفیه، و بزرگان عرفا است. قبرش در محله خواجهی قدیم بوده، و اکنون کوچه ای به نام او معروف است، و تا این اواخر قبر در جنب مسجد، باقی بوده است، و نام او را گاهی احمد بن یوسف نوشته اند و غلط است.

وی محمد بن یوسف بن معدان بن یزید بن عبدالرحمن ثقفی بنّاء متوفی در ۳۸۶، عارف صوفی مستجاب الدعوه از بزرگان صوفیه است. کتبی در تصوّف تألیف نموده. (۱)

ایبوردی

ابو المظفّر محمد بن احمد بن محمد ادیب شاعر لغوی، در علوم لغت و ادب و حدیث و انساب و اخبار عرب و بسیاری از علوم دیگر، وحید عصر، و فرید دهر خود بوده.

کتب زیر از تألیفات اوست: (۲)

۱- الانساب ۲- تاریخ ایبورد ۳- تاریخ نساء ۴- تعلقه المشتاق ۵- الدرر الثمینة ۶- طبقات العلوم ۷- قبسه العجلان فی نسب آل ابی سفیان ۸- المجتبی من المجتبی ۹- المختلف و المؤتلف ۱۰- دیوان اشعار مطبوع.

وفات صاحب عنوان در روز ۵ شنبه ۲۰ ربیع الاول سال ۵۰۷، ما بین دو نماز، به مرگ فجّاه و یا مسموعاً در اصفهان روی داده است.

ص: ۲۲۷

۱- اخبار اصفهان: ۲: ۲۲۰.

۲- ریحانه الادب ۱: ۳۶.

مولی احمد سبزواری اصفهانی

عالم جلیل ورع صالح، از تلامیذ آقا میر سید حسن مدرس اصفهانی، و از اساتید شیخ الشریعه اصفهانی بوده، و شاگرد از استاد خود مدح و ثنای بلیغ می فرموده. (۱)

آقا شیخ احمد اهتمام رنانی

عالم فاضل محقق معاصر، در ذی حجه الحرام سال ۱۳۸۷ به سن قریب به شصت به مرض سکتہ وفات یافت. از آثارش کتاب فلسفه احکام به طبع رسیده، و از آن کثرت مطالعه و تحقیق نویسنده آشکار است.

آقا شیخ احمد مدرس زنجانی اصفهانی

معروف به مدرس صدری عالم فاضل، و مجتهد اصولی، در اهر زنجان متولد شده، و در زنجان و قزوین (۲) و نجف اشرف مهاجرت نموده، سال ها در آن استان می زیسته. در اواخر عمر به اصفهان مهاجرت کرده، در مدرسه ناصریه جنب مسجد شاه سکونت کرده، و صبح ها در مسجد مزبور امامت می فرموده.

در روز نهم ربیع الثانی سال ۱۳۶۹ وفات یافته در تخت فولاد، مقابل تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید. (۳)

ص: ۲۲۸

۱- الکرام البرره: ۷۲.

۲- فهرست علماء زنجان: ۱۵.

۳- شعرای معاصر اصفهان: ۴۳۴.

به دو زبان عربی و فارسی شعر می گفته، و از آثارش: ۱- وجیزه در فرق بین سحر و معجزه ۲- هدایه الانام، در منظومه کلام به طبع رسیده است.

سید ابو علی احمد یزدی

از عرفا و فضیله ساکن اصفهان بوده، در ۱۲۷۸ متولد، و در ۱۳۱۳ وفات یافته است.

در کتاب آئینه دانشوران گوید: (۱) قبرش در تخت فولاد است.

سید احمد خاتون آبادی علوی

عالم فاضل متقی.

سید عبدالله جزائری در اجازه کبیره خود گوید: از شرکای درس پدرم در اصفهان بود، و نزد میر محمد باقر و امیر محمد صالح و دیگران تلمذ می فرمود، سپس به مشهد رضوی منتقل شده و از علما و مدرسین آنجا محسوب می شد. با وجود (۲) کمال تبّحری که در علم داشت در حکم و فتوی محتاط بود.

از تألیفاتش رساله ای است در جواب اعتراضاتی که علمای هند بر کتاب حَقّ الیقین علامه مجلسی نموده اند.

در سال ۱۱۴۱ در مشهد وفات یافت.

ص: ۲۲۹

۱- رجال اصفهان: ۱۹۸.

۲- اعیان الشیعه ۸: ۲۵۸ و ۹: ۴۴.

حاج میرزا احمد اصفهانی

در شغل مرثیه سرائی و روضه خوانی به مقامی سامی رسیده (۱) وصیت صوتش از طهران به همه جای ایران کشیده. (۲)

سید احمد طباطبائی

در اعیان الشیعه (۳۳۴:۸) نقل از تتمیم امل الامل گوید: عالم فاضل فقیه معظم، مورد توجه اهل علم، و مشار بالبنان بوده است.

(۳)

سید احمد حائری بروجنی

ابن ابوالقاسم بن حسن حسینی بختیاری.

عالم فاضل، از شاگردان فاضل اردکانی و شیخ زین العابدین مازندرانی بوده، و در صحن حضرت ابوالفضل (علیه السلام) اقامه جماعت می فرموده. در ۱۳۲۰ و اندی به ایران مراجعت نموده و در نزد عوام و خواص، محترم و به وظایف شرعی قیام فرموده.

در ۱۳۳۹ وفات یافته [در تکیه ملک در تخت فولاد مدفون گردید].

تقریرات اساتید خود را در فقه و اصول به رشته تحریر در آورده است.

ص: ۲۳۰

۱- مآثر و الآثارک ۲۸۹.

۲- به نوشته مرحوم بیان در خلد برین (۱: ۱۸۵) وی میرزا احمد اصفهانی ابن میرزا علی محمد شیرازی است که پس از سال ها اقامت در طهران به اصفهان معاودت نموده و تا آخر عمر در کمال شهرت و عظمت به منبر می رفته و بین سال های ۱۲۸۰ تا ۱۲۹۰ فوت شده و به عتبات حمل و در سکوی واعظهای وادی السلام مدفون می گردد.

۳- نقباء البشر: ۱: ۸۲.

وی را دو برادر عالم است:

۱- سید علی (فوت ۱۳۱۲).

۲- سید محمد. هر دو از علما و فضلا بوده اند.

سید محمد حسین بختیاری

سید محمد حسین بن سید علی بن ابوالقاسم بن محمد حسن. عالم فاضل، و مدرس معروف، (۱) در ۱۳۰۴ در اصفهان متولد شده، و پس از تحصیل مقدمات به نجف اشرف مهاجرت فرموده، و به درس آخوند خراسانی و میرزا محمد تقی شیرازی حاضر شده، و سپس خود حوزه درس و بحث تشکیل داده، جمعی کثیر از فضلا به درس او حاضر شده، و دختر مرحوم آیه الله اصفهانی را به زوجیت گرفته.

در ۲۶ محرم سال ۱۳۶۸ در طهران وفات یافته.

وی را تألیفاتی است که از آن جمله است: ۱- حاشیه وسیله النجاه ۲- رساله در قاعده لا ضرر و لا ضرار ۳- حاشیه بر کفایه الاصول؛ و غیره.

احمد میرزا مرعشی

فرزند اسحاق بن سید ابی تراب خلیفه سلطانی مرعشی. (۲) عالم فاضل شاعر متخلص به «نیازی»، محدث فقیه مرتاض، ادیب شاعر.

مادرش دختر شاه سلطان حسین صفوی، و خود داماد شاه طهماسب ثانی بوده. دیوان اشعاری دارد.

ص: ۲۳۱

۱- نقباء البشر ۲: ۶۰۴.

۲- اعیان الشیعه ۷: ۲۶۰.

در ۱۲۱۶ وفات یافته است.

از اشعار اوست (۱):

به یک کرشمه زلیخاوشی دل ما را *** چنان ربود که یوسف دل زلیخا را
پدرانش عموماً اهل فضل و کمال بوده و به نام برخی از آنها اشاره خواهد شد.

فرزندش میرزا سید علی نواب نیز از علما و دانشمندان است.

حاج سید احمد دهکردی

اشاره

فرزند سید محمد باقر. عالم عارف، معروف به رحمت علی شاه حقانی، از اقطاب سلسله خاکساریه، ادیب و شاعر و مفسر. در اصفهان در خدمت آخوند ملا محمد حسین دهکردی _ دایی خود _ و آخوند کاشی، و میرزا محمد حسن نجفی، و برادر خود سید ابوالقاسم و دیگران تحصیل نموده، به نجف اشرف رفته، نزد آخوند خراسانی و جمعی تلمذ نموده، در علوم شریعت و طریقت صاحب نظر شده.

در حدود سال ۱۲۸۵ در شهرکرد متولد، و در شب ۱۲ جمادی الاولی سال ۱۳۳۹ در اصفهان وفات یافته، در محله درکوشک (۲) در کوچه باغ حرم (خانه های حرم سلاطین آق قویونلو) در بقعه ای مخصوص مدفون گردید. (۳)

ص: ۲۳۲

۱- مجمع الفصحاء ۲: ۵۰۰.

۲- رجال اصفهان: ۱۷۶.

۳- در کتاب شناخت سرزمین چهار محال (۲: ۳۲) می نویسد: قبرش در باغ جنب عمارت شخصی، و هنوز هم در خانقاه، اغلب مریدان در مواقع معین، دود و دمی، و ذکری و نوایی دارند.

کتب زیر از اوست:

۱- آغاز حقیقت ۲- برهان حقیقت نامه ۳- رشحات رحمت ۴- دیوان فنائی ۵- مثنوی در شرح آیه نور ۶- مثنوی در شرح سؤال کمیل بن زیاد از حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) در معنی حقیقت ۷- منطق الطیر منظوم، در شرح هفت وادی؛ و غیره.

از اشعار اوست:

سلطنت خواهی اگر خدمت درویشان کن *** حکم بر خشک و تر از همت درویشان کن

خواهی از عارف بالله شوی بی شبهه *** طلب معرفت از صحبت درویشان کن

به جهان خواهی اگر قبله حاجات شوی *** خویش را وقف ره حاجت درویشان کن

صاحب عنوان در محله در کوشک، خانقاه داشته، و جمعی را هدایت و ارشاد نموده [!] و قبول از وفات، مریدان را به خواهر زاده خود حاج آقا رحیم دهکردی منور علیشاه سپرده است.

(حاج آقا رحیم دهکردی)

عارف فاضل، از عرفای عالی مقدار، و مردان وارسته، بیشتر ایام سال را در

ص: ۲۳۳

محل تولد خود ساکن، و گاهی به اصفهان (۱) آمده و در خانقاه پیر خود ساکن بود.

در روز تاسوعا سال ۱۳۶۸ در مراجعت از مکه معظمه در بیروت وفات یافت، و هم آنجا مدفون گردید.

از اشعار اوست:

در همه شهر چو دیوانه تر از ما کس نیست *** پس یقین است که فرزانه تر از ما کس نیست

در خرابات حقیقت که مقام امن است *** بس خرابیم که ویرانه تر از ما کس نیست

گنج در خانه ویرانه دل هست نهان *** دل ویرانه دیوانه تر از ما کس نیست

زیر آن بار که افلاک و زمین ناف نهند *** بارکش اشتر مستانه تر از ما کس نیست

آقا میرزا احمد چهار سوقی

فرزند میرزا محمد باقر چهار سوقی صاحب روضات، عالم فاضل محقق، (۲) در ۲۱ ربیع الثانی سال ۱۲۶۳ متولد، و در نزد پدر و عم خود و دیگر علمای اصفهان تلمذ فرموده، و در نجف اشرف آن را تکمیل نموده، فقیهی جامع، و عالمی فاضل بود.

ص: ۲۳۴

۱- رجال اصفهان: ۱۷۷.

۲- نقباء البشر: ۹۱ و نمونه مختصر المکارم و اعیان الشیعه ۹: ۲۱۱.

در چهارشنبه ۱۵ رمضان المبارک سال ۱۳۴۱ در نجف وفات یافته، در جنب عمّ بزرگوار خود مدفون گردید.

در احسن الودیعہ (۵۷:۱) گوید: عالم فاضل زاهد عابد، از غایت زهد، ترک ریاست در اصفهان نموده، و به نجف مهاجرت کرده، و در گوشه ای به عبادت و ریاضت مشغول گردیده.

زنش بیگم دختر آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی است.

میرزا محمد حسن روضاتی

فرزندش: میرزا محمد حسن از علما و ائمه جماعت در مسجد جوزدان بود. فقیهی منزوی، و دانشمندی وارسته بود.

در ۱۳ ماه صفر ۱۲۹۸ متولد، و در ۱۷ شعبان ۱۳۸۰ وفات یافته، در جنب تکیه کازرونی در تکیه ای مخصوص مدفون گردید.

(۱)

ماده تاریخ وفاتش را صغیر شاعر معاصر گوید:

سالکی سر کرد در جمع و پی تاریخ گفت *** در جزا سید حسن محشور گردد با حسین

احمد غفر الہی

فرزند جعفر روغنی. شاعر و ادیب متخلص به «جنت» از شعرای معاصر

ص: ۲۳۵

۱- وی از شاگردان مرحوم میرزا یحیی مدرس، آخوند گزی کاشی و حکیم قشقائی بود و عمر خود را به مطالعه و اقامه جماعت و بیان احکام دین طی نمود. فرزند دیگر صاحب عنوان مرحوم سید محمد حسین ملاذ روضاتی است. ر.ک: مقدمه مناہج المعارف.

اصفهان است. در حدود سال ۱۲۷۰ خورشیدی متولد، (۱) و در ۲۷ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۸ قمری وفات یافته، در تخت فولاد جنب اسماعیل خواجهائی مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را برنا شاعر و ادیب معاصر گوید:

گفت برنا به شمسیش تاریخ *** جنت ما شدی سوی جنت

از اشعار اوست:

من آن زمان که گرفتم در این سرا منزل *** پی سراغ تو بودم، تو بودی اندر دل

ز خانه تو سوی کعبه بار بستم *** به جستجوی پیموده ام رهی باطل

دمی که از همه باز آمدم به خانه خویش *** تو را ندیدم و گشتم به خویشتن واصل

به یاد خویش نبودم تو را نمی دیدم *** و گرنه یک نفس از خود نمی شدم غافل

آقا شیخ احمد حسین آبادی

فرزند شیخ محمد جواد بن محمد حسن اصفهانی.

فقیه مجتهد اصولی عالم زاهد ثقة عدل.

ص: ۲۳۶

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۴۵.

پدرش: مرحوم آقا شیخ محمد جواد از علمای اعلام، و فقهای اسلام، و از شاگردان (۱) شیخ محمد حسن صاحب جواهر، و مجاز از ایشان بوده، تاریخ اجازه: ۱۲۶۵، و مجاز از شیخ مرتضی انصاری می باشد.

وی را تألیفاتی چندی است که از آن جمله است:

۱- بحر البکاء، فارسی ۲- بساتین الریاحین، در اصول فقه ۳- ترجمه رساله نجاه العباد ۴- ترتیب و تلخیص خلاصه (الاقوال) علامه حلی که به طبع رسیده است. ۵- الرساله الاحمدیه، به نام فرزندش آقا شیخ احمد صاحب عنوان ۶- الریاحین، در فقه استدلالی ۷- السراج الوهاج، در شرح نتایج الاصول تألیف سید ابراهیم قزوینی، ۸- کنوز اللثالی، در اصول فقه ۹- النتائج، در اصول فقه [تقریرات سید ابراهیم قزوینی].

در ذی قعدة سال ۱۳۱۲ وفات یافته، و در تکیه آقا حسین خوانساری، در قبری که حاج شیخ محمد باقر اصفهانی جهت خود تهیه نموده بود مدفون گردید (قبر در زیر دیوار مابین تکیه آقا حسین و مادر شاهزاده در سردابه واقع است).

مشارالیه مدت چهارده سال در طهران ساکن بوده، و در مسجد سراج الملک امامت و تدریس می نموده است.

مرحوم آقا شیخ احمد حدود سال ۱۲۷۸ در اصفهان متولد گردیده، (۲) و در نزد علمای اصفهان و نجف تحصیل نموده، تا فقهی جامع، و مجتهدی کامل گردید. سپس به اصفهان مراجعت نموده، به درس و بحث و اقامه جماعت و

ص: ۲۳۷

۱- نقباء البشر: ۲۲۱.

۲- رجال اصفهان: ۸۲.

فصل خصوصیات پرداخت، مورد توجه و علاقه عموم مردم، بالاخص علما و دانشمندان بود، و در مدرسه میرزا مهدی واقع در محله بید آباد، جنب منزل خود تدریس و امامت می نمود.

وی از جمله کسانی است که قبل از رسیدن به سن بلوغ یا در حین بلوغ به درجه اجتهاد رسیده، از شش نفر از اساتید خود، من جمله: آقا میرزا محمد باقر و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی و پدر خود اجازه روایت و اجتهاد داشت.

تا تاریخ اجازه پدرش پنج نفر از اساتیدش به او اجازه داده بودند و پدر، ششم آنهاست. تاریخ اجازه: ۱۳۰۸، و سن او سی سال بوده، و بنابراین تولد صاحب عنوان ۱۲۷۸ می باشد.

رسائلی در فقه و اصول از تقریرات اساتید خود نوشته که پس از فوتش اولاد او همه را خدمت برادرش مرحوم شاه آبادی فرستادند.

در روز ۴ شنبه ۲۱ جمادی الاولی سال ۱۳۵۷ وفات یافته، در بقعه تکیه بروجردی مدفون گردید.

خطیب شاعر اصفهانی، ماده تاریخ وفاتش را ضمن قطعه ای گوید:

خطیب آه از دل بر آورد و گفت *** بمعراج قرب احد رفت احمد

در خلد برین (۱:۱۳۵) درباره او گوید: از اعظام علما، و اکابر فقها و وعاظ، اعبد عبّاد، و ازهد زهاد... در حافظه و ذكاء، اعجوبه عصر بود. دعاهاى مطوّله مثل ابو حمزه ثمالی را به طور تقطیع، در قنوت نوافل، بالجهد بسیار جذابی قرائت می نمود، و در احاطه بر فروع فقهیه به طوری مسلط بود که عدیل و نظری نداشت.

ص: ۲۳۸

برادرش: مرحوم آقا شیخ محمد علی معروف به شاه آبادی (۱) عالم فقیه مجتهد اصولی، جامع معقول و منقول، در نزد پدر و برادر سابق الذکر خود تحصیل نموده، و به درس میرزا محمد حسن آشتیانی در طهران حاضر شده، و در نجف خدمت آخوند خراسانی، و حاج میرزا حسین خلیلی، و میرزا محمد تقی شیرازی، و میرزا هاشم رشتیب و دیگران تحصیل نموده.

در ۱۲۹۲ متولد، و در عصر پنجشنبه ۳ صفر سال ۱۳۶۹ در طهران وفات یافت.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- الانسان و الفطره ۲- الایمان و الرجعه ۳- حاشیه بر کفایه استادش ۴- القرآن و العتره ۵- مرام اسلام ۶- منازل السالکین، در عرفان؛ و غیر اینها رسائلی در فقه و اصول و عقل و جهل و نبوت و غیره. (۲)

چون در اول ورود به طهران در محله شاه آباد ساکن شده به شاه آبادی شهرت یافته، و در مسجد جامع طهران امامت و تدریس می نمود. (۳)

ص: ۲۳۹

۱- ریحانه الادب ۳: ۱۶۷.

۲- آثار الحجج ۱: ۲۱۷.

۳- مرحوم آیه الله العظمی شاه آبادی که از مراجع تقلید تهران به شمار می رفت از بزرگترین حکما و عرفای عصر اخیر بوده و مهم ترین ثمره تربیت علمی و معنوی او حضرت امام خمینی _ سلام الله علیه _ بود که در تألیفات عرفانی شان از مرحوم شاه آبادی غالباً به عنوان «شیخ عارف کامل روحی فدا» یاد کرده و می فرمودند: من در عمر خود روحی لطیف تر از روح مرحوم شاه آبادی ندیدم. ایشان صرف نظر از جنبه فقاقت، فلسفه و عرفان که کم نظیر بودند، در سیاست نیز کم نظیر بود.

شیخ علی محمد شریف

برادر دیگرش: مرحوم شیخ علی محمد شریف نیز از علما و فضلا در نزد برادر و پدر تحصیل نموده، سال ها در مدرسه میرزا مهدی ساکن، و به نوشتن مرجع امور شرعیّه بود. در اواخر عمر به نجف مهاجرت نموده، و در آن ارض اقدس در سال ۱۳۷۳ وفات یافته، در وادی السلام مدفون گردید.

آقا سید احمد لبنانی بهشتی

فرزند سید حسن. عالم فاضل واعظ زاهد، از ائمه جماعت، و مورد وثوق مردم، در سال ۱۳۶۳ وفات یافته، [\(۱\)](#) جنب مسجد مصلی مدفون گردید، و بعداً جهت او تکیه ای ساختند (تکیه زرگرها)

حاج ملا احمد بیان الواعظین

فرزند حاج ملا حسن بن محمد جواد بن محمد هادی بن احمد بن ادهم بن آقا محمد رضی قزوینی اصفهانی.

آقا رضی قزوینی

آقا رضی از علمای محققین، و واعظ صالح، و عالم کامل معاصر اواخر صفویّه بود.

ص: ۲۴۰

در ریحانه الادب (۵۵:۱) گوید: از شاگردان ملا- خلیل قزوینی، و مؤلف کتب عدیده است، از آن جمله: ۱- ابطال الرمل * تاریخ علمای قزوین [= ضیافه الاخوان] ۲- رساله شیر و شکر ۳- رساله نوروز ۴- ضیافه الاخوان ۵- قبله الآفاق ۶- کحل الابصار ۷- لسان الخواص ۸- هدیه الخلان، و غیره.

وفاتش در ۱۰۹۶ روی داده است. (۱)

مولی ادهم که به مناسبت نام او صاحب عنوان و بستگانش نام فامیلی ادهم انتخاب کردند عالم فاضل محقق بوده.

مرحوم حاج ملا حسن ادهم

عالم فاضل، و واعظ کامل، از فاضلای اهل منبر، ادیب و شاعر، در اصفهان خدمت علمای اعلام تحصیل نموده، و در شب ۲۳ رمضان المبارک سال ۱۳۵۱ به سن قریب به هشتاد سال وفات یافته، در صحن تکیه بروجردی مدفون شد.

مرحوم حاج ملا احمد بیان الواعظین در روز سوم صفر الخیر سال ۱۳۱۴ متولد شده، و در نزد جمعی از فضلا و علمای این شهر تحصیل نموده که از آن جمله است: مرحوم حاج آخوند زفرهای سابق الذکر، و آقا شیخ احمد حسین آبادی، و آقا نجفی و غیره، سپس به مطالعه و تألیف کتب پرداخته، و جهت ارشضاد و هدایت مردم منبر رفته و با بیانات کافیه، و مواعظ شافیه، شنوندگان را ارشاد می فرمود. الحق واعظی شیرین بیان و طلیق اللسان بود.

ص: ۲۴۱

۱- الکنی و الالقاب ۲: ۲۴۳.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اصل الکلام، در کلام ۲- جوهر مقصود، در اثبات رجعت موعود ۳- خلد برین، در احوال خطبا و واعظین در ده مجلد، جلد اول آن به طبع رسیده ۴- دیوان اشعار ۵- ران ملخ، دو جلد در تاریخ احوال خمسه طیبه (علیهم السلام) ۶- ضیاء النحو، در امهات مسائل نحویه، تقریرات مرحوم زفره ای ۷- النوادر و المتفرقات، و غیره.

صاحب عنوان در شب یکشنبه ۲۳ ربیع الاول سال ۱۳۷۱ وفات یافته، جنب پدر مدفون شد.

حاج میرزا احمد خوانساری

معروف به میرزا منظور، فرزند ملا- محمد رضا، عالم فاضل، و واعظ کثیر التألیف، کتب زیادی در احادیث و اخبار و مصائب تألیف نموده و برخی از آنها را به طبع رسانیده است:

۱- بشری للزائرین ۲- تبصره الناظرین ۳- تذکره المتقین ۴- تبصره الرائین، مجموعه قصاید و عزلیات ۵- خلاصه المقاصد فی تاریخ الاماجد ۶- ذکری للذاکرین ۷- زبده النوائب، جلد دوم عمدہ المصائب ۸- زبده المصائب ۹- عمدہ المصائب، که به طبع رسیده و اسامی این مؤلفات مأخوذ از آنجاست ۱۰= عنوان الرزیه فی بیان القضیه من ذریه النبویه ۱۱- فلاح الامه فی تاریخ ثامن الائمه ۱۲- فصلین، یا بهار و خزان، داستان یوسف و زلیخا ۱۳- کتابی در اسامی اولاد حضرت زهرا سلام الله علیها ۱۴- کتابی در مواعظ ۱۵- مصباح الامه فی تاریخ امه الائمه ۱۶- مخزن الاسرار و مجمع

ص: ۲۴۲

الاشعار * منظور الائمہ، در ترجمہ مجلد دہم بحار الانوار، در چہار مجلد کہ عبارت باشد از شمارہ های (۱۱-۱۳-۱۵-۱۷)

۱۷- مفتاح الغمہ، در تاریخ ائمہ ۱۸- یومیہ کہ وقایع الایام است؛ (۱) و غیرہ.

وی در حدود سال ۱۳۲۳ وفات یافتہ، در تکیہ مادر شاہزادہ مدفون گردید.

شیخ احمد خوانساری

صاحب عنوان غیر از: آقا شیخ احمد واعظ خوانساری فرزند شیخ محمد حسین است.

وی در خوانسار متولد، و در اصفہان تحصیل کردہ، واعظی بلیغ و خطیبی کامل بود. حقایق را بہ زبان افسانہ، و معارف را در سخنان پراکنده بہ طرز شیوایی بیان می نمود.

کتاب لسان الصدق از تألیفات او بہ طبع رسیدہ. در روز ۱۹ جمادی الاولی سال ۱۳۴۵ در خوانسار وفات یافت.

میر سید احمد علوی

میر سید کمال الدین احمد عاملی، فرزند: زین العابدین علوی. داماد و خالہ زادہ میر محمد باقر داماد.

ص: ۲۴۳

۱- رجال اصفہان: ۷۷.

عالم فاضل حکیم محقق متکلم اصولی، از شاگردان میر داماد و شیخ بهائی، و مجاز از هر دو نفر بوده، همچنین از خال خود شیخ عبدالعالی فرزند محقق کرکی مجاز بوده.

کتب زیر از تألیفات اوست:

- ۱- اظهار الحق، در حمایت از میر لوحی سبزواری، و مذمت ابو مسلم خراسانی ۲- حظیره القدس، عربی ۳- حواشی بر من لا یحضر ۴- روضه المتقین، حاشیه بر قسمتی از تجرید ۵- ریاض القدس، شرح و حاشیه بر شرح تجرید قوشجی ۷- سیاده الاشراف ۷- صواعق الرحمن، در رد بر یهود، فارسی ۸- کشف الحقایق، در شرح تقویم الایمان [مطبوع] ۹- لطایف غیبی، فارسی [مطبوع] ۱۰- لوامع ربانی، در رفع شبهات نصرانی ۱۱- معارف الالهیه ۱۲- معراج العارفين ۱۳- مصقل الصفا، ۱۴- مفتاح الشفا ۱۵- عنایات الاخیار، در شرح استبصار ۱۶- منهاج العارفين، شرح بر منهاج السالکین ۱۷- نفحات الالهوتیه؛ و غیره.
- (۱)

در فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان (۱۶۹۰) شرح مبسوطی راجع به او و تألیفاتش نگاشته، طالبین مراجعه فرمایند.

صاحب عنوان در اصفهان متولد گردیده، و هم در این شهر در بین سال های ۱۰۵۴ و ۱۰۶۰ وفات یافته، و در تخت فولاد در تکیه آقا رضی (۲) مدفون گردید.

ص: ۲۴۴

۱- از دیگر تألیفات او شرح القبسات است که با تصحیح آقای حامد ناجی چاپ شده.

۲- رجال اصفهان: ۹۴.

فرزندش: سید عبدالحسین محمد، عالم فاضل محقق کثیر التألیف، نواده میر داماد.

حزین در تذکره (۱) خود، [فرزند] وی را در عداد علمای شعرای معاصر خود نام می برد.

در سال ۱۱۲۱ وفات یافته، قبرش در تخت فولاد، جنب پدر بزرگوار خود می باشد، و آثار قبر ظاهر نیست.

کتب زیر از اوست:

۱- تقدیس الانبیاء ۲- الجواهر المنثوره ۳- سدره المنتهی. (عرفانی فارسی در معارف و اصول دین، در ۱۰۶۲ از تألیف آن فراغت حاصل نموده، و آن را جهت حکیم محمد داود تألیف نموده است.) ۴- شرح دعای سیفی ۵- شرح بر دعای صباح ۶- صراط الزاهدین، در اعمال ماهها ۷- عرش سماء التوفیق، در تفسیر، فارسی ۸- الفطره الملکوتیه، در شرح اثنی عشریه [شیخ بهائی] ۹- مسلک النجاه ۱۰- مناهج الشارعیین، در اصول دین؛ و غیره (۲) از اشعار اوست:

آن ماه دو هفته دلبر جانی من *** آن یار عزیز یوسف ثانی من

یک روز نکرد فکر شبهای غم *** یک بار نگفت پیر کنعانی من

ص: ۲۴۵

۱- تذکره حزین: ۱۵۰ «میرزا اشرف خلف مرحوم میرزا عبدالحسین»

۲- از تألیفات او سدره المنتهی و مناهج الشارعیین در اصول دین و اخلاق سال ها قبل منتشر شده، و نسخ خطی تفسیر عرش سماء التوفیق و الجواهر المنثوره و تقدیس الانبیاء موجود است.

وی را سه فرزند برومند است:

۱- میر محمد اشرف (بعداً به نام و شرح حالش اشاره خواهد شد).

۲- صدر الدین زین العابدین که او نیز عالم و فاضل بوده.

۳- میرزا صدر الدین محمد.

غیاث الدین احمد عاملی

صدر الدین محمد را فرزندی است به نام غیاث الدین احمد که اهل شعر و ادب [\(۱\)](#) بوده، عالم فاضل متقی بوده، و در شعر «خیال» تخلص داشته.

در ریاض العارفین (۳۲۸) به اشتباه، وی را نوه پسری میر داماد، داماد آقا جمال خوانساری معرفی می کند. گوید: در غلبه افغان در اصفهان وفات یات. از اشعار اوست:

از ازل تا به ابد بینش هر بینایی *** همه یک بینش و در پرده بینایی توست

جز تماشای جمال تو، تماشایی نیست *** هر که حیران جمالی است تماشایی توست

(هدایت در نسب او اشتباه کرده است)

وفات سید عبدالحسیب را به سال ۱۱۳۳ نیز نوشته اند، و چون تألیف سدره المنتهی به سال ۱۰۶۲ می باشد و اگر در این سال پانزده ساله باشد نامبرده حین الفوت حداقل ۸۶ سال داشته است.

ص: ۲۴۶

۱- تذکره حزین: ۵۷.

آخوند ملا احمد بروجنی

فرزند محمد شفیع. از علما و فضلا، و از شاگردان حاج شیخ محمد باقر اصفهانی و از معتمدین ایشان بوده، و بر حسب خواهش مردم حبیب آباد برخوار اصفهان و دستور استاد، بدانجا مهاجرت نموده و به امر ارشاد و هدایت و اقامه جماعت و منبر، روزگار می گذرانیده.

سرانجام روز ۳ شنبه ۹ شوال سال ۱۳۲۱ قمری در بروجن مولد خود وفات یافته، همانجا مدفون شد.

وی را دو فرزند دانشمند است:

یکی: ملا- ابوالقاسم، و دیگری: ملا- محمد شفیع، از شاگردان آقا نجفی و دیگران در اصفهان بوده، هر دو برادر در عنفوان جوانی در ایام حج در سال ۱۳۱۹ در مکه معظمه وفات یافتند.

میرزا احمد اصفهانی

ابن محمد شفیع، ساکن محلات، عالم فاضل.

در کتاب احسن الودیعہ (۱:۲۲) در ضمن تألیفات سید حیدر کاظمینی گوید: «النفحة القدسیه» در جواب سوالات میرزا احمد بن شفیع اصفهانی ساکن محلات، در سال ۱۲۶۲ تألیف شده است.

شیخ احمد ترشیزی

معروف به حاج مجتهد، فرزند عباس اصفهانی. عالم بزرگ، و زاهد متقی. درس شیخ مرتضی انصاری را درک کرده، و عمده تحصیل او نزد

ص: ۲۴۷

میرزا محمد حسن شیرازی و آقا سید حسین کوه کمری بوده، و در ۱۳۲۳ در (۱) ترشیز (کاشمر) وفات یافته است.

[احمد کاتب اصفهانی]

ابی العباس احمد بن علی کاتب، مقدم بر خواجه نصیر الدین طوسی بوده است. (۲) خواجه طوسی در شرح ثمره بطلمیوس فرماید: دو شرح بر ثمره دیدم:

اول: شرح احمد بن یوسف مقرئ.

دوم: شرح ابی العباس احمد بن علی الاصفهانی.

آقا میرزا احمد مدرس

فرزند محمد خراسانی حسینی. عالم فاضل محقق مدقق، جامع معقول و منقول، از مشاهیر مجتهدین و مدرسین اصفهان، در مدرسه نیم آورد تدریس می نموده، و جمعی کثیر از فضلاء حوزه علمیه به محضرش حاضر شده، از او استفاده علمی می کردند.

اصل ایشان از خراسان است، در اصفهان تحصیل نموده تا به مقامات عالی علم و اجتهاد رسیده.

در ۲۹ ذی قعدة سال ۱۲۸۱ متولد، و در شنبه ۱۲ ذی قعدة الحرام ۱۳۴۸ وفات یافته، در منزل خود مدفون، و سپس به اعتبار مقدسه نقل گردیده.

ص: ۲۴۸

۱- نقباء البشر: ۱۰۵.

۲- الذریعه ۱۳: ۱۷۲.

چون در هفته وفات او مرحوم حاج میرزا ابوالحسن بروجردی نیز وفات یافته بود (۱) مرحوم انصاری در تاریخ وفات او گفته است:

از مقام قاب قوسینی یکی آمد بگفت *** بود در معراج احمد بوالحسن یار و رفیق

میرزا محمد باقر علوی شهیدی

فرزندش: مرحوم حاج میرزا محمد باقر علوی شهیدی عالم فاضل زاهد، از ائمه جماعت اصفهان که به جای پدر در مسجد مقابل مدرسه نیم آورد اقامه جماعت می فرمود.

از شاگردان پدر خود، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آقا سید مهدی درچه ای، و میرزا حسین همدانی، و آخوند کاشی بود.

در شب ۲۵ محرم سال ۱۳۸۵ به سن متجاوز از هفتاد و پنج وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضلان مدفون گردید.

احمد سلفه اصفهانی

حافظ صدر الدین ابو طاهر احمد بن محمد بن احمد بن ابراهیم سلفه اصفهانی. از مشاهیر محدثین و فقهای شافعی در اصفهان بوده، و در حدود سال ۴۸۷ در اصفهان متولد شده، و در ۵۷۶ در اسکندریه مصر وفات یافته است. سلفه معرّب (سه لبه) است، چون جدّش به اصطلاح اهل اصفهان لب

ص: ۲۴۹

شکری بوده او را سه لبه گفته اند. از تألیفاتش شرح کتاب مختصر مزنی است. (۱)

احمد یزدی

ابوبکر احمد بن محمد بن جعفر اصفهانی معروف به یزدی.

فاضل محقق ادیب لغوی نحوی. (۲)

امام احمد مرزوقی

ابو علی احمد بن محمد بن حسن اصفهانی، معروف به امام مرزوقی. شاعر ادیب، از شعرای اهل بیت. در معجم الادباء گوید:
در نهایت ذكاء و فطنت و حسن التالیف است. (۳)

از صاحب بن عبّاد نقل شده است که گفته است: در علم و ادب سه نفر اصفهانی به مقامی عالی رسیدند:

۱- اسکاف (ابو عبدالله خطیب)

۲- حائک (مرزوقی صاحب عنوان)

۳- حلاج (ابو منصور بن ماشده).

وی را کتب و تألیفاتی است که از آن جمله است: ۱- الازمنه و الامکنه [مطبوع] ۲- شرح اشعار هذیل ۳- شرح حماسه ابی تمام ۴- شرح الفصیح

ص: ۲۵۰

۱- معجم الادباء.

۲- معجم الادباء ۸: ۲۷۳.

۳- اعیان الشیعه ۹: ۲۳۱.

تألیف ثعلب ۵- شرح مفضلیات ۶- شرح الموجز در نحو ۷- شرح النحو.

در اعیان الشیعه والکنی و الالقاب (۴۸:۲) گوید: دلیل بر شیعه بودنش آن که آل بویه وی را به عنوان معلم جهت فرزندان خود انتخاب نمودند.

در ذی حجه سال ۴۲۱ وفات یافته است.

توضیح: مراد از: ۱- اسکاف (کفش گر): ابو عبدالله ادیب لغوی نحوی معروف به خطیب اسکافی است. (۱) معاشر و مصاحب با صاحب بن عبّاد بوده، و در ری منصب خطابت داشته است.

تألیفاتی دارد که از آن جمله است: ۱- دره التنزیل، در آیات متشابهه، مطبوع در مصر ۲- شواهد سیبویه ۳- الغزه ۴- غلط کتاب العین جاحظ ۵- لطف التدییر ۶- مبادی اللغه العربیّه، مطبوع در مصر ۷- نقد الشعر؛ و غیره. در سال ۴۲۷ وفات یافته است.

۲- حلاج (پنبه زن) ابو منصور محمد بن علی بن عمر بن جیان اصفهانی، از ندمای صاحب بن عبّاد، و از مشاهیر ادبا و دانشمندان، دارای تألیفات عدیده که از آن جمله است: ۱- ابنیه الأفعال ۲- انتهاز الفرص ۳- الشامل، در لغت ۴- شرح الصحیح. سال وفات او معلوم نیست. (۲)

۳- حائک (جولاهه) صاحب عنوان است.

احمد بن محمد بن یوسف الاصفهانی

ادیب کاتب شاعر لغوی، مؤلف: ۱- ادب الکتاب ۲- طبقات البلغاء

ص: ۲۵۱

۱- ریحانه الادب: ۱: ۳۹۶.

۲- اعیان الشیعه ۴: ۸.

۳- طبقات الخطباء. (۱) در کتاب تبیین کذب المفتري (۳۹۱) خوابی از او نقل می کند، طالبین مراجعه نمایند.

سید احمد حسینی شیرازی

فرزند سید مرتضی شیرازی. عالم فاضل، متوفی در ۱۱۲۶، و مدفون در تکیه آقا رضی.

ادریس بن عبدالله اصفهانی

شیخ در رجالش وی را در عداد اصحاب حضرت صادق (علیه السلام) شمرده است.

قاضی اسدالله قهپایه ای اصفهانی

عالم [عارف] فاضل، متوفی به سال ۱۰۴۸. (۲) [مدفون در کاشان]

سید اسدالله مرعشی حسینی خلیفه سلطانی

از علمای زمان شاه طهماسب صفوی، (۳) عالم فقیه متکلم محدث زاهد شاعر، از اجداد خلیفه سلطان بوده.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر شرح تجرید ۲- حواشی بر کافی ۳- حواشی بر شرایع

ص: ۲۵۲

۱- معجم الالباء ۴: ۱۳۵.

۲- الذریعه ۱۵: ۲۴۶.

۳- اعیان الشیعه ۱۱: ۱۴.

۴- حواشی بر قواعد علامه ۵- حواشی بر شرح چغمینی در هیئت، و غیره. قبرش در اصفهان در مقبره سنی فاطمه بوده است.

در آتشکده آذر (۲۰۱:۲) گوید: «ملولی» اسمش خلیفه اسدالله، اصلش از سادات رفیع الدرجات مازندرانی است. از چند پشت در اصفهان بوده، جد خلیفه سلطان است.

از اشعار اوست:

طرفه حالی است که آن آتش سوزان ز برم *** دور تر آنچه رود بیشترم می سوزد

حاج سید اسدالله بید آبادی

عالم فاضل محقق جیل زاهد عابد، (۱) افقه و اتقی و اکمل اولاد حاج سید محمد باقر حجه الاسلام شفتی است.

در ۷-۱۲۲۸ متولد شده، و در شب آخر ماه جمادی الثانیه سال ۱۲۹۰ در کربند وفات یافته، جنازه به نجف اشرف منتقل گردیده، و در دالان قبلی مقابل قبر شیخ انصاری مدفون گردید.

در اصفهان نزد پدر و دیگران تحصیل نموده، و در نجف از شاگردان شیخ محمد حسن صاحب جواهر (۲) بوده است، و پس از وفات پدر از نجف به ایران مراجعت نموده و مورد توجه عموم طبقات بوده، و از دنیا و مردم آن، بالاخص امرا و بزرگان، اعراض کلی داشته، به طوری که می گویند: در جهات

ص: ۲۵۳

۱- رجال اصفهان: ۱۴۸.

۲- اعیان الشیعه ۱۱: ۱۰۹.

زهد و تقوی بر پدر خویش مقدم بوده، در صورتی که پدر بزرگوارش ازهد و اعبداهل زمان بوده است.

از آثار خیریه او احداث و اجرای آب فرات است به نجف اشرف که در سال ۱۲۸۸ انجام یافته، و تاریخ آن «اشرب الماء الفرات» می باشد.

کتب زیر از آثار اوست:

۱- رساله ای در تجوید ۲- شرح زیارت عاشوراء ۳- شرح بر شرایع (فقه استدلالی) یک دوره کامل ۴- کتابی در رجال ۵- کتابی در غیبت ۶- مناسک حج ۷- مناقب الائمه یا منتخب المناقب (۱)؛ و غیره.

در تاریخ اصفهان و ری در وقایع سال وفات سید صاحب عنوان فرماید: وفات ابوذر ثانی در منزل کردند... سید در حسن خط هم مرتبه اعلی را دارا بود، انتهی.

کتیبه دور بقعه سید حجه الاسلام به خط ایشان است.

در المآثر و الآثار درباره او گوید: در فقاها و اجتهاد و ورع و زهد و تقوی، مسلم مسلمین بود، در تنظیم شعر نیز قدرتی داشت.

سید اسدالله قزوینی اصفهانی

فرزند سید محمد باقر موسوی، از احفاد سید عبدالله مدفون در حوالی قزوین. در حدود سال ۱۲۴۵ متولد، و در خدمت میرزای بزرگ شیرازی، و آقا سید محمد فشارکی، و حاج سید اسماعیل صدر تحصیل نموده، و به امر

ص: ۲۵۴

۱- الکرام البرره: ۱۲۴.

ایشان جهت ترویج دین و نشر احکام به حیدر آباد هند مسافرت نموده و در آنجا شب جمعه دهم ذی قعدة الحرام سال ۱۳۲۷ وفات یافته، و هم آنجا مدفون گردید.

کتب خویش را به دستور استاد اخلاقی خود حاج ملا-فتحعلی عراقی به آب انداخته و از بین برده است، آنچه باقی مانده تقریرات فقهیه اوست. (۱)

فرزندش سید حسن نیز از علمای ازکیا بوده، در ذی قعدة سال ۱۳۶۵ در حیدر آباد وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

آقا سید اسدالله چهار سوقی

فرزند سید محمد جعفر بهشتی. عالم فاضل فقیه مجتهد اصولی زاهد، از علمای اصفهان، و ائمه جماعت، پشت و پناه مردم، و در امور بدو استمداد می جستند.

مشارالیه در دوره سوم مجلس شورای ملی از طرف اعتدالیون به نمایندگی انتخاب شده و در مجلس شرکت داشت. (۲)

در ۲۳ شوال سال ۱۳۶۳ وفات یافته، در تخت فولاد جنب مسجد مصلی (۳) مدفون گردید.

مرحوم آقا سید علی بدیع زاده متخلص به «هور» در تاریخ وفاتش گوید:

می جست خرد سال وفات اسدالله *** آن حجت والا گهر نیک دل آگاه

ص: ۲۵۵

۱- نقباء البشر: ۱۳۵.

۲- رجال اصفهان: ۱۷۷.

۳- رجال اصفهان: ۱۷۷.

هورش یکی از جمع برون کرد و چنین گفت *** پیش اسدالله علی رفت اسدالله

شیخ اسدالله حکیم قمیسه ای

فرزند مشهدی جعفر. از اجله حکما و مرتاضین، و از شاگردان حاج میرزا نصر الله حکیم قمیسه ای. پس از تکمیل تحصیلات در مولد خود به اصفهان مهاجرت نموده و در مدرسه چهارباغ ساکن شده، حکمت و ریاضیات قدیم و جدید تدریس می نمود، و انواع خطوط خصوصاً شکسته را خوب می نوشت.

در حدود سال ۱۲۹۷ متولد، و در ۱۸ ذی قعدة سال ۱۳۳۴ در عنفوان جوانی (۱) وفات یافته، در تخت فولاد، جنب آخوند کاشی مدفون گردید.

در اشعار «دیوانه» تخلص می نموده و قسمتی از اشعارش به طبع رسیده. (۲)

دیگر از تألیفات او کتاب علم الاشیاء است که جهت محصلین مدارس جدید تألیف نموده و به چاپ رسیده است.

از خصوصیات او آن که زبان فرانسه را بدون استاد تحصیل نموده.

ص: ۲۵۶

۱- رجال اصفهان: ۵۰.

۲- اشعار حکیم قمیسه ای در مجموعه موسوم به «دانشنامه» به کوشش محمد باقر الفت چاپ شده، مرحوم الفت می نویسد: به اعتقاد بنده هر چند که در معلومات مسطوره و غیرها همسری نداشت، با این وصف، مقام علو طبع، حدت ذهن، قوه حافظه و جمیع فضایل اخلاقی به درجه ای بود که از روی انصاف می توان گفت: چنین گوهری گران مایه کمتر زیب عالم انسانیت گشته است.

از اشعار اوست:

خوشر ز روزگار جنون روزگر نیست *** نیکوتر از دیار محبت دیار نیست
عقل اگر چه عاقبت از جوی بگذرد *** اما مسلم است که دیوانه وار نیست

حاج میرزا اسدالله پاقله ای

فرزند میرزا زین العابدین خاتون آبادی، عالم فاضل، در ریاضیات و هیئت و نجوم مهارت داشته، و در اصفهان، فارسی هیئت تدریس می نمود.

مادرش دختر میرزا احمد نیریزی خطاط معروف است.

در سال ۱۳۶۰ وفات یافته، (۱) در اطاق غربی تکیه خاتون آبادی مدفون گردید.

مرحوم حسام الواعظین در مرثیه و تاریخ وفاتش گوید:

آن که بُد زنده روانش ز تولّای علی *** وان که شد سر خوش و سر مست ز صهبای علی

حاج سید اسدالله که در مدت عمر *** همچو عمّار بُد او واله و شیدای علی

بود هم عالم و هم زاهد و هم روشندل *** دل او طور و منور ز تجلای علی

ص: ۲۵۷

بهر تاریخ وفاتش ز وفا گفت حسام*** شد بهستی اسد الله ز اعطای علی

میر محمد کاظم خاتون آبادی

و در جنب قبر اوست قبر: میر محمد کاظم، عالم فاضل زاهد، از سلسله خاتون آبادی ها، متوفی در ذیقعدہ ۱۲۶۲.

ماده تاریخ وفاتش را ضیاء شاعر اصفهانی گوید:

ضیا گفت از بهر تاریخ او*** مکان آمد او را بخلد برین

برادرش: مرحوم آقا میرزا ابوالحسن خاتون آبادی نیز از علمای کاملین بوده، و در حدود سال ۱۳۳۰ وفات یافته، در تکیه خاتون آبادی مدفون گردید.

اسدالله رجالی

فرزند عبدالجواد. پدرش نقاش و خطاط بوده و عمده شهرتش در نقاشی است. از آثارش اطاق نقاشی وزارت آموزش و پرورش در طهران است.

مرحوم اسدالله رجالی خط نسخ را در کمال استادی و مهارت می نوشت، و سال ها در مدارس جدید و خارج مشق خط می داد. از آثار کتبی و خط اشعار ایوان جلو مقبره مسجد سید مورخ ۱۳۱۸ می باشد.

مشارالیه در ۵ ذی حجه الحرام ۱۳۷۲ به سن قریب به نود سالگی وفات یافت.

ص: ۲۵۸

سید اسدالله سبزواری

فرزند سید عبدالکریم بن عبدالله بن علی. در دولت آباد اصفهان ساکن بوده، عالم فاضل خطیب، (۱) در حدود سال ۱۳۰۳ در کاظمین وفات یافته.

فرزندش: سید اسماعیل نیز عالمی محقق، و فاضلی مدقق بوده، و در سال ۱۳۳۲ در کربلا- وفات یافته، و هم آنجا مدفون گردیده است. [بعداً عنوان می شود].

سید اسدالله صدر

ابن میرزا علی نواب خلیفه سلطانی. عالم فقیه، در اصفهان نزد پدر و دیگران تحصیل نموده، به مقام صدرات در دستگاه صفویه رسیده، در سال ۱۱۱۴ وفات یافته است. (۲)

مولی اسدالله جورتانی

ابن علی محمد، عالم فاضل، مؤلف کتاب جواهر الایمان، در اصول دین و اخلاق و مواعظ، در پنج مجلد (۳) و غیره. (۴)

آقا شیخ اسدالله ایزد گشسب

فرزند محمود بن اسدالله بن عبدالله گلپایگانی اصفهانی. عالم فاضل، و

ص: ۲۵۹

۱- نقباء البشر: ۱۳۹.

۲- اعیان الشیعه ۱۱: ۱۰۹.

۳- الذریعه ۵: ۲۶۴.

۴- وی برادر مرحوم شیخ عباسعلی معین الواعظین است که بعداً ذکر می شود.

حکیم جامع، و ادیب مدقق، عارف فرزانه، معروف به درویش ناصر علی، شاعر متخلص به «شمس» از مشایخ سلسله نعمت اللهیه گون آبادیه. در حدود سال ۱۳۰۳ در گلپایگان متولد شده، در اصفهان و طهران و خراسان و نجف تحصیل علوم فقه و اصول و حکمت نموده (۱)، در بیدخت خدمت حاج ملا سلطان محمد «سلطان علیشاه» رسیده و دست ارادت بدو داده، و در فقر و تصوف ریاضتها کشیده، و از سال ۱۳۵۰ اجازه دستگیری فقرا یافته، (۲) در فرهنگ اصفهان وارد شده و به تدریس و تعلیم پرداخته.

سرانجام در شب جمعه ۵ جمادی الاولی سال ۱۳۶۶ وفات یافته، در تخت فولاد جنب تکیه کازرونی مدفون گردید.

فرزندش آقای عبدالباقی ایزد گشسب در رثا و ماده تاریخ وفات پدر اشعاری سروده که روی سنگ قبر منقور است، از آن جمله است "

اسدالله عارف دانا *** آن ادیب و حکیم بی همتا

بود ایزد گشسب واله حق *** متخلص به شمس و شمع هدی

داشت ناصر علی ز دوست لقب *** هادی راه سالکان صفا

الی آخر. و بعداً جهت او تکیه ای ساختند.

کتب زیادی تألیف نموده و برخی از آنها را به طبع رسانیده، که از آن جمله است: ۱- اسرار العشق، در تفسیر سوره یوسف، منظوم و مطبوع ۲- بدایع الآثار ۳- بساط العشق و المحبه ۴- تحفه السفر ۵- ترجمه خط و خطاطان ۶- جذبات الهیه، منتخب دیوان شمس تبریزی، مطبوع ۷- جَنّه

ص: ۲۶۰

۱- رجال اصفهان: ۷۱.

۲- تذکره العارفین فسائی: ۸۴.

النفوس، در احکام روزه ۸- حياه الانسان، در تسييح اعيان ۹- شمس التواريخ، مطبوع ۱۰- مجله عنقا ۱۱- معرفه الروح، مطبوع ۱۲- نامه سخنوران، در تذکره شعرا، مطبوع ۱۳- نور الابصار، در شرح حال نور عليشاه اصفهانی، مطبوع و پانزده مجلد ديگر که در مقدمه کتاب اسرار العشق چاپ دوم مذکور می باشد.

از اشعار اوست:

ز میخانه یکی دیوانه برخاست *** از آن دیوانه صد فرزانه برخاست

دل از لعل لبش یک نکته بشنید *** از آن نکته هزار افسانه برخاست

پریشان روزگاری های عاشق *** همه زان نظره جانانه برخاست

چو شمس آن دلبر جانانه را دید *** هزار نعره مستانه برخاست

شیخ ابو السعادات

اسعد بن عبدالقاهر بن اسعد اصفهانی

از اجله علما و فقهای قرن هفتم هجری، و از مشایخ روایت سید رضی الدین علی بن طاوس است. (۱)

ص: ۲۶۱

۱- سید بن طاوس در جمال الاسبوع (۱۱۵) می فرماید: اخبرنی الشیخ اسعد بن عبدالقاهر بن اسعد بن محمد بن هبه الله بن حمزه المعروف بشفروه الاصفهانی فی مسکنی بالجانب الشرقي من بغداد فی سفر سنه ۶۳۵ عن الشیخ العالم ابی الفرج علی بن السعید الفرید ابی الحسین الراوندی عن السعید ابی علی الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسی. روایت ابن طاوس از ابو السعادات در کتاب فلاح السائل (۵۴)، فتح الابواب (۱۳۶)، سعد السعود (۲۳۳) و الیقین (۲۷۹ و ۴۷۳) نیز ذکر شده، و در الیقین و نیز ریاض العلماء (به نقل از الیقین) آمده: المعروف جده بسفروه الاصفهانی.

کتب زیر از اوست:

۱- اکسیر السعادتین ۲- توجیه السؤالات ۳- جامع الدلائل و مجمع الفضائل، در امامت که آن را منبع الدلائل نیز نوشته اند ۴- رشح الولاء (رشح الوفاء) در شرح دعای صنمی قریش، و آن را جهت شاه سلطان حسین صفوی ترجمه کردند. (نام مترجم ذکر نشده است) ۵- مجمع البحرین، مجموعه مواعظ و حکم منقول از رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و امیرالمؤمنین (علیه السلام)؛ (۱) و غیره. (۲)

وفاتش را در ۶۳۵ نوشته اند.

در اعیان الشیعه خواجه نصیر الدین طوسی و میثم بن علی بحرانی را از اساتید او معرفی می کند. و در روضات (۲۸) صاحب عنوان از مشایخ این دو نفر است.

تذکر: اسفراینی: در نزدیک مسجد جامع اصفهان محلی است به نام

ص: ۲۶۲

۱- اعیان الشیعه ۱۱: ۱۴۳.

۲- در ریاض العلماء (۱: ۸۲-۸۱) آمده: و له ایضاً کتاب مطلع الصباحین و مجمع الفصاحتین، رأیته فی دهخوارقان، و هو مؤلف و ملخص من کتاب الشهاب للقاضی القضاعی و کتاب نهج البلاغه الرضوی، و کتاب فضیله الحسین و فضله و شکایت و مصیبت و قتله، و کتاب الفائق علی الاربعین فی فضائل امیرالمؤمنین و غیرها.

ابو اسحاقیه که عوام آن را (بساقیه) می گویند.

مدفون در این محل، ظاهراً ابو اسحق نامی از عرفا و بزرگان اهل سنت بوده، و قبر در زمان صفویه از بین رفته است، و اخیراً یکی از نویسندگان او را منتسب به ابو اسحق اسفراینی می داند که نسبت، خالی از اعتبار است.

اسکندر میرزا

فرزند محمد ولی میرزا. از تحصیل کرده های دارالفنون بوده، و پس از فراغت از تحصیل به اصفهان آمده، و به طبابت اشتغال جسته، طبیبی ماهر و حاذق بوده، بعد از ۱۳۳۰ وفات یافته، در مقبره آخوند ملا محمد حسین کرمانی مدفون گردید.

سید اسماعیل خلیفه سلطانی

عالم فاضل زاهد، در ۱۳۳۴ وفات (۱) یافته، در صحن تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید.

حاج اسماعیل خاتون آبادی اصفهانی

از اعالم علما، و اکابر فقها، محقق مدقق، و ماهر در فن موسیقی، در مسجد شاه اصفهان قسمت موسیقی شفاء ابن سینا را (۲) تدریس می نموده. زاهد ورع تقی، با وجود مکنت، خود ترک لذات نموده. می گویند که اشرف

ص: ۲۶۳

۱- رجال اصفهان: ۱۹۹.

۲- اعیان الشیعه ۱۱: ۱۸۵.

افغان به دیدارش رفته، وی بدو اعتنایی ننموده و برایش برنخواست. (۱)

* امیر اسماعیل خاتون آبادی از علمای معروف به فضل و تحقیق بوده، (۲) شرح مبسوطی بر اصول کافی، و حواشی مدونه ای بر شرح اشارات (الهیات)، و رسائل متعدده ای در حکمت دارد. از علمای اواخر صفویه است. (۳)

* ملا اسماعیل خواجه‌نوی در فوائد الرضویه (۱:۵۳) در ضمن شرح حال ملا اسماعیل خواجه‌نوی آتی الذکر فرماید: و او غیر از مولی اسماعیل مازندرانی خواجه‌نوی حکیم متأله صاحب حواشی و تعلیقات بر کتب حکمت و کلام، و متوفی در ۱۱۷۷ می باشد. (۴)

ص: ۲۶۴

۱- اطلاعات مربوط به این عالم جلیل مأخوذ از تتمیم امل الآمل است. عالم جلیل ملا محمد ابراهیم خوزانی در بیان اساتید خویش می نویسد: و قرأت علی مولانا المحقق المدقق العلامه الزاهد العابد الاورع الحاج محمد اسماعیل بن الحاج محمد امین الخاتون آبادی. ر.ک: میراث اسلامی ایران ۷:۱۸۴.

۲- اعیان الشیعه ۱۱:۱۸۵.

۳- وی میر محمد اسماعیل خاتون آبادی متوفای ۱۱۱۶ ق است که سهواً تکرار شده است. مأخذ اطلاعات منقول از اعیان الشیعه تتمیم امل الآمل (۶:۶) است.

۴- در تتمیم امل الآمل وفات ملا اسماعیل خواجه‌نوی (م ۱۱۷۳) به اشتباه ۱۱۷۷ ذکر شده و گویا منشأ اشتباه صاحب فوائد الرضویه و متعدد پنداشتن ملا اسماعیل خواجه‌نوی همین باشد.

میرزا اسماعیل خان مصلح السلطنه صدری

فرزند محمد ابراهیم خان. مادرش عصمت الدوله دختر فتحعلی شاه. (۱) بوده، و خود از محترمین و متنفذین در دستگاه ظل السلطان، و منصب تفنگچی باشی گری داشته. در ۱۲۶۰ متولد، و در ۱۲۴۶ وفات یافته، در یکی از اطاقهای تکیه ملک مدفون گردید.

از آثارش کتاب کوچک در دو قسمت:

۱- دیوان اشعار با تخلص «مصلح» ۲- نخجیر نامه، در آداب شکار، به طبع رسیده است.

از اشعار اوست:

زلفت چو سنبل است و خم اندر خم اوفتد *** رویت چو ماه روشن و این مه کم اوفتد

رویت عرق کند به خجالت به نزد دوست *** آن سان که صبح بر گل تر، شبنم اوفتد

دل از کفم ربودی و سختش نگاه دار *** زیرا در این زمانه چنین دل، کم اوفتد

میر محمد اسماعیل اعرجی

فرزند میر ابو صالح حسینی سیزواری اصفهانی. امام جماعت و واعظ مسجد شاه، (۲) و صاحب تألیف و تصنیف بوده، از آن جمله است: ۱- رساله ای در اصول دین ۲- رساله ای در تجوید ۳- کتابی در ادعیه.

ص: ۲۶۵

۱- رجال اصفهان: ۱۹۹.

۲- ارشاد المسلمین: ۳۳ نسخه خطی.

وفات او در اواخر قرن دوازدهم بوده، و ایشان را سه پسر است:

۱- میر محمد رفیع ۲- میر محمد تقی، شیخ الاسلام ماریین ۳- میر حمد باقر.

میر ابوصالح حسینی

پدرش: میر ابو صالح بن امیر عبدالرزاق از اجله سادات عظام، و بزرگان علمای اعلام، و از علمای معتبر زمان خود بوده، و حاجی کلباسی در طفولیت در خدمت پدر خود حضور او را درک نمودته است.

میر محمد اسماعیل خاتون آبادی

فرزند میر ابوالمحسن. عالم زاهد، در ۱۲۶۳ وفات یافته، و پدرش میر ابوالمحسن بن میر محمد اسماعیل نیز عالمی جلیل بوده، و در قضیه نجم پاشا والی بغداد در قتل عالم کربلا شهید گردیده، و در آن عتبه سئیه مدفون شده است.

مسجد میر ابوالمحسن در محله پاقلعه منسوب به اوست.

آقا محمد اسماعیل خوراسگانی

فرزند آخوند ملا احمد، از علما و اجلا و ائمه جماعت در شهر بوده، و در ۲۴ ذی حجه سال ۱۲۸۴ وفات یافته، در تخت فولاد در سمت جنوبی بقعه فیض مدفون گردید.

ص: ۲۶۶

سید اسماعیل حسینی اصفهانی سبزواری

فرزند سید اسدالله، عالم فقیه، در نجف اشرف خدمت حاج میرزا حبیب الله رشتی تلمذ فرموده، و در سال ۱۳۲۲ در کربلا وفات یافته است.

میر محمد اسماعیل خاتون آبادی (ثالث)

فرزند میر محمد باقر، از علما و مدرسین مدرسه چهار باغ بوده، پس از وفات، در تکیه خاتون آبادیها در تخت فولاد مدفون گردیده (۱) است. (۲)

سید اسماعیل حسینی

فرزند سید محمد باقر واعظ اصفهانی. عالم فاضل، (۳) وی مؤلف حواشی است بر تفسیر نورالانوار. (۴)

ظاهراً مشارالیه برادر آقا میر محمد صادق جد سادات میر محمد صادقی اصفهان است.

ص: ۲۶۷

۱- رجال اصفهان: ۱۰۴.

۲- محدث قمی درباره او می نویسد: عالم عابد ورع تقی محدث زاهد ماهر در فنون علم سیما فقه و حدیث و تفسیر بوده. اخذ علم کرده بود از والد ماجد خود و از فاضل خوانساری، و امامت می کرده در جامع عباسی، و تدریس می نموده در مدرسه جدید سلطانیه، و چون در زمان افغانه بوده مجهول القدر مانده. منتهی الآمال ۲: ۱۶۴.

۳- الکرام البرره: ۱۳۸.

۴- تفسیر مزبور از عالم ربانی سید رضی الدین محمد شیرازی است. نسخه ای از جلد اول آن در کتابخانه آیه الله گلپایگانی موجود است که حواشی معدودی از صاحب عنوان در آن به چشم می خورد.

فرزند حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی. عالم فاضل، به درس حاج میرزا حبیب الله رشتی، و حاج میرزا حسین فرزند حاج میرزا خلیل طهرانی، و آخوند خراسانی حاضر شده، و سال ها در اعتاب مقدسه ساکن (۱) بوده، و در اواخر عمر به عللی به اصفهان مراجعت نموده، و قطع مراوده با مردم کرده، منزوی می زیست و فقط جهت اقامه جماعت ظهرها به مسجد شاه حاضر می شد.

در ۱۲۸۷ متولد، و در ۸ ذی حجه الحرام ۱۳۷۰ در اصفهان وفات یافته، جنازه به کربلا نقل شده، در یکی از حجرات صحن حضرت ابوالفضل (علیه السلام) مدفون گردید.

* مولی محمد اسماعیل بن محمد جعفر از علمای دوره ناصر الدین شاه است. کتابی به نام جلوات ناصریه در توحید (۲) تألیف نموده، در ۱۲۸۷ زنده بوده است. (۳)

ص: ۲۶۸

۱- نقباء البشر: ۱۵۲.

۲- الذریعه ۵: ۱۲۷.

۳- به جز جلوات ناصریه که چند نسخه خطی از آن موجود است شرح حدیث رأس الجالوت از محمد اسماعیل بن محمد جعفر در مجله نامه فرهنگستان علوم به چاپ رسیده و مؤلف این دو اثر به احتمال زیاد مولی محمد اسماعیل در کوشکی می باشد هر چند مصحح رساله اخیر و استاد سید محمد علی روضاتی مؤلف آن را محمد اسماعیل خواجوئی ثانی دانسته اند.

فرزند محمد جعفر، حکیم فیلسوف، از علمای معقول، و از اجله حکما و مدرسین، و استاد مرحوم آقا سید ابوالقاسم دهکردی بوده، (۱) و در روز جمعه ۱۵ شوال سال ۱۳۰۴ وفات یافته، در تخت فولاد روبروی سکوی اثره ایها مدفون گردید.

خود از شاگردان ملا اسماعیل واحد العین و میرزا حسن نوری و دیگران بوده است. (۲)

ملا اسماعیل خواجه‌نوی

فرزند ملا محمد جعفر بن ملا اسماعیل. از علما و محققین و مدرسین حکمت، و از شاگردان پدر خود و آخوند ملا علی نوری و دیگران بوده، و روزگار به تدریس فقه و اصول و حکمت می گذرانیده. (۳)

ص: ۲۶۹

۱- رجال اصفهان: ۵۲.

۲- از دیگر اساتید صاحب عنوان: میر سید رضی لاریجانی و ملا- عبدالجواد حکیم خراسانی، و از شاگردان او: مرحومین آخوند کاشی، جهانگیر خان قشقایی و سید مهدی نحوی می باشند.

۳- متأسفانه مرحوم مؤلف مأخذی برای اطلاعات فوق ارائه نداده اند. در متن سنگ نوشته موجود نیز هیچ گونه عنوان علمی برای او ذکر نشده و تنها این عبارات آمده: وفات مرحمت و غفران پناه، جنت و رضوان آرامگاه، آقا محمد اسماعیل ولد مرحوم آقا محمد جعفر ابن مرحمت مغفرت مآب، فضیلت و معارف اکتساب، علام فهام، وحید الایام، مقتدی الانام، آخوند ملا محمد اسماعیل خواجه‌نوی اعلی الله مقامه به تاریخ جمعه ۲۰ ربیع الاول ۱۲۸۲. در اشعار آقا محمد حسن کفاش نیز که بر روی سنگ لوح او آمده هیچ اشاره ای به عالم بودن او نشده، چه رسد به اوصاف مذکور در متن! استاد همایی نیز در تاریخ اصفهان (۳۳۸) بدون اشاره به عالم بودن او می نویسد: این شخص را غالباً با حاج ملا اسماعیل حکیم در کوشکی متأخر (متوفی جمعه ۱۵ شوال ۱۳۰۴) که نزدیک به همین موضع مدفون است اشتباه کرده اند.

در ۲۵ ربیع الاول سال ۲۸۲ وفات یافته، در تخت فولاد (۱) در جنب قبر جد خویش مدفون گردید،

کفاش شاعر اصفهانی در مرثیه و ماده تاریخ وفات او گوید:

زین جهان چون که به فرمان خداوند جلیل *** کرد منزل به گلستان بقا اسماعیل

حال کفاش به تاریخ وفاتش تو بگو *** شد ز دنیا سوی بستان جنان اسماعیل

آقا شیخ اسماعیل معزی

(معروف به پشمی) فرزند محمد حسن.

عالم فاضل، در نجف اشرف در خدمت آخوند خراسانی و آقا شیخ هادی طهرانی تلمذ فرموده، و پس از نیل به مقامات عالیه علم و اجتهاد به اصفهان مراجعت نموده، (۲) سال ها در خدمت مرحوم آخوند فشارکی به فصل خصومات و افتنا اشتغال داشته، و پس از فوت ایشان در مسجد سلام امامت، و در مدرسه نوریّه تدریس می فرمود، و در شب جمعه ۲۳ ماه سال ۱۳۶۳ به سن

ص: ۲۷۰

۱- رجال اصفهان: ۱۹۸.

۲- رجال اصفهان: ۶۸.

۷۵ سالگی وفات یافته، در تکیه کازرونی مدفون گردید.

کتب زیر از تألیفات اوست:

- ۱- اصول الایمان ۲- تقریرات اصولی استادش آخوند خراسانی ۳- شانزده رساله در مباحث مختلفه فقه و اصول ۴- شرح بر کفایه خراسانی ۵- قضایای غریبه و عجیبه ۶- مجالس الموحدین؛ و غیره.

سید اسماعیل سدهی

فرزند سید حسن موسوی، عالم جلیل، و مدرس فاضل.

در ۱۳۰۶ در محله در سید، در قریه فروشان سده ماربین متولد، در اصفهان نزد دایی خود میرزا عبدالرحیم که عالمی فاضل بوده مدتی تحصیل نموده، سپس به نجف مهاجرت کرده و به درس آخوند خراسانی، و سپس خدمت آقا شیخ علی گون آبادی، و میرزا محمد حسین نائینی، و آقا ضیاء الدین عراقی و جمعی دیگر، (۱) و تقریرات اساتید خود را در فقه و اصول (۲) و حکمت به رشته تحریر در آورده، و همچنین رسائلی مستقل در فقه و اصول نوشته که هیچ یک تمام نشده.

در شب ۲ شنبه ۵ شوال ۱۳۷۳ در نجف وفات یافته، در صحن شریف مدفون گردید.

ص: ۲۷۱

۱- به نوشته علامه طهرانی: شیخ اسماعیل محلاتی، سید ابوتراب خوانساری، سید حسین بادکوبه ای و شیخ عبدالحسین رشتی نیز از اساتید او در نجف اشرف بوده اند.

۲- نقباء البشر: ۱۵۵.

ملا اسماعیل اصفهانی

فرزند آقا محمد حسین. عالم فاضل، در ۱۲۵۳ وفات یافته، در مقبره سر قبر آخوند مدفون شده.

ملا اسماعیل خواجه‌ئی

فرزند محمد حسین بن محمد رضا بن علاء الدین محمد مازندرانی.

عالم فاضل، و حکیم کامل، محقق مدقق، از اکابر فقها و مجتهدین، و اعظام علما و مدرسین، به مناسبت سکونت در مجله خواجه از محلات اصفهان به خواجه‌ئی شهرت یافته، در حکمت و کلام و فقه و اصول و تفسیر و ادبیات، جامع بوده و در زهد و تقوا و اعراض از دنیا و حسن خلق و تواضع و دیگر صفات و ملکات ممتاز بوده.

عده زیادی از علمای اواخر اصفهان (۱) در خدمت او تلمذ نموده اند، که از آن جمله است: آقا محمد بید آبادی، و ملا محراب گیلانی، و میرزا ابوالقاسم مدرس خاتون آبادی، و ملا مهدی نراقی.

متجاوز از یکصد و پنجاه مجلد کتاب و رساله تألیف نموده و علاوه بر مقامات علمی، خط را نیز نیکو می نوشته، و کراماتی نیز از او نقل می کنند.

در ۱۱ شعبان سال ۱۱۷۳ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. ماده تاریخ وفات او: «نور الله الجلیل مقبرته»، «رفع الله فی الجنان منزلته» می باشند.

ص: ۲۷۲

۱- رجال اصفهان: ۵۳، روضات الجنات: ۱۱۴:۱، ریحانه الادب: ۱۰۵:۲.

دبیر شاعر اصفهانی در ضمن قطعه ای گوید:

بهر تاریخ او دبیر نوشت *** خانه علم منهدم گردیده

کتب زیر از جمله تألیفات اوست:

۱- ابطال الزمان الموهوم ۲- اربعین ۳- بشارات الشیعه ۴- جامع الشتات ۵- جبر و تفویض ۶- حاشیه بر تهذیب ۷- حاشیه بر اثنی عشریه شیخ بهایی ۸- رد بر صوفیه ۹- رساله در امامت، و حرمت غنا، و مالا یتم فیہ الصلاه، و رضاع، و عید نوروز، و فضیلت اولاد فاطمه (علیها السلام)، و نماز جمعه، و طلاق رجعی ۱۰- شرح بر مدارک، و نهج البلاغه، و دعای صباح به نام مفتاح الفلاح، و سؤالات مامون از حضرت رضا (علیه السلام) ۱۱- فوائد رجالیه ۱۲- هدایه الفؤاد، در معاد؛ و غیره. (۱)

ملا اسماعیل واحد العین

فرزند ملا محمد سمیع. حکیم و فیلسوف، از مشهورترین شاگردان آخوند ملا علی نوری است. در زمان او تدریس حکمت و فلسفه در اصفهان بدو اختصاص داشته. در (۲) سال ۱۲۷۷ وفات یافته. (۳)

ص: ۲۷۳

۱- برخی دیگر از آثار محقق خواجهی عبارتند از: حاشیه بر تفسیر صافی، حاشیه بر اربعین حدیث شیخ بهائی، حاشیه بر مفتاح الفلاح شیخ بهائی، حاشیه بر مشرق الشمسین شیخ بهائی، تبصره الاخوان فی بیان اکبریہ القرآن، رساله در تجسم اعمال. گفتنی است که حدود ۸۰ عنوان از آثار محقق خواجهی به کوشش محقق گرامی آقای سید مهدی رجائی به چاپ رسیده است.

۲- ریحانه الادب ۶: ۲۸۵.

۳- استاد همایی می نویسد: نسخه خطی بسیار ممتاز از حواشی شوارق ملا اسماعیل به خط زیبای حاج سید محمد بدیع بن سید مصطفی موسوی درب امامی... دیده ام که تاریخ شروع کتابش اوایل ماه صفر ۱۲۷۲ هـ.ق، و تاریخ اتمامش پنج شنبه ۱۱ ربیع المولود ۱۲۷۲ هـ.ق است، و صاحب حاشیه را به دعای رحمه الله، با رمز (ره) ذکر کرده، علامت این که در آن تاریخ فوت شده بود... آنچه به ذهن نگارنده تقریب می شود این است که ملا محمد اسماعیل اصفهانی محشی حواشی جمالیه با ملا اسماعیل اصفهانی واحد العین صاحب حواشی شوارق یکی است. وفات ملا اسماعیل در حدود ۱۲۴۳ هجری قمری سه سال قبل از وفات آخوند ملا علی نوری اتفاق افتاده است، و این ملا اسماعیل همان کسی است که حاجی سبزواری در اصفهان نزد او تحصیل فلاسفه کرد، و حاج میرزا بدیع درب امامی هم از شاگردان او بود. ر.ک: مقالات ادبی: ۴۲۸ تا ۴۳۷. گفتنی است که تاریخ دقیق وفات ملا اسماعیل در نسخه خطی اش ۱۲۴۵ کتابخانه مجلس: محرم الحرام سنه ۱۲۴۲ ذکر شده است.

کتب زیر از اوست:

- ۱- حواشی بر اسفار ملا صدرا ۲- حواشی بر شوارق الالهام عبدالرزاق لاهیجی ۳- حواشی بر عرشیه ملا صدرا، مطبوع ۴-
- حواشی بر حواشی ملا صدرا؛ و غیره.

اسماعیل عباد

صاحب کافی ابوالقاسم اسماعیل بن عباد بن عباس بن عباد (عبدالله) بن احمد بن ادريس طالقانی اصفهانی.

در آثار الوزراء (۱۹۷۰) عقیلی گوید: در جمیع علوم، صاحب کمال بود، و در ایام وزارت خود، با وجود کثرت اشتغال، دائم الاوقات درس گفتی، و در

ص: ۲۷۴

تمامی علوم، تصانیف ساختی، و از امور دنیایی نیز با خبر بودی. (۱)

ابوالحسن عباد

پدرش: ابی الحسن عباد، وزیر و کاتب رکن الدوله بوده، از ابو حنیفه فضل بن حباب و معاصرینش از محدثین بغداد، روایت احادیث می نماید، و ابوبکر ابن مردویه و جمعی از فضلاء اصفهان از او اخذ حدیث (۲) کرده اند.

در هدیه العباد (۱۴:) در احوال او گوید: در علم و دانش و پرهیزکاری دارای مقامی بلند، و مرتبه ای ارجمند بود، و در السنه مشهور به شیخ امین می باشد، و در ابتدای حال به معلمی اشتغال داشته، و پس از آن کاتب امیر رکن الدوله دیلمی شده، و بعداً او را منصب وزارت داده.

وی را تألیفاتی است: ۱- رساله در آیات الاحکام ۲- رساله احکام القرآن؛ و غیره.

وفات عباد را در سال ۳۳۴-۵ می نویسند.

درباره شرح حال و زندگانی صاحب بن عباد کتب و رسائلی مستقلاً نوشته شده، و در بیشتر از کتب، نام او مذکور است، و اخیراً عالم محقق جلیل آقای حاج شیخ عباسعلی ادیب حبیب آبادی از علمای معاصر

ص: ۲۷۵

۱- محدث قمی می نویسد: جناب صاحب اعجوبه زمان، و نادره دوران، و در تشیع و حب اهل بیت (علیهم السلام) اوحدی زمان بود، حتی آن که اهل اصفهان مذهب تشیع را نسبت به او می دادند و می گفتند: فلانی بر دین ابن عباد است. ر.ک: فوائد الرضویه: ۴۵ تا ۵۱.

۲- الذریعه ۱۱: ۳۷.

اصفهان، کتابی مفصل به نام «هدیه العباد، در شرح حال صاحب بن عباد» تألیف فرموده است.

صاحب، در ۴ ذی قعدة سال ۳۲۴ متولد، و در صفر ۳۸۵ در ری وفات یافته، جنازه او بر حسب وصیتش به اصفهان نقل شده، در دهلیز خانه اش مدفون گردید که تاکنون در محله طوقچی، زیارتگاهی معروف است.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- الابانه عن مذهب اهل العدل ۲- التعلیل ۳- تفضیل علی بن ابی طالب (علیه السلام) ۴- التذکره ۵- جوهره الجمهره ۶- الرسائل الصحابه، که در مصر به طبع رسیده ۷- زندگانی حضرت عبدالعظیم حسنی (علیه السلام) ۸- الزیدین ۹- الزیدیه ۱۰- شرح اسماء الحسنی ۱۱- شواهد ۱۲- العروض، در نحو ۱۳- مختصر نهج السبیل ۱۴- المحيط، در لغت، در ۷ مجلد ۱۵- نهج السبیلغ و غیره.

مولد صاحب را برخی طالقان قزوین، و عده ای طالقان اصفهان (طالخنچه) نوشته اند.

شیخ صدوق کتاب عیون اخبار الرضا (علیه السلام) را به نام او تألیف کرده، و در اول آن دو قصیده از اشعار صاحب که در مدح حضرت رضا (علیه السلام) گفته است را عیناً نقل می کند.

همچنین تاریخ قم نیز به نام او تألیف شده.

از قول صاحب نقل می کنند (۱) که گفته است: در مدح من هزار قصیده

ص: ۲۷۶

۱- الکنی و الالقاب ۲: ۳۶۵.

عربی و فارسی گفته شد و هیچ کدام مرا شاد نکرد همچنان که اشعار ابو سعید رستمی شادم نمود به گفته اش:

ورث الوزاره کابراً عن کابر *** موصوله الاسناد بالاسناد

یروی عن العباس عباداً وزاً *** رته و اسماعیل عن عباد

صاحب عنوان، اول وزیری است که به نام صاحب معروف شده، و علت شهرت او بدین لقب، مصاحبت اوست با مؤید الدوله فرزند رکن الدوله دیلمی، و یا مصاحبت با ابن العمید است.

برای اطلاع بیشتر از حالات او به کتاب نامبرده بالا، و اعیان الشیعه، و الارشاد، و کتب دیگر مراجعه شود.

از اشعار اوست: (۱)

أبا حسنٍ لو کان حَبْکَ مدخلی *** جهنم انّ الفوز عند جحیمها

فکیف یخاف النار من هو مؤمنٌ *** بأنّ أمير المؤمنین قسیمها

در آثار الوزراء (۲۰۲:) گوید: ابوعلی خطیر الاصفهانی و ابو العباس الضبی، بعد از وفات صاحب عباد، فخر الدوله وزارت را به ده هزار دینار بدیشان فروخت.

ص: ۲۷۷

۱- محدث قمی می نویسد: اشعار بسیار که موافق آنچه در کامل بهائی گفته ده هزار در مدح ائمه (علیهم السلام) و تبری از اعدای ایشان انشاء نموده و بسیاری از اشعار او را ابن شهر آشوب ایراد کرده، و از اشعار اوست: انا و جمیع من فوق التراب *** فداء تراب نعل ابی تراب

ابن جمال الدین عبدالرزاق. ملقب و مشهور به خلاق المعانی، از شعرا و قصیده سرایان معروف عراق در قرن هفتم به شمار می رود.

جمال الدین محمد بن عبدالرزاق اصفهانی

شاعر قصیده سرا، و از سخن گویان نامی عصر خود بوده، و اشعارش بیشتر در مدح خاندان آل خجند و آل صاعد می باشد؛ همچنین سلاجقه عراق، و اتابکان فارس، و عده ای دیگر را مدح گفته است.

جمال الدین را در واقع می توان (۱) سر سلسله قصیده گویان عراق شمرد. سبک او در مدح و تعزل و تشبیهات و مضامین، به طور کلی شبیه سبک استادان پیشین است، مگر این که نسبت به سبک خراسانی، به زمان و شیوه معمول عصر ما نزدیک است، و نسبت به برخی معاصرین خودش مانند انوری و خاقانی سخن او ساده تر، و از تعقید لفظی، و پیچیدگی معنوی آزادتر است.

وفات جمال الدین را در ۵۸۸ نوشته اند.

از اشعار اوست:

بشنو از من نصیحتی که تو را *** کار هر دو جهان شود به نظام

بد نخواهی که باشدت هر گز *** بد مکن خاصه با اولو الارحام

حق مادر نگاه دار و مترس *** ز ایزد ذو الجلال و الاکرام

ص: ۲۷۸

کان که با مادر و پدر بد کرد *** نبود جز همیشه دشمن کام

و اما صاحب عنوان: از شعرا و قصیده سرایان معروف قرن هفتم، و از مداحان آل خجند و آل صاعد، و همچنین از مداحان خوارزمشاهیان و اتابکان فارس و سپهبدان طبرستان بوده، و در واقعه خونین قتل عانم مردم اصفهان که به دست مغول روی داد، او نیز مانند بسیاری از بزرگان و دانشمندان متواری گشت، و سرانجام پس از تحمل و فشار و آزار فراوان (۱) در سال ۶۳۵ به دست آنان به قتل رسید.

قبرش در یکی از خانه های محله جویباره معروف است و سال ها است که قرار است مقبره ای برای او ساخته شود، لکن تاکنون به حالت اولیه برقرار می باشد.

چون سخنانش شامل مطالب و معانی دقیقه، و اشارات لطیفه است، وی را خلاق المعانی لقب داده اند.

آثارش: ۱- دیوانش قریب پانزده هزار بیت است. ۲- سوگند نامه ۳- رساله القدسیه. (۲)

از اشعار اوست:

جهان بگشتم و آفاق سر به سر دیدم *** نه مردمم اگر از مردمی اثر دیدم

در این زمانه که دلبستگی است حاصل آن *** همه گشایش از چشمه جگر دیدم

ص: ۲۷۹

۱- تاریخ ادبیات دکتر شفق: ۳۰۹.

۲- الذریعه ۱۱: ۲۵۹، ۱۲، ۲۲۱.

چو مردمی و وفا نامم از جهان گم باد *** وفا ز مردم این عهد هیچ اگر دیدم
ز روزگار همین حالتی پسند آمد *** که هوب و زشت و بد و نیک در گذر دیدم
برین صحیفه مینا به خامه خورشید *** نگاشته سخنی خوش به خط زر دیدم
که ای به دولت ده روزه گشته مستظهر *** مباش غزه که از تو بزرگتر دیدم
کسی که تاج زبرجد صباح بر سر داشت *** نماز شام و را خشت زیر سر دیدم

حاج ملا اسماعیل نقنه ای

فرزند ملا محمد. عالم فاضل مجتهد، از علمای محضر آقایان مسجد شاهی بود که در خدمت آنان تحصیل نموده، و سپس به
رتق و فتق امور اشتغال داشته، و در ۱۳۵۰ وفات یافته، در بقعه تکیه آباده ای مدفون شده. (۱)
پدرش نیز از علمای ازکیا، و از شاگردان حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی بوده، و هم در آن دستگاه به خدمات دینی
اشتغال داشته است.

ص: ۲۸۰

میر محمد اسماعیل خاتون آبادی

ابن حاج میرزا محمد (متوفی ۱۲۴۸) بن میرزا ابوالقاسم سالف الترجمه. عالم فاضل عارف. ملقب به صابر علی ثانی، از مشایخ سلسله نعمت اللهیه، و از طرف مرحوم حاج میرزا علی آقا ذو الریاستین شیرازی مجاز و مأذون در ارشاد و دستگیری فقرا بوده، در شب جمعه سوم ماه محرم الحرام سال ۱۳۲۳ وفات یافته، در سرداب تکیه خاتون آبادی (تکیه آغاباشی) مدفون گردیده.

در مقالات الحنفاء (۱۴۴) گوید: پس از وفات برادر خود مرحوم میر محمد هادی، در خانقاه محله پای قلعه اصفهان به طریقه نعمت اللهیه ارشاد و دستگیری می نمود.

ماده تاریخ وفاتش را طرب گوید:

چون شیخ طریق اهل حق میر جلیل*** در کعبه وصل زد قدم همچو خلیل

تاریخ وفات او طرب گفت به شور*** قربانی دوست کرد جان اسماعیل

میرزا علی اکبر موافق علی

فرزندش: مرحوم حاج میرزا علی اکبر، عالم فاضل، ادیب شاعر، محقق عارف، معروف به موافق علی. در نیمه شب ۵ شنبه ۱۵ شوال المکرم ۱۲۸۸ متولد، (۱) و در شب سه شنبه ۲۸ شوال ۱۳۵۲ وفات یافته، در

ص: ۲۸۱

سرداب تکیه آغا باشی مدفون گردید.

صاحب عنوان، شاعری فقیه، و عارفی مفسّر، و ادیبی حکیم بود.

جزوه ای از اشعار ایشان به طبع رسیده است.

از اشعار او است: (غدیریه)

گر نشاط و وجد در عالم بود صورت پذیر *** معنی آن صورت ار خواهی بود روز غدیر

بس نشاط افروز روزی کز طرب خورشید چرخ *** سر زند از کوه رقصان چون نگاری دلپذیر

لوحش الله از چنین روزی که ختم انبیا *** کرد تفویض علی از امر حق تاج و سریر

میر محمد هادی خاتون آبادی

مرحوم میر محمد هادی فرزند حاج میرزا محمد، ملقب به هادی علی، از تربیت یافتگان از صابر علی شاه نصر آبادی است. ارادت خدمت رحمت علی شاه داشته، و از حاج آقا محمد منور علی شاه اجازه ارشاد و دستگیری یافته، (۱) در دو شنبه ۱۱ رجب سال ۱۳۱۱ وفات یافته، در سردابه تکیه نامبرده مدفون گردید.

در طرائق الحقایق (۲۰۲:۳) درباره او گوید: در مقامات سلوک کمتر کسی به اطلاع وی بود، و در مراتب فقر و مسالک طریق، بیشتر از غالب سلاک، دانا گردید؛ رنجه کشیده، به گنج ها رسید. از منور علی شاه اجازه هدایت و ارشاد

ص: ۲۸۲

یافته، و الحق خدمات شایسته نموده، در نزد عموم طبقات بالاخص علما محترم و معزز و مقبول القول بوده.

آقا میر محمد باقر بن میر محمد هادی نیز از علمای سلسله خاتون آبادی است که در ۱۷ ذی حجه الحرام سال ۱۳۴۸ وفات یافته است.

فائده: مدفونین در این بقعه عبارتند از:

۱- میر محمد هادی هادی علی شاه.

۲- میر محمد اسماعیل صابر علی شاه ثانی.

۳- میر عبدالحسین بن میر محمد اسماعیل، متولد در آخر ربیع الاولی ۱۲۸۶، متوفی به سال ۱۳۳۴، عالم و عارف.

۴- آقا میرزا عباس صابر علی شاه ثالث بن هادی علی.

۵- حاج میرزا علی اکبر موافق علی شاه. (۱)

۶- آقا مرتضی بن میرزا علی نقی بن هادی علی، ملقب به عبد علی، عالم فاضل عارف، متوفی در رجب ۱۳۵۳، بعد از مرحوم حاج میرزا علی اکبر شیخ خانقاه پای قلعه بود.

۷- میرزا عبدالحسین خان میر پنجه جرقویه ای بانی بقعه.

حاج سید اسماعیل صدر

فرزند سید صدر الدین محمد عاملی موسوی اصفهانی، معروف به آقای صدر. علامه فقیه، از اعظام علما و مجتهدین، و اکابر فقهای اصولیین، عالم فاضل فقیه زاهد، از مراجع تقلید شیعه.

ص: ۲۸۳

۱- مقدمه دیوان موافق علی شاه: ۸.

در اصفهان متولد شده، و خدمت اساتید این شهر همچون: برادر خود [سید محمد علی] آقا مجتهد، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی؛ و در نجف از محضر میرزا محمد حسن شیرازی، و شیخ راضی نجفی، و شیخ مهدی کاشف الغطاء به تکمیل علوم پرداخته، و پس از فوت میرزای شیرازی از سامراء به کربلا مهاجرت فرموده، و به تدریس و افاده اشتغال جسته، و جمعی کثیر از فضلا و اکابر به درسش حاضر شده مانند: میرزا محمد حسین نائینی، و سید شرف الدین عاملی، و حاج سید حسین فشارکی و دیگران. (۱)

در نقباء البشر (۱۶۰) فرماید: حافظ علما و مشتغلین، و مروج دین، و کمک ضعفا و مساکین بود.

در ۱۲۵۸ متولد شده، و در ۱۲۷۱ حج خانه خدا گزارده، در ۱۲۸۱ به نجف اشرف مهاجرت نموده، و تا سال ۱۳۱۴ در سامرا بوده، سپس به کاظمین منتقل شده. در ۱۲ جمادی الاولی سال ۱۳۳۸ وفات یافته، در یکی از حجرات رواق مطهر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

- ۱- انیس المقلدین، رساله علمیّه ۲- حاشیه احکام الایمان تألیف آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی ۳- حاشیه بر جامع عباسی
- ۴- راه راست، ترجمه صراط المستقیم، و آن رساله علمیّه فارسیه است ۵- صراط المستقیم ۶- مفتاح الهدایه ۷- حواشی بر متاجر آقا باقر بهبهانی؛ و غیره.

ص: ۲۸۴

وفاتش را مؤلف ریحانه الادب (۳۴۲:۲) روز سوم جمادی الاولی سال ۱۳۳۷ می نویسد.

سید صدر الدین عاملی

و اما پدر صاحب عنوان: مرحوم آقا سید صدر الدین محمد بن صالح عاملی، از اکابر فقها و مجتهدین شیعه، در فقه و اصول و حدیث و رجال و ادب و دیگر علوم از اساتید به شمار می رود.

در ۱۱۹۳ متولد، و در نزد سید جواد عاملی و حاج سید مهدی بحر العلوم طباطبائی و شیخ جعفر کاشف الغطاء (پدر زن خود) و بسیاری از علمای زمان تحصیل نموده، و عده ای کثیر در نزد او درس خوانده و یا اجازه داشته اند که از آن جمله است: مرحوم آقا سید محمد حسن مجتهد موسوی اصفهانی.

مرحوم آقا سید صدر الدین سال ها در اصفهان در محله آب بخشان ساکن بوده، و مورد احترام قاطبه علمای این سامان بالاخص سید حجه الاسلام بوده، و سرانجام در شب جمعه ۱۴ محرم سال ۱۲۶۲ در نجف وفات یافته، و در یکی از حجرات مدفون شد. (۱)

کتاب های زیر از اوست:

۱- اسره العتره، در فقه استدلالی ۲- حاشیه تسهیل ابن مالک ۳- حاشیه منتهی امل الادیب تألیف ابن ملا، در نحو ۴- حاشیه منتهی المقال ۵- حاشیه

ص: ۲۸۵

۱- برای شرح حال این فقیه بزرگ و خاندان او رجوع شود به تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۱: ۳۰۹-۲۱۷.

نقد الرجال ۶- حجیه الظنون ۷- قره العین، در نحو [مطبوع] ۸- القسطاس المستقیم، در اصول فقه ۹- قوت لا- یموت، رساله عملیه ۱۰- مجال الرجال ۱۱- المستطرفات ۱۲- منظومه رضاعیه [و شرح آن، مطبوع]. (۱)

و اما فرزندان مرحوم آقای حاج سید اسماعیل صدر:

مشارالیه را چهار نفر فرزند پسر بوده که همگی عالم و فاضل می باشند:

۱- آقا سید محمد جواد [صدر]

در ۱۲۹۹ متولد، و در ۲۵ شوال ۱۳۶۱ وفات یافته است. (۲)

۲- آقا سید حیدر [صدر]

در ۱۳۰۹ در سامراء متولد شده، و در ۲۷ جمادی الاولی سال ۱۳۵۶ در کاظمین وفات یافته. (۳)

وی را تألیفاتی است که از آن جمله است:

۱- الاوضاع اللفظیه ۲- حاشیه کفایه ۳- رساله فی المعانی الحرفیه ۴- رساله در تبعیض احکام به علت تبعیض اسباب ۵- شبهه الحیدریه؛ و غیره.

۳- حاج سید صدر الدین صدر. بعداً به نام ایشان اشاره خواهد شد.

۴- سید محمد مهدی.

مادر این چهار فرزند، خواهر علامه جلیل القدر سید حسن بن هادی صدر کاظمینی از عموزادگان صاحب عنوان است.

ص: ۲۸۶

۱- ریحانه الادب ۳: ۴۲۹، روضات الجنات: ۳۳۳، مستدرک الوسائل: ۳۹۷.

۲- نقباء البشر: ۳۲۰.

۳- نقباء البشر: ۶۸۳.

مرحوم آقا سید حسن صدر از اعظام علما، و اکابر فقها و مجتهدین است. در ۲۸ رمضان ۱۲۷۲ متولد، و در شب ۱۱ ربیع الاول ۱۳۵۴ در کاظمین وفات یافت.

وی را تألیفاتی عدیده است که مهم تر و معروف تر از همه کتاب تأسیس الشیعه الکرام الفنون الاسلام، و الشیعه و فنون الاسلام می باشد که در نوع خود کتاب ابتکاری و بی نظیر است.

حافظ ابوالقاسم اسماعیل جوزی

ابن محمد بن فضل بن علی بن احمد قرشی طلحی بستی جوزی ملقب به قوام السنه. از مشاهیر علمای اهل سنت، و از اساتید سمعانی است. سمعانی در کتاب انساب گوید: الجوزی (به ضمّ جیم) به زبان اصفهانی به معنی جوجه است، و صاحب عنوان در اصفهان بدین نام شهرت داشته است. متولد ۴۷۵، فوتش در سال ۵۳۵ روی داده است.

میر مجدالدین اسماعیل باب الدشتی

ابن امیر مظفر بن امیر مسعود باب الدشتی.

از عرفا و فضیای اصفهان، در صفر سال ۹۵۵ فوت شده، و در جنب مسجد قطیبه در بقعه ای مخصوص مدفون گردیده، مسجدی که در جنب مقبره قرار دارد را به مناسب این قبر قطیبه می نامند، (۱) و مدفون در مقبره را قطب الدین علی باب الدشتی می گویند.

ص: ۲۸۷

حاج شیخ اسماعیل بروجردی

فرزند حاج آقا منیر الدین. عالم فاضل، از شاگردان پدر خود و جمعی دیگر از فضلاء اصفهان بوده، (۱) در روز ۳ شنبه ۳ شعبان سال ۱۳۵۲ به سن بیشتر از پنجاه سال وفات یافته، در تکیه ملک جنب پدر مدفون گردید.

میرزا اسماعیل خان ثاقب

فرزند مرحوم شهاب لای (میرزا نصر الله) فرزند ملا محمد بن ملک احمد. از اهالی لای (از بلوک سمیرم) است.

در المآثر و الآثار گوید: (۲۷۶) اسلافش همه از افاضل، و برخی از ایشان به منصب قضای عسکر نایل بوده اند.

در نشریه فرهنگ لنگان (۴۸) گوید: ملا ملک، قاضی عسکر فتحعلی شاه قاجار بوده است.

مشارالیه خود از کبرای شعرا، و «شباب» تخلص می کرد، و تاج الشعراء لقب داشت.

فوتش در ۱۲۹۱ روی داده است. وی از اعضای مؤثر انجمن ادبی ابوالفقراء به شمار می رفته است.

صاحب عنوان از شعرا و اساتید فن ادب در اصفهان به شمار می رفت.

ص: ۲۸۸

وی در عموم انجمن های ادبی حاضر شده، و در انجمن ادبی شیدا از اساتید مسلم به شمار می رفت.

در ۱۲۸۵ متولد، و در ۲۹ محرم سال ۱۳۶۵ وفات یافته، (۱) در یکی از اطاق های تکیه تویسرکانی مدفون گردید.

ملا محمد اشرف سدهی

فرزند حیدر علی بن ملا کلب علی بن محمد بن نورا بن محمد بن نور الدین علی بن عبدالعالی میسی عاملی.

از مشاهیر علما و فضلا؛ (۲) به قصد زیارت حضرت رضا (علیه السلام) به ایران آمده، و در اصفهان بر حسب خواهش علما و بزرگان ساکن شده، در سال ۱۱۳۵ در قریه ورنو سفادران که آن را (بن اصفهان) نیز گویند وفات یافته، و هم در آنجا مدفون گردید.

از تألیفاتش کتاب عروه المتقین، در شرح و تفسیر آیه الکرسی به طبع رسیده است. (۳)

ص: ۲۸۹

۱- رجال اصفهان: ۳۸.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۰.

۳- اثر دیگر او سفینه العارفين فی معرفه اصول الدین نام دارد که تألیف آن در ماه شوال ۱۱۳۴ در اصفهان به پایان رسیده، و نسخه ای از آن در کتابخانه آیه الله گلپایگانی موجود است. تفسیر عروه المتقین در الذریعه عنوان گشته و آمده: طبع باصفهان فی ۱۳۶۸ عن نسخه خط المؤلف الموجوده عند احفاده الحاج شیخ مهدی الواعظ الاشرفی و الشیخ محمد صادق بن المیرزا علی اکبر النورائی الاصفهانی... و علی ظهر نسخه الاصل اجازه استاد المؤلف له و هو مجتهد العصر الشیخ درویش محمد بن ابراهیم النجفی. الذریعه ۱۵: ۲۴۹.

ابن میر عبدالحسیب بن میر سید احمد عاملی اصفهانی.

شرح حال پدر و جد او در صفحات قبل این کتاب مذکور گردید.

صاحب عنوان از دانشمندان و علمای متبحر زمان خود بوده، در بیشتر علوم از عقلی و نقلی مهارت داشته.

وفات او را حزین (۱) در سال ۱۱۳۳، و در الذریعه (۳:۳۵۵) به سال ۱۱۴۵ می نویسد.

مدفنش در مقبره مخصوص در قبرستان قریه ورنو سفادران از قرای ثلاثه سده ماربین معروف است.

کتب زیر از تألیفات اوست (۲)

۱- اشرف المناقب، در ۱۱۰۲ به نام شاه سلیمان صفری تألیف کرده است. ۲- حاشیه بر قبسات ۳- حاشیه بر شرح مختصر عضدی ۴- شرح مشیخه تهذیب الحدیث، معروف به رجال سید محمد اشرف ۵- ترجمه الفیه ابن مالک به نظم ۶- فضائل السادات که معروف ترین تألیف اوست.

در ریحانه الادب گوید: کتابی بزرگ و کثیر الفوائد، و از کثرت احاطه و تتبع مؤلف خود حاکی است. کتاب به نام شاه سلطان حسین صفوی تألیف شده، و همان اشرف المناقب است که مطالبی بر آن افزوده است.

ص: ۲۹۰

۱- تذکره حزین: ۱۵۰.

۲- برای اطلاع بیشتر از تألیفات او به فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان: ۱۵۷ رجوع شود. (م).

۷- علاقه التجريد، شرح فارسی بر تجريد العقاید خواجه طوسی. (۱)

۸- المنهاج الصفوی.

وی را دو نفر فرزند است به نام: میر محمد حفیظ، و میر مرتضی، هر دو از علما و فضیلاي زمان خود بوده، و اولاد اولی در سده ماربین، و فرزندان دومی در نجف آباد ساکن، و هر دو به نام میر دامادی مشهور می باشند.

وفات صاحب عنوان در ۱۱۶۰ روی داده، قبرش در سده ماربین.

سید محمد باقر فرزند سید مرتضی، اول کسی است که از این سلسله که به نجف آباد مهاجرت نموده است. وی نیز عالم فاضل، و ادیب کامل بوده است.

میرزا اشرف نصر آبادی جرقویه ای

فرزند میرزا یوسف. ادیب شاعر، در سال ۱۳۳۹ وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضل هندی مدفون شد. (۲)

اشرف الکتّاب

آقا زین العابدین خطاط اصفهانی، [به نوشته مآثر: وی] از مفاخر عظیمه این دولت است که او در قلم نسخ، کرامت اظهار می فرمود. تعلیم آن استاد لازم التعظیم از آقا محمود خوشنویس اصفهانی علیه الرحمه بود... (۳) قریب یکصد سال زندگی کرد، و در نهم شعبان سال ۱۲۹۶ به اصفهان

ص: ۲۹۱

۱- این اثر نفیس در دو جلد به کوشش جناب آقای حامد ناجی به چاپ رسیده است.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۰.

۳- مآثر و الآثار: ۲۱۲.

در کارنامه بزرگان ایران (۳۴۷) گوید: فرزند محمد تقی، معروف به اشرف الکتاب، و ملقب به سلطانی است.

در تذکره خوشنویسان معاصر (۶۴) پس از آن که مطالب کارنامه بزرگان را با تغییر عبارت نقل می کند، وفاتش را به سال ۱۳۰۰ می نویسد و گوید: سر گشته شاعر درباره او گوید:

به پیش خط خوش نغز اشرف الکتاب *** ز خط سبز نکویان همه دهان بستند

سرگشته

میرزا عبدالله فرزند حاج فریدون گرجی اصفهانی. شاعر خوش طبع اصفهان، از اعضای انجمن ادبی ابوالفقراء، که اشعار او به سبک اشعار بسحاق اطعمه (ابو اسحاق نداف شیرازی) بیشتر در وصف اطعمه و اشربه می باشد.

عمان سامانی در قصیده انجمنیه درباره او گوید:

و آن دگر سرگشته آن بسحاق دانشور که هست *** شعر روح افزاش حلوی مذاق مرد و زن

سرگشته که تخلص دیگر او «اشتها» می باشد به میرزا اشتها شهرت دارد. در ۱۲۴۵ متولد، و در ۱۲۸۹ وفات یافته، ماده تاریخ وفاتش را میرزا

ص: ۲۹۲

عباسعلی خرم لبنانی گوید:

افسوس که اشتهای با فضل و هنر *** از ملک فنا سوی بقا کرد گذر

گفتا پی تاریخ وفاتش خرم *** ای وای که اشتهاد نداریم دگر

دیوانش به طبع رسیده، از اشعار اوست:

انتظاری مده ای دوست بخوان مهمان را *** گر پلو نیست بکش یخنی و آور نان را

نیم جانی است مرا در سر و در پا فکنم *** به کسی کآوردم مژده بادنجان را

اگر از نقل بسازند مرا زنجیری *** همه عمر به جان می طلبم زندان را

اشرف الكتاب

آقا سید محمد فرزند سید محمد صادق موسوی. خطاط ادیب، و شاعر متخلص به «بقاء». در ۱۰ ذی حجه سال ۱۲۵۷ متولد، و در ۲۹ ربیع الاول سال ۱۳۳۱ در طهران وفات یافته.

در المآثر و الآثار (۲۰۲): درباره او گوید: قلم نسخ بر خطوط اکثر صننادید اساتید نسخ نویس عصر کشیده، امروزه صاحبان خزاین خطوط، و مکاتیب ممتازه من حیث الاقلام، در دارایی قرآن به خط وی با هم مفاخره می نمایند.

ص: ۲۹۳

در بین دانشمندان و مؤلفین قدیم اصفهان دو نفر بدین شهرت معروفند:

۱- شمس الدین ابو عبدالله محمد اصفهانی

ابن محمود بن محمد بن عبدالکافی.

در ۶۱۶ متولد، و در رجب سال ۶۸۰ در مصر وفات یافته، در قرافه مدفون گردید.

در اصفهان و بغداد تحصیل علوم نموده، (۱) و در منطق و کلام و اصول از اساتید به شمار می رود.

کتب زیر از اوست:

۱- قواعد ۲- غایه المطب، در منطق ۳- الکاشف عن الحصول، در شرح کتاب محصول، معروف ترین تألیفات اوست و در بین مؤلفین به همین جهت او را اصفهانی شارح محصول گویند.

۲- ابو الثناء شمس الدین محمود اصفهانی

ابن عبدالرحمن بن احمد بن محمد بن ابی بکر بن علی صوفی شافعی.

در ۶۷۴ در اصفهان متولد گردیده، (۲) در دمشق و تبریز و دیگر شهرها تحصیل نموده، سال ها در دمشق در مدرسه رواجیه، و سپس در مصر در مدرسه معزیه تدریس می نموده، متوفی به سال ۷۴۶ یا ۷۴۹.

ص: ۲۹۴

۱- البهیة: ۱۹۸ و طبقات الحنفیه.

۲- منتخب المختار: ۲۱۸.

کتب زیر از اوست:

۱- تسدید القواعد، در شرح تجرید العقاید خواجه نصیر الدین طوسی. ظاهراً سومین شرحی است که بر کتاب تجرید نوشته شده است. صاحب عنوان به مناسبت این شرح به اصفهانی شارح تجرید معروف است، و شرحش را شرح قدیم گویند، و شرح ملا علی قوشجی را شرح جدید نامند. ۲- تفسیر قرآن ۳- شرح جاجبیه ۴- شرح طوابع الانوار بیضاوی ۵- شرح مختصر ابن حاجب ۶- شرح مطالع الانظار، در منطق ۷- شرح منهاج بیضاوی ۸- شرح قصیده در عروض ۹- کتابی در فقه، ناقص؛ (۱) و غیره.

در فهرست کتابخانه فیضیه قم (۳:۴۳۴) گوید: «اصفهانی» بدون قید، در کلمات حکما و متأخرین از اصولیین بر او اطلاق می شود، و بسیار خوش خط و تند نویس بوده است.

افندی

افندی لغت ترکی است به معنای مصاحب بزرگ و رئیس، و بر عده ای از بزرگان (۲) اطلاق می شود، و در بین علمای شیعه مقصود از افندی:

میرزا عبدالله بن عیسی بیک بن محمد صالح بن میر محمد بیک بن جعفر بیک جیرانی تبریزی اصفهانی.

ص: ۲۹۵

۱- طبقات الحنفیه، روضات الجنات: ۷۵۳، ریحانه الالذب ۳: ۲۴۹.

۲- مقتبس الاثر ۵: ۲۴۵.

پدرش از علما و فضلا و محققین بوده، (۱) کتب زیر از اوست:

- ۱- تفسیر قرآن ۲- رساله در وجوب عینی نماز جمعه ۳- رساله در طرز قسم دادن اهل بیت ۴- رساله در حکم رؤیت هلال قبل از زوال ۵- شرح دروس، نا تمام.
- حدود سال ۱۰۷۴ وفات یافته است.

صاحب عنوان: در ۱۰۶۶ متولد، و در ۱۱۳۰ وفات یافته، و از شاگردان علامه محمد باقر مجلسی است، و چون مدتی در مملکت عثمانی ساکن بود بدین لقب شهرت یافته است. (۲)

کتب زیر از اوست:

- ۱- الاجازات، یا مجموعه الاجازات ۲- الامان من النیران فی تفسیر القرآن ۳- بساتین الخطباء، در سه مجلد ۴- ترجمه جاماسب نامه ۵- ثمار المجالس و نثار العرایس، مانند کشکول ۶- الدرر المنظومه المأثوره، در ادعیه. نام صحیفه ثالثه سجادیه است و به طبع رسیده است. ۷- رساله در موضوع خواجه گردانیدن ۸- رساله در وجوب عینی نماز جمعه ۹- رساله خراجیه

ص: ۲۹۶

-
- ۱- به نوشته علامه افندی: وی از افاضل عصر خویش بوده و اساتید او عبارتند از: ۱- مولی محمود بن میرزا علی اصفهانی شاگرد شیخ بهائی و میرداماد ۲- خلیفه سلطان ۳- مولی محمد تقی مجلسی ۴- مولی حسن علی تستری ۵- میرزا رفیعا ۶- آقبا حسین خوانساری ۷- محقق سبزواری. ر.ک: ریاض العلماء ۴: ۳۰۸-۳۰۶.
  - ۲- اساتید علامه سبزواری ر.ک: ریاض العلماء ۴: ۳۰۸-۳۰۶.

۱۰- رسم خطوط الساعات و نصف النهار ۱۱- روضه الشهداء، به سه زبان ترکی، عربی، فارسی ۱۲- ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، که معروف ترین تألیفات اوست، و بین مؤلفین و نویسندگان کتب تراجم و رجال شهرت دارد، و متأسفانه تاکنون به طبع نرسیده است، در ده مجلد (۱) ۱۳- شرح اصطلاحات شکل العروس از کتاب اقلیدس ۱۴- شرح الفیه ابن مالک، مفصل ۱۵- شرح الفیه ابن مالک، مختصر ۱۶- شرح صحیفه سجادیّه و حاشیه بر آن؛ و غیره.

توضیح و فایده:

۱- اول کسی که ادعیه منسوب به حضرت سجاد (علیه السلام) را جمع آوری کرد، سید اجل نجم الدین بهاء الشرف ابوالحسن محمد بن حسن بن احمد بن علی بن محمد بن عمر بن یحیی علوی است.

۲- صحیفه ثانیه تألیف شیخ حرّ عاملی، متوفای ۱۱۰۳.

۳- صحیفه ثانیه تألیف افندی، متوفای ۱۱۳۰.

۴- صحیفه رابعه تألیف حاج میرزا حسین نوری، متوفای ۱۳۲۰.

۵- صحیفه خامسه تألیف علامه سید محسن امین عاملی، متوفای ۱۳۷۱.

۶- صحیفه سادسه تألیف شیخ محمد باقر بیرجندی متوفای ۱۳۵۲.

ص: ۲۹۷

۱- این کتاب در ۲ قسم تدوین گشته که قسم اول مشتمل بر تراجم علمای شیعه، و قسم دوم در بر دارنده تراجم علمای سایر مذاهب اسلامی است. قسم اول این کتاب در ۷ جلد چاپ شده و جای چاپی تحقیقی و مصحح از آن همچنان خالی است.

۷- صحیفه سابعه تألیف شیخ هادی کاشف الغطاء، متوفای ۱۳۶۱.

۸- صحیفه ثامنہ تألیف حاج میرزا علی شہرستانی، متوفای ۱۳۴۴.

هر یک از این علما و دانشمندان، در اثر مطالعه و تحقیق در کتب، مقداری از ادعیه منسوبه به حضرت سجاد امام زین العابدین (علیه السلام) که دیگران نقل نموده اند را جمع آوری کرده و آن را صحیفه نامیده اند.

سید محمد امین شہرستانی

معروف به روح الامین، و مشهور به میر جملہ.

ادیب فاضل کامل، در ۹۷۱ متولد، و در ۱۰۲۷ وفات یافته. وی عمو زاده میرزا رضی شہرستانی صدر زمان شاه عباس صفوی است.

کتب زیر از دواوین شعر اوست:

۱- آسمان هشتم، یا بہرام نامہ ۲- خسرو و شیرین ۳- جواہر نامہ ۴- گلستان ناز ۵- لیلی و مجنون ۶- مطمح الانظار؛ و غیرہ.

(۱)

بابا

بابا: با ثالث بہ الف کشیدہ، پدر و جد را گویند کہ پدر پدر و پدر مادر باشد، و سر کردہ و ریش سفید طایفہ و قلندر را نیز گویند. (برہان قاطع)

پدر و پیران کامل کہ بہ منزله پدر باشند و ہر کس را کہ در کاری باشد ہمو تعظیماً بابا گویند. (فرہنگ نوبہار).

ص: ۲۹۸

۱- الذریعہ ۷: ۲۶۰.

لقب و شهرت جماعتی کثیر از عرفا و صوفیه در قرن هفتم و هشتم هجری است که ذیلاً به نام برخی از آنها اشاره می شود:

- ۱- بابا شیخ احمد، در قریه سهر و فیروزان از بلوک لنجان.
- ۲- بابا الهی، نزدیک مقبره صاحب بن عباد در طوقچی.
- ۳- بابا الله، نزدیک مسجد ساروتقی در محله جویباره.
- ۴- بابا امیر، یکی از باغات چهار باغ منسوب بدو بوده (گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۴۸۶).
- ۵- بابا بدلاء، در محله دروازه حسن آباد بقعه دارد.
- ۶- بابا بیات، در اواخر تخت فولاد که فعلاً جزو اراضی فرودگاه شده است.
- ۷- بابا توتا (تون تاب) در محله جویباره اصفهان.
- ۸- بابا جوزا، نزدیک شاه میر حمزه کنار جاده گار لنگ.
- ۹- بابا حسن، در محله بید آباد، جوی به نام او شهرت دارد. قبرش ظاهراً در کوچه شله رنگ کن ها هنوز برقرار است.
- ۱۰- بابا شیخ حسین، نزدیک قریه پوده سمیرم.
- ۱۱- بابا دنبه، در پشت باغ نو، انتهای خیابان شیخ بهائی (صارمیه).
- ۱۲- بابا رکن الدین.
- ۱۳- بابا سرخ، دنبال جوی شاه.
- ۱۴- بابا سعید، در اطراف اصفهان.
- ۱۵- بابا سلطان.
- ۱۶- بابا سنگکی، پشت مسجد جامع.

۱۷- بابا شهاب الدین، در قریه آزادان.

۱۸- بابا شیر، در بازار حسن آباد.

۱۹- بابا صلت، نزدیک مقبره صاحب بن عباد.

۲۰- بابا عباس.

۲۱- بابا عبدالله، پشت مسجد سلام.

۲۲- بابا عبدالله، قریه خوزان سده ماربین.

۲۳- بابا عبدالله در لنجان.

۲۴- بابا عریان، نزدیک مقبره صاحب.

۲۵- بابا علمدار، در محله الیاداران.

۲۶- بابا شیخ علی، در لنجان.

۲۷- بابا قادر، نزدیک مقبره صاحب بن عباد.

۲۸- بابا قاسم.

۲۹- بابا لنگر، در نزدیکی الو، در بلوک کرون.

۳۰- بابا لکات، در تخت فولاد.

۳۱- بابا متکا.

۳۲- بابا محمود، در لنجان.

۳۳- بابا ملا، در قریه ازیران رویدشت.

۳۴- بابا نوش، نزدیک سنبلستان.

۳۵- بابا وحدی (اوحدی در لنجان).

۳۶- بابا یحیی، در تکیه بابا رکن الدین.

غیر از باباهایی که نام برده شده: بابا شاه عراقی، و بابا محمد علی، و بابا

ص: ۳۰۰

قلندر نیز در اصفهان بوده، و هم در این شهر وفات یافته اند.

به طوری که از تذکره نصر آبادی ظاهر می شود کسانی که در عهد صفویّه تکیه و خانقاه داشته اند را نیز بابا می گفته اند، مانند:

بابا حسینی: مدتی بابای حیدر خانه بوده؛ (۱) بابا سلطان قلندر: شاه عباس ماضی بابایی تکیه حیدر، واقع در چهار باغ اصفهان را بدو داده است. (۲)

بابا رکن الدین

مسعود بن عبدالله انصاری بیضاوی فارسی. عارف مشهور، برخی از بزرگان مانند: شیخ بهائی و [مولی محمد تقی] مجلسی، و حاجی کلباسی درباره او اعتقاد داشته و وی را به جلالت قدر می ستوده اند. (۳) حتی در تذکره القبور و برخی مواضع دیگر از شیخ بهائی مکاشفه ای در جلالت قدر او نقل می کنند.

در روز یکشنبه ۲۶ ربیع الاول سال ۷۶۹ وفات یافته، و در ایوان بقعه تکیه معروف به بابا رکن الدین مدفون گردید.

گویند: بابا بیات استاد و پیر طریقت او بوده است. (۴)

هیچ یک از قبور واقعه در تخت فولاد از نظر تاریخ (قبور تاریخ دار) به قدمت قبر بابا رکن الدین نمی رسد و به همین لحاظ، در عهد صفویّه و بعد از آن، از تخت فولاد به مزار بابا رکن الدین تعبیر می شود، و پل خواجه را نیز

ص: ۳۰۱

۱- تذکره نصر آبادی: ۱۴۰.

۲- تذکره نصر آبادی: ۲۸۴.

۳- رجال اصفهان: ۶۳.

۴- ریحانه الادب: ۱: ۲۱۳.

پل بابا رکن الدین گویند. گنبد مقبره او از آثار باستانی اصفهان و مورخ به سال ۱۰۳۹ هجری می باشد.

بابا شاه اصفهانی

رئیس الرؤساء، از فحول دانشمندان بزرگ، (۱) و خوش نویسان سترگ بود، در خط شاگرد سید احمد مشهدی و میر علی هراتی بوده، و در اصفهان به درویشی و انزوا می زیسته.

به اتفاق عموم خط شناسان (۲) عقیده دارند که تا زمان بابا شاه خط را کسی به شیرینی و شیوایی او ننوشته است.

رساله آداب المشق که به نام میر عماد مطبوع و منتشر گردیده است از تألیفات اوست.

وفاتش را مؤلف خط و خطاطان در ۱۰۱۲، و در کارنامه بزرگان ۹۹۶ می نویسند، و تاریخ اول اقرب به یقین است.

قبرش در مشهد مقدس است.

از اشعار اوست (در نوشتن حروف و حرکات):

از واضع خط نسخ تعلیق *** بشنو سخنی ز روی تحقیق

بالای الف سه نقطه باید *** اما به همان قلم که آید

یک نقطه برای گردن با *** شش نقطه درازی تن با

در تذکره ریاض العارفین: (۶۹) وی را به نام بابا شاه عراقی یاد می کند، و تخلص او را «حالی» می نویسند.

ص: ۳۰۲

۱- خط و خطاطان: ۹۶.

۲- کارنامه بزرگان ایران: ۱۶۸.

ابوالقاسم محمد، از عرفای قرن هفتم و اوایل قرن هشتم اصفهان است که شرح حال او مانند سایر باباها مجهول می باشد.

در سال ۷۴۰ وفات یافته، و در سال ۷۴۱ یکی از مریدانش به نام سلیمان بن ابی الحسن طالوت دامغانی بر مزار او گنبدی بنا نموده که جزو آثار باستانی اصفهان به شمار می رود.

ملا محمد باقر اصفهانی خطاط

اشاره

قلم نسخ خفی را مقل او در این عصر کمتر کسی می تواند نوشت. (۱)

سید محمد باقر خطاط

اصفهان‌ای الاصل، طهرانی المسکن، صدر الکتاب. در نسخ نویسی به مقامی منیع رسیده، قرآنی به خط شریفش مطبوع افتاد.

(۲)

* سید محمد باقر حسینی خاتون آبادی، از علما و امام مسجد جامع جدید عباسی (۳) بوده، وفاتش در سال ۱۱۹۳، قبرش در

تخت فولاد تکیه آقا رضی. (۴)

ص: ۳۰۳

۱- مآثر و الآثار: ۲۸۷.

۲- مآثر و الآثار: ۲۸۳.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۲.

۴- وی همان میرزا محمد باقر پیش نماز مدفون در تکیه آقا رضی است. بر روی سنگ لوح او دو تاریخ ۱۱۲۳ و ۱۱۹۳ ذکر شده که اولی سال وفات، و دومی سال کتابت لوح مزار اوست. این اشتباه بر پایه اعتماد به یادداشتهای صاحب الرحله الاصفهائیه به کتاب راه یافته است.

میرزا محمد باقر پیش نماز

[امام] مسجد شاه. از علمای ازکیا، عالم فاضل متقی، کتب بسیاری از فقه و اصول و اخبار و غیر آن بر طلاب وقف نموده که اکثر از حالت موقوفه خارج شده، لکن هنوز کم و بیش در دست طلاب باقی است. (۱)

در سال ۱۱۲۳ وفات یافته، در بقعه تکیه آقا رضی مدفون شد. (۲)

مشارالیه جدّ سادات عاملی ساکن رنان و خوراسگان می باشد.

(آقا سید محمد درب امامی)

فرزند سید عبدالوهاب بن سید میرزا حسینی، از علمای معمر اصفهان که در زهد و تقوی و فضل، بین الخواص و العوام شهرت داشت، ۱۵ ذی قعدة سال ۱۳۵۹ وفات یافته، در قبر میرزا محمد باقر که از اجداد مادری او بود مدفون گردید.

(مرحوم حاج آقا عطاء الله امامی)

فرزند آقا سید محمد نیز از علما و فضلا، و از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و آقا میرزا احمد مدرس، و از ائمه جماعت اصفهان بود.

ص: ۳۰۴

۱- وی شاگرد و مجاز از علامه بزرگوار مجلسی، آقا حسین خوانساری، و شیخ حرّ عاملی است.

۲- رجال اصفهان: ۹۴.

در روز پنجشنبه ۲۴ جمادی الاولی سال ۱۳۸۷ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

مولی محمد باقر اصفهانی

عالم فاضل محقق، متأخر از علامه مجلسی، و مؤلف کتاب درج الدرر در مناقب ائمه اثنی عشر (علیهم السلام) (۲) به فارسی می باشد.

میرزا باقر قاضی زاده عباس آباد

[فاضل عارف] از دانشمندان روزگار، و صاحب طبعان بوده، در اکثر علوم ماهر، (۳) و به فضایل ظاهری و باطنی موصوف از شاگردان ملا محمد باقر سبزواری، و آقا حسین خوانساری، و میر قوام الدین [رازی] بوده، (۴) در شعر «وجدان» تخلص می نموده.

در عشر سبعین از مراحل زندگانی وفات یافته است.

ص: ۳۰۵

۱- مدفن او در تکیه علامه فاضل سراب واقع است. وی پدر عالم جلیل مرحوم حجه الاسلام حاج آقا احمد فقیه امامی، و دانشمند محترم حاج آقا حسن فقیه امامی سلمه الله تعالی است. گفتنی است که وی از شاگردان مرحوم علامه شیخ محمد رضا نجفی نیز بوده، و شرح حال اجمالی او در تاریخ علامی و اجتماعی اصفهان ذکر شده است.

۲- الذریعه ۵۸:۸.

۳- تاریخ حزین: ۱۶۱.

۴- تذکره حزین: ۱۳۲.

از اشعار اوست:

فصل گل و موسم بهار است *** گلزار به رنگ و بوی یار است

بی تو شب ما و تیره روزان *** چون چشم سفید گشته تار است

حاج شیخ محمد باقر قزوینی

عالم فاضل معمر، استاد ریاضی، ساکن مدرسه نیم آورد، و از مدرسین حساب و هیئت قدیم. متجاوز از نود سال عمر کرده، و در ۲۸ ربیع الثانی سال ۱۳۶۵ وفات یافته، در تخت فولاد [تکیه تویسرکانی] مدفون گردید.

* میرزا محمد باقر قمیشه ای در فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه قم (۱:۲۶۷) در ضمن کتاب «الجمع بین الرأیین» عربی چاپی فرماید: بعد از این کتاب رساله دیگر در این نسخه مندرج است به نام «رساله فی موضوع الخلافه الکبری» که در آن پس از مقدماتی امر خلافت را با براهین عقلیه ثابت نموده است، و نیز رساله دیگری تحت عنوان «رساله فی موضع العلم» در این نسخه مندرج، و دو رساله اخیر از تألیفات مرحوم میرزا محمد باقر قمشهی اصفهانی می باشد.

در الذریعه (۷:۲۳۸) فرماید: الخلافه الکبری للحکیم الالهی الآقا محمد رضا القومشهی الاصفهانی المتوفی به طهران فی ۱۳۰۶، کان عارفاً متشرعاً ادیباً شاعراً تخلصه فی شعره «صهبا»... در طهران به مباشرت شاگردش شیخ محمود بروجردی با کتاب، الجمع بین الرأیین در سال ۱۳۱۵ به طبع رسیده است. بنابراین در عبارت فهرست باید اشتباهی باشد.

ص: ۳۰۶

فرزند حاج سید اسدالله بن حاج سید محمد باقر شفتی. از علمای کاملین، و ادبا و شعرا و فضلا و علمای اخیار، معروف به حاج آقا. با پدر خود از اصفهان به نجف مهاجرت نموده، و سال ها در نزد اساتید آنجا تحصیل نموده، (۱) و پس از فوت عم بزرگوار خود (۱۳۲۰) به ایران مهاجرت نموده، و مورد توجه عموم طبقات بالاخص اهالی بید آباد قرار گرفته، و منشأ خدماتی شایان در مسجد سید قرار گرفته که از آن جمله است: تهیة ضریح فولادی جهت قبور مرحوم سید حجه الاسلام و نصب آن (۲) در تاریخ ۱۳۲۲، و دیگر تهیه ساعت که در قسمت قبله مسجد نصب گردیده است.

در نقباء البشر (۱۹۵) فرماید: در جریانات مشروطیت ایران به نجف مراجعت نموده، و در سال ۱۳۲۳ مجدداً به اصرار مردم به اصفهان معاودت کرده، مورد احترام و اکرام قرار گرفته، پس از شش ماه در سوم رمضان ۱۳۳۳ وفات یافته، در مقبره جد خویش مدفون گردید.

در کتاب معجم رجال الفكر و الادب (۳۵) درباره او فرماید: عالم فاضل ادیب جلیل شاعر رقیق الطبع، له شعرٌ، كثير، منه:

يابن عمّ النبىّ اىّ معالٍ *** لك فى ارفع المدائح تذکر

ص: ۳۰۷

۱- رجال اصفهان: ۱۴۷.

۲- برای اطلاع از چگونگی ضریح و تاریخ آن به کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۸۷۵ رجوع شود.

در کتاب شعراء الغری در دو محل نامی از او برده شده، یکی به نام حاج آقا، و دوم: سید باقر. همچنین در اعیان الشیعه، و در الحصون المنیعه و دیگر کتب از او به احترام نام برده شده، طالبین مراجعه فرمایند.

اشعار کتیبه های شمالی مسجد سید (پشت بقعه سید و قرینه آن) از مرحوم حاج میرزا فتح الله میر محمد صادقی فرزند میرزا کوچک است، وی ادیب فاضل شاعر ماهر بوده، به فارسی و عربی شعر می سروده، اشعار ماده تاریخ فوت آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی نیز از اوست. (۱)

میر محمد باقر ملا باشی

فرزند میر محمد اسماعیل خاتون آبادی. عالم فاضل، (۲) مدرّس مدرسه

ص: ۳۰۸

۱- به نوشته استاد روضاتی: وی مردی ادیب و فاضل و متعین بوده... پس از ۴۰ سالگی طبع شعر یافته، و اشعاری به عربی و فارسی در مدح و منقبت و مراثی خاندان رسالت (علیهم السلام) و نیز در رثاء و ماده تاریخ جماعتی از علماء، و هم در تاریخ بنای برخی از مساجد و معابد و غیرها سروده، و اشعار خود را نیز جمع کرده و بر آن مقدمه ای نگاشته که نسخه آن موجود می باشد. او به سال ۱۳۱۸ در اصفهان وفات یافته، جنازه اش را به نجف اشرف حمل، و در وادی السلام به خاک سپرده اند. مکارم الآثار ۳: ۸۱۹. به نوشته استاد روضاتی: این که مرحوم مهدوی حاجی را از سادات میر محمد صادقی حسینی وصف کرده به کلی نادرست است و او سید نبوده. ر.ک: مکارم الآثار ۸: ۳۰۱۲.

۲- محدث قمی درباره او می نویسد: فاضل کامل متبحر در فنون علم، صاحب مؤلفات بوده، از جمله ترجمه مکارم الاخلاق. اخذ علم کرده بود از والد ماجدش و از محقق خوانساری، و در مدرسه چهار باغ اصفهان تدریس می فرمود، و در سنه ۱۱۲۷ ق او را به زهر شهید کردند. در تاریخ او گفته شده: آمد جگر (۲۲۳) از شهید ثالث (۱۳۰۵) بیرون. منتهی الآمال ۲: ۱۶۴-۱۶۳.

چهار باغ (اولین مدرس مدرسه مزبور) در ربیع الاول سال ۱۱۲۷ وفات یافته، (۱) در تکیه خاتون آبادی ها در اطاق دوم دست چپ مدفون گردید و

مشارالیه استاد شاه سلطان حسین صفوی و جمعی کثیر از فضلاء زمان خود بوده که از آن جمله است: سید نور الدین بن سید نعمت الله جزائری و دیگران. وی را تألیفاتی است. (۲)

سید محمد خاتون آبادی

فرزندش: میر سید محمد نیز پس از پدر، مدرس مدرسه چهار باغ بوده، و پس از وفات در همین تکیه مدفون گردیده است. (۳) وی را تألیفاتی است.

میر محمد باقر حسینی واعظ

ابن میر محمد اسماعیل واعظ، فرزند میر ابوصالح حسینی. از بزرگان

ص: ۳۰۹

۱- رجال اصفهان: ۱۰۴.

۲- برخی از تألیفات او عبارتند از: ۱- ترجمه و شرح مجمع البیان ۲- ترجمه المشکول ۳- ترجمه عیون الحساب ۴- ترجمه البلد الامین ۵- ترجمه فقه الرضا (علیه السلام) ۶- ترجمه اناجیل اربعه ۷- رساله نوروزیه.

۳- در وقایع السنین (۵۳۶) آمده: ولادت با سعادت عالی جناب فضیلت مآب میر سید محمد خلف حضرت علامی میر محمد باقر الخاتون آبادی فی شهر محرم الحرام من شهر سنه ۱۰۹۳، و ولادت سید مذکور در مدینه مشرفه اتفاق افتاد و قبر وی نیز در مدینه مشرفه است.

فضلاً، و امام مسجد شاه، (۱) و مدرس مدرسه میرزا مهدی واقعه در محله بید آباد بوده، در اوایل قرن سیزدهم وفات یافته.

هفت فرزند داشته که هر یک عالمی محقق بوده اند، بدین شرح:

۱- میر محمد صادق واعظ، جد سادات معروف به میر محمد صادقی، وی برخی از خطب نهج البلاغه (۲) را ترجمه نموده است.

۲- حاج میر محمد اسماعیل.

فرزندش میر سید علی اکبر نیز از علماء بوده، در ۱۳۰۰ وفات یافته است.

۳- میر علی نقی، عالم فاضل.

سید محمد باقر میر محمد صادقی

و از احفاد اوست: حاج سید محمد باقر بن حیدر بن میر سید بن میر علی نقی (۳) که از جمله علماء و فضلاً و ائمه جماعت اصفهان، در نزد حاج آقا منیر الدین بروجردی تلمیذ نموده، و به دامادی او مفتخر گردیده، و در مسجد ایلچی امامت می فرموده. (مسجد از آثار صاحب سلطان بیگم دختر حکیم نظام الدین محمد ملقب به حکیم الملک ایلچی در سال ۱۰۹۷ بنا شده است).

در شب ۴ ماه صفر المظفر سال ۱۳۶۳ وفات یافته، (۴) در جنب تکیه ملک مدفون گردید، و بعداً در آنجا تکیه ای احداث نمودند به نام تکیه میر محمد صادقیها.

ص: ۳۱۰

۱- ارشاد المسلمین: ۳۳ نسخه خطی.

۲- ارشاد المسلمین: ۳۴ نسخه خطی.

۳- ارشاد المسلمین: ۳۶ نسخه خطی.

۴- رجال اصفهان: ۵۱.

۴- میر سید علی [حسینی]

از عبّاد و زهاد عصر خود بوده، از حیث سن، اصغر اولاد، لکن از جهت علم و زهد، اکبر از برادران بوده، در اصفهان وفات یافته، جنازه اش به اعتبار مقدسه نقل شده است. (۱)

وی پدر علامه میر سید حسن مدرس است که پس از این به نام او اشاره خواهد شد.

۵- میر محمد مهدی

۶- میر محمد کاظم

۷- میر محمد رضا.

ملا محمد باقر ابوالفقراء

فرزند ملا محمد تقی گزی. عالم و شاعر و ادیب، در اصفهان انجمن ادبی داشته، و جمعی کثیر از شعرا در آن شرکت می نموده اند.

در مقدمه دیوان غمگین ضمن دو قصیده انجمنیه نام ۲۲ نفر از آنها ذکر شده است.

صاحب عنوان در سال ۱۲۸۶ وفات یافته. (۲)

ص: ۳۱۱

۱- ارشاد المسلمین: ۲۷ نسخه خطی.

۲- از آثار وی کتاب کنز الفقراء در یک مقدمه و ۱۴ باب و یک خاتمه در دو جلد در عقاید و سلوک سلسله علیّه فقرا موجود است که آن را در زمان محمد شاه قاجار به نام میرزا آقا خان صدر اعظم نوری به فارسی تألیف کرده، و نسخه آن به شماره ۲۱۷۰ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می شود.

پرتو (شاعر و خطاط معروف) در ماده تاریخ وفاتش گوید:

آه و افسوس از ابوالفقرا*** که به دانش ورا نبود قرین

هم بدش جا به صفّه عرفان*** هم در ایوان شرع صدر نشین

بیتی آراست بر بدو مصرع*** چون دو ابروی شاهد شیرین

باقر بن تقی ابوالفقراء*** رفت اندر مقام علیین

میرزا علی رضا که وی را میرزا آقا جان نیز گفته اند، از اهل لنجان اصفهان، در خط نسخ استاد اجل خطاطین اصفهان (۱) بود، و در شعر نیز مسلم، بر سخنوران آن خطه، بل و غیرها مقدم می نمود، و «پرتو» تخلص داشت.

پدرش: آقا محمد علی نام داشته (۲) و قریب نود سال عمر نموده، و در جمادی الاولی ۱۳۰۴ وفات یافته. دیوانش به طبع رسیده است.

حاج شیخ محمد باقر نجفی مسجد شاهی

فرزند شیخ محمد تقی بن عبد الرحیم طهرانی.

از بزرگانم علما و مجتهدین، و رؤسای ملت و دین، در سال ۱۲۳۵ متولد، و در نزد علمای اصفهان و عراق همچون: صاحب جواهر، و شیخ انصاری، و شیخ حسن کاشف الغطاء (دائی خود) تلمذ کرده، تا خود عالمی جلیل، و محقق بی بدیل گردید.

سپس به اصفهان مراجعت نموده و به تدریس و ترویج اشتغال جسته،

ص: ۳۱۲

۱- مآثر و الآثار: ۲۷۷ و ۲۹۱.

۲- مقدمه دیوان پرتو (چاپ سنگی).

عده ای کثیر از بزرگان علما و فضلا از محضر او استفاده نموده سرانجام در مسافرت عتبات عالیات در شب ۵ صفر سال ۱۱۳۰ در نجف اشرف وفات یافته، در مقبره جدّ خود کاشف الغطاء مدفون گردید.

کتاب و رسائل چندی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- شرح رساله در حجیت مظنه از کتاب هدایه المسترشدين تألیف پدرش (مطبوع) ۲- لبّ الاصول ۳- لبّ الفقه؛ و غیره.

در مآثر و الآثار (۱۴۲:) درباره او گوید: ریاست شرعیات اصفهان و مضافات آن در اواخر این عالم جلیل القدر به او انحصار یافت. اولاد او تاکنون ریاست علمی و دینی اصفهان را دارند. و به نام برخی از آنها اشاره خواهد شد. (۱)

حاج شیخ محمد باقر الفت

فرزند حاج شیخ محمد تقی آقا نجفی سابق الذکر.

عالم فاضل عارف کامل (۲) ادیب جامع، در جمعه دوم جمادی الاولی

ص: ۳۱۳

۱- وی پدر آیات عظام: حاج آقا نورالله، شیخ محمد حسین، شیخ محمد علی، شیخ محمد تقی، شیخ جمال الدین، و شیخ اسماعیل نجفی است. رحمه الله علیهم اجمعین.

۲- شرح حال الفت در مجموعه مقابلات بدر الدین کتابی، و دولت دیدار (مجموعه اشعار و نوشته های استاد منوچهر قدسی) آمده، و با تمام وارستگی و فضایل اخلاقی الفت، توصیف او به «عارف کامل» چنانچه در متن آمده نادرست است، وی اجرای قوانین شریعت را که به دست پدر بزرگوارش مرحوم آیه الله آقا نجفی انجام می شد «نقطه ای سیاه و شایان تأسف بر فراز قسمتی از سطور و حروف زندگانی» او دانسته و «مبالغه اش در اجرای حدود و تعزیرات شرعیّه بر جمله شاربین خمر و مرتکبین فسوق» را نکوهش می کند! مباینت این تفکر با عرفان اصیل اسلامی که رابطه نا گسستنی با شریعت دارد به خوبی آشکار است.

سال ۱۳۰۱ متولد (۱) شده، در اصفهان و نجف اشرف در نزد علمای اعلام تحصیلات خویش را به پایان رسانیده، و در اوایل مشروطیت ایران در عداد آزادی خواهان وارد شده، در سال ۱۳۰۷ خورشیدی از طرف مردم اصفهان به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب گردیده، در طی مسافرت های خود در ایران و خارج، در همدان خدمت آقا سید محمد غمام عارف مشهور رسیده و دست ارادت بدو داده.

کتاب عدیده ای (۲) تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- مجله آفتاب، که در آن کتاب های: ۱- وسائل رستگاری ۲- پرورش استقلال از کتب خارجی را مرحوم الفت ترجمه کرده، و ضمیمه آن مرتب به طبع رسانیده (۳) است.

۲- ابواب الروضات، فهرست کتاب روضات الجنات که به طبع رسیده ۳- کشف الحجب؛ در اسامی کتب ۴- مجمع الاجازات، دو مجلد ۵- نسب نامه الفت، کتاب مفید و قابل توجهی است. ۶- دیوان اشعار با تخلص الفت؛ و چندین مجلد دیگر.

فت در صبح چهارشنبه ۲۶ ربیع الاول ۱۳۸۴ وفات یافته، در مقبره پدر جنب امام زاده احمد مدفون گردید، و به مناسبت چهلمین روز وفاتش جزوه ای به نام «یاد نامه الفت» به طبع رسید که در آن ماده تاریخ های شعرا که جهت او مرثیه گفته اند، و چندین غزل از اشعار او به طبع رسیده.

ص: ۳۱۴

۱- نقباء البشر: ۱۹۸.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۵۶.

۳- تاریخ جراید و مجلات ۱: ۱۰.

آقای میر سید علی خان نوربخش «آزاد» در مرثیه ماده تاریخ وفاتش گوید:

گفت آزاد بهر تاریخش *** حیف الفت ز ما برید الفت

مرحوم الفت دارای کتابخانه (۱) معظم و آبرومندی بود که پس از وفاتش به دانشکده ادبیات اصفهان اهدا گردید.

علامه مولی محمد باقر مجلسی

فرزند مولی محمد تقی بن مولی مقصود علی.

از اعظام علما، و اکابر فقها و محدثین شیعه و اسلام، و از مفاخر علمی فرقه امامیه است. خدمات و ترویجاتی که از او در شیعه شد از احدی از علمای دیگر به ظهور نپیوسته است.

عالم فاضل، و محقق کامل، و متکلم جامع، مجدد مذهب شیعه در رأس قرن یازدهم.

در اصفهان امام جمعه و شیخ الاسلام بوده، و تمام عمر شریفش به درس و بحث و ترویج دین، و تألیف کتب احادیث و اخبار آل محمد (علیهم السلام)، و اجرای حدود و احکام، و امر به معروف و نهی از منکر، و احقاق حقوق مردم، و دفع شرّ ظلمه، و قلع و قمع بدعت های صوفیه و غیره گذشته است، و از آنجایی که نادان با علم و عالم مخالف است، و از دیگری از علما به اندازه او ترویج علم و دانش اسلامی نشده، و بدعت ها و انحرافات اهل

ص: ۳۱۵

بدعت و ضلالت ظاهر نگردیده، جمعی با او در زمان زندگی مخالفت می نموده، و عده ای نیز تاکنون همین روش ناپسند را ادامه می دهند.

کمتر خانه ای از خانه های شیعه فارسی زبان یافت می شود که کتابی از او در آنجا نباشد که موجب هدایت و ارشاد عامه مردم نشود. (۱)

کتاب و رسائل عدیده تألیف فرموده که تعداد آن از عربی و فارسی بیشتر از یکصد و پنجاه مجلد می شود. (۲) از آن جمله است:

۱- اختیارات ۲- اربعین ۳- اعتقادات ۴- اوزان ۵- بحار الانوار که دائره المعارف اخبار شیعه امامیه، و در ۲۵ مجلد تألیف شده، و مشهورترین کتب اوست. ۶- تحفه الزائر ۷- جوائر ۸- جلاء العیون ۹- جنّت و نار ۱۰- حق الیقین ۱۱- حلیه المتقین ۱۲- حیات القلوب، ۳ مجلد ۱۳- ربیع الاسابیع ۱۴- زاد المعاد ۱۵- شرح اصول کافی [به نام مرآه العقول] ۱۶- شرح جوشن کبیر ۱۷- شرح عهد نامه مالک اشتر ۱۸- شرح [ثلاث] احادیث مشکله ۱۹- صراط النجاه ۲۰- صلاه اللیل ۲۱- صواعق الیهود ۲۲- صیغ العقود ۲۳- صیغ النکاح ۲۴- طریق النجاه ۲۵- علائم الظهور ۲۶- عین الحیات ۲۷- عین الیقین ۲۸- الفرق بین صفات الذات و صفات الفعل ۲۹- الفوائد الطریقه [در شر صحیفه سجاده] ۳۰- کفارات ۳۱- مقباس المصایح

ص: ۳۱۶

۱- ریحانه الادب ۵: ۱۹۳.

۲- رجوع شود به: کتابشناسی علامه مجلسی تألیف: حسین درگاهی و علی اکبر تلافی داریانی. ضمیمه این کتاب رساله تذکره الانساب مرحوم حیدر علی مجلسی که به معرفی خاندان علامه مجلسی پرداخته، و نیز فهرست تألیفات علامه مجلسی به قلم نواده دختری او میر محمد حسین خاتون آبادی به چاپ رسیده است.

۳۲- مفاتیح الغیب [در استخاره] ۳۳- ملاذ الاخیار [در شرح تهذیب الاحکام] ۳۴- مشکوه الانوار ۳۵- مال النواصب ۳۶- الوجیزه، در رجال؛ و غیره. (۱)

در رجال اصفهان (۱۳۴:) نقل از مجله ارمغان گوید: ملا محمد باقر مجلسی شعر می گفته، و در آن «مشتاق» تخلص می کرده، و این شعر از اوست:

به خواب عدم راحتی داشتیم *** که ما را از این خواب بیدار کرد؟

در تذکره حسینی (۳۲۴:) گوید: شاعر معنی مکاسب، آخوند ملا محمد باقر مناسب، مرد کوکناری بوده، و در آخر «مشتاق» تخلص می نموده، این شعر از اوست: به خواب...

بنابراین اشتباه صاحب ارمغان در انتساب شعر به مجلسی ظاهر شد.

علامه مجلسی در سال ۱۰۳۷ متولد، و در ۲۷ رمضان المبارک سال ۱۱۱۰ وفات یافته، در مقبره مخصوص جنب مسجد جامع اصفهان پشت سر پدر بزرگوار خود مدفون گردید و قبرش مزار مؤمنین، و محل توجه مقدسین و متدینین است که به وسیله آن از خداوند متعال حاجت می طلبند، و اکثر به مراد می رسند. از قبر او متواتراً نقل کرامات شده است.

ماده تاریخ های زیادی درباره فوت او گفته شده که برخی از آنها ۱۱۱۱ می شود.

ماده تاریخ های: «حزن و غم»، «خازن جنت» = ۱۱۱۱؛ و تاریخ های:

ص: ۳۱۷

۱- ریحانه الادب ۵: ۱۹۱، روضات الجنات: ۱۱۸، الکنی و الالقاب ۳: ۱۲۱، قصص العلماء: ۲۰۴، رجال اصفهان: ۱۲۱، الفیض القدسی، و مستدرک الوسائل: ۴۰۸.

«رونق از دین برفت» و «مقتدای جهان ز پا افتاد» و «عالم علم رفت از عالم» و «باقر علم شد روان بیجان» هر کدام ۱۱۱۰ می شود، و بهترین تاریخ این است:

ماه رمضان چوبیست و هفتش کم شد *** تاریخ وفات باقر اعلم شد

«۱۱۳۷»

جلالت قدر، و عظمت مقام علامه مجلسی را احدی انکار نتواند کرد، و موافق و مخالف بدان اقرار دارند، و این مختصر گنجایش بیان یک هزارم از فضایل و مناقب او را ندارد، به همین قدر اکتفا نموده و از پیشگاه مقدس او معذرت می طلبد. (۱)

آخوند ملا محمد باقر فشارکی

فرزند ملا محمد جعفر. از علمای بزرگ، و فقها و مجتهدین معروف، و از مدرسین عالم مقام است. در اصفهان متولد گردیده، در اصفهان نزد حاج شیخ محمد باقر [نجفی] و در نجف نزد علمای آنجا تحصیل نموده، و پس از مراجعت در مسجد محله نو و مسجد قطیبه اقامه جماعت و تدریس

ص: ۳۱۸

۱- در شرح احوال و آثار و خدمات این بزرگمرد کتب فراوانی نوشته شده از جمله: ۱- الفیض القدسی تألیف علامه میرزا حسین نوری. ۲- ترجمه فیض قدسی از سید مجید نبوی. ۳- زندگانی علامه مجلسی از مرحوم مؤلف، در ۲ جلد. ۴- علامه مجلسی بزرگ مرد علم و دین از آقای علی دوانی. ۵- علامه مجلسی از حسن طارمی. ۶- ملا محمد باقر مجلسی، زندگی، زمانه، نگاهها، نقدها از سید علی محمد رفیعی. ۷- اندیشه سیاسی علامه مجلسی از ابراهیم سلطان محمدی.

می فرمود و عده ای کثیر از فضلا به درس او حاضر شده. (۱)

وی اول کسی است که رسم احیای شبهای جمعه در تخت فولاد را گذاشت. در مسجد مصلی شبهای جمعه به قرائت قرآن و نماز و دعای کمیل و توبه و انابه می گذرانیده. پس از او مرحوم شیخ مرتضی ریزی، و پس از ایشان دیگران این سنت سنی را اجرا می کنند.

مرحوم فشارکی پس از نماز در مسجد خود منبر تشریف برده و مردم را با بیانات کافیه، و مواعظ شافیه ارشاد می فرمود، و الحق منابر ایشان جهت عموم طبقات مفید بوده.

کتب و رسائل عدیده (۲) تألیف فرموده که از آن جمله است:

۱- آداب الشریعه ۲- آداب نماز شب ۳- اعمال سه ماه رجب، شعبان، رمضان ۴- اسباب الفقر و الغناء و المغفره ۵- اصول دین ۶- اربعین ۷- تنزیه المؤمنین ۸- حواشی بر شرح لمعه ۹- حواشی بر فرائد ۱۰- حواشی بر قوانین ۱۱- حواشی بر متاجر ۱۲- ذخیره العباد ۱۳- رساله در تداخل اسباب ۱۴- رساله در خیار غبن ۱۵- رساله در حیض ۱۶- رساله در رضاع ۱۷- رساله شرط ۱۸- رساله در شهرت ۱۹- رساله در صحت عبادت جاهل ۲۰- رساله در طهارت ۲۱- رساله در عدم جواز حق الرجوع ۲۲- رساله در عدم لزوم تقلید اعلم ۲۳- رساله در غنا ۲۴- رساله در قرعه ۲۵- رساله در منجزات مریض ۲۶- رساله در معرفت اسامی چهارده معصوم (علیهم السلام) ۲۷- رساله در اموری که سبب طول عمر و حفظ از امراض می شود ۲۸- رساله عملیه.

ص: ۳۱۹

۱- رجال اصفهان: ۹۰.

۲- نقباء البشر: ۲۰۰.

۲۹- عشریه ۳۰- عنوان الکلام ۳۱- تحفه المسعودیه، در امامت، به نام ظل السلطان؛ و غیره. (۱)

مرحوم فشارکی در شب یکشنبه ۲۶ رجب سال ۱۳۱۴ وفات یافته، در بقعه تکیه آقا حسین خوانساری در تخت فولاد مدفون گردید.

در کتاب مآثر و الآثار (۱۸۴:) درباره او گوید: در جرگه علمای اصفهان مشهور است، و به طهران نیز مکرر آمده، مسجد و منبرش رونقی لایق دارد، و رواجی فایق.

در این بقعه است قبر مرحوم ملا اسدالله فرا دنبه ای، استاد مقدمات و سطوح در اصفهان، و استاد فشارکی صاحب عنوان بوده است.

میرزا محمد مهدی فشارکی

اشاره

فرزندش: مرحوم میرزا محمد مهدی مشهور به آقا میرزا، عالم فاضل زاهد، مردی خلیق و مهربان و در عین حال ساده بوده، حکایاتی از ساده لوحی او نقل می کنند که مجال نقل آنها نیست.

در دوم جمادی الاولی سال ۱۳۴۰ وفات یافته، (۲) در مقبره تکیه آقا حسین خوانساری پشت سر پدر مدفون گردید.

ص: ۳۲۰

۱- مرحوم همایی می نویسد: راقم سطور علاوه بر عنوان الکلام و سایر مؤلفات مطبوعه، پاره ای از احکام و نوشته های شرعیه و مجلات او را به خط خودش دیده ام. دلیل بارزی بر درجه عالی فقاقت، و پختگی تقریر و انشای اوست. بزرگترین قضات عدلیه فعلی ما از فهم دقایق احکام و نوشته های قضایی او عاجزند تا به انشا و تقریر آن چه رسد. تاریخ اصفهان: ۱۶۹.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۳.

وی داماد آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده است. (۱)

فشارکی: به کسر اول و سکون چهارم منسوب است به قریه فشارک از بلوک قهپایه اصفهان، و از منسوبین بدانجا است:

(مرحوم آقا سید محمد فشارکی)

فرزند امیر سید قاسم طباطبائی، از اعظام علما و مجتهدین، و از شاگردان میرزا محمد حسن شیرازی و دیگران بوده، و در زمان حیات استاد خود حوزه درس و بحث داشته، و به طوری که می نویسند: (۲) ریاست تدریس در زمان استادش محضر بدو بوده، و به نجف مهاجرت کرده.

و در ۱۲۵۳ متولد، و در ۳ ذی قعدة سال ۱۳۱۶ وفات یافته، در نجف مدفون گردید، و عده ای کثیر از فقهای نام دار از محضر درس او برخاسته اند که از آن جمله است: آقا شیخ محمد رضا نجفی، و آقا میرزا منعمد حسین نائینی، و حاج شیخ عبدالکریم یزدی و دیگران. (۳)

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اصاله البرائه ۲- الاغسال ۳- الفروع للمحمدیه، در فقه ۴- شرح رساله براءت شیخ انصاری؛ و غیره. (۴)

ص: ۳۲۱

۱- احسن الودیعه ۱: ۱۵۸.

۲- احسن الودیعه ۲: ۹۷.

۳- ریحانه الادب ۴: ۳۴۲.

۴- مجموعه ای از آثار ایشان تحت عنوان الرسائل الفشارکیه به چاپ رسیده که شامل اینهاست: ۱- رساله در اصالت براءت ۲- رساله تقوی سافل به عالی ۳- رساله در دماء ثلاثه ۴- رساله در خلل صلات ۵- رساله در خیارات ۶- رساله در اجاره. در ابتدای نسخه خیارات، نام آن الفروع المحمدیه و نوادر العلم ذکر شده است.

فرزند محمد جعفر بن محمد صادق بن عبدالقیوم بن اشرف بن محمد ابراهیم بن ملا محمد باقر سبزواری.

از رؤسای علمای شیخیه و ساکن همدان بوده، عالم فاضل محقق کامل، در دهم ربیع الاول سال ۱۲۳۹ در قه‌ی از بلوک اصفهان (۱) متولد، و در ۲۳ شعبان سال ۱۳۱۹ در همدان وفات یافته است.

کتب زیر از اوست:

۱- الاجتناب ۲- اسرار الشهاده ۳- بشارات ۴- تحفه النجفیه، ۵- جبر و تفویض ۶- جواب شبهات وارده بر شیخ احمد احسائی ۷- درّه النجفیه، دو جلد ۸- رساله در شرح نفس رحمانی ۹- رساله در معاد ۱۰- کفایه المسائل ۱۱- کلیات و اصطلاحات حکمت ۱۲- مشاعر، در بیان حواس و مشاعر ظاهری و باطنی ۱۳- میزان در اصول عقاید ۱۴- موضح، رد بر اعتراضات بر شیخیه ۱۴- النعل حاضره؛ (۲) و غیره.

در مآثر و الآثار (۲۹۲) درباره او گوید: ساکن بلده همدان، رئیس فرقه شیخیه آنجا، بل و غیرها، بر سر ریاست کرامخه (پیروان حاج محمد کریم خان کرمانی) با حاجی محمد خان کرمانی همی در تناع و تجاذب است و تشاّخ و تشاجر.

در فهرست رضویه (۴:۱۳۱) فرماید: مقدمات را نزد پدرش آموخت، و برای تحصیل مهاجرت به اصفهان نمود و در مدرسه نیم آورد ساکن شد،

ص: ۳۲۲

۱- رجال اصفهان: ۸۹.

۲- الکرام البرره: ۱۷۶ و نقباء البشر: ۲۰۰ و فهرست رضویه و الذریعه.

سپس به کرمان رفت و در مدرسه ابراهیمیّه منزل نموده، و نزد حاج محمد کریم خان تلمیذ نمود، و از طرف مشارالیه به پیشوایی فرقه شیخیّه در همدان منصوب گردید، و در غائله نزاع شیخیّه و بالا سری ها در همدان در سال ۱۳۱۵ از آن شهرستان خارج، و مقیم در نائین گردید.

قبرش در مشهد مقدس است.

فرزندش: میرزا عبدالله نیز عالم فاضل بوده و در همدان سکونت می فرموده.

حاج سید محمد باقر امامی

فرزند سید محمد جواد امام جمعه شهر کرد.

عالم فاضل، و ادیب شاعر (۱)، در حدود سال ۱۳۰۰ متولد، و در ۱۳۶۷ در اصفهان وفات یافته، جنازه به شهر کرد حمل شده، در دامنه تل امامیه مدفون گردید. (۲)

در اوایل «معصوم» تخلص می نمود، و در اواخر «امامی» تخلص داشت.

علاوه بر دیوان اشعار، مثنوی در شرح حدیث حقیقت منقول از کمیل بن زیاد علیه الرحمه دارد.

ص: ۳۲۳

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۵۹.

۲- به نوشته مرحوم نیکزاد وی از شاگردان مرحوم ملا محمد همایی، آخوند کاشی، حکیم قشقایی، سید ابوالقاسم دهکردی (عموی خود) و آخوند ملا محمد حسین فشارکی بوده، و از دو نفر اخیر اجازه روایت حدیث و اجتهاد دریافت نموده است. ر.ک: شناخت سرزمین چهار محال ۲: ۴۱-۳۶.

فرزند علامه فقیه سید حسن نواب بن خلیفه سلطان مرعشی. عالم فاضل معمر، (۱) مؤلف: ۱- شکایات که در آن تمام شکوک را نقل نموده، و نسخه خط مؤلف در کتابخانه ملک در طهران است (۲) ۲- حواشی بر روضه البهیة. (۳)

ذیلاً جهت مزیده فایده به نام برخی از علمای سلسله خلیفه سلطان اشاره می شود:

۱- نواب سید ابراهیم

ابن سید علاء الدین حسین خلیفه سلطان. عالم و فاضل و محقق بوده، حاشیه بر شرح لمعه و حاشیه بر مدارک دارد. (۴) فوتش در ۱۰۹۸ روی داده. [تحت عنوان ابراهیم خلیفه سلطانی ذکر شد.]

۲- میرزا محمد باقر نواب

ابن محمد مقیم صدر خاصه، از اجله علما و فضلاى اصفهان، در خدمت پدر خود تحصیل، و از او نقل روایت و احادیث می نماید. پس از وفاتش در قبرستان ستی فاطمه (مقبره خانوادگی خود) مدفون گردید. (۵)

ص: ۳۲۴

۱- حواشی بر روضه البهیة.

۲- الذریعه ۲۱۸:۱۴.

۳- الذریعه ۹۱:۶.

۴- تاریخ اصفهان جابری ۸۸ و ریحانه الادب ۵۷:۳.

۵- رجال اصفهان: ۱۸۵.

مشارالیه به صدر ثانی معروف است.

* میرزا حبیب الله صدر.

در الذریعه (۱۲:۲۲۴) در ضمن کتاب سلوه الشیعه تألیف مطهر بن محمد مقدادی فرماید که در آخر نسخه، فتوای او و جمعی دیگر از علما در ردّ بر صوفیه و افعال آنان نقل شده است. (۱)

۳- نواب محمد حسن میرزا

فرزند میرزا محمد ابراهیم صدر و متولی خراسان، از نواده دختری شاه سلطان حسین صفوی، و خود از اعیان فضلا و اشراف بوده، در ۱۵ ماه رمضان المبارک ۱۲۳۲ وفات یافته، نزدیک قبر خواجهئی در تخت فولاد مدفون گردید.

۴- میرزا سید حسن خلیفه سلطانی

فرزند بزرگ میرزا محمد باقر صدر، از شاگردان و مجازین از علامه مجلسی و شیخ حرّ عاملی و غیره می باشد. (۲)

ص: ۳۲۵

۱- وی میرزا حبیب الله فرزند سید حسین مجتهد کرکی است و ذکر او در خاندان خلیفه سلطان نادرست است. نام او در ذیل نام نواده اش سید محمد معصوم بعداً ذکر می شود.

۲- رجال اصفهان: ۱۸۵.

۵- میرزا سید حسن نواب

ابن علاء الدین حسین خلیفه سلطان، عالم فاضل محقق، از اجله فقها و علما و زهاد و متکلمین، و جد سادات خلیفه سلطانی در اصفهان و جرقویه می باشد. (۱) زوجه او زبیده بیگم دختر شاه سلیمان صفوی و خواهرشان سلطان حسین می باشد.

۶- میرزا علاء الدین حسینی

فرزند میرزا باقر. از اجلاء فضلا و علما، و شاگرد و مجاز از پدر خود بوده. مدفون در سنی فاطمه.

۷- نواب میرزا محمد رفیع

ابن سید حسین خلیفه سلطانی، مادرش جان آغا بیگم دختر (۲) شاه عباس کبیر بوده، او و برادرانش: میرزا ابراهیم، و میرزا سید حسن، و میرزا سید علی از آن مخدره می باشند. چهار برادر، از ارباب فضل و کمال و تقوا و اجتهاد بوده اند.

صاحب عنوان از علمای حدیث و فقه، و مردی زاهد و عابد و صائم الدهر بوده. تألیفاتی دارد، از آن جمله است:

۱- تعلیقه بر قواعد علامه ۲- تعلیقه بر شرح لمعه ۳- تعلیقه بر شرح تجرید.

فرزندش: نواب میرزا فتح الله نیز عالم و فاضل بوده، موقوفات زیادی

ص: ۳۲۶

۱- رجال اصفهان: ۱۸۴.

۲- رجال اصفهان: ۱۸۵.

معین کرده که فعلاً بیشتر از آنها از بین رفته است.

۸- میرزا محمد سعید [خلیفه سلطانی]

فرزند میرزا محمد طاهر، حکیم عالم فاضل فقیه زاهد، (۱) متوفی در ۱۱۱۶، قبرش در قبرستان آب بخشان اصفهان. (۲)

۹- میرزا محمد صادق [خلیفه سلطانی]

ابن میرزا محمد طاهر. (۳) از علما و اجلاء بوده، (۴) در ذی قعدة ۱۱۲۵ وفات یافته، قبرش در صحن سّتی فاطمه.

۱۰- میرزا محمد طاهر خلیفه سلطانی

از علما و فضلاء اصفهان، پس از وفات در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده.

ص: ۳۲۷

۱- به نوشته مرحوم آیه الله مرعشی بر لوح قبر او نوشته شده بود: الفقیه الزاهد، الحکیم المتأله، العابد الناسک الساجد الادیب الاریب. رجال اصفهان: ۱۴۵.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۵.

۳- رجال اصفهان: ۱۸۶.

۴- در وقایع السنین و الاعوام (۵۱۹) آمده: سلسله جلیله خلیفه سلطان نوعاً در باب علم و کمال و ورع، و صاحبان آثار علمی و غیره و تألیفات فقهی و اصولی و کلامی می باشند از آنهاست: جناب علامه الزمانی آقای میرزا محمد صادق الحسینی دامت برکاته که مدتی خدمت سراسر سعادت مولانا آخوند ملا محمد باقر مجلسی اکتساب حدیث می فرمودی و از ایشان روایت می نماید، و از رشحات خامه او حاشیه نفیسه بر شرح هدایه میبیدی می باشد.

۱۱- نواب میرزا مقیم صدر الصدور

داماد شاه سلطان حسین، و شاگرد نواب میرزا محمد نصیر بن حسن بن علامه خلیفه سلطان بوده، و در سال ۱۱۳۶ از طرف شاه سلیمان ثانی (میر سید محمد خان مرعشی) تولیت آستان قدس رضوی به او واگذار شده، و چون در اصفهان ساکن بوده نایب التولیه، میرزا محمد شفیع خلیفه سلطانی (برادر خود) را معین نموده، قبرش در قبرستان سّی فاطمه است.

۱۲- نواب میرزا محمد هاشم

ابن میرزا محمد تقی خلیفه سلطانی، در غزّه رمضان ۱۲۳۷ وفات یافته، در عالم و عمل از اکابر عصر خود به شمار می رفته، قبرش در خارج صحن سّی فاطمه است.

حاج شیخ محمد باقر واثق

فرزند حسن علی بن محمد بن میرزا همدانی اصفهانی.

عالم فاضل، و ادیب شاعر، متخلص به «واثق»، در ۱۲۷۴ متولد، و در ۱۱ ربیع الثانی سال ۱۳۳۶ وفات یافته، در تکیه تویسرکانی در تخت فولاد (۱) مدفون گردید.

نام دیوانش «نصح الحیب» می باشد (به مناسبت آن که نام فرزندش حیب الله است).

ص: ۳۲۸

از اشعار اوست:

به قصدا آن که زمانی ز تو کناره کنم *** گرفته مصحف حق گفتم استخاره کنم

گشودم آیه قرآن و بود نهی صریح *** به حیرتم که به نهی خدا چه چاره کنم

ز استخاره فرقان چو گشته ام مأیوس *** دگر به هر که رسم حال، استشاره کنم

ز فرقت تو عزیزم تمام شبها را *** دو دست را به دعا، چشم بر ستاره کنم

مرحوم واثق در علوم تجوید و نحو و صرف و اشتقاق و لغت و معانی بیان و منطق و کلام و حکمت و ادبیات و ریاضیات و

تاریخ و عروض و غیره استاد بوده، و مدت سی سال در مدرسه صدر ادبیات تدریس می نمود. (۱)

آثارش: ۱- دیوان اشعار، قریب دو هزار بیت ۲- لیلی و مجنون ۳- نصح الحیب، قریب هزار بیت ۴- تصحیح برخی از

مجلدات کتاب بحار الانوار و غیره می باشد.

میرزا حبیب الله تیر

فرزندش: مرحوم حاج میرزا حبیب الله تیر، فاضل ادیب، و شاعر

ص: ۳۲۹

۱- رجال اصفهان: ۱۸۶.

متتبع، (۱) در ۲۱ سؤال سال ۱۳۰۸ در اصفهان متولد شده، و در نزد پدر دانشمند خود مقدمات علوم را آموخته، سپس به درس جمعی از بزرگان مانند: آقا شیخ مرتضی ریزی و آخوند کاشی حاضر شده و از محضر آنان استفاده و استفاضه نموده، و در خدمت مرحوم آقا میرزا عبدالحسین قادی (دایی خود) خط و ادب بیاموخت.

در انجمن شعرا شرکت جسته و تیر الادباء لقب یافت. (۲)

در فنون ادب و ریاضی و شعر و نقد الشعر و تجوید و خط و دیگر فنون از صاحب نظران شد، سپس برای رفع نیازمندی های مادی شغل حسابداری را انتخاب نموده و تا آخر عمر بدان اشتغال داشت.

از آثارش: ۱- کتاب معادن الافادات در سه مجلد به طبع رسیده. کتاب جامع و سودمندی است، مانند کشکول در مطالب متفرقه.

۲- کتابی به نام رسوا در خدع میرزا خدا، رد بر بهائیان ۳- رساله کوچکی در اغلاط قرآن های چاپ باغچه سرا، به طبع رسیده.

به عربی و فارسی شعر می گفت، و در فن ماده تاریخ گویی مهارت داشت، جهت بیشتر از علمای زمان مرثیه و ماده تاریخ گفته که در این کتاب به برخی از آنها اشاره می شود.

در ۴ جمادی الثانیه ۱۳۷۹ وفات یافته، در تکیه تویسرکانی مدفون گردید.

ص: ۳۳۰

۱- معادن الافادات ۲: ۲۲.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۵۲۳.

از اشعار اوست:

چون که در لعل لب یار نهان بود نمک *** خواستم اذن، لبش را بمکم گفت نمک

و شاعر ادیب فاضل آقای حاج سید محمد رضا بهشتی متخلص به «دریا» ماده تاریخ وفات او را ضمن قطعه ای چنین گوید:

بهشتی هشت پا در جمع و گفتا *** بهشتی شد حبیب الله نیر

فایده: در ظرف دو ماه، سه نفر از مشاهیر ادبا و دانشمندان وفات یافتند:

۱- مرحوم نیر

۲- حسن اهتمام فرزند غلامحسین. شاعر و ادیب، متولد در ۱۲۹۸ قمری، صاحب دیوان اشعار مطبوع.

۳- میرزا صادق خان انصاری از ادبا و فرهنگیان ساکن طهران.

بدین مناسبت آقای فضل الله اعتمادی متخلص به «برنا» قطعه ای در ماده تاریخ وفات این سه نفر سروده است، ماده تاریخ این است:

سال تاریخشان ز مقطع جو *** همچو برنا اگر که هشیاری

سه ادیب معزز و دانا *** نیر و اهتمام و انصاری

از اشعار اهتمام (نقل از دیوان اشعار او):

دل چو آشفته گشت و هر جایی *** کارش آخر رسد به رسوایی

آن که از سر عشق بی خبر است *** منع مجنون کند به شیدایی

ص: ۳۳۱

پیش اهل نظر چه فایده ای *** دیده ای را که نیست بینایی

سید محمد باقر گنجی

سید محمد باقر بن حسین بن ابی تراب موسوی گنجی اصفهانی، عالم فاضل، و خطیب بارع، از بنی اعمام آیه الله اصفهانی است. در شهر گنجه متولد، و هم در آنجا ساکن بوده، و در سال ۱۳۳۵ به سن قریب به هشتاد سال وفات یافته. (۱)

کتب و رسائل عدیده ای نوشته و برخی از آنها به طبع رسیده، از آن جمله است: ۱- الایقان، مطبوع ۲- تبیان المقال (الاحوال) در رجال ۳- روض الجنان، در مواظظ شهر رمضان، مطبوع ۴- عبقات الاصول، در فقه ۵- مرقاه الایمان، مطبوع، و در مقدمه آن، تألیفاتش نامبرده شده است. ۶- مزامیر الاولیاء؛ و غیره.

پدرش: آقا سید محمد حسین نیز عالمی کامل، و فقیهی محقق بوده، در حدود سال ۱۳۳۰ به سن متجاوز از یکصد و بیست سال در گنجه وفات یافته است.

سید محمد باقر حسینی منجم

اشاره

فرزند سید محمد حسین بن بدیع الزمان گنابادی.

عالم فاضل ریاضی دان.

میرزا بدیع الزمان (جد صاحب عنوان) فرزند میرزا محمد جعفر

ص: ۳۳۲

۱- نقباء البشر: ۲۰۶ و مواضع مختلفه الذریعه.

خراسانی منجم (شجره نسب او را تا امام (علیه السلام) در کتاب سادات اصفهان مرقوم داشته اند) از سادات اعلی درجات صحیح النسب محالّ گناباد خراسان بود، منصب منجم باشی گری آقا محمد خان قاجار را داشته، از خراسان قطع علاقه نموده، در اصفهان متوطن شده، و پس از فوت، در یکی از تکایای این شهر مدفون گردیده است. (۱)

فرزندش: میرزا سید محمد حسین منجم فتح علی شاه قاجار بوده، و احکام موافق در نجوم می نموده، در اصفهان وفات یافته، جنازه اش را به عتبات عرش درجات انتقال داده اند. (۲)

فرزندش: میرزا سید محمد باقر عالم فاضل ادیب، در علم طب کتب عدیده نگاشته، و در نجوم نیز احکام مطابق واقع می نمود. هر هفت خط را استادانه می نوشت. در اصفهان روزگار می گذرانید. اوایل این دولت (سلطنت ناصر الدین شاه) در طهران به مرض وبا درگذشت، و در سر قبر آقا مدفون گشت. (۳) [سه برادر او بعداً ذکر می شوند].

از آثارش زیج اصفهان است که به فارسی تألیف نموده (۴) و از روز نوروز ۱۱۹۷، مطابق ۱۴ (۱۳) جمادی الاولی سال ۱۲۳۳ شروع نموده است. (۵)

اولاد و احفاد میرزا بدیع الزمان فعلاً در اصفهان و طهران ساکن، و از خاندان های اصیل، و به علم و دیانت مشهور، و به نجومی و منجمی معروفند. ذیلاً به نام چند نفر از آنان اشاره می شود:

ص: ۳۳۳

۱- المآثر و الآثار: ۲۵۵.

۲- المآثر و الآثار: ۲۵۵.

۳- المآثر و الآثار: ۲۵۵.

۴- الذریعه ۸۲:۱۲.

۵- نسخه خطی کتاب مصابیح الانوار از تألیفات او در کتابخانه ملک موجود است.

۱- میرزا ابو محمد منجم

ابن میرزا محمد حسین. بیست و دو سال زندگانی کرده و در عنفوان جوانی، گوی کمال از همگنان ربوده، خط شکسته را در نهایت استادی می نوشته، و در علوم ادبیه، فرید روزگار بوده. اشعار آبدار می گفته، قبل از تأهل، در اصفهان وفات یافته است. (۱)

تاج الشعراء شهاب لاوی در مرثیه او اشعاری سروده است.

۲- میرزا اسماعیل منجم

ابن بدیع الزمان. در اصفهان متوطن بوده، و در علوم ریاضی و نجوم مهارت داشته است.

۳- میرزا جعفر

ابن میرزا محمد باقر. در صنعت تذهیب رنج ها برده تا استادی مسلم گردید، لکن در اوان جوانی به سن ۲۸ سالگی وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. (۲)

۴- میرزا محمد حسن منجم

فرزند میرزا محمد حسین، معروف به رئیس المنجمین. از دانشمندان و ریاضی دانان و منجمین، (۳) در ۱۶ ربیع الثانی ۱۲۱۲ متولد، و در شب ۱۹

ص: ۳۳۴

۱- مآثر و الآثار: ۲۵۶.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۳- المآثر و الآثار: ۲۵۵.

ذی قعدة ۱۲۸۹ در طهران وفات یافته، در قم در مقبره علی بن بابویه مدفون گردید.

احکام موافق بسیار از او مشهور است، از آن جمله خبر فتح هرات را قبلاً به اطلاع دستگاه دولتی رسانیده است.

فرزندش: سید مهدی ملقب به منجم باشی و ساکن طهران بوده، و تا سال ۱۳۰۶ زنده بوده است.

۵- میرزا محمد منجم

ابن میرزا محمد حسین. ادیب شاعر خطاط و ریاضی دان، (۱) در عروض درجه استادی داشت.

در شب ۱۹ ذی قعدة سال ۱۲۸۹ در اصفهان وفات یافته، در تکیه آباده ای مدفون گردید. (۲)

ماده تاریخ وفاتش را شهاب لاوی ضمن قطعه ای چنین گفته است:

بگفتا شهاب از پی سال رحلت *** بفردوس زد کوس حشمت محمد

۶- حاج سید محمد منجم

فرزند سید زین العابدین بن میر سید محمد بن اسماعیل بن بدیع لزمان.

عالم واعظ محدث خبیر، و زاهد کم نظیر، در شب ۵ شنبه ۳ ماه

ص: ۳۳۵

۱- المآثر و الآثار: ۲۵۶.

۲- رجال اصفهان: ۳۴.

رمضان المبارک سال ۱۳۶۸ به سن متجاوز از ۷۵ وفات یافته، در تکیه سید العراقیان مدفون گردید.

فرزندش: آقا جمال الدین منجمی فاضل و واعظ، از تربیت شدگان حوزه علمیه قم، در جوانی شب ۲۵ شوال ۱۳۸۲ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

میرزا محمد باقر فقیه ایمانی

ابن حسین علی. عالم فاضل، و زاهد ورع متقی. پدرش از علمای طهران، و پسر از فحول دانشمندان و مؤلفین اصفهان است.

در خدمت مرحوم حاج آقا منیر الدین بروجردی (پدر زن خویش) و جمعی دیگر از علما تحصیل نموده، (۱) عمر خود را به عبادت و انزوا گذرانید.

در حدود ۷۰ مجلد کتاب تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- انیس المحجه فی کیفیه الرجعه ۲- بشاره الالهیه الی الدوله القائمیه، عربی ۳- تحفه القائمیه ۴- تحفه السنیه فی نصره القائم فی البلیه، ارجوزه ۵- تحله المعما، ارجوزه ۶- تذکره الحججه ۷- تکمله الایمان، مطبوع ۸- حقه

ص: ۳۳۶

۱- دیگر اساتید وی عبارتند از: ۱- سید محمود کلشادی ۲- آخوند کاشی ۳- آخوند گزی ۴- شیخ عبدالحسین محلاتی ۵- آیه الله بروجردی (در ایام اقامت وی در اصفهان) ر.ک: مقدمه مطلع الانوار به قلم فرزند ایشان حجه السلام حاج شیخ مهدی فقیه ایمانی.

الدرر ۹- خصایص المهدیه ۱۰- دره البهیه ۱۱- رساله در تجوید قرآن ۱۲- رساله در تفسیر آیه تطهیر ۱۳- رساله در تفسیر آیه
أَنَّ اللَّهَ يَحِبُّ التَّوَّابِينَ ۱۴- روح الايمان ۱۵- سماء الجود ۱۶- صراط المستقیم ۱۷- طالع مسعود ۱۸- عین الانهار ۱۹- العزّه
المضیئّه ۲۰- فتوحات مهدیه ۲۱- فلک الرغبه ۲۲- فوائد المهدیه ۲۳- فواتح المهدیه ۲۴- فوز الاکبر، به طبع رسیده ۲۵- مرآه
الآثار ۲۶- مطلع الانوار، ارجوزه ۲۷- معراج الايمان ۲۸- مفتاح الرحمه ۲۹- هدیه المهدویه، و غیره. (۱)

بیشتر تألیفات صاحب عنوان مربوط به حضرت صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می باشد.

وی از جمله کسانی است که در زمان غیبت کبری مشرف به حضور باهر النور آن ولی الله اعظم (علیه السلام) گردیده و بدین
افتخار، مباحی گردیده است.

فوت این عالم جلیل در شب جمعه ۲۰ ذی قعدہ سال ۱۳۷۱ به سن قریب به هشتاد سال اتفاق افتاد، قبر شریفش در اطاق شرقی
تکیه کازرونی است. (۲)

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم نیر گوید:

لهفی لفقدان ذی علم و ناشره *** فقیه مذهب اسلام و ناصره

محمد باقر راوی الاحادیث *** تألیف سبعین جلداً من مفاخره

زد واحداً ایها النیر تؤرّحه *** توقف العلم من فقد الباقره

ص: ۳۳۷

۱- مهدی منتظر را بشناسید: ۵۸.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۳۶۷.

ملا محمد باقر قمیشه ای

فرزند حاج محمد رضا. از حکمای معروف، و فقهای مشهور است.

در نشریه فرهنگ شهرضا گوید: فقه را از محضر حاج شیخ محمد حسن صاحب جواهر استفاده کرده، و در حکمت شاگرد ملا- علی نوری است. در حسن خط و انشاء نیز مهارت داشته، در ۱۲۹۶ وفات یافته در حوض خانه امام زاده شهرضا مدفون گردید.

در تذکره القبور (۱) گوید: شخص اول ائمه جماعت و علمای شهرضا است. نزد خواص و عوام از علما و غیر علمای اصفهان و قمشه مکرم و محترم، بلکه ارادت به او داشتند.

در نزدیک فاضلان قبری است از ملا- محمد باقر قمیشه ای که او نیز عالم و فاضل، و اتفاقاً او نیز در سال ۱۲۹۶ وفات یافته. بنابراین در قرن ۱۳ دو نفر عالم هم نام و هم وطن، هر دو در یک سال فوت شده، یکی در قمیشه و دیگری در اصفهان. (۲)

میر محمد باقر چهار سوقی

صاحب «روضات الجنات» فرزند میر زین العابدین بن میر ابوالقاسم بن آقا

ص: ۳۳۸

۱- رجال اصفهان: ۱۶۶.

۲- ملا محمد باقر قمشه ای مدفون در تخت فولاد اصفهان چنانچه بعداً در متن می آید متوفی ۱۳۱۶ ق، و مدفون در تکیه فیض است، که با توجه به یافت نشدن سنگ نوشته ای مطابق با متن در نزدیک فاضلان، احتمال اشتباه در مطالب متن قوی و قریب به یقین است.

سید حسین فرزند حاج میرزا ابوالقاسم جعفر معروف به میر کبیر موسوی خوانساری اصفهانی.

حاج میرزا ابوالقاسم [صاحب مناہج المعارف] در ۲۰ صفر ۱۰۹۰ در اصفهان متولد، و در ۲۳ ذی القعدة ۱۱۵۸ در قودچان گلپایگان (۱) وفات یافته، قبرش در آنجا مزاری معروف است.

آقا سید حسین فرزندش، در ظهر روز سه شنبه هشتم ماه رجب ۱۱۹۲ وفات یافته، تألیفاتی دارد. قبرش در خوانسار.

میر سید ابوالقاسم در ۱۱۶۳ متولد، و در اواسط ماه رمضان ۱۲۴۰ وفات یافته، قبرش در خوانسار. (۲)

میر زین العابدین خوانساری

از علمای اتقیا، و مجتهدین بزرگ اصفهان، به علم و زهد و فقاہت معروف بوده، در ۸ ذی قعدة ۱۱۹۰ متولد، و در ۹ جمادی الثانیہ سال ۱۲۷۵ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیہ مادر شاهزادہ مدفون گردید.

وی را کتب و رسائلی است که از آن جمله است: ۱- تعلیقات بر کتب مختلفہ ۲- رسالہ در اجماع ۳- رسالہ در قواعد عربیت ۴- رسالہ در تداخل اسباب ۵- رسالہ در تعارض حقیقت مرجوحہ با مجاز راجح ۶- رسالہ در نیت ۷- رسالہ در احباط و تکفیر ۸- رسالہ در نوادر احکام ۹- شرح اصول المعالم ۱۰- شرح زبده الاصول ۱۱- حواشی بر کتب علامہ ۱۲- خطب و اشعار و

ص: ۳۳۹

۱- زندگانی آیہ اللہ چہار سوقی: ۷۵.

۲- زندگانی آیہ اللہ چہار سوقی: ۷۵.

صلواتی که انشاء کرده اند؛ و غیره.

وی را هشت فرزند پسر بوده بدین ترتیب:

۱- میرزا محمد جواد. متولد در ۱۷ صفر ۱۲۱۹، متوطن و مدفون در خراسان.

۲- حاج سید محمد.

۳- میر سید علی، در کودکی وفات یافته.

۴- آقا میرزا محمد باقر، صاحب روضات.

۵- آقا میرزا محمد هاشم، صاحب مبانی الاصول.

۶- آقا میرزا محمد صادق.

۷- میرزا کاظم.

۸- میر سید حسن خوانساری مشهور به مجتهد. (۱)

(حاج میر سید محمد خوانساری)

اشاره

در ۱۱ محرم سال ۱۲۲۲ در خونسار متولد، و در ۲۸ رمضان المبارک سال

ص: ۳۴۰

۱- درباره این سید جلیل نوشته اند: تحصیلات خود را در اصفهان انجام داده، و در اوایل بلوغ خود به درجه اجتهاد رسیده بوده، از این جهت به مجتهد معروف شده، ولی بیشتر از ۱۹ سال از عمرش نگذشته بود که ناکام و بلا عقب در سال ۱۲۷۳ قمری از دنیا رفت، و او را در قبرستان سّتی فاطمه مدفون ساختند، و سپس هنگام احداث خیابان و خراب کردن آن قبرستان، قبر آن مرحوم را هم نبش کردند و پس از گذشت ۸۰ سال از وفات آن مرحوم جسد شریفش تر و تازه و هیچ گونه تغییری در آن پیدا نشده بود... مجدداً جسد را کفن کرده و در تکیه صاحب روضات بین بقعه آن مرحوم و شبستان آقا باشی مدفون ساختند. ر.ک: مقدمه مناہج المعارف.

۱۲۹۳ در اصفهان وفات یافته، بیرون بقعه تکیه مادر شاهزاده در قسمت غربی مدفون گردید. (۱)

در کتاب شناسی، هیچ یک از علمای متأخر این سامان به پایه او نرسیده اند. قریب هزار نسخه خطی به نظر او رسیده که تمام یا قسمتی از آن به خط اوست. صاحب روضات الجنات از تبحر و مهارت این برادر دانشور، در تألیف کتابش بسی استفاده فرموده.

مرحوم آقا میرزا محمد باقر، عالم جلیل، و محقق و رجالی، عابد زاهد، از اکابر مجتهدین، و از مفاخر علمی شیعه و اسلام است.

در ۲۲ ماه صفر سال ۱۲۲۶ در اصفهان متولد گردیده، در نزد پدر دانشمند خود، و سید حجه الاسلام، و صاحب ضوابط، و شیخ محمد تقی [رازی] طهرانی، و میر سید محمد شهشهانی و جمعی دیگر تلمذ فرموده، از آن پس به درس و بحث و ارشاد و هدایت و ترویج مشغول گردیده.

جمعی کثیر از فقها و مجتهدین از جمله شاگردان او می باشند که از آن جمله است مرحوم آخوند ملا محمد حسین کرمانی.

به فارسی و عربی شعر می سروده. کتب و رسائل عدیده ای تألیف فرموده که از آن جمله است:

۱- احسن العطیه، شرح بر الفیه ۲- تسلیه الاخوان، فارسی در مصیبت ۳- حاشیه بر شرح لمعه ۴- حاشیه بر قوانین ۵- رساله در ضروریات دین ۶- رساله در بلایای نازله بر سعید و شقی ۷- رساله در شرح حدیث حمّاد

ص: ۳۴۱

۱- فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان: ۲۳.

۸- رساله در امر به معروف و نهی از منکر ۹- رساله عملیه ۱۰- روضات الجنات، در احوال علما و سادات، معروف ترین تألیفات اوست و به همین جهت، وی را صاحب روضات گویند ۱۲- طرف الاخبار لتحفه الاخبار، دو مجلد ۱۳- قره العین، منظومه فارسی ۱۴- قصاید عربی و فارسی در مدح و فضیلت اهل بیت پیغمبر (علیهم السلام) ۱۵- مجالسی در مصائب حضرت سید الشهداء (علیه السلام) ۱۶- منشآت و نوشتجات ادبی که عموماً مسجعه و مقفّی است ۱۷- منظومه عربی در اصول؛ و غیره. وفات این عالم بزرگوار در شب دوشنبه هشتم جمادی الاولی سال ۱۳۱۳ روی داده، قبرش در تخت فولاد جنوب مسجد مصلی قرار گرفته است، و سپس جهت او تکیه ای عالی بنا کردند که از مزارات معروف تخت فولاد است.

میرزا فتح الله افسر (۱) در تاریخ وفات او گوید: (۲)

قد طار من غرف الروضات طائرها *** نحو الجنان و ابقی من مآثره

قال المؤرخ فی تاریخ رحلته *** (تعطل العلم من فقدان باقره)

وی را هفت نفر فرزند می باشد که همگی اهل فضل و کمال و زهد و

ص: ۳۴۲

۱- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۸۴.

۲- اشعار فوق سروده حاج میرزا فتح الله ابن محمد کاظم شهیر به میرزا کوچک است، و نسبت آن به افسر اشتباه است. ر.ک: مکارم الآثار ۸: ۳۰۱۱.

تقوی، و مورد توجه و وثوق عموم طبقات مردم اصفهان، و پیشوای مردم دین دار بوده اند، و آنان عبارتند از:

۱- مرحوم آقا میرزا احمد

فرزندش: مرحوم حاج میرزا محمد حسین ملاذ روضاتی نیز از علما و فضلا و ائمه جماعت اصفهان بود. (۱) سید مهدی درچه ای سید اسماعیل صدر و شیخ الشریعه اصفهانی بوده و در اواخر از همه شوون روحانیت کناره گیری کرده و به عبادت و زیارت اعتاب مقدسه پرداخته، مردی خوش اخلاق بود، و در کارهای خود توکلی عجیب به خدا داشت، و مانند پدر خود به دنیا بی رغبت بود. ر.ک: مقدمه مناهج المعارف. در روز عاشورا سال ۱۳۰۲ متولد، و در سوم رجب سال ۱۳۸۲ وفات یافته، در بقعه جد امجد خویش مدفون گردید.

۲- حاج میر محمد حسین خوانساری

عالم فاضل، در ۲۵ رمضان المبارک ۱۲۷۵ متولد، و در شب ۸ جمادی الاولی سال ۱۳۵۲ در اصفهان وفات یافته، در بقعه پدر مدفون گردید.

۳- آقا میرزا عطاء الله خوانساری

در ۲۹ ربیع الاول ۱۲۶۶ متولد، و در ۶ جمادی الاولی ۱۳۳۵ وفات یافته. (۲) وی مؤلف فهرستی است بر کتاب روضات الجنّات. (۳)

ص: ۳۴۳

۱- وی از شاگردان حاج آخوند زفره ای، میرزا یحیی مدرس، سید محمود کلشادی، میرزا احمد مدرس، آخوند گزی، آقا نجفی، حکیم قشقائی
۲- رجال اصفهان: ۹۸.

۳- وی از علما و فقهای اصفهان، و از شاگردان پدر و عم خود میرزا محمد هاشم چهار سوقی و حاج شیخ محمد باقر نجفی بوده، و از پدر و عموی خود و نیز از مرحوم سید محمد کاظم یزدی و آقا نجفی اصفهانی در اجتهاد و روایت اخبار مجاز بوده، و علاوه بر مفتاح الروضات تقریرات دروس اساتید خود را نیز نگاشته است. ر.ک: مقدمه مناهج المعارف.

۴- آقا میرزا مجتبی روضاتی

در دوشنبه ۲۳ شعبان ۱۳۰۲ متولد، و در شب ۴ شنبه ۸ رجب ۱۳۸۳ وفات یافته، از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای و جمعی دیگر از فضلاء اصفهان بود.

۵- آقا میرزا مسیح چهار سوقی

در شب جمعه ۲۷ شوال ۱۲۵۵ متولد، و در شب شنبه ۹ ذی حجه سال ۱۳۲۵ وفات یافته، (۱) در بقعه پدر خویش مدفون گردیده. (۲)

وی مؤلف چندین کتاب و رساله مختصره و بیاض ادعیه و یک عشریه و

ص: ۳۴۴

۱- رجال اصفهان: ۹۹.

۲- ایشان از علمای صاحب نفوذ و مقتدر و محبوب اجتماعی عصرش محسوب می شد، و در خدمت به خلق، و اصلاح شؤون مسلمین، و دادرسی از مظلومین آنی فارغ نمی نشست... عاقل و متین و متشخص و با سیاست و خوش اخلاق بود، و چون وجود نافع برای مردم، و پناهی برای فقرا و مستمندان بود محبوبیت اجتماعی داشت. وی از شاگردان پدر و عم خود و مرحوم شیخ محمد باقر نجفی و آخوند ملا حسین علی تویسرکانی بود، و پدر و عمش تصریح به اجتهاد او فرموده اند. ر.ک: مقدمه مناهج المعارف. استاد همایی در شرح حال پدرش طرب می نویسد: آقا میرزا مسیح چهار سوقی را برای خصلت فتوت و جوانمردی که در حمایت مظلومان و پناهندگان خود داشت به دوستی و مصاحبت برگزیده بود. دیوان طرب: ۱۲۴.

جزوات منبری (۱) می باشد.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم فتح الله جلالی ضمن قطعه ای چنین گوید:

یکی آمد ز غیب ناگه و گفت *** بریاض جنان نمود مکان

وی را دو فرزند برومند و فاضل می باشد:

میرزا جلال الدین روضاتی

اشاره

در ۲۱ صفر سال ۱۲۸۳ متولد، و در ۱۶ رمضان المبارک ۱۳۶۰ در اصفهان وفات یافت. در خدمت پدر دانشمند و عم بزرگوار خویش تلمذ فرموده، و چندین مجموعه بزرگ در مواعظ و مطالب منبری جمع آوری کرده، دیگری از تألیفاتش کتابی است به نام مکائد شیطان.

ماده تاریخ وفاتش این است:

یکی آمد برون و گفت چنین *** شد بخلد برین جلال الدین

وی را فرزندی است که از آن جمله است:

۱- میرزا محمد باقر [روضاتی]

در ۱۲ ربیع الاول ۱۳۱۵ متولد، و در نزد علمای اصفهان تحصیل نموده، و در مسجد خیابان امامت می فرمود، و در ۲۸ رجب ۱۳۸۳ وفات یافته، در صحن تکیه صاحب روضات مدفون گردید.

ص: ۳۴۵

۱- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۸۰.

در ۱۵ محرم ۱۳۱۹ متولد، و در ۲۷ جمادی الاولی سال ۱۳۵۶ در شطّ کوفه غرق شده، و در نزد عمّ بزرگوار خود در وادی السلام (۱) مدفون گردید.

عالم و فاضل و محقق بوده، امید ترقیات زیاد درباره او می رفته، لکن اجل مهلتش نداده.

۱- حاشیه فرائد الاصول ۲- حاشیه بر مکاسب ۳- حاشیه بر مغنی ۴- حاشیه بر کشف المراد در شرح تجرید الاعتقاد، که قسمتی از آن در اصفهان به طبع رسیده ۵- اجزای متفرقه ای در اخلاق، تاریخ، تفسیر و مواعظ.

میر سید حسن چهار سوقی

فرزند دیگر مرحوم آقا مسیح: مرحوم حاج میر سید حسن چهار سوقی است از رؤسای علمای اصفهان، ملجأ و پناه مردم، عالم فاضل محقق مقبول القول، در نزد عموم طبقات از عوام و خواص مورد توجه و احترام بوده، در ۳ رجب سال ۱۲۹۴ متولد، و در صبح ۵ شنبه ۱۳ جمادی الاولی سال ۱۳۷۷ در اصفهان وفات یافته، جنازه به نجف حمل گردیده، در جوار عمّ بزرگوار خود در وادی السلام مدفون گردید.

عده ای کثیر از دانشمندان در مرثیه و ماده تاریخ وفاتش اشعاری سرودند که از آن جمله است ماده تاریخی که مرحوم آقا حسن رئیس زاده واعظ گفته است:

ص: ۳۴۶

منور مشعلی خاموش شد از علم و از دانش *** که ماندش نیاید در جهان از هیچ مشکاتی

ز سال فوت پرسید از رئیسی با صفا گفتا *** ز جنت مجتبی سر کرد بیرون گفت روضاتی

۱۳۷۷=۱۴۱۷-۴۰

در خدمت آقا سید محمد باقر درجه ای و آقا سید محمود کلشادی و آخوند کاشی و جمعی دیگر از علما این شهر تحصیل نموده تا به درجه اجتهاد نایل گردید.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- تقریرات اصولی استاد علامه خود مرحوم درجه ای، در اصل براءت و احتیاط ۲- تقریرات اصولی استاد نامبرده در مبحث ظن ۳- جامع الدرر، دو مجلد، در متفرقات عربی و فارسی منظوم و منثور ۴- جزوات متعدده در مواظ منبری؛ و غیره.

سبط جلیل ایشان فاضل بزرگوار آقا سید محمد علی بن آقا میرزا محمد هاشم کتابی مستقل به نام «زندگانی حضرت آیه الله چهار سوقی» درباره ایشان و فامیل خود نوشته که در شرح حال صاحب روضات و خاندانش در کتاب حاضر از آن استفاده زیاد شده است.

۶- میرزا محمد مهدی [چهار سوقی]

در ۸ رمضان المبارک ۱۲۵۱ متولد، و در ۱۳ ذی حجه ۱۳۲۴ وفات

ص: ۳۴۷

یافته، (۱) در بقعه پدر مدفون گردید. (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- ترجمه الفیه به نام فرائض الیومیه ۲- تعلیقه بر لمعه الدمشقیه ۳- تکمیل شرح الفیه که پدرش نوشته، به نام مکمل البقیه من احسن العطیه ۴- دلیل المصلین ۵- شرح بر تبصره علامه ۶- شرح بر نفلیه شهید؛ و غیره.

ماده تاریخ وفاتش این است:

تاریخ وفاتش طلبیدم ز خرد *** فرمود که آه نور مهدی غاب

۷- میرزا هدایت الله چهار سوقی

در ۲۷ جمادی الثانیه ۱۲۷۱ متولد، و در ۲ شوال ۱۳۴۵ وفات یافته، در بقعه پدر مدفون گردید. (۳)

مرحوم آخوند ملا عبدالکریم ادیب الشریعه سودایی در مرثیه و تاریخ وفاتش گوید:

سراج الهدی نجم الهدایه سید *** جلیل نبیل صادق فی الروایه

ازال ثلاثاً قال تاریخ فوته *** لقد افجع الاسلام موت الهدایه

ص: ۳۴۸

۱- رجال اصفهان: ۹۸.

۲- وی از شاگردان پدر و عم خود صاحب مبانی الاصول، و آخوند ملا حسین علی تیسرکانی بوده، و از آنان اجازه اجتهاد و روایت داشته، و پس از فوت پدر بزرگوارش جمعی از مؤمنین در تقلید به ایشان مراجعه کردند. ر.ک: مقدمه مناهج المعارف.

۳- وی از علما و مجتهدین شهر اصفهان و از شاگردان پدر و عم خود و حاج شیخ محمد باقر نجفی و میرزا محمد جواد مجتهد حسین آبادی بوده، و حواشی بر رسائل و شرح کبیر (ریاض المسائل) نوشته است. ر.ک: مقدمه مناهج المعارف.

فرزندش: مرحوم حاج میرزا حبیب الله، عالم فاضل، از ائمه جماعت مورد وثوق و احترام مردم، در ۱۳۰۸ متولد، و در ۱۲۷۹ وفات یافته، در بقعه تکیه گلزار مدفون گردید. (۱)

مرحوم فتح الله جلالی شاعر و ادیب، و خطاط و عارف، در ۱۲۸۹ متولد، و در غزه شعبان ۱۳۳۶ [در ایام قحطی] وفات یافته. (۲)

پدرش: عبدالرحیم افسر نیز شاعر و ادیب و خطاط بوده، و در ۱۳۰۵ وفات یافته.

وی فرزند میرزا محمد علی مسکین شاعر و خطاط معروف است که در ۲۷ صفر ۱۳۰۳ وفات یافته است.

ص: ۳۴۹

۱- وی از مروّجین دین بود که شب و روز در این راه فعالیت و تلاش خستگی ناپذیر داشت و تا آخرین شب وفاتش از اقامه جماعت و بیان احکام و وعظ و ارشاد دست بر نداشت. مردی متواضع و خوش اخلاق بود. جمع کثیری از مردم اصفهان در تخت فولاد در جلسه دعای کمیل او شرکت می نمودند و به احیاء می پرداختند. اساتید ایشان عبارتند از: شیخ علی مدرس یزدی، سید محمود کلشادی، سید مهدی درچه ای، سید ابوالقاسم دهکردی، سید محمد باقر درچه ای و حاج آقا منیر احمد آبادی، ر.ک: مدمه مناهج المعارف.

۲- به نوشته مرحوم همایی قبر جلالی و پدر و جدش هر سه در صحن تکیه مادر شاهزاده است که فقط جلالی سنگ محقری به خط دارد و افسر و مسکین هیچ کدام سنگ لوح ندارند. تاریخ اصفهان (هنرمندان: ۸۶)

میرزا شکرالله منعم

فرزند دیگر مسکین: مرحوم منعم شاعر اصفهانی است، نامش میرزا شکرالله، در ۵-۱۲۸۶ متولد، و در بیع الثانی ۱۳۶۰ در اصفهان وفات یافته، حدود یکصد هزار بیت شعر سروده، (۱) نام دیوانش که به طبع رسیده «سفره منعم» است. از اشعار اوست:

دم ز چشم تو بزد نرگس و هشیار نبود *** حرف بیهوده زدن دور ز بیمار بود

دوش گفتم نمودی ز چه رخ بر خورشید *** گفت این بی سر و پالایق دیدار نبود

حاج میرزا محمد باقر توپسرکانی

اشاره

فرزند مرحوم حاج میرزا عبدالغفار حسینی، عالم فاضل، مجتهد زاهد، از علمای اخیار، و فضلا و ابرار، در غره جمادی الاولی سال ۱۲۹۳ متولد، و در شب دوم ربیع الاول ۳۷۴، وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر بزرگوار خود مدفون گردید.

مشارالیه از شاگردان حاج میرزا بدیع درب امامی، و پدر والا گهر خود، و میرزا حسین همدانی، و آخوند کاشی، و آقا سید محمد باقر درجه ای بوده، فقیهی جامع و منزوی بود. بیشتر اوقات در کتابخانه خود به مطالعه مشغول بود، و جمعی از فضلا و دوستانش به منزل او رفته، به مباحثه مشغول بودند.

ص: ۳۵۰

کتب زیر از اوست:

- ۱- تعلیقات بر حواشی مغنی ۲- حواشی بر شرایع ۳- حواشی بر شرح لمعه ۴- حواشی بر تفسیر روح البیان شیخ اسماعیل حقی
- ۵- المآثر الباقریّه، در چندین مجلد، در فوائد رجالی و متفرّقات.

ماده تاریخ وفاتش این است:

اذ جمع الواحد فی الجمع قل *** اقترّب الباقر بالباقر

جمعی از فضلا در این بقعه مدفون می باشند که از آن جمله است:

۱- حاج میرزا ابوالحسن تویسرکانی

فرزند میرزا عبدالغفار. از محترمین علمای اصفهان و متنفّذین به شمار می رفت، و مانند برادر خود در مسجد حاج محمد جعفر آباده ای امامت می فرمود. (۱) در ۱۲۹۵ متولد، و در صبح ۳ شنبه ۱۸ محرم سال ۱۳۸۳ وفات یافت.

۲- میرزا حسن قدسی کاشی کاشانی

عالم فاضل، مقدس زاهد، فرزند ملا-علی. در کاشان متولد، و در خدمت ملا حبیب الله تلمذ کرده، و سپس به اصفهان مهاجرت نموده، در نزد جمعی از بزرگان همچون آقا سید محمد باقر درچه ای و آقا ابوالقاسم

ص: ۳۵۱

۱- به گفته جناب حجّه الاسلام دکتر سید احمد تویسرکانی وی از شاگردان مرحوم والد بزرگش، آخوند ملا محمد حسین فشارکی، سید محمد باقر درچه ای، میرزا بدیع درب امامی و میرزا احمد اصفهانی بوده است.

دهکردی تحصیلات خویش را تکمیل نمود.

در یکشنبه دوم رمضان المبارک ۱۳۷۷ به سن متجاوز از نود سال وفات یافته، در ایوان بقعه تکیه تویسرکانی مدفون شد.

۳- آقا سید علی بدیع زادگان

شاعر و ادیب متخلص به «هور» فرزند حاج میرزا عبدالحسین درب امامی، نواده دختری عالم جلیل حاج میرزا بدیع درب امامی. (۱) در ماه رمضان ۱۳۳۰ متولد، و در ۵ شوال ۱۳۸۷ وفات یافته، در ایوان بقعه مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است: «هور منزل نمود در مینو»

۴- میرزا محمد علی تویسرکانی

فقیه زاهد، از شاگردان حاج شیخ محمد باقر نجفی و دیگران، از مدرسین مدرسه نیم آورد. (۲)

در ۱۳۲۹ وفات یافته، در بقعه مدفون شد.

ص: ۳۵۲

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۵۴۰.

۲- وی فرزند مرحوم میرزا محمد نقی نایب الصدر، و از شاگردان مرحوم آیه الله سید عبدالغفار تویسرکانی بوده، و کتابی به نام بصائر الفقه از آثار او نزد جناب دکتر تویسرکانی موجود است، که به گفته ایشان مجلدی از آن نیز در دست مرحوم سید ضیاء علامه فانی بوده است. آیه الله سید احمد خوانساری، آیه الله ملا محمد جواد صافی گلپایگانی و آیه الله میرزا محمد طیب زاده از شاگردان او بوده اند.

۵- حاج مهدی سمسار

از تجار اصفهان، مرد دیندار و خیری بوده، به مناسبت طبع کتتاب مستطاب وافی خدمتی به علم و دین نموده و به همین مناسبت، ذکری از او شد تا ادای بعضی حقوق او شده باشد و شاید برای متمولین تنبھی شود.

در ۱۸ شوال ۱۳۵۳ وفات یافته، قبرش داخل بقعه.

از بقیه مدفونین در این بقعه بعداً نام برده می شود.

میرزا محمد باقر مجلسی

فرزند میرزا عبدالله فرزند آخوند ملا محمد باقر مجلسی معروف به مجلسی ثالث. عالم فاضل محقق (۱) و از پدر خود روایت می کند. پس از فوت، در مقبره اجدادی خویش مدفون گردید.

حاج محمد باقر خان صدر

فرزند میرزا عبدالحسین بن حاج محمد حسین خان صدر اعظم اصفهانی. در علوم ادبیه و خط نسخ و تحریر استادی [بوده] است. پدرش مرحوم عبدالحسین خان مدتی حکومت سمنان را داشته، مردی خلیق و فاضل و خوش خط (۲) و تیز هوش بوده، و در علم طب نیز شهرت و مهارت داشته است. قبرش در نجف در سرداب مدرسه صدر.

ص: ۳۵۳

۱- رجال اصفهان: ۱۲۸.

۲- المآثر و الآثار: ۲۵۳.

۳- ماضی النجف و حاضرها ۳: ۴۸۲.

فرزند میر سید علی میر محمد صادقی، برادر علامه میر سید حسن مدرس. عالم فاضل محقق، در ۱۲۱۶ متولد، و در حدود (۱) سال ۱۲۸۰ وفات یافته، جنازه بر حسب وصیت به نجف نقل شده.

تألیفات وی عبارت است از:

۱- حواشی بر قرآن مجید ۲- کتابی در ادعیه مأثوره. (۲)

وی را چهار فرزند پسر بوده: ۱- آقا سید محسن، بعداً شرح حالش نوشته خواهد شد ۲- سید ابراهیم و میر سید علی و سید رضا علیهم الرحمه.

حاج سید محمد باقر ابطحی حسینی سدهی

اشاره

فرزند سید محمد علی (برادر سید ابوالقاسم سدهی) عالم فاضل، از شاگردان حاج شیخ محمد تقی نجفی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی.

در سلخ جمادی الاولی ۱۲۹۰ متولد، و در ۱۵ شعبان سال ۱۳۶۷ در مسافرت مشهد مقدس وفات یافته، در صحن نو مدفون گردید.

مشارالیه تقریرات فقهی و اصولی اساتید خود را به رشته تحریر در آورده، عالمی خوش بیان، و مجتهدی طلیق اللسان بود.

در مدرسه صدر و مدرسه کاسه گران سطوح فقه تدریس می نمود، و عدّه ای کثیر از طلاب از محضر او مستفیض می شدند.

ص: ۳۵۴

۱- الکرام البرره: ۱۸۵.

۲- ارشاد المسلمین: ۴۴ نسخه خطّی.

فایده: عده ای از دانشمندان و علمای اصفهان در ارض اقدس مشهد مدفون می باشند. ذیلاً به نام چند نفر از آنها اشاره می شود:

۱- شیخ محمد جعفر جزی

فرزند آخوند ملا عبدالکریم جزی از فضلا و ائمه جماعت اصفهان، در سفر زیارت در ۱۴ ذی قعدة ۱۳۸۳ در مشهد وفات یافت.

۲- حاج آقا حسن ملاذ الاسلام

فرزند حاج سید جعفر بن حاج سید محمد باقر حجه الاسلام بید آبادی. عالم فاضل، داماد آقا نجفی، و امام مسجد سید بوده، در سفر زیارت در ۱۷ شعبان سال ۱۳۳۶ (۱) وفات یافته، در دار الحفاظ مدفون گردید.

۳- آقا شیخ حسن علی اصفهانی

ابن علی اکبر [مقدادی] عارف فاضل زاهد. مقدس، از مریدان و تربیت یافتگان از محضر حاج محمد جواد عارف سرجویی بید آبادی. (۲) سال ها در

ص: ۳۵۵

۱- تاریخ علماء خراسان: ۲۵۴.

۲- عارف نامی حاج شیخ حسن علی اصفهانی به نوشته استاد همایی از دست پروردگان حاج محمد صادق تخت فولادی (از مشایخ طریقه چشتیه) بوده است. در کتاب نشان از بی نشان ها که به قلم فرزند شیخ بزرگوار به نگارش در آمده نیز ذکری از شاگردی پدر نزد عارف بید آبادی که از مشایخ سلسله ذهبیه بوده است به چشم نمی خورد و همان مرحوم حاج محمد صادق تخت فولادی و سید مرتضی کشمیری به عنوان اساتید سلوک او ذکر شده اند.

مشهد (در قریه نخودک) ساکن، و مورد توجه و عنایت خواص و عوام بوده، و عموم طبقات از انفاس قدسی او مستفیض می شدند.

در ۱۷ شعبان ۱۳۶۱ وفات یافته، در صحن کهنه مدفون گردید.

از آثارش نشر رساله ترجمه الصلاه فیض است که تأویلاتی از او درباره نماز و معانی آن به ضمیمه رساله مزبور به طبع رسیده است. (۱)

۴- حاج آقا مرتضی ملا باسی

فرزند حاج میرزا رضا. عالم فاضل، (۲) در ۱۳۸۷ در اصفهان وفات یافته، جنازه به مشهد منتقل گردید.

۵- شیخ محمد حسین کلباسی

فرزند آقا محمد مهدی بن علامه حاج محمد ابراهیم. در نجف و کاظمین تحصیل نموده، و عمده تحصیلات او نزد حاج سید اسماعیل صدر اصفهانی کاظمینی بوده، در ۱۳۴۰ در مشهد وفات یافته، (۳) در دار السیاده مدفون شد.

ص: ۳۵۶

۱- تاریخ علمای خراسان: ۲۵۲.

۲- به نوشته مرحوم مؤلف وی از فضلای معروف اصفهان به شمار می رفته، عالمی جامع و کامل و کم معاشرت بود. اسامی اساتید او از این قرار است: ۱- شیخ علی مدرس یزدی ۲- سید آقا جان ریزی ۳- شیخ محمد علی مدرس فتحی دزفولی ۴- شیخ محمد حکیم خراسانی ۵- میرزا علی آقا شیرازی ۶- حاج آقا رحیم ارباب ۷- میر سید علی نجف آبادی ۸- سید محمد نجف آبادی ۹- آیه الله العظمی بروجردی. ر.ک: تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۳: ۲۶۷.

۳- ماضی النجف و حاضرها ۳: ۲۲۷.

۶- حاج سید محمد رحیم سدهی

معروف به حاج آقا سدهی. عالم فاضل، از مؤثّقین نزد امام جمعه اصفهان بوده، در شب ۱۸ صفر سال ۱۳۳۷ در سفر زیارت در مشهد وفات یافت.

۷- حاج میرزا رضا کلباسی.

بعداً به شرح حال ایشان اشاره خواهد شد.

۸- حاج سید سعید طباطبائی نایینی.

ابن نصر الله بن سعید، کتابفروش، عالم فاضل، از خدمتگزاران واقعی علم و دین، که پس از تحصیلات در اصفهان اقدام به تأسیس مدرسه و چاپخانه گلپهار نموده، و کتب زیادی به طبع رسانیده، در اواخر عمر در مشهد ساکن شده و جهت مسجد گوهر شاد ایجاد کتابخانه ای نموده، و قسمتی از کتاب های خود را بر آنجا وقف کرده، و هم [در روز جمعه ۲۳ جمادی الثانی ۱۳۷۸] در آنجا وفات یافته و مدفون شد.

چندین مجلد کتاب جهت مدارس جدید تألیف و چاپ کرده است.

۹- حاج شیخ علی اکبر شیخ الاسلام اصفهانی

فرزند حاج میرزا رحیم بن عبدالله بن رحیم بن مرتضی.

عالم فاضل، از رؤسای علمای اصفهان بوده، و در گرانی و قحطی ۶-۱۳۳۴ اصفهان به عنوان شهردار (رئیس بلدیّه) انتخاب شده، و بنا به نوشته جابری در تاریخ اصفهان و ری: در اثر سوء تدبیر او و سوء جویی برخی دیگر، قحطی مزبور ایجاد شده.

ص: ۳۵۷

در انتخابات مجلس شورای ملی نیز به عنوان وکیل و نماینده مردم اصفهان انتخاب شده و در مجلس شرکت نموده است.

سرانجام در ۲۲ ذی قعدة ۱۳۵۰ در مشهد وفات یافت، و در مدرسه میرزا جعفر مدفون گردید. (۱)

۱۰- حاج سید محمد علی ابطحی سدهی

فرزند سید مهدی حسینی. از سلسله سادات معروف به سادات حکیمی. در ماه صفر سال ۱۲۹۴ در سده متولد، و در ماه رجب ۱۳۷۱ در سفر زیارت مشهد به آنجا وفات یافته، در صحن دار الضیافه مدفون گردید.

در خدمت آقای شیخ مرتضی ریزی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و شیخ عبدالحسین محلاتی، و جهانگیر خان قشقائی، و میرزا هدایت الله

ص: ۳۵۸

۱- به نوشته مرحوم مؤلف وی سومن فرزند پسر مرحوم حاج میرزا محمد رحیم از دختر مرحوم حاج شیخ محمد باقر نجفی بوده، در قبل از ۱۲۹۰ در اصفهان متولد گردید، و در نزد علمای این شهر تحصیل کرد، و پس از فوت برادرش مرحوم حاج میرزا محمد حسن به منصب شیخ الاسلامی اصفهان منصوب گردید. در کلیه جریانات سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی زمان خود شرکت فعالانه داشته، و خدماتی در حد توان و قدرت خود به جامعه انجام داده است. اساتید وی عبارتند از: ۱- حاج میرزا بدیع درب امامی ۲- سید محمد باقر درچه ای ۳- آقا نجفی ۴- آخوند کاشی ۵- آخوند گزی ۶- حکیم قشقائی. مرحوم شیخ الاسلام در حوزه درس مرحوم آخوند کاشی با مرحومین حاج آقا رحیم ارباب و آقا شیخ محمد حکیم خراسانی آشنا و هم مباحثه بوده و این آشنائی و رفاقت تا آخرین روزهای حیات آنان ادامه داشت. برای آگاهی بیشتر از خدمات او ر.ک: خاندان شیخ الاسلام اصفهان: ۱۴۰-۱۵۸.

چهار سوقی تحصیل نموده، و در حدود پنجاه مجلد کتاب و رساله تألیف نموده که از آن جمله است:

- ۱- تعلیقه بر فرائد ۲- ختام الغرر [مطبوع] ۳- رساله در تعارض ادله ۴- رساله در تعادل و تراجیح ۵- رساله استدلالی در توحید
- ۶- رساله در حجّیت مظنه ۷- رساله در صلوات ۹- رساله در طهارت ۱۰- رساله در قضا و شهادت ۱۱- رساله در معاملات
- ۱۲- رساله استدلالی در معاد ۱۳- رساله استدلالی در امامت ۱۴- رساله در نبوت ۱۵- رساله در ولایت حاکم ۱۶- شرح فارسی بر کفایه آخوند خراسانی؛ و غیره.

۱۱- حاج سید محمد علی گلستانه موسوی

از علمای بزرگوار (۱) و دانشمندان و مؤلفین اصفهان ساکن در مشهد بوده، که پس از تکمیل تحصیلات در اصفهان و نجف به مشهد مهاجرت نموده و به ترویج احکام، و نشر عقاید، و اقامه جماعت پرداخته، سرانجام در ۱۶ رمضان المبارک سال ۱۳۶۱ وفات یافته، در ایوان طلا مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

- ۱- تحفه الامامیه ۲- الوسائل فی اثبات الحق و اذهان الباطل، و غیره.

۱۲- شیخ بهائی

شیخ بهاء الدین محمد بن حسین عاملی، از مفاخر شیعه و اسلام. چون بیشتر مدت عمرش در اصفهان سپری شده، جهت تیمن و تبرک نام او ذکر شده.

ص: ۳۵۹

۱- تاریخ علمای خراسان: ۲۹۹ و الذریعه ۳: ۴۲۱.

در ۴ شنبه ۲۷ ذی حجه ۹۵۳ در بعلبک متولد، و در ۴ شوال ۱۰۳۰ در اصفهان (۱) وفات یافته، در مشهد مقدس مدفون شد.

۱۳- حاج شیخ محمود کلباسی

فرزند میرزا محمد تقی بن حاج آقا محمد بن علامه حاج محمد ابراهیم کلباسی.

عالم فاضل، از شاگردان آقا میرزا مهدی اصفهانی و حاج شیخ مرتضی آشتیانی بوده، و در یک شنبه ۲۶ شوال ۱۳۶۵ به سن کمتر از شصت سال در مشهد وفات یافته، هم در آنجا مدفون شد.

کتب زیر از اوست:

۱- راه سعادت در اخلاق، فارسی و مختصر ۲- رساله درباره ربا. هر دو در طهران به سال ۱۳۵۸ به طبع رسیده است.

۱۴- میرزا مهدی اصفهانی

فرزند شیخ اسماعیل بن آقا علی محمد. از سلسله مشایخ بید آباد اصفهان. عالم فاضل محقق حکیم مدقق، از مدرسین آستانه رضویّه.

در اصفهان خدمت آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان و جمعی دیگر از دانشمندان تحصیل نموده، سپس سال ها در طهران از محضر علمای آن سامان استفاده برده، سرانجام در مشهد مقدس

ص: ۳۶۰

۱- برای اطلاع از حالات او علاوه بر قصص العلماء و روایات و دیگر کتب به کتاب زندگانی شیخ بهائی مرحوم استاد سعید نفیسی، و کتاب رشحات السمائی در شرح حال شیخ بهائی تألیف آقای معلم حبیب آبادی رجوع شود (م).

مجاور، و به درس و بحث پرداخته، جمعی (۱) کثیر از فضلا از محضرش مستفید گردیده، در روز پنج شنبه ۱۹ ذی حجه الحرام سال ۱۳۶۵ به عارضه سکتة وفات یافته، در زیر گنبد اللهوردی خان مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- ابواب الهدی ۲- اعجاز قرآن (سیاسة الخلفاء فی وجه اعجاز القرآن) ۳- جنات الرضویة ۴- الصوارم العقلیة، در رد بر شیخیه
۵- غایه المنی ۶- مصباح الهدی، در فقه ۷- معارف القرآن ۸- معاریض و توریة؛ و غیره.

دانشمند فرزانه آقای حاج شیخ محمد باقر ساعدی از علما و مؤلفین معاصر خراسان در ماده تاریخ وفات او فرماید:

دل ز غیب ار پاک کردی باز گو *** (میرزا مهدی بخلدش جایگاه)

۱۵- حاج سید هاشم میر دامادی نجف آبادی

(۲)

فرزند میر سید محمد. عالم فاضل، و فقیه زاهد، مجتهد اصولی مفسر، از

ص: ۳۶۱

۱- تاریخ علماء الذریعة.

۲- در متن لقب او به اشتباه گلستانه ذکر شده بود که اصلاح گردید. به نوشته مرحوم شریف رازی وی در تاریخ ۱۳۰۳ هجری در نجف اشرف متولد شده، مقدمات و سطح را نزد مدرسین معروف گذرانیده، و سپس از محضر مرحوم آخوند خراسانی و میرزا محمد تقی شیرازی و میرزا محمد حسین نائینی استفاده نموده و به درجه اجتهاد نائل شده است. همچنین وی از اساتید اخلاق و عرفان: حاج سید احمد کربلایی، سید مرتضی کشمیری و میرزا جواد آقا ملکی تبریزی استفاده نموده است. جهت آشنایی بیشتر با حالات این عالم ربانی ر.ک: گنجینه دانشمندان ۱۷۵:۷ تا ۱۸۰.

اعظام علما، و اکابر مجتهدین و دانشمندان ساکن در مشهد مقدس.

در نجف آباد متولد شده، در اصفهان و نجف اشرف تحصیلات خویش را به پایان رسانیده، و در مشهد مجاور گردیده، در یکی از شبستان های مسجد گوهر شاد اقامه جماعت می فرمود، و شبها پس از نماز، جلسه تفسیری داشت که جمعی کثیر از فضلا و غیره از آن بهره مند می شدند.

نگارنده نیز در سفرهای خود بدان ارض اقدس، در جلسه تفسیر او حاضر شده و از آن استفاده برده.

کتب زیر از اوست:

۱- خلاصه البیان، در تفسیر قرآن. در دو مجلد. (۱)

[۲- ترجمه کتاب سیف الامه نراقی ۳- رساله در رجعت ۴- تقریرات اصول نائینی؛ و غیره].

در ۲۳ جمادی الثانیه سال ۱۳۸۰ وفات یافته، و در آنجا مدفون گردیده.

حاج میرزا محمد باقر خان مشیر الملک نائینی

فرزند میرزا علی محمد خان بن عبدالوهاب خان طباطبائی. در ۶ یا ۱۲۷۹ متولد، و در ۶ رجب سال ۱۳۴۸ وفات یافته، در کربلا مدفون گردید.

مردی بزرگ و دانا و هوشیار بوده، و در اثر استعداد و پشتکار، از نویسندگی میرزا حبیب الله مشیر انصاری به مقاماتی رسیده، و نزد ظل السلطان نفوذی یافته، و تقریباً مدت سی سال با اقتدار در آن دستگاه

ص: ۳۶۲

۱- تاریخ علمای خراسان: ۳۰۸.

می زیسته، و پس از عزل او و بر چیده شدن آن دستگاه، خانه نشین شده و به تدریس پرداخته.

در کتاب انساب مردم نائین (۸۴) شرح مفصلی درباره او نوشته شده، طالبین مراجعه نمایند.

وی را فرزندان است، از آن جمله است:

۱- حاج میرزا احمد خان مشیر فاطمی، از مشایخ و بزرگان شیخیه اصفهان، در ۱۳۱۵ متولد، و در ۱۳ رمضان المبارک ۱۳۸۲ وفات یافت.

۲- سید مهدی عماد السلطنه فاطمی، از مردان سیاسی و وزراء، سال ها به عنوان نماینده اصفهان در مجلس شورای ملی و سنا شرکت نموده، در ۱۳۰۷ متولد، و در ۱۳۸۲ در طهران وفات یافت.

شیخ محمد باقر اصفهانی حائری

ابن مولی محمد کاظم اصفهانی حائری، عالم فاضل، (۱) از اساتید سید محمد باقر حجت کربلایی بوده، بعد از سال ۱۳۰۰ در کربلا وفات یافته است. (۲)

ص: ۳۶۳

۱- نقباء البشر: ۲۲۰.

۲- الشیخ محمد باقر الاصفهانی من العلماء المبرزین و الافاضل البارعین و الادباء الماهرین. ولد فی کربلا ۱۲۵۱ هـ. ق و حضر علی اعلامها الاکابر امثال: والده الشیخ محمد کاظم و الشیخ محمد حسین الباشنه طلائئ و السید المیرزا علی نقی الطباطبائی و السید زین العابدین و الطباطبائی و الشیخ محمد تقی الهروی و الملا آقا الدربندی و الفاضل الاردکانی و الشیخ زین العابدین المازندرانی و الشیخ حسن الکسائی و غیرهم حتی صار من فرسان العلم و اعلام الفضیله و اشتغل بالوظائف الشرعیه حتی توفی ۱۳۳۲ هـ. ق و دفن بها. میراث اسلامی ایران ۱۰: ۴۰۷.

ابن شمس الدین محمد حسینی استر آبادی.

عالم فاضل حکیم فیلسوف ادیب شاعر متخلص به «اشراق».

چون پدرش داماد محقق کرکی بوده به داماد شهرت یافته، و این لقب در صاحب عنوان و احفادش تاکنون باقی مانده است.

در جمیع علوم از معقول و منقول و فقه و حدیث و رجال و بالخصوص حکمت، از اساتید مسلم به شمار می رفته. (۱)

کتب زیادی تألیف فرموده که از آن جمله است: ۱- اربعه ایام ۲- الافق المبین ۳- امانت الهی، در تفسیر آیه امانت ۴- آموزش العلوم ۵- ایقاظات ۶- تفسیر سوره اخلاص ۷- جبل المتین، در حکمت ۸- خلق الاعمال ۹- دیوان اشعار ۱۰- الرواشح السمائیه ۱۱- الصراط المستقیم، در حکمت ۱۲- قیسات، در حکمت، و ۳۸ مجلد دیگر.

وفاتش در سال ۱۰۴۰ مابین کربلا و نجف در راه واقع شده، قبرش در نجف، و ماده تاریخ وفاتش: «عروس علم دین را مرده داماد» می باشد، (۲)، و تاریخ های: «الرضی» و «الراضی» که به ترتیب ۱۰۴۱ و ۱۰۴۲ می شود اشتباه است. (۳)

ص: ۳۶۴

۱- رجوع شود به: حکیم استر آباد نوشته دکتر سید علی موسوی بهبهانی.

۲- در متن به صورت: عروس علم و دین را مرد داماد آمده که ۱۰۴۱ می شود و غلط است.

۳- ریحانه الادب: ۶:۶۲، روضات الجنات: ۱۱۴، قصص العلماء: ۳۳۳.

فرزند محمد بن محمد. عالم فاضل حکیم فقیه محدث، از اکابر حکمای زمان فتح علی شاه قاجار، (۱) و مؤلف:

۱- تحفه الخاقان، در تفسیر قرآن که بنا به خواهش پادشاه نامبرده در چهار مجلد تألیف شده. ۲- شرح نهج البلاغه، در دو مجلد ۳- کتابی در فقه که در نزد احفادش موجود است. ۴- ترجمه کشف الغطاء. (۲)

در سال ۱۲۴۰ وفات یافته، ظاهراً در صحن حضرت عبدالعظیم (علیه السلام) مدفون گردید.

اولاد او تاکنون در اصفهان ساکن و برخی از آنها از اهل علم و فضل و کمال می باشند، از آن جمله است:

۱- حاج میرزا ابراهیم نواب

ابن میرزا محمد باقر بن محمد بن محمد باقر نواب. عالم فاضل، امام

ص: ۳۶۵

۱- در قصص العلماء می نویسد: میرزا محمد باقر نواب از اهل لاهیجان بود، و در حکمت ید طولانی داشت، و در نجوم نیز ماهر بود، و در تفسیر، احوال زمان. و در زایجه طالع جعفر خان زند دیده که در فلان وقت کریم خان وفات می کند، و جعفر خان سلطان می شود، پس به او اخبار داد، از آن پس قضیه بر طبق آن واقع گردید، و جعفر خان، میرزا را وزیر خود نمود، و پس از وی میرزا به اصفهان توطن نمود، و باعث اشتهار آخوند ملا علی نوری، میرزای مزبور در زمان جعفر خان شد... مجملاً میرزا محمد باقر در اصفهان در معقول تدریس می کرد، و معظم و محترم بود.

۲- به نوشته استاد روضاتی: دیگر از آثار قلمی مرحوم نواب حاشیه شوارق الالهام است که مقداری از اوایل آن به نظر رسیده است. مکارم الآثار ۴: ۱۲۳۳.

جماعت مسجد ذوالفقار (۱)، از شاگردان آقا میرزا احمد مدرس، و آخوند گزی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آقا شیخ محمد رضا نجفی و جمعی دیگر بوده، در اول صفر ۱۳۶۶ وفات یافته، در لسان الارض مدفون گردید.

۲- میرزا محمد نواب

فرزند میرزا محمد باقر نواب. عالم و فاضل بوده، و پس از فوت، در لسان الارض در اطاقی مخصوص مدفون گردیده است.

(۲)

ص: ۳۶۶

۱- به نوشته استاد روضاتی وی از علمای جلیل القدر زمان، و بسیار ستوده خصال بوده، و در نزد اساتید مدرسین عصر خود در اصفهان درس خوانده، و با مرحوم آخوند ملا عبدالکریم گزی مجتهد شهیر (ره) اختصاص تمام داشته است. وفاتش در اول ماه صفر ۱۳۶۶ قمری واقع شده و در قبر سابق مرحوم آقا میرزا محمد حسن نجفی در لسان الارض مدفون گردید. وی پدر عالم فاضل میرزا محمد مهدی نواب است که به نوشته صدیق وی استاد روضاتی: از فضلا و دانشمندان، و دارای تحصیلات عالی در نزد علما و مدرسین اصفهان و قم بوده، و چندین رساله در تقریرات دروس اساتید خود نگاشته است. ر.ک: مکارم الآثار ۴: ۱۲۳۴.

۲- به نوشته استاد روضاتی وی مردی عالم و بزرگوار و زاهد بوده، خط او بسیار زیبا، و کتابخانه آن مرحوم که از پدر به او رسیده بوده از بهترین کتابخانه های آن دوران بوده، ولیکن پس از فوتش از بین رفت. وی به دست اشرار زمان مورد اذیت و آزار قرار گرفته، به سبب آن صدمات وفات می کند... و در لسان الارض تخت پولاد اصفهان به نزدیک قبر معروف به شعیای پیغمبر مدفون، و سنگ مرمر بزرگی بر قبر او نصب، و این اشعار روی آن نوشته شده بود: آه و افسوس کز جفای سپهر *** از جهان اهل فضل و ایمان رفت عالم و عارف آن خلاصه ناس *** سوی دار السلام رضوان رفت با تن خسته و دل مجروح *** شایق حق شد و ز دوران رفت حاجی میرزا محمد نواب *** در ریاض جنان شتابان رفت

دختر مرحوم نواب، عیال مرحوم میرزا محمد علی هزار جریبی، و مادر میرزا محمد حسن نجفی می باشد که بعد از این شرح حالش نوشته خواهد شد.

آقا سید محمد باقر درجه ای

فرزند سید مرتضی بن احمد بن مرتضی، از احفاد میر لوحی سبزواری اصفهانی.

(میر لوحی)

میر محمد بن محمد منظر نقیبی موسوی سبزواری، از مشاهیر علمای (۱) اصفهان در اواخر عهد صفویه بوده، و شرح مخالفت ها و عداوت های او با علامه محمد باقر مجلسی معروف و مشهور است. گویند: به دستور و تحریک او قبر حافظ ابو نعیم را که از اجداد مجلسی بوده، عوام خراب کردند، و در این عمل قصد اذیت و آزار و اهانت به مجلسی را داشته است.

وی را تألیفاتی است: ۱- اربعین در احوال حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه به نام کفایه المهدی (۲) ۲- اعلام المحبین، در رد بر صوفیه ۳۰ ریاض المؤمنین و حدائق المتقین ۴- زاد العقبی ۵- کتابی در مذمت ابومسلم خراسانی.

ص: ۳۶۷

۱- رجال اصفهان: ۱۲۲.

۲- تاریخچه محلّه خواجو: ۸۳.

قبرش در طرف جنوبی خیابان دلگشا در اراضی مهر آباد، مقابل کارخانه سوسن، فعلاً در شبستان مسجد سمسار. (مسجد و مقبره خراب شده و جزو خیابان شد).

فرزندش: میر محمد هادی میر لوحی عالم فاضل، مؤلف کتابی است در اصول دین که به طبع رسیده، (۱) و کتاب چهل حدیث که در کتاب اصول العقاید خود از آن نام می برد.

و فرزند دیگرش: آقا سید محمد بوده، و در ۱۱۱۳ وفات یافته، قبرش در صحن امام زاده اسماعیل پهلوی قبر برادر است. مرحوم سید مرتضی پدر صاحب عنوان مانند پدرانش عالم و فاضل و زاهد بوده، و در قریه درچه از بلوک لنجان ساکن شده. وی را فرزندان است که از آن جمله است:

۱- آقا سید محمد حسین درچه ای

عالم زاهد ورع. در ۲۸ جمادی الثانیه سال ۱۳۳۴ وفات یافته، قبرش در تخت فولاد نزدیک قبر ملا اسماعیل خواجوئی.

۲- آقا سید مهدی درچه ای

از مشاهیر علما و مجتهدین، و اکابر فقها و مدرسین، در اصفهان و نجف نزد علما تحصیل نموده، (۲) و پس از وصول به مقامات عالیه علم و دانش به

ص: ۳۶۸

۱- تاریخچه محله خواجو: ۸۴ و ۱۷۹، رجال اصفهان: ۱۷۹.

۲- برخی از اساتید ایشان عبارتند از: ۱- حاج میرزا بدیع درب امامی ۲- شیخ محمد حسن نجفی ۳- آخوند کاشی ۴- آخوند خراسانی ۵- شیخ هادی تهرانی ۶- شیخ محمد حسن مامقانی.

اصفهان مراجعت نموده، در مسجد نو بازار و مدرسه نیم آورد خارج فقه و اصول تدریس می نمود، و عده ای کثیر از فضلاء طلاب به درس او حاضر می شدند. در این اواخر، مجتهد اعلم و جامع شرایط در اصفهان منحصر به او بود. (۱)

در صبح جمعه دهم ربیع المولود سال ۱۳۶۴ به سن متجاوز از نود وفات یافته، جنازه با تجلیل مناسب مقام او، در تخت فولاد در تکیه کازرونی جنب برادر مدفون گردید.

در ایام تحصیل در نجف اشرف با مرحوم شیخ محمد علی اوحدی سدهی (که او نیز از فضلاء به شمار می رفت، و چندین دوره به عنوان نماینده مردم اصفهان در مجلس شورای ملی شرکت نمود، و در شب ۲ شنبه ۱۱ جمادی الثانیه ۱۳۸۱ در طهران وفات یافت) معاشر و هم حجره بوده، و او از زهد و تقوای مرحوم آقا سید مهدی حکایت ها نقل می نمود که مقام، مناسب ذکر آنها نیست.

مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیر در مرثیه و ماده تاریخ وفات او گوید:

لهفنا من فقد كهف الناس درّی النسب *** حجه الاسلام كنز العلم اعلی من ذهب

قد اجاد النیر التاریخ فیما قد كتب *** (سید المهدی فی قدس الجنان قد ذهب)

وی را فرزندان عالم و فاضل است که از آن جمله است: مرحوم آقا سید

ص: ۳۶۹

محمد حسین، عالم و فاضل و محقق، در اصفهان و قم و نجف تحصیل نموده، و مورد احترام اساتید خود بود، و امید ترقیات زیاد درباره او می رفت، لکن اجل مهلتش نداده، و در سال ۱۳۷۵ در نجف اشرف به جوانی وفات یافت.

آقا سید محمد باقر از اکابر علما و مجتهدین، و اعظام فقها و مدرسین، عالم فاضل زاهد فقیه اصولی. (۱) در ۱۲۶۴ متولد، و در شب ۲۸ ربیع الثانی سال ۱۳۴۲ به مرض سکتہ در حمام درچه وفات یافته، و در تخت فولاد در تکیه کازرونی مدفون گردید.

عمده تحصیلاتش در اصفهان نزد: آقا میرزا محمد باقر چهار سوی، و میرزا محمد حسن نجفی، و میرزا ابوالمعالی کلباسی؛ و در نجف نزد: آقا میرزا محمد حسن شیرازی، و حاج میرزا حبیب الله رشتی، و حاج سید حسین کوه کمری بوده، و پس از فوت مرحوم آقای [سید اسماعیل] صدر، مرجع تقلید مردم اصفهان بلکه ایران گردید.

حوزه درس او در فقه و اصول از هر جهت ممتاز بوده، و طلاب علوم جهت کسب فیض از محضر ایشان، از اطراف و اکناف به اصفهان آمده و مستفید می گشتند.

عده ای کثیر از مجتهدین از حوزه درس ایشان برخاسته اند که از آن جمله است: علامه جلیل القدر، فقیه اهل بیت العصمه و التبوه، مرحوم حاج آقا حسین بروجردی رحمه الله علیه.

وی را تألیفاتی است (۲) که از آن جمله است: ۱- یک دوره فقه و اصول در

ص: ۳۷۰

۱- رجال اصفهان: ۶۷.

۲- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۱۵۷.

شانزده مجلد ۲- حاشیه بر متاجر ۳- حاشیه بر مناسک ۴- رساله در جبر و تفویض ۵- حواشی بر رسائل عملیه ۶- حاشیه بر اصول دین تألیف شیخ جعفر شوشتری؛ و غیره.

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم نیر چنین گوید:

یا نیر انقص بسبعِ قل لرحلته *** العلم قدمات من فقدان باقره

۷-۱۳۴۹=۱۳۴۲

و مرحوم حاج میرزا حسن خان انصاری گوید:

از صف علم الیقین آمد یکی بیرون و گفت *** باقر از علم الیقین شد جانب حق الیقین

فرزندانش عموماً اهل علم و کمال بوده که از آن جمله است:

۱- سید ابوالعلی درچه ای، عالم فاضل، امام مسجد قطیبه، متوفی در ۸ جمادی الاولی سال ۱۳۸۰ در راه مشهد مقدس، جنازه به مشهد منتقل شده و در آنجا مدفون گردید.

۲- سید ابوالمعالی، فاضل و اهل کمال بوده، در ۶ ربیع الاول سال ۱۳۷۴ وفات یافته، در بیرون بقعه تکیه کازرونی مدفون گردید.

هر دو برادر در خدمت پدر و عم خود تلمذ نموده اند.

تذکر: در شب ده شعبان سال ۱۳۶۹ احمد دهقان مدیر مجله «طهران مصور» در محل کار خود کشته شد. روز بعد در مقاله ای که روزنامه ها درباره او نوشتند وی را خواهرزاده مرحوم درچه ای معرفی کردند که از طرف خانواده درچه ای تکذیب شد. در برخی از مجلات و روزنامه ها وی را

ص: ۳۷۱

خواهر زاده دهقان سامانی نوشته اند؛ و در کتاب نمایندگان ملت (۱) وی را خواهر زاده میرزا محمد متفقه از نمایندگان دوره اول و دوم مجلس معرفی می کند. در هر حال، دهقان، اصفهانی است و در چند دوره به عنوان وکیل خلخال در مجلس شرکت نموده است.

ملا محمد باقر سبزواری

فرزند محمد مؤمن. عالم فاضل محقق، از بزرگان مجتهدین، و رؤسای علما و مدرسین اصفهان بوده، و معروف به محقق سبزواری است.

نزد شیخ بهایی، و میر فندرسکی، و ملا حسن علی بن ملا عبدالله شوشتری تحصیل نموده، و منصب امام جمگی و شیخ الاسلامی داشته. (۲)

در ۱۰۹۰ وفات یافته، جنازه به مشهد مقدس نقل شده، در مدرسه میرزا جعفر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- جامع الزیارات ۲- حاشیه بر الهیات شفا ۳- حاشیه بر شرح اشارات ۴- خلافتیه، رساله علمیه ۵- ذخیره المعاد، در شرح ارشاد ۶- روضه الانوار ۷- شرح زبده شیخ بهائی ۸- کفایه الفقه، معروف ترین تألیف او.

سید محمد باقر خاتون آبادی

فرزند محمد مهدی بن محمد حسین بن میر محمد صالح. (۳)

ص: ۳۷۲

۱- نمایندگان ملت به قلم شیفته: ۲۳۴.

۲- ریحانه الادب ۵: ۲۴۲.

۳- الکرام البرره: ۱۹۲.

پدرش برادر میر عبدالباقی خاتون آبادی، و خود عالم فاضل صالح بود، و آقا احمد کرمانشاهی وی را در کتاب «مرآت الاحوال» نام برده. تولد و وفاتش معلوم نیست.

ملا محمد باقر قمیسه ای

فرزند ملا محمد مهدی. از علما و فقها، و از شاگردان ملا حسین علی تویسرکانی و آقا سید محمد شهشهبانی بوده، و در سال ۱۳۱۶ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد نزدیک مقبره فیض مدفون گردید.

حاج سید محمد باقر حجه الاسلام شفتی

اشاره

فرزند سید نقی (به نون) از اعظم مجتهدین، و اکابر فقهای اصولیین، عالم زاهد، و فقیه جامع. شرح حال آن بزرگوار، معروف خاص و عام، در عموم کتب رجال مضبوط است به طور مختصر آن که. در ۱۱۷۵ در جزه از نواحی طارم علیا متولد، و در شب یکشنبه ۲۴ ربیع الثانی ۱۲۶۰ وفات یافته، در مقبره مخصوص در قسمت شمالی مسجد سید که از بناهای اوست مدفون گردید، و بعداً جمعی از اولاد و احفاد و شاگردانش در آنجا و در بقعه مجاور مدفون گردیدند.

در جلالت قدر، و بلندی مقام، و علو همت، و سعه صدر، و جود و سخا، و تصلب در امر دین، و امر به معروف و نهی از منکر، احدی از علما به پایه او نمی رسد. با وجودی که شاه وقت و دستگاه دولتی با مخالف بوده،

ص: ۳۷۳

اجرای حدّ قتل به دست مبارک او تا یکصد و بیست نفر نقل شده، که شخصاً اجرای حدّ شرعی فرموده است.

در ۱۱۹۲ به عراق جهت تحصیل مهاجرت کرده، در خدمت حاج سید مهدی بحر العلوم، و کاشف الغطاء، و آقا سید علی صاحب ریاض، و وحید بهبهانی، و آقا سید محسن کاظمینی در نجف و کاظمین مدت هشت سال تحصیل نموده، و در قم محضر میرزا ابوالقاسم قمس را به مدت شش ماه درک کرده، و در کاشان به درس ملا مهدی نراقی حاضر شده، سپس در ۱۲۰۶ به اصفهان آمده، پس از آن که در اثر فقر، رنج ها دیده، سرانجام به خواست خداوند متعال ترقی ها کرده، و عمده ترقی او در اثر ترویجات آقا سید محمد مجاهد کربلائی و میرزای قمی و حاجی کلباسی بوده که با مشارالیه دوستی و محبت زیاد داشته اند، و درباره آن، حکایات زیادی نقل می شود.

گویند: از آقا سید محمد مجاهد درباره اجتهاد او سؤال شد، او فرموده بود: اجتهاد مرا از او سؤال کنید.

از آثارش علاوه بر کتبی که بعداً ذکر می شود بنای مسجد سید واقع در محله بید آباد می باشد که در بین مساجد اصفهان بلکه ایران هیچ یک به این گشادگی و با روحی نیست، و از هنگام ساختمان تاکنون از معمورترین مساجد اصفهان، و الحق مسجدی است که بنا به منطوقه قرآن کریم: «اسس علی التقوی» می باشد، و به طور یقین از هیچ یک از مجتهدین، بنیانی چنین به جا نمانده، مگر مسجد اعظم قم که بنا به امر و اراده مرحوم آیه الله بروجردی ساخته شد.

اینک نام برخی از تألیفات ایشان: ۱- آداب صلاه الیل ۲- الاجازات * الاستقبال، در شرح مبحث قبله (۱) ۳- اصحاب الاجماع ۴- اصحاب العده ۵- تحفه لابرار در احکام شرعیّه ۶- تمییز مشترکات الرجال * جواب سؤالات دو جلد ۷- حاشیه بر سیوطی [= الحلیه اللامعه] ۸- رساله در شکوک نماز ۹- رساله در اوقاف ۱۰- رساله در وجوب اقامه حدود ۱۱- رساله در عقد بر خواهر مطلقه ۱۲- رساله در قبول زن در بلا- مانع بودن ۱۳- رساله در هبه ولی، مدت متعه را ۱۴- رساله در شرح زیارت عاشورا ۱۵- رساله در شرح حال ابان بن عثمان ۱۶ تا ۲۵- رساله در شرح حال ابراهیم بن هاشم، و اسحق بن عمار، و برقی، و حماد بن عیسی، و سهل بن زیاد، و عمر بن یزید، و عبدالحمید بن سالم، و محمد بن اسماعیل، و محمد بن سنان، و محمد بن عیسی ۲۶- رساله در اتحاد معاویه بن شریح و ابن میسر ۲۷- زهره البارقه، در چند مسأله اصولی ۲۸- سؤال و جواب، دو جلد مطبوع ۲۹- شرح جوابات المسائل الصادره عن المحقق القمی * الطراز فی الحقیقه و المجاز (۲) ۳۰- قضا و شهادات (۳) ۳۱- مطالع الانوار، در شرح شرایع، در ۵ مجلد ۳۲- مباحث الفاظ اصول ۳۳- مناسک حج؛ (۴) و غیره.

ص: ۳۷۵

-
- ۱- این کتاب از تألیفات میر محمد عباس شوشتری است که بحث قبله از کتاب تحفه لابرار سید شفتی را شرح نموده.
  - ۲- این کتاب همان الزهره البارقه است که در الذریعه تحت عنوان «الطراز» ذکر شده.
  - ۳- به گفته علامه سید حسن صدر: این کتاب تقریرات درس مرحوم علامه سید محسن اعرجی کاظمی است. ر.ک: الذریعه ۱۴۱:۱۷.
  - ۴- برای اطلاع از حالات او به کتب: روضات الجنات، قصص العلماء: ۱۳۵، تاریخ اصفهان، رجال اصفهان: ۱۴۶، الکنی و الالقب ۲: ۱۵۵، الکرّام البرره: ۱۹۲ و دیگر مواضع رجوع شود. (م)

وی را چندین فرزند است که همگی اهل علم و کمال بوده، ذیلاً نام برخی از اولاد و احفادش مذکور می شود:

۱- سید ابوالحسن بید آبادی

ابن السید محمد علی بن سید محمد باقر، عالم فاضل محقق، در (۱) سال ۱۳۲۰ وفات یافته است.

۲- میرزا ابوالفضل بید آبادی

ابن زین العابدین بن سید محمد باقر. عالم فاضل، پس از فوت، در مقبره مسجد سید مدفون گردید.

۳- سید ابوالقاسم بید آبادی

ابن سید محمد باقر. عالم فاضل، در محله بید آباد مرجع شرعیات (۲) بوده، و قبل از برادر خود حاج سید اسدالله وفات یافته است.

۴- آقا سید محمد باقر بید آبادی

معروف به آقا محمد عماد الاسلام، فرزند حاج سید جعفر.

ص: ۳۷۶

۱- نقباء البشر: ۴۱.

۲- الکرام البرره: ۵.

عالم فاضل، و شاعر ادیب کامل متخلص به «فخر»، در حدود سال ۱۲۰۸ متولد شده، و در سال ۱۳۴۰ در شیراز وفات یافته، در مقبره حضرت شاه چراغ (علیه السلام) مدفون گردید.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- فصول العلیه، در آداب نماز شب، مطبوع ۲- هدایه السالکین، در احادیث اربعین، غیر مطبوع. نسخه آن در نزد نگارنده موجود است و در ۱۳۱۶ تألیف شده است.

۵- حاج سید جعفر بید آبادی

ابن حاج سید محمد باقر. عالم فاضل، از رؤسای علما و متنفذین. در محله بید آباد عنوان کلی داشته، و پس از فوت حاج سید اسدالله مرجع شرعیات و متولی مسجد سید بوده، و در زمان تولیت او اقداماتی در تکمیل ساختمان مسجد شده، در سال ۱۳۲۰ در مسافرت عتبات وفات یافته، جنب برادر مدفون گردید.

۶- حاج میرزا محمد حسین بید آبادی

ابن آقا میرزا هاشم بن حاج سید جعفر. عالم فاضل زاهد، از شاگردان آقا سید محمد باقر در چه ای و آخوند کاشی و آخوند گزی و جمعی دیگر بوده (۱)، و امام مسجد علی قلی آقا و مسجد سید، متوفی در ۱۰ ربیع الثانی

ص: ۳۷۷

۱- از جمله مرحوم سید ابوالقاسم دهکردی و میر محمد تقی مدرس.

سال ۱۳۶۹، و مدفون در بقعه مسجد سید.

مرحوم نیر (۱) در تاریخ وفاتش گوید:

ارَّخ التَّيْرَ لِلْعَامِ وَ الشَّهْرَ وَ الْيَوْمَ *** تنقص العشره من (شهر ربيع الثاني)

۷- آقا حسین بید آبادی

ابن سید ابوالقاسم بن سید محمد علی. عالم زاهد، امام مسجد سید، متوفی در سال ۱۳۵۶، مدفون در بیرون بقعه تکیه بروجردی در تخت فولاد. (۲)

۸- میرزا زین العابدین بید آبادی

ابن حاج سید محمد باقر. عالم فاضل محقق، قبرش در بقعه مسجد سید، پای ارسی.

ص: ۳۷۸

۱- معادن الافادات ۳: ۲۱.

۲- اساتید ایشان مرحوم آقا سید ابوالقاسم دهکردی و آقا سید محمد باقر درچه ای و آقا شیخ محمد رضا نجفی و جمعی دیگر از بزرگان می باشند. وی ظهرها در مسجد سید امامت می فرموده و با همه سختی ها که در دوره رضا خانی به اهل علم و روحانیون وارد می شد تحمل نموده و ترک مسجد و محراب نفرموده و در شبهای ۱۹ ماه مبارک رمضان در مسجد سید مراسم احیا به پا می داشت. ر.ک: بیان المفآخر ۲: ۱۸۵-۱۸۴.

۹- حاج سید محمد علی بید آبادی

ابن حاج سید محمد باقر. عالم فاضل محقق، قبرش در بقعه مسجد سید. (۱)

۱۰- حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام

فرزند آقا میرزا هاشم بن حاج سید جعفر. امام مسجد سید، از محترمین علمای اصفهان، که بین الخواصّ و العوام محبوبیتی داشت، و در دوایر دولتی و نزد مردم مقبول القول بود، و پشت و پناه مردم، و کوشا در رفع حوائج آنان بود.

طبع شعری داشت (۲) و «عاصی» تخلص می نمود. دیوانی دارد که به طبع نرسیده.

در حدود سال ۱۳۰۰ متولد، و در ۲۱ ربیع الاول سال ۱۳۷۲ وفات یافته، در بقعه مسجد سید مدفون گردید.

مرحوم تیر در ماده تاریخ وفات او ضمن قطعه ای فرماید: (۳)

قائم اللیل یناجی بخضوع و خشوع *** و بکاء و رکوع و سجود و قیام

ص: ۳۷۹

۱- وی از شاگردان علامه صاحب جواهر، و مجاز از او بوده، و آثاری چون شرح شرایع و شرح لمعه از او بر جای مانده است.

ر.ک: بیان المفخر ۲: ۱۶۰-۱۵۹ و مکارم الآثار ۷: ۲۴۹۰-۲۴۸۷.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۲۲۸.

۳- معادن الافادات ۳: ۲۲.

يذكر الله و يستغفره بالاسحار *** في صلاه و دعاء و اذان بدوام

نَيْرٌ نَقَّصَ اثْنَيْنِ فَصَارَ التَّارِيخُ *** جعل القدس مكاناً لملاذ الاسلام

از اشعار اوست:

دهید مژده که بوی بهار می آید *** هزار شکر رفیقان، که یار می آید

به میکده خبری بر، صبا ز روی وفا *** بگو که آن صنم گل عذار می آید

۱۱- آقا سید مؤمن بید آبادی

فرزند حاج سید محمد باقر. عالم فاضل کامل، پس از حاج سید اسدالله اعلم و افقه اولاد سید بوده. (۱) وی بعد از فوت برادر، ریاست و عنوان کلی یافته، و در مسجد سید امامت داشته، و چون مادرش کنیز بوده، قدری سیاه چرده بوده است. در ۶ رمضان سال ۱۲۹۴ وفات یافته، در مقبره پدر مدفون گردید.

مرحوم حاج میرزا بهاء الدین عاملی در ماده تاریخ وفاتش ضمن قطعه ای گوید:

ماه صیام نزد رسول آمد از جهان *** آن سیدی که مؤمن آل رسول بود

ص: ۳۸۰

۱۲- میر محمد مهدی بید آبادی

فرزند ارشد حاج سید محمد باقر. عالم فاضل (۱) بوده، و در بقعه مدفون می باشد.

۱۳- سید مهدی بید آبادی

فرزند سید محمد علی بن سید محمد باقر حجه الاسلام.

عالم فاضل محقق، مؤلف کتابی است به نام «غرقاب» در رجال که در سال ۱۳۰۳ شروع به تألیف آن نموده و تا سال ۱۳۰۹ تألیف آن به طول انجامید. (۲)

نسخه ای از آن در کتابخانه مرحوم اقبال آشتیانی بوده است. تولد او در ۱۲۷۸ روی داده است. (۳)

ص: ۳۸۱

۱- رجال اصفهان: ۱۴۶.

۲- الذریعه ۲: ۱۵۳.

۳- به نوشته استاد روضاتی: مؤلف «غرقاب» در نجف به مجالس درس آیات عظام شیخ محمد حسن مامقانی، آخوند ملا محمد شریانی و شیخ عبدالله مازندرانی حاضر شده و استفاده کرده و در اصفهان نزد مرحوم میرزا محمد هاشم چهار سوقی و شیخ مرتضی ریزی درس خوانده است. مکارم الآثار ۷: ۲۴۸۹. صاحب عنوان در ۱۲ شوال ۱۳۲۶ وفات یافته و در بقعه تکیه سید ابو جعفر خادم الشریعه مدفون گردید.

بداق بیک

شاعر و ادیب متخلص به «نسیم» (۱) از ایل شاملو، جوان خوش طبع و صاحب کمال بوده و پس از وفات، در مزار بابا رکن الدین مدفون گردیده.

از اشعار اوست:

خموشی فیض ها دارد سخن پرداز می داند *** نخستین آن که ساکت هیچ گه ملزم نمی گردد

بدر جاجرمی

از شعرای معروف قرن هفتم است. شاگرد مجد همگر بوده، و در زمان خواجه بهاء الدین محمد جوینی و شمس الدین صاحب دیوان در اصفهان ساکن بوده (۲) و مدح آنان می نموده، و در ۶۸۶ در اصفهان وفات یافته. (۳)

قصیده عنوان الحکم ابوالفتح بستی را شعر به شعر ترجمه کرده و به طبع رسیده، از آنجاست:

زیاده المرء فی دنیاہ نقصان *** و ربحه غیر محض الخیر خسران

هر کمالی که ز دنیاست همه نقصان است *** سود کان محض نکویی نبود خسران است

ص: ۳۸۲

۱- تذکره نصر آبادی: ۴۳.

۲- خزانه عامره: ۱۴۸.

۳- فهرست کتب چاپی ۲: ۹۳.

سه شاعر در یک زمان

در قرن هفتم سه شاعر نامدار (غیر از شعرای اصفهان) در دستگاه صاحب دیوان می زیستند:

۱- امامی هروی، در سال ۶۷۶ در اصفهان (۱) وفات یافته.

۲- بدر جرجامی، شاگرد مجد همگر، و مداح خواجه شمس الدین صاحب دیوان، و مؤلف رساله ای منظوم (۲) در اختلاج اعضاء.

۳- مجد همگر شیرازی، مدّاح خواجه شمس الدین صاحب دیوان (۳) شاعر و خطاط، ملک الشعرای اتابکان بوده، و متوفی در ۱۷ صفر سال ۶۸۶ به سن نود سالگی، نسبش به انوشیروان می رسد.

فایده: در قرن ششم نیز مجیر بیلقانی از اهالی شیروان، در اصفهان حکومت یافته، و چون مردم این شهر را هجو گفت، شعرا نیز وی را هجو کردند، و سرانجام در سال ۵۷۷ (۴) و یا ۵۸۶ به دست (۵) مردم این شهر کشته شد.

بدیع الزمان تبریزی

فرزند علی رضا عباسی. پسر نیز مانند پدر در انواع کمال و هنر، سرآمد

ص: ۳۸۳

۱- مجمع الفصحاء ۸۸:۱.

۲- تذکره دولتشاه سمرقندی: ۱۴۳ و مجمع الفصحاء ۱۶۸:۱.

۳- دانشمندان و سخن سرایان فارس ۳۲۸:۴.

۴- مجمع الفصحاء ۵۱۱:۱.

۵- تاریخ ادبیات دکتر شفق: ۲۳۳.

عصر خود بوده و در فنون حکمت و فلسفه و نظم و نثر، استاد است. در شهر اصفهان وفات یافته، و در تخت فولاد مدفون گردید.

دو بیت ذیل، اول یکی از قصاید اوست:

بدین خرمی جهان، بدین تازگی بهار *** بدین روشنی شراب، بدین نیکویی بهار

یکی چون بهشت عدن، یکی چون هوا لطیف *** یکی چون گل گلاب، یکی چون شب بهار

در کتاب خط و خطاطان (۹۷) گوید: در آغاز شباب وفات یافته، و در خط شاگرد پدر خود بوده، و به عربی و ترکی متکلم بوده است.

پدرش: علی رضا عباسی تبریزی ملقب به «شاه نواز» از مفاخر عهد شاه عباس صفوی است. در انواع خطوط و نقاشی و تذهیب و طراحی استاد بی نظیر بوده. (۱) برخی از کتیبه های مساجد اصفهان که در عصر شاه عباس بنا شده است به خط اوست. سال وفاتش معلوم نیست.

مولی بدیع الزمان هرندی کوبایی

مؤلف شرح صحیفه سجادیّه موسوم به «ریاض العابدین» است. و آن شرحی است مانند ترجمه، به اسم شاه صفی صفوی تألیف شده است. (۲)

مؤلف از شاگردان شیخ بهائی، و شیخ الاسلام یزد بوده است. [متوفای ۱۰۴۹]

ص: ۳۸۴

۱- پیدایش خط و خطاطان: ۱۲۸.

۲- الذریعه ۱۱: ۳۲۹.

حاج میرزا بدیع درب امامی

فرزند سید مصطفی بن میر عبدالحمید بن میر سید محمد موسوی.

عالم جلیل، و فاضل ادیب مجتهد فقیه، از مشاهیر علما و مدرسین اصفهان.

به مناسبت سکونت در محله درب امام بدین لقب مشهور گردید. پدرانیش عموماً از فضلا و دانشمندان اصفهان بوده و قبر آنها (پدر و جدش) در صحن درب امام می باشد. (۱)

مرحوم حاج میرزا بدیع که [به گفته آخوند گزی:] واقعاً بدیع الزمان بوده در مدرسه نیم آورد، تدریس و در مسجد جنب بازارچه وزیر، امامت می نمود، و عمری، به زهد و تقوا و فقر و استغنا گذرانید، و علاوه بر کمالات مذکوره، در حسن خط و ادب و شعر نیز شهرت داشته.

در نزد حاج ملا حسین علی تویسرکانی، و میر سید محمد شهبهانی، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و حاج شیخ محمد باقر نجفی درس خوانده (۲) و از هر سه نفر اجازه داشته است.

کتب زیر از اوست:

۱- حاشیه بر ریاض المسائل ۲- حاشیه بر قوانین ۳- دیوان اشعار ۴۰ رساله در حجیت استصحاب به اخبار ۵- رساله در خراج و مقاسمه؛ و غیره.

مشارالیه در عصر روز جمعه ۲۱ شعبان سال ۱۳۱۸ به سن شصت و هفت

ص: ۳۸۵

۱- زندگانی آیه الله چهارسوی: ۱۷۲.

۲- رجال اصفهان: ۳۰.

سالگی وفات یافته، در تکیه میر سید محمد شهشهرانی در بقعه مدفون گردید.

مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیر (۱) در تاریخ وفاتش گوید:

فیا نیر اکتب لتاریخ فوته *** بفردوس خلد رواح البدیع

و مرحوم سید عبدالوهاب مستشار دفتر، در تاریخ وفاتش گوید:

«بدیع هم به مکان رفیع جای گرفت»

از اشعار اوست:

جام و جانان، شمع و من جمعیم در یک انجمن *** جام خندان است و جانان، شمع گریان است و من

میرزا فتح الله درب امامی

فرزندش: مرحوم حاج میرزا فتح الله عالم زاهد، از علمای اخیار، و فضلالی ابرار، در چهارشنبه ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۰۱ متولد، و در صبح شنبه ۱۱ رجب سال ۱۳۷۷ وفات یافته، و در بقعه تکیه شهشهرانی مدفون شد.

در نزد پدر خود، و مرحوم جهانگیر خان، و میر محمد تقی مدرس، و آخوند کاشی، و حاج ملا جواد آدینه ای، و آخوند گزی، و آقا سید محمد باقر درجه ای، و آقا میرزا احمد مدرس در فقه و اصول و حکمت و ادبیات تحصیل نموده، و از مرحوم فشارکی اجازه روایت داشت.

ص: ۳۸۶

برکیارق

فرزند ملکشاه، مادرش زبیده خاتون، دختر یاقوتی بن چغر بیگ. در ۴۷۴ متولد شده، و چون پدرش ملکشاه در ۴۸۶ در بغداد وفات یافت به سلطنت نشست، و تمام مدت پادشاهی او به جنگ با برادران و دیگران گذشت، و سرانجام در ۴۹۸ در بروجرد وفات یافته، جناز او را در اصفهان در مقبره پدر مدفون ساختند.

حلیه او خوب، چهره (۱) به غایت معتدل، و محاسن به هم پیوسته، و ابرو گشاده.

وزرای او: عزّ الملک، و مؤید الملک، و فخر الملک. (پسران خواجه نظام الملک) و عزّ الملک عبدالجلیل دهستانی، و مستوفی مجدالملک قمی؛ حجاب او: امیر حاجب قماج، و امیر حاجب طغاک، و امیر حاجب عبدالملک.

سجع مهر او: «احمد الله علی المنعم» بوده است.

بکائی

مرحوم شیخ غلامعلی فرزند مقصود علی بن نظر علی بن حسین علی. فاضل ادیب شاعر، (۲) در ۱۲۸۰ متولد، و در شب ۳ رمضان المبارک ۱۳۶۷ وفات یافته، در تخت فولاد نزدیک فاضلان (۳) مدفون گردید.

مردی فاضل و ادیب و وارسته بوده، خط نسخ و شکسته و نستعلیق را

ص: ۳۸۷

۱- سلجوقنامه: ۲۹.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۹۰.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۶.

خوب می نوشت. در شعر «بکائی» تخلص می نمود. از اشعار اوست:

در روز جزا ز قدرت لم یزلی *** بر اهل قبور چون رسد صوت جلی

خواهند چو از قبور خود برخیزند *** گویند علی غلامان علی

* شیخ بهاء الدین استیری، از علمای اواخر صفویّه و ساکن مشهد مقدس بوده، جهت شکایت از مأمورین دولتی و جلوگیری از فاغنه به اصفهان آمده، و کسی به شکایت او ترتیب اثر نداده، در مراجعت از اصفهان شهید گردیده است. (۱)

شیخ بهاء الدین کاشی

از شاگردان علامه ملا محمد باقر مجلسی و راوی از ایشان است. (۲) در ۱۱۳۷ به دست افاغنه شهید گردیده.

وی را تألیفاتی است: ۱- شرح بر صحیفه کامله سجادیه ۲- شرح بر نهج البلاغه؛ و غیره. (۳)

قبرش در چملان (سنبلستان) واقع بود و بعداً که آنجا را تسطیح کردند از بین رفت. نگارنده به زیارت او موفق شده بود.

ص: ۳۸۸

۱- رجال اصفهان: ۱۴۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۸۶.

۳- مأخذ این شرح حال نوشته صاحب الرحله است و منبع دیگری که به شاگردی وی نزد علامه مجلسی و آثار او اشاره کند یافت نشد.

بهاء الدین محمد بن علی محمد نظام الدوله بن عبدالله امین الدوله بن حاج محمد حسین خان صدر اصفهانی.

عبدالله خان امین الدوله از جهت خدماتی که به علماء و مسلمین نموده، و ترویجاتی که از او شده، وی را علی بن یقین ثانی لقب داده اند. (۱)

از آثارش: ۱- ترمیم قناتی در نجف ۲- اتمام سور نجف که پدرش شروع کرده بود ۳- ساختن دو حمام بزرگ در نجف اشرف ۴- ایجاد چندین باب دکان، وقف بر حمام ۵- ایجاد کاروانسرای بزرگ، وقف بر مدرسه صدر، جهت اطعام شبهای جمعه و روشنایی و آب سقاخانه. (۲)

در پنجشنبه ۲۵ شعبان ۱۲۶۳ در نجف وفات یافته، و پنج پسر از خود باقی گذارد:

۱- اسد خان ۲- حبیب الله خان ۳- علی محمد خان نظام الدوله ۴- محمد خان ۵- نصرالله خان.

ماده تاریخ وفات امین الدوله این است: «جَنَاتِ عَدْنِ اَزْلَفْتِ لِلَامِیْنِ»

شرح خدمات سیاسی و اجتماعی او در کتب تاریخ مضبوط است، طالبین مراجعه نمایند.

ص: ۳۸۹

۱- ماضی النجف و حاضرها ۲: ۴۸۵.

۲- فوائد البهائیه: ۳۲.

فاضل و صالح و سخی و بخشنده بوده، و مجموعه کمالات صوری و معنوی؛ به عربی و فارسی شعر می سروده، و به نظم و نثر رسائلی نگاشته، در حدود سال ۱۳۱۰ در طهران وفات یافته، در حضرت عبدالعظیم مدفون شد. (۱)

(میرزا علی محمد خان نظام الدوله)

اشاره

در ۱۲۲۲ در ایران متولد شد، و در اصفهان و طهران تحصیل علوم نموده، در سال ۱۲۴۷ به اتفاق پدر به نجف اشرف مهاجرت نموده، و به تکمیل علوم و تهذیب نفس و تألیف و تصنیف پرداخته، در فقه و اصول و حدیث و رجال (۲) و علوم ادبی و ریاضیات مهارت داشته، قریب ۱۸ مجلد کتاب تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- البرهان ۲- تقریرات ۳- دیوان شعر، به عربی و فارسی ۴- رساله در اصول فقه ۵- رساله در شبهه محصوره و آب مضاف، به طبع رسیده ۶- رساله در امامت ۷- سلافه الوزراء، در معنی ولایت به طریق اهل تصوّف و عرفان، به نظم و نثر، مطبوع ضمن فوائد البهائیه ۸- شهاب الثاقب، در ردّ صواعق ابن حجر ۹- کشف الابهام، در فقه. ۱۰ و ۱۱- دو کتاب در رجال ۱۲- کتابی در نحو و صرف ۱۳- کتابی در ترجمه ۱۹ نفر از بزرگان اهل سنت، و رد بر آنها از کتب اهل سنت

ص: ۳۹۰

۱- در ماضی النجف و حاضرها (۳: ۴۸۲) گوید: احد رجال العصر و نوابغ الدهر علماً و فضلاً و تقوی و صلاحاً... بل من احد حسنات الدهر التي عقم عن انتاج مثلها.

۲- ماضی النجف و حاضرها ۳: ۴۹۰.

۱۴- معارج القدس، در حکمت و کلام و توحید و عدل ۱۵- نور الابصار؛ و غیره.

مشارالیه نزد صاحب جواهر، و ملا- مقصود علی غروی، و میرزا حسن بن ملا- علی نوری و جمعی دیگر از بزرگان تحصیل علوم و دانش نموده، و از حاج ملا احمد نراقی اجازه روایت و اجتهاد داشته است.

(تاریخ اجازه مربوط به زمانی است که حاکم کاشان بوده است)

سرانجام در ۸ ذی حجه سال ۱۲۷۶ در نجف وفات یافته، در مدرسه صدر مدفون گردید. (۱)

و شش فرزند پسر داشته:

۱- حاج اسد خان نظام العلماء

(۲)

فاضل صالح، در ۱۳۲۴ در نجف وفات یافته، در مدرسه صدر مدفون شده.

تاریخ وفاتش را سید محمد نجف آبادی، شاعر و ادیب چینی گفته است:

اسد ثاو بأعتاب حمی *** اسد الله و خیر الاوصیاء

فبأعتاب علیّ ارّخوا *** فاز و الله نظام العلماء

پس از مرگ، شش پسر داشته که از آن جمله است:

اول: احمد خان، متوفی در ۲۰ شعبان ۱۳۶۳.

دوم: حمید خان، در ۲۶ ذی حجه ۱۳۶۳ وفات یافته، در صحن کربلا مدفون گردید از مردان سیاسی.

ص: ۳۹۱

۱- فوائد البهائیه: ۸۳.

۲- ماضی النجف و حاضرها ۳: ۴۸۲.

۲- حاج امین آقا نظام الدوله

در ۱۲۶۹ متولد، و در ۱۳۳۰ وفات یافته، در اطاق صحن مطهر مدفون گردید. در زمره علما و فضلا معدود بوده است.

۳- حاج علی آقا نظام الدوله

مادرش دختر فتحعلی شاه قاجار بوده، در نجف وفات یافته، در مقبره خانوادگی خود مدفون شد. در کتاب الذریعه (۹۰:۱۱) وفاتش را حدود ۱۳۱۹ می نویسد.

۴- مرتضی قلی خان نظام الدوله

فاضل و ادیب، در نزد علما و فضلا تحصیل نموده، تألیفاتی دارد، از آن جمله است: ۱- اشعه القدسیه، فارسی، ۲- تتمه طراز اللغه تألیف علی خان مدنی که به دستور میرزا سلیمان خان نایب الحکومه اصفهان تألیف نموده ۳- جمرات ۴- دیوان اشعار عربی و فارسی ۵- مکاتبات او با اعیان زمان خود ۶- نامه ای در جواب اعتراضات آخوندزاده و غیره. (۱)

وفاتش در ۱۵ ذی قعده سال ۱۳۰۶ در طهران اتفاق افتاده، و در حضرت عبدالعظیم مدفون گردید.

ص: ۳۹۲

۱- ماضی النجف و حاضرها ۳: ۴۹۹.

۵- حاج نجف علی میرزا

توضیحی در دست نیست (ویراستار)

۶- شیخ بهاء الدین محمد صاحب عنوان.

بهاء الدین محمد ملقب به صدر الشریعه، عالم و فاضل، ادیب و شاعر، از رؤسای ملت و دین. در اصفهان خدمت حاج سید اسدالله بید آبادی و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی، (۱) و در طهران خدمت محمد صادق سنگلجی، سپس مدتی در خراسان در خدمت علمای آن سامان تحصیل نموده، و از عده ای از مجتهدین اجازه یافته، در اواخر عمر در طهران ساکن شده، در حدود سال ۱۳۱۶ در طهران وفات یافته، جنازه حمل به نجف شده، در مدرسه صدر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- دیوان اشعار فارسی و عربی ۲- فوائد البهائیه، (۲) مطبوع؛ و غیره.

حاج میرزا بهاء الدین نوری

فرزند حاج میرزا جواد بن حاج ملا محمد علی نوری اصفهانی.

ملا محمد علی نوری

حاج ملا محمد علی، عالم فاضل، حکیم عارف فقیه، در قصبه نور مازندران متولد شده، و در اصفهان تحصیل علوم فقه و اصول و حکمت

ص: ۳۹۳

۱- ماضی النجف و حاضرها ۳: ۴۹۶.

۲- در متن به اشتباه فوائد البهیه آمده بود که تصحیح شد.

نموده، جهت تصفیه نفس به هندوستان (۱) مسافرت نموده و ریاضت‌ها کشیده، و پس از مراجعت در اصفهان ساکن شده، (۲) و عزلت و انزوا اختیار نموده و کمتر با مردم معاشرت و مراوده می‌نموده است.

در ۲۲ ذی‌قعدة الحرام سال ۱۲۵۳ وفات یافته، در صحن تکیه بابا رکن‌الدین مدفون گردید. (۳)

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر شرح لمعه ۲- حواشی بر مثنوی؛ و غیره. (۴)

(حاج میرزا جواد نوری)

عالم فاضل محقق، و عارف زاهد کامل، از شاگردان آقا میر محمد شهشهانی، و خود داماد حاجی کلباسی (۵) بوده، در شب بیستم شوال سال ۱۳۲۳ به سن قریب به یکصد سال وفات یافته، در داخل بقعه تکیه بابا رکن‌الدین در ایوان قرینه قبر بابا مدفون گردید. (۶)

ص: ۳۹۴

۱- رجال اصفهان: ۶۶.

۲- وی از شاگردان سید محمد مجاهد بوده و به امر او کتاب نخبه الاصول را نگاشته است. از دیگر آثار او حواشی بر شوارق و شرح لمعه و مطول است. میرزا سلیمان تنکابنی از شاگردان درس شرح لمعه او بوده است. ر.ک: قصص العلماء: ۷۱. در طرائق (۳: ۲۲۳) وی را از مریدان حسین علی شاه اصفهانی شمرده است.

۳- صاحب‌عنوان غیر از عالم عارف ربانی میرزا محمد علی نوری مدفون در جوار آقا محمد بیدآبادی است.

۴- ریحانه الادب ۶: ۲۶۰.

۵- ریحانه الادب ۶: ۲۶۰ و رجال اصفهان: ۶۵.

۶- به نوشته علامه خیابانی: وی از اکابر و فحول، جامع معقول و منقول، ریاست مذهبی اصفهان در عصر خود بدو منتهی، بسیار محترم و مرجع فیصله مهمات مردم. کراماتی بدو منسوب است. ر.ک: ریحانه الادب ۶: ۲۶۰. در کتاب خاندان کلباسی نوشته مرحوم شیخ محمد کلباسی حائری آمده: مرحوم حاج میرزا عبدالجواد از علمای اصفهان و در اواخر عمرش به واسطه کبر سن، شیخ‌العلمای اصفهان بوده است. او در نزد برادر عیالش آقا محمد مهدی کلباسی، و حاج ملا محمد جعفر آواده ای، و آقا میر سید محمد شهشهانی، و آقا شیخ محمد باقر نجفی تلمذ نموده. ر.ک: خاندان کلباسی: ۱۴۴.

کتب و رسائلی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- رساله در فقه استدلالی ۲- رساله در نمازهای مستحبی ۳- رساله علمیّه ۴- رساله در نماز شب، مطبوع ۵- رساله در صلاه ۶- رساله در نکاح ۷- رساله در تجارت ۹- کتابی در اصول؛ و غیره.

(حاج میرزا بهاء الدین نوری)

معروف به فاضل نوری، عالم فاضل، جامع معقول و منقول، ادیب و شاعر. (۱) در نزد علمای اصفهان تحصیل نموده و پس از فراغت، به تدریس و اقامه جماعت و فصل خصوصات پرداخته، سرانجام در شب

ص: ۳۹۵

۱- به نوشته علامه خیابانی: وی از اکابر علمای جامع معقول و منقول، در اخلاق فاضله طاق ... تمامی اوقات شریفه او در تصفیه باطن و تهذیب اخلاق مصروف می شد، و مسلک سیر و سلوک را سالک، و در فنون شعری نیز ماهر بود. ر.ک: ریحانه الادب ۶: ۲۵۹. به نوشته استاد همایی: وی مدت ۱۴ سال در اصفهان نزد آخوند ملا محمد کاشانی و اساتید دیگر، و مدت ۴ سال در عتبات عالیات تحصیل کرده و سرمایه علمی و ادبی اندوخته بود. ر.ک: تاریخ اصفهان: ۶۷.

۵ شنبه ۲۰ جمادی الاولی سال ۱۳۴۳ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید. (۱)

در شعر «فاضل» تخلص می نماید. دیوانش به طبع نرسیده است.

از اشعار اوست:

دلبر فرخ رخ شیرین لقا*** تا به من غمزده شد آشنا

برد ز من دین و دل و عقل و هوش*** صبر و سکون نیز نماندی به جا

یار جفا پیشه، وفا پیشه کن*** گر چه محال است ز خوبان وفا

میرزا محمد تقی نوری

دیگر از معروفین این خاندان، مرحوم میرزا محمد تقی فرزند میرزا محمد علی است. عالم و فاضل بوده، و در فن تعبیر خواب، ابن سیرین زمان خود بوده، از تعبیرات او حکایتها نقل می کنند. (۲)

در سال ۱۳۲۹ وفات یافته، در پشت بقعه تکیه بابا رکن الدین مدفون گردید.

معروف است که مردی قبل از کشته شدن ناصر الدین شاه او را در خواب،

ص: ۳۹۶

۱- رجال اصفهان: ۶۵ و ریحانه الادب ۶: ۲۵۹.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۶ و مقالات الحنفاء ۱۸۲.

به لباس اهل علم دید، تعبیر خواب خود را از مرحوم نوری خواست. فرمود: ناصر الدین شاه کشته می شود. پس از وقوع قضیه، دلیل تعبیر را از او پرسیدند، حدیث «فمن خرج عن زیة فدمه هدر» را فرموده بود.

بهرام بن فیروز اصفهانی

مؤلف شارستان فارسی، در بیان مراتب دانش، و عقاید و آداب ایرانیان باستانی. مؤلف از شیراز به تته رفته، و از شاگردان جمال الدین محمود تبریزی و آذر کیوان است. (۱) در ۱۳۰۴ در لاهور فوت شده است.

تذکر: آذر پژوه اصفهانی، مترجم (۲) و توضیح دهنده گفتار ابراهیم زردشت پیغمبر ایران، از فضلالی اصفهان، ساکن هندوستان می باشد.

بهزاد

نقاش زبردست و معروف اصفهانی. مدتی در دربار پادشاهان هند می زیسته. از آثارش مجلدی است در کتابخانه سلطنتی که آن را مرقع گلشن گویند، شامل ۱۷۶ صفحه به صورت های گوناگون از حیوانات هند، و در صفحه هفتم آن به قلم و مهر و امضای جهانگیر پادشاه پسر اکبر شاه هندی در سال ۱۰۱۷ نوشته شده است: استاد بهزاد، این مرقع را به فرموده من ساخته است. (۳)

ص: ۳۹۷

۱- فهرست رضویه ۳۲۱:۴.

۲- فهرست رضویه ۲۷۴:۴.

۳- کتابخانه های ایران: ۶۵.

میرزا علی رضا معروف به آقا جان. از اهالی لنجان، شاعر و ادیب و خطاط و خوشنویس، خط نسخ را در کمال استادی می نوشته. (۱) دیوان اشعارش به طبع رسیده است.

در مآثر و الآثار (۲۹۱ و ۲۷۷) درباره او گوید: از خطاطین مشهور قلم نسخ است، و استاد اجل خطاطین اصفهان. در جمادی الاولی سال ۱۳۰۴ به سنّ نود سالگی وفات یافته است.

از اشعار اوست:

سیرم از مردم دنیا طلب دون که به جهد*** لقمه از گرسنه گیرند و خوراندند به سیر
شیر مردان بر روبه صفتان می بینم*** ایستاده به ادب دست بکش سر در زیر

پیر

لفظ پیر در لغت به معانی: کسی که دارای سنّ زیاد باشد؛ از کار افتاده، رهبر؛ رهنما؛ مرشد، آمده است.

در کتاب برهان قاطع گوید: پیره بر وزن خیره، خلیفه و جانشین و مشایخ و ارباب طریقت خانقاه باشند، بنابراین، لفظ پیره با های غسیر ملفوظ که بعداً محذوف شده به معنی مرشد طریقت و مشایخ صوفیه می باشد، و در قرن

ص: ۳۹۸

هفتم و هشتم این لقب بیشتر رواج داشته، و جمعی از عرفای اصفهان بدین شهرت معروفند.

در کتاب مقامات العارفين (۵۲۵) طبقات پیران را سه دسته نموده، بدین ترتیب: ۱- پیر صحبت ۲- پیر دلالت ۳- پیر خدمت.

دو دسته اول از اهل علم، و دسته سوم می توانند از غیر از اهل علم باشند.

و در کتاب مقالات الحنفاء (۱۷۸) پیران را بر چهار دسته بدین گونه تقسیم می کنند: ۱- پیر خدمت ۲- پیر صحبت ۳- پیر دلیل ۴- پیر ارشاد.

و در مقامات العرفاء (۲۳۱) پیران را بدین گونه تقسیم می کند:

۱- پیر خرابات ۲- پیر مغان ۳- پیر طریقت ۴- پیر دلیل.

و در همان کتاب گوید: مراد از پیر در عبارات صوفیه، حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) است، و کلمات علی و پیر در حروف ابجد مساویند بدین گونه:

$$\text{علی} = \text{عین} + \text{لام} + \text{یا} + ۱۳۰ + ۷۱ + ۱۱ = ۲۱۲$$

$$\text{پیر} = \text{پ} + \text{ی} + \text{ر}$$

پیربکران

در شش فرسنگی شهر اصفهان در دهکده ای که به نام پیربکران معروف است قبری است منسوب به محمد بن بکران که در سال ۷۰۳ وفات یافته، و از اقطاب و مشایخ صوفیه، عالم و فاضل بوده، و در همین محل، خانقاه داشته، و تدریس علوم ظهر و باطن می نموده، و پس از فوتش یکی از مریدان او جهت

ص: ۳۹۹

وی صحن و گنبد و ایوانی بنا نهاده که از حیث کاشی کاری و گچ بری ممتاز است.

شرح حال عارف مزبور مانند بسیاری دیگر از عرفا مجهول است.

در پای یکی از ستون ها تخته سنگی است (۱) که بر روی آن جای سم اسبی دیده می شود که عوام آن را جای پل دلدل گویند، و عده ای آن را جای پای اسب الیاس گویند و معتقدند که حضرت الیاس پیغمبر از این محل به آسمان عروج نموده است.

از امتیازات این بقعه و بارگاه آن است که چون در ادوار مختلف در آن تعمیر و بنایی شده است، در آن هم، نام خلفای اربعه دیده می شود، و هم نام و اسامی معصومین چهارده گانه (علیهم السلام).

این مقبره در مجاوزت قبرستان قدیمی یهودیان اصفهان و یکی از مقابر مقدسه آنان به نام استر خاتون قرار دارد.

نام عده ای دیگر از پیران:

۱- پیر پاره دور، در محله جویباره.

۲- پیر پرنده، در حدود کوچه نمکی، در یکی از خانه ها، قبرش هنوز باقی است.

۳- پیر جمالی، در اردستان (برای اطلاع از احوالات او و دیگر پیران اردستان به کتاب آتشکده اردستان رجوع شود).

۴- پیر حاجات، در مزرعه اله آباد نزدیک قریه دیزیچه و نکو آباد لنجان.

ص: ۴۰۰

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۲۵۳.

۵- پیر سلیمان، از معاصرین نصر آبادی، و از شاگردان آخوند نصیرا بوده است. (۱)

۶- پیر عنایت، در قریه دستگرد خیابار.

۷- پیر مرتضی علی، در اردستان.

۹- پیر محمود (سلطان محمود) در راوشن، بین نائین و اصفهان؛ و غیره.

تأثیر

میرزا محسن، از تبریزیان ساکن عباس آباد اصفهان است که نسب او از طرف مادر به محمد حسین چلبی، و از طرف پدر به ابوالخان زرگر می رسد. (۲)

وی ادیب کامل، و شاعر فاضل، دارای آداب حمیده، و اخلاق پسندیده، و در علم سیاق، و انتظام مهمّ دیوانی، و حسن معاشرت با انام، بی قرینه. (۳) ماده تاریخ های زیادی جهت معاصرین خود گفته. (۴)

منظومه های زیر از اوست:

۱- مثنوی ثمره الحجاب ۲- مثنوی جهان نما ۳- مثنوی حسن اتفاق ۴- مثنوی دعوه العاشقین ۵- مثنوی گلزار سعادت ۶- مثنوی منهاج المعراج

ص: ۴۰۱

۱- تذکره نصر آبادی: ۵۳۸.

۲- ولادت این شاعر توانا در ۱۰۶۰ ق و وفاتش در ۱۱۲۹ ق واقع گردیده.

۳- تذکره حزین: ۷۲.

۴- دانشمندان آذربایجان: ۷۷ و مجله ارمنان شماره ۳ سال ۱۲.

۷- مثنوی میمنت نامه ۸- دیوان اشعار، مشتمل بر قصاید و غزلیات و مقطعات و رباعیات و غیره.

ملا تاجا

تاج الدین حسن بن محمد لنجانی. عالم جلیل زاهد (پدر فاضل هندی) معروف به مولا تاجا، در ۱۰۹۸ یا ۱۰۸۵ وفات یافته، (۱) قبرش در مقبره جنب مسجد بازار غاز. (۲)

وی مؤلف کتاب: * بحر مؤاج، در تفسیر قرآن (۳) ۱- تزویج النبی زینب و رقیه من عثمان ۲- شرح شافیه ۳- شرح کافیه ۴- شرح صحیفه سجاده می باشد. (۴)

در ریحانه الادب (۳۸۱:۵) نقل از مستدرک الوسائل گوید: تاج ارباب العمامه، فوتش در ۱۰۸۵ روی داده، ظاهراً وی تاج الدین حسن مذکور در شرح حال ملا محمد تقی مجلسی می باشد.

ص: ۴۰۲

۱- در وقایع السنین و الاعوام در ضمن وقایع سال ۱۰۹۸ آمده: فوت ملا تاجا پدر ملا بهاء الدین مشهور به فاضل هندی در ۷ رجب هذه السنه. ... مرد طالب علمی بود، مشغول به مباحثه و مطالعه و تصحیح کتب حدیث.

۲- رجال اصفهان: ۵۶.

۳- این کتاب از تألیفات شهاب الدین احمد دولت آبادی معروف به فاضل هندی از علمای اهل سنت است و انتساب آن به فاضل هندی شیعه یا پدر بزرگوارش اشتباه است.

۴- انتساب هیچ یک از کتب فوق به صاحب عنوان ثابت نیست.

فرزندش فاضل هندی از او روایت احادیث می کند، (۱) و خود از مجازین از مولی حسن علی بن مولی عبدالله تستری می باشد.

تاراج

محمد حسین. شاعر ادیب متخلص به «تاراج». شغل او مقوا سازی بوده، و دیوانش قریب ده هزار بیت می باشد. (۲)

رباعی ذیل از اوست:

در صومعه شیخ، قصه تازه کند *** در دیر کشیش، ذکر و آوازه کند

آسوده کسی که بر حدیث هر دو *** یک گوش چو در، یکی چو دروازه کند

وفاتش در سال ۲۸۸، روی داده، و مرحوم عباسعلی خرم لبنانی در ماده تاریخ او گوید:

کلک خرم پی تاریخ وفاتش بنوشت *** روح تاراج بود شاد الی صبح جزا

مولی محمد تقی اصفهانی

معروف به ملا تقیا. از علمای قرن دوازدهم هجری (۳) در اصفهان، و از

ص: ۴۰۳

۱- الذریعه ۱: ۲۲۲.

۲- کشکول جمالی: ۵۵ و تذکره شعرای اصفهان، خطی.

۳- الذریعه ۱: ۲۲۲.

مجازین از فاضل هندی و ملا حسین بن ملا حسن جیلانی است. تاریخ اجازہ فاضل ۱۱۱۸ می باشد. (۱)

مولی محمد تقی گزی

فاضل زاهد، (۲) از مقدسین و پیشوایان دینی مردم برخوردار بوده، و ظاهراً خدمت حاجی کلباسی و سید حجه الاسلام تلمذ نموده، و نزد آنان مقبول القول و معتمد علیه، و به زهد و تقوی معروف بوده. قبرش در بقعه تکیه قبرستان گز می باشد.

مشارالیه پدر مرحوم ابوالفقراء، و جد مادری مرحوم ملا عبدالکریم گزی است.

میر محمد تقی مدرس

فرزند علامه میر سید حسن مدرس میر محمد صادقی.

عالم فاضل جلیل القدر عظیم المنزله، در ۱۳ صفر سال ۱۲۷۳ متولد، (۳) در شب ۲ شنبه ۷ ربیع الثانی سال ۱۳۳۳ وفات یافته، در بقعه پدر خویش جنب مسجد رحیم خان مدفون گردیده.

عمده تحصیلات او در اصفهان نزد آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی

ص: ۴۰۴

۱- از مدفونین در تکیه صاحب روضات: فاضل کامل، عالم ربانی، مولانا محمد تقی ابن مولانا محمد حسین جیلانی است که در روز سه شنبه ۱۷ جمادی الاولی سال ۱۱۲۵ وفات نموده، و محتمل است که صاحب عنوان باشد.

۲- رجال اصفهان: ۱۶۷.

۳- رجال اصفهان: ۱۵۵.

بوده، سپس مدت ده سال در اعتاب مقدسه محضر علمای آن سامان کسب فیوضات نموده، و در آنجا خدمت میرزا محمد حسن شیرازی و جمعی دیگر درس خوانده، تا به مقامات عالیه اجتهاد نایل شده است.

در ۱۳۰۵ به امر استاد به اصفهان مراجعت نموده، حوزه درس تشکیل داده، (۱) و عده ای نیز از مجلس درس او مستفید می شدند.

مجموعه ای از چندین رساله از رسائل تألیفی او به نام «الرسائل التقویّه فی المسائل الفقهیّه» به طبع رسیده، و آنها عبارت است از: ۱- رساله در بیان وجه ممیز بین حق و حکم ۲- رساله در صلاه مسافر ۳- رساله در منجزات مریض ۴- رساله در قاعده من ملک شیئاً ۵- رساله در ماهیت اجاره.

میر سید حسن مدرس

فرزندش: مرحوم آقا میر سید حسن، عالم و فاضل، از شاگردان پدر خود، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آقا سید مهدی درچه ای، و آخوند کاشی بوده، و در مسجد رحیم خان امامت می فرمود، و به زهد و تقوا و ترک دنیا و اعتراض از مردم معروف بود.

پس از وفات [در شب جمعه ۵ جمادی الثانی ۱۳۷۲]، در بقعه مسجد رحیم خان مدفون گردید.

میرزا محمد باقر مدرس

فرزند دیگر ایشان: مرحوم آقا میرزا محمد باقر، عالم فاضل، از ائمه

ص: ۴۰۵

جماعت در محله پاقلعه بود. در ظهر روز ۴ شنبه ۳۰ رجب سال ۱۳۸۸ مقارن طبع کتاب به سن متجاوز از هفتاد وفات یافته، در مقبره جد بزرگوار خویش، جنب مسجد رحیم خان مدفون گردید.

حاج شیخ محمد تقی قمیشه ای

فرزند میرزا محمد حسین. عالم جلیل، از شاگردان آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده، (۱) و پس از تکمیل تحصیلات به موطن خود معاودت نموده، و به درس و مباحثه و اقامه جماعت و ارشاد مردم پرداخته، و پس از فوت برادرش آقا میرزا محمد مهدی قمیشه ای ریاستی یافته، سرانجام در قمیشه وفات یافته، و هم در آنجا مدفون گردید.

وی را تألیفاتی است از جمله: الاصول العلمیه در براءت و احتیاط و استصحاب. (۲)

ملا محمد تقی هروی

فرزند حسین علی بن رضا ابن اسماعیل حائری اصفهانی.

عالم فاضل محقق کثیر التألیف و التصنیف، در رمضان المبارک سال ۱۲۱۷ در شهر هرات متولد شده، و مقدمات علوم را در آنجا آموخته، در ۱۲۳۵ به اصفهان مهاجرت نموده و نزد شیخ محمد تقی رازی، و حاج محمد ابراهیم کلباسی، و سید محمد باقر حجه الاسلام بید آبادی تحصیلات خود را

ص: ۴۰۶

۱- نقباء البشر: ۲۵۲.

۲- الذریعه ۲: ۲۰۰.

تکمیل نموده، (۱) و در نجف به درس شیخ محمد حسین صاحب فصول، و شیخ محمد حسن صاحب جواهر، و در کربلا به درس حاج سید کاظم رشتی، و میرزا علی نقی طباطبائی حاضر شده، سپس به اصفهان مراجعت نموده، و ریاست کلی و مرجعیت تام یافته، (۲) و در اواخر عمر به مناسباتی از اصفهان به کربلا مهاجرت فرموده، و در آن ارض اقدس مجاور گردیده، و در ۱۷ ربیع الاول سال ۱۲۹۹ وفات یافته، در مقبره صاحب ضوابط در صحن کوچک حسینی مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

- ۱- الاربعین، در اخبار اصول دین ۲- توضیح الحساب ۳- تلخیص تحفه الابرار استادش سید شفتی ۴- تنبیه الغافلین، رد بر باب (۳) ۵- التعداد و التراجیح ۶- تعلقه بر حواشی شیروانی بر معالم ۷- الحدیقه النجفیه، حاشیه بر شرح لمعه ۸- حجیت مظنه مطلق ۹- حاشیه بر خلاصه الحساب شیخ بهائی ۱۰- حاشیه بر قوانین ۱۱- خلاصه البیان، در تفسیر مشکلات قرآن ۱۲- الدرر المنثوره ۱۳- رساله در بطلان طلاق به عوض ۱۴- رساله در

ص: ۴۰۷

۱- الکرام البرره: ۲۱۲ و مواضع المختلفه الذریعه.

۲- در مکارم الآثار آمده: مرحوم آقای شریعت اصفهانی که او را درک بلکه استفاده هم از او نموده بوده می فرمود: وی بزرگواری با حسن سیرت و صفای سریرت و نقاوت طویت و خلوص نیت بوده و در نزد خواص و عوام و جاهتی تمام داشته. مکارم الآثار ۳: ۶۲۶.

۳- صاحب الذریعه می فرماید: حدّثنی تلمیذہ فی اصفهان شیخنا الشریعه الاصفهانی: انه إنما کتبه دفعاً للتمهه التي الصقت به من بعض معاصریه و معارضیه. الذریعه ۱۰: ۱۸۸.

عدالت ۱۵- رساله در عرق جنب از حرام ۱۶- رساله فی العصیر بأنواعها ۱۷- رساله در زوال، و آن شرح بر مبحث زوال روضه البهیة است ۱۸- السبع المثانی، در احوال معصومین چهارده گانه ۱۹- سؤال و جواب، در مسائل روزه و زکات، به عربی و فارسی ۲۰- شرح خطبه همّام ۲۱- شرح دعای ابوحمزه * شرح روضه البهیة ۲۲- طریق النجاه ۲۳- عیون الاحکام ۲۴- کاشف الاستار [در شرح تلخیص تحفه الابرار] ۲۵- لوامع الفصول [= شرح مبادی الوصول] ۲۶- لطائف الفوائد ۲۷- س مقاصد العلیّه ۲۸- مبادی الاصول ۲۹- مشارع ۳۰- مناسک حج ۳۱- المطلق و المقید ۳۲- ملخص تفسیر آیه الکرسی [سید کاظم رشتی] ۳۳- الموت و البرزخ ۳۴- المناقب الحسیّیه ۳۵- مجالس المواعظ ۳۶- نتایج الافکار، در اصول فقه ۳۷- نهاییه الامال، معروفترین تألیف او ۳۸- دو کتاب در رد باب و بابیه. (۱)

نقل شده است که در اصفهان متهم به باییت و میل به طریقه ایشان داشته، و به همین دلیل سه جلد کتاب در رد آنها نوشته، و بالاخره مجبور به مهاجرت از این شهر گردیده است.

ص: ۴۰۸

۱- در مکارم الآثار اسامی ۴۹ عنوان از آثار وی ذکر شده. از این آثار کتاب المیراث که تقریر درس صاحب جواهر است منتشر شده است. برخی از شاگردان و مجازین صاحب عنوان عبارتند از: شیخ محمد حسن بار فروشی صاحب نتیجه المقال، میرزا محمد همدانی امام الحرمین، شیخ محمد باقر اصطهبانانی، شیخ الشریعه اصفهانی. ر.ک: مکارم الآثار ۳: ۶۳۱-۶۲۵. از دیگر شاگردان او میرزا عبدالرزاق موسوی احمد آبادی است که نسخه ای از کتاب الارث استاد را با چند رساله دیگر کتابت کرده است. سیری در تاریخ تخت فولاد: ۱۳۴.

فرزند محمد رحیم (عبدالرحیم) ایوان کیفی طهرانی. از رؤسای علما و مجتهدین، و اکابر فقها و مدرسین، عالم فاضل زاهد، (۱) در خدمت شیخ جعفر کبیر نجفی، و سید محسن کاظمینی، و وحید بهبهانی، و آقا سید علی صاحب ریاض، و حاج سید مهدی بحر العلوم تحصیل نموده، و از خواص اصحاب شیخ جعفر بوده، و به دامادی او مفتخر شده، پس از وصول به مقامات عالیه علم و اجتهاد، و کسب اجازه از اساتید خود به اصفهان مهاجرت نموده، و به تدریس فقه و اصول اشتغال جست.

در اوایل، در محله احمد آباد سکونت نموده، سپس در مسجد شاه تدریس نموده، و هم در مجاورت آن سکونت فرموده و تاکنون بیشتر از اعقابش در آنجا ساکن، و به همین جهت به آقایان مسجد شاهی شهرت دارند.

مقامات علمی و مراتب کمال او زیاده بر حد بیان است. در تمامی علوم از معقول و منقول بر معاصرین خود مقدم بوده، (۲) به خصوص در اصول فقه که تبصری بی نهایت داشته است. (۳)

ص: ۴۰۹

۱- رجال اصفهان: ۵۲۰.

۲- ریحانه الادب ۳: ۴۰۳.

۳- به نوشته محمد باقر الفت: وی علاوه بر جنبه علمی یک قسم از میل و مذاق عرفانی و اشتغال به سیر و سلوک و طریقت نیز داشته، و نسبت به شخصی از مردان راه... که سیدی گوشه نشین در قصبه نجف آباد بوده ارادت می ورزیده است. چنانچه بعضی از کتابهای شیخ عطار را به خط خود نوشته است. علامه گزی در تذکره می نویسد: مجاهدات و ریاضات و کمالات نفس آن بزرگوار، و بعضی استبصارات و ختومات از او در نزد اهل معرفت معروف است.

کتب زیر از اوست:

۱- تقریرات استاد خود بحرالعلوم در طهارت، و آن شرح کتاب وافی است. ۲- حاشیه بر معالم الاصول به نام «هدایه المسترشدین»، در سه مجلد، معروف ترین تألیف اوست، و به همین جهت وی را صاحب حاشیه گویند، و حاشیه شیخ و حاشیه مطلق در میان علما مراد همین کتاب است، و از آن مقام علمی مؤلف آشکار می شود. ۳- رساله علمیّه، فارسی ۴- رساله در حجیت مظنه ۵- رساله در عدم مفطر بودن توتون و تنباکو ۶- رساله در فساد شرط ضمن العقد * شرح اسماء الحسنی (۱) * کتابی در طهارت ۸- کتابی در فقه [تبصره الفقهاء]؛ و غیره.

وفات صاحب عنوان در روز جمعه ۱۵ شوال سال ۱۲۴۸ روی داده، و در تکیه مادر شاهزاده که به نام تکیه شیخ محمد تقی نیز خوانده می شود در تخت فولاد مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش: «راهنمای امم کرد بیجنت مقام» می باشد.

فایده: ۱- شیخ جعفر بن خضر نجفی دارای چندین نفر داماد بوده که همگی عالم و فقیه و مجتهد، و از اکابر دانشمندان زمان خود بوده اند، و آنها عبارتند از:

۱- شیخ محمد تقی رازی اصفهانی

ص: ۴۱۰

۱- شرح اسماء الحسنی از علامه سید علاء الدین گلستانه که به همت مرحوم شیخ محمد تقی نجفی چاپ شده است بعدها به اشتباه به خود مردم آقا نجفی منسوب شد، و ظاهراً در اثر تشابه اسمی آن مرحوم با جد خود، شرح مزبور به صاحب عنوان نیز منسوب شده است.

۲- آقا سید صدرالدین عاملی اصفهانی

۳- آقا محمد علی بن آقا محمد باقر بن محمد باقر هزار جریبی

۴- شیخ اسدالله بن اسماعیل کاظمینی (۱) وی از جمله کسانی است که قبل از سن بلوغ به مرتبه اجتهاد رسیده است، و مؤلف «مقایس» و غیره می باشد.

فایده: ۲- جهت تکمیل شرح حال شیخ محمد تقی، به نام چند نفر از علمای خاندانش غیر از آنچه سابقاً تذکر داده شده اشاره می شود:

۱- شیخ محمد باقر طهرانی اصفهانی

فرزند شیخ محمد حسین صاحب فصول. در اوایل قرن ۱۴ فوت شده است.

۲- شیخ محمد حسین اصفهانی

ابن محمد رحیم رازی ایوان کیفی، برادر صاحب عنوان. مؤلف ۱- رساله عملیه فارسی ۲- الفصول الغروییه، در اصول، مشهورترین تألیفات او ۳- رساله در طهارت و نماز و روزه داری. (۲) فوتش در ۲۵۴ در کربلا واقع شده، و در صحن صغیر مدفون گردیده. (۳)

ص: ۴۱۱

۱- قصص العلماء: ۱۹۶.

۲- الکرّام البرره: ۳۹۰.

۳- به نوشته علامه خیابانی وی از اکابر و متبحرین علمای امامیه اواسط قرن ۱۳ هجرت می باشد که فقیه اصولی محقق مدقق، جامع معقول و منقول، حاوی فروع و اصول، و صاحب فکری بس عمیق بود. در نسخه ای از فصول الغروییه به کتابت میر سید عبدالوهاب بن ابوالقاسم رضوی همدانی (شاگرد مؤلف) آمده: تاریخ وفات مرحمت مآب شیخ محمد حسین مصنف هذا الكتاب يوم دوشنبه ۱۰ شهر جمادی الاولی سنه ۱۲۵۵. تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ۱: ۲۱۲. در ریحانه الادب (۳: ۳۸۰) درباره کتاب فصول می نویسد: این کتاب در تحقیقات ابنقه و تدقیقات رشیه، اجمع و اکمل کتب اصولیه بوده و محل استفاده اکابر و فحول، و فهم مطالب و تفتن بر نکات و دقایق آن مایه افتخار افضال و بهترین معرف مقامات علمی وی می باشد.

۳- شیخ عبدالحسین

ابن شیخ محمد حسین. عالم فاضل، از شاگردان پدرش و صاحب جواهر بوده، و در ۱۲۶۱ وفات یافته است.

۴- حاج شیخ عبدالریم حائری

ابن شیخ عبدالحسین، عالم [عارف] فاضل مجتهد. در دوم ربیع الاول سال ۱۲۹۴ در کربلا متولد، (۱) و در شب جمعه ۶ ذی قعدة سال ۱۳۶۷ در طهران وفات یافته.

نزد آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی در اصفهان، و شیخ زین العابدین مازندرانی در کربلا [و ملا اسماعیل بروجردی جد مادری خود] تحصیل نموده.

کتب زیادی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- بدایع الاحکام، در شرایع الاسلام ۲- بدر التنجیم، در تقویم ۳- جامع الشتات، در متفرقات ۴- داستان ابدال و سلامان ۵- دیوان اشعار عربی و فارسی ۶- رساله در بیع

ص: ۴۱۲

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۵۱ و نباء البشر: ۱۱۰۴.

وقف ۷- رساله در این که شریعت سر طبیعت است ۸- رساله در این که مراد از ذکر، نماز است ۹- رساله در احکام ساکنین قطب ۱۰- رساله در رد صوفیه ۱۱- شرح رساله حی بن یقظان ۱۲- غنائم التبیان، در تفسیر قرآن ۱۳- منظومه درایه و رجال ۱۴- ملخص المقال، در احوال رجال ۱۵- موجز المقال، در درایه ۱۶- مشرق الانوار، در قصص و امثال ۱۷- ودایع الاسرار؛ و غیره.

۵- شیخ محمد اصفهانی

ابن محمد علی. خواهر زاده شیخ محمد تقی رازی، (۱) و جامع جلد سوم هدایه المسترشدین.

برای اطلاعات بیشتر از احوالات او [شیخ محمد تقی رازی] به کتب: قصص العلماء، روضات الجنات، ریحانه الادب، نسب نامه الفت و دیگر مواضع مراجعه شود.

ص: ۴۱۳

۱- در المآثر و الآثار آمده: آقا شیخ محمد اصفهانی الاصل طهرانی السکنی، همشیره زاده شیخ محمد تقی اصولی صاحب الحاشیه است. کتاب فصول شیخ محمد حسین و کتاب شرح لمعه را کسی مثل او تدریس نمی کرد. اعلی الله مقامه. علامه میرزا حبیب الله شریف کاشانی می نویسد: کان عالماً زاهداً صالحاً من تلامذه خاله صاحب الفصول، و قد قرأ الفصول علیه، و کان یدرس فی طهران فی مدرسه الصدر بجنب مسجد الشاه، و قد قرأت هذا الكتاب علیه، و کان له علیه حواش رشيقه و تعليقات انيقه. لباب الالقاب: ۵۱.

ابن سید محمد رضا بن حاج سید یوسف خراسانی اصفهانی نجفی.

عالم فقیه، در ۱۲۷۵ در کاظمین متولد، و در اصفهان و مشهد و نجف تحصیل نموده، و مدتی به درس حاج میرزا حبیب الله رشتی، و حاج میرزا حسین بن حاج میرزا خلیل طهرانی، و آخوند خراسانی حاضر شده و از آنها استفاده نموده، در اخلاق و فضایل نفسانی (۱) به مقام سامی رسیده، در روز ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۵۰ وفات یافته، در وادی السلام جنب پدر مدفون گردید.

سید محمد تقی مستجاب الدعوه

فرزند سید محمد سعید بن محمد صادق بن ابوالقاسم بن محمد باقر بن میر محمد صادق موسوی اصفهانی.

عالم فاضل زاهد. پدرانش گاهی در یزد و زمانی در اصفهان ساکن بوده، و برخی از بنی اعمام او در یزد متوطن بوده، و هنوز هم در اعقابشان در آنجا ساکن هستند.

صاحب عنوان از علمای کاملین، و اهل زهد و تقوا و عزلت و انزوا بوده، و در نزد حاجی کلباسی و سید حجه الاسلام مقبول القول و محترم بوده، خدمت آقا محمد بید آبادی و جمعی دیگر تحصیل نموده، و در محله خواجو سکونت داشته.

ص: ۴۱۴

در سال ۱۲۳۶ به سن متجاوز از نود سال وفات یافته، در تخت فولاد جنب تکیه خاتون آبادی در تکیه ای مخصوص مدفون شده است. (۱)

اشعار زیر منسوب به اوست:

زارت بلا موعِدٍ فی غیهب الغسق *** کأنَّها الکوکب الدرّی فی الافق

فقلت أهلاً بک یا خیر زائرہ *** أما خشیت من الحراس فی الطرق

فأنشأت بلسان الحال قائمه *** من یرکب البحر لا یخشی من الغرق

فقلت لما رأت عینی محاسنها *** سبحان من خلق الانسان من علق

اعیذها من عیون الناس کلهم *** بقل اعوذ برب الناس و الفلق

جدش: مرحوم میر محمد باقر از فضلای اواخر صفویّه بوده، و در ۲۵ جمادی الثانیه ۱۱۱۱ وفات یافته، در تخت فولاد حوالی تکیه خاتون آبادی مدفون گردیده است.

سید عبدالحمید موسوی اصفهانی

و فرزندش: حاج سید عبدالحمید فاضل متقی، از شاگردان میر حسن مدرس بوده، و در ۶ رمضان ۱۳۱۶ وفات یافته، جنب پدر و جد خویش

ص: ۴۱۵

مدفون گردیده، وی را حواشی است بر سیوطی که نسخه آن نزد نگارنده موجود است.

۳- سید محمد سعید در زمان حیات پدر به هندوستان رفته، دیگر خبری از او نشد.

میر محمد تقی خاتون آبادی

ابن میر محمد صادق خاتون آبادی، عالم کامل عارف، (۱) در ۲۲ جمادی الاولی سال ۱۲۳۸ وفات یافته، در قبرستان مقابل تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید. (۲)

سید محمد تقی تبریزی

ابن میر محمد صالح حسینی تبریزی، پدرش از اطباء معروف عهد

ص: ۴۱۶

۱- رجال اصفهان: ۷۲.

۲- استاد همایی می نویسد: وی یکی از علمای زهد پیشه خاندان جلیل سادات حسینی خاتون آبادی است از رشته ای که به لقب کوفتگر مشهور بوده، و از اعقابشان از اصفهان به حوالی دهق مهاجرت کرده اند. اول کسی که به این لقب شهرت یافت میر محمد صادق پدر میر محمد تقی است که فرزند میر ابوصالح بن میر عبدالله بن میر محمد باقر بود، و میر محمد اسماعیل خاتون آبادی معروف صاحب تکیه که نسب سادات پاقلعه بدو می رسد برادر منیر عبدالله مزبور است. به نوشته استاد همایی قبر وی [که اکنون از بین رفته] مورد توجه و عنایت عامه بوده که فاتحه او را موجب اجر جزیل اخروی و کشف معضلات دنیوی می شمارند. تاریخ اصفهان: ۱۲۵. متأسفانه در تعمیرات! چند رساله اخیر آثار قبر از بین رفته است.

صفوی (۱) در اصفهان بوده، و خود از علما و زهاد، و مؤلف رساله ای است در محاسبه النفس. وفاتش در سال ۱۱۲۰ روی داده، و در قبرستان سنبلستان مدفون بوده است.

قبر تا این اواخر معروف و مورد احترام بود که مردم آن را زیارت می کردند.

مولی محمد تقی نصیری طوسی

فرزند عبدالحسین. از علمای قرن یازدهم هجری در اصفهان است که نسب او به شیخ طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن می پیوندند.

عالم فاضل زاهد عابد، مؤلف کتابی است به نام ۱- العقال فی مکارم الخصال، فارسی. تاریخ اتمام تألیف: یکشنبه ۲۸ ربیع الثانی ۱۰۸۰ در اصفهان می باشد. ۲- المبدأ و المعاد ۳- تحریر و تلخیص اخلاق نصیری تألیف خواجه طوسی [۴- لب الالباب].

تذکر: ذیلاً به نام چند نفر از علما و مؤلفین (۲) این خاندان اشاره می شود:

۱- مولی محمد ابراهیم بن زین العابدین نصیری. در سال ۱۰۹۷ زنده بوده است.

۲- حسن بن محمد صالح نصیری. مؤلف کتاب هدایه المسترشدین در

ص: ۴۱۷

۱- رجال اصفهان: ۱۸۶.

۲- الذریعه ۴: ۲۳۶.

استخارات، در ۱۱۳۲ تألیف شده است. (۱)

۳- مولی محمد رضا نصیری

ابن عبدالحسین، از مجازین از امیر شرف الدین علی بن حجه الله شولستانی.

مؤلف: ۱- تفسیر الائمه لهدایه الامه، در ۳۰ مجلد ۲- کشف الآیات ۳- مختصر تفسیر الائمه در ۶ مجلد. در ۱۰۶۷ از تألیف آن فراغت حاصل نموده است ۴- ترجمه قرآن. (۲)

۴- مولی عبدالحسین بن محمد زمان نصیری. در سال ۱۰۲۵ زنده بوده است.

۵- مولی عبدالله بن محمد رضا بن عبدالحسین.

۶- مولی عبدالمنان طوسی

صاحب تعلیقه بر تهذیب، متوفی در ۱۲۱۹، مدفون (۳) در تخت فولاد ۷- مولی محمد بن ابراهیم بن زین العابدین.

ص: ۴۱۸

۱- علامه طهرانی در الذریعه (۱۹۲:۲۵) می نویسد: ثم ائی رأیت الكتاب و هو یدل علی تبخره و غزاره علمه.

۲- به نوشته علامه افندی وی محمد رضا بن عبدالحسین بن ادهم بن ادهم بن بهرام نصیری مشی الممالک یا واقعه نویس است، و تفسیر او در ۱۸ مجلد بوده، و علاوه بر آن کتابی در لغات فارسی و ترکی و عربی نگاشته است. ر.ک: تعلیقه امل الامل: ۲۷۲.

۳- رجال اصفهان: ۲۲۰.

آقا سید محمد تقی موسوی احمد آبادی

ابن عبدالرزاق بن عبدالجواد موسوی احمد آبادی.

عالم جلیل، و فاضل مجتهد، و خطیب بارع. در شب جمعه ۵ جمادی الاولی ۱۳۰۱ متولد، در شب ۳ شنبه ۲۵ رمضان المبارک سال ۱۳۴۸ وفات یافته و در تخت فولاد، در جنب پدر مدفون گردید.

در اصفهان نزد: آخوند کاشی، و آقا سید ابوالقاسم دهکردی، و عبدالکریم گزی و جمعی دیگر تحصیل نموده تا به مقامات عالیه علم و اجتهاد رسیده.

کتب چندی تألیف کرده که از آن جمله است:

۱- ابواب الجنات، در آداب جمعات ۲- بساتین الجنان، در معانی و بیان ۳- ترغیب الطلاب الی علم الاعراب ۴- تذکره الطالبین، در ترجمه آداب المتعلمین ۵- دیوان اشعار، با تخلص «تقی» و گاهی «شرعی» ۶- سراج القبور ۷- کنز الغنائم فی فضل الدعاء للقائم ۸- مکیال المکارم، مطبوع ۹- محاسن الادیب فی دقایق الاعراب ۱۰- نور الابصار، در فضیلت انتظار ۱۱- وظیفه الانام فی زمن غیبت الامام، مطبوع؛ و غیره.

پدرش: مرحوم آقا سید عبدالرزاق امام جمعه [=جماعت] از علمای ازکیا، در سال ۱۳۱۹ وفات یافته، در تخت فولاد نرسیده به تکیه ملک مدفون گردید.

ملا محمد تقی مجلسی

ابن ملا عبدالله بن ملا محمد تقی مجلسی اول، از علما و صاحب تألیف است.

ص: ۴۱۹

قبرش در خارج بقعه (۱) مجلسی، جنب مسجد جامع اصفهان.

مولی عبدالله مجلسی

پدرش: مولی عبدالله، از شاگردان پدر خود و آقا حسین خوانساری بوده، و در سال ۱۰۸۴ در هندوستان وفات یافته. (۲)

از تألیفاتش کتاب شرح تهذیب (۳) که تمام نشده است.

فوتش را در ریحانه الادب (۳:۴۶۲) به سال ۱۱۳۴ می نویسد.

ملا محمد نصیر مجلسی

برادرش: ملا محمد نصیر نیز فاضل و ادیب بوده، تألیفاتی دارد: ۱- ترجمه جلد فتن و مَحَن بحار ۲- حاشیه بر شرح لمعه ۳-

رساله در اثبات رؤیت جن؛ و غیره.

قبرش ظاهراً در مقبره مجلسی است.

میرزا محمد تقی الماسی

فرزند میرزا کاظم بن میرزا عزیز الله بن مولی محمد تقی مجلسی

ص: ۴۲۰

۱- رجال اصفهان: ۱۲۸.

۲- در ریاض العلماء (۳:۲۳۶) آمده: فقیه واعظ عالم صالح ناقد لعلم الرجال، جلیل محدّث ورع عابد. در مرآت الاحوال

(۱:۶۸) می نویسد: در تقدس ذات، یگانه آفاق بوده است. از ایشان تعلیقات شریفه بر کتاب حدیقه المتقین والد مرحوم آن

جناب به نظر رسیده است.

۳- الذریعه ۳: ۱۵۷.

اصفهبانی. عالم فاضل و معروف، در ۱۰۸۹ متولد، و در شعبان ۱۱۵۹ وفات یافته. از جد مادری خود علامه ملا محمد باقر مجلسی روایت احادیث می کند، و جمعی از دانشمندان در عداد شاگردان و مجازین از او می باشند.

کتب زیر از اوست:

۱- بهجه الاولیاء، فارسی، در ذکر کسانی که به شرف ملاقات حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه نایل شده اند. (۱) ۲- الرسائل الکثیره؛ و غیره.

وی در زمان نادر شاه امام جمعه اصفهان بوده و پس از فوت، در بقعه مجلسی جنب مسجد جامع مدفون گردید.

علت شهرت او به الماسی آن است که پدرش قطعه الماسی در جای دو انگشت مبارک امیرالمؤمنین (علیه السلام) در ضریح مطهر نصب نمود که قیمتش در آن زمان هفت هزار تومان بوده، و فعلاً موجود است. (۲)

برادرش: میرزا محمد علی بن میرزا محمد کاظم نیز از علمای معروف سلسله مجلسی، و مدفون در صحن مقبره مجلسی می باشد. (۳)

جدش: ملا عزیز الله بزرگترین اولاد ملا محمد تقی بوده، عالم فاضل، و محقق مدقق بوده، در ۱۰۲۵ متولد، و در ۱۰۷۴ وفات یافته، و کتاب ترتیب خلاصه الاقوا از تألیفات اوست.

فرزندش: ملا عزیز الله نیز عالم فاضل بزرگوار بوده، (۴) و کتابی در اصول عقاید تألیف نموده [به نام هدایه العالمین]، در سال ۱۱۶۳ وفات یافته، در بقعه مجلسی مدفون گردید.

ص: ۴۲۱

۱- ریحانه الادب ۱: ۱۶۸.

۲- فوائد الرضویه ۲: ۴۳۹.

۳- رجال اصفهان: ۱۲۷.

۴- رجال اصفهان: ۱۲۷.

از علمای ازکیا، در سال ۱۱۲۸ وفات یافته. قبرش در تخت فولاد جنب تکیه میرزا رفیعا بوده که اکنون جزو اراضی فرودگاه است. (۱)

ملا محمد تقی مجلسی

فرزند ملا مقصود علی نطنزی معروف به مجلسی اول.

از اکابر علما و فقهای شیعه، و از ثقات و معتمدین محدثین، فقیه محدث اصولی رجالی زاهد عارف، در فقه و رجال و تفسیر و حدیث بر عموم علمای زمان خود تفوق داشته، و در خدمت: پدر خود، و شیخ بهائی، و میرفندرسکی، و ملا عبدالله شوشتری تحصیل نموده، و او اول کسی است از علما که به نشر اخبار آل محمد (علیهم السلام) همت گماشته، و در فقه و اصول و تفسیر و رجال و حدیث و ادعیه کتابها تألیف نموده، و خود اهل ریاضت و ذکر بوده، و اربعین ها ریاضت کشیده، و مکاشفاتی داشته که برخی از آنها معروف است.

در سال ۱۰۰۳ متولد، و در ۱۰۷۰ (۲) وفات یافته. ماده تاریخ وفاتش:

«صاحب علم رفت از عالم»

و «مسجد و منبر از صفا افتاد»

و «افسر شرع اوفتاد بی سر و پا گشت فضل» می باشد.

ص: ۴۲۲

۱- رجال اصفهان: ۲۰۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۸، ریحانه الادب ۵: ۱۹۸، روضات الجنات: ۱۲۹، قصص العماء ۲۳۱، الکنی و الالقاب ۲: ۱۲۴. (م).

در عموم کتب رجال و تراجم از منامات و مکاشفات او داستان‌ها نقل می‌کنند، طالبین مراجعه فرمایند.

خود در شرح فقیه (۱) در باب نماز میت فرموده: والحمد لله رب العالمین که بنده در چهار سالگی همه اینها را می‌دانستم، یعنی خدا و نماز و بهشت و دوزخ، و نماز شب می‌کردم در مسجد صفا، و نماز صبح را به جماعت می‌کردم، و اطفال را نصیحت می‌کردم به آیت و حدیث، به تعلیم پدرم.

کتب زیر از اوست:

۱- احیاء الاحادیث، در شرح تهذیب ۲- اربعون حدیثاً ۳- حدیثه المتقین، نام رساله عملیه اوست * حاشیه بر صحیفه سجاده
۴- حاشیه نقد الرجال ۵- حواشی بر اصول کافی ۶- رساله در نماز جمعه و وجوب تعیینی آن ۷- رساله در رضاع ۸- رساله در اوزان ۹- رساله در ریاضات شرعیه ۱۰- رساله در رد ایرادهایی که بر ملای روم گرفته ۱۱- روضه المتقین، شرح عربی من لا یحضر [مطبوع، ۱۴] ۱۵- شرح خطبه استسقاء از خطب نهج البلاغه ۱۶- شرح صحیفه سجاده ۱۷- شرح صحیفه به فارسی ۱۸- طبقات الرواه ۱۹- طریق روایت صحیفه کامله ۲۰- لوامع صاحبقرانی، شرح فارسی من لا یحضر، معروف ترین تألیف او [مطبوع، ۸ جلد] ۲۱- مناسک حج؛ و غیره.

وی را سه فرزند پسر به سر حد کمال رسیده، (۲) و چهار دختر داشته.

ص: ۴۲۳

۱- فوائد الرضویه ۲: ۴۴۰.

۲- تذکره الانساب مجلسی: ۹۴.

پسران عبارتند از:

۱- علامه محمد باقر مجلسی.

۲- ملا عبدالله.

۳- ملا عزیز الله، اکبر اولاد مجلسی.

و نام دخترانش نیز مذکور گردید.

جد مادریش (پدر مادرش) ملا درویش محمد [نطنزی] نام داشته و از مشایخ اجازه بوده، و پدرش: عارف زاهد مقدس (۱) شیخ مقصود علی، عالمی فاضل بوده، و دایی ایشان، ملا محمد قاسم از شاگردان شهید ثانی و راوی از ایشان بوده است.

مشایخ او [ملا محمد تقی مجلسی] عبارتند از: شیخ بهائی، و ملا عبدالله تستری، و قاضی معز الدین محمد اصفهانی، و شیخ یونس جزایری، و قاضی ابوالشرف، و شیخ عبدالله بن شیخ ابوالبرکات، و ملا محمد قاسم. (دایی خود) و جمعی دیگر از علما و بزرگان.

مقبره او در جنب مسجد جامع اصفهان به سر قبر آخوند معروف است، و ظاهراً مراد از آخوند، فرزند صاحب عنوان یعنی آخوند ملا محمد باقر باشد، اگر چه پدر و پسر هر دو به نام آخوند مشهورند.

ابوالبرکات واعظ اصفهانی

فایده: شیخ ابوالبرکات، [عالم فاضل محدث] واعظ صالح معمر، (۲) در مسجد جامع اصفهان منصب وعظ و خطابت داشته، و قریب یکصد سال عمر

ص: ۴۲۴

۱- تذکره الانساب مجلسی: ۹۴.

۲- اعیان الشیعه ۸: ۲۹۱.

نموده، و از شیخ علی محقق کرکی متوفی به سال ۹۴۰ روایت احادیث می کند، و جمعی از دانشمندان از او اخذ حدیث نموده و از ایشان روایت می کنند که از آن جمله است: ملا محمد تقی مجلسی، و شیخ عبدالله واعظ، فرزندش.

سید محمد تقی گلستانه

فرزند میرزا محمد مهدی. عالم فاضل، ساکن طهران. پدرش از علمای طهران، و امام مسجد قنات آباد بوده، و در سال ۱۳۲۲ وفات یافته. وی به جای پدر امامت می نموده. از احفاد سید علاء الدین محمد شارح نهج البلاغه می باشد. (۱) دارای کتابخانه آبرومندی بوده است.

ثاقب

میرزا محمد حسین خان لاوی، عموی شهاب لاوی می باشد. شاعر و ادیب بوده، و به ثاقب اول معروف است، و میرزا اسماعیل خان را ثاقب دوم گویند.

ثقه الاسلام

در بین بزرگان از محدثین و فقها اگر به طور مطلق گفته شود لقب کلینی است (کلین بر وزن زبیر نام موضعی است در ری) نامش: ابو جعفر محمد بن یعقوب بن اسحق، اولین کسی که به لقب ثقه الاسلام مشهور گردیده، و وی

ص: ۴۲۵

را مجدد شیعه در رأس قرن سوم هجری دانسته اند. وی یکی از محدثین ثلاثه ارباب کتب اربعه است. کتابش (کافی) از معروف ترین کتب حدیث شیعه، قبرش در بغداد، و وفاتش در سال ۴۲۹ روی داده است.

در بین متأخرین از علمای اصفهان سه نفر بدین شهرت معروفند:

(آقا سید عبدالله ثقه الاسلام)

ابن سید محسن بن میر محمد باقر بن میر سید علی مدرس میر محمد صادقی. عالم جلیل، در ۱۲ ربیع الثانی سال ۱۲۸۵ در اصفهان متولد گردیده، مقدمات علوم (۱) را در اصفهان نزد علمای این شهر آموخته، در سن هیجده سالگی به عتبات عالیات جهت تکمیل تحصیلات مهاجرت نموده، در آن ارض اقدس مدتی نزد جمعی از دانشمندان تلمذ نموده که از آن جمله است: میرزا محمد علی رشتی، و میرزا محمد حسن شیرازی، و حاج میرزا حبیب الله رشتی، و آقا سید محمد کاظم یزدی، و قسمت عمده تحصیلات او نزد آخوند خراسانی بوده، و از خواص آن مرحوم به شمار می آمده، و در ۱۲۳۰ به ایران معاودت نموده، به درس و بحث و اقامه جماعت اشتغال جسته.

سرانجام در قبل از ظهر روز (۲) ۶ ماه صفر سال ۱۳۸۲ وفات یافته، در تخت فولاد در تکیه میر محمد صادقیها جنب تکیه ملک مدفون گردید. (۳)

ص: ۴۲۶

۱- ارشاد المسلمین: ۴۷ نسخه خطی.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۴۲۸.

۳- برای شرح حال و مشایخ اجازه آن مرحوم به قلم خودش رجوع شود به: المسلسلات ۱: ۴۹-۴۴.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- ارشاد المسلمین، در نسب نامه خود. و در این کتاب از او استفاده شده است ۲- انیس العارفين، در احوال برزخ و جنت و ناز، مطبوع ۳- تقریرات اصولیه اساتیدش ۴- حاشیه بر طهارت شیخ ۵- خلاصه الاصول، از مبحث الفاظ تا مبحث تعادل و تراجیح ۶- رساله در عدالت ۱۰- رساله در قاعده من ملک شیئاً ۱۱- رساله در قاعده میسور ۱۲- رساله در وضو، طبق رساله شیخ اسماعیل مقری، که تمام سطرها اگر خوانده شود مسأله وضو است، و کلمات اول سطرهای هر صفحه غرض از تألیف است، و کلمات وسط سطرها اگر جمع شود مسأله لغز است، و کلمات آخر سطرها بیان ذکر دعایی است به جهت علاج جراحات ۱۳- رساله ای در طرق روایت خود، و اجازه آنها به فرزندش فاضل بزرگوار آقا سید محمد کاظم ۱۴- کتابی در مجازات های معاصی (حدود و دیات و تعزیرات) ۱۵- مبک المؤمنین ۱۶- مشکول، مانند کشکول ۱۷- مقتصر المقال، در علم رجال ۱۸- نور الایمان، رد بر بایته؛ و رسائل عدیده دیگر.

(حاج شیخ محمد علی ثقه الاسلام)

فرزند حاج شیخ محمد باقر بن شیخ محمد تقی رازی اصفهانی.

عالم زاهد فقیه مجتهد اصولی، از مشاهیر علما و فقها و مدرسین اصفهان. مادرش دختر سید صدرالدین عاملی بوده، به دین جهت از طرف پدر و مادر هر دو، نواده شیخ جعفر کبیر است.

ص: ۴۲۷

در ربیع الاول سال ۱۲۷۱ در اصفهان متولد شده، و در اصفهان و نجف نزد پدر بزرگوار خود، و آقا شیخ مهدی نجفی، و حاج میرزا حبیب الله رشتی، و میرزای بزرگ شیرازی، و شیخ راضی نجفی تحصیل نموده تا به مقامات عالیه اجتهاد نایل شده، در اصفهان به درس و بحث و اقامه جماعت و تدریس پرداخته.

سرانجام در روز ۳ شنبه چهارم شعبان المعظم سال ۱۳۱۸ وفات یافته، در نجف اشرف در جنب برادر خود آقا شیخ محمد حسین مدفون گردید.

در تاریخ اصفهان و ری (۳۳۵) درباره او گوید: عقل اکمل آقایان مسجد شاه بوده، و به کارهای خوب اقدام نمود، یکی: دادن سالی هزار تومان به دولت، عوض مالیات قهوه خانه های اصفهان و بستن آن انجمن مفاسد و کارخانه اتلاف مال و جان و حال و وقت و شرافت و آسایش مردم را. دوم: جلوگیری از خیالات سطحی برادرش آقای حاج شیخ نورالله.

تاریخ فوتش «ثقه الاسلام آوی بالجنان» است.

دیگر از آثار او احداث مدرسه ای به نام خودش در محله حسن آباد اصفهان که ظاهراً محل مدرسه ساروتقی بوده (۱) و در طول زمان خراب شده، ایشان در سال ۱۳۱۷ تجدید بنا کردند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- حواشی بر کتاب ارشاد الاذهان، که آن را فرزندش حاج شیخ مهدی به دستور او ترجمه کرده و وی حاشیه کرده است ۲- رساله در آداب نماز شب و

ص: ۴۲۸

۱- تاریخچه محله خواجه: ۲۹.

استخاره، مطبوع ۳- رساله در اصول دین، مطبوع ۴- کتابی در معاصی کبیره، مطبوع ۵- کتابی در ولایت به عربی ۶- رساله عملیه که در آن هزار مسأله از مسائل نماز را ذکر فرموده است. ۷- مناسک حج؛ و غیره.

(حاج شیخ نور الله اصفهانی مسجد شاهی)

حاج شیخ مهدی معروف به حاج آقا نور الله فرزند حاج شیخ محمد باقر. عالم سیاسی، و مجتهد عالیقدر. در اصفهان متولد شده، و در اصفهان و نجف نزد علما تحصیل نموده، پس از مراجعت به ایران در عداد علمای سیاسی و منتفذ قرار گرفته، در جنگ بین الملل اول در اثر سوء سیاست و اغوای جمعی، به نفع آلمانها اقداماتی نمود و خود و دیگران را رسوا نموده [!] و در مجلس مؤسسان اول، و خلع سلطنت از خاندان قاجار، از اعضای مؤثر بوده، و در ۱۵ ربیع الاول سال ۱۳۴۶ به پاره ای جهات با جمعی از علمای اصفهان به قم مهاجرت نموده، و سرانجام پس از مدتی توقف در آنجا و نتیجه نگرفتن از مهاجرت و تفرقه علما، در شب غزه رجب سال مزبور در قم وفات یافته، جنازه به نجف اشرف منتقل گردید. (۱)

ص: ۴۲۹

۱- دکتر کتابی در رجال اصفهان می نویسد: وی مردی نیک نفس و بلند همت، با هوش و استعداد فوق العاده، بلند نظر، دلیر و صریح اللهجه بود. سر پر شور، و طبعی ماجرا جو داشت، و ابداً خستگی در او پیدا نمی شد، و همیشه پشت و پناه ملت و مردم ایران بود. به هیچ وجه عوام فریب و ریاکار نبود، و رفاه خویش و سعادت و شادکامی همه را طالب بود... خانه او ملجأ و مأوای ستمدیدگان و ارباب حوایج بود. وی یکی از احرار و فداکاران بزرگ مشروطیت ایران به حساب می آید که سالیان دراز بدون هیچ سستی و خستگی علیه زور و استبداد مبارزه می کرد، و مخصوصاً در اصفهان علمدار نهضت های مشروطه خواهان بود، و سرانجام جان خود را نیز بر سر آن گذاشت، ولی متأسفانه نام بزرگ او کمتر زین تاریخ مشروطیت ایران قرار گرفته است. رجال اصفهان: ۱۸۹. برای شرح حال این مرد بزرگ که متأسفانه در اثر شرایط زمانی تألیف این کتاب، مجال حق گذاری نسبت به او فراهم نبوده است رجوع شود به: ۱- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ج ۲ ۲- رجال اصفهان دکتر کتابی ۳- کتاب اندیشه سیاسی و تاریخ نهضت حاج آقا نور الله اصفهانی نوشته آقا موسی نجفی، و مخصوصاً فصل ۲۲: گزارش تاریخی یک روزنامه نگار مبارز از قیام قم تحت عنوان «حاج آقا نور الله روحانی بزرگ اسلام و ایران را چگونه کشتند؟».

انصاری درباره او گوید: (۱) حاج شیخ نور الله دارای خلایق خوب و خصالی نامطلوب بود. در حیا، و تواضع، و حلم، و علم، و شجاعت، و شهامت، و عدم خدیعت، و لطف مجاورت، و حسن بیان در معاشرت عین القلاده آقایان مسجد شاه می نمود، که از پاره ای حرکات دیگران و تکفیر و تفسیق مردم براءت داشت، ولی در سخاوت و صرف اوقات را به تدریس یا به رسیدگی حال ارباب حاجات، کوتاهی می آمد. سیاستش همه حب ریاست بود [!] و پیشرفت اندیشه خود، و مقید به نیک و بد در سرانجام امر نبود. بختی بلند، و ثروتی گرامند داشت. (۲)

ص: ۴۳۰

۱- تاریخ اصفهان و ری: ۲۹۸.

۲- مرحوم جابری که خود از مخالفین مشروطیت بوده در نوشته های خود نظر مساعدی نسبت به اعمال و اقدامات مرحوم حاج آقا نور الله نداشته، و قضاوتهای خاص خود را ارائه می دهد، ولی نام آن بزرگ مرد، و خاطره مجاهدات او، خصوصاً قیام تاریخی او بر علیه استبداد رضا خانی که منجر به شهادت مظلومانه او گردید برای همیشه در تاریخ ثبت خواهد بود.

ماده تاریخ وفاتش را انصاری گوید:

بدا فی وجهه نور و غابا *** لذا ارّخت (غاب مهبط النور)

کتب زیر از آثار اوست:

۱- خصال الشیعه ۲- دیوان اشعار عربی و فارسی ۳- شرح حال شیخ محمد حسین برادر خود؛ و غیره.

نمر انصاری

میرزا حسین خان فرزند میرزا محمد علی انصاری، شاعر و ادیب و نویسنده بوده، در ۱۲۸۴ متولد، و در جمادی الاولی سال ۱۳۴۴ وفات یافته، در اطاق تکیه تویسرکانی (۱) در تخت فولاد مدفون گردید. (۲)

کتب زیر از اوست:

۱- ترجمه تاریخ شرق اقصی ۲- ترجمه تاریخ فرانسه ۳- ترجمه تاریخ جنگ روس و ژاپن ۴- دیوان اشعار، که دو بار به طبع رسیده ۵- رعنا و زیبا، منظوم، به طبع رسیده ۶- عبره للناظرین در تاریخ؛ و غیره.

جامع باقولی

ابوالحسن علی بن حسین بن علی نحوی اصفهانی موصوف به جامع العلوم. در علم نحو و فنون اعراب از اساتید به شمار می رفته، (۳) و کتب زیر

ص: ۴۳۱

۱- جنب تکیه میر محمد صادقی صحیح است.

۲- رجال اصفهان: ۳۸.

۳- ریحانه الادب ۱: ۳۸۲.

از اوست:

۱- البيان في شواهد القرآن ۲- تفسير القرآن ۳- الجوهر ۴- شرح اللمع ۵- علل القرائه ۶- كشف المشكلات و ايضاح المعضلات في علل القرآن ۷- المجمل؛ و غيره.

سال وفاتش معلوم نيست. در سال ۵۳۵ زنده بوده است.

جامی

نور الدين عبدالرحمن بن نظام الدين احمد بن شمس الدين محمد دشتي اصفهاني. (۱) شاعر ماهر، و اديب عارف صوفي، پدر و جدش در محله دشت اصفهان ساکن، و خود جامی در جام متولد گردیده، و در اوایل «دشتی» تخلص داشته، و بعداً «جامی» را انتخاب نموده است.

در عموم کتب رجال و تذکره های شعرا نام و تألیفاتش مذکور است، و بهارستان او که به سبک گلستان تألیف شده معروف.

در ۲۳ شعبان ۸۱۷ متولدا، و در محرم ۸۹۸ در هرات وفات یافته. (۲)

قریب ۴۰ مجلد کتاب و رساله به نظم و نثر تألیف نموده.

دیگر از تألیفات معروف او نفحات الانس، در شرح حال ۶۱۴ نفر از مشایخ صوفیه است. برای اطلاع بیشتر از حالات او به تذکره های شعرا و تاریخ ادبیات مراجعه شود.

ص: ۴۳۲

۱- ریحانه الادب ۱: ۳۸۵.

۲- تحفه سامی: ۸۵.

شاعر اصفهانی است که در سال ۹۱۰ وفات یافته. (۱)

از اشعار اوست:

عاشق و بد نام اگر گشتم دلم باری خوش است *** عاشقی بد نامی ای دارد ولی کاری خوش است

سید جعفر خراسانی

از اعقاب حاج سید یوسف. در عداد فضایی اصفهان معدود بوده (۲) در سال ۱۳۳۲ وفات یافته، جنب فاضلان مدفون گردید.

شیخ جعفر ریزی

از علما و فقها در قرن سیزدهم بوده. دخترش مریم نیز فاضل و دانشمند بود، و کتابت «مطالب السؤل» را در رمضان المبارک ۱۲۸۷ به انجام رسانیده و از آن، مقام علم و فضل دختر و پدر آشکار است. (۳)

شیخ جعفر لنگرودی اصفهانی

از شاگردان آخوند ملا علی نوری، (۴) در اواخر عمر در طهران ساکن گردیده. وی استاد میرزا محمد تنکابنی مؤلف قصص العلماء است، و

ص: ۴۳۳

۱- ریحانه الادب ۱: ۳۹۹.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۳- الکرام البرره: ۲۳۵.

۴- الذریعه ۱۳: ۴۶۸ و الکرام البرره: ۲۳۹.

شرحی بر حکمت العرشیه تألیف آخوند ملا صدرا نوشته است. (۱)

میرزا جعفر سبزواری

اشاره

شیخ الاسلام (۲) فرزند ملا محمد باقر سبزواری. از اجله علما، و فحول فقها و دانشمندان اصفهان بوده، خدمت پدر خود و جمعی دیگر از علما تلمذ نموده، و در این شهر تدریس و امامت داشته و پس از وفات در جنب مسجد حکیم در قسمت جنوبی گنبد، در قبرستان کوچکی (برف انداز مسجد) مدفون گردیده و آثار قبر تاکنون باقی است. (۳)

در تاریخ حزین درباره او گوید: از اتقیای معروف و مرتاضان بوده.

منصب شیخ الاسلامی اصفهان در اولاد و اعقاب او تا این اواخر برقرار بود.

ص: ۴۳۴

۱- وی حاج ملا محمد جعفر بن ملا محمد صادق لاهیجی از مشایخ حکما و مدرسان فلسفه است که به نوشته استاد همایی: شاگرد میرزا ابوالقاسم مدرس خاتون آبادی، و ملا محراب گیلانی، و آخوند ملا علی نوری بوده و علی التحقیق پیش از سنه ۱۲۹۴ هـ. ق فوت شده است. وی فرزندی به نام حاج میرزا محمد کاظم داشته که داماد حاجی کلباسی و از علما و فقها محسوب بوده است. وی جد آقایان رشتی ساکن اصفهان است. مقدمه شرح المشاعر: ۱۵. شرح حکمه العرشیه که در متن آمده اشتباه و شرح المشاعر صحیح است.

۲- توصیف صاحب عنوان به شیخ الاسلام در اثر تشابه اسمی وی با شیخ جعفر قاضی کمره ای شیخ الاسلام است و صحیح نیست.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۷ و تاریخ حزین: ۹۰.

ذیلاً به نام برخی از دانشمندان آنها اشاره می شود:

۱- میرزا حسن شیخ الاسلام

فرزند حاج میرزا رحیم بن عبدالله بن رحیم بن مرتضی بن میرزا عبدالمطلب. عالم فاضل (برادر حاج شیخ علی اکبر) شیخ الاسلام اصفهان بوده، و در شب ۱۸ جمادی الثانیه سال ۱۳۰۹ وفات یافته. قبرش در مشهد در مدرسه میرزا جعفر واقع است.

یک روز حکومت ظلّ السلطان:

در تاریخ اصفهان و ری (۱) در ضمن وقایع سال ۱۳۰۹ ضمن اختلاف میرزا حبیب الملّه انصاری مشیر الملک با ظلّ السلطان می نویسد. چند روز بعد ظلّ السلطان تمارض کرد، مهدی قلی میرزا آمد مشیر را به عیادت برد، شیخ الاسلام و آقا میرزا علی مستوفی خزانه و میرزا محمد خان امین الدوله هم بودند. ظلّ السلطان در اندرون بود. ابراهیم خلیل خان گفت چای و قهوه آوردند نزد مشیر گذاردند، اولی را او نزد شیخ گذارد، و دوم را به آقا میرزا علی داد، و سومین را میرزا محمد خان، چهارم را خود خورد. پس از سه روز، جنازه هر چهار را از خانه هایشان بیرون آوردند. حال سم داشته یا نداشته؛ یا فوت چهار نفر تصادف بوده، یا خود ظلّ السلطان آگاه بوده یا نبوده؟ در غیب الهی است. [!]

ص: ۴۳۵

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷ و تاریخ حزین: ۹۰.

۲- میرزا رحیم شیخ الاسلام

فرزند میرزا مرتضی بن میرزا عبدالمطلب. عالم جلیل القدر.

پدرش: میرزا مرتضی شیخ الاسلام اصفهان بوده و در ۱۲۲۶ وفات یافته است.

مرحوم میرزا رحیم از رؤسای علمای اصفهان بوده، و در ۹ صفر سال ۱۲۴۹ وفات یافته، در بقعه تکیه آقا حسین خوانساری در تخت فولاد مدفون گردید. (۱)

محمد حسین ضیاء شاعر اصفهانی در مرثیه و ماده تاریخ وفاتش گوید:

ندای ارجعیش چون بگوش هوش رسانید *** سروش عالم غیبی ز سوی جنت مأوا

نوشت کلک ضیاء از برای تاریخش *** (رحیم را که کند رحم جز رحیم بعقبا)

۳- حاج میرزا زین العابدین سبزواری

اشاره

ابن محمد علی بن محمد ابراهیم بن مرتضی بن میرزا عبدالمطلب عالم فاضل محقق مفسر ادیب، در خدمت میرزا عبدالعلی هرنندی، و میرزا محمد مهدی نایب الصدر، و میرزا محمد علی حسینی و جمعی دیگر تلمذ فرموده، (۲) و از جوانی آثار نبوغ در او ظاهر بوده، چنانچه از تفریطی که مرحوم نایب الصدر بر یکی از کتب او نوشته ظاهر می شود.

ص: ۴۳۶

۱- رجال اصفهان: ۹۲.

۲- فهرست کتبی خطی کتابخانه های اصفهان: ۱۰۷.

کتب زیر از اوست:

۱- اعراب ستّ سور من القرآن الکریم.

۲- تذکره القراء ۳- شجره طیبه، در تجوید، دو جلد عربی و فارسی که در مقدمه برخی از قرآنها به طبع رسیده.

در حدود سال ۱۲۵۰ متولد، و در ۱۳۱۸ وفات یافته، (۱) جنب مسجد اقا نور در محلی که به نام امام زاده سه تن معروف است مدفون گردید.

صحیفی شیرازی

فایده: یکی دیگر از مدفونین در این امام زاده: ملا صحیفی شاعر شیرازی (۲) است. وی شغل صحافی داشته و به ترکی و فارسی شعر می سروده، و در ۱۰۲۲ وفات یافته، و در امام زاده سه تن (سه تنان) مدفون گردیده.

ماده تاریخ وفاتش را شفائی چنین گفته است:

سال فوتش ز عقل جستم گفت *** رفت ملا صحیفی از دنیا

نصر آبادی (۳) درباره او گوید: خط ثلث را خوب می نویسد. این رباعی از اوست که درباره روضه یکی از ائمه گفته است:

بستند ملایک کمر از صدق و یقین *** در خدمت شمع روضه خلد آیین

مقراض به احتیاط زن ای خادم *** ترسم ببری شهپر جبریل امین

استاد سعید نفیسی در کتاب شرح احوال و آثار شیخ بهائی (۷۴) گوید:

ص: ۴۳۷

۱- رجال اصفهان: ۳۰.

۲- الذریعه ۵۹۹:۹.

۳- تذکره نصر آبادی: ۳۰۵.

شاه عباس شبی میان حرم حضرت رضا ۷ فتیله شمع ها را با مقراض می گرفت. مرحوم شیخ بهائی بداهه این رباعی را گفت (رباعی فوق با اندکی تفاوت). بعد نفیسی درباره آن توجیهاتی نموده است، رجوع شود.

۴- میرزا عبدالله شیخ الاسلام

فرزند میرزا رحیم شیخ الاسلام، از علمای اصفهان، و صاحب ریاست و مقام، و دارای منبر و محراب بوده، و در سلخ ذی حجه سال ۱۲۷۵ وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر مدفون شده است.

۵- شیخ عبدالمطلب شیخ الاسلام

ابن میرزا رحیم اول بن میرزا محمد جعفر بن ملا محمد باقر. شیخ الاسلام اصفهان بوده، و در ۳ شنبه ۱۳ رجب سال ۱۱۶۰ وفات یافته، در تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

کلک راهب از پی افسوس گفت *** گلبن باغ جنان از پا فتاد

(ماده تاریخ یک سال اختلاف دارد) ۱۱۵۹=۵۰-۱۲۰۹

میرزا محمد جعفر میردامادی

اشاره

فرزند حاج میرزا محمد حسین. (۱) در خدمت آقا میرزا محمد هاشم، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی

ص: ۴۳۸

تلمذ نموده، عالم زاهد و متقی بوده، در حین وضو گرفتن به سگته قلبی وفات یافته، در قریه اندوان از قرای سده مدفون گردید.

میرزا عبدالحسین میردامادی

فرزندش: آقا میرزا عبدالحسین در تمام مراتب وارث پدر بوده، و از شاگردان: آقا سید محمد باقر درجه ای، و آخوند کاشی، و ملا عبدالکریم گزی بوده، و در مسجد پدر امامت می نمود. در ۱۳۶۴ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

مولی محمد جعفر کرباسی

ابن محمد طاهر خراسانی کرمانی اصفهانی.

در ۱۰۸۰ متولد گردیده و تا سال ۱۱۵۱ زنده بوده است.

وی از شاگردان فاضل سراب، و [احتمالاً] استاد ملا اسماعیل خواجهائی بوده. (۱)

ص: ۴۳۹

۱- به نوشته صاحب ریاض الجنّه آن جناب اعجوبه عهد خود بوده است، و معاصرین او کرامات بسیار، و خوارق عادات بی شمار از او نقل می کنند، و او را از شدت ریاضت نفس، و از فرط جوع و عطش، در اواخر عمر نایبایی عارض شده بود، و با وجود نایبایی مانند چشم داران می دید، و ایما و اشاره مردم را درک می کرد، و از مغیبات خبر می داد، و چند روز علانیه می مرد و باز زنده می شد، و ده روز مطلقاً اکل و شرب نمی کرد... به مرتبه ای انقطاع از دنیا داشت که مفاد: «موتوا قبل ان تموتوا» را بر عالمیان روشن کرده بود. ر.ک: ریاض الجنّه ۲: ۲۸۶-۲۸۲ شرح حالی نیز از این عالم ربانی در تتمیم امل الامل آمده و در آنجا نیز مانند متن «کرباسی» به «کرمانی» تصحیف شده. مرقد مطهر صاحب عنوان در شهر یزد قرار دارد، و سنگ لوح مزار او سال وفاتش را ۱۱۵۰ ق نشان می دهد.

کتب زیر از اوست: (۱)

۱- اصحاب النبی الممدوحین ۲- اصحاب امیرالمؤمنین (علیه السلام) ۳- الاصحاب، که آن را از کتاب «سیر السلف» تألیف اسماعیل بن محمد طلحی اصفهانی استخراج نموده است (۲) ۴- اکیلی المنهج، در رجال، و آن تکمله رجال میرزا محمد استر آبادی موسوم به «منهج المقال» است ۵- تباشیر؛ و غیره.

* سید جعفر ابن سید عبدالمجید بن محمد صادق بن عبدالحسین بن محمد باقر بن امیر اسماعیل خاتون آبادی. عالم عامل، و نایب الصداره (۳) ممالک ایران بوده، قبرش جنب قبر جدش امیر عبدالحسین در تکیه آقا حسین خوانساری. [قبلاً ذکر شد]

میرزا جعفر شهشانی

فرزند سید محمد علی، معروف به میرزا جانی، از اعقاب شاه علاء الدین محمد معروف به شهشهان.

از علمای اتقیا، فاضل و متقی، و شاگرد مرحوم سید حجه الاسلام و حاجی کلباسی بوده، و تولیت موقوفات شاه علاء الدین و قریه اصفهانک

ص: ۴۴۰

۱- مواضع مختلفه الذریعه.

۲- مصفی المقال: ۱۰۶.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۷.

را داشته، و در کمال زهد و قناعت می زیسته است. پس از فوت، در اصفهان مدفون گردیده است.

فرزندش: آقا میرزا یحیی عالم فاضل، (۱) خاله زاده حاج سید الله بید آبادی، و مورد وثوق و احترام ایشان بوده، و به همین مناسبت از محله شهشهان به بید آباد منتقل شده و در جنب منازل سید در محله قبله دعا سکونت فرموده.

سید محمد صدر الواعظین

فرزندش: آقا میر سید محمد صدر الواعظین، عالم زاهد، و واعظ صالح، از شاگردان آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، از واعظ محترم اصفهان، و مورد وثوق و احترام کلیه طبقات بوده. در جمادی الثانیه سال ۱۳۶۳ به سن قریب به هشتاد وفات یافته، در تکیه سید العراقین مدفون گردید. (۲)

مرحوم عبدالحسین آیتی یزدی (۱۳۷۳-۱۲۸۷) در ماده تاریخ وفات او به شمسی گوید:

شهشهانی ز عالم فانی *** رفت و شد غرق عفو سبجانی

سال تاریخ فوت او گردید *** شهشهانی محمد ثانی

ص: ۴۴۱

۱- رجال اصفهان: ۱۹۱.

۲- مدفن ایشان در تکیه گلزار واقع است. در تکیه سید العراقین حاج سید محمد صدر الواعظین طباطبائی و میرزا محمد صدر الواعظین آزادانی مدفون می باشند.

و از او سه فرزند برومند باقی ماند که بزرگترین آنها مرحوم حاج آقا حسین شهشهانی مستشار دیوان عالی کشور می باشد.

از مردم اصفهان، و از خاندان علم و روحانیت، مردی آزاده و دانشمند و پرهیزکار بود. تحصیلات خود را در اصفهان و نجف به پایان رسانیده تا به مقام اجتهاد رسیده، به دعوت داور وزیر دادگستری به آن وزارت وارد شده، و تا مستشاری دیوان عالی کشور ترقی نموده، مدتی کفالت وزارت دادگستری و وزارت کشور را داشته، و زمانی نیز استاندار مازندران، و مدتی ریاست اداره ثبت اسناد کل را داشته.

در ۱۳۱۷ متولد، و در ۱۳ شوال ۱۳۸۱ در ژنو وفات یافته، جنازه به اصفهان منتقل شده، در بقعه شهشهان (۱) مدفون گردید.

مرحوم شهشهانی مردی دانشمند و خلیق و خوش محضر بود.

مقالات زیر از ایشان در روزنامه های مرکز، انتشار یافته است:

۱- فرمانی از نادر شاه درانی ۲- وقف نامه مسجد میر عماد کاشان ۳- تاریخچه بقعه شهشهان و اسناد آن ۴- فهرست قسمتی از اسناد و مکاتبات مجموعه شخصی آن مرحوم، مربوط به دوران قاجاریه که آنها را از آقای غلامرضا فرزانه زیر نظر ایشان تهیه نموده است.

از آثار آن مرحوم احیای قریه اصفهانک موقوفه بقعه شهشهان است که بعضی از بنی اعمام ایشان آن را به عنوان ملکیت به ثبت رسانیده بود، و دیگر تجدید ساختمان بقعه نامبرده.

ص: ۴۴۲

میرزا جعفر خاتون آبادی

امام جمعه، فرزند حاج میر سید محمد امام جمعه. از رؤسای علمای اصفهان بوده، و پس از وفات، به اذن مرحوم حاج سید محمد باقر حجه الاسلام در مقبره مجلسی، (۱) در قبر ملا محمد علی استر آبادی دفن شده است.

آقا محمد جعفر هرندی

اشاره

فرزند حاج ملا مهدی بن حاج محمد ظهیر بن حاج محمد سمیع بن حاج خدابخش، نواده ملا بدیع الزمان هرندی، متوفی به سال ۱۰۴۹. (۲)

حاج محمد ظهیر مردی زاهد و گوشه نشین بوده، و فرزندان دارد که به نام برخی از آنها اشاره خواهد شد.

آقا محمد جعفر صاحب نوان در خاندانش معروف به آقا محمد بزرگ است. در زمان او امور شرعیته اردستان و هرنند بدو محول بوده، و تولیت مدرسه جدّه کوچک را داشته، و در سال ۱۲۰۳ وفات یافته، (۳) در بقعه ای مخصوص در محله جولاباد هرنند مدفون گردید.

این فامیل در اصفهان به نام نحویه‌های هرنندی مشهورند. ذیلاً به نام چند نفر از مشاهیر آنها اشاره می شود:

ص: ۴۴۳

۱- رجال اصفهان: ۱۳۰.

۲- مکارم الآثار: ۱۴۲.

۳- مکارم الآثار: ۱۵۳.

۱- میرزا محمد باقر هرنندی

شیخ الاسلام اردستان، فرزند حاج محمد حسین نایب الصدر، از علما بوده، وی را حواشی است بر شرح لمعه.

۲- حاج میرزا محمد تقی هرنندی

ابن حاج محمد حسین نایب الصدر. داماد حاج ملا عبدالله هرنندی مؤلف «دلایل الدین» است و مردی عالم و زاهد و متقی بوده، و در ۱۳۰۷ وفات یافته است.

۳- حاج محمد حسین نایب الصدر

فرزند آقا محمد جعفر. از رجال معروف اصفهان و اردستان، و مرجع احکام و قضاوت شرعیه بوده، و هم در آن حدود وفات یافته است.

۴- حاج آقا شمس الدین هرنندی

فرزند حاج ملا عبدالله (حاج آقا) هرنندی، فاضل و عالم، و امام یکی از مساجد محله شهشهان، و از شاگردان پدر خود و آقا سید محمد باقر درجه ای و دیگران بوده، در حدود سال ۱۳۶۰ در طهران وفات یافت.

۵- آقا میرزا عباس نحوی

فرزند میرزا عبدالجواد. ادیب و فاضل بوده، و از بنیان گزاران فرهنگ جدید در اصفهان به شمار می رود.

ص: ۴۴۴

مدرسه دیانت به مدیریت او از اولین مدارس جدید اصفهان است. سال‌ها مدیر دبستان نظامی، و سپس دبیر ادبیات دبیرستان های اصفهان بوده، و جمعی کثیر از دانش‌آموزان از محضر او استفاده نمودند.

کتابی در صرف و نحو، و کتابی در شرعیات جهت محصلین مدارس تألیف نموده که به طبع رسیده و سال‌ها در اصفهان تدریس می‌شده.

در سال ۱۳۰۰ متولد، و در شب ۲ جمادی‌الثانیه سال ۱۳۷۱ وفات یافته، در تکیه مجاور تکیه ملک مدفون گردید.

دیگر از آثار او رساله مختصری است در شرح حال نحویهای هرنندی خانواده خود.

۶- میرزا عبدالجواد هرنندی

فرزند میرزا عبدالحسین، در ذی‌قعدة سال ۱۲۸۰ متولد، و در محرم ۱۳۰۵ در عنفوان جوانی وفات یافته، در سر قبر آقا مدفون گردید.

با وجودی که در جوانی از دنیا رفته، مقدمات علوم را از صرف و نحو و معانی و بیان و فقه در نزد فضلالی اصفهان تحصیل نموده، و خط نستعلیق را در کمال استادی می‌نوشته است.

۷- میرزا عبدالحسین هرنندی

ابن محمود تقی هرنندی خوش‌نویس، (۱) از اساتید فنّ خطّ بوده، و در

ص: ۴۴۵

سال ۱۲۵۳ متولد، و در ۱۳۲۶ وفات یافته، در بقعه سر قبر آقا مدفون گردید.

۸- میرزا عبدالعلی هرندی

فرزند میرزا محمد تقی، از علمای گوشه نشین، و فضلا و مدرسین (۱) بوده، و مخصوصاً ادبیات عرب، و به ویژه تخصص در تدریس نحو داشته، و به همین جهت، اولاد و اعقاب خود و برادرانش تاکنون به نام نحوی شهرت دارند.

کتب زیر از اوست:

۱- دو شرح بر سیوطی، یکی سی هزار بیت، و دیگری شصت هزار بیت. ۳- رساله صیغ العقود ۴- شرح دعای یا من ارجوه ۵- رساله عیدیه ۶- حواشی بر بسیاری از کتب، فقه و اصول و نحو و غیره.

در ۱۲۲۲ متولد، و در ربیع الاول سال ۱۳۰۶ وفات یافته، قبرش در سر قبر آقا.

۹- حاج ملا عبدالله هرندی

معروف به حاج آقا، فرزند میرزا محمد بن حاج ملا عبدالله. از علما و فضلا، (۲) در حکمت و کلام زحمت ها کشیده، در مسجد محله شهشهان اقامه جماعت می فرموده، و در ۱۴ رجب سال ۱۳۴۹ وفات یافته، در تخت

ص: ۴۴۶

۱- رجال اصفهان: ۱۱۷.

۲- رجال اصفهان: ۴۹.

فولاد در تکیه ملک جنب قبر استادش آخوند ملا محمد کاشی مدفون گردید.

۱۰- ملا عبدالله هرندی

عالم فاضل، فرزند حاج محمد هادی. کتب زیر از اوست:

* اصول دین ۱- دلائل الدین، بزرگ در سه مجلد ۲- مجمع اسرار القرآن ۳- نور القبور؛ و غیره.
در سال ۱۲۵۶ به سن ۷۸ سالگی وفات (۱) یافته، قبرش در جنب امام زاده اسحق هرنند واقع است.

۱۱- حاج میرزا محمد علی نحوی

فرزند میرزا علی محمد. فاضل ادیب خطاط، در یکی از مساجد محله شهشهان، جنب کوچه بناها امامت می نمود. در ۲۱ ذی حجه الحرام ۱۳۸۱ به سن قریب به ۷۵ سالگی وفات یافته، در تکیه گلزار در تخت فولاد مدفون گردید.

۱۲- ملا محمد مهدی هرندی

فرزند حاج محمد ظهیر. از علمای بزرگ زمان خود بوده، و از میر محمد حسین خاتون آبادی اجازه روایت داشته، و در ۹ جمادی الثانیه ۱۱۸۰

ص: ۴۴۷

۱- رجال اصفهان: ۱۴۳.

وفات یافته. (۱)

قبرش در صندوق چوبی واقع در کنار ایوانچه غربی بقعه مجلسی، جنب مسجد جامع است. (۲) وی را فوائد متفرقه ای است بر اصول کافی.

۱۳- حاج ملا نعمه الله هرندی

فرزند حاج ملا محمد جعفر هرندی. معروف به لسان الواعظین، از فضلاهی اهل منبر اصفهان.

در جمعه ۲۰ شعبان سال ۱۳۵۵ وفات یافته، در تکیه ملک (۳) مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

قدوه اصحاب منبر زبده اهل یقین *** واعظ اندر دین احمد رهنمای مؤمنین

بیست از شعبان گذشته روز جمعه چاشتگاه *** شد روان سوی جنان شادان لسان الواعظین

۱۴- حاج محمد هادی هرندی

فرزند حاج محمد ظهیر. از اجله مقدسین (۴) و فضلا بوده و پس از

ص: ۴۴۸

۱- وی از اساتید علامه ملا مهدی نراقی در اصفهان است که به نوشته فرزندش ملا احمد نراقی در اکثر علوم عقلی و نقلی از او بهره برده است.

۲- رجال اصفهان: ۳۲ و مکارم الآثار: ۱۵۳.

۳- رجال اصفهان: ۲۳۵.

۴- رجال اصفهان: ۱۴۳.

وفات، در قبرستان آب بخشان، جنب بقعه ملا حسین تفریسی مدفون گردید.

شاطر جلال

از طبقه رامشگران و مطربان بوده، و در سال ۹۷۰ به کاشان رفته (۱) و طرف تعلق خاطر محتشم شاعر معروف قرار گرفته، و این شاعر، منظومه «جلالیه» را به نام او سروده است.

محتشم کاشانی

محتشم شاعر معروف کاشانی، نامش علی (برخی نام او را ابراهیم گرفته اند) و نام پدرش احمد می باشد. در سال ۹۹۶ و یا ۱۰۰۰ وفات یافته، قبرش در کاشان است.

ماده تاریخ وفات «محتشم رود» می باشد. وی سراینده دوازده بند معروف در مرثیه حضرت ابا عبدالله الحسین (علیه السلام) می باشد. منظومه جلالیه به ضمیمه دیوان اشعارش در بمبئی و تبریز به طبع رسیده است.

از آثار او ۶ رباعی است در تاریخ جلوس شاه اسماعیل ثانی که از آن ۱۱۲۸ تاریخ استخراج می شود. (۲)

آثار محتشم عبارتست از: ۱- جامع اللطائف، نام دیوان اشعار اوست

ص: ۴۴۹

۱- فهرست کتب چاپی فارسی: ۹۴۷.

۲- تذکره نصر آبادی: ۴۷۳ و مواضع مختلفه الذریعه.

۲- جلالیه، دیوان غزلیات ۳- نقل عشاق، منثور که در ۹۴۴ تألیف نموده، و در آن وقت سی و یک ساله بوده، بنابراین تولدش در سال ۹۱۳ بوده است ۴- دوازده بند معروف ۵- صبايیه و شباییه مثنوی؛ و غیره.

جلال الدین طیب

جلال الدین محمد، طیب خاص حرم شاه سلطان حسین صفوی بوده. در محلّه احمد آباد سکونت داشته، و در جنب منزل خود مدرسه ای به سال ۱۱۱۴ هجری بنا نموده، و پس از فوت در یکی از حجرات آن مدفون گردید.

ماده تاریخ بنای مدرسه چنین است: (۱)

اجر و تاریخ این بنای رفیع *** خواستم از خدا و خیر انام

بشنیدم ندا ز عالم غیب *** بدهد ذوالجلال و الاکرانم

فوت بانی مدرسه در سال ۱۱۳۱ روی داده است.

تاریخ وفاتش: «فغان» است. (۲)

جلال الدین طیب

حاوی فضایل نفسانی، و جامع الاختیارات، بدیع الصفات و کمالات

ص: ۴۵۰

۱- گنجینه آثار تاریخی اصفهان: ۶۶۱.

۲- تاریخ فوت او چو فغان بود در حساب *** افغان ز جان خلق بر آمد ولی چه سود

انسانی، در اصل صفاهانی است و در طب شاگرد صدر الدین علی شیرازی. (۱)

مطلع زیر از اوست:

دامن از من چه کشی ای به توام عهد درست *** تا قیامت مه من، دست من و دامن توست

حاج شیخ جمال الدین نجفی

فرزند حاج شیخ محمد باقر. عالم جلیل، از رؤسای علمای اصفهان، در سال ۱۲۸۴ متولد شده، در خدمت پدر خود در اصفهان، و حاج میرزا حبیب الله رشتی و آخوند خراسانی در نجف تحصیل نموده، سپس به اصفهان مراجعت کرد، در جنگ بین الملل اول در سال ۱۳۳۲ روسها به طهرانش بردند، و تا اواخر عمر در آنجا ساکن، و از مراجع عالیقدر به شمار می رفت.

یکی دو سال قبل از وفات به اصفهان معاودت نموده، در شب یکشنبه ۲۵ جمادی الاولی سال ۱۳۵۴ وفات یافته، در بقعه تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید. (۲)

مشارالیه از علماء متنفذ و محبوب القلوب عند الخواص و العوام بود، شب های جمعه در تخت فولاد در تکیه میرزا رفیعا احیا می گرفت،

ص: ۴۵۱

۱- تحفه سامی: ۵۲.

۲- جهت اطلاع از شرح احوال این عالم مجاهد رجوع شود به: تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان جلد ۳ و مکارم الآثار ج ۷.

و جمعی کثیر در آن شرکت می نمودند، در اصفهان در مسجد شیخ لطف الله، و در طهران، مسجد سید عزیزالله امامت می فرمود.

ماده تاریخ وفاتش را دانشمند بزرگوار آقای معلم حبیب آبادی ضمن قطعه ای فرماید:

به ماه و سال تاریخش معلم *** بگفت این شعر با حالی مرفّه

جمادی یکم در بیست و پنجم *** جمال دین به جنت رفت ناگه

در مقالات الحنفاء (۲۴۷) درباره او گوید: آن جناب در اواخر عمر، در اوقات مختلفه از حقایق عرفان راز می جست، و مولانا شمس العرفا شمه ای از عوالم درویشی را در اواخر با ایشان در میان گذارده بود. [!]

مادرش مخدّره ای از سادات اخوی طهران، (۱) و زوجه اولیه اش دختر مرحوم حاج آقا محسن عراقی (۱۳۲۵-۱۲۴۷) عالم معروف بود.

حاج سید جمال الدین صهری

فرزند حاج سید جعفر میر دامادی سدهی.

واعظ کامل، و عالم فاضل، و ادیب شاعر. در سال ۱۳۲۱ در قریه ورنو سفادران از قرای ثلاثه سده ماریین متولد گردیده، در اصفهان خدمت اساتید [ی چون: آیه الله ارباب، سید علی نجف آبادی، شیخ محمد حکیم] تحصیل نموده، (۲) سپس جهت ارشاد و هدایت مردم به منبر رفته، و الحق واعظی بلیغ و شیرین بیان بود، و چئن به آنچه می گفت،

ص: ۴۵۲

۱- زندگانی آیه الله چهار سوقی. ۱۵۴.

۲- شعرای معاصر اصفهان: ۳۰۹.

خود معتقد بود، بیانش بیشتر مؤثر واقع می شد.

سال ها در خوزستان ساکن، و در اواخر به اصفهان مراجعت نموده، محبوبیتی غریب داشت، و مورد احترام و اکرام عموم طبقات بالاخص علما و خطبا بود.

سرانجام در بعد از ظهر پنجشنبه هفتم ربیع الثانی ۱۳۸۸ وفات یافته، جنازه روز جمعه با تجلیل کامل و مشایعت عموم طبقات بر سر دست به سده (۱۸ کیلومتری اصفهان) منتقل شده، در مقبره خانوادگی جنب پدر مدفون گردید.

دیوان قصاید و غزلیاتش به نام الفین صهری است و به طبع نرسیده است. (۱)

آقا جمال خوانساری

جمال الدین محمد بن آقا حسین بن جمال الدین محمد خوانساری.

عالم جلیل، و فاضل محقق بی بدیل، در حکمت و کلام و فقه و اصول از اساتید به شمار می رفته، و ریاست علمی شهر اصفهان در زمان او منحصر به او بوده.

در خدمت پدر و دایی خود مرحوم ملا محمد باقر سبزواری تحصیل نموده، و از ملا محمد تقی مجلسی اجازه دارد.

تألیفات و مصنفات زیادی (۲) دارد، از آن جمله است: ۱- اختیارات

ص: ۴۵۳

۱- مخزن الادب تألیف راجی سدهی معاصر، نسخه خطی.

۲- رجال اصفهان: ۸۸، روضات الجنات: ۱۵۵، ریحانه الادب: ۵۴:۱، قصص العلماء: ۲۶۵، الکنی و الالقاب: ۲: ۱۳۷ و دیگر مواضع. (م).

الایام ۲- اصول دین * تاج التراجم در تفسیر قرآن (۱) ۳- ترجمه الصلاه ۴- ترجمه فصول المختاره تألیف علم الهدی ۵- ترجمه مفتاح الفلاح شیخ بهائی ۶- حاشیه تهذیب الحدیث ۷- حاشیه شرایع ۸- حاشیه شرح اشارات ۹- حاشیه شرح لمعه ۱۰- حاشیه شرح مختصر الاصول ۱۱- حاشیه شفا ۱۲- حاشیه من لا یحضر ۱۳- حیاة الاموات ۱۴- حاشیه بر حاشیه ملا میرزا جان بر شرح مختصر الاصول ۱۵- حاشیه بر حاشیه خفزی ۱۶- رساله در نیت ۱۷- شرح غرر و درر عبدالواحد آمدی * شرح فارسی در مفتاح الفلاح، و شاید همان حاشیه باشد ۱۸- شرح احادیث طینت، به نام شاه سلطان حسین ۱۹- شرح حدیث بساط ۲۰- کتابی در نماز جمعه، و در آن وجوب آن را رد کرده است. ۲۱- کتابی در زیارات حضرت رضا (علیه السلام) که به طبع رسیده است؛ و غیره.

مؤلف ریحانه الادب بنابر آنچه در امل الامل و روضات وی را در باب جیم عنوان کرده است احتمال می دهد که نام او جمال الدین باشد نه محمد، لکن در مقدمه زیارت نامه صریحاً فرماید: کمینه داعیان دوام دولت قاهره، المفتاق الی رحمه الله الباری، جمال الدین محمد بن حسین الخوانساری.

ص: ۴۵۴

۱- مرحوم محدث ارموی می نویسد: این کتاب به هیچ وجه به آقا جمال ربط ندارد، بلکه کتابی است که شخص دیگری که خیلی گم نام و بی قدر و منزلت بوده و متوطن اصفهان نیز نبوده ترجمه کرده است. ر.ک: شرح غرر و درر آمدی ج ۱، مقدمه ص (قح).

صاحب عنوان در ۲۶ رمضان المبارک سال ۱۱۲۵ وفات یافته، (۱)، در بقعه تکیه والد معظم خود در تخت فولاد مدفون گردید. (۲)

شوخی ها و ظرافت ها و خوش طبعی های زیادی از او نقل شده است، و گویند: کتاب «کلثوم ننه» یکی از تألیفات ایشان است.

جمال الدین محمد اصفهانی

معروف به جواد اصفهانی ابو جعفر بن علی بن ابو منصور، در دیوان سلطان محمود سلجوقی به سمت مأمور عرض حال، برقرار بوده، چون اتابک زنگی (۳) تولیت موصل یافت او را از اصفهان برده، وزارت داد.

مردی کریم و بخشنده و منشأ خدمات بزرگ بوده، مورد حسد قرار گرفته، در سال ۵۵۸ یا ۵۵۹ در زندان قطب الدین مودود بن زنگی وفات

ص: ۴۵۵

۱- به نوشته وقایع السنین و الاعوام: فوت «فاضل عالم تقی نقی عامل آقا جمال» در ماه مبارک رمضان سال ۱۱۲۲ ق واقع گشته. در آخر نسخه ای از رساله صلاه الجمعه از آثار او، کاتب (محمد مهدی بن محمد حسین حسینی) این عبارت را نگاشته: لقد غربت شمس مصنّفه نور الله تربه و اعلى في عليين رتبه في ليله الاحد ثانی شهر رمضان المبارک سنه ۱۱۲۲ ر.ک: تراجم الرجال ۲: ۳۸۹.

۲- به نوشته مرحوم مؤلف: قبر حاج شیخ اسدالله فهامی (از مخصوصین مرحوم آیه الله فشارکی) مابین قبر مرحومین حجتین آیتین: آقا جمال الدین و آقا حسین خوانساری قرار دارد، و در موقع دفن مشارالیه، قبر به قبر علامه محق خوانساری باز شده، و عده ای جسد مبارک علامه خوانساری را صحیح و سالم مشاهده کردند. سیری در تاریخ تخت فولاد: ۱۱۱.

۳- آگهی شهان از کار جهان ۱: ۲۶۳.

یافته، در مدینه طیبه به فاصله شش ذراع از قبر مطهر رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) مدفون گردید.

وی بانی آثار خیریه از پل ها و غیره بوده، آثار زیر را به نام او ثبت کرده اند:

۱- بنای مسجد خیف در منی ۲- بنای حجر اسماعیل به طرف کعبه ۳- بنای مسجد در کوه عرفات ۴- بنای قلعه شهر مدینه ۵- ساختن برکه های آب و سقاخانه ها در عرفات ۶- زینت طلا کاری کعبه مطهره؛ و غیره.

به همین جهات، او را معمار الحرمین لقب داده اند. از اقطار جهان (۱) به آوازه کرمش روی به آستانه او نهاده، و در سال قحطی تا دستار و جامه خود را به درویشان داده، و در اصفهان تعمیر مسجد آقاسی نموده.

خاقانی قصیده اصفهان و مثنوی «تحفه العراقین» را در سال ۵۵۱ به نام او سروده.

جنازه اش را به دستور اسدالدین شیر کوه بنا بر معاهده ای که داشت از موصل تا مدینه سر دست بردند.

در آثار الوزراء عقیلی (۳۵۸) گوید: خاقانی قصیده شیئیه خود را که «باکوره الاثمار و مذکوره الاسحار» گویند به نام و در مدح وی گفته، و خواص مکه این قصیده را به زر نوشتند.

برای اطلاع بیشتر از حالات او به وفیات الاعیان، و کامل ابن اثیر، و تاریخ سلاجقه عماد کاتب و دیگر مواضع مراجعه شود.

ص: ۴۵۶

۱- تاریخ اصفهان و ری: ۱۲۵.

معروف به صدر الواعظین، فرزند سید عیسی بن محمد علی موسوی عاملی اصفهانی. ساکن همدان، در حدود سال ۱۲۷۹ در همدان متولد، (۱) و در رجب ۱۳۲۶ در بروجرد کشته شد.

وی از وعاظ طراز اول ایران، و از عوامل مهم [!] مشروطیت است. (۲) وی در سال ۱۳۰۰ رساله قضا و قدر از کتاب «کلمات مکنونه» فیض کاشانی (۳) را به دستور استادش شیخ علی نوشته است.

از آثارش علاوه بر سخنرانی‌ها و مطالبی که در مجالس عمومی درباره مشروطیت گفته، رساله «لباس التقوی» نیز در شیراز به طبع رسیده است.

پدرش: سید عیسی بن محمد علی (سید محمد علی برادر علامه فقیه آقا سید صدر الدین عاملی اصفهانی است) عالم و فاضل، و ساکن همدان بوده، و شاعر و ادیب است.

وی مؤلف «الزهره السیّیه» مثنوی فارسی در مدح پیغمبر و حضرت امیرالمؤمنین و ائمه طاهرین (علیهم السلام) می باشد. کتاب در ۵۰ صفحه هر صفحه ای پنجاه سطر است. (۴)

* جناب، میرزا ابوطالب فرزند میرزا نصی. شاعر و ادیب و خطاط

ص: ۴۵۷

۱- الذریعه ۱۸: ۲۹۳.

۲- ابراهیم صفایی می نویسد: سید وسعت مشرب داشت و با فرقه های مختلف در صلح و صفا بود. گاهی دم از درویشی می زد، وقتی با بابی ها و ازلی ها نرد دوستی می باخت.

۳- فهرست رضویّه ۴: ۱۴۰.

۴- الذریعه ۱۲: ۷۵.

بوده، و در عهد شاه سلطان حسین صفوی در اصفهان می زیسته، و خط شکسته را به خصوص استادانه می نوشته. (۱) فوتش در ۱۱۰۵ روی داده. (۲)

از اشعار اوست:

نه به وصل یار طاقت نه به هجر تاب دارد *** چه کنم چنین دلی را که مرا خراب دارد
خبر از جناب داری که ز دوری تو شبها *** نه به دل قرار و طاقت نه به دیده خواب دارد

جناب

مرحوم حاج میر سید علی بن میر محمد باقر بن میر محمد حسین حسینی، معروف به جناب.

در ۲۵ ذی حجه الحرام سال ۱۲۸۷ در اصفهان متولد، و در شب جمعه ۳۰ شوال ۱۳۴۹ در طهران وفات یافته، در صحن امام زاده عبدالله در قصبه حضرت عبدالعظیم (علیه السلام) مدفون گردید و

وی از مشاهیر رجال ادبی و ریاضی اصفهان است که در نزد علمای این سامان، فقه و اصول و حکمت و طب، به خصوص ریاضی را آموخته، و در هیئت جدید و قدیم سر آمد معاصرین گردید. تمام عمر خود را صرف تحصیل علوم و اشاعه آن، و تنویر افکار از راه روزنامه و کتاب و تدریس فرمود.

ص: ۴۵۸

۱- ریحانه الادب ۱: ۴۳۰.

۲- بنا به تحقیق آقای نصر اللهی وی همان میرزا ابوطالب حیات است که قبلاً عنوان شد و سال فوت او (۱۱۳۵) است.

سال ها رنج برده تا کتابی در تاریخ و جغرافیا و رجال اصفهان تألیف نموده به نام ۱- الاصفهان، در ده مجلد، که فقط جلد اول آن به طبع رسیده است. ۲- روزنامه الجناب، شماره اول آن در شهر شوال ۳۲۴ منتشر شده، ظاهراً ۹ شماره به طبع رسیده است. ۳- الاصفهان، کتاب تاریخی راجع به اصفهان ۴- راهبر مسافر اصفهان، جزوه کوچکی است در ۴۷ صفحه ۵- ترجمه قسمتی از سفر نامه شاردن فرانسوی راجع به اصفهان که در پاورقی کتاب الاصفهان به طبع رسیده ۶- مقالات مطبوعه در روزنامه های اصفهان؛ و غیره.

جناب

میرزا فتح الله جناب، از بزرگان عهد صفوی بوده که زمان نادر شاه را نیز درک کرده، نسبش به امیر نجم ثانی [از امرای شاه اسماعیل صفوی] می رسد. شاعر و ادیب بوده، و سرانجام در ۱۱۴۶ در جاده بین طهران و کاشان به دستور نادر شاه کشته شده است. (۱)

از اشعار اوست:

اگر زخم به لب از دست آن نگار انگشت *** شود چو غنچه ز خون دلم نگار انگشت

حاج ملا محمد جواد آدینه

حکیم فقیه زاهد، از مبرزین شاگردان مرحوم جهانگیر خان قشقائی

ص: ۴۵۹

بوده، و خود از مدرسین حکمت در اصفهان می باشد. (۱) در مدرسه صدر تدریس می فرمود و جمعی کثیر از محضرش مستفیض می شدند.

در رجب سال ۱۳۳۹ وفات یافته، در تکیه آقا شیخ مرتضی ریزی در اطاق سوم سمت مشرق مدفون گردید.

تذکر: در ماه رجب این سال سه عالم بزرگوار از علمای اصفهان وفات یافتند:

۱- آقا جمال الدین چهار سوقی

فرزند مرحوم آقا میرزا محمد هاشم، و مجاز از پدر (۲) خود و امام مسجد آقا میرزا محمد هاشم پس از فوت پدر.

۲- حاج میرزا محمد رضا [رضوی خوانساری] (۳)

فرزند سید عبدالرسول رضوی خوانساری، از علمای کاملین، و فقها و مدرسین اصفهان، و مصحح مجلدات وافی و مستند و بحار الانوار، و برخی دیگر از کتب، در هنگام طبع، در شب ۲۷ رجب [وفات یافت].

قبرش در تکیه آقا سید محمد ترک در تخت فولاد.

۳- حاج ملا جواد آدینه

مرحوم حاج میرزا حسن خان انصاری در ماده تاریخ آنها گفت:

ص: ۴۶۰

۱- رجال اصفهان: ۸۵ و نقباء البشر: ۳۱۶.

۲- زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۱۱۹.

۳- رجال اصفهان: ۴۰.

تاریخ گفت جابری از نصّ دو خبر *** اینک عجب سه ثلمه با سلام در رجب

شیخ محمد جواد محقق اصفهانی حائری

عالم فقیه ادیب، و شاعر زاهد، از مدرّسین ادبیات در کربلا، و ساکن مدرسه حسن خان بوده، و عمری به فقر و استغناء زندگی فرموده، و جمعی از فضلا و مستعدین در خدمتش تحصیل نموده.

گاهی به مقتضای حال، اشعاری می سروده و در آنها «قدسی» و «محقق» تخلص می نموده. قسمتی از اشعارش به طبع رسیده.

در مقدمه دیوانش گوید: متبحّر در علوم عربیت، و شاخص در ادبیت، و استاد نحو و منطق و علم کلام، و مبرز در معقول و منقول، و با آن که فقیه فاضلی بود، جنبه شعر و ادبیتش غالب بر سایر معلوماتش می نمود.

در ۱۳۲۸ وفات یافته، در صحن مطهر حسینی (علیه السلام) مدفون گردید.

از اشعار اوست:

در بزم دهر عیش میسر نمی شود *** زین جام می گلوی کسی تر نمی شود

هرگز کسی ز آینه جام در جهان *** دارای عصر خویش و سکندر نمی شود

نفس اژدری است تا نشود کشته ای حکیم *** در دست، گنج عقل میسر نمی شود

ص: ۴۶۱

شیخ محمود جواد اصفهانی

از مدرسین و علمای اصفهان بوده، و عده ای در اصفهان در خدمتش تلمذ می نموده اند که از آن جمله است: شیخ محمد حسین بن میرزا محمد علی مقدس اصفهانی، و این شاگرد از استاد خود ثنای بلیغ می نموده و استاد در حدود سال ۱۳۴۵ وفات یافته است. (۱)

و شیخ محمد حسین نامبرده نیز از فضیلتی نجف به شمار می رفت، و در شوال سال ۱۳۸۶ در نجف وفات یافته، در آن ارض اقدس مدفون گردید.

حاج محمد جواد بید آبادی عارف سرجویی

عارف و محقق، از مشایخ سلسله ذهبیه در اصفهان، و دارای نفسی قدسی بوده، عده ای از بزرگان این شهر به او ارادت می ورزیده اند.

در ۱۰ مه صفر سال ۱۳۴۴ به سن قریب به نود در کربلا وفات یافته، و هم آنجا مدفون گردید.

میرزا جواد چهار محالی اصفهانی

در جوانی به کرمان رفته و در آنجا متوطن گشته و گوشه نشین و مسکنت گزین گردید، و همانجا در سال ۱۲۳۳ وفات یافته. (۲)

وی از معاصرین حسین علی شاه عارف اصفهانی است.

شاعر و ادیب بوده و به نام خود تخلص می کرده، دیوانی دارد. (۳)

ص: ۴۶۲

۱- نقباء البشر: ۳۱۶.

۲- طرائق الحقایق ۳: ۱۱۲.

۳- سال وفات او در تذکره اختر ۱۲۲۳ و در سفینه المحمود ۱۲۳۰ ذکر شده و تاریخ مذکور در متن کتاب نادرست است.

از اشعار اوست:

شد یار یار دیگران، با دیگران یاریش بین *** با عاشقان شد سرگران، عاشق نگهداریش بین
در طرف باغ و بوستان می می کشد با این و آن *** وز من همی دارد نهان، مستی و هشیاریش بین

جواد مجد زاده صهبا

فرزند شیخ احمد مجد الاسلام کرمانی. فاضل و ادیب و شاعر. (۱)

پدرش اهل فضل و دانش و ادب و شاعر و نویسنده، و از آزادی خواهان صدر مشروطیت بوده، و روزنامه ندای وطن را در
تهران منتشر می نمود.

دیگر از روزنامه هایی که او منتشر می نموده روزنامه ادب (۲) است، و از آثارش: منظومه «شهر خاموشان» راجع به اوضاع
عدلیه است.

و از اتفاقات مهم زندگی او تبعید شدن ایشان به کلات نادری در زمان عین الدوله می باشد که در این مسافرت حاج میرزا
حسن رشیدی و میرزا آقا اصفهانی با ایشان همراه بوده اند.

مجد الاسلام در رمضان سال ۱۳۴۱ در کرمان وفات یافته است.

مرحوم صهبا در ۱۲۸۶ خورشیدی (۱۳۲۵ قمری) در کرمان متولد شده، و در صبح دوشنبه نهم جمادی الثانیه ۱۳۶۴ در اصفهان
وفات

ص: ۴۶۳

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۱۷.

۲- تاریخ جراید و مجلات ۲۹۲:۴ و ۸۹:۱.

یافته، در تکیه بابا رکن الدین در اطاق مجاور بقعه مدفون گردید.

مشارالیه تحصیلات خود را در کرمان و طهران به پایان رسانیده، و سپس مدتی در شیراز و شاپور و کازرون مأموریت یافته، و در چند سال آخر عمر به اصفهان منتقل گردیده، امور باستان شناسی اصفهان بدو محول گردید، و در حفظ آثار باستانی این شهر مانند یک اصفهانی دلسوز و علاقمند خدمت نموده، به طوری که مردم این شهر بدو دلبستگی یافته و او را یک نفر اصفهانی متولد در کرمان می دانستند.

کتب زیر از اوست:

۱- یک دوره کتاب تاریخ و جغرافیا جهت دبیرستان ها ۲- آثار تاریخی ایران ۳- حافظ شیرین سخن ۴- دیوان اشعار ۵- روزنامه سرنوشت که به مدت دو سال در اصفهان منتشر می شد.

از اشعار اوست:

گر چه دارا در غمش جز ناله شبگیر نیست *** ناله شبگیر ما را در دلش تأثیر نیست

دل چه می خواهد ز جان من که در دام بلا *** خود گرفتار آمد و خود کرده را تدبیر نیست

آقا سید محمد جواد دهکردی

امام جمعه دهکرد، فرزند سید محمد باقر حسینی. عالم فاضل جلیل، در اصفهان و نجف تحصیل علوم نموده، و در شهر کرد به ترویج

ص: ۴۶۴

دین و شریعت پرداخته، (۱) در سال ۱۳۱۰ وفات یافته. (۲)

برادرش آقا سید احمد نوربخش در ماده تاریخ وفاتش گوید:

به تاریخ گویند با پنج تن *** بخلد است آقا محمد جواد

شیخ محمد جواد فریدنی

فرزند شیخ علی اصغر. از فضلا و مدرسین اصفهان، و ساکن مدرسه عربان بوده، و سطوح فقه و ادبیات تدریس می نمود.

در ۴ شنبه ۱۲ جمادی الاولی سال ۱۳۷۵ وفات یافته، در صحن تکیه آقا سید محمد لطیف خواجه‌ئی مدفون گردید. (۳)

سید محمد جواد مسائلی

زنجانی فرزند سید محمد (۴) (بن سید محمد باقر فرزند میرزا علی نقی) (۵) عالم فاضل، و فقیه اصولی کامل، از شاگردان شیخ انصاری بوده،

ص: ۴۶۵

۱- رجال اصفهان: ۱۷۷.

۲- وی از شاگردان میرزا محمد هاشم چهار سوقی، میرزا محمد حسن نجفی و شیخ محمد باقر نجفی بوده و از اساتید خود اجازه اجتهاد داشته و مورد علاقه و ارادت شدید مردم چهارمحال بوده است. بدون مطهر او ۳ سال پس از دفن، به صورت سالم و تغییر نیافته به عتبات عالیات حمل گردید. شناخت سرزمین چهارمحال ۱۵:۲.

۳- وی به جز شیخ محمد جواد اصولی فریدنی، از فضلا و مدرسین اصفهان، متوفای: ۱۴۰۰ هـ.ق، و مدفون در تخت فولاد، و نیز از غیر از شیخ محمد جواد فریدنی از علما و فقهای ساکن نجف اشرف، متوفای: ۱۳۸۵ هـ.ق و مدفون در شهر مقدس قم است.

۴- الذریعه ۴: ۴۹۴.

۵- صاحب «توضیح الفرائد» سید محمد جواد مسائلی فرزند سید محمد آذربایجانی خوئی معروف به سید محمد ترک است، و سلسله نسب مذکور در متن بر اساس اشتباهی است که در چاپ اول ذریعه رخ داده. عبارت صحیح الذریعه که در چاپ دوم اصلاح شده چنین است: و لیس هو ابن السید محمد باقر بن المیرزا علی نقی المذکور فی تذکره القبور: ۴۱. به جز نسخه مذکور از «توضیح الفرائد» که به نوشته صاحب الذریعه در کتابخانه سید محمد یزدی موجود بوده، جلد دوم آن که از مبحث شک تا آخر بحث اصاله البرائه را در بر دارد در کتابخانه جامع گوهرشاد موجود است. ر.ک: فهرست نسخه های خطی گوهرشاد ۴: ۱۹۵۷.

و حاشیه ای بر فرائد الاصول استاد خود نوشته به نام «توضیح الفرائد»، از اول حجیت قطع تا آخر حجیت مظنه. در سال ۱۲۸۸ از نوشتن آن فراغت حاصل نموده است.

میرزا جهان بخش نهاوندی اصفهانی

نامش محمد جواد، و معروف به میرزا جهانبخش است.

عالم و ادیب و منجم بوده، و در اصفهان سکونت داشته، رساله در استخراج خط نصف النهار (۱) جهت شاگردش سید عباس بن سید علی موسوی شاهرودی متوفی در سال ۱۳۴۵ در مشهد تألیف نموده است.

صاحب عنوان در سال ۱۳۳۴ وفات یافته است.

جهاد اکبر

آقا سید علی بن سید جعفر خراسانی. فاضل و ادیب، از آزادی خواهان و

ص: ۴۶۶

روزنامه نویسان صدر مشروطیت (۱) بوده، در ۱۹ جمادی الاولی سال ۱۳۶۵ وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضلان مدفون گردید.

مرحوم جهاد اکبر مدتها به سمت مدعی العموم (۲) در دادگستری یزد خدمت نموده.

مرحوم آیتی در رثا و ماده تاریخ وفاتش گوید:

کس در جهان نیامده کز این جهان نرفت *** کس خانمان نساخت کز آن خانمان نرفت

سال وفات خواستمش پیر عقل گفت *** جز با جهاد اکبر کس بر جنان نرفت

روزنامه جهاد اکبر مدت دو سال یا کمی بیشتر منتشر می شده، و نویسندگی آن به عهده میرزا محمد علی علم فرزند آخوند ملا علی اکبر فشارکی بوده که مردی فاضل و دانشمند بوده، و قبل از سال ۱۳۶۰ در اصفهان وفات یافته است.

جهانگیر خان قشقائی

فرزند آقا محمد خان درّه شوری. از اعظام حکما و متألهین، و اجله فلاسفه و مرتاضین بوده، در اوایل عمر اندکی تحصیل علوم نموده، به سن چهل سالگی به اصفهان آمده، و شوق تحصیل علم در او ایجاد شده، به تحصیل معقول و منقول پرداخته، نزد آقا محمد رضا حکیم قمیشه ای و

ص: ۴۶۷

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۲- تاریخ جراید و مجلات ۲: ۱۷۸.

۳- رجال اصفهان: ۳۹.

میرزا محمد حسن نجفی و جمعی دیگر تحصیل نموده، و عده ای کثیر از علمای اصفهان افتخار شاگردی او را دارند، و آن حکیم دانشمند از جمیع جهات ممتاز بوده، در علم و اخلاق زکیه بر عموم علما تفوق داشته، و در مدرسه صدر ساکن بوده، و عمری را به تجرد و قناعت گذرانیده، و تا آخر عمر، لباس ایلی خود را تغییر نداده، و به عبا و عمامه ملبس نگردیده.

در ۱۲۲۳ (۱) متولد، و در شب یکشنبه ۱۳ رمضان المبارک سال ۱۳۲۸ در اصفهان وفات یافته، در تکیه آقا سید محمد ترک، اول تخت فولاد مدفون گردید. وی مؤلف شرحی است بر نهج البلاغه، و اشعاری دارد.

ماده تاریخ وفاتش را جابری چنین می گوید:

«جهانگیر نزد خدای جهان شد»

چنگیز میرزا

فرزند حاج محمد ولی میرزا قاجار، ادیب فاضل، مؤلف کتاب لمعات ناصری (۲) در ۱۴۰ صفحه، در تاریخ ۱۸ ربیع الاول ۲۶۷ از تألیف آن فراغت یافته است.

چهره نما

حاج عبدالمحمد مؤد السلطان ایرانی پور علی زاده، ادیب فاضل، و

ص: ۴۶۸

۱- دانشمندان و سخن سرایان فارس ۱۶۱:۲.

۲- الذریعه ۳۴۷:۱۸.

شاعر و نویسنده و مورخ، در اصفهان متولد شده، و در این شهر مقدمات علوم را آموخته، به مصر مهاجرت نموده، و تا آخر عمر در آنجا ساکن بوده، و از محترمین ایرانیان ساکن مصر به شمار می رفته. روزنامه چهره نما را در آنجا می نوشته، و مدت سی و دو سال مرتباً انتشار داده است. (۱)

در حدود سال ۱۲۹۱ متولد، و در اول شعبان ۱۳۵۴ در قاهره وفات یافته، و هم در آنجا مدفون گردید.

۱- احقاق الحق ۲- امان التواریخ ۳- پیدایش خط و خطاطان ۴- زردشت باستانی و فلسفه او ۵- فؤاد التواریخ.

میرزا حبیب الله اصفهانی

ادیب فاضل، و شاعر و نویسنده زبان شناس، از اهالی بن (به کسر اول) چهار محال بوده، در اسلامبول می زیسته، و در آنجا به تدریس زبان فارسی اشتغال داشته.

کتب زیادی نوشته که عبارت است از:

۱- برگ سبز ۲- دبستان فارسی، راجع به دستور زبان فارسی ۳- دستور سخن ۴- راهنمای فارسی ۵- غرایب عقاید ملل؛ (۲) و غیره.

شرح حال نسبتاً مفصلی از او در کتاب سواد و بیاض مذکور است، طالبین مراجعه نمایند.

ص: ۴۶۹

۱- تاریخ جراید و مجلات: ۱۹۸:۲.

۲- نقباء البشر: ۳۵۳ و الذریعه ۱: ۱۶۰.

مولی حبیب الله عباس آبادی

ساکن عباس آباد اصفهان، و در عقلیات، مشهور زمان بود. نتایج افکار حکما را با معارف اصحاب شهود تطبیق نموده، و به مشرب و مسلک صوفیه انس و عادت گرفته، در اصفهان در جوار رحمت الهی رسید.

این بیت از اوست:

ما را ز خداوندی لطف تو همین بس ** کز بندگی همچو منی عار نداری

حاج ملا حبیب الله رئیس الواعظین

عالم فاضل، و واعظ کامل، سال ها در اصفهان مردم را موعظه و ارشاد نموده، از شاگردان میرزا محمد حسن نجفی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی و دیگران بوده.

در سال ۱۳۳۱ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد مدفون گردید.

فرزندش: مرحوم آقا حسن رئیس زاده فاضل و ادیب و شاعر بوده، و «رئسی» تخلص می نموده. واعظی صالح بود.

در ۲۶ شوال ۱۳۸۶ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

حبیب الله صفاهانی

مؤلف کتاب «شرح اسماء الله الحسنی»، (۲) معاصر با شاه عباس ثانی

ص: ۴۷۰

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۲- فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان: ۳۱.

صفوی، کتاب خود را در سال ۱۰۶۱ به نام این پادشاه نوشته است. بیشتر از این از حالاتش معلوم نیست.

* حبیب الله اصفهانی ادیب فاضل، (۱) مؤلف کتاب عوائد الملک. (۲)

سید حبیب الله موسوی اصفهانی

عالم جلیل، استاد و شیخ روایت شیخ عبدالنبی تویسرکانی مؤلف «لئالی الاخبار» است. (۳) تاریخ اجازه ۱۲۷۷ می باشد، وفات او پس از این تاریخ است. صورت اجازه در آخر «لئالی الاخبار» به چاپ رسیده است.

شیخ حبیب الله نائینی

فرزند ملا ابراهیم. از علما و فضلاء ساکن اصفهان، و در دستگاه آقایان مسجد شاه بود؛ و خدمت آنان تحصیل نموده، در سال ۱۳۴۸ وفات یافته، در تکیه ملک نزدیک قبر استادش آخوند کاشی (۴) مدفون گردیده است.

میرزا حبیب الله اصفهانی

فرزند میرزا عبدالله. عالم و فاضل و ادیب و نویسنده بوده، در سال

ص: ۴۷۱

۱- الذریعه ۱۵:۳۵۵.

۲- وی همان میرزا حبیب الله اصفهانی معروف به افندی، ساکن اسلامبول است که به نوشته الذریعه در سال ۱۳۱۵ وفات نموده. ر.ک: الذریعه ۱۶:۳۱ و ۱۷۹:۷.

۳- الکرام البرره: ص ۲۹۹.

۴- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۱۱۰۶ وفات یافته. وی مؤلف کتاب: «توصیف الوزراء» است که آن را رجال میرزا حبیب الله نیز گویند، (۱) در احوال و زاری دولت صفویه.

ظاهراً وی سید نور الدین حبیب الله نسابه اصفهانی است. (۲)

شیخ حسن بروجنی اصفهانی

عالم جلیل، و رجالی کبیر، مولف کتابی در رجال، (۳) و آن تعلیقه ای است بر مشیخه من لا یحضر. در سال ۱۲۵۷ از کتابت آن فارغ شده، و در آن تحقیقات زیادی درباره رجال نموده است.

میرزا حسن چینی

معروف به مولانا، از فلاسفه مشهور است، و در اصفهان حکمت متعالیه را تدریس بلکه تأسیس می فرموده. (۴) از شاگردان ملا علی نوری بوده،

ص: ۴۷۲

۱- الذریعه ۴: ۴۸۹ و دهم.

۲- مرحوم مؤلف در ملحقات رجال اصفهان (۱۹۲:) می نویسد: فایده: تاریخ سلطانی از تألیفات حسن بن سید مرتضی حسینی استرآبادی است که در اواخر زمان صفویه در زمان شاه سلطان حسین صفوی در اصفهان تألیف شده، و ۳ قسمت است: اول: تاریخ سلاطین قبل از اسلام. دوم: احوالات حضرت رسول و ائمه اطهار (علیهم السلام)، و در آن بسیاری از امام زادگان اصفهان را نقل نموده و بیشتر آنان را از «تذکره شیخ نور الدین حبیب الله نسابه عاملی» نقل نموده که ما تمام آن را در رساله شجره طیبه که جهت امام زادگان مدفون در اصفهان می باشد نقل نموده ایم. سوم: در تاریخ سلاطین صفویه است.

۳- الکرام البرره: ۲۹۶.

۴- المآثر و الآثار: ۲۳۶، الکرام البرره: ۲۹۵.

و پس از وفات استاد، تدریس معقولات بدو منتهی شده، ظاهراً در ۱۲۶۴ وفات یافته.

میرزا ابوالحسن جلوه را از شاگردان او نوشته اند.

شیخ حسن دشتکی

عالم فاضل، از شاگردان حاج میرزا بدیع درب امامی، و آخوند محمد حسین کرمانی، و آقا سید محمد باقر درچه ای بوده. در مدرسه جدّه، ساکن و سطوح فقه و ادبیات تدریس می نمود.

در سال ۱۳۴۴ وفات یافته، (۱) در تخت فولاد مدفون گردید.

ملا حسن ریزی

از مبرزین شاگردان حاجی آواده ای و ملا حسین علی تویسرکانی، عالم فاضل بوده، در شب عاشورای سال ۱۲۹۹ وفات یافته، در بقعه تکیه آواده ای (۲) مدفون گردید.

میرزا حسن شوکت

اصلاً اصفهانی است، فاضل ادیب، در سفارت عثمانیه به نگارشات می پرداخته، در نظم و نثر استاد بوده، (۳) و تاریخ پطر کبیر را که میرزا

ص: ۴۷۳

۱- رجال اصفهان: ۳۰۷.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۸.

۳- المآثر و الآثار: ۲۹۲.

رضا مهندس باشی ترجمه کرده، او انشا نموده است.

در مجمع الفصحاء (۲:۲۴۸) گوید: شوکت شیرازی، و هو شمس الدین حسن، سپس شرحی مختصر راجع به فضایل و کمالات او نوشته.

از اوست:

تا گشودی گره ز زلف دراز*** گره از کار عاشقان شد با

گه به دل گه به دیده ای ساکن*** تا چه خواهی از این نشیب و فراز

در کتاب دانشمندان و سخن سرايان فارس نامی از او ذکر نشده، و این خود مؤید اصفهانی بودن اوست.

امیر سید حسن طالقانی

از اعظام علما، و اکابر عارفان، [به نوشته حزین:] در هیچ فنی از علوم نبود که او را استحضاری به کمال نباشد، مسائل حکمت را با مشاهدات صوفیه انطباق داده، قوت تقریر و مباحثه اش به مثابته بود که احدی از اصحاب جدل را نزد او یارای سخن گفتن نبود. بعض طلبه ظاهر، وی را غایبانه به عقاید غیر مستفاده از شرع اقدس نسبت می دادند. (۱) در اصفهان رحلت نمود.

(۲)

ص: ۴۷۴

۱- تاریخ حزین: ۱۶۹.

۲- مرحوم مؤلف در کتاب سیر در تاریخ تخت فولاد (۱۱۵) مدفن وی را تکیه خرابه واقع در جنب تکیه میرزا رفیعا که بعداً جزو اراضی فرودگاه و تخریب شده می داند، و از دیگر مدفونین در آنجا سید محمد کاظم بن سید حسین طالقانی (متوفی ۱۱۱۷ق) را نام می برد.

عالم فاضل، از تلامذه آقا سید محمد کاظم یزدی و آخوند خراسانی در نجف بوده، و دارای تألیفاتی است و تقریرات اساتید خود را نیز نوشته، در ۱۳۲۷ در نجف اشرف وفات یافته است. (۱)

حاج سید حسن کاشی

اشاره

فاضل کامل، و واعظ جامع، از مشاهیر گویندگان و خطبای اصفهان بوده، در قدرت بیان کم نظیر بوده. در کاشان متولد بوده و در اصفهان خدمت اساتید و بزرگان تحصیل نموده، و سال ها مردم را به مواعظ شافیه ارشاد و هدایت می نموده.

در سال ۱۲۹۵ به دستور ظلّ السلطان حاکم جابر اصفهان کتاب در تفسیر آیه «اولی الامر» نوشته، و در آن اولی الامر را به حکام و سلاطین تفسیر نموده، و آن را به خرج ظلّ السلطان به چاپ رسانیده و منتشر ساخت.

انتشار کتاب در بین علما و مجتهدین سر و صدایی راه انداخته و موجب شد که چند نفر از مجتهدین بزرگ مانند: میرزا محمد حسن نجفی اصفهانی، و حاج سید علی اکبر فال اسیری شیرازی، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی حکم کفر او را صادر کردند. در نتیجه، حاج سید حسن مدتی از اصفهان نفی بلده شده و به طهران رفت؛ سپس مجدداً به اصفهان مراجعت نموده و در غرّه ربیع الثانی سال ۱۳۲۰ وفات یافته، در تخت فولاد (۲) در

ص: ۴۷۵

۱- نقباء البشر: ۳۷۱.

۲- رجال اصفهان: ۴۴ و ۹۸ ظواهر الجواهر: ۲۹.

تکیه میرزا ابوالمعالی کلباسی در اطاقی مخصوص مدفون گردید.

وی علاوه بر کتاب سابق الذکر، کتابی به نام «منهج الواعظین» دارد که فرزندش مرحوم آقا اسدالله الواعظین به نام آن اشاره کرده است.

در شرح حال آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی می نویسند که در امر انتشاءات و خطب و نوشتجات، مسجع و مقفی می نوشته، به حدی که جواب استفتاء و حکم را نیز چنین می نوشته است.

حکم تکفیر حاج حسن بدین عبارت بوده است: این سید کاشی، مشغول به دین تراشی، یا در متن کفر است یا در حواشی.

آن مرحوم را فرزندان فاضل و اهل علم و منبر می بود:

۱- آقا سید اسدالله ثقه الواعظین

فاضل و ادیب و شاعر، و از محترمین اهل منبر اصفهان به شمار می رفت. کتب و رسائل چندی تألیف نموده و آن ها را در پشت جزوه های که در ترجمه و شرح حدیث کساء نوشته و به طبع رسانیده نام برده است:

- ۱- آثار باقریه ۲- بغیه الامجاد فی لغات الاضداد ۳- ترجمه و شرح حدیث کساء، مطبوع ۴- درر الثمین ۵- دیوان السادات ۶-
- سرور العباد فی صدق المعاد ۷- سلطان المقاتل ۸- کرامه الائمّه فی معرفه الائمّه ۹- لثالی الصدق و خیر التحف ۱۰- مجمع الاحزان ۱۱- معاجز القرآن ۱۲- المعراجیه ۱۳- منتخب اللغه؛ و غیره.

در شب شنبه ۲۶ ذی حجه الحرام سال ۱۳۸۰ وفات یافته، در اطاق پدر مدفون شد.

۲- آقا سید زین العابدین مطهری

فاضل بزرگوار، مؤلف کتاب «دَفْنِیه الدرر» در امام زاده های اصفهان، و متوفی در ۳ رمضان المبارک سال ۱۳۶۰ به سن متجاوز از ۸۵ سالگی، و مدفون در اطاق پدر.

۳- آقا میرزا محمد علی

از فضیله اهل منبر اصفهان.

مولی حسن دیلمانی جیلانی

از بزرگان و مشاهیر اهل فضل و دانش بوده، و در اصفهان سکونت داشته، و در مسجد جامع عباسی تدریس می نموده. (۱)
[به گفته افندی:] دوستدار حکما و صوفیه بوده، و از علوم دینی و نقلی نصیبی نداشته، در اواخر عمر قوای عقلانیش اختلالی یافته، و در همان اوان وفات یافته است. (۲)

مولی حسن

ادیب فاضل، مؤلف کتاب «انشاء الصلوات» که در سال ۱۲۷۵ به چاپ

ص: ۴۷۷

۱- اعیان الشیعه ۲۱: ۲۵۴.

۲- مرقد صاحب عنوان در بقعه صاحب روضات واقع است، و بر سنگ نوشته مزار او چنین آمده: وفات عالی حضرت مرحمت و غفران پناه، رضوان آرامگاه، حقایق و معارف آگاه، علامه العلمائی الوحید فی عصره و اوانه، الواصل الی بحار رحمہ الله و غفرانه، آخوند ملا حسن الدیلمی فی سادس عشر شهر صفر ختم بالخیر و الظفر من شهور سنه اربع و تسعین و الف ۱۰۹۴.

رسیده، (۱) و در ظهر آن نوشته است: للعارف الممتحن، امین الحق، معین الاسلام المولی حسن نزیل اصفهان.

میر حسن عطار

در محله امام زاده اسماعیل عطاری می کرده، (۲) در دواشناسی استاد بوده، مثنوی به نام «خروسیه» دارد. مردی لطیفه گو و حاضر جواب بوده، قبل از ۱۰۸۳ فوت شده است.

حاج محمد حسن واعظ

واعظ فاضل و جامع بوده، در ۲۰ ربیع الاول سال ۱۳۰۷ وفات یافته، در تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردیده. از شاگردان میر سید محمد شهشهانی بوده است.

میرزا محمد حسن میر دامادی سدهی

از اعقاب میر محمد اشرف. (۳) از مبرزین شاگردان حاج شیخ محمد علی نجفی و آقا سید محمد باقر درجه ای بوده، پس از تکمیل تحصیلات در مدرسه نیم آورد ساکن شده، و به درس و افاده علوم اشتغال جسته، ایام تعطیل به سده می رفته، و مسجد و محرابش رونقی داشته است.

ص: ۴۷۸

۱- الذریعه ۳: ۳۹۲.

۲- تذکره نصر آبادی: ۱۴۲.

۳- رجال اصفهان: ۲۳۸.

در سال ۱۳۳۲ وفات یافته، در مقبره شاهزاده ابراهیم در قریه ورنوسفاداران (بن اصفهان) مدفون گردیده است.

میرزا علی محمد میردامادی

فرزندش: میرزا علی محمد، عالم فاضل زاهد، در نزد علمای اصفهان تحصیل نموده، بالاخص نزد آخوند گزی و آقا سید محمد باقر درجه ای. در سال ۱۳۵۲ وفات یافته، در جنب پدر مدفون گردید.

* ملا حسن گیلانی: (۱) عالم و فاضل و عارف بوده، در کمال خاموشی و آرامی سلوک نموده، و هیچ گاه بی جذبه شوق و شور نبوده. (۲)

گاهی رباعی می گفته، از آن جمله است:

نه در طلب سمور و نه اطللس باش *** در دیده اعتبار خار و خس باش

خواهی که سری برون کنی از منزل *** چون جاده تو با مال کس و ناکس باش

شیخ محمد حسن یزدی اصفهانی

فاضل جلیل، و خطیب ادیب، از فضلالی قرن سیزدهم هجری است. (۳)

ص: ۴۷۹

۱- وی همان مولی حسن دیلمانی جیلانی است.

۲- تذکره نصر آبادی: ۱۵۷.

۳- الکرام البرره: ۳۰۳.

در حدود سال ۱۲۷۵ تفریظی بر کتاب «دمعه الساکبه» تألیف مولی محمد باقر دهدشتی نوشته است.

شیخ محمد حسن فرزند شیخ محمد ابراهیم، عالم و فاضل، و مؤلف کتابی است در تاریخ غزوات حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) که نسخه آن در خاندانش باقی است. (۱)

در ۱۷ محرم الحرام سال ۱۲۸۶ وفات یافته، در ایوان شمالی بقعه آواده ای در تخت فولاد (۲) مدفون گردیده است.

[شیخ محمد علی اشتری]

نواده اش: آقا شیخ محمد علی اشتری فرزند حاج شیخ محمد بن شیخ محمد حسن صاحب عنوان، واعظ فاضل، و زاهد متقی، از موثقین اهل منبر اصفهان، در شب جمعه ۱۸ رجب سال ۱۳۷۵ به سن متجاوز از نود سال وفات یافته، در بقعه آواده ای مدفون گردید.

* شیخ حسن عینائی عالم فاضل محقق، (۳) نامش حسن بن علی بن

ص: ۴۸۰

۱- نام آن سیف الوعظین است و به چاپ رسیده. در الذریعه (۱۲: ۲۹۰) آن را به شیخ محمد حسن بن محمد ابراهیم بن حاج محتشم اردکانی یزدی واعظ متوفی ۱۳۱۵ ق نسبت داده و می نویسد: و کان هو استاد السید محمد کاظم الیزدی. گفتندی است که پدر همسر مرحوم سید محمد کاظم نیز مولی حسن بن ابراهیم بن عبدالغفور یزدی نام داشته و صاحب عنوان غیر از آن دو می باشد.

۲- رجال اصفهان: ۳۳.

۳- رجال اصفهان: ۳۲.

الحسن بن یونس بوده، در نجف اشرف سکونت داشته، و در اصفهان (۱) وفات یافته است.

مرحوم گزی در تذکره القبور نام شیخ حسن مذکور را برده و گوید: وی مؤلف کتاب «منتخب الاخبار» است. سپس فاضل ارجمند و محقق جلیل مولی محمد علی معلم حبیب آبادی (متولد در ۱۳۰۸) در حواشی خود بر تذکره القبور می فرماید: نام مؤلف «منتخب الاخبار» حسین است (در روضات الجنّات: ۶۴۲ نیز صراحت دارد) و قبر مزبور از شیخ حسن عینائی است.

نویسنده گوید: صاحب قبر هیچ یک از آنها نبوده، بلکه شیخ حسن یزدی سابق الذکر است.

میرزا حسن عراقی

فرزند میرزا ابراهیم. عالمی جلیل و غیور بوده، (۲) و در نهی از منکر و رفع ظلم، و اشتغال به تدریس و امور شرعیّه، و طریقه زهد و تقوی ممتاز، و امام مسجد سلام بوده که جهت او بنا کرده اند.

وفاتش در ۱۳۲۳ روی داده، قبرش در تکیه شهشهانی در تخت فولاد.

در نجف از شاگردان حاج میرزا حبیب الله رشتی بوده و تقریرات (۳) استاد را نوشته، و در اصفهان نیز خدمت آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی و دیگران تلمذ نموده، و مجاز از چهار سوقی است.

ص: ۴۸۱

۱- روضات الجنّات: ۶۴۲ چاپ اول.

۲- رجال اصفهان: ۱۶۷.

۳- نقباء البشر ۱: ۲۷۸.

در مدرسه صدر تدریس می نموده و جماعتی کثیر از محضرش مستفیض می شدند.

حاج محمد حسن گزی

فرزند محمد ابراهیم بن محمد علی بیگ شیروانی. عالم فاضل معمر، مؤلف کتب فقهیه، در شب ۲ شنبه ۲۶ رمضان المبارک سال ۱۳۲۶ وفات یافته، نزدیک فاضل هندی در تخت فولاد مدفون شده، سپس به نجف منتقل گردید.

از آثار او کتاب «مجمع الرسائل» است که عده ای از مجتهدین بر آن حاشیه نوشته اند.

خود از شاگردان شیخ مرتضی انصاری و دیگران بوده است.

میرزا سید حسن موسوی

فرزند سید ابراهیم بن محمد مؤمن بن علی رضا عالم.

از علمای شیخیه در اصفهان، و مورد احترام علما و دانشمندان بوده، در حدود سال ۱۲۶۳ متولد، و در صبح دوشنبه ۲۸ ماه صفر سال ۱۳۴۱ وفات یافته، در امام زاده اسماعیل مدفون، و سپس به کربلا انتقال یافت.

وی از شاگردان شیخ محمد باقر مسجد شاهی بوده است.

وی تألیفات زیادی دارد، در حدود هفتاد مجلد که از آن جمله است:

۱- تحفه اللیب، که به طبع رسیده و اسامی تألیفاتش در آن مذکور است. ۲- مجالس الغراء.

ص: ۴۸۲

ابن احمد بن حسن بن احمد بن محمد مهره.

از مشایخ علم قرائت و تجوید و حدیث در اصفهان بوده، در ۴۱۹ متولد، و در ذیحجه ۵۱۵ وفات یافته است.

میر سید حسن مدرس قمیشه ای

ابن سید اسماعیل بن میر عبدالباقی بن میر عابدین طباطبائی.

عالم مجاهد جلیل، و مجتهد سیاسی، جامع معقول و منقول، فقیه متکلم. اصل ایشان از سرایه از دهات کچویه بلوک (۱) اردستان می باشد، به شهرضا منتقل شده و میر عبدالباقی در آنجا از دنیا رفته و مدفون شده است.

مدرس در حدود سال ۱۲۸۷ در سرایه متولد گردیده، و در نزد پدرش که از افاضل خطبا (۲) و فضلا بوده مقدمات علوم را بیاموخته، در شش سالگی به اتفاق خاندانش به شهرضا منتقل گردید. در حدود ۱۳۰۸ پدرش وفات یافته است.

مشارالیه مدت سیزده سال در اصفهان نزد فضلالی این شهر مانند: میرزا عبدالعلی نحوی، و جهانگیر خان قشقائی، و آخوند کاشی، و آقا محمود مغنی و دیگران تحصیل نموده، و مدت هفت سال در نجف به درس آقا سید محمد کاظم یزدی، و آخوند خراسانی، و ملا علی نهانندی حاضر شده، سپس به اصفهان مهاجرت نموده، و در مدرسه جدّه سکونت کرده، و در فقه و اصول به تدریس اشتغال داشته.

ص: ۴۸۳

۱- آتشکده اردستان ۲: ۳۰۰.

۲- نقباء البشر ۱: ۳۸۲.

سپس در دوره دوم انتخابات مجلس شورای ملی، به عنوان مجتهد طراز اول از طرف علما انتخاب و شرکت نموده، و در دوره بعد، از طرف مردم طهران انتخاب گردیده، و جمعاً ۵ دوره در مجلس شرکت داشته، ضمناً در مدرسه سپهسالار نیز تدریس می نموده است.

در این ادوار به عنوان لیبر اقلیت شناخته شده، و دو مرتبه او را می خواسته اند ترور کنند که در هر دو دفعه جان بدر برده. سال ها در شهرهای مختلف زندان بوده، سرانجام در شب ۲۸ رمضان المبارک سال ۱۳۵۷ در کاشمر شهید شده، در امام زاده آنجا مدفون گردید.

آقای ابراهیم خواجه نوری در کتاب: «بازیگران عصر طلایی»، و آقای حسین مکی در کتاب: «مدرس قهرمان آزادی» و آقای عبدالحسین هوشمند راد شیرازی در کتاب «سرگذشت مرحوم سید حسن مدرس»، و مرحوم عبدالله مستوفی در «شرح زندگانی من» و دیگران شرح حال او را نوشته اند، طالبین مراجعه نمایند. (۱)

حاج میرزا حسن صفی علیشاه

فرزند محمد باقر. عارف مشهور، از اقطاب صوفیه نعمت اللهیه. در سؤم

ص: ۴۸۴

۱- کتاب «مدرس مجاهدی شکست ناپذیر» نوشته جناب آقای عبدالعلی باقی یکی از آثار پر ارزش و خواندنی درباره شهید آیه الله سید حسن مدرس است. کتاب «مدرس شهید نابغه ملی» نوشته جناب آقای علی مدرسی نوه دختری مدرس که در چاپ اخیر به نام «مدرس مرد روزگاران» نامیده شده، و کتاب دو جلدی «مدرس» از انتشارات بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی نیز از منابع غنی جهت بررسی احوال و افکار این مرد بزرگ می باشند.

شعبان سال ۱۲۵۱ در اصفهان متولد، و در ۲۴ ذی قعدة الحرام سال ۱۳۱۶ در طهران وفات یافته، در خانقاه خود واقع در خیابان صفی علیشاه مدفون گردید. عالم و فاضل و ادیب و شاعر و مفسر بوده، در خدمت جمعی از علما تحصیل نموده، سپس خدمت عده ای از مشایخ و اقطاب صوفیه رسیده، و در این راه زحمت ها کشیده، و به مقاماتی رسیده، در طهران ساکن، و جمعی از صوفیه و درویشان را گرد خود جمع کرده و دستگاه ارشاد گسترده، و هم در آن شهر وفات یافته. (۱)

کتب چندی در عرفان و ادب و تفسیر، به نظم و نثر نوشته که از آن جمله است: ۱- آیه العشاق ۲- اثبات نبوت خاصه ۳- اسرار المعارف ۴- بحر الجواهر ۵- تفسیر قرآن مجید، منظوم ۶- بحر الحقایق ۷- دیوان اشعار ۸- زبده الاسرار، در اخلاق و مراثی ۹- عرفان الحق که آن را دیوان الحقایق و بحر الحقایق نیز گویند ۱۰- میزان المعرفه ۱۱- مثنوی سبحة صفا، مطبوع ۱۲- مثنوی رعنا و زیبا؛ و غیره.

صاحب عنوان از مریدان حاج میرزا کوچک رحمت علی شاه شیرازی بوده، پس از مرگ او به مکه مشرف شده، و سپس چهار سال در هندوستان بوده، و به ملاقات جمعی از مرتاضین آنجا رسیده.

شرح رنجیدگی او از منور علی شاه، و تشکیل فرقه و خانقاه او در کتب مضبوط است، طالبین به کتب مربوطه مراجعه نمایند.

ص: ۴۸۵

۱- طرایق الحقایق ۲۰۴:۳ و المآثر و الآثار: ۲۹۳، و مواضع مختلفه الذریعه.

* شیخ حسن اصفهانی فاضل و عالم بوده، و در قرن (۱) سیزدهم هجری می زیسته است. (۲)

ملا محمد حسن مازندرانی

فرزند ملا- محمد باقر. عالم و فاضل و واعظ بوده، در روز ۵ شنبه ۶ محرم الحرام سال ۱۳۲۲ وفات یافته، در صحن تکیه آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

بجوید تاریخ این خوش سرشت *** محمد حسن شد میان بهشت

سید محمد حسن مجتهد اصفهانی

فرزند سید محمد تقی مستجاب الدعوه، عالم فاضل جلیل، و محقق کامل بی بدیل، مجتهد فقیه اصولی، جامع معقول و منقول بوده، در حدود سال ۱۲۰۷ متولد، و در جمادی الاولی سال ۱۲۶۳ وفات یافته، در تخت فولاد جنب پدر مدفون گردید.

در اصفهان نزد: پدر خود، و آخوند ملا علی نوری، و میرزا ابوطالب

ص: ۴۸۶

۱- الکرام البرره: ۳۰۹.

۲- بر اساس مندرجات نقباء البشر: وی حسن بن محمد باقر اصفهانی کاتب نسخه ای از «غریب القرآن» سجستانی است، و جز این اطلاع و نشانه ای دال بر عالم بودن او در دست نیست.

صاحب حاشیه [بر سیوطی]، و حاجی کلباسی، تحصیل نموده، (۱) و از جمعی از علما به اخذ اجازه روایت و اجتهاد مفتخر شده که از آن جمله است:

۱- آقا رضا بن سید مهدی بحر العلوم، تاریخ آن ۱۲۵۱. ۲- آقا محمد رضی اصفهانی ۳- آقا سید صدر الدین عاملی ۴- آقا سید محمد کاظم رشتی (احتمالاً) ۵- ملا مهدی قمبوانی ۶- میرزا محمد مهدی نایب الصدر اصفهانی. تا به مقامات عالیه علم و اجتهاد رسیده، و حوزه درس و بحث تشکیل داده، و به مناسباتی به طهران مهاجرت کرده، و دو سال در آنجا ساکن بوده، و به تدریس اشتغال جسته.

کتب زیادی نوشته از آن جمله است:

۱- حواشی غیر مدونه بر کتب زیر:

حاشیه میرزا ابوطالب بر سیوطی؛ و شرح لمعه؛ و شوارع الهدایه حاجی کلباسی؛ و شوارق لاهیجی، و قوانین میرزای قمی؛ و رساله عدم جواز تقلید میت حاجی کلباسی؛ و رساله در حجیت مظنه سید مجاهد؛ و صمدیه شیخ بهائی؛ و غیره.

۲- رساله جبتیه، در تطبیق جبت و طاغوت بر اولی و دومی ۳- رساله در اختلاف معانی الفاظ شرعیه ۴- رساله در شیر بها ۵- رساله در جنایت ام ولد ۶- رساله در رد مظالم ۷- رساله در حکم زنی که خود را بلامانع معرفی کند ۸- رساله در احیای موات ۹- رساله در شرط ضمن العقد ۱۰- رساله در جواز تسامح در ادله سنن ۱۲- رساله در معرفت خدا و پیغمبر و امام (علیهم السلام) ۱۳- رساله

ص: ۴۸۷

۱- رجال اصفهان: ۱۰۱ و الکرام البرره: ۳۱۵.

در انفراد طلاق به عوض خلع ۱۴- رساله در اعجاز قرآن، مطبوع ۱۵- سؤال و جواب در ارث ۱۶- شرح مبحث شکوم کتاب منهاج استادش کلباسی ۱۷- شرح کتاب مراح الارواح، در صرف ۱۸- شرح تهذیب منطق تفتازاتی ۱۹- یک دوره فقه کامل در ۶ مجلد ۲۰- مهجه الفؤاد در شرح ارشاد علامه در چهارده مجلد ۲۱- نصایح العلماء، در نصیحت خطاب به فرزندش حاج سید مهدی نحوی ۲۲- مناسک حج، ناتمام ۲۳- رساله در اصالت برائت، ناتمام ۲۴- شرح بر شرح رضی بر شافیه؛ و غیره.

سید مهدی نحوی

اشاره

فرزندش: مرحوم حاج سید مهدی، علامه فقیه، در شوال ۱۲۴۸ (۱) متولد، و در صبح روز دوشنبه ۱۵ ذی حجه الحرام سال ۱۳۰۷ وفات یافته، در جنب پدر مدفون شد.

مشارالیه از علما و فقها و اجلا بوده، و در مدرسه شاهزاده ها تدریس می نموده، و در مسجد حمال ها در بازار کفاش های اصفهان امامت می نموده، و در نزد: پدر، و آقا میر سید حسن مدرس، و ملا اسماعیل واحد العین (۲) و آقا سید اسدالله بید آبادی و جمعی دیگر تحصیل نموده، و جمعی از بزرگان در عداد شاگردان ایشان محسوب می شدند.

ص: ۴۸۸

۱- رجال اصفهان: ۱۰۲.

۲- با توجه به سال وفات ملا اسماعیل واحد العین (۱۲۴۳) صاحب عنوان نمی تواند از او استفاده نموده باشد و لذا استاد وی مرحوم ملا اسماعیل حکیم در کوشکی (م ۱۳۰۴) باید باشد.

فقه و اصول و خصوصاً ادبیات تدریس می نموده، و چون تخصص ایشان در تدریس علم نحو بوده به نحوی شهرت یافته، و گاهی او را سید نحوی می گفته اند، جهت امتیاز ایشان از نحوی های هرنندی که غیر سید بوده اند.

و از وی چهار پسر باقی ماند:

۱- حاج میرزا محمد حسن نحوی

عالم فقیه، و مجتهد متکلم اصولی، از شاگردان: آقا میرزا محمد باقر [خوانساری]، و پدر خود، و آقا نجفی، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی و جمعی دیگر از دانشمندان اصفهان بوده. (۱)

در ۱۲۷۸ متولد، و در شب جمعه ۱۴ ربیع الثانی ۱۳۶۱ وفات یافته.

تاریخ وفاتش را آقای معلم ضمن قطعه ای فرماید:

کم کرد معلم دو و گفت از پی سالش *** سید حسن نحوی عارف ز جهان رفت

قبرش در مجاورت قبر جدش سید حسن مجتهد قرار دارد.

وی داماد آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی صاحب روضات بوده است.

۲- میرزا محمد حسین نحوی

طیب فاضل متطبب، از شاگردان حاج میرزا محمد باقر حکیم باشی

ص: ۴۸۹

است. در ۱۲۸۲ متولد، و در ۱۳۴۰ وفات یافته، جنب آباء خویش مدفون گردید.

۳- سید عبدالوهاب معین العلماء

فاضل و از آزادی خواهان صدر مشروطیت بوده، و روزنامه نیر اعظم (۱) را در طهران منتشر می نموده.

در ۱۲۸۴ متولد، و در شب جمعه ۶ رمضان المبارک ۱۳۵۸ در اصفهان وفات یافته، در جنب پدران خویش مدفون گردید.

در روزنامه مظفری چاپ بوشهر (ش ۳ سال ۱۱) شرح نسبتاً مفصلی از احوالات او نوشته شده، طالبین مراجعه کنند.

وی از ابتدای تشکیلات عدلیه وارد خدمات دولتی شده، و مدتها ریاست عدلیه مازندران، زنجان، گیلان، آباد، گلپایگان را داشته است.

۴- آقا سید محمد باقر نحوی

عالم فاضل، و مجتهد زاهد، از شاگردان: حاج میرزا ابوالحسن بروجردی، و آخوند ملا محمد حسین فشارکی، و آقا شیخ محمد رضا نجفی، و مجاز از هر ۳ نفر، و همچنین از شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای و آخوند کاشانی بوده، عمری به زهد و قناعت گذرانیده.

در ۱۳۰۳ متولد، و در ظهر پنجشنبه ۵ جمادی الاولی سال ۱۳۵۰ به عارضه سکتته وفات یافت، و در جنب آبای گرام خود مدفون شد.

ص: ۴۹۰

ماده تاریخ وفاتش را مرحوم آقا کمال الدین خوانساری (پدر زن ایشان) فرماید: (۱)

آن سمی حضرت باقر که بود *** نحوی عصرش فصیح و هم بلیغ

سال فوتش را اگر پرسی ز من *** گویمت ای حیف از او با ای دریغ

محمد حسن ادیب الدوله اصفهانی

ابن محمد حسین، در ۱۲۸۸ ق متولد، و در ۱۳۵۳ ق وفات یافته، از ادبا و نویسندگان و مترجمین است. (۲) از آثارش: ترجمه کتاب آبی و کتاب مسافرت استانله به آفریقا می باشد. (۳)

* مولی حسن بن الحسن الدیلمی عالم فاضل، و حکیم بارع و فقیه. به اتفاق پدر خود از گیلان به اصفهان مهاجرت نموده، و از معاشرین و مصاحبین و همدرسان افندی مؤلف ریاض العلماء (۴) می باشد. تألیفاتی دارد از آن جمله شرح صحیفه سجادیه است. در ۲۶ رمضان المبارک سال ۱۱۱۹ وفات یافته است.

ص: ۴۹۱

۱- رجال اصفهان: ۱۰۳.

۲- به نوشته مشار: وی مدت چهل سال در دارالفنون به تعلیم و تربیت شاگردان اشتغال داشت و در ۲۳ اردیبهشت ۱۳۱۳ ش درگذشت.

۳- فهرست مؤلفین کتب چاپی ۵۴۱:۲.

۴- تاریخ علماء و شعرای گیلان: ۱۱۲.

مؤلف تاریخ علما و شعرای گیلان را در نام صاحب عنوان اشتباهی روی داده، زیرا که مؤلف شرح صحیفه سجادیه نامش: مولی حسین بن حسن است. گویند: شرح صحیفه او انتحال از شرح سید علی خان مدنی است. علامه جلیل القدر مؤلف الذریعه (۱۳: ۳۵۰) فرماید: من شرح سید علی خان را دیدم که به خط خود در حواشی آن، مواضع انتحال را تعیین نموده بود.

مولی حسین گیلانی دایی سید ابوالقاسم بن حسین موسوی خوانساری جد صاحب روضات است، و قبرش در بقعه مشارالیه قرار دارد، و آقا میرزا محمد باقر به مناسبت بودن قبر او در این محل، وصیت به دفن در اینجا نموده است. در اسامی حسین مجدداً از او نامی برده خواهد شد.

* سید محمد حسن بن محمد حسین اصفهانی از علمای معاصر با فتحعلی شاه، و از مراجع تقلید، و رؤسای علما بوده، و دارای تألیفات است، از آن جمله است: هدایه الطالبین، (۱) رساله عملیه، از اول طهارت تا آخر اعتکاف، و آن را به نام پادشاه نام برده نوشته است. (۲)

آقا سید محمد حسن فانی یزدی

ابن سید حسین بن اسماعیل بن مرتضی حسینی یزدی، معروف به فانی

ص: ۴۹۲

۱- الکرام البرره: ۳۲۱.

۲- وی همان میرزا محمد حسن امام جمعه است، و از کتاب نامبرده در متن و نیز کتاب «مصایح القلوب» پدر و میر محمد حسین خاتون آبادی که آن نیز کتابی فقهی به فارسی و تقدیم شده به فتحعلی شاه است نسخ متعددی موجود است.

عالم فاضل جلیل، و واعظ کامل بلیغ، زاهد ورع متقی، در ۲ رجب ۱۲۷۱ متولد (۱) شده، و نزد [آخوند ملا زین العابدین عقدایی و] علمای اصفهان تحصیل نموده تا از جمله فضلا و خطبا و بزرگان اهل منبر معدود گردیده، ادیب کامل، و شاعر مصنف بود. کتب زیر از اوست:

۱- اکسیر الاخبار، چهار مجلد ۲- برهان المتقین، رد بر بایه ۳- بهجه الابرار ۴- التوفیقات الالهیه، در مواعظ ۵- حبیب العاشقین ۶- حرز المؤمنین، در احراز و ادعیه ۷- درر اللثالی فی اسرار الموالی، در طلسمات و خواص آیات ۸- رد السخیفه ۹- عقیده الحق، در شرح باب حادی عشر ۱۰- غوث الامه ۱۱- فلاح الایمان، در مواعظ ۱۲- هدایه السالکین؛ و غیره.

مرحوم فانی در شب ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۳۸ وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید. قبرش دارای محجر چوبی [بوده] است، و مورد توجه عموم مؤمنین است که به زیارت او می روند و از او حاجت می طلبند.

حاج میرزا محمد حسن امام جمعه

اشاره

فرزند میر محمد حسین بن میر عبدالباقی خاتون آبادی.

از رؤسای علمای اصفهان، ملجأ و پناه مردم، و امام جمعه اصفهان بوده، در مسجد شاه اقامه جمعه می نموده، و می نویسند: تا سیزده صف این طرف میل های میدان شاه صف نماز او می رسیده. (۲)

در دوم محرم سال ۱۲۴۸ وفات یافته، قبرش در بقعه سر قبر آقا است.

ص: ۴۹۳

۱- ریحانه الادب ۴: ۲۹۰، نعباء البشر: ۳۹۳، رجال اصفهان: ۴۷.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۴.

فایده: تاکنون به نام برخی از مدفونین در سر قبر آقا اشاره شده است، ذیلاً به نام چند نفر دیگر از مدفونین در این مقبره تذکر داده می شود:

۱- حاج محمد حسین اصفهانی

فرزند شیخ زین الدین. از عرفا و صوفیه و از مشایخ بوده.

در کتاب دانشمندان و سخن سرایان فارس (۱: ۴۷۶) در ضمن شرح حال میرزا محمد علی بن اسحق دارابی شیخ الاسلام گوید:

«از مریدان شیخ محمد حسین بن زین الدین اصفهانی بوده (۱)»

قبرش در صحن مقبره سر قبر آقا، و بر سنگ او نوشته است: حاج محمد حسین بن علام فهام قدوه الفضلاء العظام شیخ زین الدین ذی قعدة ۱۲۹۳.

ص: ۴۹۴

۱- شیخ محمد حسین مزبور، حسین علی شاه معروف از اقطاب نعمه اللهیه است و مطلب ذکر شده ربطی به صاحب عنوان ندارد. مرحوم مؤلف در مزارات اصفهان می نویسد: شیخ محمد حسین بن علام فهام شیخ زین العابدین. عارف فاضل مقدس، از قراء قرآن مجید، متوفی ذی القعدة الحرام سال ۱۲۳۹ هـ.ق. اشعار مرثیه و تاریخ فوت بر روی سنگ قبر منقور بود و قبرش در ضلع جنوب شرقی صحن قبری بلند بسته داشت که در سال های اخیر از بین رفت. مطلع اشعار مرثیه: آه و افسوس کز جفای سپهر *** رفت حاجی حسین ازین دوران آن که در قدس بی نظیر آمد *** بود در شهر قاری قرآن مزارات اصفهان: ۵۱.

۲- صاحب ملا رجب

شاعر بذله گوی اصفهانی، دیوانش به طبع رسیده. (۱) بیشتر اشعارش هزل و به لهجه اصفهانی است. در سال ۱۳۰۵ وفات یافته است.

عمری را به زهد و قناعت گذرانیده، و از راه کتابت قرآن و ادعیه روزگار می گذرانیده است.

۳- میر سید علی مستوفی شهبهانی

فرزند میرزا احمد، از ادبا و فضلا، وفاتش ۵ شنبه ۴ صفر سال ۱۳۱۱، قبرش در صحن مقبره.

۴- میرزا محمد علی سینی اصفهانی

از علما و اتقیا بوده، (۲) در سال ۱۳۳۲ وفات یافته، قبرش در وسط صحن مقبره مزبور است.

۵- حاج شیخ محمد ولد آخوند ملا علی

از فضلا و اتقیا. وفاتش روز شنبه ۳ صفر ۱۳۲۴، قبرش در صحن مقبره نامبرده.

۶- میرزا محمد مهدی شاعر متخلص به «ناحی».

ص: ۴۹۵

۱- رجال اصفهان: ۱۱۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۶.

ادیب و شاعر، (۱) در ۱۳۱۴ وفات یافته، ماده تاریخ وفاتش این است:

بهر تاریخ او ادیب بگفت *** او مکان کرد سوی خلد برین

۷- میرزا هادی طبیب

فرزند حاج میرزا کوچک. پدرش در شب ۴ شنبه ۱۴ ربیع الثانی سال ۱۱۸۱ وفات یافته، خود از اطبای اصفهان، و به حذاقت و مهارت معروف بوده، پس از فوت (۲) در مقبره سر قبر آقا مدفون شده است.

میرزا حسن منجم

فرزند میرزا دوست محمد بن خان محمد، از علمای منجمین، و فحول اساتید این فن است. (۳)

در شب چهارشنبه ۲۲ جمادی الاولی ۱۲۱۱ متولد، و در شب دوشنبه ۲۸ ذی قعدة ۱۲۹۲ وفات یافته، جنازه اش به نجف منتقل گردید.

حاج ملا حسن دری

فرزند رجب علی، اصلاً از اهالی جوشقان است، پدرش به قصبه دُرّ منتقل گردیده، و صاحب عنوان در آنجا متولد گردیده. عالم فاضل، و فقیه جامع، و حکیم زاهد بوده، در اصفهان تحصیل نموده تا به مقام اجتهاد رسیده، عمری به عزّت و قناعت و زهد

ص: ۴۹۶

۱- رجال اصفهان: ۱۱۶.

۲- تاریخ نائین: ۲۰۶.

۳- المآثر و الآثار: ۲۸۶، مکارم الآثار: ۳۹۸.

گذرانیده (۱)، و تا اواخر عمر، لباس دهاتی خود را عوض ننموده و با کلام بوده است، لکن در سال های آخر عمر به اصرار جمعی از علما معمم شده است.

در مدرسه نیم آورد تدریس، و در مسجد نو بازار حجره داشته.

کتاب های چندی تألیف نموده است که از آن جمله است: ۱- یک دوره فقه استدلالی فارسی ۲- مناسک حج، عربی استدلالی و مفصل.

در ربیع الاول سال ۱۳۳۶ وفات یافته، در تکیه ملک مدفون گردید.

مرحوم انصاری در تاریخ وفاتش گوید:

فقیه دُرّ حسن آن درّ یکتا *** که زندی گفت بر ابر و به مریخ

صدف بشکست و جست و جابری گفت *** (غیاب الکو. کب الدرّی) به تاریخ

* شیخ محمد حسن رشتی فرزند حاج شیخ محمد رفیع، عالم فاضل، مؤلف کتاب مفتاح الالم (۲) در سه مجلد، تاریخ فراغت از تألیف غزه شعبان ۱۲۸۰. (۳)

ص: ۴۹۷

۱- رجال اصفهان: ۵۰.

۲- فهرست کتابخانه فیضیه قم ۱۰۲:۲.

۳- وی مولی محسن بن محمد رفیع گیلانی است که در الذریعه به محمد حسن تصحیف شده است. شرح حال مولی محسن در جای خود آمده است. وی در ابتدای جلد چهارم مفتاح الالم (که در متن به پیروی از الذریعه ۳ جلد ذکر شده) می نویسد: پیش از این کتاب، سیصد و نه کتاب و رساله دیگر نگاشته است. ر.ک: فهرست فیضیه ۱۰۲:۲.

حاج ملا حسن آرندي نائيني

فرزند زکریا. عارف کامل، و زاهد و متقی بوده، (۱) در اصفهان در مدرسه نیم آورد ساکن، و در لباس و خوراک، نهایت اقتصاد را می نمود. در علوم حکمت و ریاضی استاد بوده و تدریس می نموده، و بزرگان به او ارادت می ورزیده اند. (۲) مشهور آن است که اگر هزار مسأله در علوم مختلف از او می پرسیدند، بدون مراجعه به مدرک، همگی را جواب می گفت. قبل از تأسیس تلگراف و ظهور باب، از آنها خبر داده است.

در اوایل عمر، شبانی می کرده، خدمت حاج محمد حسن عارف نائینی رسیده، و ریاضت ها کشیده، تا به مقام کشف و شهود رسیده، ریاضیات و مجاهداتش در طریقه اویسیه بوده. (۳)

در سال ۱۲۷۰ وفات یافته، در ایوان بقعه بابا رکن الدین مدفون شده است.

ماده تاریخ وفاتش این است:

گفت سیما بهر تاریخ وی از الهام غیب *** جای بگزیده بجنت مرشد کامل حسن

میرزا حسن تبریزی

فرزند محمد صادق خان. پدرش به امر شاه عباس اول از تبریز به

ص: ۴۹۸

۱- رجال اصفهان: ۶۵.

۲- الکرام البرره: ۳۰۱.

۳- مآثر و الآثار: ۲۲۷ و تاریخ نائین.

اصفهان آمده، و در محله عباس آباد سکونت نموده. (۱)

پسر، عالم و فاضل بوده، و شرحی بر مثنوی (شرح اشعار مشکله) نوشته است، و رسائلی در معقولات دارد.

سید حسن اصفهانی

ابن صادق، ساکن رشت، عالم فقیه، و فاضل جلیل، در کربلا نزد پدر خود و جمعی دیگر (۲) تحصیل نموده، و سپس در نجف در درس فاضل ممقانی، و حاج میرزا حسین خلیلی، و آخوند خراسانی، تحصیل نموده، مدتی در خراسان، و بالاخره در رشت ساکن شده، و از مراجع آنجا معدود بوده است، و در آنجا وفات یافته است.

خود او داماد سید محمد علی بوشهری، و برادرش سید محمد باقر که او نیز از فضلا معدود است داماد سید احمد اصفهانی حائری است.

حسن لغذه

ابو علی حسن بن عبدالله، معروف به لغذه (به ضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث) یا لُذْکَه، از ائمه نحو و ادب و لغت، و هم طبقه با ابو حنیفه دینوری، (۳) و شاگرد زجاج (متوفی ۳۱۰) بوده، و با او در علم مخالفت داشته، در [اواخر عمر خود را] عراق از حیث علم و ادب بی نظیر بوده است.

ص: ۴۹۹

۱- خزانه عامره: ۴۲۹ و الذریعه ۱۰۶۸:۹ [به مناسبت ذکر دیوان فرزندش میرزا معز الدین].

۲- نقباء البشر: ۴۰۰.

۳- معجم الادباء ۱۴۴:۸ و ریحانه الادب ۱۲۷:۵ و غیره.

کتب زیر از اوست:

- ۱- التسمیه ۲- خلق الانسان ۳- خلق الفرس ۴- دیوان اشعار ۵- الردّ علی ابن قتیبه فی غریب الحدیث ۶- الصفات ۷- مختصر النحو ۸- النوادر ۹- نقض علل النحو ۱۰- الهشاشه و البشاشه؛ و غیره.

افضل الدین حسن مهابادی

ابن علی بن احمد بن علی مهابادی.

فقیه صالح [ادیب] متبحر، از ثقات علمای امامیه قرن ششم هجری است. (۱) کتب زیر از اوست:

- ۱- الاعراب ۲- دیوان شعر ۳- ردّ تنجیم ۴- شرح شهاب ۵- شرح لمع ۶- شرح نهج البلاغه؛ و غیره. سال وفاتش معلوم نیست.

میرزا حسن نوری

فرزند آخوند ملا علی بن جمشید نوری اصفهانی.

از اکابر علما و حکما و فلاسفه، از شاگردان پدر خود (۲) بوده، مدتی در کربلا سکونت داشته، و ظاهراً از شاگردان سید ابراهیم قزوینی صاحب «ضوابط» بوده، و به امر او نام فرزندش را عبدالحسین گذاشته است.

به برخی از کتب حکمت و معقول حواشی نگاشته است.

ص: ۵۰۰

۱- ریحانه الادب ۵: ۱۶۱ و مواضع مختلفه الذریعه.

۲- الکرام البرره: ۳۴۲، مآثر و الآثار: ۲۷۰.

پدرش: آخوند ملا علی نوری، فیلسوف فقیه، و حکیم ادیب و شاعر، از متدینین (۱) حکمای اسلام، و متشرعین فلاسفه است.

در مازندران و قزوین مقدمات علوم را آموخته، به اصفهان آمده، خدمت میرزا ابوالقاسم مدرس و آقا محمد بید آبادی و دیگران تلمذ نموده، با علمای بزرگ همچون: میرزای قمی، و سید حجه الاسلام، و حاجی کلباسی خصوصیت داشته، و مورد کمال علاقه و احترام آنان بوده.

در رجب ۱۲۴۶ وفات یافته، جنازه به نجف منتقل گردیده، در آستانه در طوسی از صحن مطهر مدفون گردیده است.

کتب زیر از اوست:

۱- جواب سؤالات میرزا ابوالحسن جاجرمی در موضوع عصمت ۲- حواشی بر اسرار الایات ۳- حواشی بر اسفار ۴- حواشی بر شواهد ربوبیه ۵- حواشی بر شرح فوائد شیخ احمد احسائی ۶- حاشیه بر مشاعر ملا صدرا ۷- حاشیه بر مفاتیح الغیب ۸- حجه الاسلام، در رد میزان الحق تألیف پادری نصرانی ۹- دیوان اشعار ۱۰- سؤال و جواب، در معارف ۱۱- الرقیمه النوریه، در جواب برخی اشکالات از مباحث حکمت ۱۲- مکاتبات و مراسلات ادبی و علمی که به میرزای قمی و دیگران نوشته، و برخی از آنها در آخر کتاب سؤال و جواب میرزای قمی و قصص العلماء به چاپ رسیده است. ۱۳- تفسیر سوره اخلاص؛ و غیره.

ص: ۵۰۱

۱- رجال اصفهان: ۷۹، ریحانه الادب ۶: ۲۶۲، فوائد الرضویه: ۳۳۹، روضات الجنات: ۴۱۷ و قصص العلماء: ۱۵۰.

مرحوم نوری در مدرسه کاسه گران تدریس می نموده، و اغلب به مسجد میرزا باقر واقع در بید آباد جهت درک نماز سید حجه الاسلام حاضر می شده است.

از اشعار اوست:

بارها با خود این خیال کنم *** که روم ترک عشق یار کنم

باز اندیشه می کنم که اگر *** نکنم عاشقی چه کار کنم

***

به غیر خواجه قنبر امام دین حیدر *** اگر چه هست خدا، لیک نیست مولایی

یدالله است، یدالله فوق ایدیهم *** به غیر دست خدا نیست دست بالایی

بهای خاک درت نقد جان دهد نوری *** که غیر این نبود بهر سود سودایی

آقا میرزا محمد حسن نجفی

فرزند میرزا محمد علی بن آقا محمد باقر هزار جریبی اصفهانی.

(آقا محمد باقر هزار جریبی)

ابن محمد باقر، اعلم علمای زمان خود، و ساکن در کربلا بوده، و استاد میرزای قمی، و شیخ روایت حاج سید مهدی بحر العلوم بوده، و در

ص: ۵۰۲

۱۲۰۵ وفات یافته، در ایوان علما در نجف اشرف مدفون گردیده. (۱)

وی را دو فرزند است: اول:

آقا محمد علی هزار جریبی

عالم جلیل القدر، از تلامذه محقق قمی، و آقا سید جواد عاملی، و حاج سید مهدی بحر العلوم، و حاج ملا احمد نراقی، و آقا شیخ جعفر نجفی می باشد. (۲)

مدتها در ارومیه و تبریز بوده، و در آنجا تدریس می فرموده، اخیراً به اصفهان آمده، و داماد میرزا محمد باقر نواب شده، و به فقیه مطلق شهرت یافته، و در مسجد ذوالفقار امامت می نموده.

و تألیفات و تصنیفات زیاد دارد، از آن جمله است:

۱- انیس المشتغلین ۲- البحر الزاخر ۳- جوابات المسائل ۴- حاشیه بر قواعد شهید ۵- حاشیه بر قواعد علامه ۶- حاشیه بر طهارت مدارک ۷- حاشیه بر شرح لمعه [= مخزن الاسرار الفقهیه] ۸- حاشیه بر نکاح شرایع ۹- حاشیه بر شوارق و تجرید ۱۰- حاشیه بر قوانین *** حاشیه بر معالم ۱۲- رساله در نماز ۱۳- رساله در امامت ۱۴- رساله در رجال ۱۵- رساله در نکاح عدّه ذمیّه ۱۶- سراج المنیر، در فوائد رجالیّه (شاید شماره ۱۴ باشد) ۱۷- شرح احادیث مشکله * شرح روضه البهیّه ۱۸- کتابی در اصول ۱۹- کتابی در قصاید و شرح آنها ۲۰- کتابی در فقه: در نماز مسافر

ص: ۵۰۳

۱- مکارم الآثار ۱: ۲۲۵ و نقباء البشر: ۴۲۰.

۲- رجال اصفهان: ۱۶۳.

و نکاح و طلاق و دیات [= البحر الزاخر]، پر فایده و کثیر الفروع ۲۱- مجمع العرائس [= حاشیه بر معالم]؛ و غیره.

در اواخر عمر به شهرضا منتقل گردیده و این مهاجرت سبب گمنامی او شده است. در هر صورت، از مجتهدین بزرگ است، و از او کرامات و استجابات دعا و ترویجات و زهد و تقوی معروف است.

در ۱۲ رجب ۱۱۸۸ متولد، و در شب شنبه ۱۸ ربیع الثانی ۱۲۴۵ در شاه سید علی اکبر در نزدیکی شاه رضا به مرض وبا وفات یافته، و در همانجا مدفون گردید. قبرش داخل بقعه امام زاده است.

دوم:

آخوند ملا محمد صادق هزار جریبی

از جمله علما و اخیار بوده، در ۱۲۰۳ وفات یافته، (۱) قبرش در صحن تکیه میرزا رفیعا قرار داشت که فعلاً آثار آن از بین رفته است.

مرحوم میرزا محمد حسن نجفی عالمی بزرگ، و فقیهی نامور، و در غایت زهد و تقوی (۲) بوده، در دیانت و محکمی امر مرافعات، و امتناع از چیزی که بوی رشوه در او باشد، و عدم ملاحظه از اکابر و ارحام در این مقام، عند الخواص و العوام مسلّم بود، و مرحوم میرزای شیرازی اعتماد تامی به او داشته، که اهل اصفهان هر وقت از ایشان سؤال کرده اند که به چه کسی رجوع کنند؟ می فرمودند: به میرزا محمد حسن نجفی. و

ص: ۵۰۴

۱- رجال اصفهان: ۲۱۷.

۲- رجال اصفهان: ۴۵.

جمعی از خواص از ایشان تقلید می کردند، و ایشان امام جماعت مسجد ذوالفقار بودند، و عمر گرامی را صرف تحصیل و تدریس و تألیف و تصنیف و جواب استفتاءات می فرمودند.

در حدود سال ۱۲۳۷ متولد، و در روز ۵ شنبه ۱۱ ربیع الاول سال ۱۳۱۷ در اصفهان وفات یافته، در لسان الارض مدفون گردید، سپس به نج منتقل گردید. (۱)

کتب زیر از ایشان است:

۱- اجزایی در اصول ۲- اجزایی در فقه ۳- حاشیه بر فصول ۴- حاشیه بر قوانین ۵- رساله در زیارت عاشورا ۶- کتابی در طهارت ۷- کتابی در تقوا، ناتمام؛ و غیره.

مشارالیه در نجف از زمره شاگردان: آقا سید ابراهیم قزوینی صاحب ضوابط، و شیخ مرتضی انصاری، (۲) و میرزای شیرازی بوده، و در اصفهان عده زیادی در عداد شاگردانش محسوب می شدند.

شیخ محمد حسین نجفی هزار جریبی

برادرش مرحوم شیخ محمد حسین از علمای کاملین بوده، و رساله ای در

ص: ۵۰۵

۱- در تاریخ اصفهان جابری (۱۷۴:) آمده: و در لسان الارض بقعه جد مادری مرحوم حجه الاسلام آقای میرزا محمد حسن نجفی است... و بعد از ۲۷ سال دفنش در آن بقعه، قبر را چون شکافتند برای نقل جسدش به عتبات، مرحوم ملا عبدالکریم جزئی شاگردش و جماعتی بزرگان دیدند ذره ای از بدنش نریخته، حتی یک موی ریش آن بزرگ، گویی آن دقیقه از غسل خانه اش آورده در مدفن گذارده اند.

۲- زندگانی و شخصیت شیخ انصاری: ۲۴ و نقباء البشر: ۴۲۰.

شرح حال پدر و جد خویش نوشته، و کتابی به نام «البارق لكشف معضلات الحقایق» (۱) دارد.

در سال ۱۲۲۵ متولد شده، و مقدمات را نزد پدر خود آموخته، و چون پدرش مدت پانزده سال به مرض سل مبتلا بوده و نتوانسته بود کتاب های خود را پاک نویس کند، فرزندش پس از سال ها از مرگ پدر این مهم را انجام داده، و گرنه تمام تألیفات پدرش از بین می رفت.

سال وفاتش معلوم نیست.

شیخ حسن کربلایی

فرزند علی بن محمد رضا بن محسن تستری اصفهانی.

عالم جلیل، و فقیه فاضل، (۲) در کربلا متولد شده و بدین جهت به کربلایی معروف شده، در مدرسه اکبر خان ساکن بوده، به درس میرزای شیرازی حاضر شده، و از او و جمعی دیگر از علما استفاده کرده، و در موضوع امتیاز تنباکو و لغو آن که از قضایای سال ۱۳۰۹ می باشد کتابی جامع تألیف نموده به نام «تاریخ الدخانیه». پس از فوت میرزا به کربلا مراجعت نموده، و به خدمت حاج اسماعیل صدر اصفهانی رسیده.

سرانجام در روز ۵ شنبه ۱۷ ربیع الاول سال ۱۳۲۲ در کاظمین وفات یافته، و هم در آنجا مدفون شد.

ص: ۵۰۶

۱- الكرام البرره: ۴۱۴ و الذریعه ۳۵۴:۱۵.

۲- نقباء البشر: ۴۲۱.

کتب زیر از اوست:

۱- تاریخ دخائیه ۲- تقریرات استادش ۳- رساله در قاعده «الناس مسلطون علی اموالهم» در نهایت بسط وجودت؛ و غیره.

میر سید حسن مدرس

فرزند میر سید علی بن محمد باقر. عالم محقق جلیل، از اعظام علما و محققین. در ۱۲۱۰ در اصفهان متولد شده، (۱) در اصفهان نزد پدر خود و دیگران کمی تحصیل نموده، بعداً در کربلا خدمت شریف العلماء (ملا محمد شریف بن حسن علی آملی مازندرانی متوفی در ۱۲۴۵) و در نجف نزد صاحب جواهر و حاجی کلباسی (قبل از معاودت به ایران) و عده ای دیگر تلمذ فرموده، پس از مراجعت به اصفهان نزد شیخ محمد تقی رازی، و شیخ محمد حسین صاحب فصول و آخوند ملا علی نوری تحصیل نموده، (۲) و با سید محمد حسن مجتهد سابق الذکر هم درس و هم مباحثه بوده، و این رفاقت دوستی تا هنگام وفات برقرار بوده، و به موجب حدیث «الحبّ و البغض یتوارثان» در اولاد آنان تاکنون دوستی برقرار است.

در زمان حیات استاد خود حاجی کلباسی در اصفهان حوزه درس و بحث و افاده و استفاده تشکیل داده، و عده ای کثیر از فضلا و مجتهدین به درس او حاضر شده، و از نظر حسن تقریر و کثرت مطالب به «مدرّس»

ص: ۵۰۷

۱- رجال اصفهان: ۱۵۳، روضات الجنات: ۱۸۲.

۲- الکرام البرره: ۳۳۴، ریحانه الادب ۵: ۲۶۷.

معروف گردید، و از اطراف و جوانب، طلاب رو بدو کردند و حوزه درس او در اصفهان بی نظیر گردید.

در کتاب مکارم الآثار (۱: ۳۷۶) شرح حال نسبتاً مفصلی از او نوشته، طالبین رجوع نمایند.

ذیلاً نام برخی از مشاهیر شاگردانش مذکور می شود:

۱- میرزا ابوالمعالی کلباسی ۲- ملا محمد اصفهانی (۱) ۳- ملا محمد باقر فشارکی ۴- میرزا محمد حسن نجفی اصفهانی ۵- میرزا محمد حسن شیرازی معروف ۶- ملا حیدر اصفهانی ۷- ملا شکر الله لواسانی ۸- ملا علی اصغر خوسفی بیرجندی ۹- ملا علی اصغر بن محمد حسن خوسفی بیرجندی (دو نفر می باشند) ۱۰- حاج سید مهدی نحوی ۱۱- میرزا محمد هاشم چهار سوقی.

اینک اسامی تألیفات او:

۱- اجازات کثیره جهت عده ای از علمای اعلام ۲- اجوبه المسائل ۳- جوامع الکلم، در اصول ۴- رساله در عدالت ۵- رساله در اصول جاریه در شک ۶- رساله در براءت ۷- رساله در قاعده لا ضرر ۸- رساله در اصل صحت ۹- رساله فارسیه در عبادت ۱۰- رساله دیگری در براءت ۱۱- رساله عملیه [= هدایه الطالبین] ۱۲- شرح مختصر نافع * فقه استدلالی ۱۳- مناسک حج؛ و غیره.

ص: ۵۰۸

۱- فهرست شاگردان از مکارم الآثار گرفته شده و در آنجا از ۱۰ نفر یاد شده، و ملا محمد اصفهانی که در متن آمده ظاهراً تصحیف ملا حیدر اصفهانی است.

مرحوم مدرس در روز ۳ جمادی الثانیه سال ۱۲۷۳ در اصفهان وفات یافته، و در مقبره مخصوص جنب مسجد رحیم خان که بنیان آن از خود ایشان است، و حیم خان بیگلر بیگی آن را تمام نموده است، مدفون گردید.

وی را سه فرزند می باشد:

۱- آقا میر محمد تقی.

۲- آقا میر سید علی.

۳- آقا سید محمد، فاضل و طالب علم بوده و در جوانی به سال ۱۲۸۰ وفات یافته، در مقبره پدر مدفون گردید.

ذیلاً مختصری از شرح حال برخی از اعلام این سلسله نوشته می شود:

۱- میر محمد حسین [حسینی]

ابن میر سید علی، میر سید حسن مدرس بزرگ، از علمای مشهور، و فقهای معروف اصفهان بوده، مقدمات و سطوح را نزد پدر آموخته، در نجف اشرف و کربلا نزد صاحب جواهر و شریف العلماء تلمذ نموده، و از آن دو به اخذ اجازه مفتخر شده. در اصفهان نیز مدتی به درس حاجی کلباسی حاضر شده، سپس حوزه درس و بحث تشکیل داده، و جمعی از افاضل به درس او حاضر شده اند. (۱)

در روز ۲ شنبه ۲۱ ذی حجه الحرام سال ۱۲۸۸ وفات یافته، در تخت فولاد جنب فاضل هندی مدفون گردید.

ص: ۵۰۹

۱- رجال اصفهان: ۵۸.

تقریرات فقهی و اصولی اساتید خود را در چندین مجلد نوشته است.

۲- سید محمد جواد [حسینی]

ابن میر محمد حسین مذکور. از علمای اخیار، نزد پدر در اصفهان تحصیل نموده، و در کربلا به درس میرزا علی نقی طباطبائی، و در نجف به محضر شیخ انصاری حاضر شده، و از آن دو استفاده نموده، یک دوره فقه، و یک دوره اصول از تقریرات اساتید خود نوشته، سرانجام در سال ۱۲۸۰ در مراجعت از مکه معظمه بین راه وفات یافته، در نجف اشرف مدفون گردید.

۳- میر سید علی [مدرس]

ابن میر سید حسن مدرس. عالم فاضل صالح، در ۱۲۵۳ متولد، و در ۱۳۱۹ وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید. مقدمات علوم را در اصفهان آموخته، و در سال ۱۲۷۱ به عتبات جهت تکمیل تحصیلات مهاجرت نموده، و نزد شیخ انصاری و دیگران تحصیل نموده، [\(۱\)](#) و در ۱۲۹۱ به اصفهان مراجعت کرده، به درس و بحث و اقامه جماعت پرداخته است.

۴- میر سید محمد [مدرس]

ابن میر سید علی مذکور. عالم فاضل زاهد جلیل القدر، در زهد و تقوا بی نظیر، و در اخلاق حسنه و مکارم اخلاق و صفات، ممتاز بود.

ص: ۵۱۰

۱- رجال اصفهان: ۱۵۵.

در ۱۲۹۰ در نجف اشرف متولد شده، و نزد پدر و عم بزرگوار خود تلمذ نموده، و در اصفهان خدمت آقا سید محمد باقر درچه ای و آخوند کاشی و جمعی دیگر از فحول، معلومات خویش را تکمیل نموده، به تدریس و ترویج و اقامه جماعت پرداخته، در ۲۰ ماه صفر سال ۱۳۶۶ در مسافرت عتبات (۱) در کربلا وفات یافت. (۲)

۵- سید محمد هاشم بن میر سید علی مذکور. فاضل و متقی بوده، و در اصفهان و نجف نزد بزرگان تلمذ فرموده، سرانجام به سال ۱۳۴۵ وفات یافته است.

حاج میرزا حسن خان جابری انصاری

فرزند حاج میرزا علی مستوفی بن محمود.

فاضل ارجمند گرامی، ادیب مورخ شاعر، از مشاهیر فضلا و دانشمندان اصفهان، و از خاندان علمی و ادبی، در ۱۸ رجب ۱۲۸۷ در شیراز متولد شده، و در ۵ جمادی الثانیه (۳) سال ۱۳۷۶ در اصفهان وفات یافته، در ایوان داخلی بقعه بابا رکن الدین مدفون گردید.

در اصفهان خدمت جمعی از افاضل همچون: میرزا محمد حسن نجفی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی تلمذ فرموده، و

ص: ۵۱۱

۱- رجال اصفهان: ۱۵۵.

۲- وی پدر علامه میر سید حسن مدرس هاشمی، میر سید علی، و سید محمد حسین مدرس هاشمی، و پدر همسر مرحوم آیه الله سید محمد رضا خراسانی بوده است.

۳- شعرای معاصر اصفهان: ۱۳۵ و نقباء البشر: ۴۱۵.

در این بین، به تألیف و تصنیف اشتغال جسته، کتب زیادی تألیف نموده، و اغلب آنها را به طبع رسانیده است.

اینک به اسامی برخی از آنها اشاره می شود:

۱- آثار الحسان، در بدایع اشعار نسوان ۲- اوصاف المستحسنه ۳- آگهی شهان از کار جهان، ۴ مجلد ۴- آفتاب درخشنده ۵- اسرار الانصار ۶- اسرار تاریخ قاجاریه ۷- بدایع و نوادر ۸- تاریخ اصفهان، مختصر ۹- تاریخ اصفهان و ری ۱۰- تفسیر حسن، تفسیر قرآن مجید ۱۱- تهذیب الاخلاق ۱۲- ترجمه وفيات الاعیان ابن خلکان که به دستور ظل السلطان انجام داده ۱۳- ترجمه فقه ابو حنیفه ۱۴- تسهیل و صاف ۱۵- دیوان اشعار ۱۶- رساله در حقیقت معراج ۱۷- صعود المسعود ۱۸- عشق حقیقی و مجازی، منظومه فارسی ۱۹- گزارش شرح حال سعدی و حافظ ۲۰- گنجینه الاسرار ۲۱- گوهر شب چراغ، جلد اول آن مطبوع ۲۲- لثالی السمط فی معالی النبی و السبط ۲۳- منشآت ۲۴- نوش دارو، در اخلاق ۲۵- نور الثقلین، در مناقب رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)؛ و رسائل عدیده دیگر از مطبوع و غیر مطبوع حدود سیزده مجلد. (۱)

مرحوم انصاری در کتب خویش به نام جمعی از مشاهیر خاندان خویش که در اصفهان ساکن بوده اند اشاره می کند. ذیلاً نام آنها در این کتاب جهت تتمیم مطلب تذکر داده می شود:

ص: ۵۱۲

۱- در جلد ۳۷ فهرست نسخه های خطی مجلس برخی از آثار مخطوط مرحوم جابری از جمله دو جلد از کتاب عشق، و چند جلد از گوهر شب چراغ، و دو جلد از ترجمه وفيات الاعیان و... معرفی شده است.

۱- خواجه کمال ابوالفتح جابری فرزند خواجه جلال الدوله، معاصر شاه اسماعیل و مشرف خزانه سلطنتی.

۲- میرزا باقر فرزند میرزا محمد علی کلانتر اصفهان، و واقف خانه ها و املاکی در اصفهان.

۳- رئیس برگه، با فضایل متوافر، و از زمره اخیار و صاحبان خیرات بوده.

۴- جلال الدین. از وزرای تراکمه، و از اسخیای معروف بوده، معاصر سلطان الوند بهادر.

۵- میرزا حسین جابری، کلانتر و حکمران اصفهان در عهد نادر شاه، و مقتول به امر او.

۶- میرزا داود، در دستگاه سلاطین صفویه بوده، شاعر و ادیب و بانی تکیه حاج میرزا داود در جویباره است.

۷- ربیع الدین، معاصر با نادر شاه و فرزند رفیع الدین.

۸- رفیع الدین ابن مهدی مستوفی الممالک ایران.

۹- میرزا سلمان اعتماد الدوله بن علی، ادیب و نویسنده و شاعر معاصر شاه طهماسب صفوی.

۱۰- میرزا عبدالله فرزند میرزا سلمان، ادیب و شاعر.

۱۱- حاج میرزا علی امین الوزاره

ابن محمود. پدر انصاری صاحب عنوان، فاضل و ادیب و شاعر، از شاگردان آخوند ملا عبد الجواد مدرس خراسانی، و از اجزای دستگاه ظل السلطان. فوتش ۱۳۰۵.

ص: ۵۱۳

۱۲- نور الدین محمد، بانی مدرسه نوریّه در اصفهان، معاصر اواخر صفویّه.

۱۳- میرزا مسعود، وزیر دربار سلطان اسماعیل صفوی و اوایل شاه طهماسب.

۱۴- میرزا نظام الملک فرزند میرزا سلمان، در دستگاه صفویه مصدر امری بوده.

سید حسن موسوی مازندرانی

عالم و فاضل، فرزند میر محمد علی مازندرانی شاهان دشتی.

امام مسجد شمس آباد، و مؤلف شرح نهج البلاغه با توضیح لغات و تراکیب آن. قبرش در مقبره میرفندرسکی در تخت فولاد.

(۱)

حسن وحید دستگردی

فرزند قاسم. فاضل محقق، و ادیب اریب، و شاعر گران مایه، از محققین و متّبعین در ادبیات فارسی است. در سال ۲۹۸ در قریه دستگیر خیار متولد، و در شب ۲۱ ذی حجه الحرام سال ۱۳۶۱ در طهران وفات یافته، در مقبره امام زاده عبدالله مدفون گردید.

در اصفهان خدمت جمعی از علما و ادبا همچون: آخوند ملا محمد کاشی، و آخوند گزی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و مرحوم جهانگیر خان قشقائی، و میرزا یحیی مدرس بید آبادی تحصیل نموده،

ص: ۵۱۴

۱- رساله معین الاسلام در شرح حال پدر و جدش. وی متوفای ۱۲۹۷ هـ. ق است.

و در اوایل مشروطیت در زمره آزادی خواهان وارد شده، و در این راه کوشش‌ها نموده، سپس به طهران منتقل شده، و از سال ۱۳۳۸ مجله ادبی «ارمغان» را انتشار داده که تا حین الفوت مرتباً انتشار یافته، (۱) و پس از مرگ ایشان به همیت فرزند دانشمندش آقای محمود وحید زاده متخلص به «نسیم» که از دبیران و صاحب منصبان عالی رتبه وزارت آموزش و پرورش است تاکنون منتشر می‌شود.

در اوایل «لمعه» و سپس «وحید» تخلص می‌نمود، و در روزنامه‌ها به طور مستعار «ناظر اصفهانی» می‌نوشته. کتب زیر از اوست:

۱- انقلاب ادبی ۲- دیوان قصاید و غزلیات ۳- ره آورد وحید، دو مجلد ۴- سرگذشت اردشیر ۵- سفینه بهترین اشعار ۶- مجله ارمغان ۷- هزار اندرز نظامی، جمع آوری از اشعار نظامی گنجوی ۸- یخچالیه، جلد دوم؛ و غیره.

مشاریه در طی بیست و سه سال انتشار مجله ارمغان چندین مجلد کتاب ادبی نیز به طبع رسانید که از آن جمله است:

۱- تذکره نصر آبادی ۲- تحفه سامی ۳- دیوان ادیب الممالک فراهانی ۴- تصحیح و تحشیه و طبع خمسه نظامی، و افزودن دو مجلد بر آن (سبعه نظامی). ۵- دیوان جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی.

تذکر: کتاب «یخچالیه» نام تذکره شعرای است انتقادی، از تألیفات آقا محمد علی مذهب فرزند ابوطالب اصفهانی که به اجماع معاصرین، در صنعت تذهیب، و صناعت شعر، سیما غزل، مقام استادی داشت. (۲)

ص: ۵۱۵

۱- شعرای معاصر اصفهان، و سخنوران نامی معاصر ۱: ۲۳۷.

۲- مآثر و الآثار: ۲۸۸.

رساله یخچالیّه از اختراعات فکر بکر اوست.

در شعر «بهار» تخلص می نموده. وفاتش در ۱۲۷۵ روی داده است.

شیخ محمد حسن ورنوسفادرانی سدهی

فرزند محمد کاظم ورنوسفادرانی. عالم فاضل متبحر، (۱) مؤلف تفسیر مختصری است بر قرآن کریم، و در اول آن گوید: تفسیر بعضی از کلمات قرآن است و قرائت و صیغه و عدد آیات و حروف آن، تاریخ فراغت: سلخ ذی قعدة ۱۲۴۱.

فرزندش محمد مهدی نام داشته، و او این تفسیر را وقف نموده است در سال ۱۲۶۳.

شیخ محمد حسن اصطهباناتی

فرزند علامه ملا محمد. از فضلاى اصفهان، و معروف به زهد و تقوی بوده، در شوال سال ۱۳۳۶ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

مولی محمد حسن طلائی

فرزند ملا- محمد خراسانی. عالم فاضل، و فقیه کامل، در کیمیا رنجه کشیده، و کتاب ها تألیف نموده (۲) که از آن جمله است: ۱- شرح رساله جابر بن حیان ۲- شرح شذور الذهب ۳- شرح مفتاح جلدکی؛ و غیره.

در سال ۱۱۲۹ وفات یافته، در مقبره آب بخشان مدفون گردید.

ص: ۵۱۶

۱- الکرام البرره: ۳۴۹.

۲- رجال اصفهان: ۱۴۶.

پدرش: ملا محمد خراسانی هندی نیز از فضلا معدود بوده، و در سال ۱۱۱۰ وفات یافته، و در آب بخشان مدفون بوده است.

شیخ محمد حسن اصفهانی

ابن محمد، از شاگردان وحید بهبهانی است. در سال ۱۲۱۶ به ایران مهاجرت نموده، و چندین سال در کرمانشاه ساکن، و سپس به اصفهان منتقل شده، و در این شهر از جمله اعلام به شمار می رفته. (۱)

کتب زیر از اوست: ۱- انوار البصائر، در انواع علوم، در ۱۲ مجلد ۲- الرساله المعادیه، به فارسی ۳- زبده الرجال؛ و غیره. (۲)

حسن کاتب

ابو سعید حسن بن محمد بن عبدالله بن حسنویه کاتب، مؤلف تاریخ بغداد از او روایت می کند، (۳) و او از ابو جعفر بن جعفر بن احمد بن سید السمسار نقل احادیث می نماید.

ص: ۵۱۷

۱- الذریعه ۱۲: ۲۸-۲۷ و مواضع مختلفه.

۲- گفتنی است که مرحوم مؤلف در «تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان» صاحب عنوان را خواهر زاده مرحوم شیخ محمد تقی رازی صاحب حاشیه دانسته، که این نسبت با توجه به شاگرد او در نزد علامه وحید بهبهانی، و تاریخ تألیف کتابهایش به هیچ وجه صحیح نبوده، و وی در طبقه اساتید و یا معاصرین مروم شیخ محمد تقی محسوب می گردد. برخی از مجلدات کتاب انوار البصائر او در کتابخانه دانشگاه اصفهان (مجموعه الفت) موجود است.

۳- اعیان الشیعه: ۸: ۱۷۹.

شرف الدین حسن بن حکیم ملای اصفهانی، عالم ادیب، و حکیم شاعر طبیب، معروف به حکیم شفایی. در خدمت پدر (۱) که از شاگردان میر غیاث الدین منصور شیرازی بوده، و برادرش حکیم نصیرا و جمعی دیگر از علما و ادبا و اطبا تحصیل نموده، ادیبی مشهور، و طبیبی معروف بوده، در محله نیم آورد مطب داشته، و در نزد عموم طبقات معزز و محترم می زیسته، به طوری که نقل می کنند وقتی در محله نیم آورد به شاه عباس کبی صفوی برخورد می کند. پادشاه قصد فرود آمدن از مرکوب خود جهت او می کند. (۲) حکیم به خواهش و تمنا مانع می شود، لکن تمام بزرگانی که در رکاب شاه بوده اند به احترام او پیاده می شوند.

شفایی در اوایل عمر، هجو بسیار می گفته، لکن در اواخر توبه نموده.

کتب زیر از اوست:

۱- خمسه، در برابر خمسه نظامی، به نام هر کدام اشاره می شود ۲- دیده بیدار، که به نام شاه عباس نوشته است ۳- دیوان اشعار از غزل و قصیده ۴- ساقی نامه ۵- شکر المذاقین ۶- مجمع البحرین، در برابر تحفه العراقین ۷- نمکدان حقیقت، بر وزن حدیقه سنائی ۸- کتابی در ادویه مرکبه ۹- مثنوی مهر و محبت، بر وزن یوسف و زلیخا؛ و غیره.

وفاتش در سال ۱۰۳۷ روی داده.

ص: ۵۱۸

۱- مجله ارمغان شماره ۶ و ۷ سال ۱۸.

۲- تذکره نصر آبادی: ۲۱۱.

ملا عرشی درباره تاریخ وفاتش گوید:

«بشاه دین شفائی داد جان را»

قبرش در قبرستان شاه میر حمزه قرار داشته که اکنون دانش سرای کشاورزی است.

در الذریعه (۹:۵۲۰) نقل از ریاض العلماء درباره او فرماید که: شفائی درباره خودش گفته است: طبابت من تبّحر و استادی مرا در سایر علوم پوشانید، و شعرم طبابتم را پوشانید، و کثرت هجایم شاعریم را مخفی داشت.

از اشعار اوست:

هر شب به کوی یار صبا می برد مرا *** ما هر دو عاشقیم، چرا می برد مرا؟

بر دوش خود گرفته و چون برق می دود *** در حیرتم که آه کجا می برد مرا؟

در ریاض العلماء به نقل مؤلف الذریعه (۹:۵۲۰) گوید: شاید وی مؤلف کتاب «قربا دین شفائی» معروف باشد؛ سپس فرماید: احتمال بی مورد است، زیرا مؤلف «قربا دین شفائی»، سید مظفر بن محمد حسین کاشانی معروف به شفائی است.

محمد حسن قاری

ابن حاج میرزا محمد مهدی قاری اصفهانی، از دانایان به علم تجوید و قرائت، و از خطاطین معروف اواخر قرن سیزدهم است. یک نسخه از کتاب

ص: ۵۱۹

«تحفه حکیم مؤمن» به خط زیبای او در کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار موجود است. در اصفهان در محله مسجد حکیم سکونت داشته است.

حاج شیخ محمد حسن عالم نجف آبادی

عالم زاهد فقیه مجتهد عادل، از مدرسین و ائمه جماعت اصفهان، و مورد وثوق و احترام کلیه طبقات، از تلامذه حاج میرزا بدیع درب امامی، و آخوند ملا-محمد حسین کرمانی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان قشقائی و جمعی دیگر بوده، سال ها در مدرسه جده تدریس می فرمود، و جمعی کثیر از مستعدین از محضرش مستفید می شدند.

کتب و رسائلی در فقه و اصول از تقریرات اساتید خود نوشته، و ضمناً کتابی به نام «فضیله السیاده» درباره سادات و اهمیت مقام آنان، و احادیث وارده در این موضوع تألیف فرموده و به چاپ رسیده است.

در شب ۳ شنبه ۱۸ ربیع الاول سال ۱۳۸۴ به سن متجاوز از نود و هفت سالگی وفات یافته، در بقعه تکیه کازرونی مدفون گردید.

میرزا حسن علی مجلسی

فرزند میرزا ابی طالب بن محمد تقی [الماسی] از افاضل سلسله مجلسی، در ۲۰ رجب سال ۱۲۲۷ وفات یافته، در تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

ص: ۵۲۰

فرزند ملا محمد باقر ثالث بن عبدالله بن علامه آخوند ملا محمد باقر. از اعلام سلسله مجلسی، و مدفون در خارج بقعه جنب مسجد جامع. (۱) از پدر خود نقل احادیث می نماید.

سید حسن علی موسوی سدهی

فرزند سید محمد، از فضلا و مؤلفین، و از شاگردان (۲) آقا شیخ زین العابدین مازندرانی و شیخ ابوالقاسم (صاحب تقریرات درس شیخ مرتضی انصاری) بوده، (۳) و در سال ۱۳۲۴ به سن قریب به هشتاد وفات یافته، در مقبره درب سید قریه فروشان سده مدفون گردیده است. (۴)

سید حسین اصفهانی

عالم فاضل زاهد متقی، از اجله شاگردان فاضل اردکانی بوده، در اواخر عمر در اثر مرض کور شده، قبل از سال ۱۳۳۰ در نجف وفات یافته است. (۵)

ص: ۵۲۱

۱- رجال اصفهان: ۱۲۸.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۸.

۳- رجال اصفهان: ۲۰۸. (به نقل از بلاغی)

۴- به گفته جناب آقای سید محمد رضا ابن الرسول: مطالب مذکور در متن مربوط به مرحوم آیه الله سید محمد باقر بن سید حسن علی موسوی سدهی است که به اشتباه به پدر نسبت داده اند. وی دارای اجازه اجتهاد از شیخ زین العابدین مازندرانی و میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده و از آثار او: کتاب مفصلی در فقه (طهارت و صلوات) رساله در شرط ضمن العقد، منجزات مریض، احکام عبادت جاهل، فرار از دین موجود است.

۵- نقباء البشر ۲: ۴۹۴.

شیخ حسین اصفهانی

عالم فاضل ربّانی، از شاگردان و مجازین از شیخ محمد حسین کاظمینی، و شیخ محمد حسن ممقانی، و فاضل شریبانی، و شیخ محمد طه نجف، و مولی حسینی همسانی و دیگران بوده (۱)، در نجف وفات یافته است. (۲)

آقا حسن و رنامخواستی لنجانی

عالم جلیل، (۳) از شاگردان [شیخ محمد باقرین] شیخ محمد تقی صاحب حاشیه. پس از تکمیل معلومات و وصول به مقامات عالیه علم و اخلاق به مولد خود مراجعت نموده، به ترویج دین و نشر احکام اشتغال جسته، و در آنجا وفات یافته است. (۴)

شیخ محمد حسین طریحی

از فضلا و اجلا و زهاد و مرتاضین، (۵) از خاندان شیخ طریحی، از خانواده های علمی نجف بوده، در اصفهان سکونت داشته. از شاگردان

ص: ۵۲۲

۱- نقباء البشر ۲: ۴۹۵.

۲- ظاهراً وی شیخ محمد حسین قمشه ای فرزند ابوطالب است که بعداً ذکر می شود، و تعدد عنوان به تبعیت از نقباء البشر صورت گرفته است.

۳- نقباء البشر ۲: ۴۹۵.

۴- علامه طهرانی می نویسد: هو من السادات الاجلاء الاتقیاء... و له قرابه سبئیّه مع السید المیرزا ابی القاسم الزنجانی العالم المقیم باصبهان.

۵- رجال اصفهان: ۱۶۲ نقباء البشر: ۵۰۴.

حاج ملا هادی سبزواری حکیم الهی و جمعی دیگر بوده. (۱)

در شهر رمضان المبارک سال ۱۳۲۱ وفات یافته، در یکی از اطاق های بقعه حاجی کلباسی جنب مسجد حکیم مدفون گردید.

سید محمد حسین اصفهانی

از علمای کاملین، وفاتش در ۲۰ ذی حجه ۱۲۳۵ روی داده، قبرش نزدیک بقعه فیض (۲) سنگی راست بالای سر اوست، و بر روی سنگ القاب زیادی دارد.

ملا حسین رفیق

شاعر و ادیب (۳)، از دوستان و معاصرین آذر بیگدلی مؤلف «آتشکده» بوده، در اوایل سبزی فروشی می کرده است. در ۱۱۵۰ متولد، و در ۱۲۱۲ وفات یافته، در نجف مدفون گردید. (۴)

ص: ۵۲۳

۱- نسبت شاگردی صاحب عنوان نزد سبزواری قطعاً اشتباه است. وی عالمی زاهد و پارسا و داماد مرحوم سید محمد علی آقا مجتهد بوده و در یکی از حجرات مسجد شاه به عبادت و ریاضت اشتغال داشته است. در حدیقه الشعراء او را جانشین استاد غلامرضا شیشه گر (از مدعیان قطیبت طریقه نعمه اللهی) دانسته است.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۸.

۳- آتشکده آذر، مجمع الفصحاء ۴: ۳۲۰، و الذریعه ۹: ۳۸۱، مکارم الآثار ۴۳۱.

۴- تاریخ وفات رفیق در تذکره انجمن خاقان به سال ۱۲۱۲ ذکر شده، و این با گفته صاحب انجمن که: «عمر درازی یافته» منافات دارد؛ چرا که تولد رفیق در همان کتاب ۱۱۵۰ ذکر شده. در تذکره روز روشن می نویسد: وی در سنه یک هزار و یک صد و پنجاه از عدم به وجود آمده، و تا سنه یک هزار و دو صد و بیست و شش در قید حیات بود.

دیوان اشعار او محتوی ۸ هزار بیت است.

از اوست:

تا کی خبر ز روز سفر می دهی مرا *** از روز مرگ من چه خبر می دهی مرا؟

این حرف تلخ از آن لب شیرین چه می زنی *** زهر از چه در میان شکر می دهی مرا؟

تو سرو سرکشی و من آن ساده باغبان *** کاندیشه می کنم که ثمر می دهی مرا

* میرزا حسین رفیق شیرازی از فضلا و شعرا (۱)

* ملا حسین ریزی از فضلا و مدرسین و ائمه جماعت اصفهان، در ۱۲۹۱ وفات یافته، (۲) قبرش در تخت فولاد. (۳)

ص: ۵۲۴

۱- هیچ دلیلی بر شاعر بودن وی وجود ندارد، و بر سنگ نوشته قبر او که در تکیه فیض واقع است از او با عنوان میرزا حسین خان رفیق شیرازی نام برده شده است.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۹.

۳- وی ملا- حسن ریزی متولد ۱۲۹۹ ق مدفون در تکیه آباده ای است که نام و سال وفات او در نوشته صاحب «الرحله» تصحیف، و به تبع او در متن کتاب عنوان شده.

* میرزا محمد حسین شهرستانی از علما و فضلا بوده، قبرش در تکیه صاحب روضات می باشد. پدرش: ملا حسن شهرستانی است (۱) که در سال ۱۰۹۴ وفات یافته، و قبرش در تکیه صاحب روضات است. (۲)

میرزا محمد حسین اژه‌ای

از اعقاب ملا علی اکبر اژه‌ای، عالم معروف است.

در ۱۳۰۳ وفات یافته، در مجاورت قبور آباء خود مدفون گردید.

آقا سید حسین شهبانی

عالم فاضل محقق، مؤلف کتابی است در رد بر حاج محمد کریم خان کرمانی رئیس شیخیه که نسخه‌ای از آن در کتابخانه حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی موجود بوده است.

استاد حسین معمار

از اساتید هنرمند اصفهان در قرن دهم بوده (۳) از آثار وی ساختمان

ص: ۵۲۵

۱- رجال اصفهان: ۲۰۹.

۲- یکی از اشتباهات صاحب «الرحله» که متأسفانه چون سایر اشتباهات او به این کتاب راه یافته این است که در نوشته او آخوند ملا حسن دیلمی لبنانی به آخوند ملا حسن شهرستانی، و فرزند او آقا حسین جیلانی لبنانی نیز به میرزا محمد حسین شهرستانی تصحیف شده و جزو مدفونین در بقعه صاحب روضات ذکر گشته اند!

۳- کارنامه بزرگان: ۱۴۷ - گنجینه آثار تاریخی اصفهان.

بقعه هارون ولایت در اصفهان است که به امر شاه اسماعیل در تاریخ ۹۱۸ بنای آن به پایان رسیده است.

میرزا حسین

حکیم عالم فاضل، و فقیه کامل، از حکمای الهی در قرن دهم بوده، در سال ۱۰۰۴ وفات یافته، قبرش نزدیک مسجد مصلی (۱) در تخت فولاد. (۲)

ملا حسین کاشی

عالم فاضل محدث، در سال ۱۱۹۰ وفات یافته (۳) قبرش در صحن تکیه جعفریه مقابل امام زاده اسماعیل.

ملا حسین تفلیسی

عالم جلیل، و زاهد محقق بوده، در اصفهان تدریس می نموده، و جمعی از افاضل در خدمت او تحصیل نموده اند. (۴)
معاصر با آقا محمد بید آبادی بوده، و بسیاری از علما و مقدسین به او اعتقاد کامل داشته اند.

پس از وفات [در رجب ۱۱۹۲]، در قبرستان آب بخشان مدفون گردیده و

ص: ۵۲۶

۱- رجال اصفهان: ۲۰۷.

۲- مأخذ این عنوان نوشته صاحب الرحله است و در آن «میرزا حسن» آمده، که در نوشته مؤلف به «میرزا حسین حکیم» تبدیل شده.

۳- رجال اصفهان: ۱۸۱

۴- رجال اصفهان: ۹۹ و ۱۴۲.

بقعه کوچکی داشت. پس از تسطیح قبرستان، استخوانهای این عالم بزرگوار را به تخت فولاد نقل کرده، در بقعه صاحب روضات مدفون ساختند.

میرزا حسین کوزه کنانی اصفهانی

منشی دفتر فتحعلی شاه قاجار. وی مؤلف کتاب «زینة الحکایات» است در قصص و حکایات فارسی که به دستور پادشاه نامبرده تألیف شده است. (۱)

در دانشمندان آذربایجان (۱۱۷) نامی از او برده و این شعر را از او نقل می کند:

زندگانی یک دو روزی بیش نیست *** وقت اندک قابل تشویش نیست

شادی و اندوه عالم یک دم است *** بهر یک دم این چه اندوه و غم است؟

در مجمع الفصحاء (۵: ۹۴۵) گوید: به وسیله معتمد الدوله نشاط در دستگاه سلطنت راه یافت، و «رحمت» تخلص می نمود، و عمر معقولی نمود. [میرزا محمد کوزه کنانی «رحمت» غیر از صاحب عنوان است.]

آقا حسین منجم

فاضل و دانا به علوم ریاضی و هیئت بوده، و مؤلف: ۱- الرسائل النجومیه

ص: ۵۲۷

۱- الذریعه ۹۲: ۱۲.

۲- زیج اصفهان می باشد، (۱) که نسخه آن نزد مرحوم سید هبه الدین شهرستانی موجود بوده است.

سید امیر محمد حسین اصفهانی

فاضل جلیل، از مجازین از میر محمد حسین بن میر محمد صالح خاتون آبادی، (۲) تاریخ اجازه ۱۱۴۷. (۳)

معز الدین حسین اصفهانی

معروف به قاضی معز. فاضل کامل عامل محقق مدقق، از علمای عصر شاه عباس اول بوده، و در قضاوت، حد اعلای تدین و دقت را به کار می برده و قضایای معروفی دارد. در سال ۱۰۲۰ به اتفاق سلطان حسین ندوشنی یزدی و قاضی خان سیفی به سفارت روم رفته. در برخی از اجازات، نامش معز الدین محمد نوشته شده است. (۴)

سید قاضی امیر حسین اصفهانی

مجاور مکه معظمه، از مشایخ اجازه علامه مجلسی است. (۵) وی اول

ص: ۵۲۸

۱- الذریعه ۱۰: ۲۵۹.

۲- الذریعه ۱۱: ۱۸.

۳- این اجازه در الکواکب المنتشره به چاپ رسیده و در آن چنین آمده: العالم العامل الفاضل الكامل، ذوالنفس القدسیه، و الملكات المرضیه، الجامع بین مرتبتی العلم و التقوی، الامیر محمد حسین السینی الاصفهانی. ر.ک: الکواکب المنتشره: ۱۹۵ و نیز: ۱۸۴-۱۸۵.

۴- اعیان الشیعه ۲۵: ۲۰۹.

۵- اعیان الشیعه ۲۵: ۲۱۰.

کسی است که اعتماد به کتاب فقه الرضا (علیه السلام) نموده و آن را در بلاد منتشر گردانیده است.

* شیخ حسین اصفهانی فاضل بزرگوار، از شاگردان (۱) سید حجه الاسلام است، و کتاب «سراج المتجهدين» در فضیلت نماز شب و آداب آن را از کتاب «تحفه الابرار» استاد خود انتخاب نموده. قبل از ۱۲۸۸ در ایران به طبع رسیده است. (۲)

میرزا شاه حسین ثنائی

شاعر و ادیب بوده، سابقاً در سلک نواب بلند جناب حضرت درمش خان (۳) منتظم بوده، و شاه اسماعیل صفوی منصب وزارت بدو ارزانی داشته (زمستان ۹۲).

در آثار الشیعه گوید: از اولاد شیخ محمد بن یوسف بنای صوفی معروف است، و خود عارف و عاقل بوده، در اوایل عمر بنایی می کرده،

ص: ۵۲۹

۱- الذریعه ۱۲: ۱۶۰.

۲- مؤلف «سراج المتجهدين» عام فاضل مرحوم مولی نوروز علی بسطامی معروف به فاضل بسطامی است، مؤلف کتب عدیده که معروف ترین آنها «فردوس التواریخ» در تواریخ مربوط به مشهد مقدس رضوی می باشد، و متوفی به سال ۱۳۰۹ ق به سن ۸۵ سالگی، و مدفون در قبرستان قتلگاه مشهد پشت قبر مرحوم شیخ طبرسی است. نسبت دادن کتاب مزبور به صاحب عنوان (که اصلاً وجود خارجی ندارد) و شمردن او از شاگردان سید شفتی، ناشی از اشتباه ظاهراً مطبعی الذریعه است.

۳- رجال حیب السیر: ۲۲۸، آثار الشیعه ۴: ۹۴ و الذریعه و مواضع دیگر.

در اثر استعداد ذاتی، ترقی نموده تا به مقام وزارت رسیده.

در روز ۴ شنبه ۲۸ جمادی الاولی ۹۲۹ به دست یکی از نوکران خود مقتول گردید.

مولی حسین اصفهانی

عالم فاضل، از اساتید حاج ملا علی خلیلی (۱) بوده و در نجف اشرف سطح فقه تدریس می نموده، و هم در آن ارض اقدس وفات یافته و مدفون گردیده است.

ملا حسین نائینی

از فضلاء اصفهان است، در یکی از حجرات مسجد سید سکونت داشته، و سطوح فقه و اصول و ادبیات تدریس می نموده. در زمستان سال ۱۳۲۵ قمری شبانه از ضعف و پیری پاهایش در خواب زیر کرسی سوخته و بدین علت وفات یافته، در تخت فولاد در بقعه آقا محمد بید آبادی مدفون گردید. (۲)

ص: ۵۳۰

۱- الکرام البرره: ۳۶۴.

۲- به نوشته استاد روضاتی: در تاریخ نائین ۴:۴۶ شخصی را به نام حاج میرزا حسین بن میرزا محمد باقر از تلامذه آخوند کاشی ذکر کرده و گوید: وی به سال ۱۳۲۵ در گذشته است. احتمال می رود که ملا حسین مذکور باشد. زندگانی آیه الله چهار سوقی: ۱۶۴.

حاج میرزا محمد حسین مدرس کهنگی

فرزند سید محمد ابراهیم بن علی طباطبائی. از علمای اخیار، و صلحا و ازکیا بوده، در اصفهان در خدمت: آقا میرزا ابوالمعالی کلباسی، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و حاج شیخ محمد علی ثقه الاسلام، و حاج میرزا بدیع درب امامی، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان و جمعی دیگر از فحول و دانشمندان تحصیل نموده تا به درجه اجتهاد نایل گردید؛ سپس در سال ۱۳۱۷ به نجف رفته، آنجا به درس آخوند خراسانی، و حاج آقا رضا همدانی، و آقا سید محمد کاظم یزدی حاضر شده، عالمی جلیل، و مجتهدی بلا عدیل گشت.

در سال ۱۳۲۱ به اصفهان مراجعت نموده، به تدریس و تألیف اشتغال جسته، و کمتر با مردم مراوده می نمود.

در ملکات نفسانی و فضایل اخلاقی بی نظیر بود، ضمناً به کارهای زراعتی، روزگار می گذرانید. چندین رشته قنات، حفر و ایجاد نمود.

در حدود سال ۱۲۸۸ متولد، و در ۱۷ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۶ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید. کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- تقریرات اصولی آخوند خراسانی ۲- تقریرات فقهی آقا سید محمد کاظم یزدی ۳- رساله در بداء به نام «هدایه الوری در شرح بداء» که به طبع رسیده.

آقا سید حسین خوانساری

فرزند سید ابوالقاسم جعفر (جد صاحب روضات) و مؤلف شرح

ص: ۵۳۱

زیارت عاشورا، متوفی به سال ۱۱۹۱ قمری. در شرح حال ایشان به همین قدر اکتفا شده.

شیخ محمد حسین قمیشه ای

فرزند ابی طالب، عالم جلیل، و فاضل ثقه صالح، معروف به صغیر (جهت امتیاز او نسبت به استادش شیخ محمد حسین قمیشه ای آتی الذکر) در نهضت علما علیه نفوذ انگلستان شرکت جسته، و جزو علمای مجاهد بوده. خدمت جمعی کثیر از علما و اخیار همچون آخوند خراسانی، و مولی حسین قلی همدانی، و حاج میرزا حسین خلیلی تلمذ نموده. (۱)

کتابی تألیف نمود: ۱- کتابی در معجزات صادره از ائمه معصومین (علیهم السلام) ۲- کتابهایی در مواعظ و اخبار؛ و غیره.

در ۲ محرم سال ۱۳۳۷ وفات یافته، در صحن شریف نزدیک مقبره شیخ الشریعه اصفهانی مدفون گردید.

سید محمد حسین میر دامادی

فرزند میر سید احمد سدهی. از علما و زهاد بوده، و بین الخواص و العوام به زهد و قدس شهرت داشته، خدمت میر سید حسن مدرس و دیگران تلمذ نموده. در ۵ جمادی الاولی سال ۱۲۵۹ به سن ۲۹ سالگی مسموماً وفات یافته، در سده مدفون گردید. (۲)

ص: ۵۳۲

۱- نقباء البشر ۲: ۵۲۰.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۸.

فرزند ملا اسدالله. عالم محقق جلیل، از اکابر علما و مدرسین و مراجع در اصفهان بوده، در حدود سال ۲۴۵ در کرمان متولد گردیده، مقدمات علوم را در آنجا آموخته، جهت تکمیل آن به اصفهان مراجعت کرده، در خدمت: مرحوم حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی، و آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی، و ملا حسین علی تویسرکانی، و میرزا محمد حسن نجفی، و آقا سید محمد شهبهانی و جمعی دیگر تحصیل نموده (۱) تا به مقام اجتهاد رسیده، و از آنان به اجازه روایت و اجتهاد مفتخر شده، به درس و بحث و جواب استفتاءات و قضاوت و حکومت شرعیّه اشتغال جسته، در حکمت شاگرد ملا حیدر صباغ سدهی بوده است.

سرانجام در شب ۲۱ جمادی الاولی سال ۱۳۳۰ وفات یافته، در مقبره مخصوص جنب مسجد خود مدفون گردید.

کتب زیر از اوست:

۱- اجزایی در اصول و فقه ۲- تقریرات فقهی و اصولی اساتید خود ۳- رساله عملیه؛ و غیره.

مشارالیه در اصفهان مرجع مرافعات و قضاوت بوده، و در کمال زهد و قناعت می زیسته، و از آثار او تعمیر و تأسیس دو باب مسجد به نام نور و رضوان می باشد. اولی در چهار راه کرمانی در خیابان حافظ جنب منزل خود، و دومی در نزدیک دروازه اشرف جنب شترگلو می باشد، که هر دو

ص: ۵۳۳

۱- رجال اصفهان: ۱۸۲ و نقباء البشر: ۵۳۰.

مخروبه بوده و ایشان بانی تعمیرات آن شده است.

در تاریخ بنای مسجد گفته اند:

حضرت کرمانی آن مفتی عصر *** یافت چون توفیق از حی شکور

مسجدی در اصفهان تأسیس کرد *** از ید تقوا مسمی شد به نور

چون تجلی نور حق در آن بنا *** کرد و شد وادی ایمن همچو طور

باب آن گردید بایی از بهشت *** خادمش رضوان شد از حکم غفور

زین سبب مفتی دوران آن بنا *** کرد و نامیدش به رضوان با سرور

بهر تاریخش ملایک از سما *** جمع گردیدند و حوران از قصور

شد یکی بیرون و از کلک منیر *** بر درش بنوشت: یا رضوان و نور

علاوه بر مقام فقاہت، شاعر و ادیب بوده و «مفتی» تخلص می نموده است. ماده تاریخ وفاتش را مرحوم انصاری گوید:

«فردوس مقام زاهد کرمانی است»

شیخ محمد علی کرمانی

فرزندش: عالم فاضل، مرحوم حاج شیخ محمد علی کرمانی از علمای اخیار بوده، در اصفهان خدمت جمعی کثیر همچون: حاج ملا جواد آدینه ای، و میرزا محمد علی رنانی اصفهانی، و آقا سید محمود مغنی، و شیخ محمد حسن حکیم شیرازی، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان، و میرزا محمد علی حکیم کاشانی اصفهانی، و آقا سید محمد باقر درچه ای، و عبدالکریم جزئی، و میرزا حسین همدانی (عالم فاضل و ادیب، در مدرسه نیم آورد تدریس می نموده، و در سال ۱۳۲۵ وفات یافته، در صحن درب

ص: ۵۳۴

امام مدفون شده) و آیه الله بروجردی (قبل از مهاجرت به نجف) تحصیل نموده، سپس در سال ۱۳۱۹ به نجف مهاجرت کرده، در آنجا خدمت: آقا سید محمد کاظم یزدی، و شیخ الشریعه اصفهانی، و آخوند خراسانی تحصیل نموده، و نسبت به اخیر، خصوصیت داشته، و از جمعی از اساتید خود به اخذ اجازه روایت و اجتهاد نایل گردیده، در ۱۳۳۰ به اصفهان مراجعت فرموده، و مدتی به درس و بحث اشتغال یافته، سپس ترک مباحثه و تدریس نموده، و تقریباً مدت ده سال آخر عمر به طور تجرد و انزوا می زیست.

در ذی حجه ۱۲۹۵ متولد، و در شب جمعه ۶ جمادی الاولی سال ۱۳۸۰ وفات یافته، در تخت فولاد مقابل تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید.

رسائل عدیده ای در مباحث فقه و اصول نوشته، از آن جمله: * تقریرات اصولی آخوند خراسانی ۱- رساله در مبحث الفاظ ۲- رساله در استصحاب ۳- رساله در تعادل و تراجیح ۴- رساله در عدالت ۵- رساله در بیع ۶- رساله در مرجحات ۷- رساله در وضو ۸- رساله در مسح رجلین ۹- رساله در دماء ثلاثه ۱۰- رساله در تعارض استصحاب و ید ۱۱- رساله در بیع معاطه ۱۲- شرح خطبه نهج البلاغه (اول الدین معرفه الله) و حدود بیست رساله و کتاب دیگر.

ملا محمد حسین عارفچه

اشاره

فرزند ملا اسماعیل طبسی خراسانی. پدرش در طبس متولد شده، پس از تحصیل مقدمات علوم جهت تکمیل به اصفهان آمده، و خدمت

ص: ۵۳۵

حجّه الاسلام و دیگران تلمذ کرده، و هم در این شهر وفات یافته است، در هارون ولایت مدفون شده. مردی فاضل و متقی بوده و روزگار به کتابت می گذرانیده است.

صاحب عنوان در اصفهان متولد شده، و تحصیلات خود را نزد علمای این سامان همچون ملا حسین علی تویسرکانی و آقا میر سید محمد شهبهانی به پایان رسانیده، در عداد خطبا و واعظین بوده.

کتب چندی در مواضع منبری تألیف نموده که از آن جمله است: ۱- انیس الواعظین ۲- زاد العارفین ۳- زاد المواقف ۴- زاد الواعظین و غیره.

وی در سال ۱۳۲۲ وفات یافته و در تکیه آقا رضی در تخت فولاد مدفون گردیده است.

میرزا محمد علی عارفچه

فرزندش: میرزا محمد علی عارفچه، واعظ فاضل صالح، و ادیب شاعر، از فضلالی اهل منبر، و از مرثیه خوانان و مداحین خاندان نبوت بود. عمری به زهد و قناعت گذرانید. (۱)

در شب جمعه ۱۹ ذی قعدة الحرام سال ۱۳۸۰ به سن متجاوز از هشتاد وفات یافته، جنب پدر مدفون گردید.

کتب زیر از اوست که همه آنها مطبوع می باشد:

۱- تحفه المعصومین ۲- دیوان اشعار ۳- زبده القصاید ۴- صد قصیده و

ص: ۵۳۶

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۳۲۶.

زیارات ۵- منتخب کبیر، در ادعیه و زیارات ۶- هدیه المعصومین؛ و غیره.

آخوند ملا حسین فشارکی

فرزند محمد جعفر. علامه فقیه مجتهد اصولی، از اعظم فقها، و اکابر رؤسای دین، در نیمه روز ۳۰ ذی قعدة الحرام ۱۲۶۶ در اصفهان متولد، و در شب ۳ شنبه ۸ ذی قعدة سال ۱۳۵۳ در اصفهان وفات یافته، (۱) در بقعه تکیه آقا شیخ مرتضی ریزی مدفون گردید.

در اصفهان از شاگردان برادر خود ملا محمد باقر فشارکی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده؛ سپس جهت تکمیل معلومات به نجف مهاجرت فرموده، و از محضر میرزای رشتی (حاج میرزا حبیب الله) و به خصوص از درس آقا شیخ زین العابدین مازندرانی استفاده نموده، و به اخذ اجازه مفتخر شده، به اصفهان مراجعت نموده و به درس و بحث و اقامه جماعت و جواب استفتاءات و فصل خصومات پرداخته، و در اواخر مرجعیت تامة یافته، و جمعی کثیر از علما و فضلاء اصفهان از شاگردان او محسوب، و عده ای به دریافت اجازه از ایشان مفتخر شده اند.

حواشی زیادی بر کتب علمیّه و رسائل علمیّه نوشته، و رساله علمیّه ای نیز جهت مقلدین مرقوم داشته است.

مرحوم جابری در وقایع سال ۱۳۵۴ درباره او گوید: (۲) عالمی متبحر، و ساده

ص: ۵۳۷

۱- رجال اصفهان: ۸۴، نقباء البشر: ۵۵۷.

۲- تاریخ اصفهان و ری: ۴۱۰.

متدین بود، و اگر به حواشی او پاره ای مواشی نیامده می توانست بر بسیاری از علمای عراق نیز رجحانش داد.

تاریخ وفاتش این است:

بموتہ یا جابریّ اَرخ *** ماشارک الفشارکی علیم

آقا سید محمد حسین میر دامادی سدهی

فرزند آقا سید محمد جعفر. عالم فاضل، و ادیب زاهد شاعر، (۱) در شب جمعه ۲۳ ربیع الثانی سال ۱۳۰۳ متولد، و در شب جمعه اول ربیع الثانی سال ۱۳۸۰ وفات یافته، در جنب امام زاده سید محمد مدفون گردید.

در اصفهان خدمت: آقا سید محمد باقر درچه ای، و آخوند کاشی، و جهانگیر خان، و آخوند گزی، و حاج میر محمد صادق احمد آبادی، و آقا سید مهدی درچه ای تلمذ نموده، و مدتی در قم به درس حاج شیخ عبدالکریم یزدی حاضر شده، و در نجف به درس آقا سید ابوالحسن اصفهانی و اقا میرزا محمد حسین نائینی رفته، پس از تکمیل فضائل به اصفهان مراجعت نموده، در سده ساکن، و به ارشاد و هدایت مردم و اقامه جماعت پرداخته. کتب زیر از اوست:

۱- دیوان اشعار با تخلص «آیت» ۲- رساله در قاعده علی الیحد، تقریرات مرحوم نائینی ۳- صومیّه، در مواعظ ماه رمضان ۴- عشریّه؛ و غیره. (۲)

ص: ۵۳۸

۱- مخزن الادب راجی، خطی.

۲- فرزند او عاظم جلیل حاج سید جعفر میر دامادی، از علمای محترم تهران، و از شاگردان مرحوم آیه الله بروجردی، آیه الله ارباب، علامه طباطبائی و شیخ مهدی امیری مازندرانی است، و فرزند دیگر او حجه الاسلام سید باقر میر دامادی نیز از علمای محترم ساکن تهران است.

فرزند حاج محمد جواد، ادیب ارجمند، و نویسنده توانا معروف به سخنیار. در روز بیستم ماه صفر سال ۱۳۰۸ در قریه کوپا متولد، و در چهارشنبه ۹ رجب ۱۳۸۸ در طهران وفات یافت.

در اصفهان و شیراز و مشهد (۱) تحصیلات خویش را به پایان رسانیده، مدت‌ها در شیراز ریاست چارپار خانه آنجا را داشته، در طهران به خدمت فرهنگ وارد شده، و از مفاخر علم و ادب محسوب گردیده، نویسنده ای زبردست، و شاعری پر مایه، و مترجمی قوی بود.

کتب زیر از اوست:

- ۱- امثال سائره
- ۲- داستان تاریخی محمود افغان
- ۳- ده نفر قزلباش
- ۴- دیوان اشعار
- ۵- راز الهام، نام قسمتی از دیوان اوست
- ۶- فرهنگ زبان
- ۷- گوشه ای از زندگانی لطفعلی خان زند، موسوم به قران
- ۸- نی زن بیابان
- ۹- هنرنامه؛ و غیره.

رسول بهروان

برادرش: مرحوم رسول بهروان، شاعر و ادیب، در حدود سال ۱۳۱۵ متولد، و در کوپا و اصفهان تحصیل علوم ادب و تاریخ نموده، به خدمت

ص: ۵۳۹

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۴۳ و سخنوران نامی معاصر: ۲۱۳.

فرهنگ وارد شده، از دبیران دانشمند اصفهان بود. (۱) دارای دیوان اشعار می باشد.

در شب شنبه ۳۰ ذی قعدة ۱۳۸۴ وفات یافته، در تکیه سید العراقرین (۲) در تخت فولاد مدفون گردید.

حاج شیخ محمد حسین کمپانی

فرزند محمد حسن معین التجار. از اعظام علما، و اجلائی فلاسفه، و اکابر ادبا و شعرا. در دوم محرم سال ۱۲۹۶ متولد، (۳) و در شب ۵ شنبه ذی حجه الحرام سال ۱۳۶۱ وفات یافته، در اطاق جنب مناره ایوان طلای نجف مدفون گردید.

از شاگردان: آقا سید محمد فشارکی، و حاج آقا رضا همدانی، و آخوند خراسانی، و در فلسفه از تلامذه میرزا محمد باقر اصطهباناتی و جمعی دیگر بوده، پس از فوت آخوند خراسانی حوزه درس و بحث تشکیل داده، و از نظر جامعیت و فلسفه و ادب شهرت یافته، در فقه و اصول و تفسیر و ادب تدریس می نموده، و در ملکات نفسانی و اخلاق روحانی ممتاز بوده.

کتب زیر از اوست:

۱- اجاره ۲- الاجتهاد و التقليد ۳- اصول الفقه ۴- انوار القدسیه ۵- ارجوزه در روزه ۶- ارجوزه در اعتکاف ۷- اربع قواعد فقهیه ۸- تحفه الحکیم، منظومه ای در فلسفه عالی، [از] مهم ترین تألیفات او ۹- تعلیقه بر رساله

ص: ۵۴۰

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۹۵.

۲- تکیه خلیلیان صحیح است.

۳- نقباء البشر: ۵۶۰، ریحانه الادب ۵: ۹۰.

القطع شیخ انصاری ۱۰- حاشیه بر مکاسب شیخ انصاری ۱۱- الحقیقه الشرعیّه ۱۲- دیوان شعر فارسی ۱۳- دیوان غزلیات ۱۴- دیوان اشعار عربی ۱۵- رساله در عدالت ۱۶- رساله در دمشق (دو رساله) ۱۷- رساله در طلب و اراده ۱۸- رساله در صحیح و اعم ۱۹- رساله در شرط متأخر ۲۰- رساله در اشتراک الفاظ ۲۱- رساله در موضوع علم ۲۲- رساله در تقسیم وضع به شخصی و نوعی ۲۳- رساله در علائم حقیقت و مجاز ۲۴- رساله در معاد ۲۵- رساله در نماز جماعت ۲۶- رساله در نماز مسافر ۲۷- رساله در طهارت ۲۸- نهاییه الدراییه، شرح بر کفایه ۲۹- وسیله، نام رساله عملیه ایشان است.

پدرش از جمله تجّار و اخیار بوده، در کاظمین مجاور بوده، و در سال ۱۳۳۴ وفات یافته است.

فرزندش: حاج آقا محمد نیز از علمای کاملین ساکن نجف اشرف می باشد.

میر محمد حسین امام جمعه

فرزند میرزا حسن. (۱) از علمای اخیار و رؤسا بوده، و خدمات شایانی به مردم در موضوع جنس و معارضه با حکومت نموده، و بدین جهت مورد کمال علاقه مردم بوده، و پس از فوت برادرش میر سید محمد در ۱۲۹۱ امامت جمعه بدو محول گردیده.

صاحب عنوان در ۲۳ رجب ۱۲۹۸ وفات یافته، در مقبره سر قبر آقا جنب پدر مدفون گردید.

ص: ۵۴۱

۱- الکرام البرره ۲: ۳۸۳ رجال اصفهان: ۱۱۷.

سید حسین درب امامی

ابن حسن موسوی. عالم بزرگوار، از خاندان علم و روحانیت، سال‌ها در نجف خدمت اعظم علما تلمّذ نموده، و ظاهراً به محضر شیخ انصاری رسیده و در قبل از ۱۳۰۰ وفات یافته است.

مولی حسین جیلانی لبنانی

فرزند مولی حسن لبنانی. عالم فقیه زاهد، از مشاهیر علما در اواخر عصر صفویّه در اصفهان بوده، در ۲۶ رمضان ۱۱۲۹ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردید.

آقا سید ابوالقاسم خوانساری [شاگرد و] خواهر زاده او بوده است.

آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی نواده او وصیت نموده جنب جد امی خود مدفون گردد. در مسجد لبنان امامت و تدریس می نموده.

کتب زیر از اوست:

۱- حواشی بر ذخیره سبزواری ۲- رساله در زیارات ۳- رساله در زکات ۴- رساله در وجوب عینی نماز جمعه ۵- شرح بر صحیفه سجادیّه، مختصر، لکن در کمال اتقان ۶- شرح مفاتیح الشرایع؛ و غیره.

صاحب عنوان از مجازین از مولی محمد صادق بن محمد بن عبدالفتاح [تنکابنی] است. (۱) تاریخ اجازه: ۴ جمادی الثانیه ۱۱۲۳ می باشد، و در آن گوید که در این وقت، مجیز ۴۱ سال داشته، بنابراین تولدش حدود ۱۰۸۲ می باشد، و نسبش بدین قرار است:

ص: ۵۴۲

۱- رجال اصفهان: ۹۹.

شیخ محمد حسین بن حسن بن علی بن مولی حسن فقیه تنکابنی جیلی لبنانی.

پدرش: مولی حسن از مدرسین و علما بوده، در ۱۶ صفر سال ۱۰۹۴ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون گردیده است.

میر محمد حسین بن میر محمد حسین

عالم فاضل، متوفی در ماه صفر ۱۲۷۳، و مدفون در تخت فولاد جنب فاضل هندی. (۱)

شیخ حسین چنگانی

ابن حیدر بن حسن بن غلام چنگانی اصفهانی. (۲) فاضل مدقق بوده، و در سال ۱۲۷۸ کتاب «منیه اللیب در شرح تهذیب» را جهت خود استنساخ نموده، و بر آن تعالیقی دارد که دلالت بر وفور علم و دانش او می کند.

سید حسین اصفهانی مازندرانی

ابن رضا بن علی بن محمد حسینی اصفهانی مازندرانی.

عالم فاضل جلیل، در ۱۱ ذی حجه سال ۱۲۸۷ در نجف متولد شده، و در ۵ شنبه دوم جمادی الاولی سال ۱۳۴۴ در سامرا وفات یافته، در صحن شریف مدفون گردید. (۳)

ص: ۵۴۳

۱- رجال اصفهان: ۹۹.

۲- الکرام البرره: ۳۸۶.

۳- نقباء البشر: ۵۷۹، تاریخ سامرا: ۷۶، و شاح السراء.

در نجف نزد فضلاى این شهر تحصیل نموده، و به ریاضات اشتغال جسته، و به مراتب عالیہ یقین رسیده، علم را با عمل توأم نموده. مجموعه ای کَشکول مانند، تألیف کرده، نزد فرزندش موجود است.

حسین آمدی

ابو علی حسین بن سعد بن حسین بن محمد آمدی، لغوی ادیب شاعر، (۱) در بغداد تحصیل نموده، در اصفهان متوطن شده، و در شب پنج شنبه ۵ ربیع الاخر سال ۴۴۴ وفات یافته.

وی را تألیفاتی است.

حاج میرزا محمد حسین نایب الصدر

فرزند میر محمد صادق بن میرزا محمد رضا فرزند میرزا ابوالقاسم مدرس عالم بزرگوار، و فاضل ارجمند و ادیب بوده، از آثارش کتابی است در دو مجلد در شجره نامه سادات خاتون آبادی فامیل خود. (۲)

از شاگردان شیخ انصاری و حاج ملا علی کنی بوده، در ربیع الاخر سال ۱۳۲۶ وفات یافته، قبرش در زیرزمین تکیه خاتون آبادی در تخت فولاد.

سید محمد حسین حسینی اصفهانی

ابن محمد صادق، خطیب ادیب، و عالم جلیل، مؤلف کتاب «مشرق

ص: ۵۴۴

۱- معجم الادباء ۹: ۲۶۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۰۴، نقباء البشر: ۵۸۷.

التوحید» در اصول دین به فارسی، که آن را به اسم فتح علی شاه قاجار در سال ۱۲۵۰ تألیف نموده است. (۱)

میر محمد حسین خاتون آبادی

ملقب به سلطان العلماء فرزند میر عبدالباقی. از بزرگان علمای زمان، و مجتهد و فقیه و مروج بوده، کتبی تألیف نموده، از آن جمله است:

۱- رساله در منجزات مریض ۲- رساله عملیه [= مصابیح القلوب] ۳- رساله در رد پادری نصرانی ۴- رساله جهادیه؛ و غیره.

قبل از طلوعه صبح شب ۶ ماه صفر ۱۲۳۳ وفات یافته، جمعی کثیر از علما از وی روایت می کنند. (۲)

شیخ محمد حسین بن ملا عبدالکریم

عالم فاضل، در جمعه غره شوال المکرم (عید فطر) سال ۱۲۸۳ وفات یافته، در تکیه مادر شاهزاده مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از پی تاریخ او بهای حزین گفت *** شیخ حسین از زمانه کام ندیدی

ملا حسین گریان اردستانی

فرزند ملا عبدالله. واعظ صالح، و ادیب شاعر متخلص به «گریان» از

ص: ۵۴۵

۱- الکرام البرره: ۳۹۵.

۲- الکرام البرره: ۳۹۶، روضات الجنات: ۱۹۹ و غیره.

نویسندگان زبردست، و شعرای عالی قدر، و وعاظ محترم بوده. (۱)

کتابهای زیر از اوست:

۱- انوار المجالس، دو جلد [مطبوع] ۲- تخمیس دوازده بند محتشم ۳- تذکره الحال ۴- حمله مختاریه ۵- صومیه ۶- طریق البكاء [مطبوع] ۷- عشره النساء؛ و غیره.

در سال ۱۳۱۰ به مرض وبا در طهران وفات یافت.

سید حسین بختیاری

اشاره

ابن علی بن ابی القاسم حسینی. عالم فاضل، و مدرس معروف. در ۱۳۰۴ در اصفهان (۲) متولد شده، و پس از تحصیل مقدمات به نجف مهاجرت نموده، خدمت آخوند خراسانی و میرزا محمد تقی شیرازی تحصیل نموده، و پس از فوت استاد، حوزه درس و مباحثه تشکیل داده، و به مصاهرت و دامادی مرحوم آیه الله اصفهانی مفتخر شده، و در ۲۶ محرم سال ۱۳۶۸ وفات یافته.

کتب زیر از اوست:

۱- حاشیه بر وسیله مرحوم اصفهانی ۲- رساله در قاعده لا ضرر و لا ضرار؛ و غیره.

سید علی بختیاری

پدرش نیز از علما و فضلا معدود بوده، و در سال ۱۳۱۲ در اصفهان

ص: ۵۴۶

۱- الکرام البرره: ۵۹۹.

۲- نقباء البشر: ۶۰۴.

وفات یافته است. وی از شاگردان حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی بوده، و کتب زیر از اوست:

۱- تفسیر سوره آل عمران ۲- تفسیر سوره انبیاء ۳- تفسیر سوره یوسف (۱)

* میر محمد حسین مدرس فرزند علی حسینی. عالم فاضل، (۲) از ائمه جماعت و موثقین بوده، روز ۲ شنبه ۲۱ ذی حجه ۱۲۸۸ وفات یافته، جنب فاضل هندی مدفون گردید. وی برادر علامه جلیل میر سید حسن مدرس می باشد. (۳)

* شیخ محمد حسین اصفهانی، (۴) فرزند علی اکبر. عالم فاضل، مؤلف کتاب «دروس الاصول» در ۱۶ ذی حجه ۱۲۴۸ از تألیف (۵) جلد آن فراغت حاصل نموده، ظاهراً از شاگردان شریف العلماء مازندرانی بوده است.

ملا محمد حسین خوانساری

اشاره

فرزند ملا علی اکبر، از فضلا و اتقیا، در اصفهان ساکن بوده، و از مخصوصین حاج سید اسدالله بید آبادی، و مورد وثوق (۶) و اطمینان

ص: ۵۴۷

۱- الذریعه ۴: ۳۳۴.

۲- رجال اصفهان: ۵۸، الکرام البرره: ۴۰۱.

۳- شرح حال وی در ذیل نام برادرش ذکر شد.

۴- وی ملا محمد حسین خوانساری است که سهواً دو بار عنوان شده.

۵- الکرام البرره: ۴۰۹ و الذریعه ۸: ۱۴۴.

۶- رجال اصفهان: ۱۵۳.

ایشان بوده، و در مسجد میرزا باقر در محله بید آباد امامت می نموده.

در ۱۵ جمادی الثانیه سال ۱۳۰۲ وفات یافته، در مقبره کوچک مسجد سید مدفون گردیده.

مولی علی اکبر خوانساری

پدرش: مولی علی اکبر، عالم جلیل، از شاگردان و خواص اصحاب سید حجه الاسلام، و مورد اعتماد و وثوق ایشان بوده، به طوری که آن بزرگوار پس از ساختن مسجد سید، مشارالیه را به امامت مسجد میرزا باقر منصوب نموده است.

پس از وفات او، جنازه به نجف اشرف منتقل شده، در وادی السلام مدفون گردید. (۱)

وی از شاگردان و مجازین از سید صدرالدین عاملی بوده (۲) (و در شب جمعه ۱۴ محرم ۱۲۶۳ وفات یافته است). (۳)

آقا کمال الدین خوانساری

فرزند صاحب عنوان: مرحوم آقا کمال الدین خوانساری، عالم عادل

ص: ۵۴۸

۱- رجال اصفهان: ۱۵۴.

۲- مآثر و الآثار: ۲۴۰.

۳- مؤلف در بیان المفاخر (۳۵۴:۱) ایشان را عنوان نموده، و اسامی یازده اثر علمی ایشان را که در کتابخانه آیه الله گلپایگانی نگهداری می شوند ذکر کرده و می نویسد: صاحب عنوان در سال ۱۲۷۱ در اصفهان وفات یافته، و آنچه نویسنده در کتاب دانشمندان و بزرگان اصفهان در وفات صاحب عنوان نوشته ام مربوط به آقا سید صدرالدین استاد ایشان است.

جلیل، و زاهد معمر ادیب و شاعر، از علمای کاملین، جامع معقول و منقول بود، در مسجد میرزا باقر امامت می نمود، و در آنجا سطوح تدریس می کرد. (۱) در حدود سال ۲۸۰ متولد، و در ظهر چهارشنبه ۱۷ صفر سال ۱۳۶۱ وفات یافته، در مقبره زینیه در اطاق آقا سید ابوالقاسم دهکردی مدفون شد.

کتب زیر از اوست:

۱- ایرادات بر کتاب هزار مسأله، در فقه ۲- دیوان اشعار (جمع نشده است) ۳- کتابی در رد بایه ۴- محاسن الذکر؛ و غیره.

مولی حسین کربلائی

فرزند علی اکبر اصفهانی. مؤلف کتاب «سرور المؤمنین فیما يتعلق بأعداء الدین» (۲) که به نام شاه سلطان حسین صفوی تألیف شده است. (۳)

حسین طغرای

فخر الکتاب ابو اسماعیل مؤید الدین حسین بن علی بن محمد بن

ص: ۵۴۹

۱- رجال اصفهان: ۱۴۱، شعرای معاصر اصفهان: ۳۸۷.

۲- الذریعه ۱۲: ۱۷۷.

۳- وی ظاهراً پدر عالم فاضل جلیل علی بن حسین کربلایی مدرس مدرسه مریم بیگم است. شیخ علی کربلایی از شاگردان علامه مجلسی و مجاز از شیخ فخر الدین طریحی است و آثار فراوانی چون: سراج السالکین، انوار الهدایه فی التفسیر بالروایه، مراد المرید فی ترجمه مزار الشهید، معراج السالکین و... می باشد. سال وفاتش را سید قوام سیفی قزوینی اینگونه گفته: با شهید کربلا محشور باد = ۱۱۳۶.

عبدالصمد اصفهانی، معروف به طغرای. ادیب فاضل، و شاعر ماهر شیعی مذهب، از وزرای سلطان مسعود بن محمد سلجوقی. در سال ۵۱۳ (۵۱۵) در بازار بغداد نزدیک مدرسه نظامیه به دست غلامی کشته شد. (۱)

در نظم و نثر استاد بوده، و در فن کیمیا نیز مهارت داشته، و از طرف پدر نسب او به ابوالاسود دثلی می پیوندد.

قصیده لامیه العجم که از نوادر اشعار عرب است شامل ۵۹ بیت است، اول آن این است:

اصاله الرأی صانتنی عن الخطل *** و حيله الفضل زانتنی لدی العطل

محمد حسین مقدس فانی مبارکه ای

فرزند علی محمد، عارف ادیب، و صوفی شاعر. در ۱۲۹۴ متولد، و در شب یکشنبه ۱۴ محرم سال ۱۳۵۳ در مولد خود وفات یافته و در قبرستان آنجا مدفون گردید. خدمت جمعی از عرفا و مشایخ رسیده، و به طوری که در مقدمه دیوان مطبوعش نوشته شده به مقام قطبیت رسیده. در زهد و تقوا و شعر و ادب معروف است.

کتب زیر از اوست:

۱- آفتاب عرفان ۲- خورشید حقیقت، مطبوع ۳- شمس حقیقت ۴- نور معرفت؛ و غیره.

ص: ۵۵۰

۱- روضات الجنات: ۲۴۸ ریحانه الادب ۵۸:۴ آثار الوزراء عقیلی: ۲۶۲ و معجم الادباء، و مواضع مختلفه الذریعه، اعیان الشیعه ۷۶:۲۷.

مولی محمد حسین قمیشه ای کبیر

ابن محمد قاسم قمیشه ای نجفی. از بزرگان علما و فقها.

در حدود سال ۱۲۵۰ متولد، و در دهه دوم سال ۱۳۳۶ در نجف وفات یافته، در ایوان مقبره شیخ الشریعه اصفهانی مدفون گردید.

از شاگردان: شیخ انصاری، و آقا سید حسین ترک کوه کمتری، و میرزای بزرگ شیرازی، و میرزای رشتی بوده، (۱) در فقه و اصول از علمای صاحب نظر بوده، در محاربه عراقیان با انگلیس ها شرکت جسته، و از زمره مجاهدین در امر دنیا و دین است.

کتب زیر از اوست:

۱- ادله الرشاد، در شرح نجاه العباد، ۱۸ مجلد بزرگ ۲- حواشی بر شرح لمعه ۳- زیارت عاشورا و کیفیت آن ۴- عده طریق التذقیق [در اصول فقه، در ۱۴ مجلد] ۵- الخضایه، رساله مبسوطه ۶- آداب الحمّام.

فرزندش: میرزا محمد حسن نیز عالم و فاضل بوده، در شهر رمضان المبارک سال ۱۳۳۶ وفات یافته، در نجف مدفون گردید.

مولی محمد حسین اصفهانی کاظمینی

ابن کرم علی، متولد در حدود ۱۱۷۰. پدر و جدش تجارت می کرده اند. خود در اوایل جوانی اندکی [تجارت و سپس] تحصیل علوم نموده، (۲) سال ها

ص: ۵۵۱

۱- نقباء البشر: ۶۳۵، زندگی و شخصیت شیخ انصاری: ۲۵۲.

۲- الذریعه ۱۸: ۷۳.

به سیر و سیاحت در اطراف شهرها پرداخته، و خدمت جمعی کثیر از علما و بزرگان رسیده، و چون از سفر خسته شد در کاظمین ساکن گردیده، و مدت سی سال در آن ارض اقدس مجاور بوده، در سال ۱۲۲۷ شروع به تألیف کتابی کشکول مانند نموده، و آنچه در مسافرت ها و شهرها دیده و شنیده است در آن جمع آوری کرده است. و دیگر: جامع التواریخ که در ۱۲۲۸ تألیف شده است. (۱)

شیخ محمد حسین قاینی

فرزند محمد محسن بن عبدالله بن محسن بن حسین اصفهانی بیرجندی.

عالم عامل و فقیه، سال ها در نجف اشرف ساکن بوده، و درس شیخ انصاری را درک نموده، (۲) سپس به درس آقا سید حسین کوه کمری حاضر شده، در سامرا مدتی درک محضر میرزای شیرازی کرده، و در ۱۳۰۷ وفات یافته، در کربلا مدفون گردید.

ابی القاسم راغب اصفهانی

ابن محمد بن مفضل بن محمد. ادیب لغوی نحوی شافعی، معروف به راغب، از بزرگان علما و فقها، و در علوم ادب و لغت و شعر و حدیث و

ص: ۵۵۲

۱- الذریعه ۵: ۴۷.

۲- نقباء البشر: ۶۳۸، زندگی و شخصیت شیخ انصاری: ۲۸۲.

کلام و حکمت بی نظیر بوده، جمعی وی را شیعی امامی می دانند. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- اخلاق راغب ۲- افانین البلاغه ۳- الایمان و الکفر ۴- تحقیق البیان، در تأویل قرآن * تفسیر قرآن ۵- تفصیل النشأتین و تحصیل السعادتین ۶- جامع التفسیر ۷- الذریعه الی مکارم الشریعه، در اخلاق که به فارسی ترجمه شده است ۸- محاضرات الابداء ۹- مفردات، در تفسیر غریب القرآن ۱۰- مقدمه التفسیر؛ و غیره.

وفاتش به سال ۵۶۵ روی داده است. (۲)

شیخ حسین واعظ اصفهانی حائری

فرزند محمد، متوفی حدود سال ۱۳۲۰، مؤلف کتاب «طریق الجنّه» مقتل فارسی. (۳)

شیخ محمد حسین ذوعلم فشارکی

اشاره

فرزند محمد باقر. عالم عامل، و فاضل بزرگوار، از شاگردان آخوند محمد حسین فشارکی و داماد ایشان، و امام مسجد یزدآباد. از موثّقین علمای اصفهانی، و محبوب القلوب عند الخواصّ و العوام بود.

ص: ۵۵۳

-
- ۱- روضات الجنات: ۲۴۸، ریحانه الادب ۶۵:۲، اعیان الشیعه ۲۷:۲۲۰، لغت نامه.
  - ۲- تاریخ مزبور در روضات الجنات ذکر شده دکتر سید علی میر لوحی در مقدمه الذریعه می نویسد: و القول الصحیح من هذه الاقوال هو القول بأنّ وفاته اتّفتت سنه ۴۰۲ هـ_ أو ۳۹۹ هـ_.
  - ۳- الذریعه ۱۵:۱۶۵

تألیفاتی دارد، از آن جمله است: نور الآفاق، در شرح دعای مکارم الاخلاق که بسیار خوب و محققانه نوشته شده، و تاکنون چندین مرتبه به طبع رسیده است، در دو مجلد.

مشارالیه در ۷ ماه صفر سال ۱۳۷۳ در مسافرت در رامسر وفات یافته، جنازه به قم منتقل گردیده، در مقبره شیخان مدفون گردید.

فایده: عده ای از علما و شعرای اصفهان در قم مدفونند که به نام برخی از آنها مستقلاً اشاره می شود، و ذیلاً به نام چند نفر دیگر اشاره می گردد:

۱- سید ابراهیم سَری

فرزند ابوالقاسم موسوی پوده ای. شاعر و ادیب، (۱) در ۱۳۱۱ متولد، و در ۱۴ رمضان المبارک ۱۳۶۹ در یکی از بیمارستانهای طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید. (۲)

ص: ۵۵۴

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۲۴۲.

۲- وی در اصفهان نزد عده ای از فضلا از جمله ملا ابوالقاسم زفره ای و حاج میرزا یحیی مدرس بید آبادی ادبیات فارسی و عربی و فقه و اصول تحصیل نمود هدف و به تصوّف و عرفان روی آورده، و در شیراز از امام جمعه اصطهباناتی مراسم ذکر و ریاضت آموخته، در انواع سخن از قصیده و غزل و رباعی استاد بود، و در نهایت جزالت و روانی شعر می گفت. دیوان اشعار او به کوشش فرزند ارجمندش دکتر سید ابوالقاسم سَری به چاپ رسیده است. وی درباره پدر خود می نویسد: یکی از شعرا و گویندگان معاصر اصفهان که خود مردی عارف و فاضل، و ادیبی جامع و کامل، و شاعر استاد بود، و شعر را به خاطر ارضای عواطف و ابراز ادراکات روحانی خود می گفت، نه به خاطر این و آن، مرحوم آقا سید ابراهیم سَری بود. مرحوم سَری در مدت قریب ۶۰ سال عمر خود در تحصیل دانش، و تکمیل فضایل نفسانی، و تزکیه نفس، و تسلط بر قوای نفسانی و حیوانی، و وصول به مقامات عالیّه انسانی، و عوالم عرفان و ایقان و کشف و شهود رنج بسیار کشید... برای کاستن از رنج های روحی که در اثر دیدار نابسامانی ها او را احاطه کرده بوده به درویشی و تصوّف روی نهاد. ر.ک: مقدمه دیوان سَری.

از آثارش منظومه ای به نام «مرغابیه» به طبع رسیده است.

۲- حاج میرزا عبدالجواد کلباسی

فرزند حاج میرزا محمد هاشم کلباسی. از علمای محترم و متنفذ و خلیق، و مورد احترام در دستگاه دولت و عموم مردم، از علما و دیگران.

در رمضان ۱۳۱۹ متولد، و در روز شنبه ۱۹ جمادی الاولی سال ۱۳۸۷ در اثر تصادف ماشین در راه طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید.

از آثارش کتابی به نام «منهاج السالکین» در آداب حج و زیارات مدینه منوره به طبع رسیده است.

مشارالیه از زمره مردانی بود که زندگانش را به عبادت خالق، و خدمت مخلوق گذرانید، و در حقیقت پشت و پناه مردم، و در صدد کمک و یاری آنها و رفع گرفتاری از مسلمانها بود.

۳- حاج میرزا علی هسته ای

فرزند محمد رضا، از اعقاب شیخ زین الدین بن عین علی خوانساری.

عالم فاضل، و واعظ کامل، از معمرین اهل علم و فضل، سال ها در نجف خدمت علمای آن سامان تلمذ فرموده، و در حدود سال ۱۳۲۵ به

ص: ۵۵۵

اصفهان مراجعت کرده، و سال‌ها در این شهر امامت و تدریس نموده، سپس به طهران مسافرت کرده، و در دستگاه مرحوم حاج شیخ فضل‌الله نوری شهید وارد شده، و از خواص آن عالم جلیل‌القدر واقع شده.

پس از وقوع شهادت او به اصفهان آمده، و تا آخر عمر گاهی در اصفهان، و زمانی در طهران ساکن، و به وعظ و خطابه و ارشاد مردم از راه مواعظ پرداخته، و الحق واعظی شیرین بیان، و گوینده ای طلیق‌اللسان (۱) بوده.

در دوشنبه ۱۶ ربیع‌الثانی سال ۱۳۸۷ در طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید.

از آثار قلمی او حواشی بر اعتقادات علامه مجلسی به طبع رسیده است.

۴- حاج میرزا علی اکبر تابش

فرزند حاج میرزا مهدی. ادیب شاعر مقدس، از خاندان میرزاهای بیدآباد که نسب آنان به میرزا مهدی اشتهاردی نویسنده عصر نادری، و

ص: ۵۵۶

۱- به نوشته مرحوم شریف رازی: وی در حدود سال ۱۲۵ قمری در اصفهان متولد، و پس از خواندن مقدمات و سطوح به نجف مشرف شده، و سال‌ها از محضر مرحوم آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و شریعت اصفهانی استفاده نموده، واعظی شیرین بیان، و گوینده ای طلیق‌اللسان بوده، و از گویندگان واجد مقام اجتهاد و فقاہت بود، و در مجالس، خوش محاوره و ظریف و حاضر جواب بود. در عصر مرحوم آیه الله العظمی حائری یزدی زیاد در قم مانده و منبر می رفت، و عموماً مراجع و علما برای استفاده از بیاناتش شرکت می کردند. ر.ک: گنجینه دانشمندان ۲: ۴۲۷-۴۲۶. از اساتید ایشان در اصفهان: مرحوم سید محمد باقر درچه ای و حکیم جهانگیر خان قشقائی بوده اند. ر.ک: مجله مبلغان ش ۴۷ مقاله آیه الله هسته ای، به قلم محمد تقی ادهم نژاد.

بانی مدرسه میرزا مهدی در بید آباد می پیوندند.

مشارالیه نزد فضلای اصفهان مقدمات (۱) علوم را آموخته، در علم و ادب و ریاضی و سیاق مهارت داشت، در انجمن ادبی شیدا شرکت جسته، و از اعضای محترم انجمن به شمار می رفت.

قسمتی از اشعارش در مجله دانشکده اصفهان به طبع رسیده، دیوانش قریب سه هزار بیت است.

در روز ۱۵ شعبان سال ۱۳۷۰ به سن متجاوز از ۶۵ سالگی در طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید.

۵- حاج میرزا قوام الدین رشتی

فرزند حاج میرزا عبدالرزاق. عالم زاهد متقی، در سال ۱۳۱۵ متولد، و در ۷ صفر ۱۳۶۵ در طهران وفات یافته، در قم مدفون گردید.

مشارالیه در اصفهان مقدمات علوم را آموخته، و از بدو تأسیس حوزه علمیه قم بدان شهر مهاجرت نموده، و در خدمت علمای آن سامان بالاخص مرحوم حاج شیخ عبدالکریم یزدی تحصیلات خویش را به پایان رسانیده است. (۲)

۶- حاج سید کاظم مرتضوی کرونی

فرزند سید محمد حسین بن سید عبدالله.

ص: ۵۵۷

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۱۲۲.

۲- پدرش نواده ملا محمد جعفر لنگرودی شارح مشاعر است.

عالم جلیل، و محدّث بی بدیل، فقیه ادیب مفسر متکلم، از مفاخر علمی عصر حاضر. در اصفهان و طهران و نجف اشرف تحصیل نموده، به اصفهان مهاجرت کرده، و پس از سال ها به طهران منتقل شده، و تا آخر عمر در آن شهر به وعظ و ارشاد و تفسیر پرداخته، جلسه تفسیر قرآن ایشان از هر حیث ممتاز بوده، و عده ای زیاد از فضلا از آن مستفید می شدند.

در ذی قعدة سال ۱۳۶۷ به سن متجاوز از هفتاد و پنج سالگی در طهران وفات یافته، در قم مدفون شد.

آقا حسین خوانساری

فرزند جمال الدین محمد بن حسین. عالم جلیل، صاحب تحقیقات و تدقیقات، معروف به محقق خوانساری، و مشهور به استاد الكلّ، و استاد البشر. چون پدر و پسرش هر دو جمال الدین نام داشته اند وی را ذوالجمالین نیز گویند. (۱)

دی ذی قعدة ۱۰۱۶ متولد، و در ۱۰۹۹ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون شده، سپس شاه سلیمان صفوی بر قبر او بقعه ای عالی بنا نموده.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از آسمان به جمع یکی سر نمود و گفت *** امروز هم ملایکه گفتند یا حسین

و (ادخل جنتی) می باشد. ۱۰۹۹+۱=۱۰۹۸

ص: ۵۵۸

۱- اعیان الشیعه ۲۷: ۱۶۴، روضات الجنات: ۱۹۶، رجال اصفهان: ۸۲، ریحانه الادب ۵: ۲۳۹، قصص العلماء: ۲۶۵ و غیره.

وی از شاگردان مولی حیدر بن محمد [خوانساری] مؤلف «زبده التصانیف» و ملا محمد تقی مجلسی، و علامه سبزواری، و خلیفه سلطان، و میرزا ابوالقاسم فندرسکی و غیره بوده، و جمعی کثیر در خدمتش تلمذ نموده اند.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- ترجمه صحیفه سجادیّه ۲- تفسیر سوره فاتحه * تواریخ و فیات علما ۳- ترجمه قرآن * ترجمه نهج الحق علامه حلی ۴- جبر و اختیار ۵- جزء لا یتجزی ۶- جواهر و اعراض ۷- حاشیه بر الهیات شفا ۸- حاشیه بر طبیعیات شفا ۹- حاشیه بر شرح اشارات ۱۰- حاشیه بر حاشیه قدیم بر شرح تجرید ۱۱- دیوان اشعار ۱۲- رساله در نفی وجوب مقدمه واجب ۱۳- رساله در تشکیک ۱۴- رساله در شبهه طفره ۱۵- رساله در شبهه التزام ۱۶- رساله در مسائل متفرقه در حکمت و منطق و اصول ۱۷- رساله در حرمت شرب خمر، به فارسی ۱۸- شبهات متفرقه * شرح اشارات و تنبیهات ۱۹- دفع شبهه ایمان و کفر ۲۰- مشارق الشموس، در شرح دروس، معروف ترین تألیفات او ۲۱- جواب نامه شریف مکه به شاه سلیمان * مائده السماویّه که جهت شاه سلیمان تألیف شده است. (۱)

وی مانند فرزندش لطیفه گو و حاضر جواب بوده است. نقل است: یکی از امرا به ایشان عرض می کند که شنیده شده است که پیش از این دنیا را اسب داشته، این سخن راست است، یا دروغ؟ در جواب می فرماید: نه

ص: ۵۵۹

۱- کتاب مائده سماویّه و ترجمه نهج الحق از آثار آقا رضی الدین فرزند صاحب عنوان است.

بابا غلط است، همیشه دنیا را خر داشته است.

از این قبیل مطایبات از ایشان زیاد نقل شده است.

فایده: ذیلًا به نام چند نفر از اولاد و اعقاب صاحب عنوان اشاره می شود:

۱- آقا جمال الدین محمد. فرزند ارشد آقا حسین.

۲- آقا حسین بن آقا شریف بن آقا رضی بن آقا حسین.

عالم فاضل حکیم، (۱) در سال ۱۱۹۱ زنده بوده، و مولف شرح «التحصیل» تألیف بهمنیار در حکمت است.

۳- آقا ربیع، فرزند آقا رضی. فاضل و زاهد بوده است. (۲)

* محمد رضا فرزند علامه محقق آقا حسین، مؤلف کتاب [شرح] حکمه العین (۳) ظاهراً مراد، رضی الدین محمد آتی الذکر باشد.

۴- آقا رضی الدین محمد خوانساری

ابن آقا حسین. عالم فاضل، به جوانی قبل از برادر وفات یافته، وی را تألیفاتی است:

ص: ۵۶۰

۱- تذکره حسینی: ۱۰۹.

۲- در تذکره روز روشن (۲۸۸) تألیف مولوی محمد مظفر حسین صبا آمده: ربیع: آقا محمد ربیع بن آقا رضی خوانساری که در دوره محمد شاه پادشاه هند به هندوستان رسیده، و میرزا نجف خان به تعظیم و احترامش کوشیده. او راست: کی سر و برگ تماشای بهارست مرا*** گل به چشم از غم هجران تو خار است مرا.

۳- الذریعه ۱۳: ۲۱۲.

۱- تتمیم شرح دروس، از تألیفات پدر خود، قسمت صوم و اعتکاف. و از مطالعه آن آثار فضل و تحقیق مؤلف ظاهر می شود. این شرح با شرح پدرش یکجا به طبع رسیده. مؤلف الذریعه درباره آن می فرماید:

و هما كالشمس وضحاها، و القمر اذا تلاها

۲- المائده السماويه، که مؤلف اعیان الشیعه آن را به پدرش نسبت داده است.

۳- شرح حدیث البیضه مروی در کافی، به نام شاه سلطان حسین تألیف شده. (۱)

* آقا کمال الدین، فرزند آقا حسین. همچون دو برادر خود عالم و دانشمند بوده، و در اصفهان می زیسته و پس از وفات، در بقعه پدر مدفون شده است. (۲)

حاج شیخ محمد حسین مولوی کتابفروش

فرزند ملا محمد بن ملا علی خوانساری. از فضیلت اصفهان، و از

ص: ۵۶۱

۱- از آثار او: مائده سماویه به همراه رساله نیت صادق، شرح حدیث بیضه، و شرح حدیث حماد (آداب نماز) به کوشش آقای علی اکبر زمانی نژاد به چاپ رسیده است.

۲- به طور قطع می توان گفت که آقا حسین خوانساری فرزندی به نام آقا کمال نداشته و این اشتباه از صاحب «الرحله» نشأت گرفته. وی ضمن مدفونین در بقعه خوانساری می نویسد: آقا کمال بن آقا حسین خوانساری، جنب آقا جمال ولالوح له. که باید می نوشت: آقا رضی الدین بن آقا حسین. در روضات الجنّات ضمن بیان مدفن آقا حسین و آقا جمال خوانساری می نویسد: بل من خلفهما الآقا رضی الدین کما نقله الثقات.

شاگردان حاج میرزا یحیی مستوفی و آقا نجفی و جمعی دیگر (۱) بوده، و شغل کتابفروشی داشت، و از راه طبع کتب دینی خدمت شایسته ای به علم و دین فرموده.

تألیفاتی دارد، از آن جمله است: ۱- تفسیر مولوی، در حاشیه قرآن به طبع رسیده، و خلاصه چندین کتاب تفسیر است ۲- حواشی بر قرآن ۳- کشف الایات، که در آخر جنّات الخلود به طبع رسیده است.

در سلخ شعبان سال ۱۳۶۶ وفات یافته، در تخت فولاد حوالی قبر فاضل هندی در بقعه ای مخصوص جنب پدر مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از پی تاریخ او گفت خرد با یکی *** جا بجنان می کناد شیخ محمد حسین

پدرش: آقا ملا محمد نیز فاضل و دانشمند بوده، و شغل کتابفروشی داشته، و در ۱۰ ذی قعدة ۱۳۰۷ وفات یافته، در تخت فولاد مدفون شده است.

کمال الدین حسین ضمیری

فرزند محمد. شاعر ادیب کثیر الشعر، از شعرای عهد صفوی، اشعار زیادی سروده، و آنها را در کتابهای چندی جمع آوری نموده، که از آن جمله است: ۱- آئینه خیال ۲- اسکندر نامه ۳- احیای کمال ۴- بدایع الشعر ۵- بهار

ص: ۵۶۲

۱- از جمله مرحوم آخوند گزی و شیخ مرتضی ریزی. سیری در تخت فولاد: ۱۹۸.

و خزان ۶- بدایت حال، یا ترانه وصال ۷- حسن فال ۸- حسنه الاخبار ۹- خجسته فال ۱۰- درّ مثال ۱۱- سفینه اقبال ۱۲-
سحاب حلال، یا سحر حلال ۱۳- صورت حال ۱۴- صنایع ۱۵- صیقل ملال ۱۶- عذر مقال ۱۷= ظاهرات ۱۸- عیون الزلال
۱۹- فراغ بال ۲۰- قدس خیال ۲۱- کنز الاقوال ۲۲- لیلی و مجنون ۲۳- لوامع خیال ۲۴- معشوق لا- یزال ۲۵- معراج آمال
۲۶- مکر الاحوال ۲۷- منتهای کمال ۲۸- نهاییه السحر ۲۹- ناز و نیاز ۳۰- وامق و عذرا.

آذر در آتشکده گوید: در اصفهان بلکه در ولایات دیگر، به کثرت شعر او شاعری نیامده، در علم رمل استاد بوده، به همین
جهت «ضمیری» تخلص می نموده، وفاتش را به سال ۹۷۳ نوشته اند. (۱)

آقا سید محمد حسین رجائی

فرزند آقا سید محمود بن محمد جواد موسوی.

عالم جلیل، معروف به بلند، از اجله شاگردان آقا سید محمد باقر درچه ای و آقا نجفی و شیخ محمد علی نجفی و از ائمه
جماعت و موثقین بود. در سال ۱۳۴۸ در مسافرت عتبات در کرمانشاه وفات یافت. (۲)

میرزا محمد حسین سر رشته دار

فرزند میرزا مرتضی. از مستوفیان و کار گزاران دستگاه ظل السلطان بوده،

ص: ۵۶۳

۱- آتشکده آذر: ۱۸۵، مجمع الفصحاء ۷۰۹:۴.

۲- رجال اصفهان: ۲۰۸.

در شیراز (۱) خدمت رحمت علی شاه نعمت الهی رسیده، و در زمره عرفا و صوفیه وارد شده، در علم سیاق، استاد، و خط نستعلیق را خوب می نوشته، در غزه رجب سال ۱۳۲۰ وفات یافته، بیرون بقعه فیض مدفون گردید.

شیخ محمد حسین کلباسی

فرزند آقا محمد مهدی. عالم جلیل ورع صالح، (۲) در مشهد خراسان [ساکن] بوده، در ۱۲۸۵ به نجف رفته، و خدمت جمعی از علما همچون شیخ محمد حسین کاظمینی و دیگران تلمذ نموده، و دختر شیخ محمد حسن صاحب «جواهر» را به زوجیت گرفته. در ۱۳۳۶ به خراسان مراجعت کرده، و مورد توجه و اقبال عموم طبقات واقع شده، و موفقیت کلی یافته.

در ۱۳۴۰ وفات یافته، در دار السیاده مبارکه مدفون گردید.

محمد حسین میرزا فصیح

فرزند محمد ولی میرزا. شاعر و ادیب و نویسنده توانا، متخلص به «فصیح»، در غزه ذی حجه سال ۱۳۳۳ متولد، و در روز جمعه ۳۰ ربیع الثانی سال ۱۳۷۴ وفات یافته، (۳) در تخت فولاد در تکیه آقا شیخ مرتضی ریزی مدفون گردید.

مدتی در روزنامه های اصفهان به خصوص «باختر» و «عرفان» مقاله می نوشت. مردی شوخ و بذله گو و حاضر جواب بود، مطالعات و

ص: ۵۶۴

۱- رجال اصفهان: ۲۱۰ و طرائق الحقایق ۳: ۱۹۶.

۲- نقباء البشر: ۶۶۲.

۳- شعرای معاصر اصفهان: ۳۶۲.

محفوظات عمیق او سبب بود که در مجالس، مورد نظر باشد.

اشعار زیادی سروده که جمع نشده است. (۱)

ملا حسین مازندرانی

فرزند ملا ولی الله. در علم ریاضی و حکمت و کلام، استاد بوده، و جمعی کثیر از فضلالی اصفهان در خدمتش تلمذ نموده. (۲) فضالی متقی، و عالمی عامل بوده، قریب به صد سال عمر نموده، در حدود هزار و دویست [و نود] و اندی وفات یافته، در مقبره سر قبر آقا مدفون گردید.

میرزا حسین خان دانش

فرزند محمد هاشم. از افاضل، و ادیب و نویسنده و شاعر، متخلص به «دانش» از خاندان میرزاهای چهار سو علی قلی آقا، فاضل و دانشمند بوده، در بغداد و اسلامبول به تناوب ساکن بوده.

در ۲۳ ربیع الاول سال ۱۳۶۲ به سن متجاوز از هفتاد در آنکارا وفات یافته. (۳)

کتب زیر از اوست:

ص: ۵۶۵

۱- استاد منوچهر قدسی در شرح حال او می نویسد: فصیح در مکلفات و مخدرات افراط می کرد... در شعر و ادب استعداد شکفته شگفت انگیزی داشت. اگر زمانه امانش داده بود به ضرس قاطع می گویم که در شعر معاصر اصفهان هیچ کس و هیچ کس به پایه او نمی رسید. ر.ک: دولت دیدار: ۱۲۷ تا ۱۳۶.

۲- رجال اصفهان: ۱۱۶.

۳- ریحانه الادب ۲: ۲۱۰، مجله یادگار شماره ۷ و ۸ سال ۳، مواضع مختلفه الذریعه.

۱- ترجمه رباعیات خیام به ترکی، به کمک رضا توفیق. ۲- ترجمه بعضی از قصه های Lafonten ۳- خرابه مداین ۴- دستور زبان فارسی ۵- زردشت نامه ۶- سر آمدان سخن، شرح حال ۱۵ نفر از شعرای ایران ۷- سوهان ۸- نوای صرصر ۹- هدیه سال؛ و غیره.

ملا حسین کر بکندی

فرزند ملا یوسف بن علی. واعظ صالح، و فاضل ادیب محدث، از فضلالی اهل منبر بوده، و به عماد الواعظین شهرت داشته. [\(۱\)](#)

در خدمت فضلالی اصفهان تحصیل نموده، در ۹ صفر سال ۱۳۲۳ وفات یافته، در بقعه حاجی آباده ای مدفون گردید. از آثارش چندین مجلد کتاب و بیاض در مواعظ منبری و اخبار به صورت مجلس است که در نزد اولادش موجود است. پدرش: مرحوم ملا یوسف نیز واعظ و صالح بوده، و در ۱۲۹۸ وفات یافته، در بقعه حاجی آباده ای مدفون شد.

میرزا امد عماد الواعظین

فرزندش: مرحوم حاج میرزا احمد عماد الواعظین نیز از افاضل اهل منبر و اخیار بود، عمری به زهد و قناعت گذرانید، در خدمت آقا سید محمود مغنی و آخوند ملا محمد حسین کرمانی و جمعی دیگر تحصیل نموده، در

ص: ۵۶۶

۱- رجال اصفهان: ۳۳.

صبح روز جمعه سوّم جمادی الثانیه سال ۱۳۸۴ وفات یافته، در جنب پدر مدفون گردید. (۱)

حاج شیخ محمد حسین اشنی قودجانی

عالم فاضل زاهد فقیه مجتهد، در حدود ۱۲۸۵ متولد، و در اصفهان و نجف تحصیل نموده، سال ها در قریه اشن (به فتح اول و ثانی) از بلوک عربستان ساکن، و در این اواخر ایشان را به اصرار به شهر منتقل نموده، خارج فقه و اصول تدریس می نمودند.

و در ساعت ۳ بعدازظهر یکشنبه ۲۴ رمضان ۱۳۷۵ فوت شده، در روز ۲ شنبه در بقعه آقا میرزا ابوالمعالی مدفون گردید.

میرزا محمد حسین مدرس

فرزند آقا میر محمد تقی مدرس. از علما و ائمه جماعت ساکن طهران، در شوال ۱۳۸۸ در طهران وفات یافت.

حاج محمد حسین صدر اصفهانی

ابن محمد علی بن رحیم. از وزرای عهد فتح علی شاه قاجار بوده. جدش مرد فقیری بوده، در اصفهان علافی می نموده، به سبب همت عالی و استعداد ذاتی ترقی نموده، آثار خیریه زیادی از او باقی مانده که

ص: ۵۶۷

۱- وی پدر دانشمند فقیه مرحوم حسین عمادزاده است.

از آن جمله است: مدرسه صدر خواجو، (۱) و مدرسه پاقلعه؛ و غیره.

در اصفهان در ۱۲۳۹ وفات یافته، در مدرسه صدر نجف در سرداب مدفون گردید.

حسین علی شاه

اشاره

حاج محمد حسین معروف به شیخ زین الدین، عالم عارف کامل، از اقطاب سلسله نعمت اللهیه. پدران او عموماً از علما و فضلا بوده اند. (۲) در علوم ظاهر از شاگردان دایی خود آقا محمد [شیخ زین الدین] آتی الترجمه و دیگران بوده، و در طریقت از مریدان معصوم علی شاه دکنی بوده است.

در اصفهان ساکن، و به درس و بحث و اقامه جماعت می گذرانیده، سپس ترک درس و مباحثه نموده، و سال ها به سیر و سیاحت پرداخته. از طرف نور علی شاه اصفهانی مقام خلیفه الخلفایی یافته.

کتابی در [رد هانری] مارتن نصرانی نوشته.

در شب ۴ شنبه ۱۱ محرم سال ۱۲۳۴ در کربلا- در حین خواندن نماز وفات یافته، و در بیرون باب النجف طرف دست چپ مدفون شده است.

فایده: ذیلاً به نام چند نفر از خاندان و مریدان حسین علی شاه که در طرایق الحقایق از آنها نامبرده شده اشاره می شود:

ص: ۵۶۸

۱- تاریخچه محله خواجو: ۱۸، ریاض العارفین: ۲۵۶، تاریخ اصفهان و ری.

۲- طرایق الحقایق ۳: ۹۹.

۱- میرزا رضا طبیب شرابی

از اعیان اصفهان (۱) و طبیب مسیحا نفس، از شاگردان میرزا نصیر [اصفهانی و آقا محمد بید آبادی] بوده، در سال ۱۲۳۸ وفات یافته، شاعر و ادیب بوده، و در شعر «منصور» تخلص می نموده، دارای دیوان اشعار است.

۲- شیخ زاهد ثانی گیلانی اصفهانی

عالم فاضل، و شاعر ادیب عارف، (۲) از اعقاب شیخ زاهد گیلانی عارف مشهور است. از شاگردان آخوند ملا علی نوری بوده، پس از تحصیل علوم ظاهر خدمت حسین علی شاه رسیده.

در سال ۱۲۲۲ در سفر حج در کاظمین وفات یافته. از اشعار اوست:

عمری به در مدرسه ها بنشستیم *** با اهل ریا و کبر و کین پیوستیم

از یک نظر عاشق رندی آخر *** هم از خود و هم ز غیر خود وارستیم

سلسله ایشان به سلسله مشایخ بید آباد معروفند، و جمعی کثیر عالم و فاضل در بین آنها بوده، و عده ای از آنها به مقام قضاوت این شهر رسیده اند.

۳- میرزا محمد صادق ناطق

(۳)

اصل او از اتراک است. سال ها در خوزستان و آذربایجان به سیاحت

ص: ۵۶۹

۱- طرائق الحقایق ۳: ۱۱۴.

۲- طرائق الحقایق ۳: ۱۰۵.

۳- طرائق الحقایق ۳: ۱۱۳.

پرداخته، و خدمت جمعی از اهل حال رسیده، و در فن ماده تاریخ گویی استاد بوده، کتابی در این فن نوشته، در ۱۲۲۵ وفات یافته. (۱)

اشعاری که جهت اتمام تعمیرات گنبد مطهر حضرت معصومه (علیهاالسلام) در قم گفته معروف است، و هر مصرع آن تاریخ اتمام بنا می باشد. (۲)

۴- میرزا محمد علی میرزا مظفر

عالم زاهد جلیل، (۳) از زهاد و عبّاد بوده، و در مسجد علی امامت

ص: ۵۷۰

۱- نام کتاب او «بحر الالفاظ» و سال وفاتش ۱۲۳۵ هـ.ق است.

۲- این اثر بی نظیر یکی از شاهکارهای ادب فارسی است، و تدوین آن یکی از معجزات و کراماتی است که بی شک توجه معنوی حضرت معصومه (علیهاالسلام) و عنایت های خاصه آن حضرت نسبت به شاعر، باعث خلق آن شده است. شاعر قصیده را با «بسم الله الرحمن الرحیم» آغاز کرده که با حروف ابجد می شود سال ۱۲۱۸ که سال تذهیب گنبد مطهر است. بعد: «باسم موجود کریم» که این جمله هم ۱۲۱۸ «این قصیده مسّی به قصیده معجزیه است» ۱۲۱۸ «شصت و دو بیت» ۱۲۱۸ «یکصد و بیست و چهار مصراع» ۱۲۱۸. هر کدام از مصراع ها به تنهایی به حروف ابجد ۱۲۱۸ می باشد. برخی از ابیات این قصیده چنین است: این قبه گلبنی است بزیور بر آمده *** یا پاک گوهریست پر از زیور آمده این دوحه ایست کامده از جنت العلا- *** یا کوبی است سعد و منور بر آمده این زیب عری که بود گوی آفتاب *** یا نور حق که در همه اشیا بر آمده بهتر بود به حسن و علو از جنان در آن *** مسکن که بنت موسی بن جعفر آمده زهرا عفاف فاطمه بنت موسی آنک *** بر روی شرف ز فاطمه و حیدر آمده معصومه ای که در ره ایوان اقدشش *** از قدر و صدق حور و پری چاکر آمده

۳- رجال اصفهان: ۶۱.

می نموده، و با وضع فقر، کمال مواظبت در آداب شریعت داشته، و نسبت به مردم دنیا از غنی و فقیر و شاه و وزیر، بی اعتنا بوده است.

وفاتش در ۳ شنبه ۱۳ شوال ۱۱۹۸ روی داده، قبرش در تکیه میرزا رفیعا بود، و سنگ سیاهی به خط رقاع بسیار خوب داشت، که در موقع تسطیح و توسیع فرودگاه اصفهان از بین رفت.

در طرائق گوید: (۱۱۳:۳) در حکمیات خصوص الهیات، ید باسطی داشته، و در زهد و عبادت، (۱۱۳:۳) سامان عهد بود.

* حاج محمد کاظم سعادت علی شاه، از سلسله شیخ زین الدین. بعداً شرح حالش نوشته می شود.

۵- ملا محراب گیلانی

عالم حکیم، و فقیه زاهد عارف، (۱) از شاگردان آقا محمد بید آبادی [ملا اسماعیل خواجهی و سید قطب الدین نیریزی]، و در زهد و انزوا و اعراض از ماسوا، وحید عصر خود بوده.

در عصر روز یکشنبه ۱۴ جمادی الاولی سال ۱۲۱۷ وفات یافته، قبرش در صحن تکیه آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی است.

۶- ملا محسن بغایری

اشاره

ابن کرم علی، از طرف مادر نواده ملا محراب سابق الذکر عارف فاضل

ص: ۵۷۱

بوده، (۱) و در اواخر عمر در طهران ساکن شده، در شب ۴ شنبه ۱۴ رجب سال ۱۳۰۵ به سن قریب به هشتاد سالگی وفات یافته، در صحن امام زاده حمزه مدفون گردید.

عبدالرزاق بغیری

فرزندش: مرحوم سرتیپ عبدالرزاق خان بغیری، عارف دانشمند، از مفاخر علمی و ادبی ایران، و از اساتید فن ریاضی بود، سال ها در سرحدات ایران مأمور تعیین خط مرزی و ترسیم نقشه آنها بوده.

در سال ۱۲۸۶ متولد، و در شب ۲۵ شعبان سال ۱۲۷۲ در طهران وفات یافت.

کتب چندی تألیف نموده، از آن جمله است: ۱- کتابی بزرگ در شرح حال علما و دانشمندان ۲- رساله ای به نام: ما مهندس داریم؛ و غیره.

۷- آقا محمد شیخ زین الدین

از علما و فقها، (۲) در ۹ ربیع الاول سال ۱۲۰۲ وفات یافته، در تخت فولاد نزدیک بقعه آقا محمد بید آبادی مدفون شده است.

ماده تاریخ وفاتش را ملا حسین رفیق گفته، این است:

بهر تاریخش به آیین دعا گفتا رفیق *** گفت (دایم باد خلد آقا محمد را مکان)

ص: ۵۷۲

۱- طریق الحقایق ۳: ۱۱۴.

۲- رجال اصفهان: ۸۱.

پدرش: شیخ زین الدین علی بن عین علی خوانساری از اکابر علما (۱) و فضلا بوده، و در مدتی امامت جمعه اصفهان را داشته، و در سال ۱۱۶۷ وفات یافته، و در قبرستان آب بخشان مدفون شده، بقعه کوچکی داشت.

وی را تألیفاتی است از آن جمله است: ۱- رساله در ردّ بر ملا حیدر علی شیروانی در نجاست غیر امامی ۲- رساله ای در رد بر ملا محمد شفیع تبریزی در موضوع نماز در لباس ابریشم؛ و غیره.

اولاد مرحوم شیخ زین الدین دو دسته اند:

اول: اولاد پسری، که آقا محمد صاحب عنوان باشد.

دوم: اولاد دختری که حسین علی شاه و سعادت علی شاه و جمعی دیگر باشند.

* میرزا حسین علی الماسی، فرزند میرزا ابوطالب، (۲) عالم فاضل محدّث، از احفاد مجلسی، در ۲۰ رجب سال ۱۲۲۷ وفات یافته، در صحن تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید. مشارالیه برادر زن و راوی از میرزا حیدر علی مجلسی است. (۳)

ص: ۵۷۳

۱- مکارم الآثار ۱: ۱۲۷.

۲- رجال اصفهان: ۲۱۰.

۳- تحت عنوان ملا حسن علی بن ابی طالب مجلسی ذکر شد، و نام او در اینجا تصحیف شده.

مدفون می باشند که ذیلاً به نام آنها اشاره می شود:

۱- آقا میرزا محمد باقر فقیه ایمانی

توضیحی موجود نیست (ویراستار)

۲- حاج میرزا حسین منتصر

فرزند محمد اسماعیل. ادیب و شاعر، (۱) و از زمره تجار اختیار بود، در شب ۹ محرم سال ۱۳۲۱ متولد، و در روز جمعه ۱۲ شوال المکرم سال ۱۳۷۲ وفات یافت. دیوان اشعاری دارد.

۳- آقا سید محمود، درب امامی

فرزند سید عبدالعلی موسوی. عالم فاضل، و محدث کامل، از موثقین اهل منبر و محدثین اصفهان به شمار می رفت. در عصر روز ۳ شنبه ۲۱ ذی حجه الحرام سال ۱۳۷۲ به سن متجاوز از نود سال وفات یافته، در این اطاق مدفون گردید. از آثارش کتاب «ثمرات الحیات» در دو مجلد، در مواعظ و اخبار به طبع رسیده است.

۴- آقا شیخ هبه الله هرنندی

فرزند شیخ محمد علی بن شیخ علی. عالم فاضل و مدرس، از فضلاء اصفهان به شمار می رفت. نزد جمعی از بزرگان همچون حاج میر محمد صادق خاتون آبادی، و آقا سید محمد نجف آبادی، و حاج میر سید

ص: ۵۷۵

۱- شعرای معاصر اصفهان: ۴۶۷.

علی مجتهد نجف آبادی تحصیل نموده، در مدرسه صدر کلیه سطوح فقه و ادبیات را تدریس می نمود.

در ۴ شنبه ۲۲ ماه صفر ۱۳۶۶ وفات یافته، در اطاق تکیه کازرونی مدفون شد.

حاج ملا حسین علی تویسرکانی

فرزند نوروز علی ملاپیری. عالم محقق، و فقیه جامع، مجتهد اصولی، از شاگردان شیخ محمد تقی [رازی] طهرانی است. در اصفهان حوزه تدریس ایشان شهرت کامل داشته، (۱) و بسیاری از مردم تقلید ایشان می نموده اند، و در مسجد ایلچی در محله احمد آباد امامت می نموده، و از نظر احتیاط، جمعه ها را به قریه درچه می رفته و اقامه نماز جمعه می نموده. (۲)

کتابهای چندی تألیف نموده که از آن جمله است:

۱- حاشیه بر جامع عباسی ۲- رساله در رد بر حاج کریمخان کرمانی ۳- رساله در رد بر اخباریه ۴- رساله در رد بر رد (در تذکره القبور عنوان نشده است که رد بر چه کسی) (۳) ۵- فصل الخطاب، در اصول، در دو مجلد

ص: ۵۷۶

۱- استاد همایی می نویسد: حوزه درسش پیش خواص فضلا و طلاب، به کثرت تحقیق و تعمق و تتبع، بر سایر حوزه های مشابه ترجیح داده می شد. آخوند ملا محمد کاشانی مدرس معروف معقول و منقول مدت هشت سال نزد او تحصیل فقه و اصول کرده بود. تاریخ اصفهان: ۱۷۲.

۲- رجال اصفهان: ۸۹، روضات الجنات ۸: ۲۲۴ و الکرّام البرره: ۴۳۸.

۳- رساله شماره ۲ «شهاب ثاقب» نام دارد، و نام رساله شماره ۴ «قارعه القوارع» است که ردّ بر جوابیه حاج کریم خان به «شهاب ثاقب» است، و نسخه خطی هر دو رساله موجود است. همچنین دوره کتاب ارزشمند «کشف الاسرار» به خط مؤلف در کتابخانه جناب حجّه الاسلام دکتر سید احمد تویسرکانی نگهداری می شود.

۶- کشف الاسرار، در شرح شرایع، یازده مجلد ۷- مقاصد العلیه، حاشیه بر قوانین، دو مجلد ۸- نجاه المؤمنین، در اخلاق و اصول دین، و آن را در سال ۱۲۷۲ به نام فرزندش (محمد) نوشته است؛ و غیر از اینها از جواب مسائل و رساله ها و غیره.

در ۲۸ صفر سال ۱۲۸۶ به سن قریب نود سالگی وفات یافته، در ایوان بقعه تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش را شاگردش میرزا محمد همدانی معروف به امام الحرمین گوید: (۱)

فقضی نحبه و سار الیها*** و دعاه الایه اَرخ (غفور)

ملا حمزه قاینی

فرزند اسدالله بن عبدالله بن محمد (۲) شریف علوی. در اصفهان خدمت حاجی کلباسی و سید حجّه الاسلام تحصیل نموده، و به دستور استاد خود در اصفهان ساکن شده، و به وعظ و ارشاد مردم پرداخته، در یکی از مسافرت های خود در مراجعت از قاین به اصفهان، در شاهرود وفات یافته و مدفون شده است. (۳)

ص: ۵۷۷

۱- ر.ک: فهرست نسخه های خطی کتابخانه های اصفهان: ۱۹۲.

۲- بهارستان آیتی: ۲۲ و الکرّام البرره: ۴۴۳.

۳- وی عموم عالم جلیل آیه الله شیخ محمد باقر بیرجندی صاحب «کبریت الاحمر بوده است. ر.ک: رجال قاین: ۲۵.

فرزندش: شیخ اسدالله نمیز فاضل بوده، و در این شهر سکونت داشته است. اولادش در اصفهان و کرمانشاهان ساکنند.

حمزه اصفهانی

ابو عبدالله حمزه بن حسن، ادیب مورخ، در حدود سال ۲۷۰ متولد، و در حدود ۳۶۰ وفات یافته.

وی مؤلف کتب چندی است:

۱- الامثال علی افعال، در آن یک هزار و ششصد مثال از امثال سائره عرب را جمع آوری نموده. نسخه آن در کتابخانه علامه حاج شیخ آقا بزرگ تهرانی در نجف اشرف می باشد. ۲- الامثال الصادرة عن ثبوت الشعر ۳- التصحیف ۴- سنی ملوک الارض و الانبیاء، معروف ترین تألیف او (۱) ۵- کبار البشر ۶- تاریخ اصفهان؛ و غیره.

مولی حیدر علی صباغ

کرمانی عالم فاضل حکیم ریاضی متکلم ادیب، در اصفهان ساکن بوده، و شیخ الشریعه اصفهانی خدمت او تلمذ فرموده، (۲) و شاگرد از استاد بسیار تمجید و تجلیل می نموده است. (۳)

ص: ۵۷۸

۱- به نام تاریخ پیامبران و شاهان توسط دکتر جعفر شعار ترجمه شده است.

۲- الکرام البررهک ۴۵۱.

۳- به نوشته مرحوم جابری: آخوند ملا حیدر شهیر به صباغ از مردم لنجان، و از حکمای معقول که نزد مردم ملا عبدالجواد و آقا میرزا سید حسن و ملا ولی الله تحصیل، و سال ها در مدرسه صدر به تدریس مشغول بود، و عالم به فقیه و اصول و ریاضی و حساب، و با حافظه قوی، و زهد معنوی... پراکنده اوراق تألیفاتی در ریاضی دارد، تاریخ اصفهان: ۳۳۹. در کتاب زندگانی حکیم جهانگیر خانم قشقائی (:۵۰) به نقل از مرحوم مهدوی آمده: حکیم قشقائی در عقلیات و سطوح از محضر مرحوم ملا حیدر صباغ لنجانی بهره جسته است.

* آخوند ملا حیدر اصفهانی، معقول و منقول را خدمت ملا ولی الله و ملا عبدالجواد خراسانی و میر سید حسن مدرس آموخته بود، و در کافه سطوح تدریس می کرده، وفاتش در سال ۱۲۸۸ روی داده است. (۱)

شیخ حیدر علی فروشانی

از علمای بزرگ، در اصفهان و نجف خدمت جمعی کثیر از فحول علما تلمذ نموده، و مدتی به درس شیخ انصاری و آقا سید حسین ترک کوه کمری حاضر شده، به ایران مهاجرت نموده، و در محل تولد خود ساکن شده، ریاست علمی و دینی آنجا را یافته، مورد توجه عموم طبقات بالاخص علما و طلاب واقع شده، حوزه درسش از هر جهت ممتاز بوده. (۲)

در حدود سال ۱۳۰۰ وفات یافته، در قبرستان فروشان مدفون گردید. (۳)

ص: ۵۷۹

۱- المآثر و الآثار: ۳۰۵.

۲- رجال اصفهان: ۲۳۹ و نقباء البشر: ۶۹۱.

۳- وی در سال ۱۳۲۰ هـ.ق وفات نموده قبرش در کنار مسجد ملا حیدر خمینی شهر است.

ملا حیدر علی اردبیلی اصفهانی

عالم فاضل، در مقدمات و سطوح از شاگردان حاج سید مهدی نحوی، و در فقه و اصول از تلامیذ حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی بوده.

در سلخ صفر سال ۱۳۲۷ وفات یافته، در تخت فولاد مقابل تکیه میرزا ابوالمعالی مدفون گردید.

ماده تاریخ وفاتش این است:

از جنان آمد یکنی و از پی تاریخ او *** گفت حیدر روز میزان شافع حیدر علی

ملا حیدر علی اصفهانی

شاعری بلند پایه بوده، در هندوستان سکونت داشته است، (۱)

این شعر از اوست:

به جرم عشق توام می کشند و غوغایی است *** تو هم بر آبه لب بام خوش تماشایی است

میرزا حیدر علی میر دامادی سدهی

فرزند میرزا محمد حسین. عالم جلیل، از شاگردان: آقا میرزا محمد باقر، و آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی، و حاج شیخ محمد باقر مسجد شاهی و جمعی دیگر از فحول بوده. مجتهدی بزرگ و رئیسی

ص: ۵۸۰

۱- تذکره حسینی: ۱۲۵.

نافذ القول بوده، در ۱۳۲۶ وفات یافته، در مقبره خوزان مدفون شده، و پس از مدتی به نجف اشرف منتقل گردید. (۱)

از آثارش تصحیح و مقابله کتاب «ربیع الاسابیح» علامه مجلسی است که در سال ۱۳۱۳ به طبع رسیده است. کتاب به خط محمد رضا بن محمد مهدی خوزانی اصفهانی خطاط معروف است.

میرزا حیدر علی مجلسی

فرزند میرزا عزیز الله، از علمای معروف زمان خود بوده، و در بین سلسله مجلسی به کثرت علم، و وفور فضل، و احاطه بر انساب خانواده مشهور است. از شاگردان میر عبدالباقی امام جمعه است.

در ۳ شنبه ۱۸ رمضان المبارک ۱۱۴۶ متولد، و در سال ۱۲۱۴ وفات یافته، در صحن تکیه آقا حسین خوانساری مدفون گردید.

(۲)

ماده تاریخ وفاتش را آقا محمد کاظم واله ضمن قطعه ای چنین گفته است:

خواست واله در دو مصرع سال تاریخش ز من *** تا بود هر یک به فوتش رهنمای اهل علم

گفتمش: شد سوی جنت پیشوای اهل زند *** گفتمش: سوی جنان شد مقتدای اهل علم

ص: ۵۸۱

۱- رجال اصفهان: ۲۳۸ و نقباء البشر: ۶۹۲.

۲- رجال اصفهان: ۹۲، مکارم ۵۲۹:۲، روضات: ۷۷۴، الکرّام البرره: ۴۵۱.

کتب زیر از تألیفات اوست:

۱- اجازه کبیره ۲- تذکره الانساب، در انساب سلسله مجلسی، به طبع رسیده است ۳- رساله در مفقود الخبر ۴- رساله در منتسب از طرف مادر به جناب هاشم ۵- منتخب الأولئوه، اجازه جهت پنج نفر از فرزندان اوست ۶- اجازات دیگری جهت شاگردان خود. (۱)

یکی دیگر از مدفونین در این تکیه:

(مرحوم میرزا نورالدین مجلسی)

فرزند میرزا محمد حسین بن حسن علی بن محمد صادق بن حسن علی سابق الذکر. (۲) عالم فاضل ادیب شاعر متخلص به «چهره» از فضیله اهل منبر اصفهان، در ۱۲۷۴ متولد، و در شب ۱۵ رمضان المبارک ۱۳۴۷ وفات یافته، در جنب جدّ خویش مدفون گردید.

جمعی دیگر از خاندان مجلسی از اولاد میرزا محمد تقی الماسی نیز در این حوالی مدفونند لکن سنگ قبر ندارند و قبورشان معین نیست.

ص: ۵۸۲

۱- فوائد الرضویّه: ۱۶۶ و ۴۶۷.

۲- به نوشته مرحوم همایی: وی میرزا محمد حسین ملقب به نور الدین متخلص به «چهره» معروف به میرزا نور الدین مجلسی ابن میرزا حسن علی ابن میرزا محمد صادق ابن میرزا حسن علی بن میرزا ابوطالب ابن میرزا محمد تقی مجلسی بوده است. ر.ک: تاریخ اصفهان: ۱۷۷.

فرزند ملا میرزا، از اجله علما و فقها، و نواده دختری ملا محمد تقی مجلسی، و داماد علامه ملا محمد باقر مجلسی است. (۱)

کتب زیر از اوست:

۱- تعلیقه بر مسالک ۲- رساله فی العصمه ۳- رساله در تکفیر غیر امامی ۴- رساله در تکفیر منافقین ۵- رساله در حد قصر در نماز و روزه ۶- رساله در طریق استنباط احکام در زمان غیبت امام (علیه السلام) ۷- شکوک الصلاه؛ و غیره. قبرش در مقبره مجلسی.

محمد بن حسن شیروانی

پدرش: مولی محمد بن حسن معروف به ملا- میرزا، از اعظام علما و فقها و مدرسین اصفهان بود، و کتب عدیده در فقه و اصول تألیف فرموده، و در جمعه ۲۹ رمضان ۱۰۹۸ وفات یافته، جنازه او به مشهد مقدس نقل شده، در سرداب مدرسه میرزا جعفر مدفون گردیده است.

کتب زیر از اوست:

۱- انموزج العلوم ۲- ۳- دو حاشیه بر معالم، عربی و فارسی ۴- حاشیه بر حکمه العین ۵- شرح بر شرایع ۶- شرح بر رساله اثبات الواجب؛ و غیره.

ص: ۵۸۳

الأصل، اصفهانی المولد، طهرانی المسکن، از علمای معقول و منقول، و تارک دنیا بوده، و در بازارچه نایب السلطنه پاره دوزی می کرده، و به مشهدی حیدر معروف بوده. (۱) حاشیه بر شرح چغمینی در هیئت نوشته که به طبع رسیده است.

در ۱۳۴۴ به سنّ ۷۸ سالگی وفات یافته، نزدیک سر قبر آقا مدفون شده است.

ص: ۵۸۴

۱- تاریخ نائینه ۱۴۵.

از جمله فعالیت های فرهنگی شهرداری اصفهان در جهت زنده نگه داشتن یاد و نام بزرگان عرصه علم و دانش و فرهنگ که با هدف تقویت و رشد پایه های فرهنگ و اندیشه ایران اسلامی صورت گرفته معرفی این چهره ها می باشد که در قالب تألیف و چاپ و نشر کتاب در حال انجام است و توجه به احیاء تراث که حفظ و معرفی آثار این بزرگان می باشد. در همین راستا اقدام به چاپ و نشر کتاب دانشمندان و بزرگان اصفهان اثر محقق گرانمایه مرحوم سید مصلح الدین مهدوی پس از سی و پنج سال نموده است. همچنین ساماندهی و بازسازی تکیه مهدوی، همزمان با چاپ این اثر ارزشمند از دیگر اقدامات فرهنگی این مجموعه در جهت پاسداشت مقام بزرگان علمی و حفظ ارزشهای فرهنگی این شهر می باشد. همچنین شایسته است از خانواده محترم آن بزرگوار که این اثر ارزشمند را جهت چاپ و نشر در اختیار این مجموعه قرار داده اند تقدیر و تشکر به عمل آید.

جهت آشنایی بیشتر خوانندگان عزیز، در ادامه زندگی و آثار وی که خلاصه ای از مقدمه کتاب (مزارات اصفهان) از دیگر آثار این محقق فرهیخته که توسط آقای دکتر اصغر منتظر القائم تصحیح گردیده، آمده است.

مرحوم سید مصلح الدین مهدوی در بامداد ۱۵ محرم الحرام سال ۱۳۳۴ هـ.ق در یکی از محلات قدیمی اصفهان به نام بید آباد در خاندانی گرانقدر و اهل علم و تقوی به دنیا آمد. پدرش سید محمد تقی ملقب به سید شهاب الدین نحوی مهدوی اصفهانی، از علمای پرهیزگار و ادیبی برجسته بود. مادرش دختر علامه فقیه آخوند ملا محمد حسین کرمانی از مدرسان و ائمه جماعت و صاحب مسند قضا بود.

مصلح الدین در شش سالگی پدر را از دست داد و به وسیله مادرش تربیت شد. دوره ابتدایی را در مدارس جدید (اقدسیه) و (گلبهار) گذراند و همزمان با تحصیل علوم جدید شوق علوم اسلامی وی را به مدارس علمیه کشانید. صرف و نحو، معانی و بیان فقه و اصول را در این مدارس فرا گرفت و سیوطی و مغنی و مطول را نزد آقا میرزا محمد علی معلم حبیب آبادی مولف کتاب کتاب گران سنگ مکارم الآثار خواند. آشنایی با این مورخ و رجالی دانشمند، او را به تاریخ و رجال علاقه مند ساخت.

سالهای بسیاری از عمر شریف خود را صرف تحقیق در این باره کرد. از استادان وی سید محمد حسین شوندی، مولی محمد همامی، آیت الله میر سید حسن مدرس میر محمد صادقی، حاج میرزا محمد باقر امامی، حاج شیخ محمد علی کرمانی، شیخ محمد حسن قاضی عسگر و کمال الدین خوانساری در اصفهان و شیخ محمد حسین فاضل تونی و آیت الله سید محمد کاظم عصار در تهران بودند.

به نوشته مروم مهدوی در زندگی نامه خود از چند نفر از بزرگان مجتهدان و آیات عظام به اجازه روایت مفتخر شده است که عبارتند از: شیخ آقا بزرگ تهرانی، سید شهاب الدین مرعشی نجفی، حاج شیخ محمد باقر کمره ای، شیخ محمد علی عراقی، معلم حبیب آبادی، سید اسماعیل هاشمی، سید ضیاء الدین علامه، حاج سید علی حسین اصفهانی مشهور به علامه فانی، سید محمد شیرازی، حاج سید مصطفی صفائی خوانساری و محقق بلاند مرتبه حاج سید محمد علی روضاتی حفظه الله تعالی و از جلسات درس آیات عظام میلانی و شیرازی در مشهد نیز سود جسته است.

مرحوم مهدوی سی و چند سال از عمر شریف خود را با اشتیاق و پشتکار فراوان در راه تعلیم و تربیت صرف کرد در دبیرستان های اصفهان و تهران به تدریس اشتغال داشت. پس از باز نشستگی عمر شریف خود را صرف تحقیق و تألیف کرد و با کوشش بسیار آثار ارزشمندی درباره امامان شیعه دانشمندان، شخصیت های علمی و فرهنگی شیعه و فرهنگی و هنر اصفهان به رشته تحریر در آورد.

تاکنون بیست و پنج کتاب و مقاله نامبرده به شرح ذیل به چاپ رسانده است:

۱- ابطال الصفا درباره اسامی شهدای واقعه جانسوز کربلا

۲- ارمغان اصفهان شرح حال مرحوم آیت الله حاج سید میر سید علی بهبهانی

۳- بیان المفاخر در شرح حال حاج سید محمد باقر حجه الاسلام شفتی و خاندانش، در دو مجلد

۴- تاریخچه شهر سامرا

۵- تاریخچه محله خواجهی اصفهان

۶- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان در دو قرن اخیر در سه مجلد

۷- تذکره شعرای معاصر اصفهان، شرح حال و نمونه اشعار ۴۸۶ نفر از شعرای اصفهان

۸- دانشمندان و بزرگان اصفهان یا تذکره القبور

۹- رجال اصفهان، حواشی بر تذکره القبور علامه ملا عبدالکریم گزی

۱۰- زندگی نامه آیت الله بروجردی

۱۱- زندگی نامه حضرتین عسگرین علیهم السلام

۱۲- زندگی نامه علامه مولی محمد باقر مجلسی، در دو مجلد

۱۳- زندگی امام محمد باقر علیه السلام

۱۴- سیری در تاریخ تخت فولاد یا لسان الارض، شرح تاریخچه قبرستان تخت فولاد و تکایا و مدفونین در آنها

۱۵- شرح حال شهید اصفهانی حاج میرزا ابوالحسن آل رسول موسوی و خاندان ایشان در تحفه الابرار

۱۶- شرح حال چهار نفر از خاندان عالم زاهد جلیل مرحوم حاج محمد ابراهیم کلباسی

۱۷- شرح حال آیت الله العظمی نجفی مرعشی در هفته نامه نوید اصفهان

۱۸- شرح حال آقا شیخ محمد رضا نجفی در مجله نور علم قم

۱۹- شرح حال حاج سید محمد باقر شفتی در مجله نور علم قم

۲۰- شرح حال مرحوم حاج آقا حسین عماد زاده اصفهانی در هفته نامه نوید اصفهان

۲۱- شرح حال حاج شیخ مرتضی مظاهری در هفته نامه نوید اصفهان

۲۲- شرح حال مرحوم سید کریم نیکزاد حسینی دهکردی در هفته نامه نوید اصفهان

۲۳- غایه الامال و الامانی، شرح حال سید هاشم بحرانی در مقدمه کتاب لوامع النورانیه

۲۴- عطیه الجواد علیه السلام و کلمات قصار حضرت جواد الائمه علیه السلام

۲۵- محیط ادب فهرست اجمالی مدارس دینی اصفهان قدیمی و جدید اصفهان

۲۶- یک دوره پنج جلدی تعلیمات دینی با مشارکت عده ای از همکاران برای دبیرستان های مرحوم مهدوی بنا به نوشته خودشان چهل و شش کتاب و مقاله دیگر را تألیف کرده اند که تاکنون به زیور چاپ آراسته نشده است. از جمله آنها:

- امام زاده های اصفهان و توابع - بررسی نسب و تاریخ امام زاده ها و بناهای مدفون در آنها

- تاریخ علما و محدثین اصفهان شامل شرح حال ۲۰ هزار نفر که ظاهراً بزرگترین تألیف مرحوم مهدوی می باشد.

- اصفهان با دارالعلم شرقی، تاریخ مدارس دینی اصفهان، موسسین، مدرسین و طلاب.

- تاریخ کاظمین

- خاندان خجندیان

- رساله تاریخچه زندگانی باقرخان خوراسگانی یا صفحه ای از تاریخ اصفهان در عهد زندیه

- فدک و سیر تاریخی آن

- شرح حال معصومین و کلمات قصار آنان در چهارده مجلد که در دو جلد آن چاپ شده است

- الحائریون در ذکر جمعی از علمای مدفون در کربلا

- تاریخ تشیع مردم اصفهان

روان شاد مصلح الدین مهدوی پس از عمری پر برکت توأم با اخلاق حمیده و سماحت و بزرگواری که در راه تعلیم و تحقیق فرهنگی اسلامی گذرانید، سرانجام در تاریخ ۴ تیر ماه ۱۳۷۴ خورشیدی مطابق با ۲۶ محرم الحرام ۱۴۱۶ هجری قمری بدرود حیات گفت و جنازه آن مرحوم در تخت فولاد اصفهان در تکیه مهدوی در کوچه روبروی غسلخانه، که اکنون مخابرات است، مدفون گردید.

روحش شاد و یادش جاوید باد.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

